

2019

TARİH ABD

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SHUKRİ AMİR HAJ

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**SURETÜ'L ETRAK LEDE'L ARAB "ARAPLARIN
GÖZÜYLE TÜRKLER" KİTABININ
TERCÜME VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SHUKRİ AMİR HAJ

GAZİANTEP
EYLÜL 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**SURETÜ'L ETRAK LEDE'L ARAB "ARAPLARIN
GÖZÜYLE TÜRKLER" KİTABININ
TERCÜME VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANSTEZİ

SHUKRİ AMİR HAJ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ

GAZİANTEP
EYLÜL 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

“Suretü’l Etrak Lede’l Arab “ Arapların Gözüyle Türkler ”

SHUKRİ AMİR HAJ

Tez Savunma Tarihi: 05.09.2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ

Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası ,

Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BAYINDIR

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

(İmza)

SHUKRİ AMİR HAJ

(Tarih)

ÖZ

SURETÜ’L ETRAK LEDE’L ARAB “ARAPLARIN GÖZÜYLE TÜRKLER” KİTABININ TERCÜME VE DEĞERLENDİRMESİ

AMİR HAJ, SHUKRİ

Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ

Eylül 2019, 367 sayfa

Türk-Arap İlişkileri Türklerin İslamiyet’i benimsemelerinden çok daha öncelere dayanmaktadır. Özellikle Türklerin Müslüman olmalarıyla birlikte bu ilişkiler zirveye çıkmıştır. Selçuklular döneminde bu ilişkiler daha çok İslam dünyasını koruma temelli olmuş ve o dönem Abbasi-Selçuklu ilişkileri dikkat çekmiştir. Nihayi olarak Osmanlı Devletinin Mısır Seferinden sonra Arap Dünyası 1918 yılına kadar sürecek olan Türk egemenliği altında kalmıştır. Osmanlı Devletinin çöküşünden sonra Arap coğrafyası İngiliz kaynaklı yalancı özgürlük furçasına kendini kaptırsa da, esasında yeni kurulan Türk Devleti ve Mustafa Kemal Atatürk’ü kendisine özgürlük mihenk taşı olarak benimsemiştir.

Zikredilen bu ilişki ağı tarihin her döneminde özellikle Arap bilginlerinin dikkatini çekmiş ve bu konu üzerine çok sayıda eser kaleme almışlardır. Burada tercümesi yapılan eser de bunlardan birisidir. Iraklı tarihçi, hukukçu ve siyaset bilimci İbrahim DAKUKİ, bu eserinde Türk-Arap ilişkilerini başlangıcından 1999 yılına kadar her yönüyle ele almıştır. Eser özellikle Osmanlı’nın son dönemlerinden 1999 yılına kadar olan süreçteki Türk-Arap ilişkilerine olabildiğince tarafsız bir bakış açısıyla sergilemeye çalışmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk-Arap İlişkileri, Türkler, Araplar, Ortadoğu, İbrahim Dakuki

ABSTRACT

TRANSLATION AND EVALUATION OF SURETÜ'L ETRAK LEDE'L ARAB “THE TURKS WITH THE EYES OF ARABS”

AMİR HAJ, SHUKRİ

M. A. Thesis, Department of History

Supervisor: Assist. Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ

September 2019, 367 pages

Turkish-Arab relations date back much earlier than the Turks' adoption of Islam. Especially when the Turks became Muslims, these relations reached to the top. During the Seljuk period, these relations were mostly based on the protection of the Islamic world and the Abbasid-Seljuk relations attracted attention. Finally, after the Egyptian campaign of the Ottoman Empire, the Arab world remained under Turkish rule until 1918. After the collapse of the Ottoman Empire, the Arab geography was immersed in the false liberty of British origin, but in essence it adopted the newly established Turkish State and Mustafa Kemal Atatürk as the cornerstone of freedom.

This network of relations has attracted the attention of Arab scholars in every period of history and has written many works on this subject. The work translated here is one of them. Iraqi historian, jurist and political scientist İbrahim DAKUKİ has covered all aspects of Turkish-Arab relations from the beginning until 1999. In particular, it has tried to display the Turkish-Arab Relations in the process from the last period of the Ottoman Empire until 1999 with a neutral perspective as much as possible.

Key words: Turkish-Arab Relations, Turks, Arabs, Middle East, İbrahim Dakuki

ÖNSÖZ

Toplumların tarihi süreç içerisinde birbirleriyle ilişkileri daima var olmuştur. Bu ilişki ağı siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri alanlarda özellikle kendini göstermektedir. Coğrafi olarak bir yakınlık neticesinde bu ilişkiler çok daha yoğun olmuştur. İşte bu çalışmanın temelini oluşturan Türk-Arap ilişkileri de bu minval üzere değerlendirilebilir.

Türk-Arap ilişkilerinin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Arap-İslam devletinin inkişafından sonra yeni bölgeler fethetmek maksatlı olarak Arap orduları dünyanın pek çok bölgesine olduğu gibi Orta Asya üzerine de sefere çıkmışlardır. Bu seferler sırasında Mavaraü'n-nehr bölgesinde ilk olarak Türklerle karşı karşıya gelen Araplar çetin bir direnişle karşılaşmışlar ve bu yeni düşman olan Türkler hakkında ayrıntılı bilgiler veren pek çok eser hazırlamışlardır.

Bunu takip eden süreçte Selçuklu ve Osmanlı Devletleri döneminde İslam artık Türklerin resmi dini olmuş hatta onun yeryüzündeki koruyucusu ve kollayıcısı Türkler olmuşlardır. 1516 yılında Osmanlı Devleti Mısır Seferinden sonra halifeliği kendi bünyesine katarak bütün Müslümanların başı haline gelmiştir. 1918'de Osmanlı Devletinin resmi olarak yıkılmasıyla birlikte yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti ve kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tüm doğudaki ezilmiş milletlere yeni bir rol model oluşturmuştur. Yeni Türk Devleti ve onun kurucusu Atatürk bağımsızlık yolunda Araplar için de iyi bir örnek teşkil etmiştir.

Türk-Arap İlişkilerinin başlangıcından itibaren daha önce de belirtildiği üzere konu hakkında pek çok eser kaleme alınmıştır. Özellikle Türkler hakkında Arap bilginleri, tarihçileri ve coğrafyacıları sayısız eser vermişlerdir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan ve Iraklı bilgin İbrahim DAKUKİ tarafından 2001'de kaleme alınan "Arapların Gözüyle Türkler (Suretü'l-Etrak Lede'l-Arab)" adlı eser de bu doğrultuda kaleme alınmış bir çalışmadır. Bu çalışmada eserin tercümesinin yanında, yazarın hayatı hakkında bilgi verilerek eser hakkında kısa bir değerlendirme yapılmıştır.

Bu çalışma esnasında bizden maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen başta sevgili ailem Sait ve Zeliha MİRHAÇ'a, hocam Prof. Dr. Hilmi BAYRAKTAR'a, ve ağabeyim Murat SAYIN'a ve son olarak yine çalışma boyunca benden desteğini esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BİÇİCİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Şükrü MİRHAÇ
GAZİANTEP 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SEMBOLLER VE KISALTMALAR	v
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
I. Giriş	1
II. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	1
III. Literatür Taraması.....	2
İKİNCİ BÖLÜM.....	4
TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ	4
I. Türk-Arap İlişkileri Tarihine Kısa Bir Bakış.....	4
II. İbrahim DAKUKİ'nin Hayatı ve Eserleri	16
III. “Arapların Gözüyle Türk Profili” adlı Eser Hakkında	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
ARAPLARIN GÖZÜYLE TÜRK PROFİLİ ADLI ESERİN TERCÜMESİ	35
I. Eserin Tercümesi.....	35
SONUÇ.....	352
KAYNAKÇA.....	355
EKLER	357
EK I. Eserin Sayfalarından Örnekler	358

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

	Uluslararası	Türkçe
Aktarma	-	Akt.
Bakınız	V.	bkz.
Basım tarihi yok	w.date	t.y.
Basım yeri yok	w.place	y.y.
Çeviren	Trans.by	Çev.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler	et. al.	vd.
Editör/yayıma hazırlayan	Ed.by	Ed.
Eserin bütününe atıf	passim	b.a.
Eserin kendi içinde aşağıya atıf	infra	bkz:a
Eserin kendi içinde yukarıya atıf	supra	bkz.yuk.
Milli Eğitim Bakanlığı		MEB
Sayfa/sayfalar ve benzeri ve benzerleri	p./pp.	s./ss. vb.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

I. Giriş

Türk-Arap ilişkileri, tarihi çok eskilere dayanan bir süreci kapsamaktadır. Bu süreç iki ana başlıkta ele alınabilir. Bunlar;

- a. Türklerin İslam'ı kabulünden önce
  - b. Türklerin İslam'ı kabulünden sonra
- şeklinde incelenebilir.

Türklerin İslam'ı kabulünden önceki Türk-Arap ilişkilerini genelde Arap Tüccarların Orta Asya'ya yaptıkları ticari geziler ve Emevilerin Orta Asya seferleri sırasında kaleme alınan kayıtlardan öğrenmek mümkündür. Türklerin İslam'ı bir din olarak benimsemelerini müteakip meydana gelen olaylar ve bu çerçevede gelişen Türk-Arap ilişkileri çok daha kapsamlı bir incelemeye ihtiyaç duymaktadır. Bu süreçte ilişkiler önce Arapların hakimiyeti merkezli iken, Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin gücün zirvesini yaşadıkları dönemde Türk merkezli bir kısıya dönüşmüştür.

Bu süreçte özellikle Arap bilgileri pek çok eser kaleme almıştır. Bu eserler ilk dönemlerden başlamak üzere günümüze kadar gelmiştir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan eserde bu doğrultuda kaleme alınmış eserlerden birisidir. Esasen Kerküklü bir Türkmen olan İbrahim DAKUKİ bu eserinde sadece literatüre bağlı kalmayarak eğitim hayatının bir döneminde Türkiye'de bulunmasından kaynaklı buradaki tecrübelerini de esere aktarmıştır.

Dakuki'nin bu eseri Türk-Arap ilişkilerini başlangıcından 1999 yılına kadarki kısmını işlemektedir. Eserde ele alınan konular incelendiğinde hemen her alandaki ilişkilerin incelendiği dikkat çekmektedir. Edebiyat, sanat, siyaset, tarih, coğrafya, medya, hukuk, uluslararası ilişkiler ve kültür en dikkat çeken konular olarak zikredilebilir. Eğer bir cümleyle ifade etmek gerekirse eser, son dönem Arap-Türk ilişkilerini ele alan eserler arasında en önemli kaynaklardan biri olarak zikredilebilir.

II. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı Iraklı bilgin İbrahim Dakuki'nin "Arapların Gözüyle Türkler (Suretü'l-Etrak Lede'l-Arab)" adlı eserinin tercüme ve değerlendirmesinin yapılmasıdır. Bu doğrultuda temin edilen eserin tercümesi yapılarak bir değerlendirme eşliğinde

okuyucuya sunulması ve buna binaen son dönemde kaleme alınmış en önemli eserlerden biri olan bu eserin Türk araştırmacıların hizmetine sunulması amaçlanmaktadır. Eserin çok yönlü bir Türk-Arap ilişkileri değerlendirmesi ortaya koyması, yazarın tarafsız ve siyasal saplantılardan arı bir yaklaşım sergilemesi de eserin objektif bilim açısından tercümesini zaruri kılmaktadır. Zikredilen bu sebeplerden ötürü böyle bir çalışma kaleme alınmıştır.

Bu çalışma daha önce de belirtildiği üzere İbrahim Dakuki'nin "Arapların Gözüyle Türkler (Suretü'l-Etrak Lede'l-Arab)" adlı eserinin tercüme ve değerlendirmesini içermektedir. Bu çalışmada eserin tercümesi ve bunun yanında yazarın hayatı verilmiştir. Bunlardan başka kısa bir değerlendirme de yapılmıştır.

III. Literatür Taraması

Türk-Arap ilişkileri üzerine Türkiye'de bazı önemli çalışmalar yapılmakla birlikte bunların yetersiz olduğu kanaati taşınmaktadır. Buradan hareketle ilerleyen günlerde bu konunun pek çok çalışmaya muhtaç olduğu düşünülmektedir.

Türk-Arap ilişkileri çerçevesinde ilk akla gelen ve en yeni olan çalışma Orhan Koloğlu'nun "*Türk-Arap İlişkileri Tarihi*," çalışmasıdır. Türklerin İslam'a geçiş sürecinden başlayarak, Arap Baharı'na kadar hemen hemen her konu incelenmiştir.

Zekeriya Kurşun'un kaleme aldığı "*Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri*", adlı çalışmadır. Bu bağlamda eser Türk-Arap ilişkileri açısından son derece önemli bilgiler vermektedir.

Bunun yanında yine temel eserler arasında Ömer E. Kürkçüoğlu'nun, "*Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna karşı Politikası: 1945-1970*" adlı çalışması zikredilebilir.

Burada zikredilebilecek bir başka eser de Mim Kemal Öke'nin "*Arap-Türk Uzlaşması için Boşa Giden Teşebbüsler:1918-20*" isimli çalışmasıdır.

Bu eserlerin yanında yine konu hakkında hazırlanmış bazı bilimsel makalelerde bulunmaktadır. Bunların başında Ekmeleddin İhsanoğlu'nun "1912-1980 Yılları Arası Mısır Okul Kitapları Müfredatında Osmanlı Tarihi ve Arap Dünyasıyla İlişkisi: Bir İnceleme" adlı Arapça makalesidir.

Osman Buzpınar'ın "Osmanlı Suriye'sinde Türk Aleyhtarı İlanlar ve Bunlara Karşı Tepkiler, 1878-1881" adlı İslam Araştırmaları Dergisinde yayınlanan makalesi konu kapsamında değerlendirilebilir.

Mustafa Bostancı'nın "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı" ismini taşıyan makalesi de kısaca Türk-Arap ilişkileri çerçevesinde değerlendirilebilecek makalelerden biri olarak zikredilebilir.

Ergenekon Savrun'un "Tarihte Araplar ve Türk-Arap İlişkileri" başlıklı 2018'de yayınlanan makalesi de burada zikredilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ

I. Türk-Arap İlişkileri Tarihine Kısa Bir Bakış

Emeviler döneminde Arap orduları, Suriye ve İran'ı fethedip Maveraünnehir bölgesine ulaştılar. Bu bölgede o dönem Türkler meskûndü. Böylece Araplarla Türkler ilk defa teması geçmiş oldular. İlk zamanlar Emeviler İslamiyet'i yayma gayesinden çok, yeni fetih ve daha çok ganimet toplama amacındaydılar. Bu sebeple Müslüman olsalar dahi yerli halka ağır vergiler yüklemişlerdi. Bu düzen ilk ilişkilerin pekte dostane başlamamasına sebep olmuştur. Sayılan nedenlerden dolayı Türkler ve Araplar arasında küçük çaplı çarpışmalar ve kavgalar da meydana gelmiştir. 705 yılında Kuteybe bin Müslim'in Horasan valiliğine getirilmesi hoşnutsuzlukların baş göstermesine sebep olmuş ve iki taraf arasındaki çatışmalar başlamıştır. Kuteybe'nin Maveraünnehir'in doğusuna düzenlediği akınlara karşı Türgişler güçlü bir direniş göstermişlerdir. Türgişler, Arapları baya bir meşgul etselerde745'de Göktürk hâkimiyetinin sona ermesiyle Türk toprakları doğudan Çinlilerin, batıdan da Arapların ilerlemesine maruz kalmıştır. (Lewis, 2005, s.175)

Türgişleri müteakip Maveraünnehr Karluk Türkleri tarafından yapılmıştır. EmevilerGayrı Arap Müslümanlara karşı adil ve eşit davranmaması huzursuzluğu daha da arttırıyordu. Bu durum elbette ki İslamiyet ile de bağdaşmıyordu, Emevi hanedanlığından ve tutumlarından da diğer Arap kavimleri de memnun değildi. Bu durumuma da 750 yılında Abbasiler son verecektir. Türklerin Abbasi Devleti ile olan ilişkileri bambaşka bir hal alacaktır, Türkler Abbasi yönetimine daha sıcak bakacak ve daha çok benimseyecektir. Göktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra, Çinliler bütün Türk topraklarını istila etmek istiyordu. Emevilerin yıkılmasını da fırsat bilen Çin İmparatorluğu Ordusu daha da batıya yönelerek Karluk Türklerinin topraklarına girdi. Bunun üzerine Karluklar, Abbasilerin Horasan valisi olan Ebu Müslüm'den yardım istediler. Ebu Müslim ise komutanlarından Ziyad İbni Salih komutasındaki Arap ordusunu bölgeye gönderdi ve Talas ırmağında Çin ordusu ile karşı karşıya geldiler.

Türklerin de İslam ordusu yanında savaşa girmesi sonucu 751'de Çin Ordusu büyük bir yenilgiye uğratıldı. Türklerin Müslüman Araplar ile daha fazla tanışmaları Emeviler döneminde başlamıştır ancak Emevilerin ırkçı tutumu ve baskıları neticesinde İslamiyet'e fazla bir yaklaşım olmamıştır. Ancak buna rağmen az sayıda da olsa Emevi

Ordusunda Türkler bulunmaktaydı. Örneğin, 674 yılında Horasan Valisi konumunda olan Ubeydullah bin Ziyad komutasında iki bin kişilik Türk okçusu bulunuyordu. Talas Savaşı ise Türkler ve Müslüman Arapların birbirlerini daha yakından tanımaları ve dostane ilişkilerin kurulmasına neden olmuştur. Bu yüzden Talas Savaşı hem Türkler hem de Müslümanlar için bir dönüm noktasıdır. Bu savaşın ardından İslamiyet Türkler arasında hızla yayılmaya başlamıştır. Ayrıca, Abbasi Ordusunda çok sayıda Türk görev aldı.

Zamanla Türkaskerleri, ordunun ve yönetimin denetimini ele geçirdiler. Hatta bazı Türk komutanları, Abbasi Devleti sınırları içerisinde kendi devletlerini bile kurmuşlardır. Türklerin kitleler halinde Müslüman olmaları özellikle 10. yüzyılda hız kazanmıştır. Henüz 900 tarihlerinde İtil (Volga) çevresinde bulunan Bulgar Türkleri arasında Müslümanlığa çok büyük ilgi vardı. Nitekim İtil Bulgarları hükümdarı Almış Han, 920'de Abbasi Halifesine müracaat ederek din âlimleri ve mimarlar göndermesini rica etmiştir. Aynı tarihlerde önce Karluk, Yağma ve Çiğil boyları, ardından Oğuzlar arasında İslamiyet yayıldı. Karluk, Yağma ve Çiğil Türkleri ilk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlı Devleti'ni, Oğuzlar ise Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır.

Türklerin Müslüman olmasının başlıca sebepleri ise şunlardır. Türkler İslamiyet'i kılıç zoruyla değil, kendi rızalarıyla kabul etmişlerdir. Şüphesiz bu dini seçmelerinin en önemli sebebi, eski Türk inancı ve anlayışı ile İslamiyet arasında birçok benzerlik bulunmasıdır. Örneğin, eski Türk dini "Gök-Tanrı" inancı adı ile bilinmektedir. Bu inanışa göre Türkler, İslamiyet'teki gibi tek bir Allah'a inanıyor ve O'na Tanrı (Tengri) diyorlardı. İslamiyet'te Esmâ-i Hüsnâ denilen Allah'ın sıfatlarından bazıları, eski Türk inancında da mevcuttu. Ahiret ve ruhun ölmezliği, her iki inançta da mevcuttu. Türkler cennet için Uçmağ (uçmak), Cehennem için Tamu sözünü kullanmaktaydı. İslamiyet'te olduğu gibi Gök-Tanrı inanışında da Tanrı'ya kurban sunuluyordu. İslamiyet'teki Gaza ve Cihat ile Türklerin dünya üzerinde töreyi hâkim kılmak için yaptıkları savaşlar benzer mahiyettedir. İslam anlayışına göre savaş sonunda elde edilen ganimet helaldir.

Türklerde ise aynı şekilde yağma geleneği vardır. Son olarak da; İslamiyet'in telkin ettiği ahlaki kurallar, Türk anlayışına da uygun düşmektedir. Türkler tarih boyunca çeşitli dinlere girmişlerdi. Ancak bu dinler halk arasında değil, daha çok idareci kesimde kabul görmüştü. Buna rağmen İslamiyet dışındaki dinlere girenler Türklüklerini koruyamamışlardır. İslam dini milli yapıya uygun olduğu içindir ki, Türkler kitleler halinde bu dini kabul etmişler ve Türklüklerini korumuşlardır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri hem İslam âlemi hem de dünya tarihi açısından büyük sonuçlar doğurmuştur. Türkler batıda Haçlı Seferleri'ne, doğuda Moğol akınlarına karşı adeta koruyucu bir set oluşturmuştur. Böylece İslam ve Arap dünyası dağılmaktan kurtulmuştur. Bin yıla yakın bir

süre de Türkler İslamiyet'in bayraktarlığını yapmışlar ve İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Selçuklular, Abbasi halifelerini himaye ettiler. (Bulduk, 2000, s.83-86)

Anadolu ismi yaygın hale gelmeden önce, bu bölgeye “Küçük Asya, Memalik-i Rum veya Bilad-ı Rum, Thema Anatolica” gibi adlar verilmiştir. Bugün Türkiye'nin Asya kıtasındaki topraklarına verilen Anadolu ismi, orta çağdan itibaren, bazen idari bölge, bazen de bir memleket adı olarak kullanılmış ve bu memleketin sahasının zamanla değişerek şarka doğru genişlediği görülmüştür. Anadolu, dünya çapındaki jeopolitik önemini tarihin hiçbir devresinde kaybetmemiştir. Mısır ve Mezopotamya ile birlikte en eski medeniyetler, Anadolu'da kurulmuştur.

Anadolu, Trakya, Asya, Avrupa, Yakın Doğu, Balkanlar, Akdeniz ve Karadeniz arasında geçittir. Marmara bölgesine doğru gidildikçe jeopolitik önemi artar. Boğazlar, cihan hâkimiyetine erişmek için ve dünya imparatorluğunu elde tutmak arzusunda bulunan bir devlet için kilit noktasıdır. Tarih boyunca Anadolu'da yerleşim bölgeleri tabiatıyla çok değişmiş, dağlık merkezleri oradan buraya, buradan oraya değişip durmuştur. Bununla birlikte, genel hatlarıyla, yoğun nüfusla iskân edilen bölgeler ve büyük şehirlerin kurulduğu sahalar fazla değişiklik göstermemiştir. Ayrıca Anadolu, coğrafi görünüşünden başka, yeraltı ve yerüstü zenginlik ve servetleri bakımından da ayrı bir değer ve önem taşımaktadır. Anadolu'da tarihi merkezlerin kurulması ve nüfusun kesifleşmesi, akarsu bölgelerine münhasır kalmamış, içlere, yüksek yaylalara, geçit bölgesi olan alanlara kadar yayılmıştır. Erzurum, Konya, Sivas, Ankara gibi büyük tarihi merkezler, bin metreyi aşan rakımlı yerlerde görülmüşlerdir. Bu yapıda olan ve 11. yüzyıldan beri de “Türkiye” adı verilen Anadolu ve onun tamamlayıcı parçası Trakya, tarih boyunca, hayrete değer değişikliklere sahne olmuş, dünya tarihinin en önemli toprak parçalarından biridir.

Bu değişikliklerin belki de sonuncusu Türklerin buralar gelip yerleşmiş olmasıdır. Zira birkaç asır içinde dünyadaki Türk nüfusunun belki de üçte biri Anadolu'ya göçmüştür. Daha 11. yüzyılın sonlarında Anadolu, bir Türk ülkesi haline gelmiştir. 13. yüzyılda ise bu yoğunlaşma daha da artmıştır. Fakat bu artış gelişi güzel insan yığınları şeklinde olmamıştır, Oğuz boyları ya da Türkmenler Anadolu'ya adım adım sahip olurken, bu toprakları vatan yapabilmenin arzusuyla nasıl çırpındıklarını tarih sahnesinde bir kere seyretmek gerekir. Aynı zamanda da Oğuz boylarının Anadolu'yu ele alışları, şarkı, hele İslam dünyasını kurtaran eşsiz bir mücadele olmuştur. Hz. İsa'dan sonra tek istila gösterilemez ki, sonucu bakımından Türkmenlerin ki kadar büyük olsun. Prof. Şemsettin Günaltay'ın da dediği gibi; “Tabiatla mücadele ede ede pişmiş, tabiat kanunlarını kavramış, realiteye, müspet düşünüp görmeye alışmış, manen de mezhepmücadeleleri ile

yıpranmamış” bu yeni unsurun Ön Asya’da işe başlaması insanlık için tam bir nimet olmuştur denebilir. Çünkü Türkmenler, birbirini boğmak üzere olan ırk, mezhep kütleleri arasında devlet nüfuzları, ruhlarındaki toleransla öyle bir tesir yaptılar ki, insanlığa yeniden düşünce ve vicdan hürriyetinin yanında, genel bir disiplin ve sükûn ile birlikte adaleti, doğruluğu, tolerans ve anlaşma zihniyetini, yalnız tavsiye etmemiş, aynı zaman da onu gerçekleştirmişlerdir, hayata geçirmişlerdir.

Bu devrede Anadolu’ya gelen Türkler, büyük bir imtihan vererek destan devri yaşayacak yüксеklige erişmişlerdi. Bu destan devri Anadolu’su gerçekten kahramanlar ve evliyalar diyarı haline gelmiştir. Öyle ki, Anadolu’da gaza ve fütuhat yapan Türk kahramanları etrafında destanlar teşekkül ettirildi; bunların mezar ve türbeleri asırlarca ziyaretgâh oldu. Dikkate değer ki, bu kahramanlar az zamanda halk arasında veli hüviyetini aldı. Gerçekten bütün Anadolu toprakları tarihi hatıraları, menkıbeleri, ziyaretgâhları, evliya hikâyeleriyle vatan olmak için her türlü manevi unsuru kazanmış ve böylece Türk milleti bu topraklara, bu topraklar da Türk milletinin şuuruna ve kalbine yerleşmiş oldu. (Şeker, 2011, s.7-11)

Peki, kimdi bu kahraman Türkmenler ya da Oğuzlar; Oğuz adının manası hakkında çeşitli görüşler öne sürülmüş ise de bugün umumiyetle, vaktiyle J. Nemeth tarafından öne sürülen ve “boyar” anlamına gelen fikir kabul edilmektedir. Buna göre “Ok” kelimesi boy manasında olup “z” çoğul eki ile birleşip Ok+u+z=boyar şekline dönüşmüştür. Gerçekten de Oğuzlar, 8. yüzyılın başlarında 6 Oğuz şeklinde kaydolmuştur ki bu husus altı boydan teşekkül ettiklerini göstermektedir. Oğuzlar bu sırada Barlık ırmağı boyarında bulunuyorlardı. Yine aynı dönemde Göktürk hâkimiyetinde görünen Oğuzlar bazen Üç Oğuz bazen de Sekiz Oğuz şeklinde anılmakla birlikte yaygın olarak Dokuz Oğuz olarak belirtilmiştir. Oğuzların boy sayısındaki artış ise tarihi süreç ve boy gelenekleri ile herhangi bir tenakuza düşmemektedir. Çünkü boyar halinde yaşıyor olmalarının tabii bir sonucu olarak, boyarın nüfusu arttıkça yeni boyar ortaya çıkmakta ve onlar diğer boyar gibi nüfus ve siyasi güce ulaştıklarında boyar birliği içinde kendi adları ile temsil olunmakta idiler.

Göktürk Yazıtlarında tespit olunan “Üç Oğuz”, “Altı Oğuz”, “Sekiz Oğuz”, “Dokuz Oğuz” tabirleri bazen de bütün bunları kastetmek üzere sadece Oğuz olarak belirtilmesi bu durumun bir sonucudur. Oğuzların tarihlerini aydınlatan en eski ve en açık bilgileri ihtiva eden Göktürk Yazıtlarında, Oğuzlardan Göktürk Devleti’nin muhalifleri olarak bahsedilmektedir. Tonyukuk yazıtından anlaşıldığına göre Göktürklerin istiklallerini kazandıkları ilk yıllarda Oğuzların başına da kağan oturmuştu. Bu kayıttan Oğuzlarda taht değişikliğinin mi meydana geldiği yoksabağımsız mı oldukları açık değildir. Bununla

birlikte, onlar, Göktürk Devleti'nin kuruluşu esnasında kuzeydoğuda Togla/Tula ırmağı boylarındaydılar.

Göktürklerin kuzeye doğru genişlemesinden rahatsız olarak Çin ve Kitanlarla ittifak kurma yoluna gitmişlerdi. Göktürk veziri Tonyukuk bunu duyunca oldukça müteessir olmuş ve onların arzu ettikleri ittifakı kurmalarına fırsat vermeden saldırmak amacı ile İltiş Kağan'dan izin istemiş, Kağan'ın "Gönlünce sevk et" emri üzerine Oğuzların Togla/Tula ırmağı kenarında mağlup etmiştir. Tonyukuk'un ifadelerinden, Oğuzların bu savaştan sonra Göktürklerin idaresine girdiği ancak, Türgişler tarafından yeniden isyana teşvik edildiği de tespit olunmaktadır. Göktürkler ve Oğuzlar dört veya beş kez savaşa tutuşmuşlardır. Ancak her iki boy da hiç şüphesiz Türk'tür. Netice ne olursa olsun, Türk adının yükselişi ve dünyaya yayılması Oğuzlar aracılığı ile olmuştur. Ruslar, güneylerinden akıp giden Türklerden sadece Oğuzları, Bizans kaynaklarında Uz, Türk, Tork diye adlandırmışlardır. Aynı şekilde Oğuzların, İslamiyet'e geçiş dönemlerinde Türkmen diye isimlendirmişlerdir. Öte yandan, Osmanlı kroniklerinde devlet Türk devleti olarak takdim edilmiştir.

Peki, bu Türkmen boyları ilk olarak nasıl ve ne zaman İslamiyet'i seçmeye başlamışlardır. İslam coğrafyacısı El Makdisi'ye göre, 10. yüzyılda İsficab'ın kuzeydoğusunda bulunan Ordu kasabasında Türkmenler oturuyorlar ve İsficab hâkimine vergi veriyorlardı. Türkmenlerin İslamiyet'i seçen ilk Türkmen zümresi olduğu kuvvetle muhtemeldir. Çinlilerinde adlarını bildiği bu Türkmenlerin, Karlukların hâkimiyet sahaları içinde oturuyor olmaları yüzünden, Karluklardan bir zümre olabileceği veya Göktürk hâkimiyeti sonra erdikten sonra Uygur ve Oğuz baskısı yüzünden Göktürk terimini kullanmayan Karlukların Türkmen adını kullandıkları fikri ileri sürülmüş ise de bu görüşler Kaşgarlı Mahmud tarafından teyit olunmamaktadır. "O, Karluklar, Türkmenlerden bir bölüktür, Karluk göçebe Türklerden bir bölüğün adıdır. Oğuzlardan ayırdırlar. Oğuzlar bibi Türkmen'dirler" diyerek, Karlukları Türkmenlerin bir kolu saymaktadır. (Gündüz, 2016, s.27-28) Türkmenlerin İslamiyet'i kabul eden Türk zümrelerinin öncüleri olmaları yüzünden bunlara yakın oturan ve İslamiyet'i benimseyen Oğuzlara da "Türkmen oldu" denilmekteydi. Bunlar Müslümanlar arasına girerek her halde Arapça veya Farsça öğrendiklerinden, Müslüman tüccarlar ile Oğuzlar arasında tercümanlık yapıyorlardı. Yine Müslüman tüccarlarla yakın ilişkileri sebebiyle giyim ve kuşamlarının da diğer Türk zümrelerinden farklı olduğu öne sürülmüştür. Ebu'l-Gazi'ye göre fiziki görünüş olarak da Maveraünnehir ve başka yerlerdeki kardeşlerine benzemiyorlardı.

Kaşgarlı Mahmud, Türkmen adının onlara "Zülkarneyn" tarafından "Türk-Manend" (Türk'e benzeyen) şeklinde verildiğini kaydediyorsa da, İslam dünyasında İslam'a giren

Türk zümrelerine “Türk-Manend” denildiği ve buradan “Türk-men” adının türediği şeklindeki izah tarzı daha çok kabul görmüştür. Ebu'l-Gazi, bu adın Farslar tarafından verildiğini, fakat cahil halkın “manend” kelimesini telaffuz edememesi yüzünden “Türk-men” şekline dönüştüğünü bildirmektedir. Ayrıca bu adın “Türk-i iman” kelimelerinin birleşmesi ile türetildiği ve “İmanlı Türk” manasına geldiği de bazı tarihçiler tarafından kaydedilmiştir. Fakat bu tür izahlar güvenilir olmaktan oldukça uzaktır. Ancak, dikkati çeken bir husus gerek Kaşgarlı’ da gerekse İslam kaynaklarında, adı geçen kavmin ısrarla “Türk’e” benzetilmesidir. Türkler için her ne kadar göçebe kelimesini kullansak da, Türkleri tamamen göçebe olarak düşünmemek gerekir. Özellikle, başka kültürlerle ilişkilerin yoğun olduğu bölgeler için bu böyledir. Göç yollarında ki bazı geçit noktalarında ve kavşak merkezlerinde, buralarda çok eski yerleşik bir halkın yaşadığını gösteren kanıtlar vardır. Yarı yerleşik Türk halklarının yaşadığı vahalar olduğu ve çadırlarda yaşansa bile örneğin Orhun kıyılarında başkentler kurmuş olduğu bilinmektedir. (Cahen, 1984, s.34-36)

Orta Asya’da yaşayan Türklerin, Müslüman Araplarla da olan ilk münasebetlerin ve karşılaşmaların 7. yüzyıldan başladığını belirtmiştik. Aradan geçen iki-üç asır içinde de daha kalabalık zümreler halinde Türk boyları arasında özellikle de halkında İslamiyet’e geçişler başlamıştı. Ancak devlet yönetimi bünyesinde ve top yekûn tebaası şeklinde henüz bir İslamlaşma olmamıştı. Ta ki, Karahanlılar Devleti’ne kadar (840-1212). Karahanlılar, daha önceki Türk devletlerinden farklı olarak, hükümdarların ve halkın çoğunluğunun Müslümanlığı seçtiği ilk Türk-İslam devletidir. Satuk Buğra Han’da ilk kağanıdır. Bu sebeple Türk tarihi içersin de Karahanlıların özel bir yeri ve önemi vardır. Daha sonra da diğer Türk boyları ve devletleri Karahanlıları takip etmiştir. Ancak Anadolu’nun Türk-İslam ülküsü ve akıncıları ile gerçek anlamda tanışması, diğer bir Müslüman Türk devleti olan Selçuklular döneminde olmuştur.

Müslümanlığı kabul eden Oğuz kitlelerinin kendisine katılmasıyla Selçuklu Devleti’nin kurucusu Selçuk Bey, gücünü her geçen gün daha da arttırmaktaydı. Fakat Anadolu kapılarını açmak Selçuk Bey’in torunun oğlu olan Alparslan’a 1071’de nasip olacaktı. Daha sonra ise Selçuklu Devleti’ne bağlı Türk-Oğuz Beylikleri hızla Anadolu’da Bizans ile gazaya tutuşacak ve İslam’ın sancaktarlığını yaparak önemli zaferler kazanacaktı. Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nun kuruluşu ile gelen inkılaplardan biri de, hiç şüphesiz, Yakın Doğu’nun ve Anadolu’nun fethi ile Türk ve İslamlaşmasıdır.

Eski birçok kavimlere yurt ve medeniyetlere sahne olan veya bunların üç kıta arasında mübadelesinde bir köprüvazifesi gören Anadolu, yerli unsurların tesirlerine rağmen, tarihinde ilk defa olarak, ırk, din, dil, kültür ve sanat bakımlarından külli bir değişikliğe uğramış ve çehresini değiştirmiştir (Turan,1993, s.23). SelçukluDevletinin

kuruluşu, İslam Medeniyeti ve Türk tarihi bakımından nasıl bir ehemmiyet arz ederse, bu imparatorluk ile devamlarının yıkılışından sonra, İslam Medeniyeti ve kavimlerinin kaderlerinin mevcudiyetlerini muhafazada, bazı Müslüman ve Hıristiyan kavimlerin kaderlerini tayinde de, Anadolu'nun Türkleşmesi o derece bir ehemmiyet taşır. Bir kez daha diyebiliriz ki; Türkler hem bu coğrafyayı hem de Müslüman Arap, Fars ve diğer din kardeşlerini yok olmaktan kurtarmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Müslüman Arapları ve Türkleri doğudan gelen büyük bir tehlike bekliyordu, bu tehlikenin adı Moğolları, batı da ise Haçlılar. Büyük Selçuklu Devleti'ni, Anadolu Selçuklu Devleti ya da diğer adıyla Türkiye Selçukluları Devleti takip etmiştir. Zaman içersin de bu kadim hanedanlık yıkılacak ve Anadolu'nun dört bir yanına akınlar yapıp, göç etmiş Anadolu Oğuz Türk Beylikleri yerlerini alacaktır. Anadolu'da kurulan bu Türk beyliklerinin sonradan devlet olarak en uzun ömürlüsü ve en geniş sahalara yayılanı hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'dir. Ertuğrul oğlu Osman Bey'in ataları, Selçuklu sancağı altında büyük hizmetler vermişlerdi. Onlar da Türkmen'di; doğudan Oğuzların Kayı boyundan gelen Türklerdi. Dört yüz çadırlı bir beylikten yüz-yüz elli sene sonra cihan devleti konumuna geleceklerdi.

Osmanlı Dönemi İslamiyet'in geniş bir coğrafyaya yayılmasıyla birlikte değişik zamanlarda ve yerlerde bazı sultanlar kendi topraklarında halife unvanını kullanmışlardır. Bu anlamıyla hilafet bir hükümrانlık ifadesi olarak değerlendirilmiş ve meseleye şer'i bir dayanak bulabilmek için. "Hakka riayetle adaleti yerine getiren ve şeriatı uygulayan sultanlar kendi ülkelerinde halife sıfatını kullanabilirler" şeklinde yorumlar yapılmıştır. Osmanlı sultanları da Yavuz Sultan Selim'den itibaren bu geleneğe uyarak halife unvanını kullanmışlardır. Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır ve Arap yarımadası da Osmanlı hâkimiyetine girince padişah "hadimü'l-Haremeyni's-şerifeyn" unvanına sahip oldu. Birçok kaynaklar, Mısır'ın fethi üzerine son Abbasi halifesi III. Mütevekkii-Aiellah'ın hilafeti Yavuz Sultan Selim'e bir merasimle devrettiğini yazar. Buna göre Mütevekkii-Aiellah Yavuz tarafından Halep' te kabul edilmiş ve onun Kahire'ye girişinde yanında bulunduktan sonra da İstanbul'a gönderilmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in İstanbul'a dönüşünün ardından Eyüp Camii'nde veya Ayasofya Camii'nde yapılan bir törenle hilafet kılıcını padişaha kuşatarak unvanını yeni sahibine vermiştir. Fakat Yavuz Sultan Selim dönemi kaynaklarında bu olayla ilgili bir kayıtların bulunmaması dikkat çekicidir; nitekim bu hususta Hoca Sadeddin Efendi'de geçen. "Libas-ı hilafeti istihkak ile telebbüs eylemişken dervişane kisvet ve libası ihtiyar etmişti" ifadesinden başka bir bilgi mevcut değildir. Buna dair ilk rivayet. 18. yüzyılın sonlarına doğru kaleme alınan "D'Ohsson'un Tableau general de l'empire Ottaman" adlı eserinde yer

almaktadır. Modern tarihçiler böyle bir merasimi belgeleyen orijinal bir kaynağın bulunmadığı gerekçesiyle daha sonraki kaynaklarda verilen bilgilerin uydurma olduğunu ve Osmanlıların bunları, hilafetin manevi nüfuzuna ihtiyaç duydukları dönemlerde geriye dönük olarak rivayet ettiklerini ileri sürerler. (YAZICI, 2007, s.64-65)

Ancak hilafetin Osmanlılara intikaliyle ilgili tartışmalarda asıl üzerinde durulan meselenin bir devir teslim töreninin yapılıp yapılmadığı konusu olduğu. Diğer hukuki esasların dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu tartışmalarda. Halifelik hakkının sadece saltanata veya bu unvanı birinden devralmaya dayanmadığı göz ardı edilmiştir. Zira hilafetin intikali için böyle bir merasime şer'an ihtiyaç bulunmadığı gibi halife unvanının kullanılmasının meşruluğu da bir devir teslime bağlı değildir. Nitekim bu kurumun geleneğinde resmi bir devir teslim törenine rastlanmadığı gibi İslam hukukçuları da bu meseleyi Osmanlı hilafetinin bir zaafı olarak ele almamış, daha çok Osmanlı sultanlarının Kureyş soyuna mensup olmamaları üzerinde durmuşlardır. Bu husus bile ilk defa Kanuni Sultan Süleyman zamanında ortaya atılmış. Sadrazam Lutfi Paşa "Halasü'l-ümme ii ma'riieti'l-eimme" adlı eserinde halife olabilmek için Kureyş kabilesinden gelme şartının bulunmadığını söyleyerek Sultan Süleyman'ın zamanın imamı olduğunu ve bütün Müslümanların onun imamlığını tasdik ettiğini belirtmiştir. (Jorga, 2009, s.189)

Osmanlıların Hicaz ve Mısır da hâkimiyet kurmalarından sonra İslam dünyasındaki itibarları artmıştır. Nitekim Yavuz Sultan Selim, bu fetihlerin ardından El Melikü'r-Rahim Şirvan Şah Şeyh İbrahim'e gönderdiği mektupta "Memluklerin hac yolunu korumaktan aciz olduğunu ve Allah'ın bu bölgede düzeni sağlamayı şahsına nasip ettiğini" bildirerek Müslüman idarecilerin ve bu arada onun da kendisinin hilafet unvanını kabul etmesini. Hutbeleri adına okutmasını istemiştir. (İslam Ansiklopedisi, 2003, s.202) Yine bu fetihten sonra Hindistan, Orta Asya ve Uzakdoğu'dan padişaha gönderilen mektuplarda zaman zaman halife unvanı bir hitap unsuru olarak kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman da tahta geçmesi münasebetiyle Mekke emirine gönderdiği mektupta Allah'ın kendisini saltanat ve hilafet tahtına çıkardığını yazmış, emir de cevabı mektubunda bunu tekrarlamıştır.

Kanuni devrine ait çeşitli belgelerde hilafet unvanının bu şekilde kullanıldığına dair çok sayıda örnek vardır. Nitekim Portekizlilere karşı Hindistan'dan gelen yardım isteğine mukabil padişah. Allah'ın yeryüzünde kendisini halife kıldığını ve hac yolunun güvenliğini sağlamanın görevi olduğunu belirtmiş. Portekiz kralına yazdığı mektupta da, "Hak sübhaneh O ve Teâlâ hazretlerinin ulüw-i iniiyetiyle şimdiki halde hilafet-i rüy-i zemin kabza-i tasarruf ve iktidarımı da olup... " ifadesine yer vermiş tir Benzer ifadeler, Kanuni ve III. Murad tarafından Kuzey Afrika'da hüküm süren Sa'di sultanlarına

gönderilen mektuplarda da yer almış ve onlardan Osmanlı hilafetini kabul etmeleri istenmiştir. Osmanlılar' da hilafetin nüfuzunun ülke sınırları dışında ne zaman artmaya başladığı hala tartışılmalı bir husus olmakla birlikte padişahların hilafet kurumuna ağırlık vermeye yönelmelerinde, genellikle Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması bir dönüm noktası sayılmaktadır. Bu antlaşma, Batılı bir devletin Osmanlı padişahlarını bütün Müslümanların halifesi sıfatıyla tanıdığını gösteren ilk resmi belge olması bakımından önemlidir. (Hammer, 2008, 142-143) Ancak bu durum zaman içinde ilk hilafet iddiası şeklinde yorumlanmıştır.

İngiltere' de 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Osmanlı hilafeti karşıtı propagandaların tesirinde kalan bu tür kanaatler. Türkiye'de günümüz tarihçileri tarafından da genellikle sorgulanma dan kabul edilmiştir. Örneğin, Halil İnalçık'ın da belirttiği gibi, hâlbuki Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan çok önce 1727'de III. Ahmed, Afgan hükümdarı Eşref Han ile imzaladığı bir antlaşmada kendisini "bütün Müslümanların halifesi" olarak nitelemiştir. Dolayısıyla Küçük Kaynarca Antlaşması'nın bu açıdan önemi, Osmanlı halifesinin bu unvanının milletlerarası bir antlaşma da tescil edilmesinden gelmektedir. Bu tescil aynı zamanda onun tarihi devamlılığını da gösterebilir. Zira eğer böyle bir anlayış önceleri yok idiyse Babıali bunu savaşta yenilen taraf olarak ileri süremez ve kimseye kabul ettiremezdi.(Kurşun, 1992, s.21)

Öte yandan Kırım, Osmanlılardan özel bir hukukta ayrılan ilk İslam toprağıdır. Osmanlı Devleti daha önce hiç bir gayri Müslim devletle, bir zamanlar kendi sınırları içinde yer alan bir ülkedeki Müslümanların geleceğini tartışmamış tır. Padişahlar bu tarihten sonra da Osmanlı sınırları dışındaki Müslümanlarla hilafet hukuku çerçevesinde ilgilenmeyi sürdürmüşlerdir. Mesela 1782'de İspanya ile bir antlaşma imzalanırken İspanyolların, Kuzey Afrika Müslümanları kendilerine karşı Babıali'den yardım istediklerinde yardım yapılmaması şartını ileri sürünce Osmanlı Devleti, "cihet-i camia-i hilafet" sebebiyle onlara yardım etmenin farz olduğunu ileri sürerek buna uzun süre direnmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin giderek içte ve dışta güçten düşmesi, meydan muharebelerinin yenilmez ordusunun, daha az sayıda ama daha modern ve düzenli batılı devletlere yenilmesi sonucunda her alan da olduğu gibi Hilafet makamı da sorgulanır hale gelmişti.

Devlet kurulduğu günden bu yana en zor ve çetin dönemlerini geçiriyordu. 17 ve 18. yüzyıllar da yenilgilerin sebeplerine çareler aranıyordu, ancak sanayi devriminin kaçırılmasıyla Batılı devletler ile arada ki uçuruma bir de 18. Yüzyılın sonlarında 1789'da Fransa'da meydana gelen Fransız Devriminin etkilerine ilerde en çok maruz kalan devlet Osmanlı olacaktı. Çünkü Fransız Devrimi her türlü etnik guruplara bağımsızlık, eşitlik ve

özgürlük vadediyordu. Bu durum ise tebaasında onlarca milleti barından Osmanlı Devleti açısından tam bir sorun teşkil ediyordu. Dahası bu sorun 19. yüzyılda içinden çıkılmaz bir hal aldı. Bir yanda dışarda Çarlık Rusya'sı ile boğuşulurken diğer yanda Balkanlar'da, Kafkaslarda, Kuzey Afrika'da, Orta Doğu'da, Anadolu'da, kısacası Osmanlı Devleti'nin hükmettiği her yerde Batılı devletlerin kışkırtma ve destekleriyle ayaklanmalar ve kanlı isyanlar başlamıştı. Küçük devletçikler ya da özerk prenslikler bir bir kurulmaya başladı. İlber Ortaylı'ya göre "Her ne kadar son padişah Sultan Vahdettin ise de, son Osmanlı İmparatoru Sultan II. Abdülhamid" kurtuluş reçetesini özellikle de İngiltere ve Rusya'ya karşı Hilafet kozunda görüyordu.

Büyük dedelerinden Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zaferi ile Memlûklüleri yenerek Halep'i alması sonucunda Osmanlı Sultanlarına geçen Halifelik, 1800'lerin sonlarında ve 1900'lerin hemen başlarında devletin can simidi konumuna gelmişti. Ülke içinde ve dışında milyonlarca Müslümanı harekete geçirebilme potansiyeline sahip bir güç olan hilafete karşı II. Abdülhamid son derece hassas davranmış ve bu kuruma yönelik her türlü tehdide karşı tedbir almıştır. Ya da en azından böyle düşünüyordu. 1878-1880 yılları arasında İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi olan Henry Layard'ın şu sözleri de bu hassasiyeti doğrulamaktadır: "Sultan, halifelik sıfatı hakkında gösterdiği hassasiyeti başka hiçbir meselede göstermemektedir... Onun en büyük gayelerinden biri unvanını muhafaza etmektir... Halife unvanını sultan unvanından daha kutsal ve ehemmiyetli görmektedir." II. Abdülhamid'in en büyük hedefi Osmanlı hilafetini tartışılmaz bir gerçek olarak ortaya koymaktı. Nitekim İngilizler başta olmak üzere bazı Avrupalıların, Kureyş soyundan gelmediği gerekçesiyle Abdülhamid'in gerçek halife sayılamayacağı yönündeki propagandaları karşısında çok sayıda risale ve broşür yazdırıldı. Ayrıca İngiltere, Hindistan ve Mısır'daki bazı gazetelere bu hususu desteklemeleri için mali destek sağlandı. Hac mevsimlerinde özel çalışmalar yapıldı; İslam âleminden itibarlı kişiler davet edilerek misafir edildi.

Bu arada İslam ülkelerindeki Osmanlı konsolosları da büyük çaba harcadılar. Bu faaliyetler aynı zamanda devlete baskı yapan Batılı devletlere gözdağı vermek amacıyla yönelikti. II. Abdülhamid, İngilizlerin Arapları kışkırtıp Osmanlı Devleti'ni parçalamak için hilafet meselesini devamlı şekilde gündeme getirdiklerine inanıyordu. 1882'de Mısır'ın işgalini de bir halife olarak taşıdığı itibara karşı en büyük darbe olarak kabul etti. Ona göre İngiltere'nin asıl hedefi, Araplardan bir halife ortaya çıkararak hilafet merkezini Cidde veya Mısır gibi bir yere taşımak ve hilafeti kendi maiyetinde bir alet haline getirerek bütün Müslümanları istediği gibi yönetmektir. Esasen İngiltere'nin Hilafete olan ilgisi 18. yüzyılın sonlarında başlamış ve Tipu Sultan zamanında Osmanlı halifesinden yardım istenmişti.

İngilizler ayrıca, 1857'de bağımsızlık için Hindistan'da ortaya çıkan ayaklanma sırasında Osmanlı halifesinin yardımına başvurmuşlardı. Nitekim Sultan Abdülmecid'in Müslümanlara sükûnet tavsiye eden bir mektubunun Hindistan camilerinde okunduğu ve çok etkili olduğu kaydedilmektedir. Ancak 1870'lerde İngiltere-Osmanlı ilişkilerinde meydana gelen soğukluk ve İngiltere'nin Müslüman sömürgelerinde ortaya çıkabilecek direnişlerin hilafet etrafında güçlenmesi ihtimali İngilizleri bu kurumun manevi nüfuzu hakkında endişelendirdi. İngiliz basınında Osmanlı hilafetinin meşru olmadığı yolunda yazılar yayımlanmaya başlandı. Ardından siyasetçiler ve devlet adamları da Osmanlı hilafetinin bir meşruiyetinin bulunmadığını öne sürdüler. Bu arada İngilizler Müslüman kamuoyunu etkileyebilmek için iddialarını bazı esaslara dayandırmaya çalışıyorlardı. Bu esaslar kısaca şunlardır: Osmanlıların hilafet iddiası yeni olup İslam âleminin tamamı tarafından kabul edilmiş değildir; Osmanlılar Kureyş soyundan gelmemektedir; Osmanlı hilafeti biat la değil zorla ve tevarüsle gerçekleşmiştir. Bu hilafet tartışmalarında İngilizlerin adayı Mekke emiri idi. Buna karşılık İngiltere'de tartışmaları ciddi bulmayan ve Osmanlılarla iyi ilişkilerin sürdürülüp Osmanlı hilafetine destek verilmesini isteyen gruplar da mevcuttu. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam eden bu kabil tartışmalar, esasen İngiltere'nin Babıali ile olan ilişkilerinin durumuna göre değişebilecek alternatif politika arayışlarının bir tezahürüdür.(Özcan, 1997, s.92-94) Bunun sonuçları da 1916'da Şerif Hüseyin'in isyanıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Araplar arasında hilafetin kendilerine intikalini savunan bazı hareketler ortaya çıktıysa da bunlar dar çevreyi aşamamış ve genel kabul görmemiştir.

Buraya kadar anlatmaya çalıştıklarımızdan da görüleceği gibi, Osmanlı Devleti en parlak ve güçlü dönemlerinde Memluk Kölemen Türk Devleti Sultanı Kansu Gavri ve yanındaki halifeordusundan, Hilafet makamı almıştır. Osmanlı ise bunu da zaman zaman diğer İslam Devletlerine ve liderlerine üstünlük kurmak açısından kullanmıştır. Ancak 18. ve özellikle de 19. yüzyıllarda meydana gelen gelişmeler karşısında devletin gerilemesi ve güç kaybetmesi ile Hilafet makamı adeta bir cankurtaran kimliğine bürünmüştür.

19. Yüzyılın sonlarına kadar eskiden Osmanlı toprağı olan birçok memleket elden çıkmış ve II. Abdülhamid'de kurtuluş çaresini dünya üzerinde yaşayan bütün Müslümanları Hilafet sancağı altında toplayabileceği ümidi ile bu fikri ve kozu özellikle İngilizlere ve Ruslara karşı kullanmak istemiştir. Kimi zaman bu fikir faydalı olmuştur elbette ancak, biraz önce de değindiğimiz gibi Fransız Devrimin de etkisiyle din kardeşi saydığımız hepsi olmasa da bazı Arap ileri gelenleri ve aşiretleri beş yüz yıllık tebaası oldukları devletlerine sırt çevirmişler ve tabiri caizse Batılı gizli servis ajanlarının, elçilerinin ve komutanlarının oyuncağı olmuşlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak

vermesiyle de Türk kardeşlerine karşı bu sırt çevirme hareketi ihanet boyutuna kadar ulaşacaktır. Yüzyıllar önce Haçlı Ordularının ve Moğol zulmünün elinden Türkler sayesinde kurtulan İslam coğrafyası ve Müslüman Araplar, geçmişi çok çabuk unutmuş ve bu savaş günlerinin diğer Haçlıları sayılan İngiltere, Fransa ve İtalyanlarla bir olup, İslamiyet'in mukaddes şehirlerini bu devletlerin istilasına açmışlardır. Müslüman kanı ile sulanmış Kudüs, Şam, Halep, Bağdat, Basra, Mekke, Medine yine Türk askerlerinin kahramanca, fedakâr ve can siper hane mücadelesine rağmen bir bir düşmüştür. (Savrun, 2015, s.761)

1914'de Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin kapısını çalınca, Sultan V. Mehmet Reşad Halife sıfatıyla "Cihadı Mukaddes" ilan etmişti. Osmanlı topraklarını ve diğer mukaddes şehirleri işgal etmek isteyen Batılı emperyalist devletlere karşı etki yapacağını umuyordu ancak durum hiçte beklediği gibi olmayacaktı. İşin ilginç tarafı, Kudüs cephesinde İngilizlere Müslüman Türk ve halen Türkleri kardeş bilen bazı Araplara karşı sömürgeleştirdikleri Hint Müslümanları kullanıyordu. Birinci Büyük Savaş başlayana kadar dünya tarihinde hiçbir savaş bu kadar can almamış, geniş çaplı olmamış, maddi ve manevi kayıplar bu kadar büyük boyutlarda yaşanmamıştı. Savaş Avrupa'nın dört büyük İmparatorluğun sonunu getirecek. Osmanlı, AvusturyaMacaristan, Almanya ve Rus İmparatorlukları bu kıyametin kurbanları olacaktı. Muzaffer tarafta bulunan İtilaf Devletleri İngiltere, Fransa ve İtalya galip gelseler dahi büyük ekonomibuhranlar ve sıkıntılar yaşayacaklardı.

Özellikle İngiliz ve Fransızlar gerçek emelleri daha savaş bitmeden ortaya çıkacaktı. Büyük paralar ve vaatlerle kandırdıkları bir takım Arap şeyhleri de düştikleri tuzağı anlamakta çok geç kaldıklarını istemeseler de görecektirdi. Savaş bitince de Arap direnişi sözde müttefikleri Batılı devletlere dönecekti. Ancak ilerleyen dönemlerde de Arapların karşısına iki büyük ve yeni sorun çıkacaktı. Kudüs'ün göbeğinde İsrail Devleti ve genelinde Amerika Birleşik Devletleri ve etkileri. Ne yazık ki Araplar Bernard Lewis'in deyişiyle "millet olmayı bir türlü beceremedikleri için, küçük prensliklere ve devletçiklere bölünecekler ve Türklere sırtlarını dönmelerinin bedelini ağır ödediler ve ödüyorlar" diyordu.

Öte yandan bilindiği gibi Türk Milleti, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kenetlenmiş ve işgalci güçleri İstiklal Harbi ile mağlup etmiş ve yepyeni bir bağımsız Türk Devleti kurmuştur. Fakat Araplar sınırları Batılı liderlerce cetvel ile çizilen, 1950 ve 1960'lara kadar sömürge ya da yarı sömürge durumundan kurtulamamış halklar olmuştu. Günümüzde bile hangi siyasi parti, aşiret, siyasi lider ya da General, Batı ya da Sovyet yanlıysa iktidara o zümre getiriliyor, görevleri tamamlanınca da ya kanlı bir

şekilde ya da sürülerek koltuklarından ediliyordu ve halen ediliyorlar. Demokrasi bir türlü bu coğrafyaya uğramıyordu, liderleri ise despotik ve diktatördür. (Savrun, 2015, s.775) Aslında bütün bunların en büyük nedeni 20. yüzyılın başlarında Asya'da petrolün keşfi sonucunda dönemin Düveli Muazzama Devletlerinin sömürgecilik geçmişlerinden kaynaklanan açgözlü ve acımasız ihtiraslarını Orta Doğu'ya dikmelerinden kaynaklanmaktadır.

1900 tarihinde İran'da ve Mezopotamya'da yapılan sondajlar büyük petrol tabakasının Van Gölü'nden itibaren Basra Körfezi'nin kuzey sahillerine kadar Asya kıtası altında akmakta olduğunu meydana çıkardı. Harp donanmalarında artık mazotun kullanılmaya başlaması yüzünden bu keşfin önemi büyüktü. İşte bölgede petrol keşfedilir edilmez, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın ihtirasları harekete geçti. Bu rakip devletler bölgedeki şirketlerin senetlerini elde etme yarışına giriştiler. İngiltere gözlerini İran'a dikmiş, Almanya ise Mezopotamya üzerinde ehemmiyetle duruyordu.

5 Mart 1903'de, Bağdat şimendiferinin imtiyazı Alman şirketine, yolun her iki tarafında 20 km'lik mesafedeki madenlerin işletilmesi hakkını da verdi. 1904 de şirket Bağdat ve Musul vilayetlerinin her tarafında petrol yataklarının keşfi için iki yıl ruhsat aldı. Bu bölgelerde yapılan araştırmalar zengin petrol damarlarını ortaya çıkardı. Almanya'nın İngiltere'ye bir rakip olarak ortaya çıkması ve bu dönemde iyi ilişkiler içersin de bulunan Osmanlı ve Almanya yakınlaşması İngiltere'yi çok rahatsız etmişti. Bu yüzden İngiltere Arap yarımadasındaki şeyhlerle anlaşmalar yapmaya, onları kendi lehinde kullanmaya başladı. İngiltere'yi hemen Fransızlar izledi. İşte ayrılık tohumlarının atılmasına sebep en büyük etken Batılı sömürge devletlerinin eliyle olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın da çıkmasına sebep budur, günümüzde ki sorunlarında birinci sebebi budur. İngiltere'nin belki de en meşhur siyasetçisi ve başbakanı Winston Churchill, Yanında çalışan yardımcısının kendisi hakkında yazdığı kitap konusundaki düşünceleri sorulduğu zaman. "Hiç kimse, uşağının yanında büyük adam değildir." Cevabını vermiştir. Churchill'in cevabı belki de Batı dünyasının Doğu diye ötekileştirdikleri Oryantalist yaklaşımlarının bir cümle ile tezahürü olsa gerek.

II. İbrahim DAKUKİ'nin Hayatı ve Eserleri

İbrahim DAKUKİ 1934 yılında Irak'ın Kerkük şehrinde dünyaya gelmiştir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde doktora eğitimini tamamlamıştır. 1953-1960 yılları arasında eğitimci olarak çalışma hayatını devam ettirmiş ve daha sonra çalışmalarını Irak'ta Rehberlik Bakanlığında tercüman olarak sürdürmüştür. Bağdat'ta 1962-66 yılları

arasında çıkarttığı “El- Turaz Eş’Şabi (Halk Mirası)” adında bir dergi çıkarmıştır. Arap Dünyasında bu dergi bir ilk sayılmıştır ve Dakuki bu derginin 1966 yılına kadar da genel yayın yönetmenliğini de yapmıştır.

1966-72 yılları arası Ankara’da Irak Büyükelçiliği bünyesinde Basın Ateşesi olarak faaliyetlerine devam etmiştir. 1972-74 yılları arası ise Irak Enformasyon Bakanlığında Basın-Yayın Müdürü olarak görev yapmıştır. 1982-83 yıllarında Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Medya Bölümü Bölüm başkanı olarak görev yapmıştır. 1976-1983 arası “İlan” ve 1981-83 arası “Havliyatü’l-İlan” dergilerinin genel yayın yönetmenliği ile 1980-85 yılları arasında da Edebiyat Fakültesi Dergisi Müdürlüğü yapmıştır. Öldüğünde Arapça, Farsça, İngilizce ve Türkçe bilmekteydi.

Çok sayıda ve farklı bilim alanlarında Arapça, Türkçe ve İngilizce kitap, makale ve yazı kaleme almıştır. Bunun yanında bazı Avrupa üniversitelerinde Türkoloji alanında pek çok konferanslar veren Dakuki 2003 yılında vefat etmiştir. Dakuki’nin en önemli eserleri arasında şunlar zikredilebilir.

Kitapları:

Irak Türkmenleri, Türkiye Kürtleri, Arapların Gözüyle Türkler, Türklerin Gözüyle Araplar, Irak Cumhuriyeti: Tanıtma El Kitabı, Türkçe’nin Temel Kuralları, Arapça’nın Temel Kuralları, Türk Yasalarında Basın Özgürlüğü, Fuzuli Divanı.

Bunun yanında çeşitli dillerde yazılmış yüzlerce makalesi de bulunmaktadır.

III. “Arapların Gözüyle Türk Profili” adlı Eser Hakkında Bir Değerlendirme

Çalışmanın konusunu oluşturan “Arapların Gözüyle Türkler (Suretü’l Etrak Lede’l-Arab)” adlı çalışma İbrahim Dakuki’nin Türk-Arap ilişkilerini başlangıcından günümüze tüm yönleriyle ortaya koyduğu bir eser olarak zikredilebilir. Bu eser Türk-Arap ilişkilerinde dönüm noktaları olan tarihleri ön plana çıkarmaktadır.

Eser altı bölüm ve toplam olarak 424 sayfadan meydana gelmiştir. Eserin önsözünde Dakuki temel olarak çalışmasını bazı faraziyeler üzerine dayandırıldığını ifade etmektedir. Bunlardan birincisinde, Arap ülkelerindeki siyasi yönetimlerin kendi siyasi görüşleri doğrultusunda bir toplum dizaynı yapmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Buradan hareketle ikinci faraziyeyi belirtmekte ve şöyle demektedir; “*Arapların siyasi ve fikri kesimi, Türkler hakkında olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı tür görüş beyan etmektedirler. Bu ilgili çalışmamızda Arap basın araçlarının içerikleri analiz edilmek suretiyle Arap vilayetlerinin doğu kanadındaki milli fikir erbabının, siyasi ve düşünce gruplarının birçoğunun Arap vilayetleri üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini bir Türk işgali*

olarak gördüklerini ve hatta bu kesim Osmanlı dönemini çöküş devri, gericilik ve karanlık çağ olarak tanımladıklarını, Arap vilayetlerinin batı kanadındaki düşünce ve siyaset erbabının ise Osmanlı'nın Arap vilayetleri üzerindeki hâkimiyetini Batılı-Haçlı işgaline karşı bu vilayetlerin koruyucusu olarak gördüklerini ve bu nedenle Osmanlı Türklerini yansıtan olumlu bir profil çizdiklerini ortaya çıkarmıştır.” Demektedir (Dakuki, 2001:s.10-11).

Dakuki'nin üçüncü faraziyesi ise gerek Türk hükümetlerinin ve gerekse Arap Hükümetlerinin karşılıklı olarak tarihi ve kültürel ortaklıkları görmezden gelerek bir ortak paydada buluşmak yerine, yine kendi siyasi ideolojileri doğrultusunda çatışma ve anlaşmazlığı yeğledikleri yönündedir. Nitekim bu iddiasını bu günkü siyasi ortam da haklı çıkarmaktadır.

Son olarak dördüncü faraziyesinde Türkiyedeki Laik yapının aksine Arap dünyasında yükselen dini tandanslı akımlar neticesinde iki tarafın birbirini suçlamaları ve toplumlarını da bu yönde angaje etmeleri hususunu dile getirmektedir. Bu doğrultuda Arap Dünyası Modern Türkiye'yi laik devlet yapısından kaynaklı olarak dinsizlikle suçlarken, bunun aksine Türk Devletinin de Arapları dini örgütlenmelerden kaynaklı olarak irtica/gericilikle suçladığı vakidir. Türkiye Arapları Radikal İslami terörün merkezi olarak görürken, Araplar da Türkiye'yi Amerika ve İsrail'in kuklası şeklinde tarif etmektedirler. Dakuki eserin ön sözünde bahsedilen bu ayrıntıları vermektedir.

Eserin Giriş bölümünde ayrıntılı bir literatür bilgisi veren Dakuki eseri kaleme alırken gündemde olan yaklaşım ve yöntemlerden bahsetmektedir. Bu yöntemlerin en başında çalışmanın tamamında sıklıkla zikredilen “İçerik Analizi Yöntemi” ve bu yöntemin tanımına dair önemli bilgiler yer almaktadır. Ayrıca çalışmada “İçerik Analizi Yöntemini” nasıl kullanacağına dair ipuçları vermektedir.

İçerik analizi yöntemi hakkında; “Özellikle İçerik analizi teorisi Deneyisel Analiz Teorisine zıttır. Çünkü İçerik analizi önyargılara değil, araştırma verilerinin analizine dayanır. Buradan yola çıkarak içerik analizi teorisi ışında bilimsel bir sonuca varabilmek için belirli bir toplumun, farklı bir toplum bakış açısındaki kalıplaşmış profilini inceleme konusu edinen bir araştırmacı kendine has ideolojisi, önyargısı ve fikirlerini bir kenara bırakmalıdır.” (Dakuki, 2001:s.18) diyerek bu eserde ne kadar nesnel davranmaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Dakuki yine içerik analizi yönteminden hareketle çalışmayı üzerine bina ettiği bir başka kavramı da burada okuyucuya sunmaktadır. Bu kavram “Kalıplaşmış tipik profil kavramıdır.” Tipik profil kavramıyla ilgili doğulu ve batılı düşünürlerden çeşitli tanımları eserde zikrettikten sonra kendisi de bir tanımlama yapar. Dakuki'nin tanımına göre Tipik

Profil Kavramı; “Belirli bir grubun kendi bilgi birikimi, ön yargıları, kültürel mirası ve ideolojisinden kaynaklı olarak, başka bir gruba yönelik olumlu veya olumsuz, hüküm ve vasıflar yüklemesi.” olarak ifade edilmektedir. Dakuki bu kavram çerçevesinde çalışmasında Arap toplumunun medya ve yayın araçlarındaki Türklerle ilgili yaklaşımlarını içerik analizi yöntemini kullanarak “Kalıplaşmış tipik profil” kavramına göre incelemektedir. Yine burada bu kavramı iyice irdelerek Dünya topluluklarından çeşitli örneklerle pekiştirmektedir (Dakuki, 2001:18-26).

Eserin birinci bölümden Arapların gözünde Türk imajının oluşmasına etki eden faktörlerden bahsetmektedir. Bu doğrultuda genel olarak Osmanlı dönemi Arapların Türklere bakışını ele almakta ve Osmanlı Devletinin bir Türk imajı oluşmasındaki katkıları ele alınmaktadır. Buradan hareketle eserin bu bölümünde Arapların gözünden Türk profilinin oluşmasına etki eden üç faktör olduğunu belirtmektedir. Bu faktörleri sırayla; 1-Arap Milli Güvenliği, 2-Osmanlı Osmanlı Mirası ve Yeni Devlet İdeoloji Arasında Türkler, 3-Bölgedeki uluslararası değişkenler ve Siyonizm Medyasının rolü şeklinde ifade etmektedir.

Eserde Arap Milli güvenliği başlığı altında yazar özellikle Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye ve Irak gibi Arap ülkelerinin aralarında milli güvenlik meselesi olarak değerlendirdikleri konulara değilinilmektedir. Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulması tehlikesine karşı Türkiye Cumhuriyetinin o bölgeye askeri operasyonlar yapması, Arap Dünyasında bir korkuya neden olmuş ve özellikle Türkiye'nin o bölgeleri işgal etme isteği içerisinde olduğu iddiaları dillendirilmiştir. Yine bu başlık altında buna benzer olarak Suriye'yle Öcalan Krizi, Su meselesi, Suriye'nin terör örgütlerine verdiği destekler ve Türkiye-İsrail siyasi ilişkilerindeki iyileşmelerin Arap kamuoyunda Türkiye aleyhine bir takım yanlış anlaşılmalara sebep olması ve Arap kamuoyunda Türk aleyhtarı bir rüzgârın esmeye başlaması ve gerilen ikili ilişkiler gibi konular kısaca ele alınmıştır.

Bir diğer başlıkta Osmanlı Mirası ve Yeni Devlet İdeoloji Arasında Türkler adını taşımaktadır. Burada Türklerin Araplarla tanışmasıyla başlayan ve oradan Osmanlı Döneminde halifeliğin Türklere geçişini müteakip Arap topraklarında Türk hâkimiyeti çerçevesinde iki millet arasında ortak bir paydanın yani Türk halifeliğinin kabulü işlenmiştir. Daha sonraları 18.yy'da teknolojik üstünlüğün batıya geçmesiyle birlikte Osmanlı'nın ıslahat hareketlerine girşimesi, ayrıca sonraki yıllarda devlet içinde meydana gelen siyasi cerayanlardan bahisle son olarak bütün bu gelişmelere rağmen Arapların hala büyük çoğunluğunun Türklere dostane bir yaklaşım sergiledikleri ifadelerine yer verilmektedir.

Yazar bu bölümde Türk milliyetçiliğinin doğuşu hakkında bazı beyanatlara yer vermektedir. Burada; *“Bu konu ile ilgili Arap yazar Ahmet Naim şu değerlendirmelerde bulunuyordu: Kavmiyetçilik fikri İslam dinine yabancı bir kavramdır. O yüzden bu fikir aynı batı ülkeleri örneği gibi dinden ayrı bir devlet oluşumunu çağrıştırmaktadır. Bu nedenle eğer ki Türkler kavmiyetçilik fikri ile hareket ederlerse bunun sonucunda Osmanlı Devleti’nde yaşayan diğer milletlerde de (Kürt, Arap, Ermeni, vs.) kavmiyetçilik ruhu doğar. Bulgar, Yunan ve Ermeni milletlerinin Osmanlı Devleti bünyesinden ayrıldıkları göz önünde tutularak Turan fikri ile hareket edilirse İslamiyet’in etkisi tamamen yok olmuş olur.”* Şeklinde bir ifadeyi paylaşmaktadır. Oysa tarihi hadiseler incelendiği zaman görülecektir ki Osmanlı idaresi altındaki milletlerden en son milliyet fikrine sarılan kesim Türkler olmuştur. Hatta I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlılık ortak paydasında hareket eden Türkler ancak 1923’te yeni kurulan Cumhuriyetle birlikte bir Türklük bilincine sahip olmayı başarmışlardır.

Dakuki, yine bu başlıkta Arap milliyetçiliğinin doğuşu Osmanlı’daki seyri üzerine de bazı bilgiler vermektedir. Buna göre 1860’larda ilk olarak teşekkül etmeye başlayan Arap milliyetçiliği fikri, İttihat ve Terakki’nin Osmanlı yönetimini ele geçirmesiyle birlikte iyice yaygınlık kazanmıştır. Bunda büyük pay sahibi olarak İttihat ve Terakki Partisi’ni sorumlu tutan yazar, İttihatçıların Türk milliyetçiliği yapmasına bir tepki olarak Arap milliyetçiliğinin yaygınlık kazandığını ifade etmektedir. Ancak yine kendi ifadelerinde İttihat ve Terakki Partisinin anlayış olarak Osmanlılığı ön planda tuttuğunu hatta milliyetçilik yapan her kim olursa olsun İttihatçıların onları hainlikle suçladıklarını ifade etmektedir. Bu çelişkili ifadeler esasen yazarın Siyassal İslamcı bir fikir yapısına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Arap Milliyetçiliğinin doğuşu 1860’lardır. İttihat ve Terakki’nin iktidara geldiği dönem ise 1908’dir. Yani yazarın ifadelerine göre sonuç sebepten daha önce hasıl olmuştur. Oysa böyle bir durum eşyanın tabiatına aykırıdır. Daha önce de belirtildiği üzere yazar burada siyassal İslamcı çizgisinden kaynaklı Arap sevicilik yapmaktadır. Cumhuriyet Türkiye’sini zan altında bırakan bir takım ifadelerin varlığı da bu tezi destekler mahiyettedir. Özellikle Arapların Kurtuluş Savaşı yıllarında Türklere destek verdiklerini ancak bu desteklerini Türkiye Cumhuriyetinin halifeliği kaldırması, 1924 te Latin alfabesine geçmesi, Laikliğin kabulü ve ezanın Türkçe okunması gibi uygulamalara bağlayarak, hatta Lozan Görüşmeleri sırasında cereyan eden bazı olaylara binaen güya İngiliz işbirlikçisi bir Türkiye Cumhuriyeti profili çizmektedir.

Temenni olarak yazar: *“Bölge halklarının faydasına olacak ve ortak çıkarları muhafaza ederek iyi bir geleceğe sahip olup bölge üzerindeki tehlikelerden uzak olmanın*

tek yolu ise, *Türkler ve Arapların ortak ilişkilerini daha sağlam bir zemine taşımalarıdır.*” sözlerini ilave etmektedir.

Yazarın bu bölümdeki en büyük iddialarından birisi de şudur; Türk-Arap ilişkilerinin baltalanmasında en büyük rol Siyanizm medyasınıdır. Eserde yer alan ifadelerde; *“Türkiye'nin İsrail ile sempatik ilişkiler kurması, Arap topraklarına tecavüz etmiş olan İsrail'i destekleyerek Arap duygularına meydan okuması, İsrail'in meşruiyetini tanımakla beraber ikili ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirmesi ve hatta 1954 yılında “Ortadoğu'da yer alan ülkelerden İsrail'e karşı herhangi bir saldırının yapılmasını engelleyecek ve genel olarak bölgeye özel olarak da Türkiye ve İsrail'e karşı düzenlenecek olası bir saldırıda karşılık verileceğini garantiye alan.” İsrail ile askeri işbirliği anlaşması imzalaması sonucu Arap bilincinde Türklere dair olumsuz bir imajın oluşmasına sebep olmuştur. Nitekim Mısır'a karşı düzenlenen üçlü saldırının akabinde Türkiye'nin kendisine yönelik Arap zihninde olumlu bir profil çizmek amacıyla İsrail'den büyükelçisini çekmesi bu konuda her hangi bir etki yaratmamıştır. Çünkü Araplar bunun sadece taktiksel bir eylemden ibaret olduğuna inanmaktaydılar. Zira ikili ilişkiler diplomatik temsilcilik düzeyinde devam etmiş ve sonraları ise Türkiye 1961 yılının başlarında İsrail'e büyükelçi atayacak derecede bu ilişkileri daha da ilerletmiştir.”* (Dakuki, 2001:73). Bu satırlar Türk-Arap ilişkilerinde İsrail'le Türkiye arasındaki ilişkilerin ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bu birinci aşama Türk-İsrail ilişkilerini ikinci ve üçüncü aşamalar izlemiş, her bir aşamada ilişkilerde yaşanan değişimler zıddı yönünde olmuştur. Yani Türk-İsrail ilişkileri kötüye gidince Türk-Arap ilişkileri düzelmekte, aksi bir durumda Türk-Arap ilişkileri genel olarak kötüleşmektedir. Yazar bunda Türk ve Arap toplumlarının katkısı olmakla birlikte İsrail ve Siyanizm'in en büyük katkıyı sağladığı kanaatindedir. Konuyla ilgili olarak; *“Nitekim Siyonizm medyası planladığı sonuçları elde edebilmek ve kendi güncel çıkarları ile müstakbeli stratejik hedeflerini gerçekleştirmek uğrunda her zaman krizlerden yararlanmakta büyük rol oynamıştır. Bunu Türk-Arap ilişkilerine leke düşürmekle, Araplarla Müslümanların birbirilerine karşı imajlarını çarpıtmakla, Türkleri Araplara çatmakla veya medyayı kötüye kullanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır.”* (Dakuki, 2001:85) diyerek bahsettiği duruma deliller getirmektedir. Burada Siyonizm medyası tabiri sadece Yahudi gazeteler için değil Hürriyet ve Milliyet gibi bazı Türk gazeteleri içinde kullanılmıştır. Özellikle Yahudi kökenli Türk gazetecilerin yaptıkları bazı yalan haberler neticesinde böyle bir tanımlamanın içerisine dahil edildikleri görülmektedir. Bu yalan haberlerin amacının Türk-Arap ilişkilerini baltalamak olduğu iddia edilmektedir (Dakuki, 2001:86).

Eserin ikinci bölümünde ise Osmanlı sonrası Araplarda yaşanan değişimlerden kaynaklı yeni oluşan Türk imajı ele alınmıştır. Bu çerçevede Arap dünyasında ortaya çıkan siyasi ve dini cereyanların Türklere nasıl baktıkları hakkında bilgiler verilmiştir. Yazar burada kendi gözlem ve araştırmalarını ön plana koymuştur. Bölüm başında yazar, genelde Dünya ve özelde Ortadoğuda, Türk-Arap ilişkilerinde önemli bir etmen olarak gördüğü üç kavramdan bahsetmektedir. .bu kavramlar sırayla İslam, milliyetçilik ve laikliktir. Buradan hareketle şu tespiti yapmaktadır; *“İslam “Meşruiyetin temeli, hükümlerin ölçütü, sosyal ve politik davranış kalıpları sistemlerinde başvurulan ana çerçeve mahiyeti taşımaktadır”, Milliyetçilik, “Belirli coğrafi sınırlar içerisinde yaşamakla tarih ve kültür bağlarıyla bir bütünü oluşturarak ortak çıkarlar güden insanların kurtuluş ve gelişme hareketidir” ve Laiklik “Milliyetçilik ve dinciliği temel almaksızın toplumsal ilişkileri ve davranış kalıplarını belirleyen sistemler grubudur”. Bu üç konu Ortadoğu’nun işgale uğradığı yirminci yüz yılın başlarından itibaren bütün fikri ve siyasi çatışmaların ve bazen de Türklerle Arapların arasında meydana gelen askeri karşılaşmaların arka planını oluşturmaktadır.”* (Dakuki, 2001:89).

Bu bölümde dikkat çekilen bir başka husus 21.yy’ın başlarından itibaren basın-yayın-medya araçlarının çoğalması neticesinde dünya milletlerinin birbirinden ve olaylardan çabucak haberdar olmaları ve bu nedenle büyük bir değişimin başlamasıdır. Bu değişim Ortadoğuda da kendini hissettirmiş ve buna mukabil olarak Türk-Arap ilişkileri de yeni bir düzleme oturmaya başlamıştır. Bu çerçevede taraf ülkelerin pek çoklarında kurulmaya başlanan araştırma enstitüleri sorunların merkezine inebilme gayesi içerisinde pek çok bilimsel toplantılar düzenlemeye başlamışlardır. Bu toplantılarda, yazarın ifadesiyle İslam, Milliyetçilik ve Laiklik üçgeninde, sorun nedir?in cevabı bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca bölüm içerisinde İslam dünyasında ilk araştırma merkezlerinin kuruluşları hakkında da bilgiler yer almaktadır. Türk-Arap ilişkilerinde de normalleşme ve sorunun tespiti noktasında bu araştırma enstitülerinin rolü üzerine birkaç kelam eden yazar; *“Türk-Arap İlişkilerinde yaşanan sorunları tartışmak maksadıyla Türkler ile Araplar yüz yüze diyalog icra etmeleri gerektiği kanaatine varmışlardır. Böylece ikili ilişkiler bağlamında Türk-Arap araştırmacı ve düşünürlerin katılımıyla çok sayıda uluslararası seminer ve konferans düzenlenmiştir. Bunlar: Ankara Hacettepe Üniversitesi Araştırma Merkezinin 1979 yılında düzenlediği “Türk-Arap İlişkileri: Dün, Bugün ve Yarın” konulu konferans, Arap Araştırmaları Merkezinin 1980 yılında düzenlediği “Arap Milliyetçiliği ve Din” konulu toplantı, Osmanlı Araştırmaları Enstitüsünün 1982 yılından itibaren her iki senede bir düzenlediği “Osmanlı dönemi Arap vilayetlerinde ekonomik, idari, sosyal ve fikri hayata dair” konferanslar, İslam Geleceği Araştırma Merkezinin 1990 yılında*

Cezayir’de düzenlemiş olduğu “İslam ve Laiklik Arasında Diyalog” konulu seminer, Beyrut Arap Birliği Araştırmaları Merkezinin 1993 yılında düzenlemiş olduğu “Türk-Arap İlişkileri: geleceğe dair diyalog” konulu seminer, Ürdün Müntede El-Fikr El-Arabi Araştırma Merkezinin 1996 yılında düzenlemiş olduğu “Türk-Arap Diyalogu: Ekonomi ve Milli Güvenlik” konulu seminer ve Tunus’ta 1998 yılında El-Temimi Bilimsel Araştırma Merkezinde düzenlenen “Kemalizm ve Kemalistlere Dair Türk-Arap Birinci Yuvarlak Masa Diyalogu” konulu konferans.” İfaledlerini kullanarak bu faaliyetleri ve araştırma enstitülerini örneklemiştir.

Genel olarak bu bölümde Arapların din, milliyetçilik ve laikliğe merkezli bakış açılarından Türk imajı üzerinde durulmuştur. İlk olarak Arap Milliyetçilerine göre bir Türk profili nasıldır? sorusuna cevap aranmıştır. Burada dikkat çeken husus ise önceki satırlarda da ifade edildiği üzere yazarın Arap Milliyetçilerine göre Arap milliyetçiliğinin doğuşu hakkında verdiği çelişkili ifadelerdir. Yazar Arap Milliyetçiliği’nin Jön Türk-İttihad ve Terakki baskısı neticesinde doğduğunu iddia etmektedir. Oysa tarihsel geçmiş irdelendiği zaman Arap Milliyetçiliğinin doğuşu 1850’li yıllara eskiye gitmektedir. Nitekim Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan ve 1888 tarihli bir belgede henüz 1860 gibi erken bir tarihte Amerikada “Genç Suriyeliler” adı altında oluşturulan bir topluluğun o tarihlerde Newyork’ta yaklaşık 150 bin kişilik bir kalabalıkla bir gösteri tertip ettiklerini ifade etmektedir.(BOA. Y. PRK. TKM. nr:13/34, 29 Z. 1305/6 Eylül 1888). Oysa Genç Türkler hareketinin siyasi devamı olan İttihad ve Terakki partisinin mutlak iktidarı 1908 yani II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte meydana gelmiştir. Yani o döneme kadar memleket dâhilinde bir hakimiyetleri söz konusu değildir. Bu durum Arap Milliyetçiliğinin, yazarın veya diğer Türk karşıtı söylem içerisinde olan bazı başka kişilerin dedikleri gibi, Türk zulmünden doğduğu tezini mesnetsiz bir iddiaya dönüştürmektedir. Ki kendisi de zaten bu eserde Arap Milliyetçiliğinin doğuş tarihini 1850’lere dayandırmaktadır. Bu dahi yazarın ifadelerinde çelişkiye düştüğünü göstemesi açısından önemli bir nottur.

Tabi burada Arapların kendi aralarında bir birlikten bahsedilmeyeceği gibi Milliyetçilik konusunda da bir ortak paydada buluşamadıkları görülür. Doğu ve Batı Arap dünyasında milliyetçilik söylemleri başka başka unsurlara karşı bir tepki mahiyetinde doğmuştur. Örneğin Suriye ve Irakta bir Türk karşıtlığı söz konusu iken Mısır, Libya ve Tunus gibi ülkelerde ise bunun yerini İngiliz, Fransız ve İtalyan karşıtlığı görülmektedir.

Arap Milliyetçileri Türk-Arap ilişkileri konusunda sorun olarak şu konuları göstermektedirler. Osmanlının zalimliği, Türkiye ve Arap dünyası arasında laiklik ve islam düşmanlığı sorunu, Su sorunu, Türkiye’nin İsrail yanlısı politikaları vs... “Ancak Arap milliyetçilerinin Osmanlı ve Türklere yakıştırmış oldukları kötü vasıflar sonucu ve bundan

etkilenen bazı Arap tarihçilerinin Osmanlı Devleti hakkında işgalci olmakla beraber Arap vilayetlerini kalın bir çember ile çevreleyip ekonomik ve siyasi yönden geri bıraktığının yanı sıra Batı medeniyetinden ve dünyada meydana gelen gelişmelerden uzak tutarak bu vilayetleri medeniyetten yoksun bıraktığını yazmalarına neden olmuştur.” (Dakuki, 2001:95-96).

Yazar son satırlarda Arap ve Türk milliyetçilerinin bakış açılarını değiştirerek geleceğe hamasetten uzak ve realist bir bakış açısıyla geleceğe odaklanmaları gerektiğini ifade etmekte ve eklemektedir; *“Türk-Arap ilişkileri “Doğal olarak ne maziye özlem ne de geçmişe zıt eksenler üzerine ve ancak gelecek esaslı kurulmalıdır. Öyle ki hala aramızda maziye dair düşmanca tutum sergilemektedir. Özetle her iki taraf açısından da sağlıklı bir geleceğe nail olabilmek adına ikili ilişkilerde etnik kimliğe bakmaksızın olumlu adımların atılması gerekmektedir.” (Dakuki, 2001:97).*

İkinci başlıkta yazar, Arap Dini Akımı çerçevesinde Türk profilini ele almaktadır. Dini akımı iki başlıkta inceleyen yazar, birincisinde genel olarak Arap İslamı anlayışı çerçevesinde hareket eden düşünür ve yazarlardan örnekler vererek onların eserlerinde Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyetine karşı yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Bu noktada eserde şu ifadeler göze çarpmaktadır: *“Osmanlı'nın tarihi yaklaşımına ve özüne bile zıtlık teşkil eden Turanî Türkleştirme hareketine karşı olduğundan kaynaklı çeşitli yollardan Osmanlı Devleti'ne bazı eleştiriler yöneltmiştir...”, “Aynı zamanda bu akım bir yandan çağdaş Kemalistlere diğer yandan da Mustafa Kemal Atatürk'ün zatına karşı olumsuz tutumlar sergilemektedirler. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk sömürgeciler gibi Araplığa ve İslam'a karşı düşmanlık gütmekteydi. Bu nedenle de Laikliği getirip dini devletten ayırdı”.* Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere bir önceki başlıkta ele alınan Arap Milliyetçilerini Türklere bakış açısıyla İslamcılarının bakış açısı arasında pek bir fark gözükmemektedir. Arap milliyetçilerine göre, bir nebze yumuşak olmakla birlikte gerek Osmanlıya ve gerekse Türkiye Cumhuriyetine aynı noktalardan eleştiriler yaparak esasında aynı noktada olduklarını ortaya koymaktadırlar.

Bunun yanında modern İslami yapılanmaları da (cemaatler, tarikatler ve vakıflar) ele alarak, bunların nezdinde Türk Profilinin nasıl olduğu da irdelenmiştir. Buna göre iki çeşit Siyasal İslami hareket ortaya çıkmıştır. Birinci grup İlimli İslami gruplardır ki bunlar temelde daha kapitalist ve faydacı aynı zamanda da daha ılımlıdırlar. Diğer gruplar ise daha radikal ve silahla eylem yapabilme kabiliyeti mevcut olan yapılardır. Bu iki grup kendi aralarında keskin hatlarla birbirinden ayrı düşmekte ve çatışma yaşamaktadırlar. Bunun yanında Arap Dünyasından farklı olarak Türkiye'deki Siyasal-İslami oluşumları da

izah ederek bunlar hakkında da bilgiler verilmektedir. Bu oluşumların başında dört gruptan bahsedilmekte ve bu dört gurup şu şekilde sıralanmaktadır. 1-Nurculuk ve en büyük temsilcisi konumunda Feto Hareketi, 2-Resmi veya klasik İslam anlayışı ki bunun temsilcisi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı gösterilmiştir, 3-Siyasal İslamın Partileşmiş hali, Refah ve benzeri parti oluşumları örnek olarak verilmiş, ve 4- Reformist İslamcılar, ki bu grupta daha aydın bir kesim olan Yaşar Nuri Öztürk ve Mehmet Aydın gibi İlahiyatçı akademisyenler zikredilmiştir. Yazar son olarak Arap İslami akımının Türkiye'nin Laik yöneticileri ve ordu generallerini olumsuz bir imaja çerçevesinde zikrettiklerini, Türk liderlerin İslam'ın içeriğini boşaltmaya çalıştıklarını ve onu bilimsel İslam'a dönüştürmeye çalıştıklarını iddia ettiklerini ifade etmektedir. Yine Araplara göre Türkler bunu bazen aklı aydınlatıcı ve rehber edinme adı altında, bazen de Arapça Kuran okumayı ve ibadet etmeyi reddederek Türk Müslümanlığını uygulama adı altında yapmaktadırlar (Dakuki, 2001:99).

Son olarak laik Araplara göre bir Türk profilinin neler içerdiğini de aktaran yazar öncelikle laiklik ve Arap Laikliği kavramları hakkında bir takım izahatlarda bulunmuş ve bunu müteakip asıl meseleye yani Arap Laiklerinin gözünde Türk imajını anlatmıştır. Bazı Arap düşünürler Laiklik tecrübesinin İslam Dünyası açısından Lübnan örneğinde olduğu üzere Arap ülkelerinde azınlık sorununun tek çözüm yolu olduğunu savunurken, bazıları tam tersine iktidar ve egemenliğin yegâne aracı olarak kabul etmişlerdir. Bundaki amaç dini devletten ayırmak değildir ancak Arap varlığını Osmanlı İmparatorluğundan kurtarmak ve akabinde milli bir Arap devleti kurmaktır.

Nihai olarak yazarın ifadelerinden ve atıfta bulunduğu kaynaklardan edinilen bilgiye göre her üç kesim de (Laik, Milliyetçi ve Siyasal İslamcı Araplar) Türkler hakkında pek olumlu düşüncelere sahip değillerdir. Genel hatlarıyla iddia ettikleri şey şudur ki; Türk Fetihleri sonucunda Arap coğrafyası baskı ve zulüm devrini yaşamış ve hatta Arapların geri kalmışlığında en büyük pay Türklerin olarak addedilmiştir. Bu durumun aksini iddia eden Arap yazar ve düşünürler olmakla birlikte genel kanı bu yöndedir. Ancak bir başka ifade de yazar, Arap entelektüellerinin bu negatif yaklaşımlarının sadece Türk yönetimlerine karşı olduğunu, Türk halkına karşı herhangi bir kin ve nefret beslemediklerini iddia etmektedir.

Üçüncü bölümde ise Arap basın-yayın ve medya araçlarında Türk imajı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede özellikle Arap dünyasında yer alan basın-yayın kuruluşlarının Türklere yaklaşımları geniş bir perspektifle incelenmiştir. Bölüm başlarında Türklerin ilk ortaya çıkışları ve destanları hakkında bilgiler yer alırken yazar, Araplarla Türklerin

tarihleri boyunca üç büyük karşılaşma yaşadıklarını ve bu üç büyük karşılaşma neticesinde Arapların zihinlerinde Türklere yönelik kalıplaşmış olumsuz bir profil oluştuğunu ifade etmektedir. Bu büyük karşılaşmaları ise şu şekilde sıralamıştır;

1- Arap Fetihlerinin genişlemesiyle birlikte Arap Ordularının Ortaasya'ya ulaşmaları ve Türklerle temas etmeleri: Bu ilk karşılaşma kanlı savaflara sebep olmuştur.

2- I. Dünya Savaşı sırasında Şerif Hüseyin önderliğinde Arapların İngilizlerle birlikte hareket etmeleri ve Türklere karşı savaşmaları: Bu karşılaşma da çok kanlı bir şekilde tezahür etmiştir.

3- Türkiye Cumhuriyeti'nin 1950'li yıllardan itibaren uyguladığı İsrail politikasının Araplar tarafından Arap karşıtı bir politika olarak değerlendirilmesi neticesinde meydana gelen karşılaşma ki bu karşılaşma siyasi bir karşılaşmadır: bu diğer ikisinden farklı olarak siyasi zeminde meydana gelmiş ve her ne kadar diğer ikisi gibi kanlı olmasa da etki bakımında iki tarafın birbirine karşı son derece negatif bir tutum takınmasında en az diğer iki karşılaşma kadar etkili olmuştur.

Yazar Arap basınında Türk profilini anlamak amacıyla 01.10.1998 ile 31.03.1999 tarihleri arasında yayınlanan 13 gazetenin yaptıkları günlük, haftalık, yarım aylık, aylık ve dönemlik yayınları içerik analizi yöntemini kullanarak bir incelemeye tabi tutmuştur. Bu yayın organları; El-Siyase El-Düveliyye, El-Müstakbel El-Arabi, Şü'un El-Avsat, El-Müctema, El-İslah, El-Mecelle, El-Ahram El-Arabi, El-Dava, El-İktisat el-İslami, El-Şark El-Avsat, El-Londuniyye, Tişrin el-Suriyye ve El-Âlem El-İslami" olarak verilmiştir (Dakuki, 2001:131). Bu basın-yayın organları siyasi olarak ta farklılık arz etmektedirler.

Bu gazetelerin türleri ve yayın yerleri şu şekildedir:

- 1-El- Siyase El-Düveliyye Dergisi; dönemlik – Kahire
- 2- El-Müstakbel El-Arabi Dergisi; aylık – Beyrut
- 3- Şü'unEl-Avsat Dergisi; aylık – Beyrut
- 4- El-İktisat El- İslami Dergisi; aylık – Ebu Dabi
- 5- El-Slah Dergisi; yarım aylık – Dubai
- 6- El- Vatan El-Arbi Dergisi; haftalık – Paris
- 7- Mecelle Dergisi Londra
- 8- El-Ehram El-Arabi Dergisi; haftalık – Kahire
- 9- El-Dava Dergisi; haftalık – Riyad
- 10- El-Müctema' Dergisi; haftalık – Kuveyt
- 11- El-Âlem El-İslami Dergisi; haftalık – Cidde
- 12- El-Şark El-Avsat Dergisi; günlük – Londra

13- Tişrin El-Suriye Dergisi; günlük – Şam

Bu basın yayın organlarında Türk-Arap ilişkilerinde önemli yer tutan bazı olaylar hakkında çıkan haberlere ayrıca ehemmiyet verilerek bu belirtilmiştir. Bunlar arasında 1998 Türkiye-Suriye krizi ve Abdullah Öcalan meselesi gösterilmektedir.

Yazar çalışmasını; “her ne kadar çalışmada altı aylık bir zaman dilimi içeren yayınlar, içerik olarak incelenmiş olsa da, aynı zamanda detaylı bir çalışma olmuştur. Çünkü bu 13 basın-yayın organında, tüm yayın içerikleri ve en küçük detaylar incelenmeye çalışılmıştır. Türklerle ilgili bu kısa yayın döneminde toplam 273 haber, 89 haber analizi, 34 makale, 33 tahrir raporu, 22 tahkik, 18 olaylar takibi, 15 basın raporu, 14 tercüme, 12 ana başlık, 10 röportaj, 9 karikatür, 6 araştırma ve 4 kitap sunumu bulunmuştur.” özetlemektedir (Dakuki, 2001:132). Yine çalışmanın bu bölümünde verdiği tablolarla Türkler hakkında Arap basınında yer alan haberler, haber başlıkları, sayfaları vs. bilgilere yer verilmiştir. Bu arada yazarın Arap medyasının Türklere bakışıyla ilgili olarak kaydettiği şu bilgiler dikkate değerdir. Yazar şöyle demektedir: “*Bu altı aylık araştırma sürecinde Arap basınının toplam yayınlarına bakıldığında Türkler ile ilgili yayınların oranı % 5,7’dir. Bu düşük rakam çoğu Arap yayın organının Türk meselesine önem vermediklerini göstermektedir. Özellikle bu süreçteki başyazılara bakıldığında 236 baş makeden sadece 12’si Türkler ile ilgiliydi. Bu oran ise binde 0,20’ye tekabül etmektedir.*” (Dakuki, 2001:136).

Eserde Arap basınında Türk profili başlığı altında Türk-İsrail ilişkileri, Türkiye-Suriye krizi, Abdullah Öcalan ve PKK ekseninde Kürt Sorunu ve Suriye’nin tutumu, Irak-Suriye ve Türkiye arasındaki su sorunu ve Türkiye’nin komşularıyla münasebetleri gibi konular çeşitli tablolarla değerlendirilmiştir. Yazar’ın durum tespiti mahiyetinde Arap basınında Türk profiliyle ilgili: “...*araştırma sürecindeki yayınların ana başlıklarını teşkil eden eksenlerin içerikleri incelendiğinde o eksenlerin şiddet, bireysellik ve Türk-Arap ilişkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.*” ve “*Arap siyasi analistlere göre Türk generaller istibdatçı, siyasete müdahale eden, toplumda tek düşünce tarzı yaratmakla toplum mühendisliği yapmaya çalışan ve topluma fikri vesayet dayatan olumsuz tipik bir imaja sahiptirler.*” ifadeleri genel Arap görüşünü yansıtmaları açısından son derece dikkat çekicidir.

Gazete ve dergilerin haricinde Çağdaş Arap edebi metinlerinde de bir Türk profili çizildiği eserden anlaşılmaktadır. Yazar bu edebi metinlerden örnekler vererek bunlarda Türk profilinin nasıl olduğunu, bu bağlamda Arap ediplerin muhayyilesinde oluşan bu Türk profilinin nasıl meydana geldiğini ve oluşumuna etki eden faktörlerin neler olduğunu incelemeye çalışmıştır. Yazar burada öncelikle Arap Tiyatrosundan bahsetmekte ve Arap

toplumunda önemli sayılan üç tiyatro eserini vemektedir. Bunlar sırasıyla, İbn Abdeke, Toprağın Kardeşleri ve Nura'dır. Bu üç eserde de genel olarak Osmanlı ve Türkler kötü bir imaj çerçevesinde resmedilmiştir. Osmanlı döneminin son beş yılını konu edinen bu üç tiyatro eserinin öyküleri, o dönem Arap vilayetlerinde sosyal, idari, siyasal ve ekonomik durumun vahim olduğunu ortaya koymaktadır. Yazar; *“Toprağın Kardeşleri ve Nura Tiyatroları Osmanlı'yı işgalcilikle nitelendirmiş ancak İbn Abdeke ve Bağdat televizyonunda yayınlanan diğer pek çok tiyatro eseri Osmanlı yönetimine karşı ağır eleştirilerde bulunmuş olmasına rağmen Osmanlı işgalcilikle suçlamamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti konusunda ise işgalci olduğu hususunda diğer iki tiyatro eseriyle hemfikir olmuştur.”* ifadeleriyle bu üç tiyatral eserde Türk imajının nasıl aktarıldığını ortaya koymuştur.

Modern Arap şiirinde Türk profilinin karakteri konusunda da geniş bilgiler ve şiirlerden seçme örnekler verilerek konu izah edilmeye çalışılmıştır. Arap şiiri örnekleri seçilirken genel olarak Arap dünyasının hemen her ülkesinden şiirler verilmeye gayret gösterilmiş olmasına rağmen genellikle Mısır ve Iraklı şairlerin şiirleri daha fazla kullanılmıştır. Bu bağlamda seçilen şiirlerde genel olarak Arap toplumundaki Türk algısıyla olumlu ve olumsuz görüşler ortaya koymaya çalışılmıştır. Yazar bununla ilgili olarak; *“...önce şunu belirtmek gerekir ki; Osmanlı inkılabından (1908) itibaren günümüze kadar Türkler hakkında yazılan şiirler, Türklere dair eleştiriler ve çok sayıda kötümser vasfın iradına rağmen ayrılığın acısı ve çağın mağduriyetine yönelik sitem ve şikâyetler de içermektedir.”* demektedir. Burada yaklaşık 13 şiir incelenmiştir. Bu şiirler genel olarak iki yönlü veya aynı şairin iki farklı bakış açısı sergilediği şiirler olarak dikkat çekmektedir. Örneğin yazarın da ifadesiyle Arap şiirin babası sayılan Ahmet Şevki, bir şiirinde II. Abdülhamit'e övgüler dizerken, diğer bir şiirinde Abdülhamid'in basın istibdadını eleştirmektedir. Buna benzer olarak Türklerden övgüyle bahseden şairler varken, Türkleri kan dökücülük, ırkçılık, gaddarlık gibi vasıflarla yeren şairler de bulunmaktadır. Yazar da eserde; *“Türklerin kalıplaşmış imajını tanımlayabilmek adına bu 13 kaside incelendiğinde Arapların bakış açısında Türk imajının iyimserlik ve kötümserlik arasında değişiklik gösterdiği görülür.”* (Dakuki, 2001:255) diyerek ifade edilen bu noktayı açıklamıştır. Ayrıca verdiği tabloda Arap şiirinde Türk imajının nasıl olduğuna dair istatistik yaparak bunu oranlarıyla ele almış ve buradan çıkan sonuca göre şu yargıya varmıştır; *“Arap şairlerin Türkler hakkında olumsuz izlenimlere sahip oldukları anlamına gelmektedir.”* (Dakuki, 2001:255).

Son olarak değerlendirme mahiyetinde kaleme aldığı paragraflarda: “*Türkleri konu edinen Arap şiirleri analiz edildiğinde iki sonuca varmak mümkündür. Bunlardan birincisi: 1909-1924 yılları arasında kaleme alınan şiirler eleştirel bir şekilde, Türkleri baskıcı, sapkın, kan dökücü, zalim, kaba, aşağılayıcı, hırsız ve mürted gibi kötü kelimelerle tanımlamışlardır. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra kaleme alınan şiirler ise Türkleri kardeşlik, övgü, sitem, şikâyet ve buna benzer kelimelerle anmışlardır.*

İkinci sonuca gelince: Arap şiiri, Araplarla çakışan ilişkiler çerçevesinde Türklerin sönük kaldıklarını ve uygarlık ve insanlık tarihine hiçbir şey katmadıklarını iddia etmektedir. Yani Arap şiirinde kalıplaşmış, olumsuz tipik bir Türk profili çizildiği görülmektedir. Buradan hareketle Arap şairlerin Osmanlı Türkleri’ne (Yani İttihatçılar) dair kötü bir bakış açısı sergiledikleri görülmektedir.” diyerek olayı özetlemektedir (Dakuki, 2001:255).

Dördüncü bölüm Arap eğitim müfredatında Türk algısı konusunu ele almaktadır. Burada Arap Dünyasının farklı ülkelerindeki eğitim müfredatları ve okul kitapları incelenerek nasıl bir Türk imajı yaratıldığı konusu ele alınmıştır.

Yazar konunun başlarında: “...araştırma kapsamında çoğu Arap tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili olan metinlere bakıldığında bu ilgili metinlerin 3 özelliğinin olduğu görülmektedir ki bunlar:

1- XVI. yy’ın başlarından XX. yy’ın başlarına kadar olan süreç kapsamında Osmanlı dönemi Arap dünyasından bahsedilmektedir. Şöyleki kitaplarda Osmanlı’nın Batı veya Doğu Arap bölgelerine nasıl girdiği ve Osmanlı hâkimiyeti altında Arapların durumunun nasıl olduğunda bahsedilmektedir.

2- Arap okul tarih kitaplarının geneli 1923 yılında Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren Türkler hakkında bahs açmaktan uzak durmuşlardır. Ki o tarihten sonra Türk-Arap ilişkileri kesintiye uğramış ve iki taraf ta birbirlerini tanımak için yabancı kaynaklara yönelmişlerdir. Dolayısıyla bu durum Türk-Arap ilişkilerinde kopukluğun yaşanmasına, iki taraf arasında güvensizliğin baş göstermesine, tarafların yöneticileri nezdinde birbirlerine karşı şüphe ve ön yargıların meydana gelmesine yol açmıştır. Bu ise birbirlerine karşı kalıplaşmış profil modellerinin oluşmasına neden olmuştur.

3- Bu kitapların yazarlarının görüşü buldukları ülkelerin rejimine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak Osmanlı’nın Arap vilayetlerinde hâkimiyetinin zorba ve zalimce bir hâkimiyet olduğuna ve Arapları çağdaş medeniyetten geri koyduğuna dair hemfikirdirler.” derken esasen konunun içeriği noktasında nasıl bir profille karşılaşılacağını

da haber vermektedir. Yani esasen Modern Arap Devletlerinin siyasi iktidarları ve devlet ideolojileri ne olursa olsun genel olarak Osmanlı ve Türk'lere bakış açılarının pekte olumlu olmadığı görülecektir. Bu bakış açısını Araplar, gelecek nesillerine okul kitapları yoluyla aktarmaya çalışmaktadırlar.

Araştırmanın örneklemi Ürdün ve Tunus okul kitaplarına dayandırılmakla beraber Suriye, Mısır ve Libya okul tarih kitapları da incelenmiştir. Bu okul kitaplarının incelenmesi neticesinde yazar şu ifadelerle yer vermektedir:

“Tunuslu ve Ürdünlü kitap yazarlarının Osmanlılar hakkındaki farklı bakış açılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Tunus okul kitaplarında, her ne kadar El-Tevmi sultanın halkı ve devletin tüm gelir kaynakları üzerinde sınırsız hâkimiyeti olduğunu ve sultanın iradesinin kanun olduğunu, istediği zaman savaş, istediği zaman da barış ilan etme yetkisi ve devlet malından hesap vermeden tasarruf hakkı olduğunu söylese de, sultanın bu sınırsız yetkisinin halife olarak dini bir dayanağı olmasından dolayı Osmanlı halifelik müessesesi hakkında, bir İslami müessese olarak hiç bir eleştiri yer almaz. Ürdün kitapları ise büyük Arap isyanını ele aldığıda Osmanlı Türklerinin şeriattan uzaklaştığını belirtmiştir. Abbas el-Kürd Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra gelen sultanların zenginlik ve eğlence hayatına kapıldığını öne sürdü. Ürdün kitap yazarları Sultan Selimin Arap halifeliğini gasp ettiğini öne sürerken Tunuslu kitap yazarları halifeliğin haklı bir şekilde Sultan Selime geçtiğini ve kendisinin halifeliği hak ettiğini savunmaktadırlar.

2- Ürdünlü ve Tunuslu kitap yazarlarının Osmanlıların Arap bölgesini yabancı işgalden kurtardığı üzerinde buluşmasına rağmen Tunuslu kitap yazarları Ürdünlü kitap yazarlarının tersine Osmanlı yönetim rejiminde dinin önemli rol oynadığını vurgulamışlardır. Bunun Osmanlı'nın Tunus bölgesini İspanyol işgalinden kurtarmasından kaynaklı olduğu öne sürülmektedir.

3- Tunuslu ve Ürdünlü kitap yazarlarının Osmanlı devrinin birinci dönemlerinde hoş görülme davrandığı konusunda hem fikir olmalarına rağmen son dönemlerde bu bakış açısında farklılıklar meydana gelmiştir. Tunuslu kitap yazarlarının bakış açısında değişiklik olmadı ve Osmanlıları kurtarıcı olarak görmeye devam ettiler. Ancak Ürdünlü kitap yazarları, İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1908 yılından sonra uyguladığı Türkleştirme politikasının Arapların tepkisini çektiğini ve özellikle Arapların özerklik talebinin reddedilmesi sonrasında Osmanlıya karşı nefrete sebep olduğunu öne sürmüşlerdi.

4- Tunuslu ve Ürdünlü kitap yazarları Osmanlıların hâkimiyet süresi boyunca Arap vilayetlerinin içişlerine karışmadığı konusunda hem fikir olmalarına rağmen, Osmanlıların Batı Arap dünyasında Arap aşiretlerine karşı böl-parçala-yönet siyasetini uyguladıklarını, bu aşiretlerin bazısını diğerlerine karşı kullandıklarını, aynı şekilde doğu Arap dünyasındaki arap emirlerini de birbirine düşürerek aynı sonucu hedeflediklerini kabul etmektedirler. Ancak neden Arapların içişlerine karışmadıkları konusunda Ürdünlü yazarlar “Osmanlıların hoş görüsü” iddiasını öne sürerken, Tunuslu yazarlar ise Arap vilayetlerinin başkentten uzak olması ve Osmanlı Devletinin iç meselelerle meşgul olmasına yormaktadırlar.

5- İttihatçuların (Türklerin bir etnik köken olarak Osmanlı devletinde yaşayan diğer etnik unsurlardan daha ileride olduğunu öne süren) Turan davasına inançları nedeniyle Doğu Arap dünyasında uyguladığı ırkçı politikanın ateşi, Batı Arap dünyasına ulaşmamıştır.

6- Ürdünlü ve Tunuslu yazarlar bölgeyi yaklaşık dört yüz yıl boyunca yöneten Osmanlıların Arap toplumları ile entegre olmadığı üzerinde hem fikirlerdir. Ancak bu entegrasyon olayının sonuçlarıyla ilgili farklılıklar bulunmaktadır. Doğu Arap dünyası Türklerin aristokrat bir yapıda Arap toplumdan uzak bir şekilde yaşadıklarını ve bu nedenle toplumdaki etkilerinin çok zayıf olduğu iddia ederken, el-Tevmi'ye göre Batı Arap dünyasında entegrasyon olayı hiç söz konusu olmamış ve Türklerle Arapların arasındaki ilişkiler vergi olayından öteye geçmemiştir.

7- Osmanlı devletinin yönetiminin olumlu yönleri üzerinde hem fikir olan Ürdün ve Tunuslu kitap yazarları, aynı zamanda bu yönetimin kötü yönlerini de beyan etmektedirler. Bu çerçevede zulüm, otoriterlik, öldürme ve sürgün gibi, batı Arap dünyasında ilk defa uygulanan bu politikalar, bölgede yönetimi ve toprakları ele geçirmek maksatlı uygulanmıştır. Doğu Arap dünyasında ise İttihatçılar Osmanlı'nın karanlık yüzünü temsil etmekteydiler ki çok sayıda saygın Arap ailesini Anadolu'ya sürgün etmiş ve binlerce genci hapslere doldurup, insanların mal varlıklarına el koyarak, Beyrut ve Şam'da çok sayıda fikir ve düşünce öncülerini asmışlardır.

8- Arap kitap yazarları iltizam usulü ile vergi toplama yönteminin zalim bir yöntem olduğu konusunda hem fikirlerdir. Bu zalim yöntem nedeni ile çok sayıda çiftçi toprağını bırakıp gitmek zorunda kaldı. Ancak Osmanlı döneminde Arap ekonomisi konusunda birkaç noktada ayrıştılar. Ürdünlü kitap yazarları sosyal ve ekonomik durumun özellikle Arap vilayetlerinde gittikçe kötüye gittiğini öne sürerken, Tunuslu kitap yazarları ise topraklarının Osmanlı zamanında ekonomik kalkınma yaşadığını vurgulamaktadırlar.

Bunlara göre Mısır ve Şam'da Portekizlilerin "Ras el-Reca el-Salih" isimli deniz geçidini keşif etmeleriyle birlikte meydana gelen ekonomik durgunluğa rağmen, şehirlerde sanayi ve ticaret hareketi hızla büyüdü. Çünkü imparatorluk büyük ve zengin bir piyasaya sahip idi.

9- Arap kitap yazarları Osmanlı hâkimiyeti özellikleri konusunda şuna değinmektedirler. Osmanlı yönetimi dolaylı bir yönetim rejimidir. Çünkü devletin vazifeleri bellidir ve bunlar; asayiş sağlaması, vergi toplamak, devleti korumak ve anlaşmazlıkları gidermek şeklinde sıralanabilir. Ancak hizmet konuları devlet sorumluluğunda değildir, bu görevi yerel yönetimlere bırakmıştır. Fakat sağlık ve eğitim gibi hizmet alanlarındaki faaliyetler konusunda görüş ayrılıkları vardır. Ürdünlü kitap yazarları Osmanlı zamanında hizmet konusunda, Arap vilayetlerinin çok kötü hizmet aldığı görüşündedirler. Bu kötü hizmetin sebebi olarak zulmün yayılması, kültürün zayıflaması ve hastalıkların yaygınlaşması meseleleri öne sürülmüştür. Tunuslu kitap yazarları ise Osmanlı devletinin bilim adamlarına önem vermesi, devlet içerisinde eğitimin yaygınlaşması, tımarhane ve hastanelerin açılması -"El-Sadiki hastanesi"- hastalara hekim ayrılması, hastaların yiyeceği, içeceği, ilacı, yatağı ve giysisinin bile vakıflar tarafından temin edilmesi konularını beyan etmektedirler". Diyerek kısaca okul kitaplarında Türk profili hakkında geniş bir malumat vermiştir (Dakuki, 2001:315-318).

Kitabın beşinci bölümünde Türkiye'de ikamet eden Arap uyrukluların bakış açısından Türk imajı ortaya konulmuştur. Bunu kendi hazırladığı bir anket çalışmasıyla katılımcıların görüşleri doğrultusunda ortaya çıkardığı verileri kullanarak kaleme almıştır. Bu açıdan ankete verilen cevaplar aynı zamanda bu günün Araplarının, özellikle de Türklerle içiçe yaşayan Arapların Türk algısını anlamak adına son derece değerli bilgiler içermektedir. Yazar ankete dahil ettiği kişilerin meslek grupları ve yaşları gibi bilgiler vermiştir. Akademisyen, yazar, öğrenci ve meslek erbabı gibi her meslekten ve her yaş gurundan Türkiye'de ve özellikle de İstanbul'da yaşayan Araplarla bu anketi yapmıştır. Yazar bu kişilere Türkler hakkındaki görüşlerini sorarak onlardan aldığı cevaplar neticesinde Türkiye'de yaşayan Arapların gözünden bir Türk profili çizmeye çalışmıştır. Yazarın hazırladığı anket soruları şu şekildedir:

- 1-Türkler hakkında ilk izleniminizin kaynağı?
- 2- Türkler hakkında ilk izleniminiz nasıldı?
- 3- Türkler hakkındaki ilk izleniminizde daha sonra herhangi bir değişiklik meydana geldi mi?
- 4- Türkler hakkında bu günkü düşünceleriniz nelerdir?

5- Türkler denilince zihninizde ne gibi çağrışımlar oluşuyor?

6- Türk-Arap ilişkilerinin geliştirilmesi babında ne gibi önerileriniz olur?

7-Türkler hakkında söylemek istediğiniz bir şeyler varsa sorunun altına veya sayfanın arkasına yazmanız rica olunur.

Bunlardan 1.soruya verilen cevaplara göre; Türkler hakkında ilk izlenimlerini okul kitaplarından etkilenerek edinen Arapların oranı % 43, Osmanlı döneminde Arapların durumunu anlatan televizyon dizileri ve filmlerden etkilenenlerin oranı % 27, çalışma alanı, ticaret, kültür ve sanat gibi Türk-Arap genel ilişkilerden etkilenenlerin oranı ise % 21,5'tir.

2. soruya verilen cevaplar oranında Arapların % 51'inin Türkler hakkındaki ilk izlenimleri olumlu yönde iken, % 49'unun ilk izlenimleri olumsuz yöndedir. 3. soruda "Türkler hakkındaki ilk izleniminizde daha sonra herhangi bir değişiklik meydana geldi mi?" sorusu sorulmuş ve Arapların % 80 oranında olumlu yanıt verdikleri görülmüştür. 4. ve 5. sorularda ise yine %80 oranında olumlu yanıt alındığı eserde zikredilmektedir. 6. soruya verilen cevaplarda özellikle aydınların görüşleri dikkat çekmektedir. Buna göre: *"Soruya cevap veren Arap aydınlar, kendi ülkelerinin Türklerle ilişkilerini ilerletmesi yönünde kendilerinin sorumluluk altında olduklarını hissetmektedirler. Özellikle de bunların % 76'sı her iki milleti de tehdit eden tehlikelere direnebilmek için ister ortak pazar kurarak isterse de ekonomik uyum ve karşılıklı yarar sağlayarak, Türklerle ilişkilerin ilerletilmesi taraftarıdır. Türk-Arap ilişkilerine dair bu bakış açısı, Türklerin bu ilişkilere yönelik olan bakış açısıyla da (% 72) tutarlılık içerisinde. Bu da Türk ve Arap halkının % 74 oranında ikili ilişkilerin ilerletilmesi taraftarı oldukları anlamına gelmektedir. Ancak iktidarların birbirlerine karşı güvenlerinin olmaması ve ideolojilerin peşinde sürüklenmeleri Türk-Arap ilişkilerini ayrı yollara götürmüştür."* diyerek sorunun toplumlardan ziyade yönetimler nezdinde cerayan ettiği vurgusunu yapmaktadır (Dakuki, 2001:338).

Yazarın 7. soruya aldığı cevapları ise son derece ilginç bir içeriğe sahiptir. Buna göre alınan cevaplar şöyledir;

"1-Türk basın araçları Hürriyet, Sabah ve Star müesseseleri kapsamında mali ve iktisadi tekellere dönüşmüş ve ister medyayı suistimal ederek isterse de haberleri çarpıtarak olsun iktidar sahiplerinin isteği doğrultusunda hareket ederek Türk-Arap ilişkilerini bozmaya çalışmaktadırlar. Oran % 20.

2- Generallerin siyasete müdahale etmeleri ve İslam karşıtlığı yaparak Laiklik fikrini dayatmaları ülkenin ve Türk-Arap ilişkilerin ilerlemesine engel teşkil etmektedir. Oran %17.

3- Özellikle de Avrupa Birliğinin, Türkiye'nin birliğe girmesini kabul etmemesi ve ilerlemesine engel olmaya çalışması neticesinde Türkiye'nin kendi çevresine dönmesi ve komşularıyla iyi ilişkileri kurmaya başlamasından başka bir yol yoktur. Çünkü Türkiye'nin komşulara düşman olması ne uzun süreli çıkarlarına hizmet eder ne de sorunlarına bir çözüm getirir. Oran % 16.

4- Türkiye'nin başka ülkelerle ilişki kurması doğal bir haktır, ancak İsrail ile stratejik müttefikliğe varan ikili ilişkileri bu hak kapsamında değildir. Çünkü İsrail Arap topraklarını işgal etmekle birlikte yerli halka devlet terörizmi uygulayarak o toprakları sürekli kemirmektedir. Oran %15.

5- Türkiye sanayisi gelişmiş, tarım ürünleri konusunda zengin ve işgücü yüksek olan bir ülkedir. Oysaki Arap ülkeleri Türkiye'nin elinde bulundurduğu bu işgücü, tarım ve sanayi ürünlerine muhtaç olduğu gibi Türkiye'nin eksikliğini yaşadığı doğalgaz ve petrol ürünleri açısından zengindirler. Dolayısıyla Türkiye ile Arap ülkeleri üretmiş oldukları ürünler açısından birbirilerine karşı birer pazar konumundadırlar. Buradan hareketle iktisadi çıkarlarını gerçekleştirmek adına kendi aralarında bir nevi ekonomik entegrasyon kurmaları mümkündür. Oran % 12.

6- Türkiye kendi doğal kaynaklarını istediği şekilde kullanması konusunda haklıdır ve ülkesinde gerçekleştirmekte olduğu sulama projeleri konusunda Arapların engel olma hakkı yoktur. Ancak Araplar (özellikle de Suriye ve Irak) Türkiye ile olan tarihi bağlarına nazaran kendi ülkelerini tarımsal açıdan geliştirmek amacıyla gerçekleştirmeye çalıştıkları sulama projelerinde Türkiye'nin de bu çıkarları gözetmesi konusunda hak sahibidirler. Oran % 08.

7- Türkler ırkçı ve kendi fikirlerini zalimce dayatmalarının yanı sıra önyargılar üzerinden Araplara karşı nefret duygusu beslemektedirler. Bu nedenle onlarla ikili veya olumlu bir ilişki kurmak mümkün değildir. Oran % 05.

8- Türk demokrasisinin Arap demokrasinden çok da farklı değildir. Öyle ki burada ordu generalleri Laiklik ideolojisi uyarınca mevcut olan sistemi koruma bahanesiyle yasaklar koyarak halka kükmetmektedirler. Arap ordu veya sivil generalleri ise Arap ülkelerini geçici diktatörlük sistemine götüren siyasi ideolojiler çerçevesinde fikri vesayetler uygulayarak halk üzerinde hüküm sürmektedirler. Oran % 04.

9- Diğer yanıtlar oran % 03.

10- Fikri olmayan oran % 0.” (Dakuki, 2001:340-341).

Yazar altıncı bölümde genel bir değerlendirme yaparak eserine son vermiştir.

Eser, Beyrutta Ekim 2001 tarihinde “Arap Birliği Araştırmaları Merkezi” tarafından yayımlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAPLARIN GÖZÜYLE TÜRK PROFİLİ ADLI ESERİN TERCÜMESİ

I. Eserin Tercümesi

ARAP BİRLİĞİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

ARAPLARIN GÖZÜYLE TÜRKLER

DR. İBRAHİM EL-DAKUKİ

YAYIN ESNASINDA FİHRİSTE GEÇİRMEK – ARAP BİRLİĞİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

EL-DAKUKİ, İBRAHİM

ARAPLARIN GÖZÜYLE TÜRKLER/ İBRAHİM EL-DAKUKİ, S. 424

BİBLİOGRAFYA: S 393 – 411.

FİHRİST KAPSAR.

1. TÜRKLER – TUTUMLAR – ARAPLAR.
2. TÜRKLER – KAMUOYU.
3. ARAPLAR – KÜLTÜREL İLİŞKİLER – TÜRKLER.
- A. ADRES 303.3879435

“ Bu kitapta beyan edilen fikirler Arap Birliği Araştırmaları Merkezinin fikirlerine uygun olduğu anlamına gelme zorunluluğunu taşımaz.”

ARAP BİRLİĞİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Sedat Taver Apt. Liyon Cd. S. B: 6001 – 113

El-Hamra – Beyrut 2090 1103 – Lübnan

Tlf: 869146 – 801582 – 801587

Posta: “ Mer Arabi” Beyrut

Fax: 865548 (9611)

e-mail: info@caus.org.lb

Web Site: <http://www.caus.org.lb>

Baskı ve yayım hakları A.B.A.M saklıdır

Birinci baskı

Beyrut, Ekim 2001

İÇERİK

Tablolar Listesi	7
Önsöz	9
Giriş: İçerik Analizi Tekniği ve Araştırma Sorunu	17
Birinci Bölüm: Arapların Gözünde Türk Profiline Oluşumuna Etki eden Etmenler.....	33
Birincisi: Arap Milli Güvenliği	34
İkincisi: Osmanlı Mirası Arasında Türkler ve Yeni Devlet İdeolojisi ...	50
1. Osmanlı Hilafetinin İmajı	51
2. Osmanlı İnkılâbından Sonra Türk Profili	56
Üçüncüsü: Bölgede Uluslararası Değişkenler ve Siyonist Medyanın Rolü	71
İkinci Bölüm: Modern Arap Araştırmalarında Türk Profiline Dönüşümü	89
Birincisi: Arap Milliyetçilerine Göre Türk Profili	92
İkincisi: Arap Dini Akımına Göre Türk Profili	98
1. Arap-İslam Akımına Göre Türk Profili.....	99
2. İslami Hareket Akımına Göre Türk Profili	104
Üçüncüsü: Laik Araplara Göre Türk Profili.....	110
Üçüncü Bölüm: Arap Basın Araçlarında Türk Profili	129
Birincisi: Arap Basınında Türk Profili.....	131
1. Türk-İsrail İlişkilerine Dair.....	142
2. Türkiye-Suriye Krizine Dair	150
3. Kürt Sorununa Dair	168
4. Arap ve Uluslararası Uzantıları Ekseninde Türk İlişkileri.....	195
İkincisi: Diğer Arap Yayın Organlarında Türk Profili	224
Üçüncüsü: Edebiyatta Türk Profili: Model Olarak Modern Arap Şiirinde.....	233
Dördüncü Bölüm: Arap Okul Kitaplarında Türk Profili	261
Birincisi: Ürdün Tarih Kitaplarında Türk Profili	266
1. Osmanlı'nın Arap Dünyasını Ele Geçirmesi	267
2. Osmanlı İdaresi Kapsamında Türklerle Araplar Arasında Karşılıklı Etkileşim	270
3. Hoşgörü ve Acımasızlık Arasında Osmanlı Türklerinin Milli Özellikleri	278
İkincisi: Tunus Okul Kitaplarında Türk Profili	291

1. Osmanlının İslama Bakış Açısı.....	298
2. Batı Arap Dünyasında Türkler ve Araplar Arasında Çatışan ve Uyuşan İlişkiler	304
3. Tunus Okul Kitaplarında Osmanlı ve Türk Profili	311
Beşinci Bölüm: Türkiye’de İkamet Eden Arapların Türkler Hakkındaki Düşüncelerine Yönelik Anket	323
Birincisi: Türkler Hakkındaki Düşüncelerine Dair Anket	325
İkincisi: Anket Sonuçları	328
Altıncı Bölüm: Türk-Arap İlişkileri Işığında Sonuç Değerlendirmesi.....	345
Birincisi: 60’larda Dönüşüm.....	354
İkincisi: Birinci Körfez Savaşı.....	358
Üçüncüsü: İkinci Körfez Savaşı	361
Dördüncüsü: İstanbul Konferansı ve Türkiye’nin Avrupa Birliğine Adaylık Süreci.....	368
Kaynaklar.....	393
Fihrist.....	413

TABLULAR LİSTESİ

Rakam	Konu	Sayfa
3-1	Türlere Dair Analize Tabi Tutulan Arap Basınında Yayınlanan Maddelerin Sınıfı ve Sayısı	133
3-2	Türlere Dair Yayınlanan Maddelerin Sayısı ve Genel Maddelere Oranı	134
3-3	Araştırma Sürecinde Yayınlanan Açılış Makalelerinde Türlere Ayrılan Alan Oranı.....	136
3-4	Gazete Manşetleri Kapsamında Türk Profili	141
3-5	Araştırma Süreci Çerçevesinde Arap Medya Maddeleri Bazında Türkiye-Suriye Krizinin Nedenleri.....	165
3-6	Basın Organlarında Türlere Dair Yayınlanan Maddelerin Sayısı ve Tekrarı	183
3-7	Türkiye-Suriye Krizi Döneminde Araştırmaya Tabi Tutulan Basın Araçlarında Kürt Sorununa Dair Yayınlanan Başlıklar	185
3-8	Araştırma Süreci Kapsamında Arap Basınında Türk İlişkilerine Dair Yayınlanan Ana Başlıklar ve Tekrarları	204
3-9	Arap Basınında Konu Bağlamında Meseleler ve Şahsiyetler	210
3-10	Arap Basınında Su Meselesi ve Tekrarları	212
3-11	Arap Şiirinde Kalıplaşmış Tipik Türk Profiline Vasfı	254
3-12	Övgü ve Şikayet Terimlerinin Karşılaştırılması.....	257
3-13	“Ne Fetih ve Ne Gazalarda Bulunduk” Kasidesinde Araplarla Türlükler Arasında Çatışan İlişkiler	258
4-1	Anahtar Kelimeler, Bağlantıları, Türevleri ve Tekrarları	288
4-2.	Ürdün Okul Kitaplarında Osmanlı ve İttihatçılarını Anımsatan Anahtar Kelimelerin Tekrarı ve Eylemleri	289
4-3	Toplam Kitaplarda Osmanlıyla Alakalı Terimlerin Tekrarı	293
4-4	Tunus Okul Kitaplarında Türk Profili	295
4-5	Tunus Okul Kitaplarında Türlüklerin Vasıfları.....	314
4-6	Osmanlı Egemenliğine ve Bu Bağlamda Arap Etki-Tepkisine Delalet Eden Terimler ve Tekrarlarını Yorumlamak.....	318
5-1	Ankete Tabi Tutulan Sınıfların Durumu	325
5-2	Sınıfların Yaşlara Göre Dağılımını	325
5-3	Arapların İstanbul’da Bulunma Nedenleri	326
5-4	Altı Soruya Verilen Cevapların Oranı	328
5-5	Türlere Dair İlk İzlenimden Kaynaklı Olarak Soruların Dağılımını.....	328

5-6 Türkler Hakkındaki İlk İzleniminiz Nasıldı? Sorusuna Verilen Cevaplar	331
5-7 Daha Sonraları Türkler Hakkındaki İlk İzleniminizde Bir Değişiklik Oldu mu? Sorusuna Verilen Cevaplar	332
5-8 Bu Gün Türkler Hakkında Ne Düşünüyorsunuz? Şeklindeki Dördüncü Soruya Cevaplar	333
5-9 Türkler Denilince Zihninizde Neler Çağrışıyor? Şeklindeki Beşinci Soruya Cevaplar	334

ÖNSÖZ

Bir toplumun milli profilini veya belirli bir kitlenin farklı bir topluluk gözündeki imajını belirlemek adına tarafgir veya yanıltıcı bir sonuca varmamak maksadıyla yapılan bu denli araştırmalarda siyasi, medyatik, psikolojik, sosyolojik, tarihi, dil ve istatistiksel alanlarda çok sayıda bilimsel araştırma yöntemleri özen ve ustaca kullanılmıştır. Araştırmanın bilimsel niteliğe sahip olması, çalışma konusunun ancak mezkûr yöntemler çerçevesinde gerçekleşmesiyle mümkün olur. Dolayısıyla bu hususta adı geçen yöntemlerden sadece birini kullanan bir araştırmacı ancak kendi kendini sivri bir köşeye sıkıştırmış olur ve bir yandan bu bilimlerin birbirleriyle ilişkilerini diğeryandan da araştırma konusunun görünürde hâkim olan temel değışkenlerini göremez. Hal böyle olunca bu tarz araştırmacılar belirli bir toplumun başka bir toplum gözündeki profilini çizerken bilimsel araştırma metotları hesabına kendi faraziyelerini koyup konuya önyargılı bir şekilde yaklaşarak ancak kendi arzuları doğrutusunda ulaşmak istedikleri sonuca varmak zorunda kalmış olurlar.

Olumlu veya olumsuz yöndeki gerçek bilgiye ulaşmak için bir medya araştırmacısının başarılı olmasının temel şartı içerik analiz bilimi standartlarını esas almaktan geçer. Ki araştırmacı açısından Arap, Türk, Hindu, Amerikan veya dünyanın neresinden olursa olsun, gerçek ve bilimsel bir sonuç elde etmek için tarafsızlık ve içerik analizi bilimi tekniklerini kullanmayı ve ona göre faraziyeleri ortaya koymayı gerektirir. Sonrasında ise belirtilen faraziyelere göre verileri toplayıp tasnif ederek tablolar haline getirmek gerekir. Son olarak da sonuçları belirtilmiş faraziyeler ışığında sonuçlar değerlendirilmelidir. Çünkü içerik analizi bilimi bir yandan medya, siyaset, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin ortak paydası addedilirken, aynı zamanda da Arap ülkelerinde medya ile toplumun karşılıklı etkileşimine tahakküm eden ve uluslararası ideoloji ilkelerini anlamayı kolaylaştıran yeni medya-siyaset araştırmalarının ortaya çıkmasını sağlar. Diğeryandan bu ideolojiler Arap iradesini yok etmekle doğacak olan tehlikelere karşı koyabilecek mutlu bir Arap medeniyeti kurmayı engelleyecektir. Dolayısıyla ilgili araştırmacı belirli bir toplumun başka bir toplum gözündeki profilini araştırırken bilimsel ve gerçek bir sonuca varmak için kendi şahsi fikir ve ideolojisini bir kenara bırakıp içerik analizi bilimi ışığında çalışmasını gerçekleştirmelidir. Bu nedenle bilimsel akılcılık ortaya konulmuş fikirleri, kaynağına, hangi sebep ve ne amaçla konulduğuna bakmaksızın konuya eleştirel yaklaşarak bilimsel tartışmalar yoluyla gerçek sonuca ulaşmayı uygun görür. Aksi takdirde olumlu ya da olumsuz fikirlere sahip araştırmacılar veya düşmancılık fobisine inanarak düşmanın kışkırtılmaması icabı fikirlerine dokunulmaması ve bilinmemesi

gerektiğinin zorunlu olduğunu vurgulayan yazarlar konuyu önyargıyla değerlendirmiş olurlar.

Bilimsel objelere dayanarak batıdaki stratejik araştırma merkezleri: Springs, Rand, Washington, Think Tank vs. gibi stratejik araştırma merkezleri Arap ve İslam Âlemi kamuoyunun yönelimleri ile oradaki siyasi ve fikri kesimin profilini öğrenmek amacıyla araştırmalar yapmıştır. Hatta İsrail “İsrail’i yok etmeye çalışan” Filistin Kurtuluş Örgütünün şahsiyetleri ve liderlerini araştırmak için bu konuda çok sayıda araştırma merkezleri kurmuştur. Ki “İddia Edilen İsrail” “Cılız Oluşum” “ Vatansız Garipler” gibi kuru sloganlar bizim İsrail’in egemenliği altına girmemize ve hatta suyumuzu, gıdamızı ve servetimizi paylaşmasına mal olmuştur.

Bu sloganların önyargılı sahiplerinden birisi diyor ki; İsrail’in arkasında durarak ona destek veren ve onu bölgede egemen ideolojik güç haline getiren, dünyada kahredici güç ve yegâne kutup olan Amerika’dır. Bu doğrudur ancak bundan daha da doğru olanı bizim Amerika’yı kendi tarafımıza çekemememizdir. Çünkü biz düşmanımın düşmanı dostumdur kavramına inanıyorduk. Hâlbuki İsrail kırk yıl beklemişti. Türkiye’yi kendi saflarına çekmek amacıyla 2 Aralık 1995 tarihinde Türkiye’yi ilk kez ziyaret eden İsrail cumhurbaşkanı Weizmann, ziyareti esnasında bu konuyu dile getirmişti. Hatta Roger Garaudy’nin dediği gibi stratejik hedefi Filistin’i işgal etmek olan Siyonizm bu hedefinin gerçekleşmesi uğrunda Nazilerle işbirliği yapma taktiğini dahi kullanmıştı.

Arapların bakış açısına göre Türk profilini kavramak için yapmış olduğumuz bu çalışma tüm araştırma faraziyelerinin doğruluğunu kanıtlamıştır. Faraziyelerin birincisi siyasi yönetimin medya araçlarını kendi siyasi propagandalarını yansıtan bir borazana çevirmeleri yoluyla kendi fikri vesayetlerini Arap kamuoyuna dayatmalarıdır. Çünkü bölge insanına herhangi bir önem verilmemektedir. Dolayısıyla bu insanlar dayatılmış medya sayesinde kendi sosyal gerçeklerine yabancı bırakılmıştır. Nitekim medya bölge halkının gerçeklerini yansıtan bağımsız bir faktör olmamasının yanı sıra batı medyasının siyasi içerikleri doğrultusunda kötü anlayış ve değerleri de yansıtmıştır.

Bu araştırmadaki ikinci faraziyemiz, Arapların siyasi ve fikri kesimi açısından Türkler hakkında olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür farklı görüşün mevcut olduğunu açığa çıkarmıştır. Bu ilgili çalışmamızda Arap basın araçlarının içerikleri analiz edilmek suretiyle Arap vilayetlerinin doğu kanadındaki milli fikir erbabının, siyasi ve düşünce gruplarının birçoğunun Arap vilayetleri üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini bir Türk işgali olarak gördüklerini ve hatta bu kesim Osmanlı dönemini çöküş devri, gericilik ve karanlık çağ olarak tanımladıklarını, Arap vilayetlerinin batı kanadındaki düşünce ve siyaset erbabının ise Osmanlı’nın Arap vilayetleri üzerindeki hâkimiyetini Batılı-Haçlı işgaline

karşı bu vilayetlerin koruyucusu olarak gördüklerini ve bu nedenle Osmanlı Türklerini yansıtan olumlu bir profil çizdiklerini ortaya çıkarmıştır.

Arapların Türkler hakkındaki olumlu ve olumsuz iki görüşünün arasında gri bir bölgenin varlığına rağmen, çağdaş dünyamızda meydana gelen değişiklikler ve Arap aydınlarının “Türk-Arap ilişkilerinin olumlu yönde pekiştirilerek karşılaşılabilecek tehlikelerle baş edilmesi, her iki tarafında iyi bir geleceği adına geçmişte yaşanan tüm olumsuzlukları göz ardı edip tutarlı sabiteler üzerinde yeni ilişkiler inşa etmek” yönündeki çağrılarını çoğu Arap tarihçilerinin Osmanlı hakimiyeti dönemini yeniden inceleyerek o devirde yaşanan tüm olumluluk ve olumsuzlukları beyan etmek için ciddi bilimsel araştırmalar yapmalarına neden olmuştur. Böylece bir yandan Türkler hakkında kalıplaşmış olumsuz düşüncelere sahip olan Arapların sayısı % 23’e düşmüş, diğer yandan da iki tarafın çıkarları adına diyalog ve anlaşma çağrılarını artmıştır.

Üçüncü faraziyemiz; iki tarafın da siyasi yönetimlerinin birbirilerine karşı kalıplaşmış olumsuz tutumlarının, tarafların tarihi birikimleri esas almaktan ve ikili ilişkileri pekiştirmek yerine birbirilerine karşı sergiledikleri önyargılı yaklaşımlardan kaynaklandığını vurgulamaktadır. Nitekim Abdullah Öcalan’ın Suriye’de bulunmasıyla PKK’ya destek vermesinin yol açtığı Türkiye-Suriye krizi bu varsayımımızı doğrular niteliktedir. Ki bu gelişmeler doğrultusunda bazı Arap ve Müslüman liderlerin göstermiş oldukları barışçıl çabalar olmasaydı bu kriz Ortadoğu’da gerçekleşecek yıkıcı bir savaşa neden olacaktı. İnsani terimlerin gelişerek ilerlediği, insan hakları sloganının yıldızı parladığı ve Ortadoğu’da gelecek ile ilgili karar verme hakkı ilkesinin egemen olduğu bir dönemde Kürt sorunu iç ve bölgesel çağrışımlarının yanı sıra uluslararası siyasete de uzanmıştır. Ki bu sorun Kürt azınlığı barından ülkeleri tehdit etmek için bölgeye hâkim olan ideolojilerin karlı bir kozu haline gelmiştir. Aynı zamanda adı geçen bu azınlıklarla sorun yaşayan ülkeler, bu sorunları başka ülkelere taşımışlardır. Dolayısıyla Türkiye’de egemenliği ellerinde bulunduranlar PKK ile savaşıma yoluyla Kuzey Irak’ta güvenli bölge inşa etmeye çalışmış ve orada gerçekleştirdikleri çeşitli askeri hamlelerle Irak devletinin egemenlik haklarını ihlal etmişlerdir. Suriye’ye de Öcalan’a desteklerini kesmediği takdirde savaş tehdidinde bulundular. Yine aynı şekilde Türk savaş uçakları kaçan teröristleri imha etmek amacıyla İran’ın bazı sınır köylerini bombalayarak bazı köylülerin de ölümüne sebep olmuştur. Hatta Türkiye, PKK elebaşı Abdullah Öcalan’ı barındıracak veya ona siyasi iltica hakkı tanıyacak herhangi bir Avrupa ülkesini siyasi ve iktisadi mukataa ile tehdit etmiştir. Çünkü Türkiye’de egemenliği ellerinde bulunduranlar, bölücü Kürt hareketine son vermenin tek yolunun askeri seçenek olduğuna inanmaktadırlar. Dolayısıyla “ Kendi özgür düşüncelerine karşı baskıcı tutum sergileyen, Arap ülkelerinin

egemenliğini tehdit ederek başkalarının adına Suriye'ye karşı savaş ıırtkanlığında bulunan ve Türkiye'nin gerçek hkimleri olan Türk generallerinin Araplara karşı besledikleri niyetlerine gvenmediklerinden dolayı" Arap fikri ve siyasi kesimi Türk yönetimine yönelik kalıplaşmış olumsuz bakış açısına sahiptirler.

Dördüncü faraziyemizi ise Türklerle Araplar arasında, siyasi akımlara da yansıyan dini ve kültürel bir boşluğun varlığına dayandırarak tasarladık ki iki taraf da bu boşluğun yol açtığı güvenli çizgiler üzerinden hareket etmişlerdir. Türkiye'de milli radikal laiklik zuhur ederken, Arap lkelerinde klasik dini akımlar baş göstermiştir. Mevcut olan bu boşluk Türklerle Araplar arasında yüksek derecede sorunlar yaratmaya neden olmuştur. Ki Türkler Arapları, laik Türkiye'ye karşı klasik İslam terörizmini desteklemekle suçlarken Arap milliyetçi akımı ve siyasi İslam kesimi " ağdaş Türkiye'yi Washington ve Tel Aviv'in emirlerine amade bir Yahudi devleti olmakla itham etmektedirler." Zira karşılıklı bu siyasi tutumlar iki tarafında yerel, bölgesel ve uluslararası dış ilişkilerine yansımıştır. Dolayısıyla bu gelişmeler iki tarafında birbirilerine karşı kalıplaşmış olumsuz bakış açılarının oluşumuna neden olmuştur.

Amerika gıda ve petrol enerjilerini ele geçirme yoluyla izlemekte olduğu "21. yy'da dünyaya hâkim olmak" yeni stratejisini uygulamaya geçirmek adına günümüzde mali, ticari ve askeri gücünü bu uğurda harcamaktadır. şüphesiz ki batıda Novakşot'tan başlayıp Avrasya, Yakındoğu ve doğuda Orta Asya gzerghlarından geçmek üzere Afganistan'a kadarki bölgeleri kapsayan "Amerikan anlayışı uyarınca" Ortadoğu dikdörtgeni, İsrail ve yandaşları Siyonizm'in de desteklediği bu stratejinin hedefindedir. Zira Amerikan yönetimi askeri seçeneği kullanmaksızın yeni yöntemlerle egemenlik projesini uygulamaya çalışmaktadır. Ki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin onayını almaksızın Kuzey Atlantik Antlaşması rgtn, bir yandan caydırıcı g diğer yandan da "Azınlıklar ve insan haklarını korumak adına" gerektiğinde dünyanın her bucağına müdahale edebilmek için askeri bir güç olarak kullanma fikrini benimsemiştir. Hâlbuki Amerikan stratejik fikrinin düşmanlara karşı müdahaleye yol açacak bazı uluslararası ilkeleri vardır ki bunlardan birisi de olaylar yaratıp düşman ülkelere müdahale etmektir. Bu açıdan bakıldığında bu gün kendi uygarlıklarını kendi iradeleri doğrultusunda hareket etmekle ilerletmeye alışan Arap ve Müslüman lkeleri bu ideolojik stratejinin tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Nitekim Amerikan Büyük Elçisi April Glaspie'nin 1990 yılı Temmuz ayının sonlarında Irak Cumhurbaşkanıyla yapmış olduğu röportajın korkunç sonuçlarının sancılarını bölge ve dünya hala bugün de yaşamaktadır.

Arap bağımsız zgr iradenin vermekte olduğu tek savaş uygarlık gelişimi uğurunda verdiği savaş değildir. Emperyalizm-İsrail ittifakına karşı durmak yaşanan

sorunların tehlikesini daha da arttırmaktadır. Arap-Siyonizm savaşı tüm Arapları fikir ve inanç konusunda birlik olmayı zorunlu kılarken son 10 yılda gelişen olaylar Arap-Arap ve Arap-İslam ilişkilerinde daha önce örneği görülmediği kadar gerileme, çöküş ve ayrılıkların yaşanmasına neden olmuştur. Ülkelerimizde meydana gelen bu gelişmeleri fırsat bilen düşman egemen ideolojiler bölgedeki çıkarları doğrultusunda fikirler ve çözümler sunarak gelişmeler veya yaşamış oldukları olayları lehlerine çevirmek babında çifte standart yaklaşımlarında bulunmuşlardır. Bu nedenle eğer ki gerçekten düşmanların bizlere karşı planladıkları kötülüklerden kaçınıp ve kurmuş oldukları pusuya düşmemek istiyorsak, hareketlerimizi yasalaştırıp planlı bir şekilde yapmak istediklerimizi gerçekleştirmek için kamuoyuna dönüp fikirlerini önemsemekle olayları önyargıdan uzak bilimsel analizler çerçevesinde doğru bir şekilde okumak gerekir. Dolayısıyla Türk-Arap ilişkilerine önyargıyla yaklaşan bir araştırmacı veya tarihçi konuyu medya içerik analizi verileri veya tarihi ilişkiler ağını doğru bir şekilde ele almak yerine olayları kendi ideolojisi doğrultusunda değerlendirmiş olur. Bu nedenle de tarafgirlik ve cehaletin ağına düşerek ideolojik sloganlarının avı ve her hangi bir milletin başka bir milletin bakış açısına göre profilini bilimsellik çerçevesinde araştırmak amacıyla araştırmacı açısından tarafsızlık gerektiren içerik bilimi analizi kuralları hakkında cehaletinin kurbanı olur. Aynı zamanda bu konu hakkında yazmış olduğu yazılar ucuz suçlamalara dayanan ve gerçekler karşısında yenik düşmüş çarpınan mağlup hakaretler listesi mahiyetinde olur.

Bu sözü söylerken önümde Türklerin Gözüyle Araplar kitabım hakkında uyumsuz ve karşıt siyasi fikirlere sahip iki yazarın aynı şekilde zıt ve çelişik görüşleri vardır. Bunlardan birincisi Arap milliyetçiliği ve sosyalizm fikrine sahip olmakla birlikte Siyonizm ve Kemalizm laikliği düşüncesine düşman olan Suriyeli yazar Akil Said Mahfuz'dur. İkincisi de Türkiye'de kaim Laik Kemalizm rejiminin savunucularının başta gelen isimlerinden Türk tarihçi Orhan Koloğlu'dur. Birinci yazara göre bu kitap Türk-Osmanlı eğilimli iletiler, haklı göstermeler ve iddialardan ibaret olmakla beraber okuyucusunu Hamidiye tarzı Osmanlı hitabıyla sersemliğe düşürmektedir¹. Zira ben bu kitapta Türkler hakkında kötü söylemler, kuru sloganlar ve suçlamalarda bulunmadığım için bu yazar medya içerik analizi verilerinin gerçeklerinden bihaber olduğu gibi Türk-Arap ilişkilerine kendi ideolojisi doğrultusunda önyargılı bir bakış açısıyla bakmaktadır. Siyonizm'in amaçlarını deşifre etmekle bunlarla işbirliği içerisinde bulunan küresel gizli örgütlere karşı saldırgan tutumlar sergileyen tüm yazarlara düşmanlık yapma fikrinden

---

¹ Bkz. Akil Said Mahfuz, İbrahim Dakuki, "Suret'ül Arab Lede'l Etrak", El-Müstakbel El-Arabi, yıl 21, sayı 235 (Eylül 1998), s.136-142.

hareketle Koloğlu beni radikal irticacı düşünceye sahip olmakla suçlamaktadır². Çünkü ben Siyonizm'in Filistin topraklarında İsrail devletini kurmak ve bunu yaparken Müslüman Türkiye'de zihinleri bu doğrultuda uyarlayıp destek almak için Yahudi asıllı Simavi ailesi aracılığıyla 1947 yılında Türkiye'de Hürriyet Gazetesini kurduğunu vurgulamıştım. Ki bu gazete bu gün onlarca gazete, radyo ve televizyon kanallarına sahip büyük bir tekel kurumu haline gelmiştir. Dolayısıyla Hürriyet Gazetesinin yayın yönetmeni Oktay Ekşinin 1994 yılında sarf etmiş olduğu şu ifade örneğinde olduğu gibi “Onlardan olduğumuz kadar kurtuluşa yakın oluruz.” bu gazete Araplarla işbirliğinin bozulmasına yönelik çağrılarda bulunmaktadır.

Bölgeye istila etmiş çıkarlar oyunu çerçevesinde önyargılar da yükleyerek Arapların komşularla ilişkilerini saptayıp tarif etmek nasıl mümkün olabilir ki?

“Türklerin Gözüyle Araplar” adlı önceki kitabımda içerik analizi bilimi ışığında Türklerin Araplara karşı bakış açısındaki değişimlerden bahsedilmişti. Zira gündelik bir gazetede yayınlanan kendi görüşlerim veya bir hamasi makale de değildi. Dolayısıyla Türk siyasi analistler ve resmi okul kitapları yazarlarının Araplar hakkında sergilemiş oldukları bakış açılarını sunmuştum. Buradan yola çıkarak adı geçen kitabın 153. sayfasında “Bazı resmi Türk gazetelerinin Arap profilini koyu bir imajla çizip, Arapların din istismarında bulunarak Türkiye'nin işlerine müdahale ettiklerini, terörizmi desteklediklerini, Türk sularında gözlerinin olduğunu ve Arap ülkelerindeki Türk azınlıklara zorbalık uyguladıklarını öne sürseler de birçok Türk gazeteleri Arap sorununu desteklemenin yanı sıra Arap ve Müslümanlara yönelik yapılan Emperyalizm-Siyonizm-Misyonerlik saldırılarına karşı Arapların safında yer almaktadırlar. Dolayısıyla Arap topraklarının zenginliklerinde gözü olan ve bu toprakları yeniden işgal veya bölmeye çalışan güçlere karşı Araplara destek olma açısından bu gazeteler, Arapların vermekte oldukları mücadeleyi odak noktası haline getirmektedirler.

Amerikan basın araştırmaları II. Dünya Savaşının başlarından itibaren kalıplaşmış profil modeli konusuna ayrı bir önem vermiş ve belirli bir uygarlığın anlayış ve değerleri uyarınca psikoloji, sosyoloji, medya, tarih ve edebiyat bilimleri ışığında bunu keşfetmeye çalışmıştır. Ancak Arap ülkelerinde profil şekillendirme araştırmaları az olmasına rağmen bir toplumun gözüyle diğer bir toplumun profilini, fikirlerini ve yönelimlerini saptamak için yayın organlarının içerik analizini baz alarak içerik analizi bilimine dayanmaktadır. Dolayısıyla basın araçlarının içerik analizinde bulunan bir araştırmacı çalışmanın tarafsız ve doğruluğu açısından araştırma esnasında kalıplaşmış profil modeli ağlarını oluşturan

---

² Orhan Koloğlu, “Türkler ve Araplar Semineri: Gelecek Diyalogu,” Kültürek Birikim Dergisi (Birikim, Türkiye) (Aralık 1993), s. 8- 13.

değişik fikirlere yanıt vermeksizin görüşleri olduğu gibi ortaya koyar. Yanıt ve fikirlerini ise bu olumsuz profili düzeltmeye yönelik çalışmanın sonunda beyan eder ve öneriler sunar.

Bazı yazarlar bir yandan içerik analizi biliminin temellerini bilmemelerinden, diğer yandan da Türkler veya Araplara yönelik önyargılı yaklaşımlarından kaynaklı önceki kitabımı (Türklerin Gözüyle Araplar) kalıplaşmış bakış açılarıyla okumuşlardır. Ki Arap kamuoyunun çoğunun Arap-Türk ilişkilerinin pekiştirilmesi ve aralarında var olan sorunların çözümü için güçlü bir iletişim ve diyaloga geçilmesinin zorunlu olduğuna inanmalarından kaynaklı mezkûr kitabı 1998 yılında ikinci kez bastırmak zorunda kalmamız bunun en büyük kanıtıdır. Nitekim Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esat'ın Suriye-Türkiye krizinin felakete yol açacağını idrak etmesi ve o esnada realist tutumlar sergilemesi, aynı zamanda Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in bu sorunun çözümü amacıyla ilgili iki ülkenin cumhurbaşkanları arasında yoğun diyalog ve ziyaretler mekiği gerçekleştirmesi çalışmamızı doğrular niteliktedir. Dolayısıyla Araplarla Türklerde sayıları azınlığın da azınlığı niteliğinde olmakla zamanı geçmiş ideolojiler doğrultusunda hareket eden ve I.-II. Körfez Savaşlarından ders çıkaramayan değerli okurlarıma sunduğum ikinci kitabımı (Arapların Gözüyle Türkler) okumalarını tavsiye ederim. Ki içerik analizi biliminin temellerini öğreneler ve yersiz savaşların fakirleştirdiği, bilim insanlarını dünyanın dört bir etrafına saçtığı bölgenin en zengin ülkeleri (İran, Irak ve Kuveyt) halkları arasında güvenlik elçileri konumunda olalar.

İBRAHİM İLYAS DAKUKİ

GİRİŞ: İÇERİK ANALİZİ TEKNİĞİ VE ARAŞTIRMA SORUNU

Belirli bir toplumun farklı bir toplum gözündeki kalıplaşmış profilinin (Stereotypes) incelenmesi bir yandan içerik analizi teknikleri bilimine diğer yandan da psikoloji, sosyoloji, siyasi ve medya bilimlerine dayanmaktadır. Özellikle de içerik analizi bilimi bu insani bilimlerin ortak paydası sayılmasının yanı sıra Arap ülkelerinde medya ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi kontrol eden ve sorunlarla baş edecek yeni insan yaratabilen bir uygarlık kurmaya yeltenen bağımsız ve özgür Arap iradesini yok etmeye çalışan, uluslararası ilkeleri anlamak adına modern medya araştırmaları açısından yeni bir izlenim yolu addedilir.

Belirli bir toplumun farklı bir toplum bakış açısındaki olumlu veya olumsuz kalıplaşmış profilinin oluşumunda genel ilişkiler biliminin büyük bir rolü vardır. Zira toplumların her alanda birbirilerine karşı sergilemekte oldukları tutumların en büyük etkeni, aile arkadaşı konumuna gelen ve en güçlü yayın aracı olması itibariyle televizyon olmuştur. Dolayısıyla toplumların inanç ve değerlerini göz önünde bulundurarak kalıplaşmış tutumlarının doğruluğu veya yanlışlığı konusunda hüküm verebilmemiz ancak içerik analizi bilimi teknikleri aracılığıyla mümkün olur. Böylece araştırma örneklemini seçilir ve tasnif edilerek simgelerle konulara bölünür. Bu birimlerin saptanması için varsayımlar konulur ve önyargılı yaklaşımlardan uzak bir şekilde toplanan veriler incelenerek analiz edilir. Çünkü içerik analizi sonuçlarının başarılı veya başarısız olması birinci derecede inceleme konusu birimlerinin genel sınıflandırılmasına dayanır. Özellikle içerik analizi teorisi deneysel analiz teorisine zıttır. Çünkü içerik analizi önyargılara değil araştırma verilerinin analizine dayanır³. Buradan yola çıkarak içerik analizi bilimi ışığında bilimsel bir sonuca varabilmek için, belirli bir toplumun farklı bir toplum bakış açısındaki kalıplaşmış profilini inceleme konusu edinen bir araştırmacı kendine has ideolojisi, önyargısı ve fikirlerini bir kenara bırakmalıdır. Bu nedenle İngiliz, Çin, Afrika, Arap ve Kübalı bilim adamları birbirilerini tanımamaları ve aralarındaki uzak mesafelere rağmen bir sorunu, içerik analizi bilimi kuralları uyarınca incelediklerinde hepsi aynı sonuçlara varmışlardır. Dolayısıyla araştırmamızda içerik analizi bilimi teknikleri ve araştırma sorunuyla ilgili iki konuyu ele alacağız ki bunlar:

---

³ Bernard Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, Foundation of Communication Research (Glencoe, IL: Free Press, [1952]), p. 89.

Birincisi: Kalıplaşmış Tipik Profil Kavramı

Hamilton'a göre: "Kalıplaşmış tipik profil, bireylerin zihnine yerleşmiş köklü dogmalar sistemidir."⁴ Haslam'a göre: "Kalıplaşmış tipik profiller, belirli bir toplum diğer farklı bir toplumun bir grup dogmalarını terk edip kendi hayatlarından çıkarmalarıdır."⁵ Condor'a göre: "Kalıplaşmış tipik profil, çoğunlukların azınlıklara karşı uyguladıkları bir nevi etnik ayrımcılıktır. Çünkü bu profil o azınlıkların sosyal kimliğidir."⁶ Tajfel'e göre: "Kalıplaşmış tipik profil, toplum içerisinde bir grup insanların katılımını kazandığı zaman o toplumda sosyal bir soruna dönüşür. Dolayısıyla o katılımcı grup toplum tarafından sosyal izolasyona uğrar."⁷

Kalıplaşmış tipik profiller hakkında öne sürülen bu fikirlere dayanarak bu kavramı şöyle tarif edebiliriz: Belirli bir grubun kendi bilgi birikimi, önyargıları, kültürel mirası ve ideolojisinden kaynaklanmak üzere başka bir gruba yönelik olumlu veya olumsuz hüküm ve vasıflar yüklemesidir. Nitekim bu gün dünyanın dört bir etrafında yaygın bir şekilde dini ve etnik azınlıklara karşı çoğunluklar tarafından kalıplaşmış olumsuz bakış açısının sergilendiği açıkça görülmektedir. Kalıplaşmış olumlu bakış açısı ise ancak bu iki grubun iyi ilişkiler içerisinde oldukları zaman ortaya çıkar.

İrk Eşitliği Komitesi'nin, 1998 yılında İngiltere'de ikamet eden 18-45 yaş arası Beyazlar, Güney Asyalı ve Karayipli zencilerden oluşan altı grup kapsamında 1500 kişi üzerinde yapmış olduğu en yeni iki araştırmada⁸ bir yandan bu grupların İngilizlere karşı düşüncelerini diğer yandan da İngilizlerin bu gruplar hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya çalıştığı en yeni iki içerik analizi araştırmasına bakıldığında, bu iki çalışma kapsamında ankete katılanların üçte ikisi İngilizlerle ilişkilerinin son yirmi yılda % 60 oranında iyi yönde ilerlediğini hatta iyiden iyiye gittiğini belirtmişlerdir. Bu çalışmalara katılan tüm gruplar özellikle de Karayipliler, psikolojik engellerin yıkılması ve kalıplaşmış tipik profillerin değiştirilmesi için örnek aracın kişisel ilişkiler olduğunu vurgulamışlardır. Karayipliler, diğer gruplara kıyasla grup veya birey olarak kendilerinin daha çok önyargı ve olumsuz bakış açısına maruz kaldıklarını düşünmektedirler. Çünkü İngiliz ırkçılığı Siyah-Beyaz ayrımcılığına dayanmaktadır.

⁴ D. L. Hamilton, S. J. Strossner and D. M. Dris Coll, "Social Cognition and the Study of Stereotypes," in : P. G. Devine, D. L. Hamilton and T. M. Ostrom, eds., *Stereotypes theory* (New York: Springer-Verlag, 1994), pp. 291-321.

⁵ Russell Spears [et al.], eds., *The Social Psychology of Stereotyping and Group Life* (Oxford, UK: Cambridge, MA: Blackwell, 1997), p. 119.

⁶ a.g.e, s. 366.

⁷ a.g.e, s. 12.

⁸ Commission for Racial Equality, *Stereotyping and Racism: Findings from Two Attitude Surveys* (London: [s. n.], 1998), pp. 5-29.

Asyalılar ve Karayipliler, renk, kültür ve dinlerinden dolayı İngiltere’de kendilerine karşı ırkçılık yapıldığını düşünseler de bu çalışmaya göre, İngiltere’de politik ve ekonomik haklar açısından tanınan fırsatlar oranında İngilizlerle diğer gruplar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Zira araştırma raporu iki yeni göstergeye işaret etmektedir. Bunlardan birisi dini ve etniksel azınlıklara tanınan fırsatlar ölçeğini gösterirken diğeri de bu grupların ekonomik ve politik kararlar yaratmada ne kadar katkılarının olduğunu ortaya koymaktadır. Bu iki gösterge penceresinden bakıldığında İngiltere’de bir İngiliz vatandaşın ekonomik etkinliği diğer etnik ve dini azınlık grup bireyelerine kıyasla hala daha üst düzeydedir. Azınlıklar İngilizlerle iyi ilişkiler içerisinde olmalarına rağmen ücretler konusunda elde ettikleri değerler diğerlerinininkine kıyasla oldukça düşüktür. Beyazlar, Asyalılarla Müslümanların İngiltere’de kültürel ve sosyal zenginlik çeşitliliği oluşturduklarını düşünmektedirler. Asyalılar, İngiltere’de ırkçılığın son yirmi yılda çok gerilediğini ve İngilizlerin kendilerine karşı sergilemiş oldukları kalıplaşmış olumsuz tipik bakış açısının karşılıklı iyi ilişkiler sonucu giderek yok olduğunu düşünmektedirler.

Asyalılar ile Karayipliler, basın araçlarının özellikle de televizyon ile ilanların kendileri hakkında kalıplaşmış olumsuz tipik profil oluşturmak adına yayınlarda bulunduğunu vurgulamaktadırlar. Ancak buna rağmen kendilerine karşı kötümser bakış açısının son yıllarda azaldığını hatta iyiye dönüşerek ilerlediğine inanmaktadırlar. Bu nedenle kendilerinin televizyon ve ilanların ırkçılık pazarında pazarlanan ürün olmaları yerine İngilizlerin gözünde daha iyi bir görünüme sahip olmalarını temenni etmektedirler. Karayiplilere göre ise İngiltere’de ikamet eden çeşitli azınlıkların dörtte üçünün medya tarafından suistimale uğrayarak kalıplaşmış olumsuz tipik profil unsurları olarak nitelendirilmiş ve bu çeşitli azınlık grupların %42’si çalıştıkları işyerlerinde ırkçılık ve zulme maruz kalmışlardır.

Beyazların gözünde Karayiplilerin kalıplaşmış olumsuz tipik profilleri “saldırgan tiplerdir”, “uyuşturucu bağımlıdır”, “omuzları üzerinde çaput “veya kumaş parçası” ile temsil edilmektedir.” Güney Asyalı beyazların kalıplaşmış olumsuz tipik profilleri İngiliz Beyazların bakış açısına göre; “onlar çıkarıcı kimseler ve sadece kendi çıkarlarına hizmet ederler”, “çok sayıda çocuk sahibidirler”, “geri kalmış kimselerdirler”, “gerici dini inançlara sahiptirler” “yerleri pislik içerisinde” ve “Beyaz ırkı sevmezler.”

Geçen son on yılda kalıplaşmış tipik profiller kapsamında yapılan araştırmaların ilerlemesine rağmen “ bu araştırmalar kalıplaşmış olumsuz bakış açılarının değişik etkenleri hakkında somut bir delil ortaya koyamamışlardır.”⁹ Diğer yandan sosyologlar, psikologlar ve medya uzmanları; gelişmiş toplumlarda yaşayan dini ve etnik azınlık

⁹ Spear [et al.], eds., Ibid., p. 124.

gruplarının kendi sosyo-ekonomik ve öz kültürlerinden dolayı, yayın organlarının ihmeline uğradıklarını, dolayısıyla da gerçekleştirdikleri başarıların inkar edilmesinin yanı sıra eşitlik ve insan hakları mevzusunun görmezden gelindiğini de vurgulamışlardır.

Amerikan basın araştırmaları 1933 yılından itibaren kalıplaşmış tipik profil konusuna önem vermiştir. Dolayısıyla Kats ve Braly Amerikan üniversitelerinde yaygın halde mevcut olan kalıplaşmış tipik profil hakkında 100 üniversiteli öğrencinin katılımı kapsamında bir anket çalışması yapılmış ve “Sosyal Psikoloji ve Eşit Olmayan Kişiler” dergisinde yayınlanmıştır¹⁰. Ardından 1935 yılında ırkçı önyargılar ve kalıplaşmış tipik profiller hakkında ortak bir çalışma daha gerçekleştirilmiştir¹¹. UNESCO 1951 yılından itibaren bu konuya önem vermiştir ki bu konu hakkında bir araştırma yapmak üzere W. Buchanan’ı görevlendirmiş ve bu çalışmayı UNESCO seçimleri sırasında Uluslararası Sosyal Bilimler dergisinde yayımlatmıştır¹². Resl Spears, Bnilop, Ox, Naumy Almes ve Alexander Haslam gibi Amerikan bilim insanları; “Beşeri Topluluklar Hayatı ve Kalıplaşmış Tipik Profil oluşturmak için Sosyal Psikoloji.¹³” unvanı altında geniş bir kitap yazmışlardır. Zira bu kitapta, 1933-1996 yılları arasında kalıplaşmış tipik profiller hakkında yapılan özel araştırmalar ile kitap çalışmalarından faydalanarak yaklaşık 270 ana başlık kullanılmış ve bu başlıklar kitabın sonunda kaynakça şeklinde verilmiştir. Aynı zamanda Amerika, Kanada, Avrupa ve Avustralya’da bulunan büyük üniversiteler 1957 yılından itibaren bu konu hakkında bilimsel sempozyumlar düzenlemeye başlamışlardır. Bu bilimsel çalışmalarda kalıplaşmış tipik profillerin oluşumuna neden olan siyasi, ahlaki, sosyal ve kültürel etkenlerin yanı sıra çoğunlukların azınlıklara yönelik beslediği önyargıların rolü ele alınmıştır. Hatta Amerika’da 1987-1996 yılları arasında kalıplaşmış tipik profillerin oluşumunda ırkçılık ve önyargıların rolü hakkında sosyoloji, psikoloji ve politika alanında uzman bilim insanları elli eser yayınlanmıştır. Ki bu usta kalemler şunlardır: Albert, Andros, Biyofoy, Bodenhausen, Braun, Camble, Croker, Define, Dosga, Almerz, Feysk, Fredman, Haslam, Hengle, Hog, Jimson, Şerman Weliams, Leinfel, Mak Garty, Median, Momandy, Ox, Riher, Richer, Rothbart, Shaler, Simon, Thmis, Sbears, Stancor, Tajfel, Tylor, Torner, Fone Knibenberge, Welder, Worgel, Oserbite ve diğerleri. Ayrıca Hamilton 1976-1994 yılları arasında önyargılar ve ırkçılık kapsamı dahilinde psikoloji, sosyoloji, ahlak ve dil açısından kalıplaşmış tipik profil boyutlarının analizi hakkında çeşitli Amerikan dergilerinde tek başına 12 kitap ve araştırmada bulunmuştur.

¹⁰ D. Kats and K. Braly, “Racial Stereotypes of One Hundred College Students,” *Journal of Abnormal and Social Psychology*, vol. 28 (1933), pp. 280-290.

¹¹ D. Kats and K. Braly, in *Journal of Abnormal and Social Psychology*, vol. 30 (1935), pp.

¹² William Buchanan, “stereotypes and Tensions as Revealed by the UNESCO International Poll,” *International Social Science Bulletin*, vol. 3 (1951), pp. 515-528.

¹³ Spears [et al.], eds., *The Social Psychology of Stereotyping and Group Life*.

Kalıplaşmış tipik profiller konusunda yapılmakta olan medya araştırmalarını ve bunda tarihi rol oynayan etkenleri beş grupta sınıflandırabiliriz ki bunlar:

1- Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında Amerika'da Zenciler ile Yahudilere yönelik kalıplaşmış tipik profilin oluşumunda ırkçılık ve önyargıların rolü hakkında yapılan araştırmalar:

Robinson ile Rodih 1941 yılında Amerikan toplumunda Yahudi nüfuz alanını ve 1942 yılında Güney Amerika toplumlarındaki zencilerin Amerikan Birleşik Devletlerindeki diğer toplumlarla kaynaşma durumlarının içerik analizi konusunda yapmış oldukları çalışma¹⁴. Bayton'un Amerikan yüksek okullarında Zencilere yönelik kalıplaşmış tipik profil ve etnik ayrımcılık konusunda yapmış olduğu araştırma¹⁵. Dudycha'nın İkinci Dünya savaşı öncesi ve sonrası Amerikan Yüksek Okulları öğrencilerinin Almanlar hakkındaki tutumları konusunda yapmış olduğu araştırma¹⁶. Meenes'in 1935-1942 yılları arası Zencilere yönelik ırkçılık zeminli kalıplaşmış tipik profil karşılaştırmaları konusunda yapmış olduğu araştırma¹⁷.

2- İkinci Dünya Savaşı ve bu savaşın ulusal düzeyde meydana getirdiği sorunlarla ilgili kalıplaşmış tipik profil analizi çalışmaları ve o profillerin ırk saflığı ile bağlantısı. Ki bunlardan:

Klineberg'in kalıplaşmış ulusal tipik profiller ve ırk saflığı ile ilgili yapmış olduğu bilimsel araştırma¹⁸

Seago'nun Pearl Harbor saldırısı öncesi ve sonrasına dair kalıplaşmış profil modelleri konusunda yapmış olduğu araştırma¹⁹.

Vinacke'nin Havaideki radikal etnik gurupların kalıplaşmış tipik profillerine dair yapmış olduğu araştırma²⁰. Loga'nın baskı altında olan Zencilere karşı beyaz güney medyasının tutumu hakkında yapmış olduğu araştırma²¹.

---

¹⁴ İbrahim El-Dakuki, Suretül'Arab Ledel'Etrak (Beyrut: Merkez Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1996), s. 91.

¹⁵ J. A. Bayton, "The Racial Stereotypes of Negro College Students," *Journal of Abnormal and social Psychology*, vol. 36 (1941), pp. 97-102.

¹⁶ George J. Dudycha, "The Attitudes of College Students toward War and the Germans before and during the second World War," *Journal of Social Psychology*, vol. 15 (May 1942), pp. 317-324.

¹⁷ Max Meenes, "A Comparison of Racial Stereotypes of 1935 and 1942," *Journal of Social Psychology*, vol. 17 (May 1943), pp. 327-336.

¹⁸ Otto Klineberg, "The Scientific Study of National Stereotypes," *International Social Science Bulletin*, vol. 3 (1951) pp. 505-515.

¹⁹ D. W. Seago, "Stereotypes: Befor Pearl Harbour and after," *Journal of Social Psychology* (1947), pp. 55-63.

3- Yetmişlerden sonra kalıplaşmış profil modellerine özgü araştırmalar, sosyal psikoloji ve önyargılar çerçevesinde sosyal gurupların yanı sıra bireyleri bile kapsayacak kadar geniş bir hal almıştır:

Cheyne'nin İskoçya yerel şivesinin kullanılmasına yönelik, etki tepkilere özgü kalıplaşmış modellerine dair yapmış olduğu İngilizce araştırma²². Cauthen, Robinson ve Krauss'un 1926-1968 yılları arası edebiyatta kalıplaşmış tipik profil modellerini sergileme konusunda yapmış oldukları araştırma²³. Duncan'ın siyahilere yönelik kalıplaşmış profil modellemede alt sınır testine (Stereotyping) dair yapmış olduğu araştırma²⁴. Gardner ve başkalarının kalıplaşmış etniksel profil modellerine dair yapmış olukları araştırmalar²⁵. Hamilton ve Gifford'un kalıplaşmış profil modelleme konusunda kullanılan özel hükümlere yönelik temel izahat çalışmaları²⁶. Tajfel'in sosyal guruplar ve kalıplaşmış sosyal profil modellerine dair yapmış olduğu araştırma²⁷.

4- Seksenlerden sonra uygarlık değerlerinin saptanması, uyum ve uyumsuzluklar kapsamında faraziyeler konulup farklı çevreler, uygarlıklar ve kültürlerde birey ve guruplara yönelik kalıplaşmış profil modelleri konusunda yapılan araştırmalar:

Ellemers tek başına veya başkalarıyla birlikte sosyal kimliğin kalıplaşmış tipik profilleri ile ilişkisine dair 1990-1994 yılları arasında sekiz makale yazmıştır²⁸. Doosje kalıplaşmış profil modellemenin yaygınlaştırılması konusunda medya türleri stratejik kullanımlarına dair "Kötü her zaman kötü değilse" başlığı altında bir makale yazmıştır²⁹. Esses ve başkaları, çeşitli toplumlar nezdinde kalıplaşmış tipik profilleri açıklama

---

²⁰ W. Edgar Vinacke, "stereotyping among National-Racial Groups in Hawaii: A Study in Ethnocentrism," *Journal of Social Psychology* vol. 30 (November 1949), pp. 265-291.

²¹ Rayford W. Logan, ed., *the attitude of the Southern White press toward Negro Suffrage, 1932-1940*, with a foreword by Charles H. Wesley (Chicago, IL: [Penguin], 1949)

²² William M. Cheyne, "Stereotyped Reactions to Speakers with Scottish and English Regional Accents," *British Journal of Social and Clinical Psychology*, vol. 9 (1970), pp. 77-79.

²³ Nelson R. Cauthen, Ira E. Robinson and Herbert H. Crauss, eds., "Stereotypes: A Review of the Literature, 1926-1968," *Journal of Social Psychology*, vol. 84 (1971), pp. 103-125.

²⁴ Birt L. Duncan, "Differentiatial Social Perception and Attribution of Intergroup Violence: Testing the Lower Limits of Stereotyping of Blacks," *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 34, no. 1 (July 1976), pp. 590-598.

²⁵ R. C. Gardner, D. M. Kirby and J. C. Finlay, "Ethnic Stereotypes: The Significance of Cconsensus," *Canadian Journal of Behavioural Science*, vol. 5 (1973), pp. 4-12.

²⁶ David L. Hamilton and Robert K. Gifford, "Illusory Correlation in Interpersonal Perception: A Cognitive Basis of Stereotypic Judgments," *Journal of Experimental Social Psychology*, vol. 4 (July 1976), pp. 392-707.

²⁷ H. Tajfel, "Social Stereotypes and Social Groups," in: John C. Turner and Howard Giles, eds., *Intergroup Behaviour* (Oxford: Basil Blackwell; Chicago: University of Chicago Press, 1981), pp. 144-167.

²⁸ N. Ellemers and P. Mlicki, "Refining the Social Identity Concept: Some Theoretical and Empirical Complexities," *Journal of Personality and Social Psychology* (1991).

²⁹ Bertjan Doosje, Russel Spears and Willem Koomen, "When Bad Isn't all Bad: Strategic Use of Sample Information in Generalization and Stereotyping," *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 69, no. 4 (October 1995), pp. 642-655.

konusunda yapmış oldukları araştırmalarda o toplumların ruh hallerinin rolüne vurgu yapmışlardır³⁰. Fiske, başka bireylerin egemenlik altına alınma bilinmesinin yollarına dair “Kalıplaşmış profil modelleme konusunda görünüşün gücü” başlığı altında bir araştırma yapmıştır³¹. Ford ve Stangor’un kalıplaşmış tipik profil oluşturmaya yönelik teşhisin rolü hakkında yapmış oldukları çalıřma³². Fyock ve Stangor’un kalıplaşmış tipik profillerin sürdürülebilmesi için hatıra temellerinin rolü konusunda yapmış oldukları arařtırma³³. Hewstone 1982-1996 yılları arasında tek başına veya bir başaklarıyla birlikte yapmış olduğu on adet araştırmada birey ve toplumların hafızasına yerleşmiş olan kalıplaşmış tipik profillerin nasıl düzeltilebileceği ve değiştirilebileceğinin yöntemlerini konu edinmiştir³⁴. Mlicki ve Ellemers’in Polonyalı ve Alman öğrencilerin anlayışına göre milli kimlik ve kalıplaşmış tipik profiller konusunda yapmış oldukları arařtırma³⁵.

5- Batı medyası aynasında Üçüncü Dünya Halklarının kalıplaşmış tipik profillerini konu edinen araştırmalar. Bu araştırmaların büyük bir kısmı Orta Doğu ülkelerinden olan araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir ki bunlardan bazıları şunlardır:

Bar-Tal’ın Yahudi İsrail ve Filistin müzakere heyetlerinin görüşmeler gerçekleştirdikleri süreç kapsamında bu ikili ilişkilere dair yapmış olduğu arařtırma³⁶. Türk yazar şerif Mardin’in Sosyal psikoloji bilimi ve kalıplaşmış tipik profiller konusunda yapmış olduğu arařtırma³⁷. Filistinli yazar Mihail Süleyman’ın Amerikalıların zihnindeki Arap profili konusuna dair yapmış olduğu arařtırma³⁸. Ayrıca bazı Arap yazarlar farklı uluslar medyasının Arap profili hakkındaki bakış açılarına dair araştırmalar yapmışlardır, ki bunlardan bazıları: Doktor Hilmi Hızır Sari’nin Britanya basınına göre Arap profili

³⁰ V. M. Esses, G. Haddock and M. P. Zanna, “The Role of Mood in the Expression of Intergroup Stereotypes,” paper presented at: *The Psychology of Prejudice*, edited by Mark P. Zanna and James M. Olson, Ontario Symposium; vol. 7 (Hillsdale, NJ: L. Erlbaum Associates, 1994), pp. 77-101.

³¹ Susan T. Fiske, “Controlling Other People: The Impact of Power on Stereotyping,” *American Psychologist*, vol. 48, no. 6 (June 1993), pp. 621-628.

³² T. E. Ford and Charles Stangor, “The Role of Diagnosticity in Stereotype Formation: Perceiving Group Means and Variances,” *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 63, no. 3 (September 1992), pp. 356-367.

³³ Jack Fyock and Charles Stangor, “The Role of Memory Biases in Stereotype Maintenance [Maintenance],” *British Journal of Social Psychology*, vol. 33, part 3 (September 1994), pp. 331-343.

³⁴ M. Hewstone, “Revision and Change of Stereotypic Beliefs: In Search of the Elusive Subtyping Model,” *European Review of Social Psychology* (Chichester), vol. 5 (1994), pp. 69-109.

³⁵ P. Mlicki and N. Ellemers, “Being Different or Being Better? National Stereotypes and Identification of Polish and Dutch Students,” *European Journal of Social Psychology*, vol. 26 (1996), pp. 97-114.

³⁶ D. Bar-Tal, “Delegitimizing Relations between Israeli Jews and Palestinians: A Social Psychological Analysis,” in: John E. Hofman [et al.], *Arab-Jewish Relations in Israel: A Quest in Human Understanding* (Bristol, IN: Wyndham Hall Press, 1988), pp. 217-248.

³⁷ Muzafer Sherif and Carolyn W. Sherif, *Social Psychology* (New York: Harper and Row, [1969]).

³⁸ Mihail Süleyman, *Suret’ül Arab Fi Ukul’ül Emrikiyyiyn*, Tercemetü Ata Abdülvahhab (Beyrut: Merkez Dirasat El-vahda El-Arabiyye, 1987).

konusunda yapmış olduğu araştırma³⁹. Doktor Sami Müsellem'in Federal Almanya basınına göre Arap profili konusunda yapmış olduğu araştırma⁴⁰ Marlin Nasr'ın Fransız okul kitaplarına göre Arap ve İslam profili konusunda yapmış olduğu araştırma⁴¹. Kendi araştırmamız olan Türklerin bakış açısına göre Araplar⁴². Ancak elinizin altında bulunmakta olan ve Araplara göre bir Müslüman ulusun profilini konu edinen eserimiz bu konuda Dad (Arapça) diliyle yazılmış ilk araştırmadır.

Bu münasebetle temenni ettiğimiz, ister medya araçlarıyla ilişkisi kapsamında olsun isterse de bazı sosyal numunelerle bağlantısı çerçevesinde olsun kalıplaşmış tipik profilleri konu edinmiş Arap yayınlarına işaret etmektir. Ki bunlardan bazıları: El-Seyyid Yasin'in öz benlik imajı ve diğerleri kavramı arasında Arap kişiliğine dair yapmış olduğu araştırma⁴³. Ali Ucva'nın genel ilişkiler ve zihinsel imajla ilgili yapmış olduğu araştırma⁴⁴. Abdulkadir Taş'ın Batı medyası aynasına göre İslam ve Arap profili konusunda yapmış olduğu araştırma⁴⁵. Adli Seyyid Rıza'nın Arap televizyon dizilerinde ana ve babanın profiline dair yapmış olduğu araştırma⁴⁶. Atıf Adli El-Abd Ubeyd'in medya araçlarına göre öğretmen profili hakkında yapmış olduğu araştırma⁴⁷. Ayrıca bunlara ek olarak kalıplaşmış tipik profillerle ilgili 1983-1997 yılları arasında Arap dergilerinde yayınlanmış çok sayıda araştırmalar, tercüme edilmiş ve objektif çalışmalar bulunmaktadır.

İkincisi: İçerik Analizi Bilimi Teknikleri

İçerik analizi bilimi teknikleri ışığında kalıplaşmış tipik profiller çalışması istenilen sonuçlara varılması için bilimsel araştırma metodlarının izlenmesinin yanı sıra araştırma konusuna dair öne sürülen birtakım sorular ve analize özgü maddelere dayanmaktadır. Dolayısıyla içerik analizi araştırması salt tanımlayıcı araştırmaya göre farklılık

³⁹ Hilmi Hızır Sari, Suret'ül Arab Fil-sahafe El-Britaniyye: Dirase İctimaiyye Lilsebat vel-tağayyur fi Mücmel El-sure, Tercemetü Ata Abdülvahhab (Beyrut: Merkez Dirasat El-vahda El-Arabiyye, 1988).

⁴⁰ Sami Müsellem, Suret'ül Arab Fi Sahafeti Almanya El-ittihadiyye, Silsile-i Utruhut El-doktora; 8 (Beyrut: Merkez Dirasat El-vahda El-Arabiyye, 1985).

⁴¹ Marlin Nasr, Suret'ül Arab vel-İslam Fil-kütüb El-medresiyye El- Fransiyye (Beyrut: Merkez Dirasat El-vahda El-Arabiyye, 1995).

⁴² El-Dakuki, Suret'ül Arab Ledel'Etrak.

⁴³ El-Seyyid Yasin, El-şahsiyye El-Arabiyye Beyne Suret'ül Zat Ve Mefhum El-aher, T 3 (Beyrut: Dar'ül Tenvir, 1983).

⁴⁴ Ali Ucva, El-alakat El-amme Vel-sure El-zihniyye (Kahire: Alem El-kütüb, 1983).

⁴⁵ Abdülkadir Taş, El-sure El-namatiyye Lil-İslam Vel-Arab Fi Mirat El-ilam El-garbi (Riyat: Şirket El-daire Lil-ilam El-mahdude, [1989]).

⁴⁶ Adli Seyyid Muhammed Rıza, Suret'ül Eb Vel-um Fil-müselselat El-Arabiyye Bil-televizyon: Dirase Tahliliyye (Kahire: Dar El-fikir El-Arabi, [1988]).

⁴⁷ Atıf Adli El-Abd Ubeyd, Suret'ül Muallim Fi Vesail El-ilam (Kahire: Dar El-fikir El-Arabi, 1997).

göstermektedir. Çünkü içerik analizi araştırmaları altı ardışık uygulamayı gerektirmektedir ki bunlar⁴⁸:

- a. Örneklemenin seçilmesi ve sınıflandırılmasıyla araştırmanın konusunun belirtilmesi.
- b. Araştırma soruları formüle edilir ve konuyla ilgili faraziyeler konulur.
- c. Araştırma esnasında söz konusu inceleme yapılırken bilimsel araştırma ve metotları ve teknikleri kullanılır.
- d. Analizden elde edilen veriler toplanır ve derecelendirilip ölçülür.
- e. Araştırma konusunun değerlendirilmesi için veriler kategorize edilir ve tablolar haline getirilir.
- f. Araştırmadan çıkarılan sonuçlar konulan faraziyeler uyarınca incelenir.

1- Araştırma Konusu

İçerik bilimi analizi çerçevesinde ele almak istediğimiz konu Arapların gözüyle Türk profili konusudur. Bu çalışma yapılırken milliyetçilik, İslamiyet ve laiklik kavramları çerçevesinde Türk-Arap ilişkilerine özgü siyasi, ekonomik, kültürel ve medya alanlarında 1980-1998 yılları arasında gerçekleşen seminerlerde sunulan belgeler incelenmiştir. Buna ek olarak da tüm Arap ülkelerini kapsamak üzere Arap kamuoyunun çeşitli görüşlerini temsil eden ve 01.10.1998-31.03.1999 tarihleri arasında yayınlanmış altı ay gibi bir süreyi kapsamak suretiyle bir gurup Arap gazetelerinin içerikleri incelenmiştir. Aynı zamanda o imajı saptamak için doğuda ve batıda tüm Arap ülkelerinin okul kitaplarını incelemiş bulunmaktayız. Dolayısıyla Arapların gözündeki Türk profilini tam fotoğraf haline getirip özetlemek için araştırmada analize tabi tutulacak gerekli maddeleri seçip sınıflandırdık.

2- Araştırma Faraziyeleri

Eğer ki başka toplumlar veya milletlere karşı kümülatif bir ayrımcılık uygulaması söz konusu ise kalıplaşmış olumsuz tipik profiller kapsamında olduğu açık bir şekilde görülür. Dolayısıyla Arapların Türklere karşı siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan tutumunu saptamak belirli bir gurup soruları yanıtlamak gerektirir ki bunlardan öne çıkanları şunlardır:

- a. Arapların gözünde olumsuz tipik bir Türk profilinin oluşturulmasında Arap medya araçlarının rolü nedir?
- b. Yönetimsel olmayan etkilerin yanı sıra Arap ülkeleri ile Türkiye’de 1980 yılından itibaren bilimsel örgütler ve akademik kuruluşların gerçekleştirmiş olduğu

⁴⁸ Edward Hodnett, *The Art of Problem Solving How to Improve Your Methods* (Glencoe,IL: Free Press, 1952), p. 89.

bağlantılar sayesinde Türk-Arap ilişkilerinde meydana gelen değişimlerin başlamasında medya araçlarının bu konuda katkısı ne derecededir?

c. Arapların zihnine kazınmış olan Türk imajı objektif ve gerçeği yansıtmakta mıdır yoksa bu alanda kayda değer bir çalışmanın olmamasıyla birlikte siyasi idolojikleştirme sonucu gerçeklere aykırı ve deforme edilmiş bir profil midir?

d. Medya araçları kavram üretmenin yanı sıra yaygın kavramların taşınması konusunda da merkezi rol oynarken, basın araçları odaklı kalıplaşmış tipik profil araştırmaları birbirilerine bağlı iki temel sorunu yansıtmaktadır ki bunlar:

e. Medya araçları bazı sosyal sınıflar veya sosyal oluşumlara karşı haklarında bir imaj çizme, basın araçları vesilesiyle sunulmuş olan fiziki haberleri yayma veya ihmal etme, onları çalışma ve sorumluluk ortamlarından uzak tutma açılarından ayrımcılık yapmaktadır.

f. Yeni medya çalışmaları iletişim araçlarının sadece sosyal gerçekleri yansıtan bir aynadan ibaret olmadığını, ancak yeni kavramlar yaratmak veya gerçek imajı tahrif etmek yoluyla dolaylı olarak ya da başka bir suretle o profilin şekillendirilmesine katkıları sağladığını tespit etmiştir. Eliot ve Frank Barken gibi araştırmacılar iletişim, psikoloji, sosyal ve sosyal psikoloji bilimleri teorilerine dayanarak bireyin psikolojik tutum ve davranışlarının özenti ve benzeşme yoluyla bir başka kimselerden öğrenilmiş hususlar olduğuna vurgu yapmışlardır. Çünkü Sartre'in cehennem olarak tanımladığı o (başkası) başkalarına yönelik kalıplaşmış olumlu veya olumsuz tipik profiller üretmek için kurumsal, yapısal ve toplumsal faktörler çerçevesinde yatay ve dikey bir şekilde birbirleriyle etkileşim içerisinde olan etkin kültürel güçler, baskı gurupları ve medya araçlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla kapı bekçiliği (Gate Keeper) görevi gören ve halka sunmadan önce basın materyalini seçerek üretmenin yanı sıra onaylayan veya reddeden medya çalışan ve yönetici takımı, medya araçları sahiplerinin çıkar ve rağbetleri doğrultusunda hareket ederek başkalarına yönelik olumlu veya olumsuz kalıplaşmış tipik profiller oluşturma konusunda kamuoyunu doğrudan ve açık bir şekilde etkilemekte büyük rol oynamaktadır. Ayrıca iletişim araçları o profilleri kabartarak veya basitleştirerek gerçeklere aykırı bir duruma getirirler. Böylece iletişim araçları başkalarını olumlu veya olumsuz bir şekilde tanımlarken donuk kalıplar kullanmış olurlar. Bu tipik profillerin oluşturulmasında genel ilişkilerin önemi göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir devlet veya halkın profilini çizme konusunda karar vericinin tutumları önemli faktörlerden biridir ki Arap düşünme mekanizması da bu görüşü doğrular modeldendir. Nitekim Türklere dair Arap düşünce mekanizmasına sirayet etmiş olan tipik imaj olumsuz anlam ve kavramlar taşımaktadır. Bunun sebeplerinden birisi ise Arap düşünür Menh El-Sulh ve

Türk yazar Mehmet Ali Birant'a göre Türklerin üstünlük nazarıyla bakarak Arap ülkelerini Osmanlı idaresine bağlı birer sancak olarak görmeleridir. Diğer sebepleri ise Birinci Dünya Savaşı sırasında İttihat Ve Terakki Partisinin istibdatçı tutumları ve İkinci Dünya Savaşından sonra bölge üzerinde meydana gelen siyasi çatışmalardır. Ayrıca buna ek olarak da Arap eğitim müfredatlarının içerikleri ve resmi basın araçlarının Arap milli bilincine Türklerin imajını deforme edecek değerler ve simgeler lanse etmeleridir.

İçerik analizi bilimi teknikleri uygulaması konuyu önyargılardan uzak bir şekilde ele almayı sağlayacak, analiz birimlerini açıklama veya incelenmekle değerlendirme amacı güden ve mevcut problemin ortaya atmış olduğu kritik soruların doğru bir şekilde yanıtlanmasını mümkün kılacak bazı faraziyeler koymayı gerektirir. Dolayısıyla basın araçlarında Türkler hakkında yayınlanmış olan maddelerin analizinde dört faraziye kullandık ki bunlar bir yandan Arapların mevcut durumu diğer yandan da çalışmamızla bağlantılıdır. Faraziyeler ise şunlardır:

Birinci faraziye

Türk-Arap ilişkilerini idolojikleştirmek yolunda bugün Arap haber yapıcılığı siyasi, ekonomik ve kültürel faktörlerle güçlendirilmiştir ki bu da Arap egemen sınıfı ve fikir erbabının zihninde ebedileşecek bir surette Türklere yönelik kalıplaşmış tipik profillerin yerleşmesine neden olmuştur. Çoğu Arap ülkelerinde devlet medya araçlarına bir nevi fikri vesayet uygulamaktadır, öyle ki objektiflik, rekabet ve yayıncılıktan öte efendisinin doğrudan siyasi propaganda sesini ifade eden bir araca dönüşmüştür. Dolayısıyla olanaklı ile olanaksız ayırt edemez bir hale gelmekle beraber gelenek ve göreneklerin hâkimiyet sürmesi sonucu değişim ve dönüşüme karşı direnç gösteren bir toplumda toplumsal ve ahlaki nedenlerden kaynaklı yasaklara yaklaşılamaz bir duruma gelmiştir. Arap medyacılığının iktidar eylemlerini analiz edip eleştirmesinin yerine bu eylemleri aklamakla açıklama çerçevesinde çalışması sonucu Arap medyacıları çoğu zaman efendilerinin borazanı konumuna geçmişlerdir. Aynı zamanda muhatap seyirci halk iktidar ideolojisine hizmet etme doğrultusunda kullanılabilir ve kolayca etkilenebilir pasif bir sürüye dönüşmüştür. Buradan yola çıkarak gazeteler yayınlama ve radyo televizyon kurumları kurma hakkı devletin kendi ön onayları neticesinde gerçekleşmektedir. Ayrıca Arap toplumlarında bireylerin yayın yapma hakkının sıkı denetim altında olmasıyla beraber fikir belirtme özgürlükleri de birçok kısıtlılıklarla çevrelenmiştir. Buna ek olarak da yayıncılık üst kurulu veya enformasyon bakanlığı veya kültür ve enformasyon bakanlığı

basın yayınlarını yönlendirerek Arap vatandaşına beşikten mezara kadarki süreci kapsayacak şekilde fikri vesayet uygulamaktadır.

İkinci faraziye

Arapların gözüyle Türk profili ve bundan neşet etmiş olan izlenimler konusunda ön bakış, yaşanmakta olan durumların yanı sıra Arap basın araçları ve okul kitaplarındaki Türk profilinin açık bir şekilde çelişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Yönetici ve genellikle idolojikleştirilmiş eğitilmiş sınıflar Türk imajını olumsuz profil kalıpları çerçevesinde çizmeye çaba sarf ederken, tarihçi Seyyar El-Cimeyyil'in de doğruladığı gibi Arap halkının çoğuyla bazı düşünce erbabı ve iktidar sahipleri Türk profili hakkında olumsuz düşüncelere sahip değildirler. Dolayısıyla Arap iktidar ve eğitilmiş kesimin gözünde aralarında bazı çakişmaların olmasıyla birlikte olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kalıplaşmış tipik profil neşet etmiştir ki bunlardan birisi Doğu Araplarının görüşü olan Kalıplaşmış olumsuz tipik profildir. Çünkü bunlar Türklerin sömürgeci olduklarını, Arapların geride kalmasının ve Avrupa medeniyet kervanına yetişememesinin sebebi olduklarını savunmaktadırlar. Diğerleri ise Batı Arap ülkelerindeki çoğu Arap fikir erbabı ve iktidar kesiminin görüşü olan kalıplaşmış olumlu tipik profildir. Bunlar ise Türkleri İşlam diyarını sömürgeci Haçlı saldırılarından koruyan ve Kuzey Afrika'dan Arap körfezine kadar Siyonizm parçalamalarına karşı duran bir güç olduklarını savunmaktadırlar.

Son çeyrek asırda Türk-Arap ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler sonucu bu iki görüş arasında gri bir bölgenin var olmasına rağmen Arap fikir ve iktidar kesiminin Türkler hakkındaki çelişkili görüşleri şuana kadar her iki tarafın da lehine bir sonuç vermemiş durumdadır.

Üçüncü faraziye

Geçmişten gelen birikimler nedeniyle Araplarla Türklerin aralarındaki bağın kopması sonucu ve birbirilerini daha iyi bir şekilde tanımak için ikili ilişkileri geliştirme yönünde çaba göstermemelerinin yanı sıra Arap milli güvenlik sorunları bağlamında (Türklerin İşrail hakkında tutumu, sınır, su ve azınlıklar sorunu) Arapların önyargılar çerçevesinde Türk yönetici kesimin niyetlerine dair bir güvensizlikleri söz konusudur ki bu da Arapların Türkiye'de iktidarı ellerinde bulunduran yörecilerin imajına olumsuz bir şekilde yansımaktadır.

Dördüncü faraziye

Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle birlikte Türk ve Arap yurtlarında milli hükümetler kurulmuş ve aralarında dini ve kültürel anlamda bir boşluk ortaya çıkmıştır. Bu boşluk oralarda neşet eden çeşitli siyasi akımlara da yansımıştır ki Kemalist Türkiye’de radikal laik milli akım zuhur ederken Arap ülkelerinde klasik köktenci dini akım süregelmiştir. Dolayısıyla her iki taraf da mevcut boşluk çerçevesinde birbirilerine karşı güvenlik çizgilerini belirleme çabasına girişmişlerdir. Özellikle de bu iki akım arasındaki çatışmalar yirmi birinci yüzyıla da damgasını vuracaktır ki doğu kutbunun çökmesiyle batı kapitalizmi komünizm düşmanlığını hızlı bir şekilde siyasi İslam düşmanlığına dönüştürmüştür. Kemalist Türkiye ise batının izini takip ederek 1990 yılına kadar birinci düşmanı olan terörizmin temsilcisi komünizm düşmanlığında değişikliğe gitmiştir ki bu sıfat resmi çevrelerce 1984 yılından itibaren Abdullah Öcalan liderliğinde ayaklanan bölücülere yönelik kullanılmıştır. Daha sonra ise gerici köktencilik kavramı bunun yerini almıştır ki bu sıfat da Refah Partisinin 1995 yılı seçimini bağıl çoğunlukla kazanmasıyla birlikte resmi çevrelerce siyasi İslam’a yönelik kullanılmıştır.

O siyasi ve kültürel boşluk Türklerle Arapların birlikte, bir yandan ulusal politik düzeyde yerel, bölgesel ve uluslararası dış ilişkileri alanında ekonomik, güvenlik ve politik sorunlara diğer yandan da ikili ilişkiler düzeyinde milli güvenlik, ulusal gelişim ve kültürel konum alanlarında sorunlara dalmalarına yol açarken birbirilerine karşı kalıplaşmış tipik profillerin oluşturulmasına neden olmuştur.

3- Araştırma planı ve sorunun analizi

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin ilanından sonra medya bilimcileri Wilbur Schramm’ın medya araçlarının sosyal kesimler üzerindeki etkisi ve toplumda dönüşümler yaratmak konusundaki teorisini ispatlamaya çalışmışlardır. Öyle ki bu mevzu yetmişlere kadar medya bilimcilerinin birinci derecede uğraş konuları olmuştur ki medya içerikleri bir grup batılı sosyolog ve Marksist düşünürleri (Eliot, Makgil, Golding, Jung, Koran, Frank Barken) ve medya içeriklerini meşgul eden başka çeşitli etmenleri yıllarca eleştiri konusu edinmiştir. Ancak doksanlı yıllardan sonra Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avrupa’da gerçekleştirilen yeni medya araştırmaları kendi toplumlarında kalıplaşmış tipik profiller ve şiddetin yayılması konusunda sosyal iletişim araçlarının gücüne vurgu yapmışlardır.

Niteliksel içerik analizi teknikleri kapsamında Araplara göre Türk profilini analiz ederken çalışma sürecindeki araştırma planımız Lasswell teorisi uyarınca konulara konular da sınıflandırılmış sembollere taksim edilmiştir ki o imajı belirlerken istenilen sonuca varılabilmesi için içerik bilimi analizi tekniklerinde kullanılan altı adım izlenmiştir. Bunu yaparken bir yandan sosyal, kültürel, ekonomik ve politik verilerin önemini göz önünde bulundurarak mevcut durumu var olduğu şekilde değerlendirmemek diğer yandan da soruna dair mantıklı çözümler bulabilmektir.

Bu planı gerçekleştirmek maksadıyla sosyal boyutlar çerçevesinde niteliksel içerik analizi yöntemleri uyarınca konunun analizinde dikey çalışma yöntemini kullandık. Yerel, milli, bölgesel ve uluslararası bir toplumda kesişen ve çakışan ilişkiler kapsamında o maddelerin analizini yaparken dikey çalışma yöntemini kullandık.

4- Verilerin toplanması, sınıflandırılması ve analizi

01.10.1998-31.03.1999 tarihleri arasında altı aylık bir zaman zarfı kapsamında yayımlanan 13 adet günlük, haftalık, aylık ve dönemlik Arap gazeteleri İçerik analizine tabi tutulmuştur. İlk üç ay sürecinde haftalık, aylık ve dönemlik dergiler ikinci üç ay zarfında ise Suriye'nin Tışrin Dergisi, Londra'nın Ortadoğu Dergisi ve İslam Âlemi Derneğinin çıkardığı dergilerin içerikleri incelenmiştir. Şöyle ki konulardan olumlu bir sonuç elde etmek ve çeşitli sorulara cevap bulabilmek adına araştırmada açılışlar, yorumlar, tahkikler, sütunlar, haberler ve anahtar kelimeleri gibi birimlerin incelenmesinin yanı sıra ilan edilmemiş fotoğraf içerikleri de analiz edilmiştir.

Bu çalışma altı aylık nispeten kısa bir süreyi kapsayan ve belirli konuları içeren özel bir çalışma olması hesabıyla detaylı bir çalışmadır. Çünkü 13 sahifeni tüm maddelerinin analizi yapılmıştır. Ayrıca sahifenin genel maddelerinin oranlarını, sınıflarını ve tekrarları da belirtilmiştir ki bu konular üçüncü bölümde bahsedeceğimiz Arap medya araçlarına göre Türk profili konulardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAPLARIN GÖZÜNDE BİR TÜRK PROFİLİ OLUŞUMUNU ETKİLEYEN UNSURLAR

Hicretin 54. Yılı Muaviye b. Ebu Süfyan döneminde Horasan valisi Abdullah b. Ziyad'ın Ceyhun nehrini aşarak Maverünnehir'deki Türk yurtlarından Buhara, Ramdin ve Beykent'i egemenliği altına almasıyla ilk defa Araplar Türklerle buluştular ve ardından Türklerden iki bin okçu asker alarak Irak'ın Basra şehrine yerleştirdiler⁴⁹. İslam fetihleri Türk yurtları üzerinde devam etti ta ki Türk hakanı (Kör Sulu) h.123 m. 738 yılında Arap komutan Nasr b. Seyyar tarafından öldürülünceye kadar. Hakanın öldürülmesiyle birlikte ancak istikrar sağlandı ve işler düzene girdi⁵⁰.

Arap İslam imparatorluğunun kuruluşundan 1918 yılında Osmanlı imparatorluğunun çöküşüne kadarki 1250 yıllık bir süre içerisinde Türkler, Arap-İslam medeniyetine dâhil olduktan sonra Çin'den Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir coğrafya üzerinde çeşitli İslam imparatorlukları kurdular ve hatta 6 asır boyunca dünyanın büyük bir kısmına, Ortadoğu'ya ise yaklaşık 1000 yıl kadar hükmettiler⁵¹.

Ortadoğu'da meydana gelen siyasi değişikliklerin yanı sıra 8. asırdan 20. asıra kadar uzanan geniş bir zaman dilimi içerisinde, Arap-Türk ilişkilerinde olumluluk ve olumsuzluklar yaşanmış ve bu uzun süreli etkileşim sonucu bir medeniyet birikimi oluşmuştur. Bu tarihsel süreçte bütün bu gelişmeler göz önünde bulundurulursa; Arapların bakış açısında bir Türk profili oluşumunu etkileyen etmenler, şu üç somut eksen üzerinde değerlendirilebilir:

Birincisi: Arap Milli Güvenliği:

Türkler, Araplarla karşılaşmaları ve İslam dinini kabul etmeleri üzerine doğu sınırları Türkistan'dan başlayıp batıda Mağrib-i Arabiye'ye kadar uzanan Arap İslam imparatorluğuna tabi oldular ki İslam imparatorluğunun hâkim olduğu bölgeler, Chomsky'nin Fransız gazetesi Lomond'a vermiş olduğu bir röportajda "Bu gün Amerika

⁴⁹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir el-Tabari, Tarihü'l-Tabari; Tarihü'l Ümem vel-Müluk, c.6, s.167

⁵⁰ A.g.e. c.28, s.269

⁵¹ Türk tarihçilerinin kesinleştirdiği bilgilere göre; Türkler tarihte 16 imparatorluk ve 41 devlet kurmuşlardır. Bunların en önemlilerinden olanlar ise; Göktürkler, Uygurlar, Avarlar, Selçuklular, Havarizm, Timurlar, Babürler ve Osmanlılardır. Daha fazla bilgi için: Anıl Çeçen, Tarihte Türk Devletleri (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976), s.5-6

ve İsrail gibi egemen güçlerin ideolojik stratejileri hedefinde olan, batıda Marakeş sınırından doğuda Taşkent sınırına kadar uzanan bölge.” Şeklinde ifade ettiği bölgelerdir⁵².

Ancak 13. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkması ve 1517'de Mısır'ı ele geçirerek imparatorluğa dönüşmesi ile hilafet merkezini Kahire'den İstanbul'a taşıması üzerine Arap yurtları, merkezi Türkiye olan Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine girdiler ki İstanbul Arap ve Türkler için coğrafi bağdan ziyade İslam hilafetinin merkezi olmuştur⁵³.

20. yüzyılın başlarından itibaren Arap-Türk ilişkilerinde ittifak ve anlaşmazlıklar, çatışmalar ve iş birlikleri gibi karışık bir tablo görünüyor ise; bunun temel nedeni her iki tarafında bölge üzerinde çıkarlarının çatışması ve bundan doğan sonuçlar çoğu zaman iki tarafı da kaygılandırmıştır. Ortak ilişkiler açısından bakıldığında, her iki tarafta ortak ilişkileri önemsememişlerdir. Anlaşmazlık açısından bakıldığında ise, her iki tarafta çoğu zaman bazı konularda çoğu şeyi görmezden gelmişlerdir. Aynı zamanda her iki tarafta bildiğinden vazgeçmemiş ancak iki tarafında birbirlerine karşı kalıplaşmış görüşlerine rağmen birbirlerine düşmelerinde ısrarcı olmamışlardır⁵⁴.

Buradan yola çıkarak emekli tümgeneral Talat Müslüm'e göre Arap milli güvenliği çıkarları bağlamında Türkiye açısından şu konulara dayanmaktadır: “Savunma, ekonomi ve iç güvenliğe ek olarak ortak kültür değerleri⁵⁵.” Aynı zamanda Türkiye'nin Araplar açısından benzer çıkarlara sahip olmasına rağmen Arap milli güvenliğinin sağlanması kesinlikle Türkiye'ye bağlıdır. Bunun nedeni ister Türkiye'nin coğrafi konumu olsun ki tüm Arap ülkelerinin Karadeniz ülkeleriyle yaptıkları ticaret kapısına hâkim konumda olması,⁵⁶ Irak petrol borularının Akdeniz'e bir geçit konumunda bulunması⁵⁷ ve Arap ülkelerinin Rusya ve Avrupa tehdidinden uzak tutan bir engel olması bakımından önemli bir konuma sahip olması Arapların işine yaramaktadır. Peki, Türkiye'nin kendi toprakları içerisinde Arap milli güvenliğini tehlikeye atacak kimseler yok mu? Türkiye'nin kendisi Arap milli güvenliğini kasteden bir faktör olamaz mı? Veya Arap milli güvenliğine tecavüz

⁵² Naum Chomsky “Avrasya Dünyanın Kalbidir.” Milliyet, 15.06.1997

⁵³ Talat Müslüm, “Ortadoğu Projesi Ve Araplarla Türklerin Bu Proje İle İlgili Tutumları Ve Konumları,” Türk-Arap İlişkileri kapsamında sunulan varaka: Gelecek İle İlgili Gıyalog: Merkez El-dirasat El-vahda El-Arabiyye'nin araştırma ve münakaşalar bağlamında düzenlemiş olduğu fikri seminer (Beyrut: Elmerkez, 1995), s. 397.

⁵⁴ a.g.e.

⁵⁵ a.g.e. s.398

⁵⁶ a.g.e, s. 398 ve Abdülmün'im Said, El-Arab Ve Düvel El-civar El-coğrafi, Arap Dünyasının geleceği ile alakalı araştırma, Araplar ve dünya eksenini (Beyrut: Merkez El-dirasat El-vahda El-Arabiyye, 1987), s. 47.

⁵⁷ Mahmud Ali El-Davud, “Arap-Türk ilişkileri Ve Bu İlişkileri Etkileyen Unsurlar” El-müstakbel El-Arabi, yıl 5 S. 45 (Kasım/1982) s.62-69.

eden yabancı güçlerin tabanı konumunda olamaz mı⁵⁸? Farklı bir nedene bakılırsa, Suriye ve Irak'ın can damarı olan Dicle ve Fırat nehirleri Türkiye'nin doğa yapısıdır. Ki Suriye ve Irak gibi iki komşu ülkenin can damarları olan bu iki nehrin kaynakları Türk topraklarıdır. Diğer başka bir sebep ise Türkiye'nin coğrafi ve stratejik konumuna rağmen Arap ülkelerinde meydana gelen herhangi bir ayaklanma veya bölücülük hareketlerini desteklememesi ve bundan dolayı Arapların iç güvenliğinin sağlanması Türkiye'ye dayanmaktadır. Türkiye açısından da Araplar aynı hassasiyeti göstermelidirler ki her iki tarafta aynı amaç için kol kola verip Haçlı Seferlerine ve Osmanlı'nın bozuk idaresini ele geçirip devam ettiren ki; Mustafa Kemal Atatürk'ün de onlardan intikam aldığı zorba İttihat ve Terakki cemiyetine karşı koydular⁵⁹.

Arap ve Türklerin birbirlerine karşı korku ve kaygıları iki tarafında topraklarında yabancı güçlerin bulunması, su, sınır ve azınlıklar meselesi sınırları çerçevesinde ise de 50'li ve 60'lı yılların yarılmasına kadar ki sürede meydana gelen siyasi değişiklikler bu konuda etkili olmuştur⁶⁰ ki bunlar:

- 1-Milli güvenlik (siyasi ve iktisadi)
- 2- Askeri paktlar ve Sovyet birliğine karşı tutumlar
- 3- Filistin meselesi
- 4- Kıbrıs meselesi

60'lı yıllarda meydana gelen olaylar siyaseti değişikliğe uğrattı ve milli güvenliği esas alarak Arap ve Türklerin birbirlerine karşı bakış açılarının değişmesine neden oldu. Ve geçen 50 yıl boyunca kalıplaşmış olan kötümser tavırlar tersine döndü. Türkiye açısından bakıldığında 1965 seçimleri sonrasında cumhurbaşkanlığına seçilen Süleyman Demirel'in liderliğini yaptığı Adalet Partisi'nin davası Araplar ile ilişkileri güçlendirmek idi⁶¹.

1967 Haziran ayı İsrail saldırısının ikinci günü Türkiye dış işleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil: “ Araplara karşı ilan edilmiş siyasi faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için

---

⁵⁸ Müslüm, a.g.e. s.398

⁵⁹ Bknz. İbrahim Dakuki'nin; “Türk medyası, eğitim ve okul kitaplarında Arapların profiline yönelik yeni planlar yapılmasına dair girdiği münakaşa”; Türk Arap ilişkilerine iletilen varaka; Arap Birliği Araştırma Merkezi'nin Düzenlemiş Olduğu Fikir Sempozyumu Bildirisi, s. 584

⁶⁰ a.g.e, s. 528

⁶¹ Ömer E. Kürkçüoğlu; *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası, 1945-1970*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından; no: 340 (Ankara Sevinç Matbaası, 1972), s. 140

Türkiye, kendi topraklarında bulunan yabancı üslerin kullanılmasına izin vermeyecektir.⁶²” Diye yapmış olduğu açıklama üzerine Türkiye’nin Araplara karşı iyi niyetli olduğunu ispat etmiştir. Türkiye’nin İsrail ve batılı güçlerle olan ilişkilerine rağmen Arap meselelerini destekleyici bir tutum sergilemesi Arapların Türklere karşı iyimser yönde bakmaları ve iyi ilişkiler kurmalarına zemin hazırlamasında büyük rol oynamıştır. Türkiye’nin bu tutumuna karşılık olarak Araplar ise; Türkiye’nin, azınlık olan Müslüman Türkleri kurtarmak üzere Kıbrıs’a askeri müdahalesini desteklediler. Amerika Türkiye’ye silah satışını durdurup yardımını kesince, Irak, Libya ve Suudi Arabistan Türkiye ve Kıbrıs Türk kesimine petrol ve maddi yardıma koşuştular. Türkiye’nin Amerika tarafından zillete uğraması ve Arapların Türklere karşı göstermiş oldukları destekçi tavırlar Türk kamuoyunun Araplara karşı iyimser bakmalarında derin bir etkisi olmuştur⁶³. Bu yaşananlar üzerine Türkiye Arap sorunlarına destekte bulundu ve İslam konferansının faaliyetlerine katılarak bu konferans kurumunu 1976 yılının yaz aylarında Türkiye’ye konuk etti. Bununla beraber Arap ülkelerine Türk ihracatının oranı arttı. 1985 yılının ilk yarılarında sadece körfez ülkelerine yapılan ihracat miktarı yaklaşık 3 milyar Amerikan dolarına vardı⁶⁴.

1979 yılında İran’da, kaset devriminin başarıya ulaşması sonucu Şah’ın diktatörlük rejimi sona ermiş ve İran İslam cumhuriyetinin kurulması neticesinde Ortadoğu İslam ülkelerinde İslami-hamasi duygular kabarmıştır. Böylece Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin’de de yeni siyasi İslamcı hareketler ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Türkiye, Mısır ve Kuzey Afrika’daki İslami yönetimi olan siyasi partiler İran’dan doğrudan ve dolaylı olarak maddi ve manevi destek görmüşlerdir. Hal böyle olunca bölgedeki hâkim ideolojiler bu fırsatı değerlendirerek kendi stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için bölgede olup biten hareketlere yön verdiler ve bu olaylardan faydalanmak için 1979 yılında Türkiye’de yaşanan kanlı sağ-sol çatışmalarını, 1981 yılında Mısır cumhurbaşkanının suikasta uğramasını, 1980-1988 yılları arası İran- Irak savaşını, Lübnan’da meydana gelen iç savaşın ilerlemesini ve 1991 yılı ikinci körfez savaşını kendi lehlerine çevirdiler.

Ancak Türk solunun 1971 yılında silahlı bir örgüt haline gelmesi ve İsrail’in Filistin’e yapmış olduğu zulme intikam olarak İstanbul’da bulunan İsrail konsolosu başkanı Ephrahim Elrom’u öldürmeleri, ardından Ankara’da bulunan Amerikan büyükelçiliğinin üç görevlisini kaçırmaları, kapitalizme karşı mafya savaşlarının meydana gelmesi ve Demirel hükümetinin bütün bu gelişmeler karşısında aciz kalması; Türk silahlı

⁶² a.g.e, s. 156

⁶³ Seym Şakmak; “Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nde Türkiye’nin Konumu ve Bunun Türk Arap İlişkilerine Etkisi”, El-Müstakbel El-Arabi, yıl 5 S. 45, (Kasım 1982), s. 106

⁶⁴ Güneş Gazetesi, 06.01.1990.

kuvvetlerinin 1972 yılında ikinci ihtilali yapmasına ve Demirel hükümetinin düşmesine neden oldu. 1973 yılı seçimlerinde radikal sağ ve radikal solun oyları eşit düzeyde sonuçlanması nedeniyle siyaset daha da tehlikeli bir konuma geldi ve Demirel liderliğindeki Adalet Partisi tekrar iktidara geçti. Ancak ortaya çıkan böyle bir seçim sonucu ülkenin durumunu ihtilal öncesinden daha da kötüye götürdü ve hatta Türkiye'nin büyük şehirlerinde sağ-sol çatışmaları ilerleyerek en kötü halini aldı. Ayrıca radikal sağcıların 1979 yılında Sosyalist işçi Partisine mensup yedi öğrenciyi öldürmelerinden sonra kimlik üzerine katliamlar yapıldı. O dönemlerde ordunun bazı komutanları sol görüşlülere; kendi kendilerini sağ görüşlülerden korumak amacıyla onlara silah desteğinde bulunuyorlardı⁶⁵. Bunun üzerine bölgedeki etkin güçler, hedeflerine hizmet olsun diye bu gelişmelere yön verdiler. Ancak olaylar parlamento dışına çıkarak kontrol edilmez hale gelince General Kenan Evren 12 Eylül 1980'de askeri darbe yaparak anayasayı yürürlükten kaldırdı, parlamentoyu kapattı ve siyasi partileri kapatıp liderlerini hapse attı ve bununla kalmayıp parti liderlerini 10 yıl boyunca siyaset yapmalarından men etti. Kenan Evrenin attığı ilk adım askeri anayasayı getirmek oldu. Sonunda general cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu ve %98 oy oranı ile alarak cumhurbaşkanı oldu. Çünkü yedi yıl boyunca kendisine rakip kimse yoktu. Ancak darbecilerin başbakanı Bülent Ulusoy'un yardımcısı Turgut Özal'ın öne çıkması ve partisi Anavatan'ın 1983 yılı seçimlerinde yüksek oranda oy alarak kazanması sonucu ordu generalleri Turgut Özal'ı iktidara ortak etmek zorunda kaldılar. Böylece Turgut Özal başbakan oldu ve Amerikan kültürüne fazlasıyla sahip olmakla liberal ekonomi görüşleri ve muhafazakâr İslam anlayışına sahip olduğundan dolayı (Çünkü Kemalist laik Türkiye Cumhuriyeti'nin, Cuma namazını cemaatle kılan, hac farızasını yerine getiren tek cumhurbaşkanıydı) milli ekonomi sistemini bırakıp Pazar ekonomisine geçerek Kemalist-laik siyaset anlayışının yanı sıra farklı siyasi fikirler getirmiştir. Bütün bunları siyasi partilerin boşaltılmış ideolojiler halkasında döndüğü zamanlarda yaptı. Tüm yasakları kaldırarak devlet laikliğini araştırma ve istişarelere bağladı. Özal'ın müsteşarı Cengiz Çandar kendisine 1984 yılından beri Maoçu komünist Kürt devleti kurma arzusunda olan Öcalan ile görüşmesini teklif etti⁶⁶. Bunun üzerine Özal Türk-Kürt federasyonunun kurulmasını önerdi. Ancak Türk silahlı kuvvetleri PKK terör örgütünün silah gücüyle temizlenmesini ve Abdullah Öcalan'ın teslim olması gerektiğini belirtti⁶⁷. Buna rağmen Özal, Cengiz Çandar dâhil

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için; Alparslan Türkeş'in liderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi mensubu öğrenci hareketinin liderlerinden birisi olup Ankara Bahçelievler'de yedi sosyalist öğrencinin öldürülmesinden suçlanan Haluk Kırcı ile röportajın detaylarına bakınız. Pazar Gazetesi, 24.05.1998

⁶⁶ Cengiz Çandar, Türkiye'de Kürt Sorununa Dair Makaleler Dizisi, Sabah Gazetesi, 17.12.1995

⁶⁷ Hürriyet Gazetesi, 11.01.1993.

Ahmet Türk ve Abdülmelik Fırat gibi Kürt şahsiyetleri yüksek devlet görevlerine getirerek Türk-Kürt federasyonunu gerçekleştirmeye çalıştı⁶⁸. Bunun üzerine PKK lideri Abdullah Öcalan 15.03.1993 tarihinde Özal'ın çağrısına destek olmak amacıyla tek taraflı ateşkes ilan etti.

Ancak 1990 yılında Sovyet Birliği'nin çökmesi ve 02.08.1990 yılı Kuveyt işgali sonucu 1991 yılında II. Körfez Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Özal, Irak'ın Arap, Kürt ve Türk devletleri olmak üzere üçe bölünmesi gerektiği yönünde açıklamalarda bulundu ve hatta Osmanlı vilayetleri olan Musul, Kerkük, Süleymaniye, Erbil ve Dohok'u işgal etmek için planlar yaptı. Ama Türk milli güvenlik meclisinde bulunan beş generalin bu plana karşı çıkması ve genelkurmay başkanı Necip Torumtay'ın görevden istifa etmesi sonucu Özal'ın planı gerçekleşmedi. Özal'ın bu tutumu Arapların gözünde olumsuz bir Türk profili oluşmasına neden oldu⁶⁹. Böylece Türkiye Irak'ın içişlerine müdahale ederek Arap milli güvenliğini tehdit ettiği söylemleri yeniden gündeme geldi. “ ki bu Türkiye'nin çıkarlarına yarayacak bir eylem değildir. Çünkü böylesi tutumlar ileriki günlerde dış güçlerin Türkiye Kürtlerini temel alarak Türkiye'nin içişlerine müdahale etmelerine neden olacaktır⁷⁰.” Bu tavırlarıyla Özal ve partisi Ana Vatan Türkiye liderliğinde Adriyatik denizinden Çin seddine kadar uzanan sınırların hedefleyen Turancı görüşe dayanarak bölge halkları üzerinde Osmanlılık yapmakla suçlandı. Ve bu suçlama sadece Arap tarafından değil, Amerika liderliğinde koalisyon güçlerinin kendi stratejik ve ekonomik çıkarları amacıyla Irak'ı işgal etmesinde Türkiye'nin tarafsız kalması gerektiğini savunan Doğru Yol Partisi lideri Süleyman Demirel, Demokratik Sol Partisi lideri Bülent Ecevit, Sosyal Demokrasi Partisi lideri ki Türkiye cumhuriyetinin ikinci lideri İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü ve Refah Partisi lideri Necmettin Erbakan tarafından da suçlandı⁷¹. Bu gelişmeler Ana Vatan Partisini 20 Ekim 1991 yılı seçimlerini kaybetmesine neden oldu. Ancak Turgut Özal'ın İkinci Körfez Savaşı'nda batılı güçlerin yanında yer alması “ Çünkü Türkiye bir kaybederse sonuçta üç kazanacağına inanıyordu.” Türkiye'nin milli güvenlik hesapları içerisinde olmayan bölgesel gelişmelere neden oldu. Çünkü Irak devletinin kendi topraklarında yaşayan Kürtlere karşı 27.03.1991 yılında askeri hamle yapması, Kuzey

⁶⁸ Halkın Emek Partisi (HEP) Başkan Yardımcısı Ahmet Türk'ün Ankara'da Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından Abdullah Öcalan ile bağlantısı olduğu iddiasıyla dokunulmazlığının kaldırılması sonrasında kendisi ile birlikte partinin 5 üst düzey yöneticisine 1995 yılının başlangıcından itibaren 6 ile 15 yıl arası ceza verildiği mahkemede ifadesi.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için, Talat Müslim'in Ahmet Nuri El-Naimi'nin tezi ile ilgili girdiği münakaşaya bakınız. “Türk Arap İlişkilerinin Geleceği”; Türk Arap İlişkilerine iletilen varaka; Arap Birliği Araştırma Merkezi'nin düzenlemiş olduğu fikir sempozyumunda sunulan bildiri, s. 372.

⁷⁰ a.g.e. Bakınız: Hayrettin Hasib'in aynı konuya dair fikirleri, s. 371.

⁷¹ Bakınız: 01.01.1991-15.01.1991 tarihleri arası çıkan Türk gazeteleri.

Irak'tan Türkiye ve İran'a bir buçuk milyon insanın göç etmesine neden oldu ve Ortadoğu'da Kürt sorununu ve yeni ve tarihi bir boyuta taşıdı.

Türk ve İngiliz tarihçilerinin, Türkiye'de kırk iki millet ve azınlıkların yaşadığını teyit etmelerine rağmen, Türkiye siyaset ortamı bunu itiraf etmeyip Türkiye vatandaşları olup ve nüfusları on iki milyona varan Kürtleri, dağ Türkleri olarak nitelendiriyordu. Kuzey Irak'tan gelen büyük Kürt göçü, Türkiye'de azınlık olarak Kürtlerin de yaşadığı Güneydoğuya yerleştirildi. Bu gelişmeler dönemin başbakanı Süleyman Demirel'i " Türkiye'de yaşayan Kürt kardeşlerimizin yakınları hoş geldiniz." Diyerek açıklama yapmasına mecbur etti. Bu açıklamayla Türkiye'de ilk defa Kürt kimliğine itiraf edilmiş oldu. Aynı zamanda Kuveyt'ten Irak güçlerini uzaklaştıran batılı güçler Kuzey Irak Kürtlerini Irak saldırılarından korumak için Amerika, İngiltere ve Fransa güçlerinden oluşan bir çekiç güç meydana getirip Türkiye'de İncirlik hava üssüne yerleştirerek Irak savaş uçaklarını 36. Enlem hattının kuzeyine uçuşlarını yasakladılar ve aynı zamanda Türkiye sınırlarına paralel olan Irak sınırındaki bölgeyi güvenli bölge ilan ederek o bölgede Türk askeri varlığını da yasakladılar. Kürtler ise bu fırsatı değerlendirerek Kuzey Irak'ta güvencelerini garantiye alan devletler himayesi altında seçim yaptılar. Barzani'nin almış olduğu oy sayısı Talabani'ninkinden daha üstün olmasına rağmen sonuçları eşit sayarak 24.Ekim 1992 yılında yerel Kürt hükümeti kurdular. Hal böyle olunca milli mücadele yıllarında Mustafa Kemal'in zoruyla 1920 yılında iptal edilmiş ve Türkiye'nin bölünmesine yönelik yapılmış olan Sevr antlaşması koşulları Batılılar tarafından uygulamaya geçirileceği korkusu Türkiye'yi endişeye düşürdü. Ancak Nato birliği üyesi olması ve Rus tehdidi korkusundan dolayı Kuzey Irak'ta bir Kürt yerel hükümetinin kurulmasına destek oldu ve kendi müttefikleriyle yüz yüze gelmek istemeyip Kuzey Irak'taki gelişmeleri değerlendirmek için kendi müttefiklerinin çağrısı üzerine 14.11.1992 yılında Türk yetkililer Suriye ve İran yetkilileriyle Ankara'da buluştular. Bu buluşmada dışişleri bakanlıkları çapında üçlü komisyon kurarak güvenlik açısından her üç devlette Kürt meselesini birbirilerine karşı baskı olarak kullanmamak ve bölgenin bölünmemesi amacıyla yılda bir defa toplanmaya karar verdiler. Hatta içişleri bakanı İsmet Sezgin liderliğinde resmi bir Türk heyeti 17 Nisan 1992 yılında Şam'ı ziyaret ederek Suriyeli yetkililerle sekiz maddeden oluşan bir güvenlik anlaşması imzalayarak 1987 anlaşmasını yenilediler. Ki yapılan bu anlaşmanın içeriği ise şu şekildedir: " Her iki devlette birbirilerinin sınırlarını tanıyacak, her iki taraf da terörle mücadele konusunda birlikte hareket edecek, her iki taraf da birbirilerine karşı terör örgütleriyle herhangi bir anlaşma yapmayacak veya terör örgütlerinin kendi topraklarından geçmesine izin vermeyecek ve iki

taraf da aranılan terör örgütü mensuplarını yakalayıp birbirilerine teslim edecektir.” Bu anlaşmayı Suriye tarafından siyasi güvenlik şube başkanı tuğgeneral Adnan Bedir Hasan, Türk tarafından ise JİTEM başkanı orgeneral Eşref Bitlis imzaladılar. Türkiye yeniden Abdullah Öcalan’ın Suriye topraklarından çıkarılmasını istediğinde Türkiye savunma bakanı İsmet Sezgin şu açıklamayı yaptı: “ Biz Fırat nehrinden saniyede 500 metre küp su Suriye’ye tahsis ettik, Dicle nehri sularının büyük bir miktarını Irak’a terk ettik. Hatta bu günümüz itibariyle Fırat nehri sularından Suriye’ye saniyede 938 metre küp tahsis etmemize rağmen, Suriye hala Abdullah Öcalan ve bölücü terör örgütünü desteklemeye devam etmektedir⁷².” Dolayısıyla Türkiye, Suriye’nin Abdullah Öcalan kartı aracılığıyla Türkiye’ye baskı yaparak Türkiye’nin su tahsis etme fikrini Irak’ın da desteğini alarak suları bölüşme fikrine çevirmeye çalıştığını düşünüyor. Buradan yola çıkarak Türkiye Suriye ile ilişkilerinde 1987-1992 anlaşmaları gereği Suriye PKK’ya destek vermeyeceği sözünü tutmayıp aksine PKK’yı bir koz bilip Fırat nehrinden daha fazla su miktarı elde edebilmek için Türkiye’ye baskı yaptığı Türk tarafından tekit edilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel iki taraf arasındaki su krizine dair şu açıklamayı yaptı: “Ama Türkiye’nin Suriye’ye Fırat üzerinden vermiş olduğu su miktarı Suriye’nin ihtiyacından fazladır. Ki Suriye’nin kendisini ve topraklarını defalarca yıkayacak miktardadır⁷³.” Ankara’da İngilizce yayın yapan Türk gazetesi Daily News gazetesinin genel yayın müdürü İlknur Çevik’e göre: “Suriye Abdullah Öcalan ve örgütünden vazgeçmez. Çünkü aralarında organik bağ vardır. Suriye’nin Abdullah Öcalan’ı Türkiye’ye karşı kazançlı bir koz olarak kullanmasından öte Suriye ve PKK arasında ekonomik çıkarlar vardır. Ki PKK’nın yaklaşık bir milyar dolara varan bütün mal varlığı Suriye bankalarında bulunmaktadır. Eğer paralarını çekmeye kalkarlarsa Suriye’de ekonomik çöküntü ve Finansal felaket meydana gelir⁷⁴.” Bu nedenle Türkiye Suriye’yi Türk milli güvenliğini tehdit etmekle suçluyordu. Çünkü Suriye:⁷⁵

1-Abdullah Öcalan’ı kendi topraklarında barındırmakla beraber PKK’ya maddi, manevi ve lojistik destek sağlıyordu.

2-Türkiye’ye karşı düşmanca faaliyetlerde bulunuyor ve Türkiye’nin Suriye’ye karşı baskısının nedenini İsrail ile iş birliği içerisinde olduğunu iddia ederek Türkiye’yi

⁷² Bakınız: İsmet Sezgin’in 18.10.1998 tarihli gazetelere verdiği demeç

⁷³ Süleyman Demirel’in kriz ile ilgili 10. 10. 1998 tarihinde gazetelere verdiği demeç

⁷⁴ Zaman Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Fehmi Korunun sunduğu Ankara Kulisi adlı haftalık tv programı özellikle 18.10.1998 tarihinde yayınlanan programına bakınız. Ki bazı Türk gazeteleri daha sonra bunu tekit etmişlerdir. Bakınız: Yeni Şafak Gazetesi 18.11.1998, Milliyet Gazetesi 17.11.1998

⁷⁵ Fahir Alaçam, “Türkiye Suriye Arasında Anlaşmazlığı Tırmandıran Etmenler”, Siyaset ve Savunma Araştırmaları Merkezi’nin Hazırladığı Rapor, 1. Cüz, Milliyet Gazetesi, 16.01.1994

Arap kamuoyuna karalıyordu. Böylece Arapların bakış açısında kötü bir Türkiye profili oluşuyor ve Türkiye ilişkilerinde rap dünyasından kopartılıyordu.

3-Suriye'nin Türk topraklarında gözü vardır. (Hatay) ve Suriye'de hakim olan Baas partisine göre büyük Suriye sınırı Türkiye'de Toros Dağları'ndan geçmektedir. Her iki tarafında bir birlerine güveni kalmamıştır. Birbirlerini kendi milli güvenliklerini tehdit etmekle suçlayarak bölgede yandaş aramaya başladılar.

Sovyetler birliğinin çökmesi, Ortadoğu'daki siyasi değişimlerin meydana gelmesi ve Arap-İsrail çatışmasının çözümü için Amerika, Rusya ve Avrupa arasında görüşmelerin sürmesi geçici bir süre olsa da Suriye'yi pasif bıraktı. Bu nedenle Suriye Türkiye'ye baskı yapmak için Arap camiasına başvurdu. Çünkü Suriye bölgede kilit ülkeydi ve dolayısıyla Türkiye ve İsrail ile mücadelesini sürdürmek için ABD hariç Çin veya Fransa gibi bir yandaşa ihtiyacı vardı. Bu nedenle Türk siyasileri ve strateji uzmanlarına göre: “ Suriye sorunlarını çözmek için Amerika ile anlaşmadan Türkiye Suriye ile ilişkilerini düzeltmelidir. Aksi halde Suriye Türkiye'den çok şey isteyecektir. Dolayısıyla Türkiye Suriye ile kültürel, bilimsel, turizm, su ve güvenlik açısından anlaşmalar yapmalıdır ki Suriye Türkiye'den memnun olsun⁷⁶.”

Ancak her iki tarafta birbirine karşı “Düşmanımın düşmanı dostumdur.” politikasını güttüğü için tekrar ayrı ayrı yollara düştüler. Suriye'nin PKK'yı desteklemesine karşı Türkiye İsrail ile ilişkilerini güçlendirerek Suriye'yi Türkiye ve İsrail arasında sıkıştırılmış bir sandviçe çevirmeye yöneldi⁷⁷. İlk defa olarak İsrail Cumhurbaşkanı Haim Hertzog'un 1992 yılında Ankara'yı ziyaret etmesi ve buna karşın Türkiye-İsrail iş konseyinden ticari bir heyetin İsrail'i ziyaret etmesiyle iki taraf arasında yüksek düzeyde karşılıklı görüşmeler yapılmıştır. Ancak en önemli ziyaret ise İsrail hava kuvvetleri komutanı General Herzi Bodinger'in 8-11 Ağustos 1993 yılında Ankara'yı gizlice ziyaret etmesidir⁷⁸. Bu anlaşmada savunma bakanı Nevzat Ayaz, genelkurmay başkanı Doğan Güneş ve davet sahibi hava kuvvetleri komutanı General Halis Burhan bir araya gelerek PKK terör örgütü ile mücadele etme, Lübnan'da bulunan kamplarına darbe indirme ve askeri iş birliği yapma konularını ele aldılar. Bu anlaşma iki ülke arasında yapılacak stratejik anlaşmaların temel taşlarını şekillendirmiş oldu. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti başbakanının 7-8 Eylül 1998 yılında İsrail'i ziyaret etmesiyle 1992 yılında Türkiye ve İsrail arasındaki ticaret hacmi 40 milyon dolara varırken bu yılda 80 milyar dolara yükseltildi.

⁷⁶ Fahir Alaçam, “İlişkileri Sistemize Etmenin Zamanı Geldi”, Siyaset ve Savunma Araştırmaları Merkezi'nin Hazırladığı Rapor, 2. Cüz, Milliyet Gazetesi, 27.01.1994.

⁷⁷ Güneri Civaoglu, Milliyet Gazetesi 04.10.1998.

⁷⁸ Hürriyet Gazetesi'nin bu gizli ziyareti deşifre etmesi, 11.08.1993.

Türk-İsrail ilişkilerinde meydana gelen gelişmeler Oslo görüşmeleri sonrasında bazı Arap ülkeleri hariç bütün Arap ülkelerini İsrail'e yöneltmiştir. İsrail ticaret heyetlerinin bazı Arap ülkelere ziyarette bulunmaları, Arap-İsrail ilişkilerinde ciddi bağlantıların kurulduğunu açıkça göz önüne sermektedir⁷⁹.

Dünyada herhangi bir ülkenin istediği ülke ile istediği şekilde ticari, iktisadi ve siyasi ilişkiler kurma hakkına sahip oluşuna göre; Türkiye ile İsrail arasında serbest ticaret ve ortak silah sanayileri inşa etmeye anlaştılar. Bunun yanı sıra İsrail tarafından 600 milyon dolar karşılığında Türk F4-F5 uçaklarına bakım yapıldı. Ayrıca bu iki ülke arasında ortak askeri manevralar düzenlendi. Türkiye, 23.02.1996 yılı Türk-İsrail anlaşmasına dayanarak kendi hava sahalarını İsrail askeri uçaklarına açması, İsrail pilotlarının Türk hava sahalarında eğitim uçuşları yapmaları ve Türkiye'nin Suriye sınırları yakınlarında bir İsrail hava üssünün kurulması⁸⁰ Arap kamuoyu ve bazı Türk parlamento üyelerine göre: "Arap milli güvenliğini tehdit etmekle beraber Suriye'nin tutumlarını etkisiz bırakmak ve aynı zamanda İran'a güçlü bir mesaj vermektir." Belki de bu gelişmeler Türkiye'nin Kuzey Irak'ta gözü olduğuna ve o bölgeyi İsrail'in Güney Lübnan'da yapmış olduğu şekilde bir güvenlik kemeri yapma isteğinin olduğuna işaret etmektedir. Bunu ise gelecek günler gösterecektir⁸¹." Türk-İsrail askeri işbirliğinin ve dolayısıyla meydana gelecek korkunç sonuç; İran, Mısır ve Yunanistan gibi sınır ülkeleri şiddetli bir endişeye düşürdü⁸²."

Türkiye'nin 1997 yılının Mayıs ayında Kuzey Irak'a yapmış olduğu saldırıyı Irak devleti şöyle değerlendirdi: "Bu saldırı 23 Şubat 1996 yılında Türkiye ile İsrail arasında yapılan anlaşmanın tercümesidir. Ki bu anlaşmaya göre Türkiye, kendi hava sahalarını İsrail tarafından kullanılmasına ve İsrail'in Arap ve civar ülkeleri dinlemesine izin vermişti. Nitekim böyle bir anlaşma Arap milli güvenliği açısından çok tehlikeli bir ittifaktır ve Türk- Arap ilişkilerini farklı yollara atmıştır⁸³." Bu gelişmelerle ilgili Rusya dışişleri bakanı Yevgeni Primakov, Rusya'ya ziyarette bulunan Suriye dışişleri bakanı Faruk El-Şar'a yapmış olduğu açıklamada; Türk-İsrail ittifakının bölgede oklarını Şam'a çevirmiş bir askeri birliği oluşumundan dolayı Rusya, Suriye'nin kaygılarını anladığını belirtti⁸⁴. Hatta objektif Türk siyasi analistleri bile Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini güçlendirmesi Türkiye geleceği açısından bölgede kötü sonuçlara varacağını ifade ettiler.

⁷⁹ Adil Mahcub, "Türkiye Nereye Gidiyor?" El-Şark El-Avsat, 26.07.1997.

⁸⁰ Fazilet Partisi Milletvekili Abdülkadir Öncül'ün 24.08.1998 tarihinde Meclis Başkanından, Başbakan Mesut Yılmaz'ın İsrail tarafından Nizip'te Askeri Hava Üssü kurulmasına dair konuya açıklık getirmesini talep etmesi, ayrıca Yılmaz Hükümeti'nin böyle bir üssün kurulmayacağına dair Türk Milleti'ne söz vermesini istemesi, 24.08.1997 tarihli TBMM konuşması.

⁸¹ a.g.e

⁸² El-Arab El-Yevm (Amman), 20.07.1997.

⁸³ Bakınız: Irak'ın Amman Büyük Elçiliği Beyannamesi, El-Arab El-Yevm, 21.05.1997.

⁸⁴ El-Arab El-Yevm, 23.05.1997.

Aynı konuyla ilgili siyasi analist solcu yazar Cengiz Çandar, batı yönelimli Sabah gazetesine şöyle bir açıklamada bulundu: “Ortadoğu’da belirgin konumda olan Türkiye yapmış olduğu bu stratejik anlaşmalarla İsrail politikasının kuyruk konumuna girdi. Çünkü Türkiye’yi çıkmaza sokan Türk silahlı kuvvetlerinin kendisidir. Türkiye İsrail ile ilişkilerini güçlendirerek bir yandan İran ve Suriye’ye karşı bir denklem unsuru oluşturduğunu diğer yandan da bölgede İran-Suriye eksenine karşı Amerika’nın desteğini alacağını düşünüyordu. Ancak böylesi bir düşünce ince hesaplar gerektiren Ortadoğu olayları karşısında çok dar bir düşüncedir. Dolayısıyla herhangi bir devletin denge düzeninin bozulması, o devlete bölgede merkez güç olması sıfatını ve uluslararası siyasi konumunu kaybettirir. Nitekim Müslüman bir devletin bölgede İsrail siyasetine meyilli bir siyaset gütmesi kendi devletine değil İsrail’e istikrar sağlamış ve bölge üzerinde kendi etkisini kaybetmiş olur⁸⁵.

Türkiye gazetesi yazarı ve siyasi analist sağcı Mehmet Necati Özfatura’ya göre: “Türkiye’nin son günlerde İsrail ile ilişkilerini güçlendirmeye atılması Türkiye’yi İslam ve Arap dünyasından koparır ve bunun sonucu iyi yerlere varmaz⁸⁶. Sabah gazetesi siyasi analisti sol görüşlü Mehmet Ali Birand da M. Necati’ye katılarak şu sözleriyle onu destekledi: “ İsrail ile yapılan ittifaklardan dolayı yüksek düzeyde bir siyasi heyet oluşturulup Arap ülkeleri ziyaret edilmelidir. Ki böyle bir dönemde Türkiye’nin niyetine karşı Arap dünyasında oluşan şüpheler giderilsin. Yoksa kendimizi bölgeden usul usul koparmış oluruz. Bu nedenle Araplarla dengeli bir siyaset yaparak onlarla anlaşmalıyız. Aksi taktirde İsrail ile yapmış olduğumuz anlaşmalar bize ters teper.”⁸⁷ Ancak Birand’ın bu sözlerinin Türk siyasi ortamında herhangi bir yankısı görülmedi. Çünkü Türkiye Suriye’ye bir devlet veya bir komşu olarak bakılmıyor ve önemsenmiyordu. Ancak Suriye’yi Osmanlı vilayetlerinden birisi olduğunu sayıyordu.”⁸⁸ Suriye halkının Türkler ve Türkiye halkına karşı duydukları sevgi Türk-İsrail anlaşmalarından şüphe ve kuşkuya dönüştü. Ve hatta Türkiye’ye düşman gözyle bakarak Türkiye’nin, kendilerine karşı kötülük yapmak istediğini ifade ettiler⁸⁹.

Bütün bunlara şu gelişmeler de eklenirse; Türk silahlı kuvvetlerinin 1992 yılından itibaren sık sık Kuzey Irak’a girerek PKK hedeflerine saldırılar düzenlemesi ve devamında PKK mensuplarının Türkiye tarafına sızmalarını önlemek amacıyla Kuzey Irak’ta bir güvenlik kemeri bölgesi inşa etme ve o bölgeyi Türkiye’nin arka bahçesi haline çevirmeye

⁸⁵ Cengiz Çandar, “Kudüs bazında Türkiye’nin konumu nerede?,” Sabah, 10.04.1997.

⁸⁶ M. Necati Özfatura, “Türk-İsrail İlişkileri,” Türkiye, 03.10.1996.

⁸⁷ Mehmet Ali Birand, “Arapları İkna Etmeliyiz,” Sabah, 29.06.1996.

⁸⁸ Mehmet Ali Birand, Sabah, 20.03.1996.

⁸⁹ Mehmet Ali Birand, “Suriye İle Sevgi İpleri de Koptu,” Sabah, 21.06.1998.

kalkması⁹⁰. Buna göre Türkiye'nin Ortadoğu'da Amerika Birleşik Devletleri görevini yapma ve oradan Suriye ve İran'ı kontrol etme isteğinin olduğuna kanaat edilmektedir⁹¹. Özellikle de Kuzey Irak'ta PKK eylemlerini takip etme bahanesiyle İsrail'in Türkiye'yi ileri düzey elektronik cihazlarla donatması Türk kara kuvvetleri komutanı Atilla Ataş'ın 19.09.1998 yılında Suriye sınırının üç kilometre yakınlarında bulunan Reyhaniye askeri kampını teftişe geldiğinde: “ Suriye'nin PKK lideri Abdullah Öcalan'ı destekleyerek bize karşı düşmanca tavırlarda bulunması ve Hatay'yı talep etmesi, Türkiye'nin sabrını taşırdığı ve patlamak üzere olduğunu.”⁹² İfade etmesi Suriye'ye yönelik kaçınılmaz bir savaş tehdidi mahiyetindeydi Eğer ki Suriye PKK ve Öcalan tutumundan vazgeçmez ise. Buna mukabil Suriye'nin: “ Türkiye Arap milli güvenliğini tehdit ediyor.” Söylemleri ortaya çıkmıştır.

Suriye'ye yönelik bu tehditkarane açıklama ne kadar da Türk, Arap ve dünya kamuoyunu şoke etse de, Türkiye yayın araçları genelkurmay başkanlığından gelen talimata binaen “Suriye ile olan krizin araştırılması için idari birimlerin Türk-Suriye dosyası hazırladığını ve siyasi, ekonomi ve sosyal yönleriyle değerlendirilmesi için 30.09.1999 yılında gerçekleşecek milli güvenlik meclisi oturumuna sunulacağını yayınladılar.”⁹³ Bu araştırma sonucu Ankara, Öcalan dosyasını açarak onun Suriye desteğiyle 1988 yılında Buka' bölgesinde örgütü eğitmek amacıyla askeri kamplar kurup Türkiye'ye karşı mafya savaşı düzenlemek için Türkiye'ye terör örgütü mensuplarını sızdırdığını ve 1992 yılından itibaren Şam'a intikal ettiği bildirilerek ve ihtiyaç duyulduğunda Suriye'ye karşı güç kullanılacağı bildirildi⁹⁴.

Türkiye-İsrail siyasetinin uyuşarak Netenyahu'nun kara listesinde olan Irak ve İran'a Suriye'nin de eklenmesi ve Türk-İsrail ittifaklarının, İsrail hava kuvvetlerinin Türk hava sahalarını kullanmasına yol açması ve oradan Suriye'yi çember altına alması diğer yandan da İran eksenini tehdit etmesi Arap milli güvenliğini tehdit altına aldı ve Türk-Ara ilişkilerine gölge düşürdü. Ki bütün bu meydana gelenler İsrail'in en güçlü müttefiki olan Amerika Birleşik devletleri tarafından hoş karşılandı.”⁹⁵

Türkiye'nin batı eğilimli yayın araçları Suriye'ye karşı hedef hamleler yaptılar. Özellikle de Türkiye cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in milli güvenlik meclisinin yaptığı oturumun bitiminden hemen sonrasında Suriye'yi tehdit edip ve şu açıklamayı

⁹⁰ İlnur Çevik, “Arka Bahçemiz: Kuzey Irak,” Zaman, 11.12.1997.

⁹¹ El-Şark El-Avsat, 07.09.1997.

⁹² Bakınız: 20.09.1998 tarihinde yayınlanan Türk gazeteleri.

⁹³ Milliyet, 24.09.1998.

⁹⁴ Hürriyet, 27.03.1990.

⁹⁵ Scott Peterson, “Türk-İsrail İttifakı: Yeni bir eksenin doğuşu Ortadoğu'da güç dengelerini değiştirir,” El-Şark El-Avsat, 01.09.1996.

yaptı: “ Suriye, bizim İsrail ile yapmış olduğumuz anlaşmaları bahane ederek Arap kardeşlerimizi bize karşı kışkırtmaktadır. Ki bütün uyarılarımıza ve kendilerine karşı göstermiş olduğumuz güvenli tavırlarımıza rağmen, Suriye bize karşı düşmanca tavırlarından vazgeçmedi. Bu nedenle Suriye’yi buradan uyarıyorum, sabrımızın taşıdığı bütün dünyaya ilan ediyorum ve misliyle karşılık vermekle her türlü hakkımızı koruyacağız.”⁹⁶ Hatta milliyet gazetesi Suriye’nin düşmanca tutumlarından dolayı Türkiye’nin sabrı taşı diye yayınlar yaparak hükümeti Suriye’ye karşı kışkırtıyor ve Türkiye eğer Suriye’ye karşı tehditlerini yerine getirmez ise dostunu kaybedeceğini beyan ediyordu.”⁹⁷

Türk hükümeti, Suriye’den PKK’ya lojistik, maddi ve manevi yardımlarını kesmesinin haricinde başka isteklerini yayınlamasına rağmen, Hürriyet gazetesi, Türk dışişleri bakanlığının Suriye’ye dört şart koştuğunu ve bu şartların bir hafta içerisinde uygulanmasını istediğini yayınladı⁹⁸. Ki bu şartlar ise şunlardır:

- 1- Her iki devlet de birbirilerinin toprak bütünlüğüne saygı duyacaktır.
- 2- Her iki devlet de birbirilerine karşı terörle mücadele edecektir.
- 3- Öcalan Suriye topraklarından çıkartılacaktır.
- 4- Suriye ve Lübnan’ın Buka bölgesinde bulunan PKK’nın bütün

kampları kapatılacak ve ondan her türlü maddi, manevi ve lojistik destekler kesilecektir.

Bu gelişmelerle ilgili koalisyon hükümetinin başbakanı Mesut Yılmaz şu ifadeyi kullandı:“ Suriye devletinin PKK terör örgütünü desteklemesi üzerine Suriye Ortadoğu’da terörün merkezi haline geldi.”⁹⁹

Suriye’ye karşı tehditlerin uçtuğu ve batı meyilli yayın araçlarının savaş davullarını çaldıkları dönemde her kesimden bazı tarafsız siyasi analistlerin sesleri yükselerek bu krizin nedenlerini sorgulamaya başladılar. Özellikle de Abdullah Öcalan’ın 10 yıldır Suriye’de bulunduğunu iddia eden Türkiye’nin neden krizi bu günlerde yükselttiğini sorguladılar. İlimli muhafazakâr Zaman gazetesi editörü Fehmi Kuru, İngilizce yayın yapan liberal Daily News gazetesi yazarı editörü İlnur Çevik ve batı yönelimli Hürriyet gazetesinin siyasi analisti solcu yazar Yavuz Gökmen her hafta Cuma akşamı düzenlemiş oldukları sempozyumda Mesut Yılmaz hükümetinin iç siyaseti başarısızlıklarını kalın bir örtüyle kapatmak için özellikle de bu dönemde kriz yarattığını vurguladılar. Buna dayanarak siyasi analist Yavuz Gökmen şu sözlerini ısrarla ifade etti: “ Savaş patlak vermeyecektir. Çünkü her iki tarafında iç ve dış siyaseti buna müsaade etmez.

⁹⁶ Bakınız: 02.10.1998 tarihinde yayınlanan Türk gazeteleri.

⁹⁷ Milliyet, 01.10.1998.

⁹⁸ Milliyet, 06.10.1998.

⁹⁹ Bakınız: 06.10.1998 tarihinde yayınlanan Türk gazeteleri.

Ayrıca Türkiye, İslam ve Arap dünyasıyla olan çıkarları nedeniyle böyle bir savaşın doğuracağı sonuçlara katlanamaz.” İlnur Çevik ise bu görüşe şu sözleriyle destek verdi: “Ancak Türkiye, sadece Suriye devletini göz önünde bulundurup PKK’yı destekliyor ve aralarında ekonomik bağ olduğundan dolayı kolay bir av görürse, batılı devletler iş işten geçmeden kıpırdamazlar.” Fehmi Kuru ise şu görüşteydi: “Amerika, Araplar ve İsrail’in arasında barış sağlanmasını çok önemsiyor ve bu konuda ise Suriye temel taş idi. Bu nedenle ve özellikle bu dönemde böyle bir savaşın yaşanmasını Amerika kesinlikle istememektedir.”¹⁰⁰

Milliyet gazetesi yazarı Yahudi asıllı siyasi analist Sami Köhen, Türkiye’nin Avrupa’ya sırtını dönüp Libya ve Irak ile siyasi bağlarını güçlendirmesini ve Türkiye’nin bu yeni siyaset çizgilerini eleştirmesi üzerine¹⁰¹ siyasi analist Ümit Özdağ’ın bu kriz bağlamında zaman gazetesinde yayınlanan makalesinde şu bilgileri aktarıyordu: “Türkiye’nin özellikle böyle bir dönemde Suriye’ye karşı bu tutumu ve krizi daha da yükseltmesi, Arap dünyası ve birçok İslam ülkelerini Türkiye ile karşı karşıya getirdi. Çünkü bu ülkeler Türkiye’nin Suriye’ye yönelik bu tehditleri Ortadoğu’da güçler dengesini değiştirdiğini düşünmektedirler. Bu gelişmeler ise Suriye’nin; Türkiye gerçekten Arap milli güvenliğini tehdit ettiği yönünde iddialarını Arap dünyasına ikna ettirmesi için bir altın fırsattır. Ayrıca bölgedeki etkin güçler Ortadoğu’yu yeniden parçalamak için Türkiye ile Suriye’yi savaşa kışkırtmaktadırlar. Bu nedenle Türkiye ayık olmalı ve kendisine yönelik kurulmuş olan tuzağa bu düşmemelidir¹⁰². Ancak Mısır cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in iyi niyetli çalışmalarıyla Ankara-Şam arasında yaptığı ziyaretler ve birçok Arap ve İslam ülkeleri liderlerinin çabaları sonucu bu kriz önlenerek PKK sorununun çözülmesi için iki taraf doğrudan diyaloga girdi. Nitekim 20 Ekim 1998 yılında Adana’da ikili güvenlik işbirliği protokolü imzalandı. Yapılan anlaşma metnin içeriği ise şu şekildedir: “Suriye kendi topraklarını PKK’ya kullanılmayacak ve örgüt üyelerinin Suriye toprakları üzerinden Türkiye’ye geçmelerine müsaade etmeyecektir, Suriye PKK üyelerini yakalayıp yargılayacak ve isim listelerini Türk tarafına bildirecektir, Suriye kendi topraklarında herhangi Türk karşıtı eyleme izin vermeyecektir, Suriye bir daha Abdullah Öcalan’ı kendi topraklarına sokmamakla beraber PKK’ya maddi, lojistik ve silah yardımında bulunmayacaktır, terörle mücadele maksadıyla iki ülke güvenlik makamları arasında doğrudan telefon hattı kurulacak ve buna ileriki zamanda Lübnan da dâhil

¹⁰⁰ Bakınız: 09.10.1998 tarihinde özel Kanal 7’de haftalık sunulan “Ankara Kulisi” programı.

¹⁰¹ Milliyet, 01.10.1998.

¹⁰² Zaman, 04.10.1998.

olacaktır, ayrıca bu anlaşmanın koşulları sağlıklı bir şekilde yerine getirilebilmesi için iki ülkenin büyükelçiliklerine güvenlik komutanları tayin edildi.”

Türkiye, Öcalan ve örgütünden dolayı Suriye’ye baskı yapıp zorbalıkla bu anlaşmayı imzalatmasını bir siyasi başarı saydı. Ardından dönemin başbakanı Mesut Yılmaz 23 Ekim 1998’de şu açıklamayı yaptı: “ Suriye ile yapmış olduğumuz bu güvenlik anlaşması ikili ilişkilerimiz açısından iyi yönde bir ilerleme olduğu gözle görünecek kadar açıktır. Suriye’nin bu olumlu tutumuna karşın ise Türkiye, Suriye ile su, ticaret ve ekonomik işbirliğinde misilleme olarak yepyeni bir sayfa açacaktır.”

13 Ekim 1998 yılında Türk yetkililer Abdullah Öcalan’ın Suriye’yi terk ettiğini duyurmuşlardı. Daha sonra ise Öcalan’ın Suriye’nin Kamışlı şehrinden Kıbrıs’a ve aynı gün içerisinde oradan Moskova’ya geçtiği belirtildi. Ankara’nın Moskova’dan Öcalan’ı talep etmesi ve bu konuda Washington Moskova’ya baskı uygulaması sonucu, Moskova’yı korku bürüdü. Çünkü bir yandan kendisini teröristlere ev sahipliği yapma suçlamalarından, diğer yandan da Batı başkentlerinde Kürt sorunu adı altında Ortadoğu üzerinde yapılan uluslararası oyundan kaçınarak Öcalan’ı barındırmaktan vazgeçti. Bunun üzerine Öcalan kendisini Türkiye’ye teslim etmeme güvencesi veren İtalya’ya yöneldi. Ancak Türkiye’nin İtalya’ya ekonomik ambargo uygulamakla beraber İtalyan şirket ve ürünlerini boykot ettiğini ilan etmesi ve Amerika’nın uyguladığı baskılar nedeniyle, ayrıca Almanya’nın iç karışıklık getirme endişesiyle Öcalan’ın yargıya teslim edilmesi talebinden vazgeçmesi İtalya’yı bu tutumundan vazgeçmeye mecbur etti. Bunun üzerine Öcalan önce Yunanistan’a oradan da Kenya’nın başkenti Nairobi’ye gönderildi. Kenya’da bulunan Yunanistan büyükelçiliği Öcalan’a diplomatik Kıbrıs pasaportu vermekle beraber kendisine orada ev sahipliği de yaptı. Ancak Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı ve MOSSAD Öcalan’ın yerini tespit edip ve yakalanması için Kenya istihbarat teşkilatı ile işbirliği yaparak onu Hollanda’ya gitmek üzereyken Nairobi havaalanında yakalayıp Türk istihbarat teşkilatına teslim ettiler. Türk yetkililer Salı günü 16 Şubat 1999 tarihinde onu tutuklayıp “ 1984-1999 yılları arası otuz bin Türk vatandaşı öldürme suçuyla yargılamak üzere” İmralı adası hapsine götürdüler. Kürt meselesinin güvenli çözümü için Örgütün silahlı örgütten siyasi partiye dönüşmesi amacıyla baskı uygulayarak Milli Güvenlik Kurulunun ikinci mahkemesi ona idam cezası verdi.

İkincisi: Osmanlı Mirası ve Yeni Devlet İdeoloji Arasında Türkler

Her şeyden önce Osmanlı mirası denilirken 1839 yılından itibaren başlayan Tanzimat ve ıslahatlarla dolu bir dönemi ve bunun kültürel, imar, bilimsel gibi çeşitli

alanlarda ve Araplarla dört yüz sene birlikte ortak yaşamın getirmiş olduğu tarihi bir Osmanlı mirası kastedilmemektedir. Ancak Osmanlı babanın, evlatları olan biz Ortadoğu halklarına sınırlarımızı belirtmeksizin bizlere bırakmış olduğu uygarlığın tarih, coğrafya sınırları ve bu sınırlar içerisinde yaşayan halkları temsil eden bir Osmanlı mirası kastedilmiştir. Osmanlı vilayetleri çocukları olan Arap, Türk, Kürt ve Ermeniler bu mirası kendi aralarında nasıl paylaşacakları konusunda anlaşmazlığa düştüler. Ortak geçmişe, aynı din ve coğrafyaya mensup olan milletler bu gün el ele vererek birbirilerine destek olurlarken, biz Müslümanlar hala birkaç kilometre toprak, ortak topraklardan çıkan su ve birkaç varil petrol için birbirimize düşmüşüz. Egemen ideoloji sahipleri sahip olduğumuz kaynaklarımızı, sularımızı çalmak ve topraklarımızı sindirmek için biz Müslümanlar arasında böylesi anlaşmazlıkları yarattılar. Amerika, batı koalisyon güçlerine başkanlık yapıp Kuveyt'i işgalden kurtararak petrolünü rehin aldı. İsrail kuruluşundan beri Litani nehri sularını çalıp, Şeyh dağı, Yermük, Hasbani gibi Arap topraklarını kemirirken bu gün Araplar suyu Türkiye'den temin etme çabasındalar. Ve hatta Türklere düşman olup 20.10.1998 yılında Adana güvenlik anlaşmasıyla son bulan savaş cehennemine dönüşme eşğine gelen son Türk-Suriye krizi gibi olaylar meydana gelmektedir. Ayrıca Türkler Suriye'yi Osmanlı vilayetlerinden bir vilayet olarak görmektedirler. Türk yazar Mehmet Ali Birand'ın da dediği gibi Türk makamları Suriye ve Irak'ın su ihtiyaçlarına el koyarak onlara siyasi baskı uygulamaktadırlar¹⁰³.

Buradan yola çıkılırsa olumsuzluk, ulu mirastan kalan sulardan, topraklardan, yeraltı kaynaklardan ve halklardan nasıl faydalanılacağı konusunun getirdiği anlaşmazlıklar değil. Asıl ve gerçek olumsuzluk Avrupa'nın büyük devletleri ayrılıkçı ve bölücü unsurlar aracılığıyla Osmanlı imparatorluğunun içerisine sızarak önce çeşitli din, mezhep ve etnik gruplara mensup olanlar arasında sorunlar yaratıp sonra da bu sorunların getirdiği olumsuzluklardan faydalanarak büyük mirasa hâkim olmalarıdır. Bölge halklarının faydasına olacak ve ortak çıkarlara muhafaza ederek iyi bir geleceğe sahip olup bölge üzerindeki tehlikelerden uzak olmanın tek yolu ise, Türk ile Araplar ortak ilişkilerini daha sert bir zemine taşımalarıdır.

İngiliz tarihçi Toynbee Arap vilayetleri üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini “ Osmanlı Tarihi Karanlığı” olarak nitelendirirken, Lübnanlı tarihçi Halid Ziyade “ Osmanlı İşgali” olarak nitelendirmektedir. Ancak Fas tarihçi Muhammed Emin Osmanlının o dönemlerde Yemen, Kızıldeniz körfezi gibi İslam diyarını özellikle de Akdeniz'in batı kıyılarını

---

¹⁰³ Mehmet Ali Birand, Sabah, 20.03.1996.

Portekiz ve İspanyol haçlıları tehlikesinden koruduğunu vurgulamaktadır. Iraklı tarihçi şair El-Cimeyyil ise, o dönemleri “ Osmanlı tarihi sükûneti” olarak değerlendirmektedir¹⁰⁴.

Osmanlıların Arap ve İslamiyet’in koruyuculuğundan işgalci sıfatına dönüşmesi, karanlık ve durgunluk dönemlerden geçerek Yeni Türkiye ideolojik devletine varması; şu iki konu başlığını incelememizi gerektirir:

1- Osmanlı Hilafetinin Sureti:

Arapların Türklerle buluşmaları sonucu Türkler Abbasi hilafetinin askerleri konumuna geldiler. Doğu sınırları Çin duvarlarından başlayıp batıda Endülüs’e kadar varan Arap imparatorluğunun Araplardan sonra gelen ikinci millet olmaları için, Türk ileri gelenleri kızlarını Abbasi halifeleriyle evlendirdiler. Türklerin Araplarla birlikte haçlılara karşı savaştıklarını ve İslam diyarını genişletip koruduklarını konu alan Arap yazar El-Cahiz, Türklerin faziletlerine dair “Faza’il El-Etrak” adlı ansiklopedik kitabını yazdı.

Osmanlılar on üçüncü yüz yılın sonlarına doğru İslam Âlemi içerisinde şahlanıp yükselen bir güç haline geldiler. 1453 yılı İstanbul’un fethinden sonra Avrupa’ya yayılmaya başladılar hatta batıda Viyana kapılarını iki defa çaldılar. 1517 yılında Mısırın fethinden sonra hem sınırlarını batıya doğru genişlettiler, hem de hilafeti ellerine aldılar. Nitekim Fas sınırından Fars sınırlarına kadar uzanan İslam topraklarının büyük bir kısmını birleştirerek, idare, yargı ve ekonomiyi İslam uygarlığı çerçevesinde yönettiler. Osmanlıların en büyük uygarlık başarısı ise İslam şeriatının yanı sıra Anayasal bir sistemi de kullanmalarındır. Doktor Hamid Rabi’ye göre Osmanlı hilafet biçimi, İslami siyaset anlayışına uygunluk bakımından en iyi ikinci örneği teşkil etmektedir. Abbasi imparatorluğunun ilk dönemleri Özellikle de zirveye vardığı Harun Reşit’in hâkimiyeti yılları en uygun birinci örneğe mazhar olmuştur. Her iki örnekte de hilafet yönetimi uygulamalarında din-siyaset ilişkilerinin birbirine bağlantılı olduğu açıkça göz önüne serilmektedir. Ancak bu iki örneğin birbirinden farkı ise, birinci örnekte din esas alınarak siyaset dine bağlı olmuştur. İkinci örnekte ise tam tersi olup siyaset esas alınarak din ona bağlı olmuştur¹⁰⁵.

15-17. Yüzyıllar arası Osmanlı devleti siyasi-askeri yönleriyle kendisinin büyük bir güç olduğunu Avrupa’ya kabul ettirip, onları elinde bulundurduğu imkânlarla hayran

¹⁰⁴ Türk-Arap İlişkileri: Gelecek İle İlgili Diyalog: Merkez El-dirasat El-vahda El-Arabiyye’nin Düzenlediği Fikir Semineri Araştırma ve Münakaşeleri.

¹⁰⁵ Şihab El-din Ahmed Bin Muhammed Bin Ebi El-Rabi’, Sülûk El-malik Fi Tedbîr El-memalik, Hamid Abdullah Rabi’in tercüme, inceleme ve yorumu, C. 2 (Kahire: Dar El-şa’b, 1980-1983), C. 1, s.16, kenar no. 1.

bırakmıştır. Aynı zamanda o tarihler arası İslam Âlemi en güvenli dönemini yaşadı¹⁰⁶. Ancak Osmanlı devleti on sekizinci yüz yılın başlarından itibaren Avrupa'ya muhtaç duruma geldiğini görüp ve onlardan faydalanmak amacıyla kral saraylarına elçiler göndermiştir. Çünkü Avrupa, özellikle de askeri ve bilim bakımından önemli ölçüde ilerlemelere sahne olmuş ve o dönemler dünya uyanışının başlangıç tarihi olmuştur. Osmanlı Orta Avrupa ve Balkan ülkelerinde bazı topraklarını kaybetmiş ve Batı Avrupa Osmanlı ile çekişme içerisine girmiştir. Bunun sonucu 1798 yılında Napolyon Mısır seferini düzenledi, diğer yandan da 1804 yılında Osmanlı valisi Mehmet Ali Paşa Mısır'ı kendi hâkimiyeti altına alarak Avrupa ile ilişkilerini güçlendirdi ve Avrupa'ya bilim heyetleri göndermekle beraber yeni okullar ve üniversite açarak Mısır'da çağdaş bir ülke kurdu¹⁰⁷.

19. yüz yıllarda Avrupa, ezici bir askeri güç ile ileri sanayiye sahip olarak ortaya çıktı ve İslam Âlemi topraklarının büyük bir kısmını ele geçirip egemenliği altına aldı. Meydana gelen bu gelişmeler, İslam toplumunun altyapısı ve klasik düşüncelerini köklü bir değişime uğrattı. Nitekim klasik fikirlere sahip olan din âlimleri bu saldırıya karşı koymakta aciz kaldılar. Ayrıca bütün Müslümanların Osmanlı hilafeti çatısı altında birleşmesi ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesi sayılan Osmanlı halifesine tabi kalması gerektiği fikrini benimseyen din âlimleri Vahabi, Şazili ve Sinusi gibi dini ıslah hareketleri başlattılar ancak nafile.

Avrupa fikir saldırılarına karşı Osmanlı devleti kendi klasik kimliğini muhafaza etmek amacıyla 1839 yılında devlet düzeninin ıslahına yönelik Tanzimat hareketini başlatmıştır. Batıyla bağları olan Osmanlı düşünce adamları 1850-1860 yılları arası klasik Arap kaynaklarını, 1860-1880 yılları arası da Avrupa; felsefe, kanun, tıp, hendese ve edebiyat kaynaklarını Osmanlıcaya çevirerek bu kimliği ispat etmeye çaba göstermişlerdir. Bu süreçte Osmanlı düşünce adamı Ziya Gökalp uygarlık mirası ve sosyal folklor çerçevesinde, daha sonraki dönemlerde Arap milliyetçiliğinin fikir babalarından olan Sati' El-Husari ile önemli görüşmeler yaparak "kavmiyet, din ve çağdaşlık" fikri üzerinde durup devletin içerisinde yaşayan çeşitli etnik grupların Osmanlı çatısı altında barış içerisinde kalabilmelerini sağlamaya çalışıyordu.

¹⁰⁶ Orhan Koloğlu, "Arap-Osmanlı Tarihsel Mirasının Önemi ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (Birinci Varaka)," Türk-Arap İlişkilerine Sunulan Varaka: Geleceğe Dair Diyalog: Merkez El-dirasat El-vahda El-Arabiyye'nin Düzenlediği Fikir Semineri Araştırma ve Münakaşeleri, s. 31.

¹⁰⁷ İbrahim El-Dakuki, "Batı Bilimsel Araştırma Metodolojisi Işığında, Bağların Kurulması Ve Kesilmesi Arasında Türk-Arap Kültürleşmesi," Türkiye Ve Arap Ülkelerine Dair Batı Beşeri Ve Sosyal Bilimler Metodolojisine Sunulan Varaka: İkinci Dünya Bilimsel Araştırma Konferansı İşlemleri, Abdülcilil El-Temimi'nin Hazırlama Ve Sunumu (Zağvan, Tunus: Temimi Bilim Ve Bilgi Araştırma Kurumu; Konrad Adenaur Şirketi, 1996), s. 69.

Böylesi bir yaratıcı fikir faaliyetlerinin çalkalandığı sıralarda bütün fikir çatışmaları ıslaha yönelik klasik İslam fikirleri ve batı fikirleri çerçevesinde gelişmiştir. Filozof şair Rıza Tevfik'in saldırısı İslam'a yönelik değil de devletin din fikrine karşı iken, Abdullah Cevdet maddiyet fikrine inandığından dolayı aynı anda İslam ve İslam devletine karşı savaş veriyordu. Çünkü Osmanlı devletinin geride kalmasının yegâne nedeninin bu iki faktör olduğunu savunuyordu. Aynı süreç içerisinde İslami müfekkirlere İslam ve kavmiyetçilik kapsamında şiddetli tartışmalarda bulunuyorlardı. Bu konu ile ilgili Arap yazar Ahmet Naim şu değerlendirmelerde bulunuyordu: Kavmiyetçilik fikri İslam dinine yabancı bir kavramdır. O yüzden bu fikir aynı batı ülkeleri örneği gibi dinden ayrı bir devlet oluşumunu çağrıştırmaktadır. Bu nedenle eğer ki Türkler kavmiyetçilik fikri ile hareket ederlerse bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nde yaşayan diğer milletlerde de (Kürt, Arap, Ermeni, vs.) kavmiyetçilik ruhu doğar. Bulgar, Yunan ve Ermeni milletlerinin Osmanlı Devleti bünyesinden ayrıldıkları göz önünde tutularak Turan fikri ile hareket edilirse İslamiyet'in etkisi tamamen yok olmuş olur. Buna cevaben ise Ahmet Ağaoğlu şu değerlendirmede bulundu: Türk milliyetçiliği kavramı kesinlikle şovenizm veya Osmanlı egemenliği altında yaşayan diğer etnik grupların temizlenmesine anlamına gelmez. Çünkü Türklerin İslam dinine girmeleri sonucu " İslam kavmi " toplumu ortaya çıkmış oldu. Böylece Türkler geçen bin yıl boyunca İslam dinini korudular. Bu nedenle Türkler kendi milli kimliklerini muhafaza edecekleri zaman hiç kimsenin buna engel olma hakkı yoktur¹⁰⁸. Bu konu ile ilgili Ziya Gökalp şu vurgulamada bulundu: "İslam kavmiyetçiliği, Osmanlı kavmiyetçiliği ve Türk kavmiyetçiliği kavramları yanlış anlam taşımaktadır. İslam kavmiyetçiliği İslam ümmeti anlamına, Osmanlı kavmiyetçiliği bir siyasi oluşum anlamına, Türk kavmiyetçiliği ise ırkçılık anlamına gelmektedir. Osmanlı devletinde uygulanması gereken en doğal eylem ise halkçılık fikrini ihya etmektir." Ziya Gökalp, milli şair Namık Kemal ile aynı düşünceye sahip ve İslam dinine bağlılıklarıyla beraber istibdat hükmüne karşı özgürlüğü savunarak çağdaşlık mücadelesi vermişlerdir. Ki Namık Kemal Avrupa'da kaldığı dönemlerde (Locke, Rousseau ve Montesquieu) gibi filozofların fikirlerini benimseyip sosyal hukuku savunmuş, meşrutiyetin ise İslam dinine göre bir bidat olmadığını ve ancak İslam ümmetinin halife çatısı altında toplanmasını gerçekleştirecek bir eylem olduğunu beyan etmiştir¹⁰⁹.

Osmanlı devletinde fikir, siyaset, ekonomi ve sosyal sorunları konu eden kültürlü tabaka, Osmanlı birliğini oluşturan bütün etnik unsurları kabul ediyorlardı. Ancak 1908

¹⁰⁸ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınları: Özel Dizi; 13 (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1973), sh. 427-428.

¹⁰⁹ a.g.e, s. 289.

yılında gerçekleşen Osmanlı inkılabı sonucu devletin bünyesinde yaşayan tüm kavimlere rağmen Türk kimliğini öne çıkaran Genç Türkler (Jön Türk) fikri sivrilerek ortaya çıkmış oldu. Adı geçen inkılap yeni siyasi ideolojilerle birlikte Osmanlı devleti kapılarını her türlü batı fikirlerine açtı ve devlet siyaseti yeni şekiller aldı. Ki Mizancı Murat ve Ahmet Naim İslami fikri temsil ederken, Mithat Paşa fikirlerinden etkilenen Emir Sabahattin, gizli Arap cemiyetleri üyelerinin de desteklediği âdem-i merkezîyetçilik fikrini savunuyordu. Abdurrahman El-Kevakibi fikirlerinden esinlenen diğer Arap milliyetçileri ise Osmanlı devleti bu kötü süreçten geçerken, İslamları yönetecek halifenin Araplardan seçilmesini istiyorlardı. Namık Kemal'in fikirlerinden etkilenen Ahmet Rıza ise Osmanlı imparatorluğunda siyasi merkezîyetçiliği savunuyordu¹¹⁰. İnkılap sonrası bu üç görüş, devletin din ile bağı ve etnik gruplar ile ilişkileri çerçevesinde Osmanlı devletinde yeni siyasi görüşler ve yeni partilerin oluşumuna zemin hazırladı. Bütün bunlar yaşanırken Selanik şehri sosyalizm ve devrimciliğin yanı sıra Turancılık fikriyle çalkalanıyordu. Turancılığı savunan Yeni Hayat gazetesi; halkçılığı benimsemiş kimseleri önce Türk milliyetçiliği görüşüne daha sonrada Turancılık fikrine yöneltmeyi başardı¹¹¹.

Ancak laikçilik hariç çarpışan bütün bu fikirler ve birçok Arap ve Müslümanlar birinci dünya savaşı sırasında Şerif Hüseyin ayaklanmasına rağmen halifelik konusuna ılımlı bakıyorlardı. Hatta Arap ayaklanmasından sonra bir yıl boyunca Hicaz camilerinde Osmanlı halifesine dualar edildi¹¹². Kurtuluş savaşı kuvvetleri komutanı Mustafa Kemal Paşa, işgalcilere karşı başlattığı savaşın amacı İslam halifesini kurtarmak olduğunu vurgulayarak Libya dini lideri Şeyh Sinusi ile Yemen önderi Şeyh El-İdrisi ve bunları destekleyen Arapları kendi safına çekti¹¹³.

2- OSMANLI İNKILABI SONRASI TÜRK PROFİLİ

Bazı Türk tarihçileri ile Arap tarihçilerine göre Arap milliyetçiliği fikri Suriye ile Lübnan'da Arap aydınlarının yayınladıkları gazeteler ve düzenledikleri temsili tiyatrolar aracılığıyla ilk olarak 1860 yılında yeşermeye başlamıştır¹¹⁴. Sonra da bu fikrin daha geniş alanlara yayılması ve Arap dilinin yeniden canlandırılması için Beyrut'ta bulunan Amerikan konsolosluğunda tercüman olarak çalışan Butrus El-Bustani Amerikan Protestan merkezindeki Doktor Smith ile Doktor Fon'un istekleri üzere El-Cinan, El-Cenne ve El-

¹¹⁰ El-Dakuki, a.g.e., s. 97.

¹¹¹ Berkes, Ibid., sh. 399.

¹¹² Süleyman Musa, "Arap Ayaklanması: Anlamaya Çalışmak," Türk-Arap İlişkileri Bağlamında Yapılan Üçüncü Konferansa Sunulan Varaka, Yermuk Üniversitesi İletişim Ofisi, Amman-Ürdün, 25-28 Nisan 1985, s. 3, Özet.

¹¹³ Mim Kemal Öke, *Musul-Kerkük Dosyası*, TDAV Yayını; 79. Kutsun Serisi; 12 (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991), sh. 34.

¹¹⁴ Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, Araştırma Serisi; nu. 1 (Çağaloğlu, İstanbul: İrfan Yayınevi,[1992]);

Cenine gazetelerini çıkarmakla beraber Tevrat'ı Arapçaya çevirmiştir¹¹⁵. Suriye ve Lübnan'ı birleştirerek Osmanlı devletinden müstakil bir Arap devleti kurmak için Butrus El-Bustani 1875 yılında bir grup Arap milliyetçileriyle birlikte ilk gizli cemiyeti kurdu¹¹⁶. Şit Tufan Buzpınara göre Arap ve Osmanlılar arasında bir takoz çakmak için yabancı konsolosluklar bu gizli yayınları çelişki dolu fikirler içermesine rağmen Suriye ve Lübnan'ın geniş alanlarına yaydılar¹¹⁷. Bu nedenle Zekeriye Kurşun Osmanlı arşivinin Yıldız Sarayı ile ilgili belgelerine dayanarak Arap milliyetçilerinin âdem-i merkezîyetçilik konusunda kendilerine destek olması için 1879-1880 yılları arası Osmanlı'nın muhalif Suriye valisi Mithat paşa ile güçlü ilişkiler kurduklarını beyan etmektedir¹¹⁸.

İkinci Abdülhamid'in 1876 yılında Osmanlı imparatorluğu tahtına oturmasından kısa bir süre sonra Fransızlar 1881 yılında Tunus'u işgal ettiler. Diğer yandan da İngilizler 1882 yılında İskenderiye'ye saldırı düzenlemelerinin ardından Mısır'ı işgal ettiler. Hal böyle olunca Osmanlı devletinin nüfuzu sadece Türk, Arap ve Kürtlerin barındığı Libya, Arap yarımadası ve Hilal El-Hasib'i kapsayacak şekilde kısıtlanmış oldu¹¹⁹. Bu gelişmeler sonucu Arap milliyetçiliği hareketi 1895 yılından itibaren yeni bir aşamaya geçmiş ve Suriye aydınları Osmanlı devletinde Arap milliyetçiliği fikri ile Arapça dilini yaymaları için Abdurrahman Kevakibi'nin Ümmül-Kura ve Tabayi'ul- İstibdat adlı kitaplarını kılavuz bilerek harekete geçmişlerdir. Ki bu kitaplarda vurgulanan fikirler İngilizler ve Mısır Hidiv'i İsmail Paşa tarafından önemli ölçüde destek görmüştü¹²⁰. Antonius'a göre İkinci Abdülhamit döneminde Arap milliyetçiliği hareketi gücünü kaybetti ve faaliyetleri sadece Beyrut gizli cemiyeti eylemleri, 1895 yılında Paris kongresi düzenlenmesi ve Abdurrahman Kevakibi fikirleri ışığında Osmanlı devletinde Arap hilafeti için Arap birliği fikrine çağrı yapmanın ötesine geçmemiştir¹²¹. Buna göre bazı batılı yazarlar Sultan Abdülhamid'in Arap milliyetçiliği fikrine karşı direnmeye çaba göstermediğini ve ancak belki de bu hareketi yavaşlatmaya çalıştığını düşünmektedirler¹²². Abdülhamid'in Osmanlı

¹¹⁵ Ömer Kürkçü Oğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri* (Ankara: 1987); Şükrü Hanioglu, *Genç Türkiye ve Osmanlı İttihat Ve Terakki Cemiyeti, 1889-1902* (İstanbul: 1984); Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlıya Karşı Arap Kurtuluş Hareketleri* (Ankara: 1982), Orhan Koloğlu, *Türk-Arap İlişkileri, Dün, Bugün Ve Yarın* (Ankara: 1979).

¹¹⁶ Kurşun, *Ibid.*, sh. 27.

¹¹⁷ Tufan Buzpınar, "Osmanlı Suriye'sinde Türk Aleyhtarı İlanlar ve Bunlara Karşı Tepkiler, 1878-1881," *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı-2 (1998), sh. 73-89.

¹¹⁸ Zekeriya Kurşun'dan Naklen, *Ibid.*, sh. 28. Osmanlı Arşivi Yıldız Köşkü Belgeleri, Zarf nu. 62, Bölüm 31, Varaka nu. 1051.

¹¹⁹ Jean Pichon, *Cihan Harbının Şarka Ait Kaynakları*, Çeviren Hüseyin Cahit (İstanbul: [s. n.], 1939), sh. 147.

¹²⁰ Kurşun, *Ibid.*, sh.30.

¹²¹ George Antonius, *The Arab awakening: The Story of the Arab National Movement* (London: H. Hamilton, 1945), p. 67.

¹²² M. S. Anderson, ed., *The Great Powers and the Near East, 1774-1923*, Documents of Modern History (London: Edward Arnold, 1970), p. 148.

gazetelerini aşırı derecede gözetim altına alması ve 4 Temmuz 1908 yılında yabancı postaların kontrol edilmesi emrini vermesine rağmen Osmanlı devletinde Arap milliyetçiliği fikirleri yayınlayan gazeteleri yasaklamıştır denilemez¹²³. Ki 1909 yılında bu hareketi destekleyen yayınların süreli olmakla birlikte sayısı İstanbul'da 7, Arap topraklarında ise 67'ye varmıştır¹²⁴. Ancak 1889 yılında askeri tıp öğrencilerinin “İttihad-ı Osmani” cemiyetini kurmalarıyla birlikte Türklerin birçoğu ile özgürlük davacılarının bu cemiyete katılmaları ve göstermiş oldukları faaliyetlerin Osmanlı devleti makamlarının dikkatini çekerek cemiyetin kapatılması sonucu birçok Osmanlı fikir adamının Avrupa'ya göçmelerine ve orada Genç Türk Cemiyetini kurmalarına neden oldu¹²⁵. Ancak bu düşünce adamları yaptıkları ikinci kongrelerinden sonra merkezîyetçiler ve adem-i merkezîyetçiler olmak üzere iki gruba ayrıldılar. Merkezîyetçilik düşüncesine sahip olanlar Hürriyet Cemiyeti üyeleriyle birleştiler ve daha sonra Selanik'te bulunan bazı komutanlar İttihat ve Terakki Cemiyetini kurmak amacıyla onlara katıldılar. En güçlü destekçilerinden birisi Osmanlı amiri Sabahaddin olan Genç Türk Cemiyeti ise adem-i merkezîyetçilik ve Osmanlı devletinin yönetim şekli federal sistem olması talebini sürdürmüştür¹²⁶.

Osmanlı devletinde gizli ve aleni cemiyetler bir yandan siyasi muhalefeti diğer yandan da etniksel güç merkezlerini temsil etmişse de devlet yetkilileri devletin birliği ve vatandaşların eşitliği fikrini yaymak için İttihad-ı Anasır-ı Osmaniye kavramını ortaya attı¹²⁷. Ancak devletin merkezîyetçi tutumundan dolayı bu fikir başarısızlığa uğradı ve bu nedenle devlet bizzat İkinci Abdülhamid'in desteğiyle İttihad-i İslami fikrini benimsedi¹²⁸. Ki bu fikir aynı zamanda hilafet ortadan kaldırılmaya değin Mısır Milli Hareketinin dayanak mercii olmuş ve Mustafa Kamil İngiliz işgaline karşı tek güvenilecek gücün Osmanlı devleti olduğunu beyan ederek Mısır halkının Türklere karşı iyi niyetli olmaları çağrısında bulunmuştur¹²⁹.

Osmanlı devletin İslam birliği siyaseti gütmesi sonucunda adem-i merkezîyetçilik düşüncesine sahip Araplar ve Muhammed Abde, Abdülaziz Çavuş, Reşit Rıza Bek El-Cezayiri, Salih Şerif ve Rifaa Rafi El-Tahtavi gibi hilafet sancağı altında İslam milletçiliği davası güden bazı Arap önde gelenlerinin desteğine nail oldu¹³⁰. Ki klasik İslami düşüncelerin mutlaka batının liberal siyasi yönleri ile kaynaşması gerektiğini savunan

¹²³ Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, sh. 31.

¹²⁴ Abdulcelil El-Temimi, *Osmanlı-Arap Tarihi Araştırmaları, 1453-1918* (Zağvan, Tunus: Merkez El-dirasat Vel-buhûs El-Osmaniyye Vel-Moriskiyye Vel-tevsik Vel-malumat “Sermedi”, 1994), s.51.

¹²⁵ *Tarih Sözlüğü* (İstanbul: Milliyet, 1986), vol. 4, sh. 95.

¹²⁶ a.g.e., s. 59.

¹²⁷ Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, sh. 146.

¹²⁸ a.g.e., s. 146

¹²⁹ El-Seyyid Yasin, “Arap Âlemine Göre Türk Profili,” *Türk-Arap İlişkileri Üçüncü Konferansı'na İletilen Varaka*, Yermuk Üniversitesi İletişim Ofisi, Amman-Ürdün, 25-28 Nisan 1985, s. 3.

¹³⁰ Hale Mustafa, *Siyasi İslam Partileri* (Kahire: Darü'l Ahram, 1988), s. 92.

Osmanlı şairi Namık Kemal makalelerinin birisinde Türk-Arap bağlarının güçlendirilmesi zaruri olduğunu vurgulamıştır. Çünkü İslam kardeşliği ve hilafet bağları Araplarla Türkleri birbirilerine iyice kenetlemişti¹³¹. Hatta Sultan İkinci Abdülhamid, 1908 yılında kurulan El-Sirat El-Müstakim gazetesinin de sembolü olmuş İttihad-ı İslami fikrini benimsemesiyle birlikte Arapçanın resmi dil olarak kabul edilmesini öne sürmüştü ancak Sadrazam Said Halim Paşa bu konuya itiraz ederek engel olmuştur¹³². Bu nedenle Ömer Kürkçüoğlu'na göre 1925 yılında Şeyh Sait ayaklanmasının ana nedeni halifeliğin 4 Mart 1924 yılında Mustafa Kemal Paşa tarafından kaldırılmasıydı. Hilafet makamı ise Arap ve Kürt Müslümanları açısından önemli değere sahipti¹³³.

İslam topraklarını Avrupa işgaline karşı koruyan Osmanlı devleti ve hilafetinin desteklenmesinin şart olduğu kanısında olan ve Türklere karşı olumlu bakış açısı sergileyen Araplar olduğu gibi Hicaz emiri Şerif Hüseyin ve yandaşları, Libya'daki Sinusiler ve Hristiyan dinine mensup Araplar, Türklere karşı düşmanca bir tavır takınarak İslami düşünceye karşı Arap milliyetçiliğine yöneldiler. Diğer yandan Mısır'da milli liberalistler Osmanlı Devleti'ne düşman gözüyle bakıyorlardı. Lütfi El-Seyyid bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin İslam çatısı altında kendi nüfuzunu yaymaya çalıştığını ifade etmiştir¹³⁴. Nitekim 1908 yılında Osmanlı inkılabı ile yapılan yeni anayasanın getirmiş olduğu fikir özgürlüğü Arap aydınlarına umut ışığı olmuştur. Ki bu konuyla ilgili Şeyh Reşit Rıza şöyle bir açıklamayı kaleme almıştır: “Anayasa ve hürriyetin nimetlerini müjdeleyen bu inkılap Osmanlı ümmetinin bayramı mahiyetindedir¹³⁵.” Ancak Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin nüfusunun artması ile cemiyetin Araplar üzerinde baskı yaparak Türk ırkını yüceltip merkezîyetçiliği uygulaması Arap vilayetlerinin tarihi hukukunu tehdit etmiştir. Ki bu cemiyetin uygulamaları Türkleştirme siyaseti diye anıldı. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu nüfusunun yarısını oluşturan Arap saflarında seslerin yükselmesine neden olmuştur. Genç Arap Hareketinin kurucularından birisi olan Ahmet Kadri hatıratlarında şöyle diyor: “Türk milliyetçilerinin bu harekete karşı sergilemiş oldukları ırkçı tutum Arap geçlerinin de Türk milliyetçilerine karşı aynı tavrı sergilemelerine sebep oldu. Ve bunun sonucunda Araplar; El-Arabiye El-Fetat, El-Ahd ve El-Lâmerkeziye gibi benzeri cemiyetler kurdular. Ki kurmuş oldukları bu cemiyetlerin amaçları başlangıçta Arap bölgelerini Osmanlı Devleti'nden koparmak değildi. Ancak aynı devlet içerisinde Arap haklarını korumaktı. Bu konu bağlamında çift boyutlu bir görüş

¹³¹ İsmail Kara, hazırlayan, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi:Metinler, Kişiler*, Büyük Eserler Dizisi, no. 1-1/2 (Çağaloğlu, İstanbul: Risale, 1986-[1994]), vol. 1, sh. Xxviii.

¹³² a.g.e., c. 1, s. 29.

¹³³ Öke, *Musul-Kerkük Dosyası*, sh. 78-79.

¹³⁴ Yasin, “Arap Âlemine Göre Türkiye Profili,” s. 2.

¹³⁵ El-Temimi, *Osmanlı-Arap Tarihi Araştırmaları, 1453-1918*, s. 50.

yaygındı; birincisi Araplar Osmanlı Devleti'nin ortaklarıdır ve yükselmeleri ancak Osmanlı Devleti çatısı altında gerçekleşir. İkincisi görüş ise; Arapların yükselmesi demek Osmanlı'nın eski şaşaalı konumuna dönmesi demektir ki İslam Devleti'ndeki Arapların tarihi rolü bunun örneği niteliğindedir¹³⁶.”

Türk tarihçi Osman Okyar Arap yazar Seyyid Yasin'in kaleme almış olduğu şu konuyu teyit ederek vurgulamıştır: İttihatçılar Osmanlılık düşüncesiyle yola çıkarak imparatorluğu kurtarmak için bazı girişimlerde bulunmuşlardır ancak başımıza gelen büyük felaketin nedeni Balkan savaşı olmuştur. Çünkü bu savaşta yenilgiye uğramamız imparatorluğun temelini sarstı ve bunun sonucu ittihatçıların tepkisi milliyetçiliğe yönelmek olmuştur. Hal böyle olunca Araplar da aynı duygu üzerinden hareket ederek Türklere karşı kendilerine özel kimliklerini öne çıkarma çabasına girmişlerdir¹³⁷. Çünkü yirminci yüz yılın başları milli egemenlik fikrinin dünyaya hâkim ve her millet kendi geleceğini belirlemekle beraber kendi milli devletlerini kurma hakkına sahip ilkesinin yaygın olduğu bir dönem idi.

Peki; Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında bulunan Arap mebusların ittihatçılara karşı düşünceleri neydi?

Bu mebuslar kendi aralarında iki gruba ayrılmışlardır: birinci ve çoğunluğu oluşturan grup ittihatçıları desteklemiştir. İkinci ve azınlığı oluşturan grup ise mecliste muhalefetin çekirdeğini oluşturan Suriye ve Lübnan temsilcileridir. Ki bunlar İttihatçılara muhalif belirli bir siyasi parti kurmak amacıyla başlangıçta Türk ve Araplardan oluşan bir siyasi kitle teşkil etmeye çalışmışlardır. Ve bu nedenle Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında İttihatçılara muhalif olan Ahrar-ı Osmani Fırkasına yönelmişlerdir¹³⁸. Diğer yandan Bağdat, Şam, Basra, Trablus Garp, Hicaz, Yemen, Musul vilayetleri ve Bingazi, Deyrüzor, Kudüs, Mardin kazalarından birçok mebus Halep valisi Nafi Paşa liderliğinde belirlemiş oldukları amaca uygun bir siyasi parti kurmak için toplanıyorlardı¹³⁹. Buna dayanarak Hüseyin Cahit Yalçın Arapların desteğini kazanmak için sahibi olduğu ve İttihatçıların dili mahiyetinde olan Tanin gazetesinde; Arapların Osmanlı devleti açısından önemi hakkında ve özellikle de İttihatçıların temel amacının Osmanlı devletinde yaşayan çeşitli halkların birliği ile olumlu ruh hallerini temin etmek olduğuna dair bir ek makale

---

¹³⁶ Yasin, a.g.e., s. 2.

¹³⁷ Bakınız: Osman Okyarın Abdulcelil Temiminin araştırması hakkında yorumu, “Osmanlı-Arap Tarihsel Mirasının Önemi ve Bunun Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (İkinci Varaka),” Türk-Arap İlişkilerine İletilen Varaka: Geleceğe Dair Diyalog: Merkez El-dirasat El-vahda El- Arabiyye'nin Düzenlemiş Olduğu Fikri Seminerin Münakâşe ve Araştırmaları, s. 83.

¹³⁸ Kurşun, *Yol ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, sh. 51.

¹³⁹ El-İkdam, 28.12.1908.

yazmıştır¹⁴⁰. Ancak Arap mebusların çoğunluğu 1909 yılının ilklerinde Kamil Paşa hükümetinin zıddına güvenoyu kullanıp Nafi Paşa'nın liderliğindeki Ahrar-ı Mutedilin Fırkasına katılmaları, esasen muhalefete tahammülleri olmayan İttihatçıları öfkeliendirdi¹⁴¹. Bu nedenle Hüseyin Cahit Yalçın, Meclis-i Mebusan'da bulunan Arap temsilcilerin kendilerine özgü bir siyasi parti kurma davalarına şu eleştirel sözleriyle vurgu yaptı: "Eğer ki Arap mebusların mecliste kendilerini temsil eden bir siyasi parti kurma talepleri ve niyetleri gerçek olursa bu demektir ki Osmanlı birliğine yönelik darbe girişiminde bulunan bir ırkçı grupla karşı karşıyayız¹⁴²."

Bu olayın hemen ertesi gün Arap mebuslar bu haberi yalanlamak zorunda kalmışlardır. Ancak Osmanlı devletinde İslam şeriatının uygulanması gerekçesiyle 31 Mart 1909 yılında Derviş Vahdeti ayaklanmasının meydana gelmesi sonucu İttihatçılar, İkinci Abdülhamit ile kendilerine karşı olan tüm muhalif grupları bu hareketi desteklemek suçuyla itham etmişlerdir. Bunun üzerine Abdülhamit tahttan indirilmiş ve ülkede İttihatçıların eli güçlenmiştir¹⁴³. Arap mebuslar 1910 yılının sonlarında Osmanlı'nın Arap vilayetlerindeki devlet dairelerine Arapların atanması ve Türkçenin yanı sıra Arapçanın da resmi dil olarak kabul edilmesi talebinde bulunmuşlardır. Hüseyin Cahit Arapların bu talebinin İttihatçıların reddettiği Adem-i Merkeziyetçilik davası olduğuna dair Tanin Gazetesinde yoğun bir şekilde saldırgan yayınlar neşretmiştir¹⁴⁴.

İttihatçılar Osmanlı imparatorluğunu Abdülhamit'ten miras edindikleri gibi "Kavmiyetçilik fikrini destekleyen veya bu düşünceyi çağrıştıran kimse vatan haini sayılır." Sözünün de mirasçısı oldular." Çünkü ancak merkezîyetçi idarenin güçlü ekonomi ve sosyal ilericiilik aracılığıyla Osmanlı devletinde yaşayan azınlıkların birliğini sağlayacağına inanıyorlardı¹⁴⁵. Buradan yola çıkarak bazı Türk fikir adamlarına göre; Osmanlı devletinde Türk veya Arap milliyetçiliği yapanlar Müslüman olmayan kimseler idi. Arap milliyetçiliği davası güden: Butrus Bustani, İbrahim Yazıcı, Faris Şidyak, Corci Zidan ve Nakkaş gibi isimler Hristiyan dinine mensup kimselerdir. Diğer yandan Türk milliyetçiliği (Turancılık) yapan: Tekinalp, Lumley Davids, Leon Kohen, Arminos Fambry ve Avram Galanti gibi isimler de Yahudi asıllı idiler¹⁴⁶. Bu nedenle İttihatçılar, 31 Mart 1909 yılında şeriatçılık davası güderek ayaklanma yapan ve Arap vilayetlerinde üyelerinin sayısı yetmiş bine varan İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini zorbalıkla bastırıp hareketin lideri olan Derviş

¹⁴⁰ Tanin, 25.10.109.

¹⁴¹ Kurşun, *Yol ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, sh. 51.

¹⁴² Tanin, 10.02.1909.

¹⁴³ Türk Tarihçilerin Birçoğu Bu Olayın Arkasında İngilizlerin Olduğunu Öne Sürmektedirler. Bakınız: Kurşun, *Ibid.*, sh. 53.

¹⁴⁴ a.g.e., s. 25.

¹⁴⁵ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, sh. 400.

¹⁴⁶ a.g.e., s. 401.

Vahdeti'yi idam ettiler¹⁴⁷. Bunun üzerine İttihatçılar, Arapların kendilerine itaat etme konusuna şüphe ile baktılar¹⁴⁸. 1911 yılında Meclis-i Mebusan'da bulunan Basra temsilcisi Nakip Talip'in otuz beş Arap mebusun imzasını toplayarak Şerif Hüseyin'e göndermesi ve eğer ki İttihatçılara karşı herhangi bir ayaklanma yapacaksa da bu konuda kendisine destek olacaklarını bildirmesi üzerine İttihatçıların Araplara karşı öfkesi daha da artmıştır¹⁴⁹. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen İttihatçılar Arapları kendi saflarına çekmek için 5 Mayıs 1913 yılında Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan Arap vilayetlerinde idari bakımdan geniş ıslahatlar yapmakla beraber bu vilayetlerdeki okullarda Türkçenin yanı sıra Arapçanın da resmi dil olarak kabul edilmesine hak tanımışlardır. Hatta atılan bu adımlar münasebetiyle düzenlenen gece töreninde İttihatçıların en önemli isimlerinden olan içişleri bakanı Talat Paşa yapmış olduğu konuşmasında gelineen noktadan memnuniyetini, Arapların kardeş ve devletin ortakları oluşunu, Arapça diline saygı duyduğunu ve Arap coğrafyasıyla beraber halkını da kalkındırmaya çalıştığını dile getirmiştir¹⁵⁰. Ancak böyle bir ıslahatın gerçekleşmesi için çok geç kalınmıştı. Çünkü bir yandan Gizli Arap Cemiyetleri imparatorluk sınırlarının içinde ve dışında faaliyetlerini gösteriyor diğer yandan da meclis muhalefetinin görüşlerine itibar etmeyen üçlü asker Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa İttihat Ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimini ellerinde bulunduruyorlardı. Vahdeti ayaklanması sonrası 1913 yılında Cemal Paşa İstanbul şehrine askeri hâkim olarak tayin edildi ve ardından Bahriye nazırlığı daha sonra da Suriye'de bulunan Osmanlı ordularının genel komutanlığını yapmıştır. Cemal Paşa Suriye'de görev yaptığı dönemlerde Arap milliyetçilerinin Osmanlı devleti toprak bütünlüğüne tehlike oluşturduklarını düşünerek bazı ordu timlerini Anadolu'dan Biladüşşam'a sevk etmiş. Özellikle de Şam ve Beyrut'taki Arap milliyetçilerine karşı acımasızca tavırlar sergileyip kimilerini haislere atmış, kimilerini sürgüne göndermiş, kimilerini ise de idam etmiştir¹⁵¹. Nitekim İttihatçılar yönetim mekanizması anlayışı ile beraber devlet çıkarlarını koruma konusunda tecrübesiz oldukları için İngiliz, Fransız, Rus ve Nemçeliler gibi düşmanlarının siyasi oyunlarını ciddiye almamışlardır. Başlarında Enver Paşa olmak üzere bu üçlü komutanlar, Çin Seddi'nden Adriyatik denizine kadar uzanan toprakları Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katarak güçlü bir Turan imparatorluğunu kurmayı amaçlıyorlardı. Bu nedenle 1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda, Almanların galip geleceğini düşünerek onların yanında yer aldılar.

¹⁴⁷ İngiliz Ansiklopedisi (İstanbul: Hürriyet, 1997), c. 31, s. 44 (Türkçe).

¹⁴⁸ Kurşun, *Yol ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, sh. 55.

¹⁴⁹ a.g.e., s. 62.

¹⁵⁰ a.g.e., s. 75.

¹⁵¹ El-Temimi, *Osmanlı-Arap Tarihi Araştırmaları, 1453-1918*, s. 55.

Ancak İttihatçılar, Arapların önde gelenlerine karşı göstermiş oldukları düşmanca tutumlara rağmen, Arap milliyetçi akımı Osmanlı Devletine karşı benzeri bir tutum içerisine girmemiştir. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı meydana gelince Arap cemiyetlerinin liderleri Türklere karşı düşmanlık gütmemiş, hatta Arap Âlemi'ni korumak amacıyla bu savaşta onların yanında yer almışlardır¹⁵².

Buna dayanarak Dr. Abdülcelil El-Temimi'ye göre: “ Birinci Dünya Savaşı sırasında Araplar, İngilizler ve Fransızlarla işbirliği yaparak Osmanlı Devletini arkadan vurmuşlardır deyimi; sudan bahanelerdir. Ne bir tarihi kaynağa dayanmakta ne de en basit bir bilimsel kurala uymaktadır. Çünkü İttihatçılar karşılaştığı tehlikeli sorunlar, özellikle de Birinci Dünya Savaşında plansız ve bilinçsiz bir şekilde Almanların yanında yer almaları göz önünde bulundurulursa, bu deyim inandırıcı olmayan bir hayal ürününden ibaret olduğu açıkça göz önüne serilmektedir. Arap milliyetçilerinin duruşları milliyetçilik fikri çerçevesinde analiz edildiğinde, Arapların Osmanlı Devletinden kopmak istemedikleri ve ancak devlette ıslahatların yapılması talebinde buldukları tekit edilmiştir. Ki böyle bir talep İttihatçılar açısından sadece ihanetten ibaret idi. Bu bağlamda Alman General Von Sanders şu sözleri sarf etmiştir: “ Cemal Paşa'nın acımasız yönetiminin etkisi Biladüş-Şam'ı ayaklanmacılardan kurtarmadı, tam tersine halk arasında ayaklanma ruhunu daha da artırmıştır¹⁵³. Ayrıca İttihatçılar Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'ni bir çıkmaza sokarak başına büyük felaketler getirmişler ve hatta Sykes-Picot Antlaşmasında görüldüğü gibi Anadolu'nun bile kaderini Batılı işgalci güçler belirlemiştir. Bu nedenle Türkler kendileri bile böylesi bir bozuk yönetime karşı başkaldırmışlardır. Nitekim 27 Aralık 1919 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresine başkan olarak seçilmesi üzerine doğu bölgelerinde dini liderler, aşiret reisleri, Ayan ve komutanların yürüttüğü Anadolu Müdafası Komiteleri aracılığıyla milli mücadele başlamıştır. Ayrıca bu gelişmelerin meydana geldiği sıralarda Mustafa Kemal Paşa birçok suikast girişimine maruz kalmıştır. Ki bunların en önemlisi ise 17 Eylül 1919 yılında gerçekleşen ve ciddi anlamda başarısızlığa uğrayan; İngiliz istihbarat komutanı Noel'in Elazığ valisi Ali Galip ile birlikte düzenlemiş oldukları girişimdir¹⁵⁴.

Birinci Dünya Savaş'ı sonrası Ortadoğu'da genel siyaset bakımından Türklerle Araplar kendi kendilerini iki karşıt tarafta buldular. Özellikle de Osmanlı Devleti'ni çökertip derisinin yüzülmesine yönelik yapılan Sykes-Picot Antlaşması sonucu bu karşıtlık daha da şiddet kazanmıştır¹⁵⁵. Ancak Araplar, batılı işgalci güçler tarafından hileye

¹⁵² Yasin, “Arap Âlemine Göre Türkiye Profili,” s. 3.

¹⁵³ El-Temimi, a.g.e., s. 57.

¹⁵⁴ Öke, *Musul-Kerkük Dosyası*, sh. 20-21.

¹⁵⁵ Mim. Kemal Öke, *Aap-Türk Uzlaşması İçin Boşa Giden Teşebbüsler, 1918-1920* (Ankara: 1988), sh. 45.

uğradıklarını anlayınca Türklere karşı bakış açıları iyi yönde değişmiştir. Bunun üzerine Araplar uğradıkları ziyana telafi etmek için yönlerini bir kez daha Türklere doğru çevirmişler ve 1920 yılının Mayıs ayında batılı güçlere karşı birlikte mücadele vermek amacıyla Anadolu Kurtuluş Hareketinin lideri Mustafa Kemal Paşa'ya yoğun bir şekilde mektuplar göndermişlerdir¹⁵⁶. Nitekim 1919-1920 yılları arası İhtilaf Devletleri'nin İstanbul raporları ile Anadolu, Şam, Bağdat ve Süleymaniye'de bulunan ajanlarının takdim ettiği raporla göre Araplar ve Müslüman aşiretlerin Batı Müttefiklerine karşı Türkleri destekledikleri teyit edilmiştir¹⁵⁷.

Batılı işgalcilere karşı savaştan Türk Milli Mücadele Hareketi'nin yanında yer almak amacıyla Arap liderler Mustafa Kemal Paşaya çok sayıda mektuplar göndermişlerdir. Ancak bu konu ile ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın Arap liderlerine göndermiş olduğu mektubun metni Fransız istihbaratının eline geçmiştir. Bunun üzerine Fransız General Guro böyle bir olasılığın gerçekleşmesini engellemek için var hızıyla Mustafa Kemal Paşa ile barış antlaşması yapmaya başvurmuş ve Paşa'yı razı etmek amacıyla Anadolu'da bulunan güçlerini çekip Suriye'ye yığmıştır. Böylece kendilerinin zararına olacak Arap-Türk anlaşmasının önü kesilmiş oldu. Özellikle de Halep ve Şam Müslümanlarının birçoğu, sömürgeci Batı'ya karşı savaştan Türklerin taleplerine yönelik dostane duygular besliyorlardı. 20 Ağustos 1917 yılı Bafour Deklarasyonundan sonra Arap milliyetçileri ile Türk milliyetçileri işbirliği çabasına girmişlerdi. Avrupa çevreleri ise Mustafa Kemal'in Emir Faysal b. Hüseyin ile bir gizli anlaşma yaparak Osmanlı Devletinden koparılmış olan Arap topraklarında İslam halifesine sadık kalmak üzere bir Arap hükümeti kurulmasına onay verdiği düşüncesindeydiler. Hatta Kemalist Hareketi adına yayın yapan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi Suriyelilere, ortak düşman olan sömürgecilere karşı savaşmak için bu uğurda mücadele veren Kemalist harekete katılmaları çağrısında bulunuyor ve Faysal b. Hüseyin'in bu bağlamdaki resmi bildirimlerini yayınlıyordu¹⁵⁸. Ancak Arapları bölüp topraklarını işgal etmeyi planlamış olan batılı sömürgeciler Araplara karşı çift yönlü siyaset gütmekteydiler; görünürde taleplerini destekleyip perde arkasında ise gizlice topraklarını bölmeye çalışıyorlardı. Böylece bir yandan Arap ve Türkler arsına bir takoz vurmuş olup, diğer yandan da Kemalist Hareketin Arap topraklarına yayılmasını engellemek ve bu doğrultuda Kemalistleri ikna etmek

---

¹⁵⁶ a.g.e., s. 12.

¹⁵⁷ Öke, *Musul-Kerkük Dosyası*, sh. 14-21.

¹⁵⁸ Öke, *Arap-Türk Uzlaşması İçin Boşa Giden Teşebbüsler, 1918-1920*, sh. 6-10.

amacıyla daha önceden işgal edip kendi aralarında bölüşmüş oldukları Anadolu'dan kısmen çekilerek sömürgeciliğin “ Böl Parçala Yönet” yöntemini kullanmışlardır¹⁵⁹.

İngilizler 1907 yılından itibaren Musul vilayetinde petrolün var olduğunu bilip Fransızlarla Sykes-Picot adını verdikleri gizli bir antlaşma yaparak Osmanlı Devletinin “toprak, su, halk ve petrol şeklinde” maddi mirasını bölüşmeye karar vermişlerdir. Bu amaç ışığında Irak'taki İngiliz ordusunun başkomutanı Mareşal General, bölge hakkında uzman olan istihbarat komutanı Noel ile iletişime geçerek bölgedeki Kürtleri İngiliz safına çekmesini istemiştir. Ancak bu konuda Kürtlerin cevabı şu şekilde olmuştur: “ Ülkemizi işgal altına almak isteyen sömürgecilere karşı kanımızın son damlasına kadar savaşaacağız¹⁶⁰.” Araplar, ihanetlerine uğramış oldukları Batı Müttefiklerine karşı savaşmak için Kürtler ve Mustafa Kemal ile anlaşma yoluna gitmeyi düşünüyorlardır. Nitekim bu gelişmeler sonucu bir yandan Musul sorununu araştırmak diğer yandan da Irak petrolünün % 25 hissesi Fransızlara geçtikten sonra bölge petrolünü istismar etmek için 1920 yılının Nisan ayında San Remo Antlaşması'na gidilmiştir.

Türk tarihçi M. Kemal Öke'nin kaynak göstermiş olduğu İngiliz belgelerine göre: San Remo Antlaşması'ndan itibaren Mustafa Kemal Paşa Irak bölgesinde İngilizlere karşı güçlü bir cephe oluşturmak için, başlarında Şeyh Mahmud El-Hafid bulunmak üzere Kürt aşiretleri reisleri ve Şeyh Uceymi Âl-Suud liderliğindeki Arap aşiretleri reisleri ile iletişim halindeydi. Ki İngilizlere karşı toplantılarını Irak'ın değişik bölgelerindeki camilerinde yapmaktaydılar. Daha sonra 13 Mayıs 1920 yılında Arap liderleri Fuat El-Defteri'nin evinde bir araya gelerek Irak konusunda İngiliz mandasını reddetmekle beraber iki seçeneğe karar vermişlerdir. Bunlardan birincisi Türk mandası altına girmek, ikincisi ise bağımsızlık talebinde bulunmak¹⁶¹. Bu bağlamda 1920'de İngilizlere karşı Irak'ta şiddetli bir ayaklanma gerçekleşmiş ve bunun sonucunda da Irak krallığının kurularak başına Emir Faysal b. Hüseyin'in kral tayin edilmesini zorla da olsa İngilizlere kabul ettirmişlerdir.

İhtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin petrolünü kendi aralarında bölüştükları gibi Toprak ve halk mirasını da bölüşmek için “Ortadoğu Komisyonu” adını verdikleri bir heyet oluşturmuşlardır. Su sorununu ise bir yandan suya ihtiyaç duymadıkları için diğer yandan da Nasrettin Hocanın çivisi misali gelecekte bölge ülkelerini birbirilerine düşürmek için bir koz bilip öylece bırakmış ve o dönemlerde bu mesele ile ilgilenmemişlerdir. Ki II. Dünya savaşından sonra bu kozu kullanarak Mısır ile Sudan'ı Halayib sorunuyla, Türkiye

¹⁵⁹ İbrahim El-Dakuki, Suret'ül Arab Ledel'Etrak (Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahada El-Arabiyye, 1996), s. 30.

¹⁶⁰ Öke, *Musul-Kerkük Dosyası*, sh. 16.

¹⁶¹ a.g.e., s. 31.

ile Irak'ı Musul sorunuyla, yine Türkiye ile Yunanistan'ı Kıbrıs sorunuyla ve Hindistan ile Pakistan'ı Keşmir sorunuyla birbirilerine düşürmüşlerdir.

İhtilaf Devletleri'nin Osmanlı toprak ve nüfuz mirasını paylaşmak üzere kurmuş oldukları Ortadoğu Komisyonu faaliyetleri sırasında karşılıklarına çıkan en önemli sorunlar şunlardır: Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yapmakla beraber Mustafa Kemal'i bu anlaşmayı kabul etmek zorunda bırakmak, Kürt sorununu çözmek ve petrol zengini olan Musul Vilayetini İngiliz mandası altına almakla vilayetin geleceğini belirlemek¹⁶². M.Kemal Öke İngiliz arşiv belgelerine dayanarak 1920-1923 yılları arası Ortadoğu'da dönen komplo ve entrikalarla dolu olaylar dizisi hakkında bilgiler aktarırken şu ifadeleri kullanmıştır: "İhtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin mülkü ve servetini bölüşmekle kalmamış, 1920 tarihli Sevr Antlaşması ile Anadolu'yu da Kürt, Ermeni, Bizans ve kendi mandaları altında özel bölgeler tahsis etmekle beraber Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki bağımsızlık hareketini bitirmek amacıyla Kürt, Ermeni ve Yunanlıları bu harekete karşı kışkırtmışlardır¹⁶³." Musul Vilayetinin geleceği konusunda ise üç görüş öne sürülmekteydi. Ki bu görüşler:

1. Musul Vilayetini, Sevr Antlaşması kapsamında bölgede kurmayı planlamış oldukları Kürt devletine bağlamak idi. Bu fikri Irak'ta bulunan İngiliz yüksek komiseri Percy Cox'un yardımcısı Kolonel Yong ortaya atarak Anadolu ve Irak arasına bir tampon bölge kurmayı amaçlamıştır.

2. Emir Faysal b. Hüseyin Arap Milliyetçileri adına 24 Ekim 1920 yılında İngiliz sömürge yönetimiyle görüşmeler yaparak Musul Vilayetinin Osmanlı döneminde olduğu gibi Irak'a bağlı kalmasını ve kendi şahsının da Irak'a kral tayin edilmesi talebinde bulunuyordu. Ancak Cox'un yardımcısı Yong bu talebi şiddetle reddederek Emir Faysal'a cevabı şöyle olmuştur: "Biz Arap Milli Hareketine destekte bulunduk, Arap Emperyalizmine değil. Bu nedenle şimdi Musul Vilayetini talep etmene bir anlam veremiyorum¹⁶⁴."

3. 28 Ekim 1920 yılında Cox Sömürge Güçlerinin başkomutanı Winston Churchill'e, Musul Vilayetinin ilk aşamada özerk yönetim aracılığıyla beraber doğrudan İngiliz yönetimine girmesi ve uzak gelecekte de kurulacak olan Irak Devletine bağlanması fikrini sunmuştu.

Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Sevr Antlaşmasını reddetmesi, Musul Vilayeti konusunda ısrarlı olan Lloyd George Hükümetinin düşmesi ve Faysal b. Hüseyin'in Irak

---

¹⁶² a.g.e., s. 39-42.

¹⁶³ a.g.e., s. 41-48.

¹⁶⁴ a.g.e., s. 39.

tahtına geçmesi konusunda ılımlı görüşte olan Bonarloo hükümetinin iktidara gelmesi sonucu Ortadoğu Komisyonu, 3 Ekim 1921 yılında İngiliz manda yönetimi vezaretinde bir toplantı gerçekleştirmiştir. Ki bu toplantıda bir yandan Türkmenlerin geleceği konusu ele alınarak Irak vatandaşları olduklarına karar verilmiştir. Diğer yandan da 1 Şubat 1922 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın, Musul Vilayetinin Misak-i Milli kapsamında Türk Devleti sınırları dâhilinde olduğunu Geçici Hükümet'in Genelkurmay Başkanlığına bildirmesi ve bu bağlamda Milli Mücadele ordusunun, Albay Şefik Özdemir Bey liderliğinde Mustafa Kemal Paşa emriyle Musul Vilayetini Türk Devletine bağlayan bir köprü mahiyetindeki Revanduz bölgesini ele geçirmesi konusu değerlendirilmiştir¹⁶⁵. Ancak Faysal Hükümeti bu vilayetin de İngiliz mandasına geçirilerek kendi hükümetine dâhil edilmesi için çok çaba gösterdiği açıkça göz önüne serilmektedir. Bu nedenle Revanduz'u kurtarmak için o bölgeye yeterli miktarda askeri güç sevk edilmesi gerekmektedir. 1918 yılında ateşkes ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı Devlet'i bölgeden çekilmiş ve bunun sonucunda İngilizler savaşımsızın Musul Vilayetini ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Kürtlerin lideri Şeyh Mahmud El-Hafid, Batılı işgalcilere karşı Müslümanların desteklenmesi gerektiğine inanarak Mustafa Kemal Paşa'nın da Batılı işgalcilere karşı zafer ve başarılarını göz önünde bulundurup, İngilizlere karşı savaşan Türk ordusuna destek olmuştur. Kürt liderin bu tutumunun bir diğer sebebi de; Mustafa Kemal Paşa'nın Geçici Hükümeti adına Lozan Konferanslarına katılan heyetin lideri İsmet İnönü'nün görüşmeler sırasında İngiliz temsilcisi Lord Curzon'nun Araplara karşı tutumunu eleştirerek: "Irak'ı işgal edip halkını köleleştirerek Irak halkına özgürlük ve bağımsızlık vadettikten sonra sözünüzü yerine getirmez iseniz Irak halkı sizin mandanızı kabul etmeyecek ve orada kimse sizi desteklemeyecektir. Çünkü bugün halklar sömürgecilerin mandacılığına ihtiyaç duymaksızın kendi geleceklerini kendileri belirleme çabası içerisindeyler¹⁶⁶." İfadesini kullanıp, Irak halkının bağımsızlık ve özgürlüğünü savunmuş olmasıdır.

8 Aralık 1922 yılında Londra'da Irak-İngiltere Londra'da anlaşmaya vararak Musul meselesini Lozan'a taşımaya karar vermişlerdir. İngiliz Deniz kuvvetleri komutanının: "İngiltere Musul petrolünden vazgeçmemelidir" diye yaptığı açıklamanın üzerine Lord Curzon Musul'u Türklere bırakmama konusunda ısrarcı olmuştur¹⁶⁷. Lozan görüşmeleri sırasında meydana gelen siyasi manevralar sonucu Musul meselesi Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır. Milletler Cemiyeti ise Musul meselesini çözebilmek adına halkın referandumu

---

¹⁶⁵ a.g.e., s. 44.

¹⁶⁶ a.g.e., s. 50.

¹⁶⁷ a.g.e., s. 53.

gitmesi yönünde karar vermiştir. Nitekim referandumun sonuçlarına dayanarak 1926 yılında İngiltere-İrak-Türkiye arasında anlaşma imzalanmış, bu anlaşma ile Musul dâhil olmak üzere Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına ve Türkiye'nin Irak petrolündeki hissesinin askıda kalması kararlaştırılmıştır. Ancak Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve 29 Ekim 1923'te hilafet makamı yerine laikliği yeni devlet ideolojisi olarak benimseyen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonucu Arapların Türklere karşı iyimser bakış açıları değişmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda Rauf Orbay'ın hatıratlarında aktarmış olduğu bilgi ve düşüncelerine bakılırsa: Türkiye'nin, hilafet makamını kaldırılarak din ve devlet işlerini birbirinden ayrı tutan, devlet yönetiminde kanun ile yasalara dayanan laik düzene geçmek zorunda olduğu yönünde Lozan görüşmeleri sırasında heyet başkanı İsmet İnönü'nün isteği üzerine çok sayıda gizli görüşmeler yapılmıştır. Bu konunun gerçekleşmesinde Lord Curzon'nun baskısı ve Lozan görüşmelerinde Türkiye-İngiltere ittifakında büyük rolü olan İstanbul Hahamları başkanı Hayim Nahum'un fikirlerinin etkisi olmuştur¹⁶⁸. Lozan görüşmelerinde Türk heyetinin II. Başkanı olan fikir adamı Rıza Nur, iki taraf arasında Antlaşmanın sağlanmasındaki Hayim Nahum'un rolüne vurgu yaparak şu ifadeyi kullanmıştır: “İngiliz heyeti başkanı Lord Curzon İsmet İnönü'nün adeta müsteşarı konumunda olan Hayim Nahum Efendi ile görüşerek, halifeliğin kaldırılmasının yanı sıra daha önceden vermiş olduğu sözleri de yerine getirmesini ve aksi takdirde barış antlaşmasının yapılmayacağını İsmet İnönü'ye iletmesini istemiştir. Ki Nahum anlaşmaya varılması konusuna çok ilgi göstermiş ve görüşmeler sürecinde bir aracı niteliği taşımıştır¹⁶⁹.”

Arapların bakış açısında bu kötümser Türk profili Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsiyeti üzerinden fotoğraflanmıştır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Cumhurbaşkanı makamına seçilmiş ve 03.03.1924 yılında şeriat ile din okullarını kapatmış, 05.01.1924 yılında Cuma günü olan hafta tatilini Pazar günü olarak değiştirmiş, 01.11.1928 yılında harf devrimi yaparak Arap harfleri yerine Latin harflerini getirmiş ve dünyanın her yerinde ezan Arapça okunurken 18 Temmuz 1932 yılından itibaren Türkiye camilerinde Türkçe okutulmasına karar vermişti¹⁷⁰. Dolayısıyla

¹⁶⁸ Rauf Orbay (1881-1964) 30 Ekim 1918 Tarihinde Harbiye Veziri idi. Daha sonra ise Türk Meclis-i Mebusanında Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti mensubuydu ki İngilizler onu Malta Adasına sürgün etmişlerdir. Bakınız: Hüseyin Rauf Orbay, *Hatıraları Ve Söyleyemedikleri İle Rauf Orbay* (İstanbul: 1981), sh. 96-97.

¹⁶⁹ Türk Düşünür Rıza Nur (1878-1942) Kurtuluş Savaşının Önderlerindedir, Öyle ki Geçici Mustafa Kemal Paşa Hükümetinde Milli Eğitim Bakanıydı. Nur Hatıratlarının Yanı Sıra Bu Konuya Dair de Çok Eserler Neşretmiştir, Bakınız: Rıza Nur, *Lozan Zafer mi hezimet mi?* (Ankara: 1974), c. Sh. 272.

¹⁷⁰ Bazı Tarihçilere Göre Ezanın Arapça okutulmasının yerine Türkçeye çeviren, Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Başbakanlık Yapmış ve Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönüdür. Bakınız: *[Books on Kemalism. 2]* (İstanbul: Tımas Yayınları, 1993), vol. 13: *İslamiyet çısından Atatürk ve İnkılaplar*, by Yılmaz altıparmak, sh. 394-395.

Mustafa Kemal bu değişiklikleri gerçekleştirirken, Batının akılcı ilmine göre hareket etmeyi bir yenilikçilik vesilesi olarak dşunyordu. Bu nedenle yeni kurulan devletin ana kurallarını şu altı ilke kapsamında düzenlemiştir: “Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Laiklik, İnkılâpçılık ve Devletçilik. Çünkü Atatürk her türlü dogma fikirleri reddetmekteydi¹⁷¹.

Buradan yola çıkarak Mustafa Kemal Atatürk’ün fikirleri ile İttihat ve Terakki cemiyetinin laik kanadının fikirlerinin birbirine bağlantılı olduğu açık ve nettir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin lideri Türk fikir adamı Ziya Gökalp, Mustafa Kemal’e en yakın olan İttihatçı olan liderlerden birisiydi. Ki Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal ile birlikte hareket etmiş ve I. Meclis’te görev almıřtır¹⁷². Ancak Atatürk, işgalci güçlere karşı Milli Mücadele’yi yürütmesinin sebebini İslamiyet’i saltanatı ve İslam halifesini kurtarabilme adına olduğunu söylemesine rağmen laik düzeni getirmiřtir¹⁷³.

Kemalizm’in, laikliği devletin resmi ideolojisi olarak kabul etmesi sonucu Türk kültürü ile İslamiyet’in bağları kesilmiştir. Diğer yandan da külliyen Batı kültürü ve fikirleri benimsenmiştir. Ancak devletin bu düzeni halk tabakasına yayılmadığı için uzun sürmemiştir. Nitekim Laiklik ilkesi değiştirilmez ve tartışılmaz bir konu olmakla beraber, çok partili düzene geçildikten sonra 1950 yılından itibaren ezanlar tekrar Arapça okutulmaya başlanmış, okullarda tekrar din dersleri okutulmuřtur¹⁷⁴.

ncs: Bölgedeki Uluslararası Değişkenler Ve Siyonizm Medyasının Rolü

Osmanlı Devleti jeopolitik çevresinde Osmanlı birliğini oluşturan kavimlerle yaşamış olduğu tüm sorunları Türk Devleti devralmıştır. Dolayısıyla çoğu siyasi analistler Türkiye’nin komşularıyla sorunlar yaşadığına dair kuşku duymaktadırlar ya da tüm komşularının Türk topraklarında, sularında ve doğal zenginliklerinde gözleri vardır. Hâlbuki Yeni Türkiye’deki çok kültürlülük, ulusalcılık ve medeniyetilik anlayışı tüm bölge ülkeleriyle işbirliği içerisine girmeye yol açacak etken bir g faktörü ve önemli bir bileşen olabilir. Özellikle de Türkiye 1946 yılından itibaren çok partili siyaset sistemine geçmesiyle Ortadoğu’da ilk demokratik örnek sayılmaktadır ki siyasi dengeyi yeniden sağlamak bahanesiyle silahlı kuvvetlerin üç kez askeri ihtilal yaparak engeller teşkil

¹⁷¹ a.g.e. s. 523-524.

¹⁷² a.g.e. s. 519.

¹⁷³ a.g.e. s. 516.

¹⁷⁴ çoğu işadamları, basın mensupları, sanatçılar ve farklı görüşlere sahip insanlar, solcu yazar Mehmet Altan’ın 1991 yılında ortaya atmış olduğu “Olmayan Kapsayıcılık, İstibdat, Liberalizm ve demokrasi gibi bağdaşık olmayan fikirlerin karışımı addedilen” Kemalist Düşünceyi veya Atatürk İlkelerini siyaset, ekonomi ve kültür alanlarına sirayet etmiş bu düşünceleri 75 yıl sonra lağvedip yeni bir cumhuriyet kurma fikrine katılmışlardır. Bu fikrin en ünlü destekleyicileri edebiyatçı, düşünür ve gazetecilerden: Cengiz andar, etin Altan, Taha Akyol, Mehmet Barlas, Ahmet Altan, Fehmi Kuru, Yavuz gökmen, Mahir Yanak ve Ergil’dir.

etmesine rağmen hala bu doğrultuda eylemlerini sürdürmektedir. Öyle ki 12 Eylül 1980 darbesini gerçekleştiren General Kenan Evren Türkiye'nin yaşamış olduğu bu ihtilallerin ülkeye hiçbir getirisinin olmadığını vurgulamıştır. Çünkü tüm demokratik ülkelerde silahlı kuvvetlerin görevi hâlihazırda mevcut olan sistemi korumaktır ki siyasete al atmak, siyasi işlere müdahale etmek veya anayasal kurumları bozmak değildir. Bu nedenle Türk toplumu siyasi düzeyde keskin politik parçalanmalar yaşamaktadır ki parlamento hala bunun ıstırabını çekmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin ekonomik manzarası çok sayıda ekonomik tikanlıklar, krizler ve enflasyonlar arz etmektedir ki 1994 yılında enflasyon oranı yüzde yaklaşık yüz elliye yükselirken 1998 yılının sonlarına doğru yüzde elli dörde gerilemiştir¹⁷⁵. Bunun yanı sıra ülkenin ekonomik gücüne ağır bir yük teşkil eden dış borçlar 1998 yılında yaklaşık yüz milyar dolara varmıştır. Dolayısıyla devlet bu büyük borcun taksitlerini ödemek için yüzde yüz kır faizle iç borçlanmaya gitmiş ve işsizlik oranı resmi rakamlara göre yaklaşık yüzde 10'a yükselmiştir ki bu da altı milyon işsiz nüfusa eşdeğer demektir. Ancak bütün bunlara rağmen Türkiye'de somut bir endüstriyel gelişimin var olmasının yanı sıra 1998 yılında ekonominin yüzde altı oranda büyüme göstermesini göz önünde bulundurarak Türk ekonomisinin büyük oranda olumlu göstergeler taşıdığını görmek mümkündür.

Sosyal açıdan ise Türkiye kırsaldan şehire düzenlenen yoğun bir göç sorunuyla karşı karşıyadır. Bu göçler özellikle de Güneydoğu'da yaşanmıştır ki bunun nedeni ise 15.08.1984 yılından itibaren Güneydoğu'da ayrılıkçı komünist bir Kürdistan devleti kurma arzusunda olan Kürdistan İşçi Partisine (PKK) karşı ilan edilmemiş bir savaşın mevcudiyetidir¹⁷⁶. Öyle ki büyük bir köy nüfusu ve sorunlarıyla İstanbul'a göç edip etrafındaki kenar semtlere yerleşmektedirler ki bu semtleri bazıları terör, organize suç, kaos ve şiddet eylemleri merkezi haline gelmiştir. Ancak farklı farklı görüşlere sahip çoğu siyasi analistler, düşman kardeşlerin savaşının 1985 yılından beri devlet hazinesinden yıllık yaklaşık on milyar dolar götürdüğünü vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla ekonomik ve sosyolojik yıkım, işsizliğin yaygınlaşması, mafya örgütlerinin ortaya çıkması, uyuşturucu, silah, köle ve beyaz ticaretinin yaygınlaşmasının yanı sıra bu rakamlar bugün Türkiye'nin toplam dış borçlarına denk bir orandadır.

Osmanlı'nın ağır jeopolitik mirasına ek olarak Politik, ekonomik ve dâhili sosyal engeller de Türkiye'nin Uygarlık bağlamında gelişmesini ve büyümesini engel olmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin Yunanistan, Suriye, Irak, İran, Ermenistan ve Rusya gibi

---

¹⁷⁵ Milliyet, 05.01.1999.

¹⁷⁶ Türkiye'de resmi organlar Kürt Sorununu "Güneydoğu Sorunu" olarak adlandırmaktadırlar. Türkiye'de çoğu üniversite, medya ve ekonomi birimlerinin Kürt Sorunu ile ilgili raporlar hazırlamalarına rağmen resmi organlar Türkiye'de böyle bir sorunun mevcudiyetini hala tanımamaktadırlar.

lkeler ile arasında uluslararası anlaşmazlıkların mevcudiyetine ek olarak bir yandan Türk-Mısır ve Türk-İran bölgesel çekişmelerin baş göstermesi diğ er yandan da bölgede Türk-İsrail siyasi ve ticari çekişmelerinin yaşanması zaman zaman bu üç İslam lkesi arasında siyasi muhakemelerin yaşanmasına sahne olmaktadır¹⁷⁷. Türkiye'nin bölge ve dünya bazında ne kadar da önemli bir jeopolitik konuma sahip olmasına rağ men Avrupa'nın Türkiye'deki mevcut iktidarın insan haklarını ihlali, devlet gvenliğ i mahkemelerinde askeri hâkimlerin bulunması, silahlı kuvvetlerin siyasete müdahale etmesi ve genel özgürlükleri kısıtlayan çok sayıda kanunlarının var olması ile suçlayarak Türkiye'yi kendi birliğ ine alınmasını reddettikten sonra Kürt sorununu uluslararasılaştırmaya çaba göstermesi Türkiye'nin Ortadoğ u'da hareketinin kısıtlanmasıyla beraber Yeni Dünya Düzeni zerindeki rolnnn etkisizleştirilmesine sebep olmaktadır. Buradan yola çıkararak çoğ u Arap yazarlar, içeride toplumsal barışın komş u ülkeler ile de güven ve istikrarın sağ lanması anlamına gelen "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesini vurgulayan Türk milli misakına inanarak yeni bir Türkiye Cumhuriyeti savunucularının fikirlerine katılmaktadırlar. Ancak bu ilke arzu edilen şekilde gerçekleşmemiştir. Çünkü Atatürk'ün halefleri 1938 yılında Atatürk'ün ölümünden sonra bu ilkenin ğ retilerinden saparak "Kemalist-Laik İlkeleri" devlet ideolojisi haline getirmişlerdir. Dolayısıyla bu tutumlarından kaynaklı Türkiye'yi dış politika alanında yalnızlığ a sürmüşler, iç politika alanında ise devlet terörizmi uygulamalarına başvurarak fikri ve iktisadi vesayetlerde bulunmuşlardır. Nitekim Türkiye yönünü askeri ittifaklara çevirmiş ve böylece ülkenin Batılaşma süreci başlamış tir. Yaş anan bütün bu geliş melerin yanı sıra bölgede uluslararası değ iş kenlerin meydana gelmesi ve Siyonizm medyasının Türk-Arap İliş kilerine toz düşürmekte oynadığ i rol sonucu Arap lkeleri aydın ve siyasimi gözünde Türkiye profiline dair birden fazla bakış açısının oluş masına neden olurken bu srec üç ař amadan geçmiş ve Türklere yönelik üç farklı bakış açısının ortaya çıkmasına sebep olmuş tur ki bu ař amalar ř unlardır:

1. Ař ama: Türkiye'nin Arap Dünyası'ndan İzole Olma Süreci

İkinci Dünya Savaş ından sonra Ortadoğ u bölgesi büyük olaylara tanıklık etmiştir ki bu olaylar bölgenin haritasının değ iş mesine neden olmuş tur. Arap Filistin topraklarında 1948 yılında Siyonizm oluş umunun kurulması sonucu bölge hala ıstırabını çekmekte olduğ u aralıklı savaş lara sahne olmuş tur ki Türkiye 1949 yılında bu oluş umu tanıyan ilk Müslüman devleti olmuş tur. Batı ve doç u kamplarının arasında yaş anan soğ uk savaş tan

¹⁷⁷ Aydoğ an Vatandaş, *Armagedon: Türkiye-İsrail Gizli Savaş ı*, Türkiye Gereğ i Dizisi; 13 (İstanbul: Timaş Yayınları, 1997).

sonra Türkiye batı savunma sistemine üye olarak 1951 yılında Kore savaşına katılırken Araplar 1954 yılında silahlarını doğu kampından almaya yönelmişlerdir. Mısır ise 1956 yılında İngiltere, Fransa ve İsrail'in üçlü saldırısına maruz kalmış ve Rusya bu konuda saldırganlara çekilmeleri yönünde uyarıda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye Süveyş kanalının kamulaştırılması fikrini reddederek Mısırın bu kanalı İsrail gemilerinin geçişine koymuş olduğu yasaklar konusunda İsrail'in yanında saf tutmuştur. Diğer yandan Cezayir'in bağımsızlığı hakkında ret oyu kullanmış ve Mısır ile Suriye'nin birleşmesine itiraz ederek 1957 yılında ordusunu Suriye sınırına yığmıştır. Daha sonra 1963 Kıbrıs meselesinde krizin görünür bir şekilde tırmalanarak adadaki Türk azınlığının katliamlara maruz kalmasına rağmen batının Yunanistan'ın yanında yer alması Türkiye'yi uluslararası bir yalnızlığa sürüklemiştir. Dolayısıyla bütün bu gelişmelerin yanı sıra Türkiye'nin İsrail ile sempatik ilişkiler kurması, Arap topraklarına tecavüz etmiş olan İsrail'i destekleyerek Arap duygularına meydan okuması, İsrail'in meşruiyetini tanımakla beraber ikili ekonomik ve ticari ilişkileri güçlendirmesi ve hatta 1954 yılında "Ortadoğu'da yer alan ülkelere İsrail'e karşı herhangi bir saldırının yapılmasını engelleyecek ve genel olarak bölgeye özel olarak da Türkiye ve İsrail'e karşı düzenlenecek olası bir saldırıda karşılık verileceğini garantiye alan." İsrail ile askeri işbirliği anlaşması imzalaması sonucu Arap bilincinde Türklere dair olumsuz bir imajın oluşmasına sebep olmuştur. Nitekim Mısır'a karşı düzenlenen üçlü saldırının akabinde Türkiye'nin kendisine yönelik Arap zihninde olumlu bir profile mazhar olması amacıyla İsrail'den büyükelçisini çekmesi bu konuda her hangi bir etki yaratmamıştır. Çünkü Araplar bunun sadece bir görünüş eyleminden ibaret olduğunu kabul etmişlerdir. Zira ikili ilişkiler diplomatik temsilcilik düzeyinde devam etmiş ve sonraları ise Türkiye 1961 yılının başlarında İsrail'e büyükelçi atayacak derecede bu ilişkileri daha da ilerletmiştir¹⁷⁸.

2. İkinci Aşama: Uluslararası ve Arap Dünyası Bazında Utangaç Politika Süreci

Adalet Partisi'nin hemen öncesi tarihlere kadar su akıtım genel müdürü olarak görev yapan genç mühendis Süleyman Demirel liderliğinde 1965 yılı seçimlerini ezici bir çoğunlukla kazanması sonucu o tarih Türkiye açısından bir dönüşüm noktası olmuştur. Zira bu dönüşümün iki nedeni vardır ki bunlardan birincisi: Türkiye'de bir ilk olarak bu seçimde siyasi parti yönetimi değişmiştir. Zira o liderler krallar gibi ta ki vefat etmeleri ya da askeri bir devrimin gerçekleşmesi veya bir suikasta kurban gitmeleri sonucu ancak parti başkanlıkları son bulurdu. İkinci sebep ise partinin seçim programı beyannamesinde Arap

¹⁷⁸ Çakmak, "Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütündeki Konumu ve Bunun Arap Dünyası ile İlişkilerine Yansıyan Etkisi," s. 106.

ve İslam Âlemi ile ilişkilerin güçlendirileceğinin vurgulanmasıdır. Dolayısıyla Demirel hükümeti İsrail'in 1967 yılında Araplara karşı düzenlemiş olduğu saldırıyı kınamakla İsrail'in zorbalıkla işgal etmiş olduğu her hangi bir toprak parçasının kendi bünyesine katılması hakkındaki itirazlarını Birleşmiş Milletler Konseyinde Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından dile getirerek açık ve gerçekçi bir tutum sergilemiştir. Ayrıca statüko fikrini reddederek İsrail'in bu savaşta ele geçirdiği tüm topraklardan çekilmesi çağrısında bulunmuş ve hatta 1968 yılında İsrail'in Türkiye'de bulunan siyasi bürosunu kapatmıştır. Diğer yandan 1969 yılında İsrail ile yapmış olduğu ticari antlaşmayı bozmuş akabinde de Birleşmiş Milletlerin 242 numaralı kararını ve Ekim 1973 savaşı sonrası 338 numaralı kararının uygulanması zorunluluğunu talep etmiştir.

Öyle ki Türk kamuoyu sahası sağcısıyla solcusuyla Araplara karşı çok sempati duymaya mazhar olmuş ve onlara öz savunmalarında desteklerde bulunarak İsrail'in 1967-1971 yılları arasında işgal ettiği topraklar üzerinde yerli Araplara karşı uygulamış olduğu devlet terörizmini kınamıştır. Dolayısıyla ister Türk gazetelerini siyasi analizlerde bulunması yoluyla veya İsrail'in Araplara karşı saldırısının birinci yıl dönümünde günlük Bugün Gazetesinin 05.06.1968 yılında bu konuyla ilgili özel sayı çıkarması yoluyla olsun bu desteklerini açık bir şekilde göstermiştir. Bunun yanı sıra 1983 yılından sonra Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın şahsi müsteşarı olan Cengiz Çandar'ın başlarında olmak üzere sağ ve sol görüşe sahip olan yüzlerce Türk genci 1971-1978 yılları arasında İsrail işgaline karşı mukavemet gösteren Filistin örgütlerine iltihak ederek Arap kardeşleriyle yan yana savaşmışlardır.

Nitekim bütün bu gelişmelerden kaynaklı olarak Türk profilinin Arap kamuoyu nazarında büyük bir oranda iyileşmesine yol açmıştır. Öyle ki 1960 Kıbrıs Bağımsızlık Antlaşmasının tanınmasına rağmen Yunanistan'ın askeri devriminden sonra aday kendi bünyesi ilhak etme çabasına girişmesi ve buna karşılık olarak Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a düzenlemiş olduğu askeri harekât sonucu Washington Türkiye'ye yönelik silah ve enerji ambargosu uygularken Libya, Arabistan ve Irak gibi Arap ülkeleri Türkiye'yi petrol ile donatmaya koşmuşlardır.

Fransa örneğinde olduğu gibi Türkiye'de de sağ ve sol kesimden oluşan devrimci genç nesil aralarında silahlı çatışmalar olmaksızın 1968 yılında özgürlük, barış ve demokrasi davası gütmekteydiler. Böyle eylemlere girişirken Amerikan emperyalizminin boyunduruğundan kurtarılmış büyük bir Türkiye inşa etme amacı taşımaktaydılar. Öyle ki Amerikan Altıncı Filosunun Türk limanlarını ziyaretini reddetmelerinin yanı sıra ülkede konuşlanmış tüm Amerikan askeri üslerinin kapatılmasını da talep ediyorlardı. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün Amerikan İstihbaratı (CIA) ile işbirliği çerçevesinde

Komünizme karşı mücadele etme amacıyla ittifak mensubu Avrupa ülkelerinde kurmuş olduğu Gladio Örgütü 1969 yılı itibariyle Türkiye’de sağ ve sol kesim arasına anlaşmazlıklar sokup aralarındaki ilişkileri önce siyasi çatışmalara daha sonra da silahlı çatışmalara çevirmişlerdir. Dolayısıyla o dönem bir Türk istihbarat sorumlusu “Sabah bir solcuyu öldüren aynı silah akşam da bir sağcıyı öldürmektedir.” İfadesini kullanmıştır. Hatta partisinin 1973 yılı seçimlerini kazanması sonucu Başbakan olan Cumhuriyet Halk Partisi lideri Bülent Ecevit Türk ve Amerikan hükümetlerinin geçmişteki ittifaklarına dayanarak Türk Savunma Bakanlığı bünyesinde bir Amerika istihbarat şubesinin var olduğunu keşfetmiştir. Ancak İsrail Büyük Elçisi Efraim Elrom’un İsrail’in Türkiye’deki Mossad sorumlusu olduğu itibar edilerek İstanbul’da Türk devrimci gençler tarafından kaçırılıp daha sonra da öldürülmesi bir yandan Türkiye’de Amerikan emperyalizmine karşı devrimci eylemlerin yayılmasını engellemek diğer yandan da ilk defa olarak sağ ve sol kesim aralarında bir silahlı çatışma yaratarak devrimci gençlerin birliğine darbe vurmak amacıyla Gladio Örgütü, Amerikan İstihbaratı ve Mossadın işbirliği içerisinde olduklarını ortaya çıkarmıştır. Öyle ki bu gelişmeler 12 Mart 1971 tarihinde meydana gelen askeri darbenin gerçekleşmesine ortam sağlamıştır.

Türkiye İsrail saldırganlığı karşısında Arap meseleleri lehinde desteklerini sürdürmüş ve Birleşmiş Milletler’in Siyonizm’in bir etnik hareket olduğunu savunan kararını onaylayarak daha sonra da bu kararın iptali konusunda oy kullanmaktan imtina ederken çok sayıda Arap ülkesi de mezkûr karar hakkında aynı tutumu sergilemiştir. Türkiye 1979 yılında Filistin Kurtuluş Örgütünü tanıyarak onlara Ankara’da resmi temsilcilik ofisi açmış ve 12 Eylül Darbesinden sonra da İsrail ile diplomatik temsilciliğin azaltılmasına giderek ikili ilişkileri inci sekreter düzeyine düşürmüştür.

Türkiye İslam Konferansı Örgütü’ne katılmakla örgütle ilişkilerini güçlendirmiş ve hatta 12 Eylül 1980 Darbesinin lideri Cumhurbaşkanı Kenan Evren Arabistan’da düzenlenen konferansta bizzat kendisi hazır bulunmuştur ki Arabistan’ı ziyaret eden Laik Türkiye’nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Öyle ki Turgut Özal 1983 yılında başbakan olduktan sonra Hac farızasını eda eden ilk Laik Türkiye yetkilisi olmuştur. İslam Konferansı Örgütüne ait olan İslam İmar Bankasının merkezi ise İstanbul olmuştur.

Nitekim Arap ve İslami yaklaşım bağlamında atılmış olan bu utangaç Laik adımlar sonucu Arap bakış açısında Türk imajı iyimserlik yönünde ilerlemiştir. Özellikle de Turgut Özal’ın 1989 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmasıyla Türkiye politik ve ekonomik açıdan Dünya’ya açılmıştır. Dolayısıyla tüm Arap ülkeleri Türk sanayi ve gıda ürünleriyle doluşarak popüler bir Türk pazarı haline gelmiştir. Aynı zamanda Arap Körfezi ülkelerinde sanayi, inşaat ve tarım projelerinin artmasıyla birlikte bu ülkelerde Türk

istihdamı artmıştır. Libya’da ise 1994 yılında Türk müteahhitlerin Libya hükümetine borçları bir milyar doları aşmıştır. Diğer yandan 1998 yılında Türkiye ile Mısır, Tunus, Cezayir ve Arap Körfez ülkeleri arasında ticari değişim hacmi yaklaşık beş milyar dolara varmıştır¹⁷⁹.

3. Üçüncü Aşama: Büyük Türkiye Süreci

Türk Düşünür Celal Şengör’ün 1917 ve 1919 yıllarında gerçekleşmiş olan iki ardışık Komünizm ve Kemalizm devrimlerini, Ortadoğu konusunda ihtilaf içerisinde olmaları hasebiyle ve kendilerine göre sanayi ile uygarlık alanlarında ileri düzeyde olan Avrupa’ya sınır iki imparatorluk bünyesinde meydana gelmeleri açısından karşılaştırmasına göre: Bu devrimlerin ikisi de doğu insanının medeniyet alanında batı insanı seviyesine gelebilmesi için onlara yetişmelerinin ve izlemekte oldukları aynı yola karışmalarının zorunlu olduğuna inanıyorlardı ki bu hedefe varabilmek için her iki hareketin de kendine özgü üslubu vardı. Dolayısıyla Komünist ve Kemalistler kendi ülkelerini yenilemeyi hedeflerken ekonomi ve idarenin devlet egemenliği altına alınarak tek parti aracılığıyla istibdadi hâkimiyet yöntemine başvurmuşlardır. Ancak Kemalizm devrimi milli antlaşma sloganı “Yurtta sulh, cihanda sulh” vesilesiyle barışçıl ve izolasyonist bir devrimdir. Bu slogan şu anlama gelmektedir ki Türkiye başkalarının bir karış toprağında gözü olmadığı gibi kendi topraklarından bir karış bile başka kimselere feragat etmeksizin içeride toplumsal dışarıda da dünya barışının sağlanması çağrısında bulunmaktadır. Yani Türkiye istikrar ve güven içinde olduğu sürece dünya da aynı durumda olacaktır. Komünizm ise kapsamlı evrensel ve uluslararası hâkim ideolojik bir devrimdir ki “Birleşin Ey Dünya İşçileri” sloganıyla dünyayı birleştirme çabasıdadır. Her iki hareket de vesayet ve yönlendirmenin devlet denetimi altında olması gerektiğinin zorunlu olduğuna inanırken ancak bu olguya dair standartları farklılık göstermektedir. Öyle ki Komünizm hareketi toplum sorunlarında yapılması gereken değişim uygulamalarında maneviyat ve fikri vesayet yönleri göz ardı edip istibdadi bir yönetim şeklini benimsemiştir. Kemalizm ise dünyadaki tüm kapsamlı rejimler misali, birleşik ulusun tek lider egemenliğinde tek parti tarafından yönetilmesi fikrine inanmasından yola çıkmasına rağmen özellikle de İkinci Dünya Savaşından sonra çok partili sisteme geçerek kendi kendini yenileme çabasına girmiştir. Zira ilk yıllarında istibdadi bir hakimiyet sürerek istiklal mahkemeleri ve 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn kanunu aracılığıyla muhalefete karşı çok sert davranışlarda bulunmuş, Kemalistlerin kendi kurmuş oldukları

---

¹⁷⁹ Bakınız: Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in Türk Radyo Televizyon Kurumunun Birinci Kanalına yapmış olduğu açıklamalar, Pazar akşamı 17.01.1999.

Türk Sosyalist Partisi, İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yükseliş Partisi gibi şekli partiler kapatılmıştır. Bunun yanı sıra Tanin ve Vatan dergileri de kapatılarak gazeteci ve muharrirleri olan Eşref Edip, Velid Ebul'Ziya, İlhami Sefa, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, Suphi Nuri İleri ve İsmail Müştak¹⁸⁰ gibi isimler bir yandan partilerin kapatılmasına muhalefet ettikleri için diğer yandan da devletin istiklal mahkemeleri kapsamında muhalefetten intikam alma amaçlı uygulamış olduğu devlet terörünü kınadıkları için sert hükümlere maruz kalıp uzaklaştırılmışlardır¹⁸¹.

Ancak Komünizm ve Kemalizm devrimlerinin üzerinden 70 yıldan fazla bir süre geçmişken Komünizm devrimi çökmüştür. Öyle ki 1989 yılında Gorbaçov samimiyet ve şeffaflık çerçevesinde yenilikler yapmak istemiştir. Zira politik, dini ve fikri istibdat aşırı bir şekilde etki tepkinin doğmasına neden olmuştu ki bundan Sosyalizm düşmanı güçler Sosyalizm tecrübesine kendi evinde darbe vurmaya yönünde yararlar sağlamışlardır. Reformcu Kemalizm Devrimi ise farklı aşamalarda yenilikler icra etmiş ve bu nedenle bugüne kadar varlığını sürdürmüştür.

Buradan yola çıkılırsa Türk toplumu, diğer toplumlarda benzeri ender görülen hoşgörü ve uyum içerisinde yaşama çerçevesinde tüm siyasi, fikri ve dini tevecçülere açık hale gelmiştir. Nitekim bu çeşitlilik ve o hoşgörü siyasi partilerin seçim kazanmalarına sebep olmuştur ki bu ancak birleşik bir politik yapı ve güçlü bir iktidarın egemenliği altında dönem perspektifi uyarınca sosyal yaşamda gereken dönüşümlerin icra edilmesine sürükleyecek bir hırs programı kapsamında gerçekleşebilir. Öyle ki Demokrat Partisi Adnan Menderes liderliğinde Birleşmiş Milletlerin 1948 yılında ilan etmiş olduğu İnanç Özgürlüğü ve İnsan Hakları Beyannamesini benimsediği için 1950 seçimlerini büyük bir zaferle kazanmıştır. Adalet Partisi de Amerikan üniversiteleri mezunu genç mühendis Süleyman Demirel liderliğinde Türkiye'de İslami uyanış dalgasına kapılarak 1965 seçimlerini kazanmıştır. Anavatan Partisi ise ekonomi uzmanı ve Dünya Bankası danışmanlarından biri olan Turgut Özal liderliğinde Post Modernliğe yönelmiş çağın nabzına tutunarak 1983 seçimlerini kazanmıştır. Hal böyle olunca Özal ekonomide devlet vesayeti ilkesini terk edip serbest piyasa ekonomisi ilkesini benimsemiştir. Dolayısıyla da ülke ekonomik anlamda dünyaya açık bir duruma gelmiştir. Siyasi açıdan ise lideri Atatürk'ün Osmanlı sistemine karşı uygulamış olduğu politikadan basit bir farklılıkla İttihatçıların da benimsediği laikçilik ile milliyetçilik ilkesinin yerine İslami hoşgörü ilkesini benimseyerek İlmli Milliyetçilik, İslamcılık ve Batıcılık sentezini kullanarak muhafazakâr sağ, sosyalist sol, milliyetçi ve İslamcı kesimleri kendi partisinde toplamıştır.

¹⁸⁰ Hüseyin Yılmaz, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devlet Terörü* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1992), sh. 170.

¹⁸¹ a.g.e., s. 195.

Zira Turgut Özal Cuma namazını cemaatle birlikte kılan, hac farızasını eda eden ilk başbakan olmasının yanı sıra halk toplantıları ve törenlerinde milletle beraber halk türküleri söyleyerek insanların sevincini paylaşan ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

Turgut Özal adım adım uyumlu değişime meyilli olsa da devletin gerçek egemeni olan milli güvenlik meclisi ile savaflara girmekten kaçınmış ve hatta 12 Eylül 1980 darbesinin lideri olan ve 1989 yılına kadar ülkede cumhurbaşkanlığı görevi yapan Kenan Evren'in tüm taleplerini yerine getirmiştir. Öyle ki bu talepler doğrultusunda en iyi Türk diplomatlardan olan Vahit Halefoğlu Moskova Türk büyükelçisi olarak atanmış, Hacettepe Üniversitesi rektörü İhsan Doğramacı da Yüksek Öğretim Kurulu başkanı olarak atanmıştır. Nitekim Özal 1983 yılında hükümetine belirlemiş olduğu ilk değişim programı kapsamında küresel ekonomi kuralları ile bütünleşebilmek için toplumda liberal değişimler gerçekleştirmeye çaba göstermiştir. Böylece Batılı tarzda toplum düzeni getirebilmek için ordunun politikaya müdahalesi otomatik olarak ortadan kalkmış olacaktır. Ancak Özal aynı zaman bir yandan ciddi bir arzu ile bölgede İsrail'in rolünü kısıtlamaya çaba göstermiş diğer yandan da ülkesinin Arap ve İslam Âlemi ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu tutumu ise iki sebepten kaynaklanmaktadır ki bunlar: Bir yandan Araplar ve İsrail konusunda Türkiye'nin 1965 yılından itibaren izlemiş olduğu denge politikasını uygulamak diğer yandan da Türkiye'nin Ortadoğu'nun en güçlü ülkesi ve küresel anlamda büyük bir güç haline gelebilmesi için ABD'nin dünya politikası kapsamında uyum stratejisi izlemeyi arzulamıştır. Çünkü Özal'ın gelecekle ilgili umutları yirmi birinci yüz yılın Türkiye ve Türklerin yüz yılı olması yönündeydi. Bu nedenle Özal daha önceki bir tarihte İsrail'i ziyaretinden dolayı (ki iktidarı boyunca hiçbir taleplerini kabul etmemiştir) kendisine dava açılmasına rağmen 1987 yılında Suriye'yi ziyaret ederek iki ülke arasındaki su ve terör krizi zirvesine katılmıştır. Hatta 1980 darbesinden sonra Özal Başbakan Ulusoy'un yardımcısıyken Dışışleri bakanı İlter Türkmen'in ortaya atmış olduğu İsrail ile ilişkileri kesmek veya alt düzeye indirgeme fikrini desteklemiştir. Çünkü Türkiye çıkarları doğrultusunda Arap pazarına ihracatı artırmak ve Arap petrolünü düşük fiyata elde etmek için Araplarla ilişkilerini güçlendirmesi gerekir.

Milli Güvenlik Meclisinin bu fikri reddetmesine rağmen Türkmen Cumhurbaşkanı Evren'i sonunda ikna ederek İsrail ile diplomatik temsilciliği ikinci derece sekreterlik düzeyine indirmeyi başarmıştır. Dolayısıyla Dr. Muhammed Nureddin'e göre "Türkiye'yi İsrail'in daimi müttefiki Arapların da daimi düşmanı olarak itham etmek yanlış olur. Bu deyimim altmışlı yılların ortalarına kadar doğruluk payı olsa da daha sonraları açısından tersi söz konusudur. Hatta 12 Eylül 1980 darbesinden sonra sebebi her ne olursa olsun çok

önemli konularda Türkler Arapları destekleyici tutumlar sergilemişlerdir¹⁸².” Ancak 1985 yılından sonra bölge ve dünyada meydana gelen politik gelişmelerden kaynaklı İsrail ile diplomatik temsilcilik düzeyinin artırılması konusunda Cumhurbaşkanı Kenan Evren’e Amerikan baskıları artınca işi Turgut Özal üstlenmiştir. Öyle ki 1988 yılında Filistin devlet olarak ilan edilince Özal ilk önce bunu tanıyarak Ankara’da Filistin Büyük Elçiliği Ofisi açılmasına izin vermiş ve daha sonra da İsrail ile ilişki düzeyini büyükelçilik derecesine yükseltmiştir. Ancak 1991 yılına kadar İsrail’e Türk büyükelçisi atamamıştır.

Brzezinski’nin “Türkiye’ye hâkim olan dünyaya hâkim olur” ifadesini kullandığı gibi Turgut Özal da Türkiye’nin Avrasya platosunun merkezinde yer alması itibarıyla konumunun jeostratejik önemini biliyordu. Özellikle de Sovyetler Birliğinin çökmesi, Orta Asya’da Türkçe konuşan cumhuriyetlerin bağımsız birer devlet haline gelmesi, Balkanlar’da Bosna-Hersek ve Makedonya cumhuriyetlerinin ortaya çıkması, İkinci Körfez Savaşının meydana gelmesinden sonra Türkiye kendi beşeri kaynak ve öz gücüne dayanabilir duruma gelmiştir. Zira Türkiye’nin demokrasi tecrübesinin yanı sıra Kuzey Atlantik Örgütü’nün Amerika’dan sonra en büyük askeri güç konumunda olması, bilinçli veya bilinçsiz olarak bölgeye hâkim ideolojilere hizmet edip ara sıra gelişmesine engel olabileceksinir sorunları savaşlarına girmesi, istibdadi rejim ve merkezi ekonomiye sahip olmasına rağmen 24 Ocak 1980 tarihinde alınan serbest piyasa kararları ile birlikte ekonomik anlamda ülkenin ilerlemesi ayrı bir önem arz etmektedir.

Turgut Özal 1980 darbesinden önce planlama komisyonunda danışmanlık görevi yapması hasebiyle Türkiye’nin NATO birliğine girmesiyle birlikte bu ittifaktan faydalanarak bölgesel veya uluslararası meselelerde konumunu güçlendirip daha aktif bir rol oynama yerine egemenliği ABD’ye teslim ettiğini ve Ankara’nın bu alanda belirli bir stratejik görüşünün olmadığını biliyordu. Dolayısıyla Brzezinski’nin deyimini itibarıyla seksenli yılların ikinci yarısından sonra Amerikan anlayışı kapsamında batıda Marakeş’ten başlayarak doğuda Orta Asya üzerinden Afganistan’a kadar varan Yeni Ortadoğu Dörtgeni tasarlandığında dünyanın da tüm siyasi ve iktisadi sorunlarla birlikte post modern topluma yönelmesinin yanı sıra sosyo-kültürel dönüşümlerin meydana gelmesi ve güç dengelerinin değişmesinden kaynaklı ortaya çıkan sorunlar karşısında Türkiye bir anda kendini büyük ve tehlikeli meselelerle karşı karşıya bulmuştur. Bu tehlikeler ise şunlardır: Irak’tan başlayarak Türkiye’ye kadar uzanan Kürt sorunu, Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlarda kurulan kardeş Türk ve Müslüman cumhuriyetlere ayak basabilme yarışına giren hâkim ideolojilerin mücadelesi ile birlikte bütün bunlardan daha önemlisi olan

---

¹⁸²Muhammed Nureddin, *Dönüşken Zamanda Türkiye: Kimlik kaygısı ve Seçenekler Savaşı* (Beirut; Londra: Riyad El-Reyyis Yayın ve Kitabevi, 1997), s. 263.

içeride ve dışarıda Kemalizm ve Osmanlı, İslam ve Laiklik, Odaklı Ekonomi ve Liberalizm, Tek Parti (Kemalizm) ve Çok Particilik, Doğululuk ve Batılılık, Ortadoğululuk ve Avrupalılık arasında bocalamak üzere ortaya atılan Türk kimliği krizidir.

Ancak Turgut Özal 1989 yılında cumhurbaşkanı olduktan sonra bölgesel ve küresel değişkenleri dikkate alarak tüm iç ve dış zorluklara karşı cesurca mücadele etmiştir. Bunu yaparken Türk toplumunun geçen bin yıllık uygarlık birikimini göz önünde bulundurup iç demokrasi anlamında politik, ekonomik ve sosyal alanlarda reformlar gerçekleştirmek amacıyla “İkinci Değişim Programı” kapsamında ılımlı ulusal-İslami-Batı sentezi fikrini canlandırmaya çaba göstermiştir. Bunun yanı sıra Türk resmi çevrelerin kendi dinamik alanları addettikleri batıda Adriyatik Denizinden başlayıp Ortadoğu üzerinden geçerek doğuda Çin Seddine kadar varan bölgede Türkiye’nin aktif rol oynayabilmesi adına “Yeni Osmanlı” fikrini benimseyerek hareket etmiştir. Zira bu coğrafya önceleri Osmanlı Devleti’nin tebaası bölgeler olup ek olarak da Orta Asya Türk ülkelerini kapsamaktadır. Aynı zamanda bu fikir ABD’nin batıda Marakeş’ten başlayıp Ortadoğu ve Orta Asya üzerinden geçerek doğuda Afganistan’a kadar varan Ortadoğu dikdörtgeni anlayışına mutabıktır. Amerika’nın küresel politikaya hâkim yegâne kutup haline dönüşmesiyle birlikte Washington dünyanın merkezi konumuna gelmiştir. Hal böyle olunca Özal sanki bir yandan Amerikan siyaseti ile uyum stratejisini takip etme arzusunda olmuş diğer yandan da Amerikan stratejisinin bir parçası olarak İsrail’in yerini ikame edip o büyük dikdörtgen coğrafyada tutucu eğilimlere karşı mücadele etmek ve bu dinamik bölgede Türk-Amerikan ortak çıkarları koruma babında çabalar sarf etmiştir. Ardından Sovyetler birliğinin çökmesi sonucu dönem gelişmeleri ışığında Sevr Antlaşması uyarınca tehlikeli bölünme fikrinin yeniden doğmasına karşı, yalnızlık çemberini kırıp Büyük Türkiye devleti kurmak ve yirmi birinci asrın Türkiye ve Türklerin çağı olması adına mücadelesini sürdürmüştür¹⁸³. Turgut Özal “İkinci Değişim Programından” yola çıkarak Türk-Kürt federasyonu tartışmalarını ortaya atmıştır. Lübnanlı tarihçi Halid Ziyade “Yeni Osmanlı” fikrine dayanarak Özal büyük bir Türkiye inşa etme amacıyla ülkede ortaya atıp gerçekleştirmeye çalıştığı bu fikrin İkinci Dünya Savaşı öncesinde ulusal sosyalistlerin uygulamış olduğu politikalar olmasıyla birlikte bu girişimin bir güç oyunu olduğuna vurgu yapmıştır. Aynı zamanda genel olarak Batıyla özel olarak da Yunanistan ile ilişkilerin

---

¹⁸³Cumhurbaşkanı Özal’ın danışmanlığını yapan solcu gazeteci Cengiz Çandar dış politikada “Yeni Osmanlı” fikrinin sahibi sayılmasına rağmen Çandar ve siyaset bilimi akademisyeni gazeteci Mehmet Altan’ın ortaya atmış olduğu iç açılım fikri çerçevesinden bakıldığında bu fikrin “İkinci Cumhuriyet” düşüncesinin ikizi mahiyetinde olduğu görülmektedir. Nitekim ülkede Türk ve Kürt kökenlilerden olmak üzere her türlü İslami ve Marksizm gibi görüşlere sahip çoğu basın mensupları ile düşünce erbabları bu fikrin Türk toplumunda sürekli değişimin bir mazharı olduğunu itibar etmekle bu konuda desteklerini sürdürüp kültürel ve ekonomik anlamda küresel entegrasyona yönelmişlerdir. Ancak siyasi açıdan bunu tasvip etmemişlerdir. Zira bu girişimde bir nevi Amerikan egemenliği görmekteydiler.

güçlendirilmesi ve üzerinden on beş yıl geçen Kıbrıs krizi konusunda bir çözüme varabilmek adına sadece Türkiye'nin tanımakta olduğu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bir kısım topraklarının Yunan Kıbrıs'ı lehine terk edilmesi fikrini de öne sürmüştür. Bunun yanı sıra Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı Batı Koalisyonunu destekleyerek Türkiye'yi İkinci Körfez Savaşına sürüklemeye çalışmıştır ki bunu yaparken Türkiye'nin bir koyup üç alacağını savunuyordu. Dolayısıyla bu konuyu genelkurmay başkanı General Necip Torumtay'a açarken koalisyon güçlerinin Irak'a girdiği an Türkiye'nin de Kuzey Irak'a girmesi zorunlu olduğunu öne sürmüş ve Musul ile Kerkük'e kadar varıp Irak Kürtleri ve Kürt İşçi Partisi'nin Türkiye'nin gözetimi altına alınmasının yanı sıra yıllar önce Musul ile Kerkük petroleri konusunda Türkiye'nin gasp edilen haklarını yeniden talep edilmesini belirtmiştir¹⁸⁴.

Ancak Torumtay'ın Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu maceraya girmesini reddetmesi ve Anavatan Partisi Başkanı (Özal'ın Partisi) Başbakan Yıldırım Akbulut Torumtay'ın bu tutumunu desteklemesi Özal'ın Asker olan Torumtay'ı emekliliğe sevk etmeye sürüklemiştir ki sivil bir cumhurbaşkanının böyle bir girişimde bulunması Çağdaş Türk tarihinde ilk defa görülen bir vaka olmuştur. Akbulut'un Turgut Özal çabasına karşı sergilemiş olduğu olumsuz tavrından kaynaklı Özal'ın kendisini cezalandırmak adına Anavatan Partisi liderliği konusunda 1990 yılında Akbulut'a rakip olan Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ı desteklemesine neden olmuştur. Ancak Yılmaz parti liderliğini kazandıktan sonra Özal'a karşı çıkmıştır. Nitekim Mesut Yılmaz'ın Özal ilkelerinden sapmasıyla birlikte partide oklar düşüşmeye başlamış ve 1991 yılı seçimlerinde sahip olduğu oy oranı %42'den %18'e düşerken 1995 seçimlerinde %16'ya 1999 seçimlerinde ise yaklaşık %12'ye düşmüştür.

Türkiye'nin Güneydoğusun'da (Yaklaşık 12 milyon azınlık Kürt nüfusunun yaşadığı bölge) durumların gerilmesiyle Turgut Özal cumhurbaşkanlığı makamına gelmesinden sonra iki sebepten kaynaklı olarak Kürt sorunu kendisinin ana endişesi haline gelmiştir. Bu sebeplerden birincisi o bölgede ilan edilmemiş olan savaş yıllık devlet bütçesinden on milyar dolar götürmekteydi ki Özal buna karşın Güneydoğu'yu sosyo-ekonomik alanda kalkındırmak ve o bölgede işlenmeyen ölü toprakları işleyerek işsizliği ortadan kaldırmak ve genel olarak ülkede kapsamlı kalkınma yaratmak maksadıyla GAP projesine imza atmıştır. İkinci sebep ise bölge üzerinde siyasi veya stratejik hedeflerini

---

¹⁸⁴ Gazeteci Tufan Türeç 06.07.1994 tarihinde Hürriyet Gazetesinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Başbakan Yıldırım Akbulut ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın katılımlarıyla gerçekleşen üçlü toplantıya işaret ettikten bir hafta sonra Milliyet Gazetesi Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a girmesi konusundaki Özal planının detayları hakkında Necip Torumtay ile yapılan basın tahkikini yayınlamıştır.

gerçekleştirmek için Türkiye'ye sınır bazı devletlerin¹⁸⁵ yanı sıra özellikle de Yunanistan, İsrail, Almanya, Amerika ve Rusya gibi yabancı ülkelerin Kürdistan İşçi Partisi örgütüne maddi, eğitim ve lojistik alanlarında yardımlar sağlayarak lideri olan Abdullah Öcalan'ı kendi topraklarında barındırmalarıdır. Bu nedenle Özal Türkiye'de Kürt sorununa esnek bakarak Kürt kültür haklarını korumak babında Türk-Kürt Federasyonu fikrini tartışma ortamına atmıştır.

Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri ile radikal milliyetçilerin Kıbrıs konusunda tavizler verilmesi ve Türkiye'de Kürt kimliğinin tanınmasına itiraz etmeleri, buna ek olarak TSK'nın Yeni Osmanlı fikrini reddedip bunu Kemalizm ilkelerinin "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" dışına çıkmak olarak görmeleri Özal'ın içeride demokratik açılım dışarıda da Türkiye'ye cıvar ve Ortadoğu dikdörtgeninde yer alan ülkelerin yanı sıra Orta Asya cumhuriyetleriyle sosyo-ekonomik ittifaklar kurup Büyük Türkiye inşa etmeyönündeki (Ki Özal'dan sonra gelen halefleri ve rakibi olan Süleyman Demirel'in de bu konuda aynı fikirde olmalarına rağmen) planları başarısızlığa uğramıştır. Özellikle de Washington Türkiye'nin benimsemiş olduğu bu fikrin bir yandan Ortadoğu'nun petrol ve gıdasını sömürmek için gütmekte olduğu yirmi birinci yüz yıl stratejisi ile açık bir şekilde çatıştığını görüyordu diğer yandan da Ortadoğu'dan Çin Seddine kadar geniş bir coğrafyaya uzanan bölgelerde Washington ve İsrail'in çıkarlarını korumak olan eski stratejisine zıt bir durum olduğuna inanıyordu. Çünkü Batı ve İsrail bu dinamik dikdörtgende İslami, Türk veya Arap eksenli güçlü bir siyasi blokun kurulmasını istemiyordu. Bu nedenle İsrail Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleriyle herhangi bir yaklaşımına itiraz etmektedir. Hatta Şimon Peres Türkiye'nin Türkler ve Ortadoğu Müslümanlarıyla tüm bağlarını kesmek amacıyla Türkiye'yi bir Ortadoğu ülkesi olarak kabul etmeyip¹⁸⁶ Akdeniz'in doğusundaki ülkelere biri saymakla Avrupa'nın Batı pazarına¹⁸⁷ mensup bir devlet olarak değerlendirmektedir.

Nitekim İsrail medyası ve aralarında bazı Türk gazeteleri de bulunmak üzere dünya Siyonizm medyası bir yandan Türk-Arap ilişkilerine toz düşürmek adına özel bir gösterirken diğer yandan da İsrail'in Filistin'de Araplara karşı uygulamakta olduğu terör eylemlerinin üstünü kapatmak için İslamiyet'i terörizmle özdeşleştirerek Arapların da bu terörizmin koruyucusu olduklarını nitelendirip Arap-İslam Âlemi ilişkilerine şüphe tohumları ekmeye çalışmıştır. Ancak 1991 yılının gözünde Madrid'de Arap-İsrail

¹⁸⁵1993-1994 tarihleri arasında Türkiye'de yayınlanan gazete içeriklerinin tüm siyasi analizleri bunu göstermektedir. Daha fazla detay için bakınız: El-Dakuki, Suret'ül Arab Ledel Etrak, s. 140-153.

¹⁸⁶Şimon Peres, El-Şark El-Avsat El-Cedit, Muhammed Hilmi Abdülhafiz'in tercümesi (Amman: Darül'Celil, 1996), s. 109-110.

¹⁸⁷a.g.e, s. 109-139.

görüşmelerinin başlaması sonucu Türkiye'nin Ortadoğu dış politikası nazarında Arap takıntısının gerilemesi Türkiye açısından uygun koşulların yaratılmasına neden olmuştur. Lakin 1993 yılı itibariyle Washington gözetiminde İsrail ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasında Oslo Antlaşmasının imzalanması, Süleyman Demirel'in 1993 yılında cumhurbaşkanı olmasıyla Doğruyol Partisi'nin genel başkanlık koltuğuna geçen Tansu Çiller'i iki sebepten kaynaklı İsrail ile yumuşak bir diyalog kurmasına itmiştir. Bu sebeplerden birincisi: Parti bağlamında Özal ve Demirel liderliklerinden bağımsız bir siyasi kişiliğe sahip bir liderlik vasfıyla ortaya çıkmasıdır. İkinci sebep ise "Ortadoğu'nun geleceği Türk-Arap İsrail uzlaşmasına bağlı olduğu görüşünü öne süren Amerikan stratejisine tam yaklaşım sergilemektir. Çünkü bölgede istikrarın sağlanması ancak Türkiye'nin bölge üzerindeki rolünün önemini göz önünde bulundurmakla bu üçlü tarafın ortak çalışmaları sayesinde gerçekleşebileceği kaçınılmazdır¹⁸⁸." Türkiye'nin bu yaklaşımının altında yatan sebep ise Amerikan ve Yahudi para evlerinin desteğini sağlayıp Türkiye'deki ekonomik krize bir çözüm bulmaktır. Özellikle de Türkiye'nin bölgedeki rolünün önemi vurgulanması Özal'ın Büyük Türkiye Devleti meydana getirme fikriyle örtüşmektedir. Nitekim Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel anlamdaki projeleri: Barış suyu boru hatları, İstanbul-Beyrut-Tel Aviv-Kahire seyahat yolu ve su ile petrol değişimi projeleri idi.

Özal'ın vefatından sonra Demirel'in 1994 yılında Türk Cumhuriyetleri Cumhurbaşkanları İkinci konferansında ekonomik anlamda Orta Asya'ya açılmak için bir ekonomik işbirliği organizasyonunun kurulması çağrısında bulunmasıyla Türk liderlerin hepsi kendilerine has üsluplarıyla Büyük Türkiye fikrini benimsemişlerdir. Bülent Ecevit Adriyatik'ten Çin Seddine kadar uzanan Türk Dünyası Birliği fikrini benimsemiş, Tansu Çiller İsrail ile askeri sanayi işbirliğini geliştirmek için İsrail'e bir ziyaret düzenlemiştir ki Suriye'nin Arap milli güvenliği açısından tehlikeli gördüğü Türk-İsrail askeri antlaşmalarının ilk tuğlası burada atılmıştır. Daha sonra da Avrupa Birliği tam üyeliğine geçmek amacıyla ilk adım olarak 06.03.1995 tarihinde Avrupa Birliği ile gümrük birliği antlaşması imzalayıp Türkiye'yi Avrupa Ekonomi Birliğine taşımıştır. Refah Partisi'nin lideri olan Başbakan Necmettin Erbakan Türkiye liderliğinde bir İslami ortak pazarın kurulması adına başlangıç olarak 1996 yılında sekiz İslam ülkesi ile ekonomik işbirliği antlaşması imzalamıştır. Türkiye Büyük Türkiye fikrini benimseme aracılığıyla yerel anlamda Mısır ve İran gibi büyük bir merkezi devlet olma çabasını gösterirken "Amerikan Anlayışı göre" Adriyatik'ten Çin Seddine kadar uzanan Ortadoğu coğrafyası açısından bu bölgenin politik, ekonomik ve kültürel anlamdaki dinamik bölgesi olarak görmeye

---

¹⁸⁸El-Dakuki, a.g.e., s. 131-136.

Rusya Federasyonunun çizgileri boyunca (Sovyetler Birliği değil) bir Türk Devletleri Birliği kurmak için bu coğrafyada aktif ve etkin bir rol oynama çabasıdır. Küresel anlamda ise Türkiye Yeni Dünya Düzeninde aktif bir role sahip olması adına Avrupa birliğine katılma arzusunun taşıdığıdır. Zira hâkimiyeti ellerinde bulduran siyasi kesim geçmişte olduğu gibi şimdi de Avrupalı ve Batılı görüş sahipleridir. Ancak Batılılar birçok sebep ve görünür argümanlardan kaynaklı olarak Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılmasını reddetmişlerdir. Bu sebepler ise şunlardır: kültürel ve miras farklılığı, Alman Müsteşar Kohl'ün dediği gibi insan haklarını ihlal etmesi ve Kürt kimliğini tanımamasıdır ki Avrupa parlamentosunun sol kesimi ve Yeşil Topluluğu da bu konuda aynı fikirdedirler, İngiltere Dışişleri Bakanı Robin Cook'un düşündüğü gibi Türkiye haritasının sınırlarının istikrarsızlığı, Birleşik Almanya ve Avrupa Birliği liderinin İngiltere misali hareketlerini takip edecek başka bir Amerikan gözü daha istememeleridir. Veya başka gizli sebeplerden kaynaklıdır ki bunlar: İslamcı Türk düşünürlerin de savunduğu üzere Türkiye'nin Laik olmasına rağmen bir İslam ülkesi olması, ya da Süleyman Demirel ve çoğu Türk liderlerin düşündüğü gibi Avrupa'nın Türkiye'yi parçalamak için Sevr Antlaşmasını yeniden uygulama çabasında olmasıdır. Bu nedenle Türkiye bir anda kendini Mesut Yılmaz'ın dediği gibi "Sadece Hristiyanların bir Kulübü haline gelen" Avrupa ile karşı karşıya bulmuş ve hatta Demirel Türkiye'nin Türkiye'ye muhtaç bir Avrupa'ya ihtiyacı olmadığını vurgulamıştır. Dolayısıyla Türk liderler Avrupa birliğine katılma konusunu yüksek raflara kaldırmışlardır. Özellikle de ellerinde çok savlar bulundurarak Avrupa'nın bugün sadece Avrupa ülkelerinden oluşan bir savunma sistemi kurmak peşinde olduğunu ve o ülkelerin Kuzey Atlantik Örgütünden ayrılmakla Avrupa kutbunu kuramadıkları takdirde Amerikan stratejistlerin de savunduğu üzere NATO'nun sadece Washington müttefiklerini kapsayan bir Amerikan savunma sistemine dönüşüp yirmi birinci yüzyılın Amerika çağı olacağı kanaatinde dirler. Dolayısıyla Türk liderler Amerika'nın Ortadoğu dikdörtgeninde kontrolünü güçlendirebilecek ve yirmi birinci yüzyılda gıda ve petrol enerjisi kazanımı stratejisini gerçekleştirmek amacıyla bölgede Türkiye ile İsrail'i de kapsayan yeni bir Amerikan-Arap ittifakı kurma olasılığını garipsememektedirler. Öyle ki bu yeni oluşumda Büyük Türkiye söylemi ilkesinden yola çıkarak Türkiye'nin bölgesel açıdan tüm taraflarla çok yönlü ilişkiler kurabilmesi için politik sıralamada Türkiye'ye en büyük rolün verileceğini öne sürmektedirler. Mahir Kaynak, Hasan Köni, Doğu Ergil ve Şükrü Elekdağ gibi Türk stratejistler'e göre ise PKK lideri Abdullah Öcalan'ı kendi topraklarından ihraç etmesi için Suriye'ye karşı uygulamış olduğu baskılar ve bunun sonucundan Öcalan'ın oradan çıkıp Rusya'ya oradan da 13.11.1998 tarihinde Roma'ya geçmesi, Türkiye'nin "Herhangi bir devletin Öcalan'ı kendi topraklarında barındırmaya kalkışması halinde bu

eylemi bir Türkiye düşmanlığı addedip gereken uygun icraatların yapılacağına” dair tehditler savurması ve İtalya’ya karşı ekonomik boykot uygulaması Büyük Türkiye gücünün bir tezahürü idi.

Nitekim Siyonizm medyası planladığı sonuçları elde edebilmek ve kendi güncel çıkarları ile müstakbeli stratejik hedeflerini gerçekleştirmek uğrunda her zaman krizlerden yararlanmakta büyük rol oynamıştır. Bunu Türk-Arap ilişkilerine toz düşürmekle, Araplarla Müslümanların birbirilerine karşı imajlarını çarpıtmakla, Türkleri Araplara çatmakla veya medyayı kötüye kullanarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Amerikan televizyon kanalı “Arab Net Work Of Amerika” 05.05.1998 tarihinde Washington Suriye Büyükelçisi Velid El-Muallim’e İsrail’den Golan’ın iadesini talep ederken Suriye’nin neden Hatay’ı talep etmediği yönünde sorulan soruya cevaben “Golan Tepelerini İsrail işgalinden kurtardıktan sonra bu yağmalanmış livanın konusuna bakacağız” ifadesini kullandığını nispet etmiştir. Filistin topraklarında İsrail’in kurulmasını teşvik etme amacıyla Sedat Simavi’nin 1947 yılında kurmuş olduğu Hürriyet medyasının bir grup gazeteleri “Suriye’ye karşı Türk tehdidi ve düşmanlığı sağlamak adına” hızlı bir şekilde bu haberi ana başlıklar halinde yayınlayarak “Ey elçi haddinde dur, Suriye Türkiye düşmanlığını tekrar döndü ve Suriye Türkiye’nin gücünü bilir.” manşetlerini kullanmıştır¹⁸⁹. Büyükelçi El-Muallim aylardan beri ne Arap ne de Amerikan basınına bu konuyla ilgili herhangi bir açıklama yapmadığını El-Şark El-Avsat Gazetesinde yalanlamasına ve bu yalanlamayı tüm Türk yayın araçlarının yayınlamasına rağmen bu yalan haberin kampanya liderliğini yapan Hürriyet Medyasından çıkan Milliyet Gazetesi bu yalanlamayı neşretmemiştir¹⁹⁰. Nitekim Suriye Hatay konusunda hiçbir zaman resmi bir talepte bulunmamış¹⁹¹ ve sadece kendi okul kitaplarında bu konuya açıklık getirmiştir¹⁹².

Öyle ki bu kuruluşun gazeteleri Suriye’nin Hatay’ı kendi topraklarının bir parçası olarak kendi haritasının sınırları içerisinde gösterdiğine dair zaman zaman yayınlar yapmasıyla bilinir. Hatta Milliyet Gazetesi Türkiye’nin Öcalan krizinden dolayı Suriye’ye saldırmasına dair Türk devlet yetkililerini sürekli kışkırtmakta olup Suriye’nin Öcalan’ı kendi topraklarından çıkartmayarak PKK’yı desteklemekten vazgeçmediği takdirde Türkiye’nin bu konuda sabrının taşıdığı ve buna karşın tehditlerini yerine getirmeyip Suriye’ye saldırmadığı halde gerçekçiliğini kaybetmiş olacağı yönünde yayınlar yapmıştır. Bu kuruluşun ait yayın organları Türkiye’nin Araplarla iyi ilişkiler kurmasını istemedikleri

---

¹⁸⁹Milliyet, 30.09.1998.

¹⁹⁰ El-Şark El-Avsat, 08.05.1998.

¹⁹¹Milliyet,01.10.1998.

¹⁹²Tarih El-Arab El-Hadis Vel-Muasır, Bir Grup Yazar (Şam: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997-1998), s. 358-359.

için Yahudi gazetecilerden olan ve Milliyet Gazetesinin siyasi analisti Sami Kohen Mesut Yılmaz Hükümetinin başbakan yardımcısı ve dış politika şefi olan Bülent Ecevit'in hükümetin Irak ve Libya ile diplomatik temsilciliği büyükelçilik düzeyine çıkarma kararı aldığına dair "Görünen o'dur ki Türkiye Avrupa'ya sırtını dönerek Irak ve Libya ile ilişkileri güçlendirmekle dış politikada önemli değişiklikler yapmak istemektedir" şeklinde yapmış olduğu açıklamayı tenkit etmiştir. Hatta Hürriyet Gazetesinin editörü Oktay Ekşi Araplardan uzak durmanın zorunlu olduğu çağrısında bulunarak "Onlardan uzaklaşmamız kendi milli çıkarlarımıza hizmettir" tabirini kullanmıştır¹⁹³.

20 Ekim 1998 tarihinde imzalanan Adana Antlaşması sonucu Kürdistan İşçi Partisi lideri Abdullah Öcalan Suriye'den ihraç edilmiş dolayısıyla da Türkiye-Suriye krizi sona ermiştir. Bu gelişmelerin hemen akabinde Türk-Arap ilişkilerini bozmak amacıyla bu sorunu kendilerine bir sığınak bilen batı eğilimli çoğu yayın araçları ve özellikle de Hürriyet medyasının gazeteleri sürekli genel olarak Arapların özel olarak da Suriye'nin Türkiye'ye karşı terörizm faaliyetlerini desteklediğini vurgulamışlardır. Bu fırsatı değerlendirmek üzere aynı kuruluşa tabi olan Milliyet Gazetesi bu kere Batı ve Avrupa kaynaklarından naklen 03 Şubat 1999 tarihinde Suriye'nin Türkiye'ye karşı terör faaliyetlerinde bulunmak adına Lübnan'ın Bukâ' Ovasında Ermeni Asala Örgütünün elemanlarını eğittiği yönünde haberler yayınlamaya başlamıştır ki bu haberleri Başbakan Bülent Ecevit'in o tarihten bir gün önce yarı resmi olan TRT1 kanalında Suriye'nin Adana Antlaşmasına sadık kaldığı ve bu nedenle de Türkiye'nin ikili ilişkileri daha da güçlendirme niyetinde olduğu yönünde yapmış olduğu açıklamalar sonrasında medyaya sürmüştür. Ancak bununla beraber Abdullah Öcalan'ın 16 Şubat 1999 tarihinde Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesinden önce İsrail bir kez daha Öcalan'ın hala Bukâ' Ovasında olduğuna dair haberler sızdırmıştır¹⁹⁴. Ankara İsrail'in bu tutumunu hoşnutsuzlukla karşılamış ve bundaki amacının Türkiye-Suriye ilişkilerini baltalamak olarak algılamıştır¹⁹⁵. Amir El-Hasan'a göre İsrail Kürdistan İşçi Partisi kartını bir koz olarak kullanıp Ankara ile Şam arasındaki diplomatik ilişkileri baltalama peşindedir ki Suriye hükümeti Şam'da meydana gelen patlamaları Türk istihbaratına tensip etmiştir. Öyle ki bu bağlamda Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şer' İsrail'i kastederek şu ifadeleri dile getirmiştir: Dış cihetler bizimle ilişkilerini kesmek için Türkiye'yi kışkırtmaktadırlar. Özellikle de İsrail'in Likud Partisi iktidarı ele geçirmesinden sonra¹⁹⁶

¹⁹³Hürriyet, 26.01.1994.

¹⁹⁴Bakınız: o günün sabahında Başbakan Bülent Ecevit'in açıklamaları ve 17.02.1999 tarihli Türk gazete yayınları.

¹⁹⁵El-Vatan El-Arabi (02 Şubat 1999).

¹⁹⁶ El-Muctema' (Kuveyt)(11 Ağustos 1998)

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN ARAP ARAŞTIRMALARINDA TÜRK PROFİLİ

DÖNÜŞÜMLERİ

İslam “Meşruiyetin temeli, hükümlerin ölçütü ve sosyal, politik ve davranış kalıpları sistemlerinde başvurulmuş ana çerçeve mahiyeti taşımaktadır”, Milliyetçilik “Belirli coğrafi sınırlar içerisinde yaşamakla tarih ve kültür bağlarıyla bir bütünü oluşturarak ortak çıkarlar güden insanların kurtuluş ve gelişme hareketidir” ve Laiklik “Milliyetçilik ve dinciliği temel almaksızın toplumsal ilişkileri ve davranış kalıplarını belirleyen sistemler grubudur” konuları Ortadoğu’nun işgale uğradığı yirminci yüz yılın başlarından itibaren bütün fikri, siyasi çatışmaların ve bazen de Türklerle Arapların arasında meydana gelen askeri karşılaşmaların arka planını oluşturmaktadır. Öyle ki daha sonra gelen nesiller bir yandan bölme, parçalama tezgâhları ve sömürge işgaline karşı mücadele ederken diğer yandan Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devletinin mirası üzerinde ilk parçalama eylemi gerçekleşmiştir. Bunun sonucu olarak da bölgede yeni ideolojik devletler kurulmuş ve bu ülkeler ideoloji savaşlarına sahne olmuştur. İkinci parçalama eylemi de İkinci Dünya Savaşı sonrası Yalta Konferansı sonuçları gereğince İtalya ve Almanya sömürgeleri üzerinde yapılmıştır ki buna ek olarak küresel egemen ideolojilerin ittifakı üzerine Arap ülkelerinin ortasına İsrail devleti ekilmiştir.

Nitekim bugün dünyada gerçekleşen teknolojik devrim ve bilgi patlaması yaygın kavramlarda büyük değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla ülkedeki yaygın ideolojiler ne olursa olsun sosyal iletişim, nüfus artışı, kalkınma planlaması, idari ve politik merkezîyet, maddi refah ve ortak ekonomik pazar modern devletlerin özellikleri haline gelmiştir. Yirminci yüz yılın sonlarına doğru Ortadoğu’da kültürel gelişim kavramı emperyalizm tekelleri, yabancılaştırma, bağımlılık, ırkçı baskılar ve medya savaşlarıyla mücadele yoluyla yeni boyutlar kanmıştır. Kitle toplum kavramı kapsamında devletin medya yoluyla halkı bilinçlendirerek milli çıkarlara hizmet etme görevinin ortaya çıkmasıyla bu değişimler insanın başka insanlarla ilişkisi ve insanın hükümetle ilişkisi açısından niteliksel dönüşümlerin gerçekleşmesine imza atmıştır¹⁹⁷. Buradan yola çıkarak dünyanın bu dinamik bölgesinde uygarlık gelişimi “uluslararası ideolojik ilkeler” şeklinde uluslararası engellere maruz kalmaktadır. Öyle ki büyük devletler baskın siyasi ve egemen güç olarak kalmaları adına İsrail örneğinde olduğu gibi kendilerinin ekseninde dönen veya ideolojik anlamda onlara bağlı ya da onların çıkarlarına hizmet eden ülkeler hariç geri kalan küçük ülkeler onların etkilerinden çıkabilme şansına sahip olamamışlardır.

¹⁹⁷İbrahim El-Dakuki, “Bölgede Arap İrade Savaşları” Tüm Araplar (Paris) (28 Ağustos 1985).

Amerikan emperyalizmi dış politikasında medyayı siyasallaştırıp kendi yaşam tarzını dış dünya ve üçüncü dünyaya ülkelerine ihraç etmeyi başarmıştır. Dünyayı nc kez parçalamak amacıyla 1950-1990 yılları arasında Sovyetler Birliğine karşı medya savaşı açarak bu birliği kertmekle sosyalizm sistemini de çözmüştür. Bununla birlikte işgal altındaki Filistin topraklarında İsrail zulmüne karşı Arap direncini kırmak adına Filistin İdaresini kurmuştur. Nitekim Washington'un yirmi birinci yüz yıl stratejisi ve Ortadoğu petrol ve gıdasına hâkim olma rağbeti kendisini bölgeyi dördüncü defa bölme fikrine itmektedir ki Brzezinski'nin Avrasya Steplerini kastederek "Dünyaya hâkim olmanın yolu o bölgeye hâkim olabilmekten geçer"¹⁹⁸ kullanmış olduğu ifadeyi kendi stratejisi bilmiş ve bunu uygulamaya geçirme teşebbüsüne girişmiştir. Washington Yeni Dünya düzenini bir Amerikan müessesesine dönüştürmek ve Konfcys ile İslam Âleminde yükselen güçlere karşı mücadele etmek adına Amerikan stratejist ve istihbaratılarından olan Brzezinski'nin Globalleşme Dair, Fukuyama'nın Tarihin Sonu ve Huntington'un Uygarlıklar atışması eserlerindeki fikirleri bir rehber bilmişlerdir. Bu teorisyenler Amerika'nın globalleşme vesilesiyle o iki Âlemi kuşatarak oraları hammadde ocakları, ileri teknolojik yedek parça üretiminin tüketim pazarları haline getirmek, ekonomik baskılar aracılığıyla onların askeri yeteneklerinin gelişmesine engel olmak adına bunlara karşı psikolojik savaş açarak İslam Âlemini terörizmle Konfcys Âlemini de dünya ekonomisi ve borsasını kertmekle suçlamak zorunda olduğunu önermektedirler. Böylece Batı sömürgeciliğinin özellikle de Amerikan emperyalizminin globalleşme ve evrensel uygarlık kavramı aracılığıyla dünya insan haklarını savunarak kendi ezik ve mazlum insanlarını ileri uygarlık mertebelerine taşıma adına yapmakta oldukları şarlatanlıklar aşikâr bir duruma gelmiştir.

Ortadoğu'nun değişik bölgelerinden bazı ülkeler iyi bir gelecek temin etme adına kendi kültürel gelişimine engel teşkil edecek tüm zorluklar, parçalama çabaları ve milli iradeyi kırma savaşlarına karşı önemli mücadeleler etmişlerdir. İslam dininin ulusallık ve laiklikle alakasını izah etmek ve tarafların birbirilerini daha iyi anlayabilmesi için çok yönlü bir düşünce laboratuvarında aralarındaki mevcut sorunlara gerçek çözümler üretmek adına bölge aydınları, dşnrleri, ekonomistleri ve siyasileri ilgili taraflar (bu tarafların bir yönünü Türk-Arap-İran, diğer yönünü de Araplar ve diğer İslam Dünyası oluşturmaktadır) arasında tartışma konularını teşkil eden ana meseleler çerçevesinde seminerler düzenlenmesi çağrısında bulunmuşlardır. Buna dayanarak Ortadoğu'daki çoğu araştırma merkezleri uluslararası dengeler çerçevesinde bölgenin kültürel ls (İslam-Milliyetçilik-Laiklik) bazında bölge sorunlarını araştırmak amacıyla seminerler

---

¹⁹⁸Bakınız: NATO Yeni alışma Ufukları Konferansına iletilen, Türk gazetelerinde yayınlanan ve Milliyet Gazetesinin vurguladığı Brzezinski bildirisi, İstanbul, 1-5 Mayıs 1998.

düzenlemeye çalışmıştır. Dünya, araştırma merkezlerini inşa etmeyi onuncu yüz yılda yaşamış Arap İslam düşünce erbaplarından olup ve beş fikrî araştırmanın sahipleri olan İhvan-ı Safa'dan öğrenirken Osmanlı Devleti 1908 Osmanlı inkılabından sonra araştırma merkezleri ile tanışmıştır. Öyle ki ilk defa Emrullah Efendinin milli eğitim bakanı olmasıyla Muhit El-Maarif El-Cedid¹⁹⁹ adıyla bir Osmanlı Maarif Dairesi kurmak için vermiş olduğu emirler üzerine bu faaliyet gerçekleşmiştir ki bu kurumun bünyesini kendi başkanlığında 132 Osmanlı bilgininin oluşturmuştur. Arap ülkelerinde ise ilk olarak Mısır'da 1952 yılında cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte El-Ahram Dergisine ait bir araştırma merkezi kurulmuştur ki daha sonraları da bu kuruluş Amerikan Rand, Springs ve Washington Think-Thank gibi araştırma merkezlerinin bilimsel manifestoları eksenli faaliyet göstermek üzere El-Ahram'a tabi bir Stratejik Araştırmalar Merkezine dönüştürülmüştür. İsrail'in 05 Haziran 1967 tarihinde Araplara karşı düzenlemiş olduğu saldırılar sonrasında ise çoğu Arap devletlerinin yanı sıra Ortadoğu ülkelerinde medeniyetler diyalogu çerçevesinde bölgesel ve küresel meselelerin ele almak üzere Arap-Arap, Arap-İslam ve Arap-Avrupa diyalogları kapsamında seminerler düzenleyen araştırma merkezlerinin sayısı artmıştır.

Arap ve Türk halkları arasına sokulan milli ve dini anlaşmazlıklar nedeniyle dünyada Batı sömürmesine en çok maruz kalan uluslar olmuşlardır. Amerikan emperyalizmi yirmi birinci yüz yıl stratejisini uygulamaya geçirmek adına günümüzde başka eksenler üzerinden aynı siyaseti gütmeye kalkışmaktadır. Bu nedenle çağın verileri ve cari dönüşümler ışığında uluslararası politika açısından Türk-Arap İlişkilerinde yaşanan sorunları tartışmak maksadıyla Türkler ile Araplar yüz yüze diyaloglar icra etmeleri gerektiğinin kanaatine varmışlardır. Böylece ikili ilişkiler bağlamında Türk-Arap araştırmacı ve düşünürlerin katılımıyla çok sayıda uluslararası seminer ve konferanslar düzenlenmiştir. Bunlar ise şu şekildedir: Ankara Hacettepe Üniversitesi Araştırma Merkezinin 1979 yılında düzenlediği "Türk-Arap İlişkileri: Dün, Bugün ve Yarın" konulu ilk konferans, Arap Araştırmaları Merkezinin 1980 yılında düzenlediği "Arap Milliyetçiliği ve Din" konulu seminer, Osmanlı dönemi Arap vilayetlerinde ekonomik, idari, sosyal ve fikri hayata dair Osmanlı Araştırmaları Enstitüsünün 1982 yılından itibaren her iki senede bir düzenlediği konferanslar, İslam Geleceği Araştırma Merkezinin 1990 yılında Başkent Cezayir'de düzenlemiş olduğu "İslam ve Laiklik Arasında Diyalog" konulu seminer, Beyrut Arap Birliği Araştırmaları Merkezinin 1993 yılında düzenlemiş olduğu "Türk-Arap İlişkileri: geleceğe dair diyalog" konulu seminer, Ürdün Müntede El-Fikr El-Arabi Araştırma Merkezinin 1996 yılında düzenlemiş olduğu "Türk-Arap Diyalogu: Ekonomi ve

---

¹⁹⁹İslami Araştırmalar Merkezi, Daire-i Maarif-i İslamiye, Madde "Ansiklopedi", c. 30, s. 223 (Türkçe).

Milli Güvenlik” konulu seminer ve Tunus’ta 1998 yılında El-Temimi Bilimsel Araştırma Merkezinde düzenlenen “Kemalizm ve Kemalistlere Dair Türk-Arap Birinci Yuvarlak Masa Diyalogu” konulu konferans. Bu konferans ve seminerlere sunulan araştırmalara ek olarak bazı yeni Arap araştırmalarını da inceleyerek aşağıda bahsedeceğimiz üç başlık kapsamında Arapların din, milliyetçilik ve laikliğe bakışları açısından Türk Profilini özetlemeye çalıştık.

Birincisi: Arap Milliyetçilerinin Bakış Açısına Göre Türk Profili

Bazı Arap ve Türk araştırmacılar²⁰⁰, Araplarda milliyetçilik fikrinin aşılması konusunda batı fikrinin etkisini vurgulamaktadırlar. Ancak Arap milliyetçiliği fikrinin doğuşu konusunu ele alan araştırmacıların birçoğu, Arap coğrafyasının doğusu ile batısında meydana gelen farklı tarih koşullarına değinmemişlerdir. Müsteşar Tarık El-Beşeri’ye göre: Suriye’de bu fikrin meydana gelmesinin nedeni Osmanlı saltanatına karşı koymaktı, Mısır’da doğuşunun nedeni İngiliz sömürgeciliği ve Siyonizm hareketine karşı koymaktı, Cezayir’de ise Fransız işgaline karşı koyma adına ortaya çıkmıştır²⁰¹.

Buradan yola çıkmak gerekirse Arap milliyetçiliği, sömürge ve zulme karşı bir kurtuluş hareketi mahiyetinde olmuştur. Bu nedenle bu hareket ilk önce Genç Türk Cemiyetinin istibdat uygulamalarına karşı koymak için ortaya çıkmış, daha sonra da yönetiminin bozulmasıyla Mustafa Kemal Paşa liderliğinde 1919 yılında Türklerin bile karşı koyarak ortadan kaldırdığı İttihat ve Terakki Cemiyetine karşı devam etmiştir. Ki aynı bu yıl içerisinde Mısır ve Irak’ta İngiliz sömürgeciliği ve Siyonizm’in yerleşim projesine karşı, Cezayir’de de milli ve İslami kimliği korumak adına Fransızlara karşı ayaklanmalar yapılmış.

Ancak Suriye-Lübnan ve Irak’taki meydana gelen milliyetçilik akımı laiklik fikri ile sentezlenmiş ve Osmanlı’dan kopma düşüncesini çağrıştırmıştır. Ki batıcı Hristiyanlar ve laik Müslümanlar aynı düşünce modelini oluşturmuştur²⁰². Bu düşünceye göre Arap birliği laik temelli gerçekleştirilmelidir, bu düzen çerçevesinde dil ve kültür en büyük rolü oynamalıdır. Ayrıca Arapların diğer Müslümanlarla ilişkisi siyasi birlik merkezli değil

²⁰⁰Bakınız: Hazim Zeki Nesibe, Arap Milliyetçiliği: Fikri-Ortaya Çıkışı-Gelişimi, Çeviren Abdullatif Şerare(Beyrut: Dar Beyrut Lil-Tibaa Vel-Neşr; Franklin Matbaa ve Yayıncılık Kuruluşu,1959), s.81-82- 106-111 ve Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, AraştırmaSerisi; nu.1 (Çağaloğlu, İstanbul: İrfan Yayınevi, [1992]), sh. 62-75.

²⁰¹Tarık El-Beşeri, “Halef Yönetim ve Halklar Arasında Arap Milliyetçiliği ve İslam İlişkileri,” Bildiri: Arap Milliyetçiliği ve İslam: Merkez El-Vahda El-Arabiyye’nin düzenlemiş olduğu konferans araştırma ve tartışmaları (Beyrut,1981), s.296.

²⁰²Hişam Şarabi, Arap ve Batı Aydınları, Kalkınma Çağı, 1875-1914 (Beyrut: Darül’nahar, 1971), s. 47.

kardeşlik, dostluk ve yardımlaşma üzerine kurulmalıdır²⁰³. Bu dönemde bu fikrin en büyük örneğini sosyalist Baas Partisi oluşturuyorsa da bu düşünce sahipleri Türk laik milliyetçileri ile Osmanlı'nın toprak su ve halk gibi mirasları nedeniyle anlaşmazlık içerisindeyler. Çünkü Suriye'nin Hatay'ı talep etmesinin yanı sıra Baas Partisi'nin düşüncesine göre Arap topraklarının sınırları Türkiye'nin içerisinde bulunan Toros Dağları'na kadar uzanmaktadır. Ayrıca Türkiye'ye sınır olan Suriye ve Irak gibi iki Arap ülkesi, Fırat ve Dicle'nin uluslararası nehirler olmaları itibarıyla sularını kaynak ülke olan Türkiye ile bölüşmek istemektedirler. Hatta Suriye'ye göre bu nehirler Arap sularıdır, Türkiye ise bunlarla beraber Ceyhun Seyhun ve Hatay sularını elinde bulundurup çeşitli projeleri aracılığıyla bölge suları üzerinde hâkimiyet üstünlüğü sağlamak çabasıdadır²⁰⁴. Bu nedenle Arap milliyetçilerinin düşüncesine göre Türkiye'nin ortaya atmış olduğu GAP projesi sorumluluk şuru taşımaksızın düşmanca bir eylemdir²⁰⁵. Türklere göre ise Suriye bu sulardan hak talep ederken kendi fikirlerinde çelişkiye düşmektedir. Çünkü Asi Nehri'nin kaynağı Lübnan'da olup Suriye topraklarında düzenli bir şekilde cereyan ettikten sonra Türkiye'de bulunan Hatay ili üzerinden Akdeniz'e dökülmesine rağmen, Suriye bu nehri uluslararası sular olarak kabul etmeyip Dicle ve Fırat nehirlerinin uluslararası sular olduğunu ısrarla ifade etmektedir²⁰⁶. Buradan yola çıkarak Laik milliyetçilere göre Türkiye, Suriye ve Irak'la olan kendi Güney sınırlarının bu şekilde olduğunu kabul etmiyor ve I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin kendi askeri varlığını bölgeden çekmesiyle bu sınırların İhtilaf devletleri tarafından çizildiğini beyan etmektedir²⁰⁷.

Laik Arap Milliyetçilerine göre Osmanlı Devleti Memluk hâkimiyetini ortadan kaldırarak asırlarca bölgeyi işgal etmiştir. Ki o devirler Türkler tarafından bile karanlık bir çağ olarak addedilmiştir²⁰⁸. Doktor Corc Kellas Tarih-i Sahafe-i Neseviyye adlı kitabında Osmanlı Hâkimiyetini şu sekiz kötü sıfatla anmaktadır: Adaletsizlik, baskı, özgürlüğe zincir vurmak, miras batırcılığı, halkı aşağılamak, zorbalık, fikirlere pranga vurmak ve işgalcilik²⁰⁹. Aynı zamanda Osmanlı'nın Biladüş-Şam ordusu komutanı Cemal Paşa'yı

²⁰³Saadeddin İbrahim, Arap Kamuoyun Birlik Meselesine yönelik teveccühleri: Meydan Çalışması (Beirut: Arap Birliği Araştırmaları Merkezi, 1980).

²⁰⁴Bakınız: Abbas Kasım'ın Tarık El-Meczub, "Su Sorunu ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (İkinci Bildiri)," Türk-Arap İlişkilerine iletilen bildirisine yorumu: Geleceğe Dair Diyalog: Arap Birliği Araştırmaları Merkezinin düzenlemiş olduğu fikrî araştırma ve seminer (Beirut: Merkez, 1995), s. 221.

²⁰⁵Ali İhsan Bağış, "Su Sorunu ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (Birinci Bildiri)," a.g.e, s. 175.

²⁰⁶e.g.e, s. 180.

²⁰⁷Bakınız: Abbas Kasım'ın yorumu Tarık El-Meczub, a.g.e, s. 217-218.

²⁰⁸Ahmed Sıdkı El-Dücani'nin Orhan Koloğlu, "Arap-Osmanlı Tarihi Mirasının Önemi Ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (Birinci Bildiri) ve Abdulcelil El-Temimi, "Arap-Osmanlı Tarihi Mirasının Önemi Ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (İkinci Bildiri)," Çalışmalarına yorumu, a.g.e, s. 56.

²⁰⁹Corc Kellas, Feminist Gazetecilik Tarihi: Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, 1892-1932 (Beirut: Darül'Celil, 1996), s. 15.

çoğu Arap edebiyatı sayfalarında da görüldüğü gibi terörist ve kan dökücü sıfatıyla anmaktadır²¹⁰.

Abdunnasır Faysal Nehar Arap ülkelerindeki su krizinden bahsederken, Türklerin Irak ve Suriye ile ilişkilerinde suyu bir tehdit unsuru olarak kullandıklarını belirterek son nefeslerini Mustafa Kemal Atatürk'e teslim etmiş olan hasta imparatorluğun kaybetmiş olduğu rolü tekrar kazanmak isteyen Türkiye'nin, elinde bulunan su potansiyeli aracılığı ile Ortadoğu'da su egemenliği sağlamaya çalıştığını, bu nedenle de Fırat ve Dicle sularını koz olarak kullanıp Irak ve Suriye'den mali tazminatlar almasının yanı sıra Irak ve Suriye'yi bu nehirlerin suyunu kesmekle tehdit ettiğini söylemektedir²¹¹. Ayrıca aynı kitabın diğer sayfalarında Türkiye'yi suyu kesmek, bir ay boyunca Fırat'ın akışını durdurmak, devlet anlaşmalarında su faktörüyle karşı tarafı zor durumda bırakmak ve uluslararası sözleşmelere uymayarak su meselesini Araplara karşı stratejik bir silah olarak kullanmak gibi düşmanca bir tutum sergilemekle itham etmektedir²¹².

Ahmet Sıdkı El-Dücani'ye göre bu söylemler Saddam döneminde cereyan eden olumsuz gelişmelerin etkileşimi sonucu olmuş ve sadece o dönemle kısıtlı olmasına rağmen on iki asırlık bir tarih sürecine genelleştirilmiştir²¹³. Dücani bu tutumuyla Türk yazar Orhan Koloğlu'nun Türk Arap ilişkileri ile ilgili düzenlenen Lübnan konferansında sarf ettiği şu sözlerini de destekleyerek vurgulamaktadır: “ Bu güne kadar yapılmış olan en büyük hata, Osmanlı Devleti'nin son on yılında milliyetçiliği esas alarak İmparatorluğun mirasını hasretmek olmuştur²¹⁴.” Ancak Arap milliyetçilerinin Osmanlı ve Türklere yakıştırmış oldukları kötü vasıflar sonucu ve bundan etkilenen bazı Arap tarihçilerinin Osmanlı Devleti hakkında işgalci olmakla beraber Arap vilayetlerini kalın bir çember ile çevreleyip ekonomik ve siyasi yönden geri bıraktığının yanı sıra Batı medeniyetinden ve dünyada meydana gelen gelişmelerden uzak tutarak bu vilayetleri medeniyetten yoksun bıraktığını yazmalarına neden olmuştur²¹⁵.

²¹⁰Yusuf El-Hakim, Suriye ve Fransız Mandası (Beyrut: Darül'Nahar, 1983), s. 6.

²¹¹Abdunnasır Faysal Nehar, Arap Ülkelerinde Su Krizi: Muhtemel Çözümler (Kuveyt: Dar Suad El-Sabah Dağıtımve Yayınları, 1998), s. 92.

²¹²a.g.e., s. 93-125.

²¹³Bakınız:Ahmed Sıdkı El-Dücani'nin Orhan Koloğlu, “Arap-Osmanlı Tarihi Mirasının Önemi Ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (Birinci Bildiri) ve Abdulcelil El-Temimi, “Arap-Osmanlı Tarihi Mirasının Önemi Ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (İkinci Bildiri),” Çalışmalarına yorumu, a.g.e, s. 56.

²¹⁴Koloğlu, a.g.e., s. 28.

²¹⁵ Abdulazim Ramadan, “Doğu Arap Ülkelerinde Osmanlı Fethinin Kültürel Etkileri,” Arap Vilayetleri ve Osmanlı Dönemi Kaynak ve Belgelerine İletilen Bildiri, Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Bilimsel Araştırmaları Komitesinin beşinci Konferans, Tunus, 13-18 Eylül 1982, Muhammede Mazali'nin Takdimi; Abdulcelil El-Temimi'nin Derlemesi ve Takdimi (Tunus Osmanlı Dönemi Arap Vilayetlerine Dair Araştırmalar Merkezi, 1984), s. 209.

Bu nedenle D. Muhammed Enis'e göre Osmanlılar esasen her hangi bir uygarlık birikimine sahip değillerdir. Dolayısıyla Mısır'a ne fikri ne de kültürel açıdan kayda değer bir katkıları veya etkileri olmamıştır²¹⁶." Iraklı yazar Hasan El-Alevi buradan yola çıkarak Arap Milli Projesi kapsamında Türklerin etkisinden bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır: "Arap milli fikri ve kimliğinde bozuklukların meydana gelmesi, Türk işgalcilerin Bağdat'ı ele geçirmelerini daha sonra da Arap uygarlığına son vermelerini kolaylaştırmış.²¹⁷"

Bu tarz eğilime sahip olan Arap milliyetçisi yöneticiler ve yazarlar bazı olumsuz postulatlarla inanmakla beraber Türk-Arap ilişkilerinde bu varsayımı değişmez bir kural olarak kabul etmekteLERdir. Özel olarak Osmanlılar genel olarak da Türkler hakkında bu gibi kalıplaşmış olumsuz düşüncelerin çeşitliliği ve sayısı artırılabilir. Örneğin Arap Müfekkiri Ahmed Sıdkı Dücani on asırlık Türk-Arap ilişkilerini göz önünde bulundurarak Türklerin yirminci yüzyılın Barbar, işgalci ve Tatarları olduklarını söylemektedir. Mısırlı Yazar Talat Müslim Turgut Özal'ın Osmanlı mirası, yeni Osmanlılık çağrısı ve emperyalist güçlerle ittifakını Osmanlı hâkimiyetinin emperyalizm yönünü temsil ettiğini addetmektedir²¹⁸. Tarihçi Halid Ziyade'ye göre Türkler emperyalizm karşıtı bir tutum sergilememişlerdir ancak örnek almaya çalıştıkları Avrupa modeli yenilikçilik hareketi hariç, kendileri de dâhil olmak üzere dünya genelinde başarısızlığa uğrayan diğer yenilikçilik hareketlerini göz önünde bulundurarak içinde oldukları süreçten kaçınıp bu başarısızlığı telafi etmek için yeni Osmanlılık hareketi ile eski değerleri tekrar ihya etmeye çalışmaktadırlar²¹⁹. Tarihçi Vecih Kevserani'ye göre bir taraftan Türk milli devleti diğer taraftan da Arap devletleri kurulurken iki taraf da milli ve ideolojik açıdan farklı yollara ayrılmıştı. Nitekim Türk-Arap sınırları uluslararası ve bölgesel dengeler ve antlaşmalara dayanarak çizilmişti. Ancak çizilen sınır bölgelerinde petrol, siyasi, coğrafi, çeşitli etnik (Kürt, Arap, Türk ve Ermeniler) ve dini grupların bulunması ve hesaba alınması nedeniyle İskenderun, Musul ve Kerkük gibi bazı bölgeler üzerinde iki taraf arasında hep gerginlik söz konusu olmuştur²²⁰.

Ancak Türklerle Araplar arasında Osmanlı Devleti mirası konusunda anlaşmazlıkların yaşanması ve Arapların Osmanlı ile Türklerle karşı kalıplaşmış kötümser bakışları Türk halkını kapsamamaktadır. Bu görüş sadece Türk idarecilerine yöneliktir.

²¹⁶ El-Temimi, "Arap-Osmanlı Tarihi Mirasının Önemi ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (İkinci Bildiri), s. 44.

²¹⁷ Hasan El-Alevi, Irak'ta Arap Milliyetçiliği Projesine Türk Etkileri (Londra: Darül'Zevrâ', 1988), s. 151.

²¹⁸ Bakınız: Talat Müslim'in El-Temimi, a.g.e., s. 86. araştırmasına dair dönen tartışmalara müdahalesi.

²¹⁹ Halid Ziyade, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu İtibariyle Toplu Arap ve Türk Milli Bilinci Hareketliliğinde Sabiteler ve Değişkenler," a.g.e., s. 95-104.

²²⁰ Vecih Kevserani, "İslam Dünyası Çerçevesinde Türk-Arap İlişkilerinin Yeri," a.g.e., s. 451.

Çünkü böyle bir teveccüh Türk halkı ve Osmanlı yöneticilerini ayrı tutmaktadır²²¹. Bu bakış açısı Araplar tarafından yeni Türk idarecileri üzerinde de yaygınlığını göstermekteydi. Çünkü onlar yönetim anlayışlarını üstün sınıf düşüncesi üzerine kurmuşlardı. Bu yöntemlerini sadece Arap vilayetlerinde değil Anadolu'nun kendisinde ve daha sonra saltanat merkezinde de uygulamaya geçirmişlerdi²²². Dolayısıyla Nasif Hutey bu ikili kutuplaşmayı tenkit ederek Beyrut'ta düzenlenmiş olan Türk-Arap ilişkileri geleceği konulu seminerde dile getirmiş ve Araplara çağrıda bulunarak ikili ilişkilerde tarihte de olduğu gibi ideolojiden uzak durmalarını, aksi takdirde böylesi bir tutumun her konuda Arapların önünü kapatacak bir engel olacağına vurgu yapmıştır²²³.

Buradan yola çıkarak Arap düşünürüne göre Türk-Arap ilişkilerinin “Doğal olarak ne maziye özlem ne de geçmişe zıt eksenler üzerine ve ancak gelecek esaslı kurulmalıdır. Öyle ki hala aramızda maziye dair düşmanca tutum sergilemektedir. Özetle her iki taraf açısından da sağlıklı bir geleceğe nail olabilmek adına ikili ilişkilerde etnik kimliğe bakmaksızın olumlu adımların atılması gerekmektedir²²⁴.”

İkincisi: Arap Dinî Akımına Göre Türkler

Sultan Abdülmecit (1823-1861) henüz on altı yaşındayken Osmanlı devleti tahtına geçmiş ve 1939 yılında Gülhane Islah fermanını ilan etmişti. Ki o dönemlerde bir yandan (1798) Osmanlı-Rus savaşı sonrası Osmanlı Devleti merkezi gücünü kaybetmesi ve yabancı güçlere karşı direncini koruyamaması, diğer yandan da Avrupa ülkelerinin emellerine karşı koyamaması sonucu Devlet, Avrupa nüfuzu altına geçmişti. Nitekim Osmanlı devleti Kırım Yarım Adasını Fransız ve İngiliz desteğiyle Ruslar lehine kaybetti. Daha sonra 1881 yılında Fransızlar Tunus'u işgal etti. Diğer yandan 1882 yılında İngilizler İskenderiye'yi top ateşine tutmasıyla Mısır işgali başlamıştı. Hal böyle olunca on dokuzuncu asrın son çeyreğinde Mağrib-i Arabi'nin çeşitli bölgeleri, Mısır ve Sudan'da Batı nüfuzu ve Avrupa işgaline karşı milli mücadele birlikleri meydana çıkmıştır. Zira Kuzey Afrika'da ortaya çıkan Mihdi (Sudan), Ahmed Urabi (Mısır), Abdulkadir El-Cezayirî (Cezayir) ve Sinusi (Libya) gibi hareketler verdikleri siyasi, fikri ve askeri mücadelelerinde mensubiyet, amaç ve idare bakımından İslami yöneline sahiptiler. Ki bu hareketlerin ortaya çıkış amacı Osmanlı devletinden kopmak değil, aksine Osmanlı Devleti

²²¹ Bakınız: Talat Müslim'in Koloğlu, “Arap-Osmanlı Tarihi Mirasının Önemi Ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (Birinci Bildiri),” s. 87. araştırmasına dair dönen tartışmalara müdahalesi.

²²² a.g.e., s. 87.

²²³ Bakınız: Nasif Hutey'in Kevserani “a.g.e., s.46.” araştırmasına dair dönen tartışmalara müdahalesi.

²²⁴ Bakınız: Menh El-Sulh'un Talat Müslim, “Ortadoğu Projesi ve Türklerle Arapların Bu Konudaki tutumları,” a.g.e., s. 430 araştırmasına dair dönen tartışmalara müdahalesi.

yeniden canlandırarak bir yandan yabancı güçlere karşı direniş göstermek diğer yandan da İslami şeriat sitemini ihya ederek Arap İslam kimliğini korumak idi.

O dönemlerde Hilafet merkezinde dini reform, miras ve çağdaşlık konuları ile ilgili sıcak tartışmalar yaşanmaktaydı. Tartışılan konulara taraf olarak katılmış bulunan İslamcı gruplar; Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve zayıflamasına Batılı güçler ile Hristiyan misyonerlik faaliyetlerinin neden olduğunu öne sürmekteydiler. Çünkü bunu yeni bir Haçlı seferleri olarak değerlendirmekteydiler. Ancak Müslümanların Batı'ya karşı askeri acizliği, bilim ve teknoloji yönünden geride kalmışlığının nedenini; İslami şeriatın uzaklaşarak Batı'nın demokrasi ve milliyetçilik fikirlerinden etkilenmek olduğunu savunmaktalar idi²²⁵. Osmanlı Devletinin doğu Arap vilayetlerinde ise düşünce grupları on dokuzuncu asrın son çeyreğinden itibaren Batı'nın demokrasi ve milliyetçilik fikirlerinden etkilenerek "işgalci olduğunu inkâr etmeyen" zalim Osmanlı devletinden ayrılıp Arap Birliği Devleti inşa etmek adına ve bu uğurda kurmuş oldukları gizli ve aleni cemiyetlerde faaliyetler göstermekteydiler²²⁶. Dolayısıyla Arapların bakış açısında Türk imajının olumlu ve olumsuz arasında çelişki göstermesi aşağıdaki iki bölümde bu konuyu incelememize yol açmaktadır:

1-Arap İslami Akımına Göre Türk Profili

Sultan İkinci Abdülhamid (1876-1909) dönemine kadarki Osmanlı tarihinde meydana gelen olaylar incelendiğinde Ulusal Politik Düşünce ile (aidiyet anlamında) İslami İnanç arasında hiçbir çatışmanın olmadığı kesin bir şekilde görünmektedir. Sultan Abdülaziz'in (1860-1876) Avrupa yönelimli ve Avrupa ziyaretinde bulunan ilk Osmanlı sultanı olması ve bu konuda Mısır Valisi Hidiv İsmail (1863-1879) sultanıyla aynı fikirde olmasına rağmen herhangi bir olumsuzluk meydana gelmemiştir. Ancak Osmanlı Devletinin zayıflaması ve bu durumdan kaynaklı imparatorluğun tamamı politik, ekonomik ve sosyal gibi bütün alanlarda Batı nüfuzunun etkisine girmesinin yanı sıra Türk, Arap ve Kürt düşünür kesiminin milliyetçiliği benimsemesi İstanbul'da yayınlanan Tanin Gazetesinin sayfalarında sıcak münakaşalara ve Osmanlı Mebusan Meclisinde siyasi tartışmalara neden olmuştur. Nitekim yaşanan bu kavgalar yirminci yüz yılın başları itibariyle daha da ilerleyerek önce siyasi daha sonra da silahlı çatışmalara dönüşüp imparatorluğun dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

²²⁵Corc Kırım, Madhal İla Lubnan vel-Lubnaniyyin, Reform Önerileri (Beyrut: Dar El-Cedid, 1996), s. 39.

²²⁶Türk Tarihçi Orhan Koloğlu bu deyimiyile Osmanlı Yönetiminin sömürgeci yönetim olduğunu savunan çoğu Arap Milliyetçi Düşünürlerin bu konudaki fikirlerini teyit etmektedir. Bakınız: Orhan Koloğlu'nun "Arap-Osmanlı Tarihi Mirasının Önemi Ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (Birinci Bildiri)," s. 92. araştırmasına dair dönen tartışmalara yanıtı.

İlimli Milliyetçi Hareket akımı, Radikal Arap Milliyetçiliği ve İslam düşmanı Laikçilik akımlarına göre İslam'a daha yakındır. Çünkü Osmanlı Devletindeki Laiklerin çoğu Ahmet Mithat ve Sati' El-Husari gibi milliyetçi, Sosyalist devrimci Ziya Gökalp veya Abdullah Cevdet gibi ateist gruplardan oluşmaktaydı. Ancak "Arap Kalkınma Hareketinin bünyesindeki İslami akım din konusunda tutucu değildi. Sadece Doğu ve Batı meselesine Müslümanların Avrupa ilerleyişi karşısında gerilemesinin bir parçası olduğu gözüyle bakıyordu. Bu nedenle nerede olursa olsun bütün Müslümanlar arasında bağları sıkılaştırmaya çalışmakla dünyanın her yerindeki Müslümanları korumakla mükellef olan Osmanlı Saltanatının güçlendirilmesinin kaçınılmaz olduğunu savunuyordu. Bu akımın öncüleri Mısırlı Muhammed Abde, Iraklı Mahmud Şükri El-Alusi ve bu kalkınmanın çoğu öncülerıyla Kuzey Afrika düşünürlerine ek olarak Şekib Arslan (Dürzü), Ahmed Faris Şidyak (Marunî "Müslümanlığımı ilan etmiştir") ve Afganidir (İran asıllı)²²⁷. Bu fikir akımı hala çeşitli Arap ülkelerinde çoğu fikir erbabının Osmanlılara karşı olumlu bakış açısının tarihi-siyasi perde arkasını oluşturmaktadır. Öyle ki bunlar Osmanlıları "Yemen, Arap Körfezi, Kızıl Deniz veya Akdeniz Havzası, özellikle de Fas sahillerinde olmak üzere İslam diyarlarının koruyucusu addetmektedirler"²²⁸. Çünkü bu akımın mensupları İslam ve Araplığı tek bir kombinasyon olarak görmektedirler. Zira "İslam ile Araplık arasındaki ilişki, nesnelere ve boyutların iç içe giren yansımalarının, sınır ve ayrımlarını yakalamamanın imkânsız olduğu bazı kristalize metallere benzemektedir. Bu karışıklık ilişkinin doğasıydı ki her karışım kötü olma zorunluluğunu taşımaz. Bazı fikir erbabı, şairler ve siyaset ehli vizyon ufuklarını zenginleştiren, kalp ile akli aydınlatan ve yaratıcı karışım olarak adlandırdıkları kavramı methetmişlerdir. İşte görüşümüzce mutabık olan Araplık ve İslam kavramları arasındaki ilişki böyledir. Ancak öz haliyle değerlendirildiğinde bu bir vatani gelgit durumudur. Vatani gelgit haliyle ise bu karışım fiili olarak yaratıcı bir hal alır ve ruhları harekete geçirmenin yanı sıra pratik ve manevi enerjiyi tetiklemekte büyük katkılar sağlar ve çaba ile verimlilik elde etmek adına yoğun bir manevi hazırlık meydana getirmektedir"²²⁹.

Dolayısıyla Tarihçi Seyyar El-Cimeyyil göre: "Kaynaklarını özgür anayasal Türk-Osmanlı veya Avrupa etkilerinden elde eden Arap Milliyetçiliği ve ulusal akımlar, Yakın ve Çağdaş Arap tarihinde ulusalcı ve milliyetçi hitaplara neden olmuştur. Mısır'ın yeni

²²⁷Kırım, a.g.e, s. 40.

²²⁸ bkz: Muhammed Emin'in Koloğlu, a.g.e., ve Temimi'nin "Arap-Osmanlı Tarihi Mirasının Önemi Ve Türk-Arap İlişkilerine Etkisi (İkininci Bildiri)," s. 79. Araştırmalarına dair yorumu.

²²⁹Menh El-Sulh, "El-Temayüz vel-Tekâmül Beynel'kavmiyye El-Arabiyye vel-İslam" El-Kavmiyye El-Arabiyye vel-İslam seminerine iletilen bildiri: Arap Birliği Araştırmaları Merkezinin düzenlemiş olduğu araştırma ve tartışmalar semineri, t3 (Beyrut: Merkez, 1988), s. 213.

siyasi oluşumuyla birlikte bu akımlar ideolojik anlamda giderek büyümüş ve yirminci yüz yılın yirmili yıllarında ideolojikleştirilmiş ulusal anlaşmazlıklar had safhaya ulaşmıştır. Yirminci yüz yılın otuzlu yıllarında Irak'ın yeni siyasi oluşumuyla birlikte ise ideolojikleştirilmiş ulusal anlaşmazlıklar aynı şekilde yüksek derecelere varmıştır. Ellili ve altmışlı yıllarda ise Suriye, Irak ve Mısır'da ideolojikleştirilmiş Arap milliyetçiliğinin daha da yükselmesinden kaynaklı Arapların Osmanlı mirası ve tarihine karşı aşırı derecede zıtlık ve olumsuzluk anlamında tutumlar sergilemesine neden olmuştur. Aynı durum Mağrib El Arabi (Tunus ve Cezayir) açısından söz konusu değildir ki bu da Tunus'ta Hüseyini Beyler ve Cezayir'de Türk Dayılarının kültürel, sosyal, politik ve ekonomik açıdan ciddi anlamda Osmanlı'ya bağlılıklarından kaynaklı bu bağlamda sergilemiş oldukları tutumlar nedeniyle o coğrafyada büyük oranda Türk-Arap entegrasyonu sağlanmış ve olumlu yönde Osmanlıcılık akımı ileri düzeyde gelişmiştir²³⁰. Seyyar El-Cimeyyil bir grup Arap tarihinin Osmanlı hakkında Arap kültürü ve toplumuna yayılmış olan çok sayıda yanlış kavramı düzelttiğinden bahsederken Osmanlı'nın uzun süre Arap ülkelerindeki mevcudiyetinin yeni ve çağdaş Arap oluşumunda büyük etkisinin olduğuna vurgu yapmakla beraber Osmanlı'nın fikri, tarihi ve yapısal durumu hakkında Arap dinî hitaplarındaki kuruntulara değinmiştir ki Bunu altta belirtilmiş üç akıma bölmüştür:

- A- Eski kesimlerin (toplum ve devletçe) benimsediği ve tarikatlarca toplumsal miras olarak hala sürdürülmekte olan, akli yanılgılara sürükleyen ve meseleyi hayallere götüren dünya yaşamına kapalı klasik sūfi hitap.
- B- Hal-ı hazırda vücut bulmuş ancak akli geçmişte kalan on dokuzuncu yüz yılda dinî ıslah hareketlerinin ortaya çıkardığı ıslahçı selefi hitap. Bu söylem tarzı cemaatler, siyasi partiler, İslam Camiası fikriyle sistemli bir şekilde bir araya gelen Arap yazarlar, yirminci yüz yılın ilk yarısında Arap ülkeleri ve diğer çağdaş İslam ülkeleri projelerine karşı duran dinî partilerin yoluyla devam etmiş ve hala toplum geniş kesimleri bu orta akımın peşine sürüklenmektedir.
- C- Günümüzle tüm bağlarını kesmiş ve 5 Haziran 1967 hezimetinden sonra günbegün sistematik bir şekilde uzak geçmişe yönünü çevirmiş köktenci dinî cemaatlerle örgütlerin (Fundamentalist) benimsediği ve öğretilerini şiddet yoluyla aşılamaya çalışan köktendinci hitap.

Arap İslam Akımı, Osmanlı'nın tarihi yaklaşımına ve özüne bile zıtlık teşkil eden Turanî Türkleştirme hareketine karşı olduğundan kaynaklı çeşitli yollardan Osmanlı

---

²³⁰Seyyar El-Cimeyyil, "El-Arab El-Muasirün Vel-Devletül'Osmaniyye, El-Tehvîm/El-İdeolojiya/Ma'rife," El-Mecelle El-Tarihiyye El-Arabiyye Lil-Dirasat El-Osmaniyye (Tunus), S. 13-14 (Ekim 1996), s. 105.

Devleti'ne bazı eleştiriler yöneltmiştir²³¹. Aynı zamanda bu akım bir yandan çağdaş Kemalistlere diğer yandan da Mustafa Kemal Atatürk'ün zatına karşı olumsuz tutumlar sergilemektedirler. Dr. Muhammed Cabir El-Ensari'ye göre: “Günümüzde Araplar arasında Atatürk'ün parlatılması, Batılaşma, yenilikçilik, Batı ve Kuzey Atlantik Örgütüne dâhil olma yanılıgısı çerçevesinde Arap ülkelerini İslami doğulu bünyesinden ayırıp izolasyon çemberi ile çevreleme çabasıdır. Bunu yapmaktaki amaç Arap oluşumlarını etki ve iradeden soyutlaştırıp İsrail'i bölgede “ağırlık merkezi” ve “karar merkezi” haline getirmektir. Nitekim Osmanlı Türkiye'sinin etkili İslami liderlik olarak asırlarca Ortadoğu, Arap ve İslam Dünyasının ağırlık ve çekim merkezi olması ve daha sonra da haiz olduğu bu konunun İngilizlerin eline geçmesi bu duruma bir örnek teşkil etmektedir²³². Buradan yola çıkarak Münir Şefik Mustafa Kemal Atatürk'ü “sömürgecilerin ajanlarından birisi” olarak suçlamaktadır²³³. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk sömürgeciler gibi Araplığa ve İslam'a karşı düşmanlık gütmekteydi. Bu nedenle de Laikliği getirip dini devletten ayırdı. Ancak Arap düşünür Menh El-Sulh Mustafa Kemal Atatürk'ün hareketine bazı anlayışlar göstermek gerektiğini şu ifadeleriyle belirtmiştir: “İslam'a karşı olumsuz tepkilerinin olduğu doğrudur ancak bu sadece belirli bir kesim için geçerlidir ki bunlar Batı'nın işgal ve sömürgeciliğini hoşgörü ile karşılarken kültürel değerleri ve kazanımlarına şiddetle karşı dururlar. Arap karşıtlığındaki nedenlerin bir kısmının altında Batı ile bazı pazarlıklar yatar. Öyle ki İslam ülkelerinde bazı yöneticiler Batılı sömürgecileri tatmin etmek için bazı Müslüman halkların Arap karşıtlığı duygularından yararlanarak Arap düşmanlığı yapar ve iki taraf arasında anlaşmazlıklar yaratırlar²³⁴.”

Arap milliyetçiliğini reddeden İslam milliyetçiliğinin savunucuları, Hristiyanları suçlayarak Arap milli mirasını ihya etmek adına yapmış oldukları eylemlerin, Müslümanların birliğine darbe vurmanın ve Arapları dünyanın diğer bölgelerindeki Müslüman kardeşlerinden ayırma komplosunun bir parçası olduğunu ileri sürmektedirler. İşin ilginç yanı Avrupa'daki bazı oryantalist okullar İslamcıların Arap milliyetçiliği hakkındaki tutumlarını desteklemişlerdir ki bu Türk İslam hâkimiyetinden kurtulmak

---

²³¹Munir Şefik'in Muhammed Amara, “El-Camia E-l-Arabiyye Vel-Camia El-İslamiyye”konulu araştırması hakkında değerlendirmesi, El-Kavmiyye El-Arabiyye Vel-İslam konferansına iletilen bildiri: Merkez El-Dirasat El-Vahda El-Arabiyye'nin düzenlediği Araştırma Ve Tartışma Semineri, s. 195.

²³²Muhammed Cabie El-Ensari, Ru'ye Kuraniyye Lil-Mutegayyirat El-Devliyye ve Şevagil El-Fikr Beynel-İslam vel-Asr Maa Rasd Bevakir El-Hecme El-Şark-Avsatiyye Dıddal-Haviyye El-Arabiyye (Beyrut: El-Muessese El-Arabiyye Lil-Dirasat vel-Neşr,1997), s. 62-64.

²³³Munir Şefik, “Mevkif El-Kiva El-Hariciyye ve Taharrukihe Fi Muvacehetil-Urûbe vel-İslam: Tarihi bakış,” El-Kavmiyye El-Arabiyye vel-İslam'a iletilen bildiri, Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye'nin düzenlemiş olduğu fikri seminerin tartışma ve araştırmaları, s. 642.

²³⁴Bakınız: Menh El-Sulh'un müdahalesi, a.g.e., s. 669.

amacıyla Hristiyanlar Arapların gerçekleştirdiği yapay bir eylemdir²³⁵. Milliyetçilik ile İslam arasındaki ilişkiyi anlamakta böyle bir dengesizlik ortaya çıkmıştır “ Yirminci yüz yılın ikinci çeyreğinde Milliyetçi düşünce grupları açısından olduğu gibi İslami düşünce grupları açısından da aynı durum söz konusu olmuştur. Öyle ki bu zaman zarfında milliyetçi kesim din hakkında keskin bir tutum sergilemiş ve milliyetçilik fikrini dinî inanca karşı koyduracak söylemler öne sürmüştür. Buna karşın İslamcı kesimin tepkisi aynı şekilde sert olmuş ve milliyetçilik fikrinin İslam’ın reddettiği bir ırkçılık çağrısı olduğunu savunmuştur²³⁶. Ancak Arap Dünyasında bilincin gelişmesi keskin duyguları hafifletmiş dolayısıyla da İslam ve milliyetçilik kavramları arasındaki ilişki dengesizliği Arap-İslam uygarlığı hüviyeti açısından Arap ülkelerinin diğer komşu Müslüman ülkelerle bütünleşme ilişkisi hâkimiyeti kapsamında ortak bir çatı altında yaşayabilir bir şekilde insani medeniyet kaynaşması sayesinde ortadan kaldırılmıştır²³⁷. Zira bunun geçmişte örnekleri mevcuttur ki bunlardan bazıları: Arap-İslam Uygarlığı, Hint-İslam Uygarlığı ve Osmanlı-İslam Uygarlığıdır. Özellikle de günümüzde halklar bazında Arap milliyetçi duyguların keskinliği İslam’a aidiyet duygusu karşısında gevşediği görülmektedir ki buda eskiye dönme özlemi çerçevesinden uzaklaşıp çağdaş devlet anlayışı kapsamında uygun alanlar açmaktadır. Nitekim tarihi yok sayıp reddedemediğimiz gibi onu tekrar olduğu gibi geri getirmemiz de mümkün değildir. Öyle ki çağdaş Arap deneyimi bütün parçalanmalara rağmen Asya-İslam ilişkilerine katkılar sağlama çabasıdır. Güncel olaylar ve hızlı gelişmeler yeni siyasi değerler meydana getirmeyi kaçınılmaz kılmaktadır ki bu da Türkler ile Araplar açısından yenilikçi bilinç ve parlak fikirlerin ortaya çıkmasına yol açar. Bunun gerçekleşmesini cazip kılan iki görüş vardır ki bunlardan birisi Türklerle Araplar arasında bağ ve ilişkilerin temel ve yegâne sebebin İslami aidiyet olduğunu savunmaktadır. Diğeri ise uluslararası ilişkiler çerçevesinde dar ve ani çıkarlar penceresinden bakmayı savunur. Nitekim alan geniş ve çoğu alanda faaliyetler gerçekleştirmeye müsait bir vaziyet mevcuttur²³⁸.

2- İslami hareket akımına göre Türk profili

İslami hareket derken İslami hayır kurumları, İslami cemaatler, ıslahçı İslamcılar, muhalif siyasal İslamcı siyasi partiler ve İslami silahlı mücadele guruplarını kapsayan tüm siyasi eğilimleri kastetmekteyiz.

²³⁵Kırım, Medhal ila Lübnan ve El-Lübnaniyyin, devamında ıslah önerileri, s. 41.

²³⁶Ahmed Sıdkı El-Dücani, “Müstakbel El-Alaka Beynel-Kavmiyye El-Arabiyye vel-İslam,”El-Kavmiyye El-Arabiyye vel-İslam’a iletilen bildiri, Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye’nin düzenlemiş olduğu fikri seminerin tartışma ve araştırmaları, s. 491.

²³⁷ a.g.e., s. 492.

²³⁸Ziyade, “El-Sevabit vel-Mutegayyirat El-Esasiyye Fi harekiyyet’il-Va’i vel-Cemai El-Kavmi El-Arabi vel-Türki Mizu İlan El-Cumhuriyye El-Türkiyye,” s. 104.

Bütün İslami akımlar Batı sömürgeciliğine karşı mücadelenin gerekliliği ve İslam ümmetini kalkındırarak medeniyet mertebelerine yükseltmeyi hedefleme konusunda hemfikirdirler. Ancak iktidara ulaşma hedefini gerçekleştirmek için kullanılacak araçlar konusunda (diyalog, fikrî çatışma, siyasi mücadele, silahlı mücadele veya düşmana karşı üstünlük kanmak adına nefisle cihat ederek tekfir ve göç yolu) ihtilaflar söz konusudur. İdeolojik açıdan ise bazı araştırmacılar bu alandaki çalışma konumuz olan muhalif ve İslami siyasal örgütlerin ideolojilerini iki eğilime bölmektedirler ki bunlar²³⁹:

“Birincisi – İlmî, bu görüşün destekçileri kapitalizm yoluyla İslami fikirleri gelişmeler gereksinimine uyarlamaya çalışmaktadırlar.

İkincisi – Radikal, bu ideolojinin mensupları sosyal koşulları erken İslam dönemi öğretilerine uyarlama çabasındadırlar.

Bu iki eğilimin temsilcileri arasında aşırı derecede keskin bir ideolojik çatışma cereyan etmektedir. Arap ülkelerindeki yönetici rejimleri devirmek amacıyla söz konusu emperyalizm yanlısı rejimler radikallerin sözlü ve silahlı mücadelesi hedefi haline gelir.

Ancak Türkiye’deki İslami hareketler Arap İslami hareketlere göre tamamen farklılık göstermektedir. Çünkü bugün Türkiye’de aşağıdaki eğilimlerin temsil ettiği dört çeşit İslam veya dört İslami hareket²⁴⁰ bulunmaktadır ki bunlar:

a- Nursi Hareketi:

Kurucusu fıkıh âlimi Kürt kökenli Said Nursi’dir (İngilizlerin desteğiyle 1925 yılında Kemalizm hareketine karşı isyan eden Şeyh Said El-Kurdi değil)²⁴¹. Yayımlanan risaleleri vasıtasıyla Kuran-ı Kerimin tefsirini yapmıştır. Öyle ki İslam dini hakkında milletvekillerine hutbe okumak üzere Mustafa Kemal Atatürk onu Büyük Millet Meclisine (Parlamento) taşımıştır fakat Atatürk’ün vefatından sonra hapse atılmıştır. Ancak Adnan Menderes başbakan olunca onu kendine yakınlaştırmıştır. Türkiye’nin yanı sıra Nijerya’dan Endonezya, Japonya’dan Amerikan Birleşik Devletlerine kadar dünyanın her yerinde çeşitli düzeylerde okullar açıp eğitime birinci derecede önem veren bu hareketin günümüzdeki lideri Fethullah Gülen’dir. Aynı zamanda bu hareket eğitim, sosyal, ekonomi ve hayır vakıf kurumları inşa etmeye de önem göstermektedir ki bugün sadece İstanbul şehrinde bu harekete ait binden fazla vakıf bulunmaktadır. Nursi cemaatinin mensupları dinî uygarlık uyanışının gerçekleşebilmesi ancak Batı teknolojisinin İslami değerlerle

²³⁹A. A. Ignatenko, Hulefa Bila Hilafe: El-Tanzimat El-Siyasiyye El-Muarida Fi El-Şark El-Avsat – Tarih, İdeoloji, Etkinlikler, Tercüme; Yusuf İbrahim El-Cühmani (Dımaşk: Dar Horan, 1997), s. 237.

²⁴⁰İbrahim El-Dakuki’nin Kevseraninin “Mevki’ül-alakat El-Arabiyye-El-Türkiyye fi İtar El-Âlem El-İslami,” konulu araştırması hakkında dönen tartışmalara müdahalesi.

²⁴¹Çeşitli eğilimleriyle tüm Türk tarihçiler bu destek olayını vurgulamaktadırlar. Daha fazla detay için bakınız: Mim Kemal Öke, *Musul-Kerkük Dosyası*, TDAV Yayını; 79. Kutsun Serisi; 12 (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991), sh. 40-45.

eşleştirilmesi halinde mümkün olacağına inanmaktadırlar ki eğitim yoluyla bu görevi kademeli ve sürekli bir şekilde üstlenecek İslami kadroların hazırlanmasıyla bu işlemin tamamlanması icap ettiğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla bu cemaat hayatın her alanında üretken ve yapıcı çalışmalara çok önem vermektedir. Zira bunda İslami liderliğin sırrını ve çağdaş uygar uyanışının temelini görmektedir²⁴². Bu akım, El-Ahram kuruluşuna ait politik ve stratejik araştırmalar merkezinin Mısır'ın dinî durumu ile ilgili çıkarmış olduğu “bağımsız İslam” ibaresiyle adlandırılan İkinci Rapor ile yakından ilgilidir. Bağımsız İslam akımı Mısır'da İslami hitabın en önemli kollarından birisini oluşturmaktadır ki bunun sembol isimleri: Dr. Selim El-Avva, Fehmi Huveydi, El-Müsteşar Tarık El-Beşeri ve Dr. Kemal Ebu'l-Mecd'dir. Bu akım İslami fikrin tipik kültürünü bozup medeni kalkınma için bir seçenek ve proje olarak içtihat yoluyla İslami düşünceyi yeniden tasarlayıp düzeltmeye çalışmaktadır. Öyle ki bu akımın düşünce medyasına bakıldığında siyasi hedefleri ve derin ideolojik inançlarının var olduğu şüphesiz bir şekilde görülmektedir. Bu akım ümmet genelini temsil etmekle gençlerin din ve dünya işleri konusunda eğitim, öğretim, kültür ve uygun davranış yoluyla müttekâmil bilgiye yönlendirilmesi çağrısında bulunmaktadır.

b- Resmi veya Klasik İslam:

Diyanet işleri başkanlığıyla temsil edilmekle birlikte bakan derecesinde dinî bir şahsiyet tarafından yönetilmektedir ki bu başkanlık Arap vakıflar bakanlığı konumundadır. Bu kurum cami bakımı, imam ve hatipler yetiştirme işleri ile ilgilenmenin yanı sıra şer'î fetvalar çıkarmak ve İslam dini ile bağlantılı fikrî konularda faaliyetler gösterir. Bu akım Alevilik hariç ılımlı bütün İslami hareketleri kapsamaktadır.

c- Siyasi İslam:

Bu akım siyasi diyalog kavramına inanmakla birlikte muhalif siyasi partiler şeklinde tanzim edilmiştir ki 22.02.1998 tarihinde çözülen Refah Partisi ve Fazilet Partisi buna örnek teşkil etmektedir. Oysaki Türkiye'de siyasete yön verenler sıra Milli Güvenlik Meclisine hâkim olan dört silahlı ordu generalleri ve ordu genelkurmay başkanıdır. Bu iki partinin yanı sıra “Silahlı İslami Mücadele”, “Tahrir”, “Dava” ve Türkiye'de klasik İslami düşünceye karşı bir İranî ihlal mahiyetindeki “Hizbullah” gibi partiler köktendinci “gerici” ülkedeki mevcut olan Laik düzeni değiştirmeyi hedefleyen partilerdir. Bu nedenle meclis “gerici köktendinciliği” mücadele edilmesi ve Türkiye'den yok edilmesi gereken bir numaralı düşman olarak görmektedir. Çünkü bütün bu partiler İslam devleti kurmak amacıyla cihat çağrısında bulunmaktadırlar. Dolayısıyla tüm dünya çapında büyük bir

²⁴²Fethullah Gülen ile röportaj: El-Şark El-Avsat, 03.12.1995.

İslam devletinin kurulabilmesi için Allah'ın birliği konusunda vesveseye kapılmış gerçek bir Müslümanın ruhundaki iç fitneden kurtulması gibi aynı zamanda cihat yoluyla şiddet eylemlerine yol açacak dış fitnelerden de uzak durmak gerektiğini savunmaktadırlar²⁴³.

d- Modern Bilimsel İslam:

Veya “İslam’da Yenilikçiler” Hareketi, bu akımı özellikle de Türk Üniversiteleri İlahiyat Fakültelerinde görev yapan Mehmet Aydın, Yaşar Nuri Öztürk ve Ruhi Fığlalı gibi akademisyenlerin yanı sıra eski Diyanet İşleri Başkanı Süleyman Ateş hoca, Fehmi Kuru, Ali Bulaç vb. gibi gazeteci ve yazarlar temsil etmektedir ki bu dinî akım iki bölüme ayrılmaktadır:

Birincisi: İslam ritüellerine tamamen kayıtlı kalmamayı savunan ve iyi amelleri esas itibar eden İslami yenilikçiler “İman edenlerden, Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbaiîlerden Allah’a ve ahiret gününe iman edip iyi ameller yapanların Rableri katında ödülleri vardır²⁴⁴.” Dolayısıyla bu kesimin mensupları bugün Laikliğe inanların Sabaiîleri temsil ettiğini ve bu nedenle Allah katında ödülleri olduğunu vurgu yapmakla beraber Türkiye’de İslam ile Laikliğin bir arada yaşamasının mümkün olduğunu savunmaktadırlar.

İkincisi: İslam’ın esasları ve farîzalarında herhangi bir değişikliğin veya iptalinin yapılamaz olduğunu ve ancak mademki içtihat kapısı açıktır öyleyse her insanın kendi hayatı ile ilgili takip edeceği yolu seçmesi mümkün olduğunu savunmaktadır ki içtihat insan ürünü olduğuna göre değiştirilebilmesi de söz konusudur. Bu kesimin mensupları isteğe bağlı fikirleri konusunda şu ayetlere dayanmaktadırlar: “De ki ey kâfirler. Taptığınıza tapmam. Ne de sizler benim taptığıma tapanlardansınız²⁴⁵.”

İster ılımlı isterse de radikal olsun siyasi İslamcı gruplar gerçek İslami saltanat (Hilafet) kurmak amacıyla gizli veya açıktan çağrılarda bulunurken 1981 yılında Refah Partisi Avrupa Gençlik kollarına ait “Milli Görüş” Teşkilatının Rehberlik ve Danışma Kurulu Başkanlığını yapmış olan Cemalettin Kaplan 1984 yılının başlarında Anadolu’da hilafet devleti kurulduğunu duyurmuş ve kendini de Müslümanların halifesi olarak ilan etmiştir. Kaplan Almanya’dan siyasi iltica hakkına nail olduktan sonra “1995 yılında ölümünün ardından kendinin yerine olan” oğlu Metin’i ilk Berlin elçisi olarak tayin etmiştir.

²⁴³Ignatenko, Hulefa Bila Hilafe: El-Tanzimat El-Siyasiyye El-Muarida Fi El-Şark El-Avsat – Tarih, İdeoloji, Etkinlikler, s. 236.

²⁴⁴Kuran-ı Kerim, “Bakara Suresi” ayet 62.

²⁴⁵a.g.e., “Kâfirün Suresi” ayet 1-3.

Kaplan İranlı lider Ayetullah Humeyni'nin fikirlerinden çok etkilenmişti. Bu nedenle "Türkiye'de mevcut olan Laik Kemalist rejimi devirip yerine hilafet devleti kurarak ülkeyi kâfir, münafık ve Mason liderlerden kurtarmak amacıyla" kendine ait hutbe kasetleri vesilesiyle Türkiye'deki yandaşlarına cihat, eğitim, dava ve silahlı mücadele yoluyla ülkede İslami devrim yapmaları yönünde çağrılar yapıyordu.

Resmi makamlar bu hareketi "Kara ses" olarak nitelendirmiş ve 1985 yılında Kaplan'ı vatandaşlıktan çıkartmakla birlikte kendisini Türkiye'de egemen Laik sistemi yıkmaya girişme suçuyla yargılanmak üzere Alman hükümetinden onu Türkiye'ye teslim etmesini istemiştir. Öyle ki bu hareket Anadolu'da hilafet devletinin kurulduğuna dair özel afişler neşretmenin yanı sıra 29 Ekim 1998 Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun yetmiş beşinci yıl dönümünde Mustafa Kemal Atatürk'ün türbesini füzelerle patlatmak amacıyla bir özel uçak kiralamış ve bu eylemi gerçekleştirecek elamanlar eğitmiştir. Ancak Türk makamlar törenden saatler önce bu girişimin farkına varmış ve bu planı hazırlayan örgüt elamanlarının çoğunu yakalayıp ele geçirmiştir²⁴⁶.

Yaşar Kaplan, Ahmet Kekeç, Abdurrahman Dilipak, Mustafa İslamoğlu ve Ahmet Taşgetiren gibi çoğu Türk köktendinci ve radikal yazarlar İslamiyet'in Laik sistemde yerinin olmadığını savundukları gibi bu fikirleri itibariyle "yetmiş beş yıldır süren ve çeşitli boyutlar kazanan azgın bir çatışmanın gölgesinde asker aşırı bir şekilde baskı ve şiddet eylemleri uygulayarak insanların nefisini köreltmış, muhalefeti lağvetmiş ve halka burunlarına rağmen Avrupa şapkasını giydirmiştir. Ancak kadın öğretmenleri görevlerinden alma ve türbanlı öğrencileri üniversitelerine girmelerini yasaklama konusuna gelince bu tutumlar anayasaya aykırı ve bunu uygulamaya kalkışan cezayı hak etmektedir ki bu davranışlar beşeriyetin tanıdığı hak ve özgürlükler konusuna tamamen aykırıdır²⁴⁷." çok sayıda Arap yazar da bunları desteklemektedirler. Şefik El-Hût'e göre "Türkiye çok sayıda krizlerden muzdariptir ki bunların başında geleni de kendini İslam dinine bir alternatif ve hatta bu dine karşıt olarak ortaya atan Atatürk Laikliğidir²⁴⁸. Öyle ki El-Muctema' Dergisi "ki bu dergi dünyanın dört bir etrafında yaşayan bütün Müslümanların dergisidir" de 1317 sayılı açılışında "Mesut Yılmaz başkanlığında Türk hükümeti, daha doğru bir ifadeyle Türk generaller işgal altındaki Filistin ziyaretinin bitiminde Türkiye'nin içinde ve dışında İslam ve Müslümanlara karşı bir düşmanlık olarak Laiklik armaları kaldırmakla birlikte İslamiyet'i kendine bir yol seçmiş Türk halkı ve bu yolun

²⁴⁶Daha fazla detay için bakınız: El-Şark El-Avsat, 29.10.1998.

²⁴⁷ Mustafa Muhammed El-Tahhan, "Erbakan ve El-Generalat," El-muctema' (Kuveyt) (27 Ekim 1998), s. 42-43.

²⁴⁸Şef El-Hût, "Harb Meftuha em Muğamera mahdude?," El-Vatan El-Arabi (16 Ekim 1998).

temsilcilerinin iradesine darbe vurmak amacıyla Laikliği benimsemeyi bir bahane edinmiştir. Refah Partisini sahadan uzaklaştırarak arzularını gerçekleştirdikten sonra da süngülerini Müslüman Türk kadınına yöneltip onları en doğal hakları olan giyim tarzı seçiminden mahrum etmektedirler²⁴⁹” ifadelerini kullanarak bu tutumlara karşı tenkitlerde bulunmuştur. Buradan yola çıkarak Türkiye’yi yöneten özellikle de beş ordu komutanları: Jandarma, Deniz, Hava ve Kara Kuvvetleri komutanlarının yanı sıra Genelkurmay Başkanı, cumhurbaşkanı liderliğinde ve başbakan, dışişleri, savunma, içişleri ve adalet bakanları üyeliği kapsamında periyodik aylık toplantılar düzenleyen Milli Güvenlik Kurulu’na hükmederek devletin iç ve dış politikasını belirlemektedirler. Zira bunu yaparken bakanlar kuruluna baskılar uygulayıp yapılması gerekenleri emirler şeklinde sunmaktadırlar. Aksi takdirde ordu hükümete görevini eksik yapma suçu isnat edip uyarıda bulunur veya düzeltici bir devrim hareketine girişir. Buna ek olarak da anayasal bir kurum addedilen bu kurul savaşılmaması gereken düşmanı kendisi belirler. Nitekim Stalin’in 1946 yılında Türk boğazlarını talep etmesi sonucu Komünizm 1946-1991 yılları boyunca çöküşüne kadarki sürede bir numara düşman olarak telakki edilmiştir. Kürdistan İşçi Partisi Lideri Abdullah Öcalan’ın 15.08.1984 yılında Marksist-Maoist rejimi inancında ayrılıkçı bir Kürt devleti kurulması çağrısında bulunmasıyla birlikte bu örgüt resmi makamlar tarafından Türkiye’nin bir numaralı düşmanı olarak belirtilmiştir. Ancak Türkiye’de İslami dalgaların yükselerek siyasi programlarında “Adil Rejim” getireceğini, tefeciliği yasaklayacağını, İslam dünyasına yönelerek ikili ilişkileri güçlendirmekle birlikte Siyonizm ile Batı sömürgeciliğine karşı duracağını ve Türkiye’de uygulanan Laiklik sistemini İslam karşıtı itibar ederek bu rejimi reddettiğini ilan eden Refah Partisi vesilesiyle bir kütle hareketi haline dönüşmesi ve sonrasında bu partinin 24 Ocak 1995 yılı seçimlerinde parlamentoda (toplam 550 vekilden 154’ünü) nispi çoğunlukla kazanması Milli Güvenlik Kurulunun gericiliğe karşı (bu terim devlet yönetiminde bulunan Laikler tarafından siyasi İslam’a verilen isimdir) acımasızca savaşılmaması gerektiği ve bunun devletin bir numaralı düşmanı olduğu yönünde karar almasına neden olmuştur. Nitekim 28 Şubat 1997 tarihinde Milli Güvenlik Kurulundan çıkan karar gereği Erbakan Hükümeti düşürülmüş ve 22.02.1998 tarihinde Refah Partisi kapatılmıştır. Mesut Yılmaz Hükümeti siyasi manevralar sonucu ordunun desteği ve diğer Laik grupların (kapitalist büyük işadamları, Laik ulusal federasyonlar, Kemalizm fikrini koruma dernekleri federasyonu ve büyük yayın araçları) baskısıyla iktidarı ele geçirerek bu kararların çoğunu uygulamıştır ki İmam-Hatip Ortaokullarının kapatılması, Kuran kurslarının açılması konusunda kısıtlamaların getirilmesi, okul ve devlet dairelerinde türban giyme yasağının getirilmesi ve

---

²⁴⁹El-Muctema’ (15 Eylül 1998).

üniversitelerde türban giyen öğrencilere devam yasağı koymak gibi uygulamalar buna örnek teşkil etmektedir. Ancak siyasi analist Fehmi Koru'ya göre: 28 Şubat (1997) sürecinin başlamasının tek nedeni eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Türkiye'de ekonomik ve demokratik açılım çerçevesinde 1989-1993 yılları arasında atmış olduğu liberal adımları lağvetmektir. Çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri kendini ülkede mevcut olan Laikliğin koruyucusu addetmektedir ki atılan bu liberal adımların saltanattaki konumu ve fikri vesayetine tehlike arz ettiğini görmektedir²⁵⁰.

Dolayısıyla Arap ülkelerinde İslami akıma göre Laik yöneticiler ve ordu generalleri olumsuz bir imaja sahiptirler. Aynı zamanda bu akımın çoğu düşünürleri, bu liderlerin İslam'ın içeriğini boşaltıp onu bilimsel İslam'a dönüştürmeye çalışmaktadırlar ki bunu bazen akli aydınlatıcı ve rehber edinme adı altında bazen de Arapça Kuran okumayı ve ibadet etmeyi reddederek Türk Müslümanlığını uygulama adı altında yapmaktadırlar.

Üçüncüsü: Laik Araplara Göre Türk Profili

DR. Hüseyin Ali Sa'd doktora tezinde bazı Arap düşünürlerin Laiklik eğilimlerini şöyle tarif etmektedir “bu yöndeki eğilimleri dünyanın zati varlığının yaratıcının varlığına farklılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de toplumun, devletin ve kültürün düzeni dünyanın kendi varlığı doğrultusunda organize edilmesi gerekmektedir. Böylece dini veya yaratıcıyı inkâr etmek anlamı taşımaksızın düşünce, politik ve sosyal hayat doğal olarak dinî kurumların hâkimiyetinden kurtulmuş olacaktır²⁵¹.” Ancak Dr. Muhammed Abid El-Cabiri şu sözleriyle bir Arap Laikliği kavramı sunmaktadır “Çağdaş Arap siyasetindeki Laiklik söylemi ilk başlarda ruhi saltanatın medeni saltanattan ayrılması anlamına gelmekteydi. Bunda kastedilen belirttiğimiz gibi İslam Birliğine karşı bir milli Arap devleti kurmak veya Osmanlı İmparatorluğuna karşı bölgesel bir devlet kurmak idi. Daha sonra Laiklik İslam tarihinden mevcut olan milli devlet kurulana kadar Arap hitabı Arap-İslam ilişkilerinin arasını düzeltmeye yönelik olmuştur. Şimdi ise Laiklik kavramı azınlık haklarının tanınması zemininden dinî ve mezhepsel çeşitliliği kabul etme anlamı taşımaktadır²⁵². Burhan Galyon'a göre “Batı Laikliği bir şekilde Kilise ile ittifak halinde olan egemen sınıfa karşı bir devrim felsefesi ve kurtuluş, eşitlik, kardeşlik, vatandaşlık ve milliyetçilik fikirlerini içeren bir kaptır. Arap Laikliği ise modern Batı biliminden ekonomik ve politik sistemi solarak bundan faydalanmak isteyen mevcut siyasi düzeni ve

²⁵⁰Yeni Şafak, 27.02.1999.

²⁵¹Hüseyin Ali Sa'd, “El-İtticahat El-İlmaniyye İnde Badül'-Müfekkirin El-Arab,” Arap Edebiyatı şubesi yıllıkları (Doğu Edebiyatı Enstitüsü) (El-Kıddis Yusuf Üniversitesi, Beyrut), c. 6 (1991-1992), s.427.

²⁵²Muhammed Abid El-Cabiri, El-Hitab El-Arabi El-Muasır: Eleştirel Analitik Çalışma, t. 5 (Beyrut: Merkez El-Vahde El-Arabiyye, 1994), s. 80.

egemen sınıfı daha da güçlendirmek için bir araç olarak gelmiştir. Oysaki bu ulusal çoğunluğu iktidar ve siyasetten geri koymaya vesile olarak yeni bir stilin gelenek, pratik ve anlaşma dili niteliğini taşıyor hale gelmişti²⁵³.

Laiklik, Fransa, İngiltere ve daha sonra on yedinci yüzyıldan itibaren Avrupa'da kalkınma hareketinin başlamasıyla birlikte Almanya'nın politik, ekonomik ve sosyal tarihiyle bağlantılı bir fikrî başarı ise ve on sekizinci yüzyılda aydınlanma felsefesini benimsemiş ise on dokuzuncu yüzyılın tanık olduğu bilimsel ve endüstriyel hareket bunun sonucu olarak meydana gelmiştir. Buradan yola çıkarak Abdülfettah El-Zeyn'e göre "Laiklik meselesi tarihsel olarak Kiliseyi siyasi ve idari yönetimden uzaklaştırmak amacıyla Hristiyanlık atmosferinin içinden çıkmıştır ki özellikle de eğitim sisteminin Kiliseden ayrılmasının akabinde resmi kurumlar din kavramından uzaklaşarak hızlı bir şekilde Laiklik kisvesi kazanırken bir yandan genel olarak dincilik karşıtı akımların diğer yandan da dinde yenilik veya uzlaşma yolu arayan ya da şaibeli konuları dinden atmaya yönelik çaba gösteren akımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak İslam atmosferi açısından bakıldığında Laiklik meselesi Kalkınma dönemi itibarıyla ortaya çıkarak İslam Dininin evrensel bir din olmasından kaynaklı kendi doğasına uygun çeşitli şekiller ile zuhur etmiştir. Nitekim Laiklik Hristiyan toplumunun içsel sürecinden doğarak bilimsel devrimin temellerini atarken Arap-İslam Dünyasında bir yandan kimliksel parçalanma ve sorunları arasında diğer yandan da çeşitli akımlarında meydana gelen gelişmeler, deneyimler ve yaşanan zorluklar sonucu toplumsal bir süreç çerçevesinde ortaya çıkmıştır²⁵⁴.

El-Müsteşar Tarık El-Beşeri'ye göre Laiklik on dokuzuncu yüzyılın başlarında Avrupa-Batı nüfuzunun yoğunlaşmasıyla birlikte Müslüman ülkelerimize giren bir fikir iken²⁵⁵ bazı Arap düşünürler Laiklik tecrübesinin İslam Dünyası açısından Lübnan örneğinde olduğu üzere Arap ülkelerinde azınlık sorununun tek çözüm yolu olduğunu savunmaktadırlar. Aynı zamanda Laiklik sistemi Atatürk'ün Türkiye'de arzuladığı gibi kültürel-dinî çerçevede din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak başkalarının üzerinde egemenlik sağlamak ve güç stratejisini uygulamak için olmazsa olmaz bir yöntemdir²⁵⁶. Öyle ki Laiklik Tunus'ta tek parti haline gelen Hizb'ül-Desturi El-Cedid'in en önemli

²⁵³Burhan Galyon, El-mes'ele El-Taifiyye ve Müşkilet'ül-Akalliyat, Arap Düşünür (Beirut: Dar'ül-Tali'a, 1979), s. 11-12.

²⁵⁴Yümni Sezen, "Türkiye'de Laiklik, Meydan araştırmasının genel sonuçları," çeviri: Abdülfettah El-Zeyn, Bilimsel Araştırma (Rabat), Yıl 31, Sayı 45 (1998), s. 200, Marj No: 1.

²⁵⁵Tarık El-Beşeri, El-Hivar El-İslami El-İlmani fil-Mes'ele El-İslamiyye El-Muasıra (Beirut: Dar'ül-Şurûk, 11996), s. 80.

²⁵⁶Mehmet Ergün, Arap-İslam Düşüncesinin Tarihçesi, Çeviri: Haşim Salih, T. 2 (Beirut: Merkez El-İnma' El-Kavmi, 1996), s. 277-278.

özelliklerinden birisi durumuna gelirken işlevselliği şu şekilde cereyan etmiştir “1956-1960 yılları arasında kurumsal değişikliklerin icra edilmesiyle birlikte gen Tunus’ta anayasanın giriş çerçevesine göre devletin dini İslamiyet olmasına rağmen Laiklik iç siyaset ve dış siyasetin Avrupa ile sürekli bağlantılar açısından Buragiba Hareketinin temellerini oluşturmaktaydı ancak gerçekler görüldüğünden çok farklıydı. Tunus bağımsızlığını kazandıktan sadece beş ay sonra bir anda kendini hükümetin sert iradesini ibraz eden Laik çevrili bir halde bulmuştur. Bunun yanı sıra halkın hayatında önemli bir yer tutan El-Mescid El-Kebir’in fıkıh bilimi haricinde eğitim sistemindeki rolü kısıtlanmış ve kendine bağlı olan vakıf yerleri kamu mallarına bağlanmıştır. Aynı zamanda İslami Yargıtay ortadan kaldırılarak işlevi devlet mahkemelerine devredilmiş ve İslami öğretilerle uyuşmayan kişisel durum kanunları ortaya konulmuştur²⁵⁷.

Dr. Hüseyin Ali Sa’d’e göre Arap Laikliği tarihsel gelişimi sürecinde altı düşünce modeli ile tanışmıştır ki bunlar şu şekildedir: Kasım Emin ile kadınların özgürlüğü ve toplumun Laikleşmesi, İsmail Mazhar ile oluşum ve yükselme yolu ışığında evrensel Laikliğe doğru Laiklik, Lutfi El-Seyyid ile devlet esaslı faydacılık ve özgürlük, Ali Abdulrezzak ile İslam’da dinî devletin ideolojik temeline darbe vurmak, Taha Hüseyin ile insan aklının birliği ve eğitimsel-politik reform projesi ve Halid Muhammed Halid ile kehanet ve alternatif devlet projesine karşı mücadele²⁵⁸. Nitekim bu Arap Laikliği modellerine iki model daha eklemek mümkündür ki bunlar da şu şekildedir: Şibli El-Şemil ile Bilimsel Laiklik ve Butrus El-Bustani ve on dokuzuncu yüz yılın yarılarında sonra El-Azuri ve günümüzde Laik Arap Milliyetçiliğinin savunucuları ile ruhi saltanatın sivil saltanattan ayrılmasını savunan Laik liberalizm. Bundaki amaç dini devletten ayırmak değildir ancak Arap varlığını Osmanlı İmparatorluğundan kurtarmak ve akabinde milli bir Arap devleti kurmaktır.

Arap ülkelerinde Laiklik fikrinin ortaya çıkışı konusunda bazı Türk tarihçilerin de hem fikir olduğu bazı Arap düşünörlere göre Laiklik Osmanlı İmparatorluğuna bağlı Arap vilayetlerinde, Suriye ve Lübnan’da faaliyet gösteren Protestan Evangelizasyon okullarında Arap milliyetçiliği fikrinin doğuşuyla birlikte ve on dokuzuncu yüz yılın ikinci yarısından itibaren Butrus El-Bustani ile İbrahim El-Yazıcı liderliğinde kurulan gizli cemiyetler sayesinde ortaya çıkmıştır²⁵⁹. Ancak Dr. Abdullatif El-Taybavi “Arap milliyetçisi devrim kuşağının Protestan Evangelizasyon okullarından çıkmadığını ve Arap

²⁵⁷Abdulhamid Brahimi, El-Tecrübe El-Tunusiyye (Kahire: [d. n., d. t.]), s. 110-120.

²⁵⁸Sa’d “El-İtticahat El-İlmaniyye İnde Ba’d El-Mufekkirin El-Arab,” s. 428.

²⁵⁹Daha fazla detay için bakınız: Ahmed İzzet El-Azami, Nureddin Hatum ve Zekeriya Kurşun’un eserleri.

milliyetçiliğinin kurucularından olan Faris El-Huri ve Abdurrahman El-Şehbender gibi sadece bu iki ismin oradan çıktığını savunmaktadır²⁶⁰.”

İşte buradan yola çıkarak El-Müsteşar Tarık El-Beşeri Laikliğin Mısır’da neşet ettiğini ve oradan diğer Arap ülkelerine yayıldığını savunmaktadır. Öyle ki “Mısır siyasi camia akımı siyasal laikliğin en belirgin sembolü addedilmektedir ki bu da 1840 yılında Londra Antlaşmasıyla Mehmet Ali’nin projesinin kırılmasından kaynaklı meydana gelen gelişmelerin mal olduğu durumlar sonucu Mısır’ı aydınlatma hareketi kapsamında devlet kurumları ve orduyu Mısırlılaştırma yönündeki faaliyetler neticesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Batı kendi politik ve ekonomik nüfuzunu yaymak için özellikle de hâkim kesimler yoluyla gözlerini sadece Mısır’a dikmiştir²⁶¹.”

Batı ürünü Laiklik fikri, mezkûr Londra Antlaşması ve 1866 yılından itibaren Beyrut’ta Amerikan Üniversitesinin kurulmasıyla birlikte İslam ve Arap ülkelerine yayılırken bu hareket “bütün Müslüman ve Arap ülkelerinde aynı düzeyde cereyan etmemiştir. Zira 1867-1909 yılları arası Sultan İkinci Abdülhamid’in dönemi olmasından kaynaklı bu hareket engellerle karşılaşmıştır. Nitekim Genç Türkiye Cemiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyetinin bu akımın yaygınlaştırılmasında büyük rol oynamış ve Ahmet Rıza, Ziya Gökalp Mehmet Namık Kemal gibi fikir erbabı isimler zuhur etmiştir. Mısır ise 1882 İngiliz işgalinden sonra Batı fikrinin istikrarlı empoze etme üssü haline gelmiştir. Dolayısıyla da Mısır çok sayıda Osmanlı Devleti ve Sultan Abdülhamit karşıtı maddiyatçı Laiklik eğilimli insanların cazibe merkezi durumuna gelen bir ülke olmuştur. Öyle ki Birinci Dünya Savaşı öncesinde meydana gelen bu yönelimleri üç ana rota kapsamında kategorize etmemiz mümkündür ki bunlardan birincisi: politik temelini İngiliz Milli Eğitim Danışmanı Dunlop’un attığı resmi çağdaş okulların yanı sıra misyonerlik okulları veya Fransız ve İngiliz Laiklik okullarıdır. İkincisi: sahibi FarisEl-Nimr olan ve İngiliz politikası ağızyla hitap eden El-Mukattam gazetesi, Şibli Şamil, Nikola Haddad ve başkalarının yazılarını yayınlayan El-Muktataf Dergisi ve Corci Zeydan’ın başka kimselerle birlikte kurmuş olduğu El-Hilal Dergisidir. Üçüncüsü ise Üstad Ahmed Lutfi El-Seyyid’in kurduğu ve öz ülke adına hitap eden Mısır menşeli El-Ceride Gazetesi ve Hizb’ül Ümme’dir²⁶².”

²⁶⁰Bakınız: İbrahim İbrahim’in El-Beşeri’nin, “El-Half beynel-Nuhbe vel-Cemahir İza’ El-Alaka Beynel-Kavmiyye El-Arabiyye vel-İslam,” araştırması hakkındaki yorumu, s. 315.

²⁶¹ El-Beşeri, El-Hivar El-İslami-El-İlmani, s. 13-14.

²⁶²a.g.e., s. 18-19.

Ancak asrın yirmili yıllarında Ortadoğu’da siyasi durumların ilerlemesi, Osmanlı mirasının İngiltere ile Fransa arasında paylaşılarak kendi emirlerine itaatkâr hükümetlerin kurulmasının yanı sıra Anadolu’da Halk Kurtuluş Savaşının başlaması ve Laik Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve 1924 yılında hilafetin kaldırılması sonucu “İslami Dava Birinci Dünya Savaşından önceki durumundan çok farklı ve uzak bir konumdan harekete geçmesi ve Batılı fikirlere karşı mücadele etmekle İslami düşüncüyü yaygınlaştırmak bağlamında kendine has platformunu ve sistemini kurumlar vasıtasıyla kurması gerektiği farz olmuştur²⁶³.” Bu nedenle İslami akım, Sömürgeci-Laik-Siyonist saldırılar karşısında siyasi örgütler halinde kendini tekrar sistematize etmiştir ki bu örgütler şu şekilde zuhur etmiştir: 1927 yılında kurulan ve daha sonraları 1936 yılında örgütsel Müslüman Kardeşler Hareketine dönüşen Müslüman Gençler Cemiyetleri, Laiklerin köktendencilikle itham ettiği ve Arap Marksistlerin gerici sınıf hareketi olarak sıfatlandıkları ve daha sonraları “Siyasal İslam’a dönüşen siyasi yönelimlere sahip siyasi partiler²⁶⁴.”

İslam ülkelerinde mevcut olan Laikliği uygulandığı şekli itibariyle iki bölüme ayırmamız mümkündür ki bunlardan birincisi: Açık Laiklik; bu Laiklik türü Türkiye’de 03.03.1924 tarihi itibariyle hilafetin kaldırılmasıyla beraber ülkede kapalı bir şekilde uygulanmaya başlanmış ve 1937 yılından sonra Anayasal olarak açık bir biçimde devam etmiştir. Öyle ki “asrın otuzlu yıllarında Türkiye’de Laiklik baskısı güçlüydü. Devlet halk üzerindeki İslami saltanata sınır getirme ümidindeydi ki bu Batılaşıma ve Laiklik isteği Türk milliyetçilerinin de tahmin edemeyeceği derecede ilerlemiştir. Diğer yandan Türkiye devlet Müslümanlığı ile halk Müslümanlığı arasında çatışmalar yaşamıştır. Bu ise cumhuriyet tarihinin 1925 dönemleri göz önünde bulundurulduğunda belirgin bir şekilde görüldüğü açıktır ki devlet halkın iradesini göz ardı edip devletin resmi dinini (İslamiyet) Laiklikle değiştirmek istemiştir²⁶⁵.” İşte buradan yola çıkarak Abdulfettah El-Zeyn’e göre “Laiklik Arap-İslam Dünyasında bir yandan kimliksel parçalanma ve sorunları arasında diğer yandan da çeşitli akımlarında meydana gelen gelişmeler, deneyimler ve yaşanan zorluklar sonucu toplumsal bir süreç çerçevesinde ortaya çıkmıştır²⁶⁶.” Bu nedenle İngiliz asıllı Amerikan aydın Bernard Lewis “İslam Dünyası’nın Laiklik sayesinde dinini ve geleneklerini tehlikelere atmadan Batı gücünün gizemini keşfetmeyi arzulaya bileceğini” savunmaktadır. Cumhuriyet Başsavcısı Refah Partisi’nin çözülmesine dair hazırlanan

²⁶³a.g.e., s. 25-26.

²⁶⁴Ignatenko, Hulefa Bila Hilafe: El-Tanzimat El-Siyasiyye El-Muarida Fi El-Şark El-Avsat – Tarih, İdeoloji, Etkinlikler, s. 241.

²⁶⁵ Sezen “Türkiye’de Laiklik, Saha Çalışması Genel Sonuçları,” s. 193.; a.g.e., s. 200, Kenar no: 1.; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, OxfordPaper Backs; no. 135, 2. ed. (London, New York: Oxford University Press, 1986), p. 55.

²⁶⁶*Turkish Daily News*, 27.10.1997.

suçlama layihasında “Türk devletinin yürütmekte olduğu Laiklik biçimi ülkenin tarihsel ve sosyal durumlarından kaynaklı ortaya çıkan bir sonuçtur ki bu Batı’da mevcut olan Laiklik biçiminden farklıdır” ifadelerini kullanmıştır. Türk Laikliğinde din işleri devlet işlerinden ayrılmaktadır ve diyanet işlerinin yönetimini devlet üstlenmektedir. Bu nedenle Türkiye’de şahsi inanç ve ibadet kâmil bir özgürlüğe sahiptir ancak buna rağmen dinî devletin kontrolündedir. İmam-Hatip okulları ise Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı döneminde devlet tarafından inşa edilmiştir (yani tek parti dönemi 1923-1950) ki imam, hatip ve müezzinler mezun etmek üzere kurulmuştur. Yalnız bu okulların mezunları daha sonraları ülkenin dinî tabakasını oluşturmuşlardır ki günümüzde bu okullar Türkiye’de Laik devlet açısından tehlikeler teşkil etmektedir.” Cumhuriyet Başsavcısı, İslamiyet’in Laiklik, demokrasi ve insan hakları ile çeliştiğini savunurken Refah Partisi’nin demokratik Laik devleti yıkmak ve cihat ilkesi başta olmak üzere dinî temeller üzerine yeni bir devlet kurmak amacıyla yabancı aktörlerin (Arap ve İslam ülkeleri) yanı sıra sol ve terörist hareketler ile giriştiği gayri meşru bağlantılara vurgu yapmıştır “öyle ki Refah Partisi, cihadın her bir Müslüman ferde dinî bir farz olduğunu savunmaktadır. Ancak çağdaş Türkiye’de cihat olayı yönünü sadece Türk Laiklere karşı çevirmiştir. Atatürk’ün milli ve Laiklik ilkeleri Türkiye’de var olan demokratik sistemin temellerini oluşturmaktadır. İslam’ın Arap milliyetçiliğini benimsemesinden kaynaklı geçmişte Türk halkını kendi ulusal bağlarından koparmış ve bu durum Türkiye’nin ilerlemesine engel teşkil etmiştir.”

Merkezi Ankara olan ve İngilizce yayın yapan Turkish Daily Gazetesi bu layiha hakkında “Bu bir yasal belge oluşturmaktadır ki hatta organize edilmemiş bir üniversite öğrencisi çalışması mahiyeti taşımaktadır ve bu Türkiye’de kanunun siyasallaştığının bir kanıtıdır. Dolayısıyla da gelecek yazılarımızda bunu eleştireceğiz.” Yorumlarını yapmıştır.

Refah Partisini kapatma kararı alındıktan sonra Türk kamuoyu bu kararı destekleyenler ve karşı çıkanlar olmak üzere iki takıma bölünmüştür hatta ikili kutuplaşmaya sahne olmuştur ki bunlardan birisi olan sol kesimi, Milli Güvenlik Kuruluna hâkimiyeti vasıtasıyla ülkeye fiili olarak hükmeden beş ordu generali tarafından desteklenen Laik Kemalist kutbudur. Bu siyaset pervanesinin sağ kanadı ise bugün Fazilet partisinin temsil ettiği tüm İslami teveccühlere sahip gruplardan oluşmaktadır. Milliyetçi, liberal, sosyalist ve demokrat gibi farklı eğilimlere sahip olan akımlar ise bu iki kutup arasında erir durumdadırlar. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel bir gazeteci tarafından kendisine Milli Güvenlik Kurulunun mahiyeti hakkında yöneltilen soruya cevap olarak “Bakanlar Kurulu hükümeti, Milli Güvenlik Kurulu ise devleti temsil etmektedir.” İfadelerini kullanmanın yanı sıra ülke yönetiminin bu kurul tarafından tekelleştirildiğini

öne sürmüştür²⁶⁷. Sovyetler birliğinin çöküşünden sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün adına tensip edilen Kemalizm Laikliğini savunan üçüncü bir takım ortaya çıkmıştır ancak bu takım Kemalizm ile ikna olmadığını belirtmiş ve bu konuda düzeltmelerin yapılmasını talep etmiştir. Zira bu sistem yetmiş beş yıldır uygulanması hasebiyle bunun üzerinde herhangi bir değişiklik yapılamaz bir siyasi görüş değildir. Ancak ordu egemenliği bu tarz değişiklik fikirlerini Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsına ve bir yönetim sistemi olan Laiklik düşüncelerine hakaret olarak telakki edip buna karşı çıkmaktadır. Oysaki ikinci cumhuriyet fikrini öne sürenler ordu hâkimiyetinin bu fikirleri reddetmesindeki nedenin ülke iktidarına kendilerinden başka rekabet edecek ne İslamcıların ne de bir başkalarının olmasını istemediklerinden kaynaklandığını savunmaktadırlar. Çünkü ordu Kemalizm Laikliğini tanıtmadan ve sınırlarını belirlemeden kendini bu düşüncenin güvenilir bir koruyucusu olarak addetmektedir. Dolayısıyla ordunun köktendincilikle suçladığı siyasal İslam, Türk milletinin devlet işleri konusundaki iradesinin generallerin iradesi doğrultusunda şekillenip, parlamento, hükümet ve demokrasi yolunun Milli Güvenlik Kurulunun ön yüzü haline geldikten sonra Kemalizm Laikliğinin kendisi bir nevi donuk köktencilığe dönüştüğünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla Türk demokrasi ve insan hakları geleneği köklü bir siyasi geçmişe sahip olmasına rağmen ordunun siyasete müdahalesinin kurbanı olmuştur ki hoşgörünün ortadan kalkması ve askeri zihniyetle problemlere çözüm arama neticesinde etniksel şiddet ve devlet terörizmi uygulamaları baş göstermiştir.

Laiklik İslami Hilafet fikri ile çakıştığına göre bu konuda Muhammed Ahmed Halefullah Müslümanların hilafete ihtiyaçlarının olmadığını savunmakla birlikte yeniden akli, milletlerin deneyimlerini ve politik kuralları muhakeme etme, İslam ordularını düzenleme, şehirler inşa etme ve din ile herhangi bir bağlantısının olmaması gereken teknokrasi bakanlıklar sistemi kurma çağrısında bulunmuştur. İşte burada akıl ve deneyim kararlaştırılmış rolü oynar²⁶⁸.

Birincisi: Açık laiklik iki bölüme ayrılmaktadır:

1- Milli Laiklik: Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde yabancı güçlerin işgaline karşı ordudaki aydın tabakanın, halk aydınlarının, aşiret şeyhlerinin ve bazı din adamlarının katılımlarıyla 1919 yılında bir kurtuluş hareketi olarak veya Mısır'da İngiliz mandasından kurtulmak için bir devrim hareketi olarak başlamıştır. Öyle ki bu halk hareketi patlak verirken bu milletin işgalci güçlere karşı mücadele edecek durumunun var

²⁶⁷Hürriyet, 26.11.1996.

²⁶⁸Ignatenko, Hulefa Bila Hilafe: El-Tanzimat El-Siyasiyye El-Muarida Fi El-Şark El-Avsat – Tarih, İdeoloji, Etkinlikler, s. 241, kenar.

olduğunu görünmüş ve geçmişteki bütün şartlardan kaynaklı bu hareket bölgesel bir hal almakla beraber Laiklik ile boyanmıştır ki milli Laiklik ilk defa burada ortaya çıkmıştır.

Şam topraklarında (Suriye, Lübnan ve Irak) ise İngiliz-Fransız işgaline etniksel fitnelerin fitilini çekmek veya etnik temeller doğrultusunda parçalanmış olan ülkelerini birleştirmeye çabalayan bütünleştirici mahiyeti taşıyan milli hareketler ortaya çıkmıştır ki bu akımlar Laikliği birleştirici bir faktör kabul edip bunu benimsemiş ve bunun üzerine etniksel anlaşmazlıklara çözüm bulmuştur. İşte burada da milli Laiklik ilk defa zuhur etmiştir²⁶⁹. Dolayısıyla Suriye Milli Partisi'nin fikri teorisinin milli Laikliği temsil ettiğini itibar etmemiz mümkündür.

Sömürgecilere karşı duran Arap milliyetçileri ve bazı İslamcılar bu hareketi sömürgecilik, bölücülük ve Siyonizm karşıtı olarak telakki edip bu akıma destek olmuşlardır. Bu nedenle bu görüş erbabı nezdinde Mustafa Kemal Atatürk olumlu ve parlak bir imaja sahiptir. Öyle ki tarihçi Muhammed Ali Kadri'ye göre Atatürk "insanlık tarihi uzun bir geçmişi süresince yetiştirmiş olduğu nadir ulu şahsiyetlerden birisidir ki vatan sevgisi, güç, bilim, ilerleme ve özgürlük uğrunda şiddetli mücadeleler verdiği hayatı bu konuda mükemmel bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü Türkiye'yi sadece işgalci düşmanlardan kurtarmakla kalmayıp aynı düşmanları kendi milletine ve vatanına saygı duymak zorunda bırakmıştır. Aynı zamanda ülkesini geri kalmışlık, donukluk ve gerilemekten kurtarmakla birlikte vatanına çağdaş uygarlık ve geniş bilimin kapılarını açmıştır²⁷⁰. Diğer yandan Mısırlı büyük yazar Muhammed Hasan El-Zeyyat Atatürk'ü şu sözleriyle anlatmıştır "Atatürk cesaret, zihin aydınlığı, fikir asaleti, el ve vicdan temizliği bakımından Türkiye'nin yetiştirmiş olduğu en büyük şahsiyettir²⁷¹.

2- Evrensel Laiklik: Bu sistem kardeşlik, özgürlük ve eşitlik ilkesine inanmakla beraber genellikle uluslararası gizli örgüt şeklinde faaliyetler göstererek gerçek hedeflerini beyan edip bireyler ve örgütler halinde kendi aralarında güçlü bir şekilde dayanışma içerisindedirler. Bu nedenle örgütün yüksek hedeflerini milli, dinî ve ulusal hedeflere tercih ederler. Bu örgütler listesinin başında şunlar gelmektedir: Masonik cemiyetler, Rotary, Lions ve Hilderburg kulüpleri ve görünüşte dinlerini terk etmiş dönme Yahudi gruplar ve diğerleri. Ancak günümüzde Masonik cemiyetler aleni kurumlar haline gelmiş ve Müslüman şarkî ülke olarak ilk Laik Türkiye tarafından tanınmıştır. Bu cemiyetlerin dünyadaki Laiklik kurumlarının yanı sıra kendi benzeri olan bütün örgütlerle sıkı bir ilişki

²⁶⁹El-Beşeri, El-Hivar'ül-İslami-El-İlmani, s. 23.

²⁷⁰Muhammed Ali Kadri, Mustafa Kemal Atatürk: Muharrir Türkiye ve Mü'essis Devleti'el-Hadise, Alem'ül-Şark El-Hadis (Beyrut: El-Matbaa El-Vataniyye, 1983), s. 5-29.

²⁷¹ El-Risale (Kahire) (Kasım 1938), s. 28.

bağı bulunmaktadır ve aynı zamanda yerel ve uluslararası meseleler konusunda kendi stratejilerini o ülkelerin hâkim tabakaları ile birlikte koordine etmeye çaba göstermektedir. Dolayısıyla bu cemiyetlere göre Türk yönetici tabaka olumlu bir imaja sahiptir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk 1938 yılında ölümünden kısa bir süre önce Türkiye'deki bütün Mason localarını kapatmasına rağmen Arap veya Türk olsun İslami kesim düşünürleri başta Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel olmak üzere çoğu Türk siyasi liderleri gizli olarak Masonik mahfillere intisap ettiklerine dair ithamlarda bulunmaktadırlar. Ancak bu cemiyetler Şükrü Kaya hükümeti döneminde faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmüştür ta ki Kurtuluş Savaşında Atatürk'e arkadaşlık eden ve ölümünden sonra ikinci cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü 1945 yılından itibaren faaliyetlerini aleni bir şekilde yürütmek üzere onlara izin verene kadar. Ama kapalı tutuldukları süre boyunca törelerini gizli bir şekilde uygulamaya devam etmişlerdir. Ayrıca bu Laikler nezdinde Osmanlı Devleti kötü bir profile sahiptir. Süheyl Zeki Süleyman "Masonluk fikrinin Lübnan toplumuna sızması konusunda en büyük faktör Lübnanlıların göğsüne çökmüş olan Osmanlı istibdadı olmuştur ki bu eylem liderlik ve yönetim açısından yetiştirilmiş aydın ve nitelikli kişiler tarafından gerçekleşmiştir. Aynı zamanda sadece Lübnan topraklarında sınırlı kalmayıp Edip İshak, Yakup Saruf, Faris Nimr ve Corci Zeydan gibi çok sayıda Lübnanlı Mason isimler sayesinde Mısır'a da taşınmıştır. Fakat Dr. Halil Saade ve Necip Azuri kurtuluşa dair fikrî tohumlarını başka alanlara ekmişlerdir²⁷²." kanaatini taşıma hasebiyle evrensel Laikliğin önemini ve Arap ülkelerinin gelişmesindeki rolünü vurgulamıştır.

Bütün Arap ülkelerinde dinî ve Masonluk tevecçüleri arasında çatışmalar neşet etmiştir. Zira dinî eğilimler temeli dinin ruhi ritüelleri üzerine kurulmuş bir insan ve toplum inşa etmeyi arzulamaktadır. Masonluk eğilimi ise fikrî, duygusal ve bilimsel (Laiklik) olarak bir dünya inşa etmek istemektedir. Laiklik kavramından kastedilen ise eski toplumlar ve hala bazı günümüz toplumlarında kaim olduğu üzere bireylerin bir başkalarıyla herhangi bir dinî bağlantıları olmaksızın aynı yönde yönlendirildiğini göz ardı etmekle beraber günümüzde bireyi toplumun bir parçası görüp fikrini toplumsal bir şekilde yönlendirmektir.

Siyasi alanda Arap milliyetçiliği fikrinde önce Osmanlı sömürgesine karşı ardından mutasarrıflığa daha sonrasında da Mısır'ın Batılı güçlere bağlanmasına kadar olan süreçte Lübnan'ın Fransız Yüksek Komiserliğine karşı bir ayaklanma meydana gelmiştir. Milliyetçiliğin ortaya çıkışı, parlaması, olgunlaşması konusunda Masonluk akımı uzaktan

²⁷² İfade Metinde Halk Formülüyle Geçmektedir Ki Değişim Gereksinimini İma etmektedir.

faaliyetleri sayesinde büyük rol oynamıştır. Nitekim Arap milliyetçiliği İbrahim Yazıcı'nın "Ey Araplar idrak edin ve uyanın" çağrısında bulunmasıyla birlikte ortaya çıkarken Fırat ve Dicle'den Süveyş Körfezine, Akdeniz'den Umman Denizi'ne uzanan ve "Camiat'l-Vatan'ül-Arabi" adının verileceği bir Arap imparatorluğu kurulması çağrısında bulunmasıyla devam etmiştir. Lübnan'dan ise Arap milliyetçiliğine özgürlük çığlıkları yükselmiştir ki bu akımın içerisinde saptırılmış ve bozulmuş Masonluğu benimsemiş Dr. Halil Saade, Yusuf El-Hac, CibranTüveyni ve Dr. CorcHanne gibi örnek isimler bulunmaktadır²⁷³.

Marksizm bir nevi Küresel Laiklik iken dinin halklar açısından bir afyon olduğunu savunmaktadır ki Marksistler İslami rejimlerin siyasi ilkelerini çürütmektedirler. Zira bu sistemlerin temel cevherinde gericilik yattığına inanmaktadırlar. DolayısıylaAhmedHalefullah'a göre "Din sadece Allah tarafından peygamberler ile elçiler ve bunun tefsircileri aracılığıyla insanlara sunulanlardan ibarettir. AncakKur'anî metinlerde varit olmayan meseleler hakkındainsan aklının içtihadına dayanan her hangi dinin varlığı söz konusu değildir²⁷⁴. Sudan Komünizm Partisi eski genel sekreteri Abdullah El-HalíkMahcub'a göre "Çağdaş Arap dünyasındaki çatışmaları bir dinî tasavvur etmek ancak çalışan sınıfın sınıfsal bilincini değiştirme hedefine sürükler. Çünkü herkes Müslüman olmuş olsaydı sınıf çatışmasının bir anlamı olmayacağı gibi zenginlerle fakirlerin arasında bir fark olmayacak ve her hangi bir sosyalist gelişime ihtiyaç kalmayacaktı. Bu nedenle kapitalist kölelik gerçeği günümüzde şu iki seçenek arasında kalmıştır: ya toplumsal olarak milli devrim yapmak ya da olduğu konumu koruyup toplumsal dönüşümleri engellemektir ki bu da milli bağımsızlığın kaybedilmesine mal olur²⁷⁵." Buradan hareketle Marksist yazar Ignatenko'ya göre "Muhalifİslami siyasi örgütler ideolojik krizler içerisine düşmektedirler. Çünkü varlığı ve faaliyetleri (eğer ki beyan etmiş oldukları sloganları doğrultusunda hükmederlerse) emperyalizmve İsrail ile tam bir çelişki içerisinde olduğu görülmektedir. İşin aslı bu durum da bazen Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'in çıkarları açısından kendilerine bir hizmet niteliğindedir. Oysakigerçekleştirmeye çalıştıkları ve birinci hedefleri hilafeti kurmak veya İslam devleti diye adlandırılanbir devlet inşa etmek olanbütün köktendinci akımların bu uğurda göstermiş olukları çabalar aslında emperyalizm ve Siyonizm'e düşman olan Arap ülkeleri cephesini zayıflatmaya neden olmaktadır²⁷⁶."

²⁷³Süheyl Zeki Süleyman, "Eser'ül-Benna'in El-Ahrar [El-Masoniyyin] Fil-Edebü'l-Arabi, 1860-1950," Ma'had El-Adab El-Şarkıyye, c. 6 (1991-1992), s. 284-285.

²⁷⁴Ignatenko, Hulefa Bila Hilafe: El-Tanzimat El-Siyasiyye El-Muarida Fi El-Şark El-Avsat – Tarih, İdeolojya, Neşat, s. 239.

²⁷⁵a.g.e., s. 241.

²⁷⁶a.g.e., s. 245.

Dolayısıyla Arap tarihçi İsam Halife bu konuda Marksist yazar Ignatenko'yu şu ifadeleriyle desteklemektedir “Arap davası dinî değil de Laiklikboyutuyla Fransız ve İngiliz sömürgecilerin dolayısıyla da Filistin’de Siyonist projenin çıkarlarına karşı en büyük tehlikeyi teşkil etmektedir. Neredeyse diyeceğim ki Müslüman ve Hristiyan Arapları en doğrusu olan vatandaşlık potasında, tek çatı altında toplamanın tek çaresi olan Laiklik çözümüne muhalefet etmek doğrudan veya dolaylı yoldan sömürgecilerin ve Siyonizm’in hedeflerine hizmet etmektir²⁷⁷.” Ancak Münir Şefik bu fikre katılmamaktadır. Çünkü şunu savunmaktadır “Sömürgecilik, Arap Laiklik davası taraftarı değildir ve sadece İslam karşıtlığı kadarıyla yanında yer almaktadır. Fakat diğer yandan söz konusu sömürgecilik parçalamalarına karşıt olan bu gibi davalara karşı çıkmaktadır. İşin gerçeği Arap birliğine karşıdır. Laiklik konusundaki tutumuna gelince ise bu sömürgeci devletin cinsine ve karşındaki Laikliğin rengine bağlıdır²⁷⁸.

Bu nedenle Arap milliyetçileri ve İslamcılarının gözünde evrensel Laiklerin imajı Osmanlı imajından daha kötü bir profile sahiplerdir. Çünkü evrensel Laikliğin, sınırları Nil’den Fırat’a kadar uzanan büyük bir devlet kurma planı olan ve bu hedefini gerçekleştirmek için Müslüman Ortadoğu’yu egemenliği altına alabilme gibi işgalci bir ideolojiye sahip Siyonizm’in hizmetkârı bir araçtan başka bir şey olmadığına inanmaktadırlar. Dolayısıyla Arap yazar Rıza Muhammed Lari’ye göre Globalizm, paranın yanı sıra bankacılık ve yatırım şirketlerini kontrol eden Siyonist Yahudilerin ortaya çıkardığı yeni bir teoridir. Bundaki amaçları ise Hans-Peter Martin ve Harald Schumann’ın yazdığı ve “Globalizm Tuzağı: Refah ve Demokrasiye Tecavüzdür” adını verdikleri kitapta vurguladıkları gibi bu yeni uluslararası sistem aracılığıyla milyonları kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettirmek ve böylece dünya ekonomisini kendi tekellerinde tutabilmektir. İlim Yayma Cemiyeti Başkanı Türk İslami düşünür Harun Yahya’ya göre (gerçek adı Adnan Oktar’dır dolayısıyla kendisine Adnan hoca diye hitap ederler) Globalizm fikri, dünyaya hükmetmek amacıyla Siyonist Masonların yönettiği ve büyük Türk devlet adamlarının da dâhil olduğu uluslararası Bilderberg Örgütü tarafından ortaya atılmıştır. Buna dayanarak Suriyeli yazar Dr. Süleyman El-Medeni “Yahudi Türkiye” isimli kitabında (Şam 1997) Türkiye’yi bu kitaba vermiş olduğu aynı isimle vasfettirmektedir. Çünkü Türkiye’yi Masonların, Yahudilerin ve Dönmelerin (bunlar görünüşte kendi dinlerini terk edip İslamiyet’i kabul eden, ancak hala kendi dinî ayinlerini gizlice sürdüren Yahudilerdir ki Türkiye’de bunlara Sabetaycılar da denmektedir.) yönettiği

²⁷⁷ Bakınız: Şefik’in “Mevkif El-Kiva El-Hariciyye ve Teharrükatiha Fi Müvacehet’ül-Urûbe Vel-İslam İsam: Tarihi bakış,” Çalışması Hakkında İsam Halife’nin Dâhil Olduğu Münakaşa, s. 661.

²⁷⁸ Bakınız: Münir Şefik’in Müdahalesi, a.g.e., s. 678.

ve ülkeyi Arap ve Müslümanlara karşı düşmanlığa sürüklediği kanaati taşımaktadır. Türkiye'deki İslamcı gazeteler ise Evrensel Laikliğin (Dönme, Masonik ve Siyonist)İsrail'in bölgede yegâne vurucu güç ve tek egemen ideoloji sahibi kalabilmesi için Türkiye'yi ele geçirerek İslami köklerinden koparıp Amerika'nın da desteğiyle ülkeyi İsrail'in kuyruğuna çevirmeye çalıştığına dair günlük makaleler yazmaktadırlar. Çünkü İsrail ve Amerika'nın her ikisi de bir yandan bölge üzerindeki çıkarlarına zarar gelmesinden korktukları içindiğer yandan da bölgede sömürgeciliklerini sürdürebilmek adına burada güçlü bir Müslüman devlet ya da bir Arap veya İslam birliği kurulmasını istememektedirler.

Türkiye'de İslamcı aydınlara ait addedilen Yeni Şafak Gazetesi Mason locasının Türkiye'de kuruluşunun doksanıncı yıldönümü münasebetiyle masonluk hakkında bir makale yayınlamıştır ki bu makalede İstanbul'da kurulan ilk Mason fuarı münasebetiyle bunların artık Türkiye'de faaliyetlerini aleni bir şekilde yürüttüğünü açıklamış ve Masonluğu gizli bir sömürgecilik olarak nitelendirmiştir²⁷⁹. Aynı zamandabu yayıncılığıyla çoğu Osmanlı devlet adamlarının yanı sıra cumhuriyet dönemi kutuplarının Mason olduğunu öne sürmüştür ki bu isimler şunlardır: Osmanlı Sultanı Beşinci Murat (1810-1905) ki 1876 yılında saltanat tahtına oturmuş ancak üç aylık bir hâkimiyet süresinden sonra akli rahatsızlıktan dolayı tahttan indirilmiş ve yerine kardeşi Sultan İkinci Abdülhamit getirilmiştir, İttihatçıların İçişleri Bakanı Talat Paşa, İttihatçıların Harbiye Veziri Cemal Paşa [Seffah], Sultan İkinci Abdülhamit'in Sadrazamı Mithat Paşa, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında (1878) Osmanlı ordusunu yöneten komutan Gazi Osman Paşa, Gazeteci Şinasi, vatan şairi Namık Kemal ve milli şair Mehmet Yurdakul. Cumhuriyet dönemi isimleri ise şunlardır: gazetecilerden Ahmet Emin Yalman ve Hüseyin Cahit Yalçın, edebi alandan Reşat Nuri Güntekin, Kemal Öke, Ayhan Işık ve başkaları. Ancak Radikal İslamcı Akit Gazetesine göre²⁸⁰Masonlar bugün özellikle de mevcudiyetlerini resmi olarak ilan edip gizlilik ve suskunluklarını bırakmakla birlikte çoğu siyasi, eğitim ve askeri kurumlara sızmışlardır ki 1909-1989 Türkiye'de Mason Locaları kitabından nakledilen belgeler, General Yalçın Işımer'in02 Kasım 1981 yılından itibaren Ankara Atanur Locasına mensup olduğunu ve bu Locanın on yedi kurucu üyesinden on dördüncü kurucu isim olduğunu ispat etmektedir.

Nitekim Işımer 28.09.1999 tarihinde Gülhane Hastanesinde düzenlenen Tıbbi Bilimler Akademisi dönem açılış programındabir konuşma yapmış ve bu konuşmasında

---

²⁷⁹Yeni Şafak, 07.05.1999.

²⁸⁰Akit, 08.10.199.

Bedir Savaşını ve Müslümanların peygamberini küçümsemekle birlikte Türkiye İstiklal Marşının yazarı büyük şair Mehmet Akif Ersoy'u Araplara ajanlık yaptığı yönünde ithamlarda bulunmuştur. Konuşmasının devamında ise Arap kültürü savunucularına gereken cezayı vereceğiz sözlerini eklemiştir. Bunun üzerine Hatay Cumhuriyet Savcısı Ali Karcı Türk Ceza Kanununun 312. Maddesi uyarınca (13'ten 15 yıla kadar) 05.10.1999 tarihinde General Işimer'ebu konuşmalarından dolayı Devlet Güvenlik Mahkemesi huzurunda dava açmış ve kendisini "İslamiyet ve Müslümanlara küfretmekle beraber halkın arasını bozmak" suçlamıştır. Ancak Adalet Bakanlığı, yasal sorumluluklarını kötüye kullanma suçundan Cumhuriyet savcısının kendisini sorguya çekmiştir.

İslami eğilimli yayın araçları sürekli Küresel Laiklik Örgütleri ile Siyonizm arasında bağlantıların var olduğuna işaret ederken siyasi analist Taha Kıvanç (Fehmi Kuru) Yeni Şafak Gazetesinin²⁸¹ günlük köşe yazısında (Kulis) "350 yıl boyunca Müslüman görünüp kendi Yahudilik dinlerini muhafaza etmekle birlikte dinî ritüellerini gizlice uygulayan ve günümüzde çoğu kültür, medya, eğitim, sanayi, ticaret ve siyaset kurumlarına hükmeden Türk Dönmeler göç yasası metinlerine dayanarak anavatanları İsrail'e dönmek istekleri yönündeki bilgileri içerendilekçeler aracılığıyla İsrail Yüksek Mahkemesine başvurularda bulunmuşlardır. Zira Sabetaycılar'dan olan ataları zulüm sonucu zorunlu bir şekilde Yahudilik dinlerinden dönmek zorunda kalmışlardır ki İsrail'de tekrar Yahudilik dinlerine dönüp mezkûr dönem boyunca kaybetmiş oldukları özgürce dinî yaşam haklarını elde edebilmelerini İstanbul'da çıkartılan Türk Yahudi Şalom Gazetesi²⁸² de vurgulamaktadır. Mezkûr istek sahipleri listesinin başında ise Dönme Yazar Ilgaz Zorlu yer almaktadır." İfadelerini kullanarak bu gibi bağların mevcudiyetine dair kesin kanıtlara sürmüştür. Bu nedenle Küresel Laik çevreler, Küresel Laiklik ile İsrail ve Siyonizm bağlantılarına işaret eden gazeteci yazar Fehmi Kuru ve benzeri yazarlar, siyasi analistler, milli düşünürler ve liberal demokratlar demokrasi ve genel özgürlüklerin en çok savunuculuğunu yapanlar olsalar da onlara terörist damgası vurmak ve itibarlarına zarar vermek için onları irticacılık, zihinsel gerilik, kavramlardan ve insani değerlerden çıkmak, insan haklarını ihlal etmek ve fikrî zulme yeltenmenin yanı sıra Yahudi aleyhtarlığıyla suçlamaktadır. Buna en büyük örneği teşkil eden olay ise dünyaca ünlü Fransız siyasi düşünür Roger Garaudy'nin Nazi Almanya'sının Yahudilere zulmettiği hurafesini ortaya çıkarma cesaretini gösterdiği için Küresel Laiklik tarafından mahkemelere verilmesidir. Zira Küresel Laiklik çağdaş dünya medyasının hâkimiyetini ele geçirmeyi başarmıştır. Böylece küreselleşme olayı interneti suiistimal etme aracılığıyla bir üstünlük

²⁸¹ Yeni Şafak, 14.09.1999.

²⁸² Şalom (İstanbul), 01.09.1999.

savaşı haline gelmiştir. Nitekim Yirmi birinci yüz yıl insanının ilerleme aşamalarının beşinci dalgası addedilen o teknolojik bilimsel medya devriminin dünyaca kontrolünü ele geçiren Küresel Laiklik Yahudiler, İsrail, Masonluk ve Siyonizm hakkında dönen bütün tez ve tartışmaları Yahudilik aleyhtarlığı, Faşizm, köktendincilik, insan hakları ihlali, farklı görüş dayatılması veya en azından çağ dışı fikirler ortaya koymakla suçlamaktadır.

İkincisi: Zımnî Laiklik. Bu Laiklik türü ise Siyasal İslam'a düşman ancak yazar Muhammed Haseneyn Heykel'in de vurguladığı üzere "İslam hidayeti teşkil etmenin yanı sıra sahneyi aydınlatır ve insani seçeneği belirtir fakat bir siyasi proje üretme gibi bir meziyete sahip değildir ki öyle bir imkânı da yoktur ve geçmişte de olmamıştır²⁸³." bilgisine sahip olduklarından kaynaklı Laikliklerini açık bir biçimde belirtmeyen Batı eğilimli partiler, siyasi örgütler, mesleki ve fikrî örgütlerle temsil edilmektedir.

Heykel'in öne sürdüğü bu fikir Mısır, Suriye, Tunus ve Cezayir'de egemen çevrelerin yanı sıra Türk ve Arap olmak üzere bir yandan Laikliğe zımnî olarak inanan diğer yandan da İslami akımla flört eden Mısır El-Vefd Partisi, Cezayir Tahrir Cephesi, Mesut Yılmaz liderliğindeki Anavatan Partisi, Tansu Çiller liderliğindeki Doğruyol Partisi ve diğer farklı siyasi oluşumların benimsediği bir fikir ise de ancak bu Zımnî Laiklik türünün tutumu ve yönelimleri sadece partinin dar çıkarlarını gözetme ve seçimleri kazanma hesapları ile sınırlıdır. Dolayısıyla da partinin çıkarları gereği İslami akımın bazı eğilimlerini desteklemekte değişken bir tutum sergiler. Çünkü bu tarz partiler genellikle ılımlı görüşlere sahip kesimlerden oluşur. Buna göre de İslami ve Laik kesimin memnuniyetini kazanmak adına iki taraf arasında dengeyi sağlamaya çalışır. Nitekim bu partilerin vekilleri elde edecekleri çıkarlar doğrultusunda zaman zaman konum değişikliğinde bulunurlar ve hatta bu tarz partiler İslami partilerin programlarını reddetmekle birlikte onlarla işbirliği içerisine girerler. Çiller'in 1996 yılında Profesör Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi ile koalisyon hükümeti kurması (nitekim bu hükümet Milli Güvenlik Kurulunun 28.02.1997 tarihli kararlarıyla iktidardan düşürülmüş ve hala Türk siyaset sahası bunun tepkilerini yaşamaktadır) buna örnek mahiyetindedir. Buradan yola çıkarak El-Müsteşar Tarık El-Bişri'ye göre bu durumda toplumun hareketi "İslamiyet'i gizlemeye, onu birey ile rabbi arasındaki iç ilişki çerçevesinde sınırlandırmaya, dini sadece ibadet ile kayıtlandırmakla toplum düzeni ve ilişkilerinden geri koymaya yönelir²⁸⁴." Oysaki bu örgütlerde bir yandan Laikliğin diğer yandan da İslamiyet'in gizli tutulması, Halkın %99'unu Müslümanların oluşturduğu Türkiye'de halkın yaklaşık %75'itarafından kabul gören uygarlık sentezi çerçevesinde Laiklerle İslamcıların bir arada yaşayabileceği ihtimalini öneren düşünceye bir yol açabilir. Dolayısıyla İslami eğilimlere sahip Refah Partisi 25.12.1997 tarihli seçimlerde toplam oy oranının yaklaşık % 21'inden fazlasını kazanamamıştır. Öyle ki seçim anketleri 18.04.1999 tarihinde yapılacak olan seçimlerde Refah Partisinin kapatılmasıyla kalıntılarında kurulan Fazilet partisinin alacağı toplam oy oranının %14 ile 17 arası olacağını belirtmişti ki gerçekten de bu parti mezkûr tarihte gerçekleşen seçimlerde %14,1 oy oranından fazlasını alamamıştır. Nitekim Mısır da krallık döneminde bu tür Laiklik ve İslami gizliliği

²⁸³ Münir, Şefik, "Heykel Vel-Hal El-Siyasi" El-Muctema (11 Ağustos 1998).

²⁸⁴ El-Bişri, El-Hivar'ül-İslami El-İlmani, s. 26-27.

yaşamıştır. Öyle ki “bir Laiklik akımı burada başka bir Laiklik akımında orada, Laik kuruluşların Hizb’ül-Şa’b gibi kimisinin kralın mutlak saltanatı çevresinde uçtuğu ancak aynı gruba mensup olan Hizb’ül-Vefd’in buna muhalefet ettiği diğer yandan da İslami kuruluşların El-Ezher Şeyhi Şeyh El-Zavahiri gibi bazılarının kralı desteklediği ama aynı kesime mensup olan El-Şeyh Mazi Ebü’l-Azaim Hareketi ve daha sonraları kırklı yılların bitimine doğru Müslüman Kardeşler gibi buna muhalefet ettiği²⁸⁵.” görülürdü.

El-Müsteşar Tarık El-Bişri çoğu İslamcı düşünürler gibi kendisi de Laiklik fikrini reddetmektedir. Çünkü bunu bir “Avrupa deneyiminin somut tarihsel koşullarının ortaya çıkardığı salt bir Batı meyvesi” olarak telakki etmektedir. Arap tarihçi İsam Halife gibi Laik Arap milliyetçiliğini benimseyenler ise Laiklik ile Arap milliyetçiliğinin bağdaştığını savunmaktadırlar. İslam algımıza göre bu fikir tekâmül veya bir çatışma durumu arz etmekle değişkenlik göstermektedir. Zira Laiklik İslamiyet’in akılcılık fikri ile bağdaşmakla beraber dinin diğer yüzünü teşkil etmektedir. Oysaki klasik İslam düşünce tarihinin geniş bir akılcı akım ile tanıştığı görülmektedir ki Mutezileliğin ortaya çıkışı bu akımların başında yer almaktadır. Mutezileliğe göre akıl başvurulacak ana kaynak ve esas olmakla birlikte kendileri nezdinde nakil ile aklın çatışması durumunda akıl nakile tercih edilir. Nitekim bu düşünce erbabı irade ve özgür düşüncenin önemini vurgulamaktan da geri kalmamıştır. İşte bu pencereden bakarak Kuran sorununu ortaya koymuşlardır: Kuran mahlûk mu gayri mahlûk mu?

Sadece bu sorunun ortaya atılması bile Müslümanların o dönemlerden ellerinde kalan bilgileri uygulamakla birlikte Kuran metnini araştırmalarını kabul etme imkânlarının mevcut olduğunu göstermektedir ki Mutezile fikri Laikçe bir tutumdur.²⁸⁶” Hatta bazı Laik Arap milliyetçileri Laiklik düşüncesinin İslam’da mevcut asil bir fikir olduğunu “Atatürk’ün icra etmiş olduğu gibi din işleri ile devlet işlerini birbirinden ayırma konusu İslam’a yabancı bir durum değildir. Çünkü İslam şeriatı daha önceleri devlet bileşenleri ve yöneticinin nasıl seçileceği konusuna maruz kalmamıştır. Oysaki dinin devlet, siyaset ve hukuktan uzak tutulması İslam’da müsellemler bir durumdur. Zira İslam fihhının büyük bir kısmı fıkıhçıların içtihadından oluşmaktadır ki bağlayıcı dinî metinler değildir. Dolayısıyla da Laiklik İslam’ın temelinde mevcuttur ki sonradan bünyesine dâhil edilmiş bir fikir değildir.²⁸⁷ Buradan hareketle Çağdaş İslami Düşünce; Ali Abdürrazak, Halid Muhammed Halid, Abdullah El-Alayili, Muhammed El-Nüveyhi, Muhammed Ahmed Halefullah, Yaşar Nuri Öztürk, Mehmet Aydın, Hüseyin Atay, Neşet Çağatay, İbrahim Agah Çubukçu ve başkaları gibi Türk ve Arap reformcu düşünürlerle tanışmıştır. Bu nedenle İslamcı, milliyetçi veya Laik milliyetçi güçler açısından modern politik söylemlerin gelişmesi ve bu siyasi hitabın saltanat, ıslah ve değişime dair ortaya koymuş olduğu tutumlar sonucunda bir yandan milliyetçilik ve İslam diğer yandan da Laiklik ve İslam ilişkileri konusunda Türkler ile Araplar kendi içlerinde bile farklı görüşlere nail olmuşlardır. Nitekim Filistinli İslami düşünür Münir Şefik İslami hareketlerin değişim ve reform konusunda öne sürdükleri fikirlere mugayir bir görüş ortaya koymaktadır. Öyle ki bu görüşünde, programlarında

²⁸⁵a.g.e., s. 30.

²⁸⁶ Bakınız: İsam El-Halife’nin El-Dücani’nin, “Müstakbel El-Alaka Beyne’l-Kavmiyye El-Arabiyye Vel-İslam,” s. 511, Araştırması Hakkında Dönen Tartışmalara Dair Yorumu.

²⁸⁷ El-Bişri, “El-Half Beyne’l-Nuhbe Vel-Cemahir İza’ El-Alaka Beyne’l-Kavmiyye El-Arabiyye Vel-İslam,” s. 293.

iktidara gelme hedefi gütmeyen veya hükümet ortaklığı niyeti bile taşımayan, ancak ister iktidar kadrolarında isterse de dışında olsun yanlış itibar edilebilecek teveccüh veya siyasetler söz konusu olduğu zaman, bu durumda ağır tavırlar sergilemekte önemli roller oynama gücünü gösterebilecek halk akımları inşa etme fikrini öne sürmektedir²⁸⁸.” İşte buradan yola çıkarak Arap Cuayt’a göre “1919 yılından itibaren başlayıp İkinci Dünya Savaşı sonralarına kadar devam eden süreç, milli kurtuluş hareketleri ile karakterize edilmiştir. Ancak Türkiye’de Atatürk ile beraber bu hareketler ulusal Turancılık deneyimi ve Avrupalılık yönünde bir kültürel seçim ile bütünleşmiştir²⁸⁹.” Cemaleddin Afgani’ye göre Osmanlı Devleti hükmettiği Arap vilayetlerini geliştirmekte başarısız olmuştur. Çünkü “Türkler” cins ve millet olarak imar işini geliştiremiyorlar. Oysaki Araplar fethettikleri yerlerde bu görevi iyi bir biçimde uygulamayı becermişlerdir. Hatta daha sonraları Osmanlı Devleti bu kalkınmanın önüne geçmiştir ve aynı zamanda egemenliği altındaki ülkeler ile uygarlık ve civar ülkelerde gelişen sanayi ve bilim arasında geçilmez bir set olarak kendini göstermiştir²⁹⁰. Dr. Muhiddin Sabır’a göre “Osmanlı Devleti bünyesinde meydana gelen çatışmaların temelinde Arapçılık ve İslamcılık mevzusu yatmaktadır. Aslında Arapların Arapçılığı da Türklerin Müslümanlığına karşı değildir ancak bu çatışmaların gerçek boyutu Turaniler ve Araplar gibi iki milletin karşı karşıya gelmesidir. Dolayısıyla da bu mücadele Araplık ve İslamlık kavramlarının karşı karşıya gelmesinden ibaret bir durum değildir. Nitekim Türk milliyetçileri, Arapların görev ve hukuk olarak Türklerle aynı statüye sahip olduğunu etmemiş ve hatta Türk milliyetçiliğini dayatmaya çalışmanın yanı sıra kültürel açıdan Türkleştirme operasyonlarına başvurmuşlardır²⁹¹. Doğu Arap ülkelerindeki yaygın görüşten hareketle bu görüşler Osmanlı’yı olumsuz bir şekilde tasavvur ederken aynı bölgenin insanı olan araştırmacı Vidad El-Kadı bu görüşe katılmamakla beraber Muhiddin Sabır’ın kullandığı bu ifadelerin Osmanlı Devletine karşı sert ve mantıksız bir saldırı olduğunu savunmaktadır. Aynı araştırmacı Dr. Muhammed İmara’nın “Osmanlı Devleti Anadolu’da sadece bir askeri güç olarak ortaya çıkmıştır ki bu temel ve hatta tek özelliğini uzun yıllar boyunca korumayı başarmıştır. Nitekim bu özelliğini kaybettiği gün itibariyle elinde bulunan tüm imkânlarını da kaybetmiştir” savlarını içeren araştırmasını incelediğindemerakını şu sorular celp etmiştir: bu bilgiler nesnel gerçeklerin ötesinde değil midir? Dikkatlice okumak konuyu tekrar gözden geçirmemizi gerektirmez mi? Aynı zamanda Akademisyen o devlet hakkında diyor ki: Ancak Osmanlılar Türklüklerini korumakla bu yoldan sapmışlardır, ta ki Araplar ve Araplığı aşağılamışlardır. İşte burada sorgulayan Vidad El-Kadı şunları eklemektedir: Ben de soruyorum: bu ne zaman olmuştur? Osmanlı egemenliğinin sürdüğü dört asırda mı? Arapların kendilerinin de bu devletin egemenliğini paylaştığı o mezkûr asırlarda mı? Aynı durum araştırmacı akademisyenin vurguladığı “Ancak Arap toplumunu Türkleştirme hayalleri onları yanıltmıştır” ifadeleri için de geçerlidir. Oysaki bu bize tümüyle Osmanlı Devletini yargılama hakkı tanımamaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun Batı Arap dünyasında Arapça ve Araplığın korumasındaki rolüne bakılması araştırmacı

²⁸⁸Münir Şefik, “El-Devlet’ül-Hadise Vel-MevkifMinel-Sulta,” El-Müctema’ (25 Ağustos 1998).

²⁸⁹Bakınız: HişamCuayt’ın: Abdülkadir Zebadiye, “Devr’ül-İslam Vel-ArabiyyeLugaten ve Sakafeten fi Tekvin Mukavvimat El-Kavmiyye El-Arabiyye ve fi Ba’s’il-Va’i El-Kavmi ,” Araştırması Hakkında Yorumu, El-Kavmiyye El-Arabiyyevel-İslam’a iletilen bildiri, Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye’nin düzenlemiş olduğu fikri seminerin tartışma ve araştırmaları, s. 124.

²⁹⁰İmara, “El-Camia ElArabiyye ve El-Camia El-İslamiyye,” s. 153.

²⁹¹Bakınız: Muhiddin Sabır’ına.g.e. s. 180 Hakkında Yorumu.

akademisyenin çalışmasında yer alan genellemelerin çürütülmesine kâfi gelir²⁹². Diğer yandan bu konu hakkında Dr. Hasan Hanefi şu ifadeleri kullanmaktadır “Sudan’daki Mehdi Hareketi gibi İslami ıslah ayaklanmalarında Arapların Türklere karşı açmış oldukları savaşlar, Türklerin Araplara karşı oldukları veya Arapların Türklere karşı olduklarından kaynaklanmamaktadır. Ancak bu çatışmaların temelinde İslam adı altında zulüm, kargaşa, zorbalık, gericilik, işgal ve sapkınlığa karşı mücadele etmek yatmaktadır. Eğerki Hilafet Devleti İslam şeriatı gereğince bünyesinde barındırdığı milletlere dillerini, geleneklerini ve kültürlerini yaşama hakkı tanımış olsaydı Türklere karşı din adı altında herhangi bir düşmanlık fikri ortaya çıkmazdı. Nitekim peygamber döneminde gerçekleşen Medine Sözleşmesinde İslam Ümmeti bünyesinde yaşayan Yahudi, Hristiyan ve Mecusilerin Müslümanlarla eşit haklara sahip olduğu belirtilmesi, onlara ayrı ayrı ibadet etme hakkı tanınması ve Müslümanların da bu hakları korumakla mükellef olduğu belirtilmesi hasebiyle bu uygulama İslam Ümmetine bir yaşamına modeli teşkil etmektedir²⁹³. Ayrıca Dr. Hasan Hanefi bu görüşü bağlamında Dr. Mehmet Aydın, Ali Bulaç ve Dr. Yaşar Nuri Öztürk gibi laik Müslüman isimlerin fikirlerini desteklemektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerini eleştirdiği gibi Hilafet Devletinin değerlerine değinerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti yöneticilerini de şu sözleriyle tenkit etmektedir “Yeni Türkiye’de Kemalizm Hareketi Batılışp İslami kimliği ortadan kaldırdıktan sonra tam bir başarı elde edememiştir. Bunun sonucunda Laiklik ortadan kalkmış, tarihi kopukluk meydana gelmiş, ülke peş peşe askeri devrimlere sahne olmuş, ülkede İslami ve ilerici muhalif grupların zulüm görmesi yaygın hale gelmiş, Kıbrıs meselesi örneğinde olduğu üzere Batı Yunanistan gibi Türkiye’nin tarihi düşmanlarını Türkiye’ye tercih etmesinin yanı sıra ülkeyi İslam Ümmetinden koparıp Türk milleti ile Araplar arasına karşıtlık fitnesini sokmuş ve aynı zamanda aralarında sınır anlaşmazlıkları yaratmıştır. En son olarak da Türkiye’nin İsrail’i tanıması olayı gerçekleşmiştir ki bütün bunlar Türk milliyetçiliği adı altında yapılmıştır.” Bunun akabinde Hanefi şu ifadelerini de eklemiştir “Bu geri kalmışlığın ortasında herkes açısından da Hilafet Devletinin iyilikleri unutulmaya yüz tutmuştur ki bunlardan bazıları şunlardır:

1- Kendi coğrafi sınırları kapsamında etnik çatışmaların yaşanmasına rağmen İslam Ümmetinin birliğini muhafaza etmesidir. Hatta Hindistan gibi etnik yapısı çok karışık olan ülkelerin yanı sıra Kayseri Rusya’da meydana gelen Bolşevik devrimi gibi ilerici hareketler de bu çatışmalardan nasibini almıştır.

2-Batı’nın kendi içerisinde ve Doğu Avrupa’da İslami fetihlerin sürmesi, imparatorluğun güçlü askeriyesinin yanı sıra komutanlarının ululuğu ile savaşçıların kahramanlığı, bu geniş topraklarda idari ve organizasyon kapasitesinin mevcudiyeti.

3-Haçlı Batı’ya karşı meydan okumayı sürdürmekle beraber sömürgecilik hırslarına karşı durmak ve hasta adam diye adlandırdıkları dönemde yüzlerce yıl hayatı devam ettirmek.

4- İslam ümmetinin kalbi olan Filistin’i koruması ve oraya Siyonizm’i yerleştirmeyi veya onlara satmayı reddetmesi.

²⁹²Bakınız: Vidad El-Kadi’nın a.g.e., s. 194 Hakkında Yorumu.

²⁹³Bakınız: Hasan Hanefi’nin El-Sulh, “El-Temayüz Vel-Tekâmül Beynel-Kavmiyyel-ArabiyyeVel-İslam,” s. 231 Araştırması Hakkındaki Yorumu.

5- Endonezya, Malaylar, Hindistan ve Afrika gibi yerlerde İslam Âlemi taraftarlarına sahip çıkması ve o tarafların merkezi yok olmadan onları hilafetin başkenti İstanbul'a bağlaması.

6- Yazma, kayda geçirme, fihristleme ve belirleme olarak İslam mirasını koruma altına almasıyla hilafet devleti Hindistan'ın çöküşüyle medeniyet ışıklarını saçan merkez haline gelmiştir ki daha önceleri Endülüs örneğinde olduğu gibi²⁹⁴.

Miras kalan İslami fikir ile dışarıdan ithal edilmiş olan Laiklik ve milliyetçilik düşünceleri arasındaki ilişkiler bağlamında zuhur eden görüşler incelendiğinde Türkler hakkında olumlu, olumsuz ve tarafsız olmak üzere çok sayıda farklı görüşlerin olduğu sonucuna varılır. Hatta İslamcı, Laik veya milliyetçi Arapların görüşlerinden yola çıkıldığında milliyetçilerin ve Laiklerin İslamcılar hakkındaki fikirlerinin olumlu veya olumsuz yönde Türklere yansıdığı görülür. Öyle ki bir yandan bu üç düşünce gurubunun fikri açıdan kesişme noktalarını saptayabilmek neredeyse imkânsız bir durum iken diğer yandan da Türk profili hakkında çok sayıda farklı ve çelişkili görüşlerin mevcudiyetidir. Ki aynı guruba mensup olan kişilerde bile bu görüş farklılığı mevcuttur. Nitekim Batı İslam Âleminde Laikliği yayma aracılığıyla oradaki gayrı Müslim azınlıkları korumaya çalışırken ancak bugün orada yaşayan bu azınlıklar Arap İslam Laikliğini, bir yandan Arap ve İslam ülkelerinde demokratik ilerlemenin teminatı olarak diğer yandan da gayrı Müslim Araplarla Müslüman Arapların vatandaşlık çatısı altında toplanabilmesinin tek olumlu çözüm yolu olarak görmektedirler. Bu nedenle Fehmi Huveydi Cezayir'de (1990) İslam Geleceği Araştırmaları Laik-İslam Diyalogu başlığı altında düzenlenen seminerde iki akım arasında benlik engelini açılabilmesi açısından İslam-Laik diyalogu konusunun zorunlu olduğuna vurgu yapmıştır²⁹⁵. Türk yazar Dr. Yümni Sezen'e göre ise "Seküler dindarlık adı altında yeni bir dindarlık türü ortaya çıkmıştır ancak din halkın vicdanındaki yerini kaybetmemiştir. Oysaki Türkiye'de bazı bireyleri radikalliğe iten Laikliğin yanlış uygulamalarına rağmen ihtimalen devlet ileriki zamanlarda Laikliğin bugünkü pozisyonunu koruyamayacaktır ancak Laiklik yeni tasarım ve şekilleriyle kendi varlığını sürdürmeye devam edecektir"²⁹⁶.

---

²⁹⁴a.g.e., s. 232.

²⁹⁵ Fehmi Huveydi, El-Tedeyyün'ül-Mankus (Beirut: Dar'ül-Şuruk, 1994), s. 269.

²⁹⁶Sezen, "Türkiye'de Laiklik, Saha Araştırmasının Genel Sonuçları,"

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP YAYIN ORGANLARINDA TÜRK PROFİLİ

Araplar Emevi döneminde İslam fetihleri yıllarında Maveraünnehir bölgesini fethetmeleriyle birlikte Türklerle buluşmuş ve bu buluşma bin yılı aşkın bir süre devam etmiştir. Böylesi bir uzun süreç içerisinde bu iki millet arasında bir nevi kültür kaynaşması yaşanmıştır. Arap kültürünün fikir, dil ve uygarlık bakımından daha ileride olması nedeniyle Türk kültürüne etkisi daha üstün gelmişse deMaşrikvel-Mehcer şiirinde anlatıldığı gibi “Türkler bütün sıfatları aşan vahşilikleriyle insani Arap uygarlığının büyük bir kısmını yok ettiler²⁹⁷” Türkler cahil ve vahşi değildiler. Çünkü Türklere özgü 38 harften oluşan Orhun alfabesi ve 732 yılında milli kahramanları adına diktikleri Orhun Abideleri bulunmaktaydı. Ayrıca aynı zamanda tabiplik de yapanŞaman şairleri vardı. Diğer yandan Türk soyunun birBozkurt ile ünlü bir prensesin evliliğinden meydana geldiğini anlatan kendi halk destanları da bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Dede Korkut hikâyeleri adı altında kendi halk masallarını toplayarak bir araya getirmişlerdir. Bu masallarda Türklerin emelleri, acıları ve Çinlilerle girmiş oldukları savaşları anlatılmaktadır. Ki Çinliler Türk saldırılarına karşı korunmak amacıyla büyük Çin seddini inşa etmişlerdi. Ancak Türkler miladi 200 senesinde Çinlilerin başkenti Pekin’i istila etmiş ve bunun üzerine büyük seddin adı Balık Hanı olarak değişmiştir²⁹⁸. Dolayısıyla Türkler Çin kaynaklarında ve Çince“ aşırı cömert millet ” anlamına gelen (Tok-Yu) olarak geçmektedirler²⁹⁹.

Bu uzun tarihi süreç içerisinde Türkler ile Araplar arasında üç ana karşılaşma yaşanmıştır ki bu karşılaşmalar siyasi ilişkiler bakımından olumsuz, kültürel açıdan ise olumlu sonuçlar meydana gelmiştir.

Birinci Karşılaşma: Bu karşılaşma Arap fetihlerinin başlamasıyla Orta Asya’nın geniş sahalarında meydana gelmiş ve bunun sonucunda Türkler İslam dinini kabul etmelerinin yanı sıra o tarihten itibaren Arap kültürü etkisinde kalmışlardır.

İkinci Karşılaşma: Birinci Dünya Savaşı sırasında Şerif Hüseyin liderliğinde Arapların İngilizler ile iş birliği yaparak İttihatçılara karşı ayaklanmaları sonucu Türkler ile Araplar arasında birincisinde olduğu kanlı bir karşılaşma yaşanmıştır. Böylece birbirlerine

²⁹⁷ Naim El-Yafi ve Mahir El-Muncid, Suret’ül-Türki Fil-Şiir’il -Arabi El-Hadis: Şiir’ül-Meşrik Vel-Mehcer, 1870-1920, Silsilet’ül-Dirasat’ül-Edebiyye Vel-Tarihiyye; 1 (Laskiye: Dar’ül-Hivar Lil-Neşr Vel-Tevzi,1995), s. 15.

²⁹⁸ Göktürk Devleti Dönemine Kadar (552-659)Pekin’in İsmi (Balık Hanı) Olarak Kullanılmıştır, Bakınız Harita: Sabah Yayınları, *Tarih Atlası*, sh. 13.

²⁹⁹ Arif Müfit Mansel, *Orta Çağ Tarihi*(Ankara: MEB, 1954), sh. 24-26.

karşı zihinlerinde kalıplaşmış olumsuz bir bakış açısı oluşmuş ve o günden bu yana yaklaşık bir asır geçmesine rağmen halen bu olumsuz bakış açıları iki milletinde hafızalarından silinmemiştir. Nitekim bu durum müstakbel ilişkilerini de olumsuz bir yönde etkilemiştir.

Üçüncü Karşılaşma: Bu karşılaşma ise tamamen siyasi bir karşılaşma olmuş ve sene kırklardan itibaren Türkiye'nin, kendi doğu kimliğinin yanı sıra Arap âlemini de görmezden gelerek Batı odaklı bir dış politika izlemesi ile başlamıştır. Ancak Türkiye sene altmışların ortasından sonra bir gözünü Batıdan ayırmaksızın diğer gözünü Arap komşularına çevirmesine rağmen Türkiye'nin Suriye ve Irak ile olan su, sınır ve azınlıklar konusundaki anlaşmazlıkları sonucu bu ilişkiler çoğu zaman kesintiye uğramıştır. Nitekim Türkiye 1991 yılı Körfez Savaşı sırasında Irak'a zıt bir askeri tutum sergilemiş ve PKK ile mücadele etmek üzere defalarca Irak'ın kuzeyine askeri müdahalelerde bulunmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye İsrail ile askeri anlaşmalar yaparak İsrail'i Ortadoğu bünyesine katmaya çabalamış ve Amerika'nın bölgede uyguladığı stratejilere ayak uydurmuştur. Ancak 1997 yılında Avrupa Birliği meclisinin Türkiye'yi kendi bünyesine katmaması sonucu Türkiye bir kere daha doğuya yönelmiştir.

Bin yıllık süreç içerisinde bu üç karşılaşma sonucu Arap düşünür ve yönetici kesiminin zihninde Türklere yönelik zıt, kalıplaşmış, olumsuz bir profil oluşmuştur. Çeşitli Arap yayın organlarına da yansıyan bu profilimedya içerik analizi çerçevesinde üç bölümle değerlendirmeye çalışacağız.

Birincisi: Arap Basınında Türkler

Arap basınında gösterilen Türk profilini anlamak amacıyla 01.10.1998 ile 31.03.1999 tarihleri arası altı aylık bir süre kapsamında 13 gazetenin yaptıkları günlük, haftalık, yarım aylık, aylık ve dönemlik yayınları içerik analizi incelemesine tabi tutulmuştur.

İlk üç aylık süreç El-Siyase El-Düveliyye, El-Müstakbel El-Arabi, Şü'un El-Avsat, El-Müctema, El-İslah, el-Mecelle, El-Ehrm El-Arabi, El-Dava ve El-İktisat El-İslami dergilerinin içerik analizine tahsis edilmiştir. Son üç aylık süreç ise El-Şark El-Avsat, El-Londuniyye, Tişrin el-Suriyye ve İslam Âlemi Derneğine tabi El-Âlem El-İslami gazeteleri içerik analizine tahsis edilmiştir. Analiz kapsamında özellikle bu adı geçen dergilerin seçilmesinin nedeni ise bir yandan çeşitli Arap ülkelerini temsil etmeleri diğer yandan da siyasi, iktisadi, sosyal ve kültür alanlarında farklı farklı görüşler içermesidir. Adı geçen üç

gazetenin seçilmesinin nedeni ise tüm Arap ülkelerinin üç ana yönelimini temsil etmeleridir. Ki günlük yayın yapan El-Şark El-Avsat gazetesi milli liberalizm fikrini, Tişrin el-Suriye gazetesi milli sosyalizm fikrini temsil eder. Haftalık yayın yapan El-Âlem El- İslami gazetesi ise İslami fikri temsil eder. Bu gazetelerin türleri ve yayın yerleri şu şekildedir:

- 1- El- Siyase El-Düveliyye Dergisi; dönemlik – Kahire
- 2- El-Müstakbel El-Arabi Dergisi; aylık – Beyrut
- 3- Şü'unEl-Avsat Dergisi; aylık – Beyrut
- 4- El-İktisat El- İslami Dergisi; aylık – Ebu Dabi
- 5- El-Slah Dergisi; yarım aylık – Dubai
- 6- El- Vatan El-Arbi Dergisi; haftalık – Paris
- 7- Mecelle Dergisi Londra
- 8- El-Ehram El-Arabi Dergisi; haftalık – Kahire
- 9- El-Dava Dergisi; haftalık – Riyad
- 10- El-Müctema' Dergisi; haftalık – Kuveyt
- 11- El-Âlem El-İslami Dergisi; haftalık – Cidde
- 12- El-Şark El-Avsat Dergisi; günlük – Londra
- 13- Tişrin El-Suriye Dergisi; günlük – Şam

Ayrıca araştırma sürecinde Ürdün'ün aylık yayın yapan Hüda, El-Fikr El-Arabi ve dönemlik yayın yapan El-İctihad dergilerinin yayınları da incelenmeye alınmış ancak Türkler hakkında yapılan herhangi bir yayına rastlanmamıştır.

Bu basın organlarının bazıları 1998 yılının Ekim ayında Türkiye-Suriye krizi ve 16 Şubat 1999 yılında Abdullah Öcalan'ın Nairobi'de yakalanmasıyla ilgili özel yayınlar yapmışlardır. Ki özel sayılar şunlardır:

- 1- El-Şark El-Avsat Dergisi – Londra; sayı 7387, tarih 17.10.1998
- 2- El-Ehram El-Arabi Dergisi – Kahire; sayı 82, tarih 17.10.1998
- 3- El-Vatan El-Arabi Dergisi – Paris; sayı 1129, tarih 23.10.1998
- 4- El-Müctema' Dergisi – Kuveyt; sayı1321, tarih 23.10.1998
- 5- El-Siyase El-Düveliyye Dergisi – Kahire; sayı 33, tarih Ekim 1998
- 6- Şü'un El-Avsat Dergisi – Beyrut; sayı 76, tarih Ekim 1998

Bu çalışma belirli bir konuya yönelik altı aylık kısa bir sürede gerçekleşmiş ise de aynı zamanda detaylı bir çalışma olmuştur. Çünkü bu 13 basının tüm yayın içerikleri ve küçük detayları incelenmeye alınmıştır.

Dolayısıyla Arap basınlarında Türklere dair yapılan yayınların analizi sonucu alttaki (Tablo 3-1) yayın araçları ve sayıları görülmektedir: 273 haber, 89 haber analizi, 34 makale, 33 tahrir raporu, 22 tahkik, 18 olaylar takibi, 15 basın raporu, 14 tercüme edilmiş konu, 12 ana başlık, 10 mukabele, 9 karikatür, 6 araştırma ve 4 kitap sunumu görülmektedir.

Tablo 3-1. Türklere Dair Yayın Yapmış Arap Basın Araçlarının Türleri Ve Sayıları

Sahife Konu	Baş Yazı	Kitap Sunumu	Makale	Rapor	Haber	Muharrir	Araştırma	Mütebaa	Karikatür	Tercüme	Haber Analizi	Tahkik	Mukabele	Toplam
Şu'ûn El-Avsat	1		2											3
El-Dava			1	1	3			1						6
Alemül İslami					8			1				1		10
Mecelle			4		4			2	1	2			1	15
İktisat-ı İslami					1		1					1		3
El-İslah	1		1			1		3				3		9
Ahram-ı Arabi	3		2	1	7			3				4	3	23
El-Müctema	3		10	2	22	3	1	1		1		4	2	49
Vatan'ül-Arabi	2	1	2	2	22	3		4	4	2		8	2	52
Müstakbel-i Arabi		1				1								2
Siyase-i Düveliye			1	2										3
Tişrin			1	5	44			1						51
Şark'ül-Avsat	2	2	10	2	162	24	4	2	4	9	89	1	2	313
Toplam	12	4	34	15	273	33	6	18	9	14	89	22	10	539

Ancak bu basın araçlarında Türklere ayrılan yer toplam yayınlara kıyasla tablo (3-2)de gösterildiği üzere % 5,7 oranı aşmamaktadır.

Tablo: 3-2. Türkler hakkında yapılan yayınlar ve toplam yayın sayısına göre oranı;

Sahife/Not	Toplam Yayınlar	Türklere Dair Yayın	Yüzdelik Oran
El-Şark El-Avsat	5679	313	5,5
Tişrin	774	51	6,58
El-Âlem El-İslami	204	10	3,47
El-Dava	288	6	2
El-Mecelle	147	15	2,3
El-Vatan El-Arabi	786	52	6,6
El-Ehram El-Arabi	568	23	4
El-Müctema'	661	49	7,4
El-İslah	144	9	6,25
El-İktisat El-İslam	61	3	4,9
Müstakbel El-Arabi	42	2	4,76
Şu'ûn El-Avsat	46	3	6,5
Siyase El-Düveliye	38	3	7,8
Toplam	9438	539	5,7

Analiz süreci kapsamında Arap basınının Türklerle ilgili yayınlarına bakıldığında, 13 yayın organının bu konuya önem verdiği görülmektedir. Bunların başında ise yayın merkezi Londra olan El-Şark El-Avsat Gazetesi gelmektedir. Aynı zamanda bu gazete Arap gazeteleri arasında Türk ilişkilerine en çok önem veren gazetedir. Bu nedenle bir yandan Türk-Arap ilişkileri ışığında haberler yayınlarken diğer yandan da Türkiye'nin iç haberlerini görmezden gelmemiştir. Öyle ki Türklerle ilgili yapmış olduğu yayın sayısı 313 adede varmıştır. Ancak bu gazetelerin üç aylık süreçte toplam yayın oranına nispeten Türklere dair yapmış oldukları yayın oranı % 5,7'ye denk gelmektedir ki bu oranda Türk gazetelerinin Araplara dair yapmış olduğu % 2,4 orana kıyasla büyük bir rakamdır³⁰⁰. Ancak Arap basın araçları arasında kendi bünyesi dâhilinde Türklere en çok yer veren yayın aracı merkezi Kahire olan El-Siyase El-Düveliye Dergisi % 7,8 oranla birinci sırada, merkezi Paris olan El-Vatan El-Arabi Dergisi ise % 6,6 oranla ikinci sırada yer almaktadır. Üç aylık araştırma süreci kapsamında (1994) Toplam yayın miktarına kıyasla % 2 oranla Türk-Arap ilişkilerine en az önem veren basın aracı ise Arabistan'ın El-Dava

³⁰⁰ İbrahim El-Dakuki, Suret'ül-Arab Ledel-Etrak, T2 (Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1998), s. 98, Tablo (4-2).

Gazetesi olmuştur. Türkiye ile Suriye arasında imzalanan 20 Ekim 1998 tarihli Adana Güvenlik Antlaşmasından sonraki sürece bakıldığında Suriye'nin Tışrin Gazetesinin Türklerle ilgili her hangi bir yayını bulunmamaktadır. Bu antlaşmadan önceki üç aylık analiz sürecine bakıldığında ise Tışrin Gazetesinin yapmış olduğu toplamda 51 yayından 44'ünün Türklerle ilgili olduğu görülmektedir. Fakat bu gazete Türkiye ile varılan güvenlik antlaşmasından kısa bir süre öncesine kadar ardı ardına açılış makaleleri ve araştırmalar yayımlayarak ve hatta 5 Ocak 1998 tarihinde "Araplara ve Barışa Karşı Pakt" başlığı altında bir açılış içeren ve "Türk Askeri Manevraları İsrail'in Çıkarımadır" başlıklı bir araştırma gibi bazen aynı adette iki makale yayımlayarak Türkiye'nin bölgede tehlikeli roller oynadığını, Türk İsrail ittifakının doğrudan Arap ve Müslümanlara karşı bir tehdit olduğu vurgusunda bulunmuştur. Nitekim bu da İslam Birliği Konseyine bağlı İslami tarih, edebiyat ve fen araştırmaları merkezi Başkanı Ekmelettin İhsanoğlunun "eğer ki gerçekten varmak istediğimiz hedef Araplarla Türkleri birbirine yaklaştırmak ise Türk-Arap ilişkilerini geliştirmek için Osmanlı tarihi ve Osmanlı'nın Araplar ile olan ilişkilerini ciddi anlamda ve doğru bir şekilde yeniden gözden geçirmek gerekir."³⁰¹ şeklindeki tekitlerini teyit eder niteliktedir. Dolayısıyla dönemlik siyaset kapsamında uluslararası ilişkilerideğerlendirmek ve olayları günün icap ettiği şekilde yorumlamak ve bu doğrultuda Türk-Arap ilişkilerini ideolojikleştirmek, Tüm Arap ülkelerinin Arap vatandaşına fikri vesayet uyguladığını ve anlık siyasi propagandalarına hizmet etmek üzere basın araçlarını yönlendirdiklerini savunan birinci faraziyemizi ispat etmektedir. Öyleki bu oran % 86,2'ye denk gelmektedir. El-Şark El-Avsat gazetesi ise bu süreçte Türkler ile ilgili 162 haber yayınlamış ve bu rakam gazetenin toplam yayınlarının % 51, 75'ine tekabül etmektedir (Bakınız: Tablo 3-1).

Bu altı aylık araştırma sürecinde Arap basınının toplam yayınlarına bakıldığında Türkler ile ilgili yayınların oranı % 5,7'dir. Bu düşük rakam ise çoğu Arap yayın organlarının Türk meselesine önem vermedikleri görülmektedir. Özellikle bu süreçteki başyazılara bakıldığında 236 baş makaleden sadece 12'si Türkler ile ilgiliydi. Bu oran ise (0,20) binde 22'ye tekabül etmektedir (Bakınız: Tablo 3-3).

---

³⁰¹ Ekmelettin İhsanoğlu, "Kıra'e Litarîh El-Devlet'il-Osmaniyye ve Alakatiha Bil-Âlem El-Arabî Min Hilal El-Kütüb El-Medresiyye El-Mukarrare Fif Mısır Beyne Âmey 1912-1980," *Studies on Turkish-Arab Relations*, no. 1 (1986), p. 85.

Tablo: 3-3. Araştırma Süreci Çerçevesinde Türklerle İlgili Baş yazılara Tahsis Edilen Alan

Sahife/Not	Baş Yazı Sayısı	Türkler Lehinde	Türkler Aleyhinde	Tarafsız	Dengeli	Toplam Bşk. Sayısı
şark'ül-Avsat	2				2	86
Tişrin						84
Alem'ül-İslami						10
El-Dava						11
Ahram'ül-Arabi	3				3	10
Müctema	3		1	1	1	12
Vatan'ül-Arabi	2		1		1	12
El-Mecelle						8
El-İslah	1				1	5
İktisat'ül-İslami						2
şu'ün El-Avsat	1				1	3
Siyase El-Düveliye						1
Toplam	12		2	1	9	244

Tablo 3-3'te görüldüğü üzere bu baş makalelerden iki tanesi Türklerin aleyhine, birisi tarafsız, dokuzu ise meydana gelen sorunları dengeli bir şekilde ele almıştır. Dolayısıyla Arap basın yayın yönetmenlerinin büyük bir kısmı, Türkiye ile Suriye arasında meydana gelen krizin Türk halkının istemi dışında ve uydurulmuş olmasının yanı sıra Türk hükümetlerinin de böylesi stratejik kararları ancak ordunun talimatı üzerine alabileceğine

vurgu yapmışlardır³⁰². Öyleki meydana gelebilecek bir savaşın Türk halkının iradesine ters düştüğü, önemli Türk siyasi analistler tarafından da beyan edilmiştir³⁰³.

D. Talal Atrisi'ye göre Türkiye "kendi iradesi ve Batı'nın kendisine yönelik istediği doğrultuda bir model yaratamadığı için yani Batı eğilimli, İslamcılarla karşı karşıya gelmeyen, genel özgürlükleri gözeten Laik bir devlet sistemi kurmayı başaramamıştır. Ayrıca ülkedeki askeri saltanat özellikle de Necmettin Erbakan hükümetine son verip yerine Mesut Yılmaz hükümetini getirip Türk halkının iradesini baskı altına almıştır³⁰⁴." Bu düşünce ise ikinci cumhuriyet davacılarının fikirleri ile uyuşum içerisindedir. Nitekim çoğu Türk siyasi analistler "Laiklik düşüncesi kapsamında devletin kutsallığını, ideolojisini ve yasaklarını terk etmiş ve sadece halkın çıkarlarını gözeten çağdaş bir anayasa çerçevesinde insan haklarını koruyan yeni bir cumhuriyet" kurma taraftarıdır. Çünkü Türkiye'nin girmeye çalıştığı Avrupa birliğinin demokrasi düzeyine ulaşmak adına Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 70 yıl sonra bu sorunları münakaşe etmek Türk kamuoyunun hakkıdır³⁰⁵. Dolayısıyla bu siyasi analistlerin çoğu Savunma Bakanı İsmet Sezgin'in yanı sıra Başbakan Mesut Yılmaz'ın (1998) "Türkiye-Suriye sınırındaki gelişmeler Abdullah Öcalan'ın Suriye'de bulunmasından kaynaklı bir savaş durumudur." ifadelerini kınamışlardır. Milliyet Gazetesi'nin siyasi analisti ünlü gazeteci Güneri Civaoglu tehditler savurarak şu ifadeleri kullanmıştır "Türkiye Suriye'ye karşı savaş ilan etmesi ve tehditler savurması konusunda ciddidir, eğer ki Suriye Öcalan ve Örgütünden elini çekmezse Türkiye ile İsrail arasında bir sandviçe dönüşecektir." Bu nedenle El-Vatan El-Arabi Gazetesinin yayın yönetmeni Türkiye'nin Suriye'ye karşı düşmanca tutumunu kınayarak şu ifadeleri kullanmıştır "Türkiye'nin tamamen düşman saflarına geçtiğine inanmamak isterdik, İsrail ile olan askeri ittifakına bir ittifak gözüyle bakmamakla birlikte bunun bize karşı olmadığına inanmak isterdik. Bunun yanı sıra İsrail ile olan işbirliğini Kıbrıs meselesinden dolayı askeriyesini geliştirme zorunluluğuna yorabiliriz. Ancak bugün Türkiye şüphemizin kesinliliğini güçlendirmiştir ki ordusunu Suriye sınırına yığmakla birlikte büyük devlet mesullerinin diliyle bunun bir savaş ortamı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bunun altında yatan niyet ise Suriye'yi çember altına alarak Şam'ı Amerikan itaat evine sokmaktır. Aksi takdirde Türkiye kedi pençesi vurma rolünü

³⁰² El-Şark El-Avsat, 13.01.1999.

³⁰³ Talal Atrisi, "El-Ezmet'ül-Türkiyye-El-Suriyye," Şu'un El-Avsat, Yıl 8, S. 76 (Ekim 1998), Açılış, s. 4.

³⁰⁴ a.g.e., s. 3-4.

³⁰⁵ Cengiz Çandar, Mehmet Altan, Yavuz Gökmen ve Fehmi Kuru Gibi Siyasi Analistler 1993-1999 Yılları Arasında Bu Konu Hakkında Sabah, Milliyet, Hürriyet, Zaman ve Yeni Şafak Gazetelerinde Yayınlanan Onlarca Makale Yazmışlardır.

yerine getirmeye hazırdır³⁰⁶. Ancak bu doğrultuda Velid Ebu'l-Zahr El-Vatan El-Arabi Dergisinin başyazısında şu ifadeyi kullanmıştır: “ Türk liderler, herkesten önce kendi halkının bu şüpheli maceraya karşı çıkacaklarını unutuyorlar. Türk halkı, iman etmenin gericiliğin göstergesi olduğunu addeden ve laiklik adı altında dine savaş açan ordu komutanlarını affetmeyecektir. Aynı zamanda Müslüman Türk milleti fesada batmış gururlu generallere uyup Müslüman komşularına savaş açmayacaklardır. Şam'ı savunmak ise Suriye topraklarında değil, Ankara ve İstanbul'da başlayacaktır.

Dolayısıyla bu Türkiye ve İsrail tarafından Suriye'ye karşı bir muhasaredir ki “kardeşine zalim iken de, mazlum iken de yardım et” hikmetinden esinlenip bizler Türk zulmüne karşı dururken aynı zamanda onların yanında yer almış ve onları zulmetme günahından kurtarmış oluruz³⁰⁷.

Ancak Arap yazarların, Türkiye'nin Suriye'ye karşı şüpheli bir askeri maceraya kalkıştığını ve şüpheli bir gerginlik yarattığını ifade etmeleri ve Türkiye'ye böyle bir ithamda bulunmaları ne anlama gelmektedir?

Bu soruya Kuveyt merkezli El-Müctema' Dergisi dolaylı yoldan cevap vererek başyazısında şu ifadelerle kullanmıştır: “ İsrail Nil nehrinden Fırat nehrine kadar uzanan bir oluşum kurma ümidini hala kaybetmemiş ve bu nedenle Arap ile Müslümanlara karşı saldırgan bir tavır tutunmaktadır. Böylece Türkiye İsrail ile aynı safta yer almakla Siyonistlere kendisiyle dil, tarih ve soy bakımından güçlü bir bağı olan Asya ülkelerine yol açmış olacaktır³⁰⁸.

Ancak Türk liderler, Suriye devletinin PKK'ya maddi ve lojistik desteklerde bulunduğunu ve bu nedenle Türkiye'nin milli güvenliğini tehdit etmiş olmanın yanı sıra Türkiye'nin bölünmesine yönelik faaliyetler gösterdiğine inanmaktadırlar³⁰⁹. Dolayısıyla Türk liderlerin bu yöndeki değerlendirmelerine cevaben İbrahim Nafi, El-Ehram El-Arabi Dergisi'nin başyazısında şu sözleri sarf etmiştir; “Türkiye Cumhuriyeti'nin Turancılık fikri üzerine kurulmasıyla birlikte, Kürtler nüfus bakımından Türkiye'nin % 20'sini oluşturmalarına rağmen siyasi anlamda azınlık duruma düşmüşlerdir³¹⁰. Coğrafi yerleşim

³⁰⁶ El-Vatan El-Arabi (09 Ekim 1998).

³⁰⁷ Bakınız: El-Vatan El-Arabi (16 Ekim 1998).

³⁰⁸ Bakınız: El-Müctema (Kuveyt) (15 Aralık 1998).

³⁰⁹ Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 12.10.1998, Savunma Bakanı İsmet Sezgin'in 16.10.1998 ve Başbakan mesut Yılmaz'ın 17.10.1998 Tarihlerinde Yapmış Oldukları Açıklamalar.

³¹⁰ Türkiye'de Kürt Nüfusu 15 Milyonu Aşmamaktadır, Özellikle de 1997 Yılıının İstatistiklerine Göre Türkiye'nin Toplam Nüfusu 65 Milyonu Aşmamaktadır.

açısından ise Türkiye'nin üçte birlik bir bölümünü kapsamaktadırlar. Aynı zamanda Dicle ve Fırat Nehirlerinin kaynağı Türkiye'de Kürtlerin yaşadığı bölgelerde bulunmaktadır.

Bütün bu etkenler Kürt varlığından kaynaklanan bir gerilim unsuru ve huzursuzluk ortamı oluşturmaktadır. Dolayısıyla Kürt sorununun çözümü ilk önce Türkiye'nin içinden başlar, komşu ülkelerin sırası ise daha sonra gelir. Zira bu konu ile ilgili sağlıklı bir sonuca varılması tehdit etmek veya askeri saldırıyla değil, ancak iki ülkenin de siyasi yollara başvurulmasıyla gerçekleşir³¹¹.

Analiz süreci kapsamında Arap basınında Türkler hakkında yayımlanan başyazılara bakıldığında, çoğu kötü vasıfların birinci derecede Türk siyasi yöneticileri, generallerve bunların istekleri doğrultusunda yayınlar yapan menfaatçi basın mensuplarına yüklenildiği görülmektedir³¹².

Arap basınında Türklere ayrılan alan kapsamına bakıldığında, toplam yayın miktarına kıyasla % 14,4 orana tekabül ettiği görülmektedir. Türk basınında Araplara ayrılan alan kapsamı ise toplam yayınlara kıyasla % 5,5 orana denk gelmektedir³¹³. Dolayısıyla bu durum Arapların, Türklere ve Türklerle olan ilişkilerine verdikleri önemi göstermektedir. Ki bu doğrultuda El-Vatan El-Arabi Dergisi Türkiye'yi "Müslüman komşu ülke" olarak nitelendirmiş³¹⁴, El-Müctema', El-İslah ve El-Vatan El-Arabi dergileri Türk halkını "kardeş halk" olarak nitelendirmiş³¹⁵, Şu'un El-Avsat Dergisi de başyazısında Türkleri "barışçıl ve barış yanışı millet" olarak nitelendirmiştir³¹⁶.

---

³¹¹ İbrahim Nafi, "Hal El-Ezme El-Türkiyye Tebde' Min Dahiliha" El-Ahram El-Arabi (17 Ekim 1998).

³¹² Hürriyet, Milliyet, Sabah, Akşam, Radikal, Star vs. gibi Batı eğilimli Büyük Gazetelerin Açılışlarına Bakınız.

³¹³ El-dakuki, Suret'ül-Arab Ledel-Etrak, s. 106, Tablo no: (4-6).

³¹⁴ Açılış El-Vatan El-Arabi (16 Ekim 1998).

³¹⁵ Tablo (3-4)'te Gösterilen Açılışlar.

³¹⁶ Atrisi "El-Ezme El-Türkiyye-El-Suriyye".

Tablo: 3-4.Yayın Başlıkları Çerçevesinde Türk Profili

Sahife/Vasıflar	İyi Vasıflar	Sayı	Kötü Vasıflar	Sayı	Toplam
El-Şark El-Avsat			Türkiye'ye ordu hâkimdir.	3	3
Tişrin			Polis iktidarı		
Alem'ül-İslam			İstibdatçılar (Yöneticiler)		
El-AhrmEl-Arabi	Komşu, dost ve Müslüman ülke	3			3
Müctema'	Müslümanlar, mazlumlar, kardeş ülke ve zorbalarmın yönetimindeler	6	İslam düşmanları (generaller), İsrail yandaşları (yöneticiler), zorbalar ve Batı ile Syonistlerinvekilleridirler (yöneticiler)	4	10
El-Vatan El-Arabi	Müslümn Türk halkı, komşu, kardeş ve biz Türklerleyiz	4	Düşmanlar, İsrail'in stratejik işbirlikçileri, mağrurlar, fesada batmışlar, kedi patisi ve entrikacılarıdır (general ve yöneticiler)	6	10
El-Mecelle					
El-Dava					
El-İslah	Komşu, Müslüman ve kardeş	3	Entrikacı (yöneticiler)	1	4
El-İktisat El-İslami					
Şu'ûn El-Avsat	Barışçıl ve barış yandaşlarıdır	2	Emperyalistler (yöneticiler), savaş yandaşları (generaller), İsrail yandaşları (yöneticiler)	3	5
El-Müstakbel El-Arabi					
El-Siyase El-Düveliye					
Toplam		18		17	35

Bu verilere bakıldığında çeşitli prensip ve yönlere sahip çeşitliArap yayın organlarınınTürk halkına yönelik yakıştırmış oldukları iyimser vasıfların oranı Türk generalleri ve siyasi yöneticilere yakıştırmış oldukları kötümser vasıfların oranından daha üst seviyede olduğu görülmektedir.

Ancak dikkat çekmekte olan daha önemli konu; durumun ciddiyetine rağmen Tişrin El-Suriyye, El-Âlem El-İslami ve El-Dava gazeteleri ile El-Mecelle, el-İktisat El-İslami, El-Müstakbel El-Arabi ve El-Siyase El-Düveliyye dergilerinin kriz dönemine ait Türk-Arap ilişkilerine dair herhangi bir yayınına rastlanmamaktadır.

1. Türk-İsrail İlişkilerine Dair

Analiz süreci kapsamında Arap medyasında Türk-İsrail ilişkilerine dair sunulan haberler, yorumlar, makaleler ve araştırmalara bakıldığında şu başlıkların görülmesi mümkündür.

	Konu Başlıkları	Sahife ve Tarihler	Yazar veya Kaynak
1	Türk-İsrail Stratejik Askeri ittifakı kime karşı?	El-Âlem El-İslam 04.10.1998	Muhammed SIRRÜ'l-Hatm
2	Türk-İsrail Askeri Paktı siper almaya devam ediyor.	El-Müctema' / 03.11.1998	Haber
3	Yeni savaş ihtimali!	El-Müctema' / 06.10.1998	General Talat Müslim ile mukabele
4	Türk-İsrail Paktı Türkiye ve komşularını tehdit etmektedir.	El-Müctema' / 13.10.1998	Müslüman Kardeşlerin Beyannamesi
5	Türk-İsrail Paktından Türkiye'nin tek kazancı kaybetmek olacaktır.	El-Müctema' / 15.10.1998	Başyazı
6	Ürdün, Türk-İsrail Paktı'na dâhil olmayacaktır.	El-Vatan El-Arabi 30.10.1998	Haber
7	Türkiye, Suriye-İsrail diyaloguna nasıl girişti ve İsrail ile askeri antlaşmasındaki amacı	El-Vatan El-Arabi 30.10.1998	Abdülkerim Ebu'l-Nasr

	nedir?		
8	Şam ile Amman arasındaki son gerilimin boyutları.	El-Vatan El-Arabi 06.11.1998	Said El-Kaysi
9	Pakistan Cumhurbaşkanı, Ankara'da Wiseman ile buluşmadı.	El-Müctema' / 10.11.1998	Haber
10	Türk-İsrail askeri eksenine karşı Yunan-Mısır işbirliği.	El-Müctema' / 08.12.1998	Amir El-Hasan
11	Türk-İsrail askeri işbirliği	El-Müstakbel El-Arabi Kasım 1998	Celal Abdullah Muavvad
12	Türk-İsrail askeri işbirliği ve bölgesel güvenlik sistemine dönüş	Şu'ûn El-Avsat /Ekim 1998	Me'mun Keyvan
13	Türk-İsrail Paktı generallerin çöküşünün başlangıcıdır.	El-Şark El-Avsat 05.03.1998	Bessam Ebu Şerif
14	Sezgin İsrail'de	Tişrin / 10.03.1998	Haber
15	TBMM Başkanı İsrail'de barış harekâtının detaylarını araştırmaktadır.	El-Şark El-Avsat 11.03.1998	Haber

Büyük Arap gazetelerinde yayınlanan toplam 539 başlıktan sadece 15'inin Türklere dair olduğu görülmektedir ki bu da sadece % 2,78 orana denk gelmektedir. O halde Arapların bu konuya büyük önem vermediklerini görülmektedir. Özellikle de bazı yayın yönetmenleri bu işbirliğinin “başka nedenlerle ve belki de Kıbrıs meselisinden dolayı İran ile gerginlik sözkonusu olduğundan kaynaklı orduyu geliştirmenin gerekliliği olduğunu öne sürmüşlerdir³¹⁷.” Zira Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Katar ziyaretinde şu ifadeleri kullanmıştı “Bu ittifak üçüncü bir tarafa yönelik değildir ki aralarında sekiz Arap ülkenind de bulunduğu çoğu dünya ülkeleriyle gerçekleştirmiş olduğumuz 27 antlaşmadan

³¹⁷ Yayın Yönetmeninin Kaleminden, El-Vatan El-Arabi (09 Ekim 1998).

birisidir³¹⁸.” Ancak Suriye savunma bakanı Mustafa Atlas’a göre “Türk-İsrail İttifakının boyutları günbegün açığa çıkmaktadır, bu işbirliği sadece bir senaryodan ibaret değildir. Oysaki Türkiye’nin bu konunun içeriğini gizleme çabaları başarısız olmuş ve bu girişim Arap milli güvenliğini açık bir şekilde tehdit eder bir hale gelmiştir³¹⁹.”

Suriye devlet mesulleri böyle bir ittifakın Suriye-Ürdün gerilimini arttıracakını ve eninde sonunda Ürdün’ün de Türkiye-İsrail ittifakına katılacağını savunmaktadırlar³²⁰. Fakat Ürdün hükümeti bu konuda Suriye’yi rahatlatma ve enişlendirmemek adınabütün Arap ülkelerine Türk-İsrail ittifakına katılmayacağını belirtmişti³²¹.

Türk-İsraik ittifakının üçüncü bir tarafa yönelik olup olmadığı yönünde çelişkili fikirler ortamında Muhammed Sırr’ül-Hatm Türkiye ile İsrail arasında gerçekleştirilen askeri ve stratejik antlaşmanın kime karşı olduğu sorusunu öne sürerken sorunun cevabını kendisi yanıtlamaktadır “Türk-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesi ve bu askeri ittifakların meydana gelmesi bölge açısından hep soru işareti kalacaktır³²².”

Müslüman kardeşlerin yasaklı Suriye kolu ise Türk-İsrail ittifakının Türkiye ve komşularına bir tehdit olduğunu beyanname ile vurgulamışlardır³²³. Buradan hareketle emekli general askeri analist Talat Müslim bu işbirliğini “şüpheli ittifak” olarak nitelendirmektedir. Çünkü bu işbirliği bölgedeki askeri dengeyi etkilemektedir. Öyle ki İsrail hava kuvvetlerine geniş bir şekilde hareket alanı sağlamaktadır. Zira İsrail hava hareket alanı sınırlıdır ancak Türk hava sahasının genişliği İsrail’e hareket esnekliği tanımaktadır³²⁴. Abdülkerim Ebü’l-Nasr’a göre Türk-İsrail ittifakı bir Arap icadı veya Suriye söylentisi değildir. Oysaki askeri, güvenlik, istihbarat, stratejik, siyasi, diplomatik ve iktisadi içerikli hedefler barındırmaktadır. Bu nun yanı sıra bu ittifakın hedefinde Irak, Suriye ve İran da vardır³²⁵.

Arap basınının Türk-İsrail ilişkilerine dair yapmış olduğu yayınlara dayanarak ve bu süreç çerçevesinde genel olarak Türkler hakkındaki toplam yayınlarını göz önünde bulundurmak üzere Arapların gözündeki Türk profilini özetlemek gerekirse, bu konuda Arap aydınlarının iki çelişkili fikirde olduklarını görmemiz mümkündür:

³¹⁸ Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in 08.03.1998 Tarihinde Katar’da Gerçekleştirmiş Olduğu Basın Toplantısından Alıntılar.

³¹⁹ Mustafa Atlas, “El-teavün El-İsraili-El-Türki,” El-Fıkr’ül-Siyasi, Yıl 1, S.1 (Kış 1997), s. 39.

³²⁰ Said El-Kaysi, “Eb’ad El-Tas’id El-Ahir Beyne Dımaşk ve Amman,” El-Vatan El-Arabi (06 Kasım 1998).

³²¹ El-Vatan El-Arabi (30 Ekim 1998).

³²² Muhammed Sırr’ül-Hatm, El-Alem’ül-İslami (04 Ekim 1998).

³²³ El-Müctema (13 Ekim 1998).

³²⁴ Talat Müslim İle Röportaj, El-Müctema (13 Ekim 1998).

³²⁵ Abdülkerim Ebü’l-Nasr, “Keyfe Tedahhalet Türkiye Fil-Mufavedat El-Suriyye-El-İsrailiyye ve Ma Ehdaf Hilfiha Maa İsrail?,” El-Vatan El-Arabi (30 Ekim 1998).

Birinci fikre sahip olanlara göre: bu işbirliği aslında Amerika'nın bölgeye uzanan stratejisi doğrultusunda yapılan bir nevi gizli askeri pakttır ve hatta bu stratejinin bir parçasıdır. Çünkü Suriye, Irak ve İran gibi üç devleti doğrudan hedef almaktadır. Ki bu askeri pakt bu ülkelere baskı uygulayacak güce sahiptir. Dolayısıyla Amerika bu işbirliği sayesinde bir yandan Suriye'nin bölgedeki rolünü kısıtlamak diğer yandan da Suriye'yi Türkiye ve İsrail'e karşı yumuşak tutum içerisinde kalmak zorunda bırakmayı amaçlamaktadır. Irak üzerindeki amacı ise Amerika ile işbirliği içerisinde olacak yandaş bir rejim meydana getirmektir. Bunun yanı sıra İran'ı kuşatma altına alarak bölge üzerindeki nüfuz yayılımını engellemiş olmakla beraber bu ülkeyi bölgede güç dengelerini değiştirecek kitle imha silahlara sahip ettirmemeye çalışmaktadır³²⁶.

İkinci fikre sahip olanlara göre ise: bu işbirliğine daha sonraki dönemlerde başta Ürdün olmak üzere çoğu Arap ülkelerinin de katılımıyla radikal örgütlere karşı mücadele verilecektir. Diğer anlamıyla bölgede Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler arasında barışın sağlanmasına yol açacak önemli bir adımdır³²⁷.

2- Suriye-Türkiye Krizine Dair

Ekim 1998 tarihinde Suriye ile Türkiye arasında meydana gelen kriz aslında mezkûr tarihte içerisinde aniden ortaya çıkmış yeni bir mesele değildir. Bu kriz iki tarafında karşılıklı olarak birbirlerini milli güvenlik tehdidi gerekçesi ile suçlamaları sonucu patlak vermişse de gelinen bu nokta, yarım asırdan fazla bir süredir iki taraf arasında siyasi, milli ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda yaşanan anlaşmazlıkların birikiminden kaynaklanmaktadır³²⁸.

Bu iki taraf arasında gerilimin tırmanması üzerine Arap birliği 16-17 Eylül 1998 tarihinde Kahire'de geleneksel bakanlar kurulu toplantısını gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda dönen münakaşalarda Türk-İsrail askeri işbirliğinden doğuracak tehlikelisonucu önlemek ve Türkiye ile karşı karşıya gelmeksizin köprülerin açık kalmasına karar vermenin yanı sıra bu konuda Suriye'nin katı tutumuna destek olmaktan çekinmişlerdir. Bu gelişmelerle ilgilikapalı bir oturumda Filistin lideri Yasir Arafat; Türkiye Cumhuriyeti başbakanı Mesut Yılmaz'ın kendisini arayarak iki ülke arasında gerçekleştirilen bu

³²⁶ Ebul'Nasr, "Keyfe Tedahhalet Türkiyye Fil-Mufavedat El-Suriyye-El-İsrailiyye ve Ma Ehdaf Hilfiha Maa İsrail ?" s. 32.

³²⁷ El-Kaysi, "Eb'ad El-Tas'idü'l-Ahir Beyne Dımaşk ve Amman," s. 35.

³²⁸ El-Vatan El-Arabi (04 Eylül 1998).

eylemin perde arkasında herhangi bir tarafa karşı adavet beslenmediği ve bunun sadece bir askeri manevradan ibaret olduğunu belirttiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu tutumunu itibar etmek gerektiğine vurgu yapmıştır. Diğer yandan Ürdün dışişleri bakanı Abdül-ilah Hatib, Türk-İsrail yaklaşımına pakt oluşumu demenin yanlış olduğunu, bu işbirliğinin iki ülke arasında askeri alanda tecrübe değişiminden ibaret olduğunu ve bunda Arapları kaygılandırarak veya korkutacak bir şeyin olmadığını ifade etmiştir. Yine aynı oturum kapsamında çoğu Arap devlet bakanları, Türkiye'ye karşı olumsuz tutumlar sergileyerek Türkiye'yi Araplara karşı kışkırtmaktan kaçınmak vedaha fazla İsrail ile yanlış işbirliği içerisine girmemesi yönünde çaba göstermek gerektiğine vurgu yapmışlardır³²⁹. Ancak Türkiye'de gerçek egemenliği elinde bulunduran Milli Güvenlik Kurulu'nun yıllık düzenlemiş olduğu Eylül 1998 tarihli toplantısının hemen sonrasında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in çıkıp yaptığı “ Eğer ki Suriye Devleti PKK ile ilişkilerini kesip Öcalan'ı topraklarından çıkarmaz ise Türkiye kendi milli güvenliğini korumak adına gerekli icraatları gerçekleştirecektir” açıklaması teraziye taşıyan damla mahiyetinde idi. Bunun üzerine Arap ve İslami taraflar bölgede kuru ile yaşı yok edecek alevi söndürmek için harekete geçmiştir. Bazı Müslüman ülkelerin yanı sıra Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek bu konuda büyük rol oynamıştır.

Olayları aktarıp analiz etmeden önce konu bağlamında araştırmaya tabi tutulan Arap gazetelerinin ana başlıklarına bir göz atmak gerekmektedir:

Konu Başlığı	Gazete ve Tarih	Yazar veya Kaynak
1. Şam tutumuna karşı Arap karşıtlığı	El-Vatan El-Arabi 02.10.1998	Haber
2. Kart (açılış sayısı)	El-Vatan El-Arabi 09.10.1998	Muharrir
3. Türkiye Suriye'ye savaş ilan etti	El-Ahram El-Arabi 10.10.1998	Basın değerlendirmesi
4. Ortadoğu'da yapay kriz havaları	El-Ahram El-Arabi 10.10.1998	Üsame Seraye
5. Açılış	El-Ahram El-Arabi 10.10.1998	El-Ahram El-Arabi
6. Vekâlet savaşı	El-Müctema 13.10.1998	Atıf El-Golani
7. Mısır Türkiye'yi uyardı ve Suriye'ye desteğini ilan etti	El-Müctema 13.10.1998	Muhammed Cemal Arefe

³²⁹ Bakınız: Türk Gazeteleri (07.09.1998).

8.	Türkiye-Suriye ilişkileri her zaman için mayınlıdır	El-Müctema 13.10.1998	Cihan Haber Ajansı
9.	Türk-İsrail ittifakı gözle görünür bir tehlikedir	El-Müctema 13.10.1998	Müslüman Kardeşler Beyanı
10.	Türk-İsrail ittifakı ve Türk-Arap ilişkilerine yan etkileri	El-İslah 14.10.1998	İbrahim El-Dakuki
11.	Türk gerilimi ve Araplara kaçınılmaz fırsat	El-Vatan El-Arabi 17.10.1998	El-Muşir Abdülmunim Gazale
12.	Amerika Türkiye ile Suriye arasında tarafsızlığını koruyor	El-Ahram El-Arabi 17.10.1998	Haber
13.	Türk krizinin çözümü kendi içinden başlar	El-Ahram El-Arabi 17.10.1998	İbrahim Nafi
14.	Türkiye Arapların yanında İsrail'in deği	El-Ahram El-Arabi 17.10.1998	Ahmed Hille ile röportaj
15.	Türkiye ve İran askeri yığılımları	El-Müctema 20.10.1998	Abdurrahman Ferhane
16.	Öcalan'ın uzaklaştırılması Türkiye-Suriye krizini yatıştırır mı?	El-Müctema 20.10.1998	Cihan Ajansı
17.	Fırat suları Siyonizm hedefidir	El-Müctema 20.10.1998	Şaban Abdurrahman
18.	Türk medyası kızıştırmaya devam ediyor	El-Ahram El-Arabi 24.10.1998	Seyyid Abdülmecid
19.	Arap olgunlaşmasının üç modeli	El-Ahram El-Arabi 24.10.1998	Üsame Seraye
20.	Olaylar eşliğinde	El-Ahram El-Arabi 24.10.1998	Babekir İsa
21.	Türk gerilimi Suriye ile son bulup Rusya ile alevlendi	El-Ahram El-Arabi 31.10.1998	Seyyid Abdülmecid
22.	Savaş imkânsız bir kart idi	El-Ahram El-Arabi 31.10.1998	Ankara-özel
23.	Bölge semalarında bulutlar	El-İslah 31.10.1998	Tahrir heyeti
24.	Geçici diplomatik başarı iyimserliği haklı kılmaz	El-İslah 31.10.1998	Tahrir heyeti
25.	Türkiye ile Suriye	El-İslah 31.10.1998	İbrahim El-Dakuki

- arasındaki imkânsız savaş
26. Türkiye ile Suriye çatışmasında Yahudilerin rolü El-Müctema 03.11.1998 Muharrir
  27. İslam Konseyi Türkiye ile Suriye arasındaki anlaşmazlıklara çözüm çağrısında bulunmaktadır El-Âlem El-İslami 11.11.1998 İslam Konseyi'nin beyanı
  28. Türkiye-Suriye barışı İslam pazarı için bir adımdır El-İslah 14.11.1998 İbrahim El-Dakuki
  29. İsrail Suriye askeriyesi konusunda Türkiye'yi bilgilendirdi El-Dava 15.10.1998 Haber
  30. İslami aracılık ve savaş fitilini kesmek El-Dava 15.10.1998 Siyasi muharrir
  31. Arabistan Türkiye-Suriye anlaşmazlığının barışçıl yollarla çözüleceği umutlarını yenilemektedir El-Dava 15.10.1998 Kral Fehed'in açıklamaları
  32. Türkiye-Suriye krizi dosyası El-Vatan El-Arabi 16.10.1998 Tahrir heyeti
  33. Surlar arkasında Şam El-Vatan El-Arabi 16.10.1998 Velid Ebü'l-Zahr
  34. Washington Türkiye-Suriye krizine dahil olmamaktadır El-Vatan El-Arabi 16.10.1998 Haber
  35. İsrail'in bu raporları Türkiye ile Suriye arasında savaşın patlak vermesine neden olmuştur El-Vatan El-Arabi 16.10.1998 Riyad İlmüddin
  36. Açık savaş mı yoksa sınırlı bir operasyon mu? El-Vatan El-Arabi 16.10.1998 Şefik El-Hut
  37. Ne istiyor? (Süleyman Demirel kaleminden) El-Vatan El-Arabi 16.10.1998 Karikatür
  38. Şam-Ankara savaş El-Vatan El-Arabi Siyasi muharrir

	davulları ve çözüm davulları	16.10.1998	
39.	Amerikan yöntemiyle Türkiye tarafından Suriye'ye hava saldırısı	El-Vatan El-Arabi 16.10.1998	Muhammed Harb ile röportaj
40.	İki Türk uzman Türk geriliminin perde arkası ve boyutlarını konuşuyorlar	El-Vatan El-Arabi 16.10.1998	Paris'ten röportaj
41.	Bu anlaşmazlıklar Türkiye-Suriye çatışmasını hale tehdit etmektedir	El-Vatan El-Arabi 16.10.1998	Jims Mora
42.	Mesaj	El-Vatan El-Arabi 123.10.1998	Ebu Malik
43.	Arap su güvenliği tehlikede	El-Vatan El-Arabi 23.10.1998	Şefik El-Hut
44.	Krizе dair Amerikan görüşü	El-Vatan El-Arabi 16.10.1998	Scocroft ile röportaj
45.	Yahudi İtirazlarına rağmen Orta Asya Petolleri İran üzerinden	El-Mecelle 24.10.1998	Haber
46.	Müslüman-Türk Sokağı kolu bağlı durmayacaktır.	El-Mecelle 24.10.1998	Haber
47.	Öcalan'ı uzaklaştırmak sorunu çözer, güçlü olan ise Türkiyedir.	El-Mecelle 24.10.1998	Bir Amerikalı Uzmanla Röportaj
48.	Arapların birlik tutumu ve Arabistan aracılığı savaşı son anda çembere almıştır	El-Mecelle 24.10.1998	Mahmud Kamil-Şam
49.	Suriye Enformasyon bakanı: Türkiye ile iyi ilişkiler istiyoruz	El-Mecelle 24.10.1998	Haber
50.	Gerilimin sebepleri Öcalan düğümünden daha öte birşeydir ve Washington'da Türk barışının rolü vardır.	El-Mecelle 24.10.1998	Yusuf Vanlı-Ankara
51.	Türkiye Suriye	El-Vatan El-Arabi	Muharrir değerlendirmesi

	ittifakının arkasında	6.11.1998	
52.	Hepimiz Suriye ile beraberiz	El-Vatan El-Arabi 13.10.1998	Muharrire mesaj
53.	Suriye ile Ürdün arasında medya savaşı durur mu?	El-Müctema 17.11.1998	Hüsame Abdurrahman
54.	Netanyahu Güney Lübnan'ı patlatmak için Suriye ile Türkiye'yi birbirine çatmaktadır.	El-Mecelle 17.11.1998	Karikatür
55.	Amerikan darbesinden sonra Suriye ve Ürdün yığılımı	El-Vatan El-Arabi 20.11.1998	Haber
56.	Adana antlaşmasında Lübnan'ın rolü	El-Vatan El-Arabi 20.11.1998	Haber
57.	Suriye'nin Türkiye'ye tavizleri, sözleri kışkırtıcı iddialardır.	El-Mecelle 21.11.1998	Faruk el-Şar' ile röportaj
58.	Gelecek durum	El-Vatan El-Arabi 04.12.1998	Velid Abu'z-Zahr
59.	Mafyaca (Yılmaz'ın Kaleminden)	El-Vatan El-Arabi 04.12.1998	Karikatür
60.	Türlere nasihat	El-Vatan El-Arabi 04.12.1998	Muharrire mesaj
61.	Musa: Cumhurbaşkanı Mubarek sıcak konuları görüşmek üzere Ankara'da	El-Ahram El-Arabi 05.12.1998	Haber
62.	Mübarek'in Türkiye ziyareti her iki tarafıda memnun etti.	El-Ahram El-Arabi 12.12.1998	Haber
63.	Birkaç güne mübarek Suriye'de	El-Ahram El-Arabi 19.12.1998	Haber
64.	Türkiye-Suriye Krizi	Şuun El-Avsad Kasım 1998	Açılış Talal Atrisi
65.	Türkiye cehennem çukuru siyaseti	Şuun El-Avsad Kasım 1998	Açılış Muhammed Nureddin
66.	Türkiye-Suriye Krizi	El-Siyase El-Düveliyye Ocak 1999	Ahmed Diyab
67.	Suriye ile ilişkileri iyileştirme yönünde Türk adımları	Tişrin 14.01.1999	Haber

68.	Kıbrıs Türkleri Suriyeli 3 Balıkçıyı alıkoymuştur.	El-Şark El-Avsad 24.02.1999	Haber
69.	İkili dayanışma çerçevesinde Türkiye Suriye görüşmeleri.	El-Şark El-Avsad 24.02.1999	Haber
70.	Cem: Suriye ile ilişkilerimiz iyidir.	Tişrin 21.03.1999	Haber
71.	Üst düzeyde Türkiye-Suriye buluşması	El-Şark El-Avsad 21.03.1999	Haber
72.	Türkiye-Suriye araştırmaları dayanışmayı ilerletmeyi içerir	Tişrin 24.03.1999	Haber
73.	Türkiye Suriye gazını Ankara'ya taşımak için boru döşemeyi öneriyor.	El-Şark El-Avsad 24.03.1999	Haber
74.	Ankara ile Şam ticari ilişkilerini ilerletmektedirler.	El-Şark El-Avsad 24.03.1999	Haber
75.	Suriye-Türkiye araştırmalarının sonuçları iktisadi ve ticari dayanışmayı ilerletmiştir.	Tişrin 25.03.1999	Haber
76.	Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir sayfa	Tişrin 29.03.1999	Haber

Altı aylık bir araştırma süreci kapsamında Arap basınında yayınlanan bu 76 maddeye bakıldığında bu yayınların aşağıda belirtilen sorunlar odaklı olduğu görülür:

- Türkiye, isteklerini yerine getirmediği halde Suriye'ye yönelik gerekli tedbirleri alacağını vurgulaması çerçevesinde Arap milli güvenliğini tehdit etmektedir.
- Bölge ve Türk-Arap ilişkilerine savaş ortamı hâkimdir ve bunun perde arkasında ise İsrail vardır.
- Öcalan'ı uzaklaştırmak Türkiye ile Suriye arasındaki mevcut olan sorunlara bir çözüm değildir.
- Suriye'nin Türkiye'ye karşı tutumu hakkında Arapların bakış açısında birçok ihtilaflar mevcuttur.
- Krizin amacı Suriye'ye baskılar uygulayarak ülkeyi Amerika'ya itaat ettirmektir.
- Bu savaşın gerçekleşmesi imkânsızdır.

Türkiye-Suriye krizine dair anabâşlıkları içeren bu altı eksen Arapların ana meselelere gösterdikleri hassasiyeti belirtmektedir ki bu meseleler:

- 1- Arap milli güvenliği.
- 2- Bölgede ortaya çıkan tüm sorun ve anlaşmazlıkların perde arkasında İsrail vardır. Çünkü sürekli Müslümanlarla Araplar arasında sorunlar çıkartıp kirli suda avlanmaya çalışmaktadır.
- 3- Kürt sorununa değinerek onu bölgede kimliğini kazanmaya çalışan bir hareket itibar etmek.

Ancak Araplar milli güvenliklerini önemsemelerinden hareketle Türkiye-Suriye krizini Ortadoğu'da uydurulmuş bir vaka olarak değerlendirmişlerdir³³⁰. Ayrıca bu krizi Ortadoğu'nun yakın çağda yaşamış olduğu en tehlikeli kriz ve hatta 1947 Filistin faciası konumunda olarak değerlendirmektedirler³³¹. Bu nedenle en büyük Arap ülkesi olmakla beraber Türkiye ile seviyeli ilişkileri olan Mısır bu felaket konusunda uyarıda bulunarak Ankara'ya Suriye'nin yanında yer aldığını bildirmiştir³³². Zira Türkiye Amerikan yöntemiyle Suriye'ye karşı bir hava operasyonu düzenleyeceğini, ikinci adımda da Lübnan'ın Buka Ovasına saldıracağını ve Amerika'nın da buna hamleye karşı çıkmayacağını ancak dünyanın kapsamlı bir askeri savaşa izin vermeyeceği yönünde açıklamalarda bulunmuştu³³³. Diğer yandan Amerikan basını Türkiye ile Suriye arasında yaşanacak olası bir savaşta Amerika'nın tarafsız kalacağı yönünde yayınlar yapmıştı³³⁴.

El-Ahram El-Arabi Gazetesi "Türkiye'nin Suriye sınırına askeri yığılımları çerçevesinde Suriye'ye karşı fiili savaş ilan ettiğini" vurgularken çoğu Arap yazar meydana gelecek olası savaşın "İsrail adına vekalet savaşı olduğunu ve Suriye'yi Türkiye-İsrail kısılcasına almak adına bir Türk-Siyonizm paktının bir aşaması olduğunu öne sürmüşlerdir³³⁵. El-Vatan El-Arabi Gazetesi ise Türkiye'nin Suriye'ye karşı düşmanca tutumunu kınayarak şu ifadeleri kullanmıştır "Türkiye'nin tamamen düşman saflarına geçtiğine inanmamak isterdik, İsrail ile olan askeri ittifakına bir ittifak gözüyle bakmamakla birlikte bunun bize karşı olmadığına inanmak isterdik. Bunun yanı sıra İsrail ile olan işbirliğini Kıbrıs meselesinden dolayı askeriyesini geliştirme zorunluluğuna yorabilirdik. Ancak bugün Türkiye şüphemizin kesinliliğini güçlendirmiştir ki ordusunu Suriye sınırına yığmakla birlikte büyük devlet mesullerinin diliyle bunun bir savaş ortamı

³³⁰ Üsâme Seraye, "Ecva Ezme Müfteale Fil-Şark'il-Avsat," El-Ahram El-Arabi (10 Ekim 1998).

³³¹ İlmüddin, "Hazihî'l-Tekarir'il-İsrailiyye Fecceret El-Harb Beyne Suriye ve Türkiye".

³³² Muhammed Cemal Arefe, "Mısır Hazzeret Türkiye ve Ebleğat Te'yyidha Li-Suriye," El-Müctema (13 Ekim 1998).

³³³ Muhammed Harb İle Röportaj, El-Vatan El-Arabi (16 Ekim 1998).

³³⁴ El-Ahram El-Arabi (17 Ekim 1998).

³³⁵ El-Ahram El-Arabi (10 Ekim 1998).

olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla bunun altında yatan niyet ise Suriye’yi çember altına alarak Şam’ı Amerikan itaat evine sokmaktır. Aksi takdirde Türkiye kedi pençesi vurma rolünü yerine getirmeye hazırdır³³⁶.

Nitekim Arapların Türkiye’nin başkaları adına savaşacağı yönünde çok sayıda şüpheleri vardı ancak bundan daha önemli olanı Türkiye’nin İsrail ve Amerika ile birlikte hareket edip İsrail’in istekleri doğrultusunda Suriye’yi kısırmaktı³³⁷. Bu nedenle mesut Yılmaz Arap basınında en kötü vasıflarla nitelendirilmiştir “Yalanla şişirilmiş mafyacı, kahramanlığı sadece seraptan ibaret olmakla beraber devlet adamı maskesinin ardında mafya adamı saklıdır³³⁸”. Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise “İsrail’in bölgeyi ele geçirmesi için başkalarının adına savaş simsarlığı yapan kişi” olarak vafedilmiştir³³⁹. Mısır’ın muhalif gazetesi El-Vefd’in yayın yönetmeni Abbas Tarabili Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’i Türkiye’nin Netyahu’su olarak nitelendirmektedir³⁴⁰. Dolayısıyla bölge yapılacak veya uygulanacak her hangi bir yeni plan ve strateji dikkatli olmayı gerektirir³⁴¹. Buradan yola çıkarak bu analizler ve uyarıların tümü üçüncü faraziyemizi doğrulamaktadır.

Türkiye-Suriye krizinin acı gelişmeri karşısında Müslüman ve Arap liderler meydana gelecek olası savaşın fitilini kesmenin zorunlu olduğu çağrısında bulunmuşlardır. Niteki Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in Şam ile Ankara arasında gerçekleştirmiş olduğu mekik ziyaretleri Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esat arasında her iki tarafı da menun edecek bir anlaşmayı sağlamıştır³⁴². Nitekim çoğu siyasi, askeri yorumcular iki taraf arasında savaş fikrinin uzaklaştırılması konusunda hemfikir olmuşlardır. Zira böyle bir vaka her iki taraf için de müsait değildir³⁴³.

³³⁶ El-Vatan El-Arabi Muharrir Kartı (09 Ekim 1998).

³³⁷ İlmüddin, “Hazihi’l-Tekarir’il-İsrailiyye Fecceret El-Harb Beyne Suriye ve Türkiye” s. 12.

³³⁸ Bakınız: “Mafyacı” Başlığı Altında “Ben ve Zaman” Karikatürü, El-İsbu’ül-Arabi (04 Aralık 1998), s. 10.

³³⁹ Bakınız: “Mafyacı” Başlığı Altında “Ben ve Zaman” Karikatürü, El-İsbu’ül-Arabi (16 Aralık 1998), s. 12.

³⁴⁰ “Mısırlı Uzmanlar: El-Harb müsteb’ade ve Yenbağı Tağyir El-Muamele Maa Türkiye,” El-Müctema (13 Ekim 1998), s. 28.

³⁴¹ Velid Ebü’l-Zahr, “El-Vaki El-Ati,” El-Vatan El-Arabi (04 Aralık 1998).

³⁴² Ahmed Diyab, “El-Ezme El-Suriyye-El-Türkiyye: El-Muhaddidat Vel-Kiyud,” El-Siyasiyye El-Düveliyye, Sene 35, Adet 135 (Ocak 1999), s. 205.

³⁴³ O Analizlerden: “El-Harb Kanet Varaka Müstahile,” El-Ahram El-Arabi (13 Ekim 1998); “Mısırlı Uzmanlar: El-Harb müsteb’ade ve Yenbağı Tağyir El-Muamele Maa Türkiye,” Abdurrahman Ferhane, “El-Huşud’ül-Askeriyye El-Türkiyye Vel-İraniyye ve Mevki’iha Fi İtar El-Meşhed El-Siyasi Lil-Mantika,” El-Müctema (20 Ekim 1998); Üsâme Seraye, “Selasetü Nemazic Lil-Nadc’il-Arabi,” El-Ahram El-Arabi (24 Ekim 1998); Babekir İsa, “Maa El-Ahdas,” El-Ahram El-Arabi (24 Ekim 1998); Muhammed Nureddin, “Siyase “Haffet’ül Haviye” El-Türkiyye: Mukarebe Lil-Devafi’ Vel-İstihdafat,” Şu’un El-Avsat, Sene 8, Adet 76 (Ekim 1998); Mahmud Kamil, “El-Mevkif El-Arabi El-Müvahhed Vel-Vasata El-Suudiyye Hasareta El-Harb Fi Ahir Lahza,” El-Mecelle (24 Ekim 1998); Şefik-El-Hut, “Harb Meftuha Em Muğamera Mahdude?,” El-Vatan El-Arabi (16 Ekim 1998); “İki Türk Uzman: Türkiye Lem Teud Tetchammel Fatürete İrhab (PKK),” El-Ahram El-Arabi (16 Ekim 1998); Muhammed Abdülhalim Ebu Gazale, “El-Tas’id El-Türki Vel-Fırısa El-Saniha Emam’ül-Arab,” El-Ahram El-Arabi (17 Ekim 1998); Atrisi, “El-Ezme El- El-

Ayrıca Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri daha ileri bir düzeye çıkmaması adına birçok siyasi, askeri yorumcu ve bazı Arap devlet adamları Türkiye ile işbirliği yapmanın zorunlu olduğunu beyan etmişlerdir. Ancak Arap Birliğinin Türkiye hakkında çıkarmış olduğu olumlu ve akıllaca kararlar Türkiye'nin Araplarla olan ilişkilerini gözden geçirmesini gerektirmiştir³⁴⁴. Arap Birliği siyasi işler sorumlusu Ahmed b. Hille Türk-Arap ilişkilerine dair şu ifadeleri kullanmıştır “Türkiye ile bizi birbirimize bağlayan tarihi ve ortak uygarlık ilişkilerimizi sıkı bir şekilde muhafaza etmeliyiz. Buna ek olarak ortak çıkarlarımız söz konusudur. Öyle ki Türkiye ve Araplar arasındaki yıllık ticari münasebet beş milyar doları aşmaktadır. Bu nedenle bu çıkarlar bizim Türkiye ile ilişkilerimizi sürdürmemizi ve karşı tutumlara girmemizi gerektirir. Zira Türkiye İsrail'in değil Arapların safındadır ki bu nedenle de Türkiye ile Araplar gelecekte bölgenin sisteminin bir parçası olmalıdır³⁴⁵. Ahram siyasi ve Stratejik Araştırmalar Merkezinin başkanı Dr. Vahid Abdülmecid'e göre “Türkiye ile Suriye arasında çatışmaların bu noktaya gelmesinin sebebi Arap dünyasının son dönemlerde Türkiye ile olan ciddiyetsiz ilişkileridir³⁴⁶. Buradan hareketle sözlerine şöyle devam etmektedir “Türkiye'yi kaybetmek korkunç sonuçlar doğuracaktır. Zira Türkiye'deki generaller sonsuza kadar kalmayacaklarmış gibi Türkiye ile muamele ediliyor. Bu doğru değildir ve Türkiye'ye hükmeden generaller ne yaparlarsa yapsınlar sonuçta Türkiye Müslüman bir ülke kalacaktır³⁴⁷.” İşte burada iki soru zihne takılmaktadır: Suriye-Türkiye ilişkileri konusunda Arapların birlik tutumu ile birlikte Arabistan'ın aracılığı ve Hüsni Mübarek'in girişimleri sonucu imzalanan Adana Antlaşmasından sonra istenilen sonuçlara varıldı mı?

Kürdistan İşçi Partisi lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den uzaklaştırılması iki ülke arasındaki mevcut olanbütün sorunlara bir çözüm oldu mu?

El-Vatan El-Arabi Gazetesi birinci sorunun yanıtını şu ifadelerle veriyor “Arap diplomatik kaynaklar üç ana faktörün Suriye yönetimini Türkiye-Suriye ittifakını imzalamaya itmiştir. Bu antlaşmada ise Suriye PKK mensubu ayrılıkçı Kürtlere desteğini kesmiş ve Abdullah Öcalan'ın kendi topraklarında kalmasına izin vermemiştir.

O faktörlerden birinci: Suriye devlet mesullerinin Öcalan ve Kürtler konusunda net bir anlaşmaya varılmadığı halde Türk yönetiminin Suriye ile Lübnan'da birçok meveki ve

---

Türkiye-Suriye”; Diyanet, “El-Ezme El- El-Türkiye-Suriye: El-Muhaddidat Vel-Kıyud”, İbrahim Dakuki, “El-Harb'ül-Müstahile Beyne Türkiye ve Suriye: İsrail.. ve Muhaveletü İş'al El-Mantika,” El-İslah (Dübai), Adet 399 (Ekim 1998) .

³⁴⁴ İbrahim El-Dakıki, El-Alakat El-Türkiye-El-İsrailiyye ve Asariha El-Canibiyye Alel-Alakat El-Arabiyye El-Türkiye,” El-İslah (14 Ekim 1998).

³⁴⁵ Said İsa ve Ahmed b. Hille, “Alel-Arab İmtlak El-Kunbile El-Neveviyye,” El-Ahram El-Arabi (17 Ekim 1998).

³⁴⁶ “Mısırlı Uzmanlar: El-Harb Müsteb'ade ve Yenbeği Tağyir El-Muamele Maa Türkiye”.

³⁴⁷ a.g.e., s. 28.

hedeflere yönelik fiili olarak askeri operasyonlar düzenleyeceği konusunda Arap, bölgesel ve uluslararası organlar tarafından kesin bilgiler edinmesidir.

İkincisi: bu konuyu önemsemekle Şam-Ankara krizinin son bulmasına dair önemli roller oynayan ilgili Arap ülkelerinin Öcalan ve Kürt meselesinin Suriye'nin Türkiye ile uzun soluklu bir silahlı mücadeleye girmesine neden olmayı hak etmediğini vurgulamasıdır. Aksi takdirde bu Türklerle İsraililerin daha çok birbirlerine kenetlenmesi ve yaklaşmasıyla sonuçlanır.

Üçüncüsü: Suriye yönetiminin bu antlaşmayı imzalaması durumunda Fırat suyunun adil bir şekilde taksim edilmek üzere Türkiye kapılarının açılacağı hakkında ciddi vaatler almasıdır³⁴⁸.

Dolayısıyla Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şer' şu açıklamayı yapmıştır "Suriye Türkiye ile ulusal egemenliği veya devlet saygınlığını etkilemeyen dengeli bir ittifaka imza atmıştır. Türkiye'nin istekleri doğrultusunda tavizler verildiğine dair dolaşan söylemler gerçeklerden çok uzak ve kışkırtmak amaçlıdır.

Suriye tarafından Türkiye-Suriye ilişkilerine dair yapılan açıklamalara bakıldığında Suriye'nin hiçbir zaman Türkiye'yi Arapların düşmanı olarak görmediği ve tarihi, coğrafi, kültürel bağlardan kaynaklı olmaması gerektiğini ifade ettiği görülür³⁴⁹. Ayrıca Suriye'nin bu antlaşmayı imzalaması hakkında Suriye Enformasyon Bakanı Dr. Muhammed Selman şu açıklamayı yapmıştır "Şam Türkiye'nin içişlerine müdahil olmak istememekle beraber Türkiye'de sorunların meydana gelmesinde bir çıkarı bulunmamaktadır ki Netanyahu'nun siyasetiyle mücadele etme önceliği vardır. Bu nedenle Şam Türkiye'ye ortak çıkarlar çerçevesinde birlikte hareket etme çağrısında bulunmaktadır³⁵⁰.

Washington Uzakdoğu Enstitüsünde görev yapan uzman Dr. Alan Makovsky ikinci soruya yanıt olarak ifadeleri kullanmıştır "Öcalan'ı uzaklaştırmak sorunu çözmeyecektir. Çünkü Öcalan'dan kurtulmak yeterli değildir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ile bağlantılı ve daha başka nedenlerden kaynaklı iki taraf arasında tarihi düşmanlıklar söz konusudur. Oysaki Suriye Türkiye'nin gazabının farkında değildir. Zira Türkiye Irak ve İran sınırları üzerinden kendisine yönelik yapılan Kürt saldırılarının arkasında Suriye'nin olduğuna inanmaktadır. Yani Kürtlerin Suriye topraklarında eğitim görüp sonra da Türkiye'ye saldırmak üzere Irak veya Kuzey Suriye'ye intikal ettiklerini öne sürmektedir. Dolayısıyla Suriye Abdullah Öcalan'ı kendi topraklarından kovmakla birlikte Türkiye ile olan

³⁴⁸ El-Vatan El-Arabi (06 Kasım 1998).

³⁴⁹ El-Mecelle (21 Kasım 1998).

³⁵⁰ El-Mecelle (24 Ekim 1998).

sınırlarını kapatsa bile bu sorun son bulmayacaktır³⁵¹. Fransız yazar James Mora “Bu Anlaşmazlıklar Hala Türkiye-Suriye Çatışmasını Tehdit Etmektedir” başlığı altında yazmış olduğu makalesi ile Alan Makovsky’nin düşüncelerini desteklemektedir³⁵². Diğer yandan Mecellet’ül-Ahram El-Arabi yazarları ilgili “Türkiye Suriye’ye Karşı Savaş İlan Etti” başlıklı değerlendirmeleri çerçevesinde iki taraf arasındaki kaim olan krizin güven krizi olduğuna vurgu yapmışlardır³⁵³.

İki taraf arasında mevcut olan bu güven krizi karşısında, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsni Mübarek ateşlenmiş olan krizi etkisiz hale getirmeyi nasıl başarmıştır?

Cumhurbaşkanı Hüsni Mübarek Türkiye ve Suriye yönetimine askeri seçeneğin bir askeri piknik olmadığını beyan ederek “askeri güç terazisinin Türkiye lehine eğilmesine rağmen Suriyeliler teslim olmayacağını ve tüm bölgenin hiç kimse tarafından ne zaman duracağı tahmin edemeyecek bir girdapa gireceğini³⁵⁴” vurgulamıştır.

Bu gerilimin getireceği sonuçlar bağlamında zarar görecektir olanlar Arap ve Müslümanların kendileri olacağından kaynaklı Mısır diplomasisi ve Cumhurbaşkanı Hüsni Mübarek beş kanal aracılığıyla hızlı bir şekilde harekete geçmiştir ki bu kanallar:

- Gerilime icabet etmemek için Suriye ile iletişime geçme kanalı.
- Askeri gerilime son vermek adına Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile telefonda iletişime geçme kanalı.
- Arap tutumunu birleştirmek için Arabistan ile iletişime geçmesi ve Riyad’ın krizin barışçıl yollarla çözülmesi adına Türkleri ikna etmekte aktif rol oynaması kanalı.
- Türkiye’nin askeri gerilimi durdurması konusunda Türkiye’ye baskı yapmak adına Washington ile iletişime geçme kanalı.
- Türkiye-Suriye gerilimine kendisini atmaması ve bu konuda Tel Aviv’in tarafsız kalması adına İsrail ile iletişime geçme kanalı³⁵⁵.

³⁵¹ Bakınız: “İb’ad Öcalan Len Yehil’ül-Müşkile ve Türkiye Hiye El-Akva,” Alan Makovsky İle Röportaj, Diyalogu İcra Eden Muhammed Ali Salih, El-Mecelle (24 Ekim 1998).

³⁵² James Mora, “Hazihî’il-Hilafat Ma Zalet Tüheddîd Bi-Tefcîr El-Sira’ El-Türki-El-Suri,” El-Vatan El-Arabi (23 Ekim 1998).

³⁵³ El-Ahram2 El-Arabi (10 Ekim 1998).

³⁵⁴ a.g.e.

³⁵⁵ a.g.e, s. 18.

Tablo (3-5). Araştırma süreci kapsamında Arap basın araçlarında yayınlanan maddelere göre Türkiye-Suriye krizinin nedenleri

Sebepler/ Sahife	Türk Gerilimi	Arap Umursamazlığı	İsrail	Egemen Stratejiler	PKK	Türk-İsrail İttifakı	Türk Generaller	Su	Sınırlar	Güvensizlik
El-Şark El-Avsat	3	-	1	-	4	2	4	1	-	1
Tişrin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
El-Alem'ül-İslami	2	-	1	-	1	1	1	1	-	1
El-Mecelle	3	-	1	-	2	1	2	-	-	-
El-Vatan El-Arabi	6	3	3	-	4	4	6	6	3	3
El-Müctema	4	1	4	-	3	2	2	1	1	2
El-Dava	2	1	2	-	2	3	1	-	-	-
El-Ahram El-Arabi	4	2	1	-	3	1	3	1	1	3
El-İslah	3	1	3	2	3	3	3	1	1	2
El-Müstakbel El-Arabi	2	-	2	-	2	2	2	1	1	-
Şü'un El-Avsat	2	1	2	-	1	2	2	1	-	-
El-Siyase El-Düveliyye	2	-	1	-	1	2	1	1	1	-
Toplam	33	9	21	2	26	23	27	14	8	12

İçerik analizi bilimi teorisi çerçevesinde Türkiye-Suriye krizinin sebeplerini saptayabilmek adına (neredeyse Türklerle Araplar arasında bir savaşın patlak vermesine neden olacaktı) mezkûr tabloya bakıldığında bu krizin temel sebebinin İsrail olduğu görülür. Çünkü Türkiye ile yapmış olduğu ittifak sayesinde Suriye’i kısıp almıştır. Öyle ki güneyden ve kuzeyden çember altına alınmasını ve Türkiye’nin tehditlerini bu ittifakın tercümesi olarak telakki etmiştir³⁵⁶. Nitekim toplam 174 sebepten 66’sı İsrail’e dayandırılmıştır ki bu da toplama nispeten % 37,9 oranı teşkil etmektedir. Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem Türkiye-İsrail ilişkileri ile ilgili İsrail’in kamuoyunu etkilemek için deforme ve abartılara başvurma çabalarını tenkit etmiştir. Çünkü İsrail’in bu yaklaşımı Arap dünyası ile olumlu ilişkiler sürdürme rağbetinde olan Türkiye’yi zor durumlara sürüklemektedir³⁵⁷.

Ayrıca bazı Türk yayın organları, öldürülen bazı İranlıların ve tutuklanan bazı Filistinlilerin perde arkasında (bir yandan Türkiye-İran diğer yandan da Türkiye-Filistin

³⁵⁶ El-Vatan El-Arabi (16 Ekim 1998).

³⁵⁷ Tişrin (Suriye), 16.02.1998.

ilişkilerinin bozulması adına) İstanbul'da bulunan İsrail konsolosluğu ve MOSSAD ajanlarının olduğu ithamında bulunmuştur. Diğer yandan İran Times Gazetesi açılış makalesinde “Siyonizm çıkarlarına hizmet etmek adına Türkiye-İran ilişkilerini bozmaya çalışan birçok gizli el söz konusudur³⁵⁸” ifadelerine yer vermiştir.

Bu krizin ortaya çıkmasına neden olan ikinci derece sebepler ise ordu generallerinin Araplara karşı düşmanca bir hamle yapmaları için Başbakan Mesut Yılmaz ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e baskı uygulamalarıdır ki Demirel bunun bir hata olduğunu savunmuştur³⁵⁹. Bu sebepler 56 tekrarla % 32,1 oranı teşkil etmektedir. Ancak bu sebeplerin başka iki sebeple doğrudan bağlantısı söz konusudur ki bunlar: ordu, kara kuvvetleri, hava kuvvetleri, deniz kuvvetleri ve jandarma komutanlıklarıdır. Zira bu komutanlıklar Arapların kendilerine karşı olan niyetlerine güvenmemelerinin yanı sıra PKK'nın demokratik hayatı zehirlemesinin perde arkasındaki temel sebebin Suriye'nin kendisi olduğunu savunmaktadırlar ki Ortadoğu meseleleri uzmanı Türk asıllı Fransalı araştırmacı Semih Vaner de bu konuda generallerle aynı fikirdedir³⁶⁰. Oysaki şu dört anahtar kelime toplandığında (Türk gerilimi, ordu generalleri, Kürdistan İşçi Partisi ve güvensizlik) 96 kez tekrarıyla % 55 orana denk gelmektedir. Yani Türk uzman Raul Sebotay'ın da vurguladığı üzere bu krizin yaratıcısı Türklerdir ve iç krizlerden kaçmak için bir dış kriz yarattıkları görülmektedir³⁶¹.

3- Kürt Sorununa Dair:

Tarihten beri Türk-Kürt çatışması bu eksen üzerinde ana konumuz değildir. Ancak çalışmamızda Ekim 1998 yılında bölgede bir kasırga yaratacak duruma gelen Suriye-Türkiye krizinde Kürt sorununun rolü ile ilgili, Arap yazarlar, araştırmacılar ve siyasi analistlerin fikirlerini aktaracağız. Ki; bütün siyasi analistlere göre bu krizin nedeni PKK ve lideri olan Abdullah Öcalan'dır. Bunun çözümü ise Suriye Devleti'nin Öcalan'dan feragat ederek ülkeden göndermesi olmuştur. Bu konuda Rusya ve Amerika'nın Suriye Devleti'ne baskıları olmuştur. Öcalan'ın Kenya-İsrail-Amerika tuzağına düşmesinin nedenleri ise şu şekildedir: Rusya'nın Türkiye ile ilişkilerinin zedelememesi adına Öcalan'dan vazgeçmesi, Türkiye'nin, Yunanistan'ın Öcalan'ı barındırmasının kendisi için savaş sebebi olduğunu söylemesi ile Yunanistan Türkiye'yi karşısına almaktan çekindiği için Öcalan'ı satmasıdır. Aynı zamanda Öcalan'ı desteklediği için, Türkiye'nin İtalya ile ekonomik ilişkilerini kesmesi ve bu durumda İtalya'nın Öcalan'ı barındırmak istemeyen

³⁵⁸ İran Times, 24.10.1999.

³⁵⁹ El-Vatan El-Arabi (23 Ekim 1998).

³⁶⁰ El-Vatan El-Arabi (16 Ekim 1998).

³⁶¹ a.g.e., s.29.

Avrupa meclisinde siyasi yalnızlığa itilmesi ile İtalya'nın da Öcalan'dan vazgeçmesi olmuştur³⁶². Bu gelişmeler doğrultusunda çalışma süreci zarfında Arap medyasındaki yayın başlıkları şu şekildedir:

Konu Başlığı	Yayın Aracı ve Tarihi	Yazar veya Kaynak
1- Ankara'nın Kürtlerle barışma korkusu	El-Vatan El-Arabi 02.10.1998	Haber
2- Mübarek, krizi engelleme çabasında	El-Ahram El-Arabi 10.10.1998	Muhammed Hamdi değerlendirmeleri
3- Türkiye-Suriye ilişkileri daima ateşli	Müctema 13.10.1998	Cihan Haber Ajansı-Ankara
4- İki Türk uzmanın krizin arka planı ve boyutunu değerlendirmeleri	El-Vatan El-Arabi 16.10.1998	Paris'ten değerlendirme
5- Mossad, Öcalan ve kamplarının fotoğraf, film ve belgelerini servis etti.	El-Vatan El-Arabi 16.10.1998	Riyad İlmü'd-din
6- Şam-Ankara savaş davulları ve antlaşma	El-Vatan El-Arabi 16.10.1998	Siyasi muharrir
7- Lübnan'a saldırmak Türkiye planında ikinci adımdır.	El-Vatan El-Arabi 16.10.1998	Dr. Muhammed Harb
8- Kürt Roma	El-Mecelle 17.10.1998	Haber
9- Barış karşılığında Öcalan	El-Ahram El-Arabi 17.10.1998	Halid Salah'ın raporu
10- Türkiye krizinin çözümü kendi içerisinden başlar	El-Ahram El-Arabi 17.10.1998	İbrahim Nafi
11- Türk-Kürt anlaşmazlığı bölgeyi patlamaya taşır	El-Müctema 20.10.1998	Mahmud El-Hatib
12- Öcalan'ı uzaklaştırmak Türkiye-Suriye arasındaki krizin ateşini söndürür mü?	El-Müctema 20.10.1998	Cihan Haber Ajansı-Ankara
13- Krizin nedenleri	El-Vatan El-Arabi 23.10.1998	Ebu Malik
14- İsrail Öcalan'dan korkuyor	El-Vatan El-Arabi 23.10.1998	Haber
15- Andik neden Şam'ı ziyaret etmeyi reddetmiştir?	El-Vatan El-Arabi 23.10.1998	Haber
16- Amerikalı Uzman: Öcalan'ı uzaklaştırmak sorunu çözmez, daha güçlü olan ise	El-Mecelle 24.10.1998	Muhammed Ali Salih-Washington

³⁶² Atif El-Golani, "El-Harb Bil-Vekale: El-Tas'id El-Türki El-Müfaci' Dıdde Suriye.. Limaze?," El-Müctema (13 Ekim 1998).

Türkiye'dir.		
17- Krizin nedenleri Öcalan düğümünden daha uzaktır.	El-Mecelle 17.10.1998	Yusuf Kanlı
18- Savaş çağrısı durdu ve Atatürk'e tezahüratlar başladı	El-Ahram El-Arabi 31.10.1998	Seyyid Abdülmecid
19- Geçici diplomatik başarı umutları haklı çıkarmaz.	El-İslah 31.10.1998	El-Mecelle'ye yorum
20- Öcalan: Beni Kürdistan'da arayın	El-Mecelle 07.11.1998	Haber
21- Krizin çözümü için sağlıklı aklın başarısından sonra	El-İslah 14.11.1998	İbrahim Dakuki
22- Karikatür: Üç kişi	El-Vatan El-Arabi 20.11.1998	El-Mecelle Çizeri
23- Batının Kürt sorununa önem vermesinin arka planı.	El-Müctema 01.12.1998	Muammer Gökçin
24- Gizli Öcalan Anlaşması	El-Vatan El-Arabi 04.12.1998	Haber
25- Mossad Öcalan'ın yerini belirtti.	El-Ahram El-Arabi 05.12.1998	Haber
26- Türkiye İtalya'yı Öcalan'ın suçlarına ortak olmakla suçladı.	El-Mecelle 05.12.1998	Osman Tezgart
27- Kürt tecrübesi: Amerika Dışişleri kazanırken, CIA Başarısız oldu.	El-Mecelle 05.12.1998	Abdulkadir El-Birifkani
28- Öcalan ve Türkiye Papa Vatikan kalbine Rekabet etmektedir.	El-Müctema 08.12.1998	Haber
29- İtalya Öcalan'ı Araplara arzetmektedir.	El-Vatan El-Arabi 18.12.1998	Haber
30- Türkiye: Bütün sorun Öcalan değil.	El-İslah 31.12.1998	Mecelle-Yorum
31- Irak Kürt Gazeteciler Birliği	El-Şark El-Avsat 01.01.1999	Haber
32- Kürtlerin her dediği doğru değil.	El-Şark El-Avsat 02.01.1999	Sadi Altınok
33- Kürtlerin Mücadelesi: Türkiye'den Avrupaya	El-Şark El-Avsat 05.01.1999	Adil El-Yezidi
34- Kürt hakları tanınmazken demokrasi nasıl olur?	El-Şark El-Avsat 05.01.1999	Muharrir
35- Beş yıl aradan sonra Barazani ile Talabani bir arada	El-Şark El-Avsat 09.01.1999	Haber
36- 11 kişi nükleere maruz kaldı	El-Şark El-Avsat 09.01.1999	Haber
37- Ecevit Cumhurbaşkanı Demirel'e Hükümet teşkilatını ilettili	El-Şark El-Avsat 11.01.1999	Haber analizi

38- Libya Öcalan'ı kabul etme hazırlığında olduğunu yalanladı	El-Şark El-Avsat 13.01.1999	Haber
39- Kürt mücadelesinin model yöntemi	El-Şark El-Avsat 13.01.1999	Muharrir
40- Bağdat bir Amerikan uçağının düşürüldüğünü ilan ediyor Washington ise yalanlıyor	El-Şark El-Avsat 14.01.1999	Haber
41- Öcalan arzu ettiği yere sağ salim vardı	El-Şark El-Avsat 02.01.1999	Haber
42- Bask bir Kürt parlamenter konuk ediyor	El-Şark El-Avsat 02.01.1999	Haber
43- Öcalan Bon'a geçmeye çalıştı	El-Şark El-Avsat 19.01.1999	Haber
44- Türkiye Irak'ta milis güçler kurmaya başlıyor	El-Şark El-Avsat 19.01.1999	Haber analizi
45- Öcalan Güney Afrika'ya girmek için vize istedi	El-Şark El-Avsat 19.01.1999	Haber
46- Öcalan unutulmak korkusundan kaynaklı Libya veya Sudan'a gitmeyi reddetti	El-Şark El-Avsat 19.01.1999	Haber
47- Türkiye Öcalan'ın peşini bırakmayacağına ahdetmiştir	El-Şark El-Avsat 20.01.1999	Haber
48- PKK silahlı eylem tehditlerinde bulunuyor	El-Şark El-Avsat 21.01.1999	Haber
49- Irak-Kürt barışına bir ışık	El-Şark El-Avsat 21.01.1999	Yahya Hergi
50- Öcalan Ermeni Karabağ Cumhuriyetinde	El-Şark El-Avsat 22.01.1999	Haber
51- Kürt Kaynak: Öcalan'ın uçağı Rusya'ya indi	El-Şark El-Avsat 26.01.1999	Haber
52- Kürt partiler Ankara'ya siyasi çözüm çağrısında bulunuyor	El-Şark El-Avsat 27.01.1999	Haber- Abdülhamid Yahyavi
53- Barazani'nin partisi Amerikan mali desteği reddediyor	El-Şark El-Avsat 27.01.1999	Haber
54- Öcalan ve Rabi hakkında	El-Şark El-Avsat 27.01.1999	Semir Atallah
55- Öcalan'ın Lübnan topraklarına iltica ettiği yönünde dair Türk haberleri	El-Şark El-Avsat 29.01.1999	Haber analizi
56- Ankara bir Kürt devleti kurulmaması için Irak-Amerika anlaşmazlıklarına bir çözüm bulma çabasında	El-Şark El-Avsat 30.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
57- Demokratik Halk	El-Şark El-Avsat	İbrahim İlyas (Dakuki)

Partisi'nin kapatılma kararı Türkiye'de Kürt oylarını dağıtır	31.01.1999	
58- Almanya'da Kürt göçmenler kiliseleri işgal ediyor	El-Şark El-Avsat 31.01.1999	Macid El-Hatib
59- Ankara Öcalan'ın İtalya'ya döndüğünü tekit ediyor Roma ise yalanlıyor	El-Şark El-Avsat 01.02.1999	Haber
60- Amerika etnik işkence kanunu	El-Şark El-Avsat 02.02.1999	Ebu Bekir Yusuf İbrahim
61- Türkiye Öcalan'ı kabul etmemeleri için Avrupa'yı ikna etmeye çalışıyor	El-Şark El-Avsat 03.02.1999	Haber
62- Irak'a yeni bir Amerikan saldırısı	El-Şark El-Avsat 03.02.1999	Haber
63- Türkiye ve Kürt halkı	El-Şark El-Avsat 03.02.1999	Halid El-Devseri
64- Büyük kovalama	El-Şark El-Avsat 03.02.1999	Açılış
65- Ecevit, Amerika siyasetinin Irak'ın bölünmesi ve orada bir Kürt devletinin kurulmasıyla sonuçlanacağı korkusunu taşımaktadır.	El-Şark El-Avsat 04.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
66- Almanya Öcalan'ı tutuklayacaktır eğer ki uçağı inmeye çalışırsa	El-Şark El-Avsat 04.02.1999	Macid El-Hatib
67- PKK Erbil'de patlamalar yapma çabası içerisinde olmakla suçlanıyor	El-Şark El-Avsat 07.02.1999	Haber
68- Makyavel'den Öcalan'a	El-Şark El-Avsat 08.02.1999	Velid Ebu Murşid
69- Almanya Öcalan'ın kendi topraklarında bulunduğunu yalanlıyor	El-Şark El-Avsat 11.02.1999	Haber
70- PKK Kürtlerin değıldir	El-Şark El-Avsat 13.02.1999	Muhammed Esad Nebil
71- Hayali Irak'ı bölme masalı	El-Şark El-Avsat 13.02.1999	Kürdistan Yurtsever Birliğı
72- Öcalan Türk tuzağına düşüyor	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Haber
73- Türkiye Kenya'da gizli bir operasyon kapsamında Öcalanı yakaladı	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Haber
74- Öcalan kimilerine çekici bir lider kimilerine göre	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Haber

de bir katildir		
75- Öcalan'ı tutuklamak Türk gövde gösterisi dizisinin başka bir bölümüdür	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Emir Tahiri
76- Kürt sözcü: Yunanistan ahdini bozdu Mossad ise bu meslede rol oynadı	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Macid El-Hatib
77- Türk komando güçleri Öcalan'ı uyardı ve onu İstanbul'a getirdi	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
78- PKK lideri konusunun son bölümü	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Haber yorumu
79- Öcalan Türkiye batağı	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Ahmed El-Rabi
80- Öcalan çöküşünden sonra	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Açılış
81- Güçle iniş	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Semir Atallah
82- Türkiye Öcalan'ı tutukladı	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Haber
83- Atina ve Nairobi Öcalan'ın yakalanması konusunda sorumluluklarını reddediyorlar	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Haber
84- Avrupa'da geniş Kürt protestoları	El-Şark El-Avsat 17.02.1999	Haber
85- Avrupa'da Öcalan tutuklanmasına karşı Kürt ayaklanmasında 3 ölü	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	Haber
86- Komando: Öcalan'ı kaçırmak operasyonunda bir işadamının uçağı kullandı	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	Haber
87- Öcalan'ı yakalama operasyonunda kritik 3 saat	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
88- MOSSAd'ın 3 kürdü öldürmesi sonrası Avrupa'da İsrail büyükelçilikleri kapatılmıştır	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	Macid El-Hatib
89- Türk komandolar Öcalan'ın göz bağını çözdükten sonra	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	Haber
90- Osman Şefik: Öcalan PKK liderliğine geçti	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	Haber
91- Öcalan'ın tutuklanması sonrası Avrupa'da mazlumlar dönemi başlıyor	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	İlbays-İspanya
92- Musul petrolü Kürtleri	El-Şark El-Avsat	Daily Telgraph

bağımsız bir devletten mahrum bıraktı	18.02.1999	
93- Öcalan'ın kaçırılması Fanono'nun Roma'dan kaçırılmasına benzer	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	Hüda El-Hüseyni
94- Öcalan Türkiye ve İsrail'in kısıkaçları arasında	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	Karikatür
95- Tandır	El-Şark El-Avsat 18.02.1999	Semir Atallah
96- Öcalan'ın kaçırılması 3 Yunan bakanın görevine son verdi	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Haber
97- Atina Öcalan'ın yakalanmadan önce iki defa Yunanistan'a girdiğini itiraf etti	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Haber
98- Almanya Kürtleri: İsraililer gerekçesiz Kürt eylemcilere ateş açtılar	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Haber
99- Berlin'de 3 Kürdün ölümüne İsrail'de geniş tepkiler	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Nazir Mahalli
100- İki Iraklı Kürt liderden Öcalan'ın adil yargılanması çağrısı	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Haber
101- Öcalan'ın kaçırılması operasyonuna dair üç senaryo	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
102- Ankara Kürt öfkelerini görmezden gelip Kuzey Irak'a askeri operasyon düzenliyor	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Haber
103- Kürt partiler Avrupa'ya Öcalan'a uluslar arası bir mahkemenin kurulması ve Kürt sorununun araştırılması çağrısında bulundu	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Haber
104- Öcalan'ın tutuklanmasıyla birlikte çatışmalar son bulur mu?	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Abdurrahman Mazhar
105- Öcalan'dan sonra kim?	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Hüda El-Hüseyni
106- Marmara tutuklusu	El-Şark El-Avsat 19.02.1999	Semir Atallah
107- Yakalanmasına karşı ayaklanmalar ortamında: Avrupa'dan Öcalan'a adil yargı çağrıları	Tişrin 20.02.1999	SANA Haber Ajansı
108- Amerikan istihbaratı	El-Şark El-Avsat	Haber

	Türkiye adına Öcalan'ı 4 ay takip etti	21.02.1999	
109-	Öcalan kaçırılmasında Demirel Amerka'nın rolüne işaret ediyor	El-Şark El-Avsat 21.02.1999	Haber
110-	Türkiye Yunanistan ve Kıbrıs'tan açıklama talep ediyor Kaddafi ise Kürtlere katılıyor	El-Şark El-Avsat 21.02.1999	Haber
111-	Kürt liderin arkadaşlarından birinin anlattığı üzere kaçırma ve yakalama meselesi	El-Şark El-Avsat 21.02.1999	Haber
112-	Türk hükümetler hiçbir zaman Kürt unsurunu tanımamıştır	El-Şark El-Avsat 21.02.1999	Cevdet Herat
113-	Ecevit başarıları	El-Şark El-Avsat 21.02.1999	Adnan Hüseyin
114-	Öcalan'ın sonu meselenin başlangıcı	El-Şark El-Avsat 21.02.1999	Abdurrahman El-Raşid
115-	İhtisas meselesi	El-Şark El-Avsat 21.02.1999	Semir Atallah
116-	Öcalan destekçisi 150 kişi tutuklandı	El-Şark El-Avsat 22.02.1999	Haber
117-	İsrail parmak izleri	El-Şark El-Avsat 22.02.1999	Gassan El-İmam
118-	Ankara Kürt savaşçıları affetmek üzere teslim olmaları çağrısında bulundu (Öcalan hariç)	El-Şark El-Avsat 22.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
119-	Öcalan meselesinde Arap-İslam misafirperliği nerede	El-Şark El-Avsat 22.02.1999	Muhammed Allam El-Tahir
120-	Kürtlerin öfkesi meşrudur ve üzüntü ile çaresizliği ifade etmektedir	El-Şark El-Avsat 22.02.1999	Fehmi Huveydi
121-	Alman resmi makamlar Kürtlere daha önce vermiş oldukları sözleri yerine getirmediler	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Macid El-Hatib
122-	Avrupa Birliği, Öcalan konusundaki tutumundan kaynaklı Yunanistan'ı sorguya çekiyor	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Haber
123-	Kürtler Kürt meselesi bağlamında uluslar arası konferans talep ediyorlar	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Haber

124-	PKK alternatif olarak üçlü liderlik teşkil ediyor (Birisi Öcalan'ın kardeşi)	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Haber
125-	Öcalan'ın İran'a iltica etme isteği yönünde bir İsrail rivayeti	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Haber
126-	İran, Senendec'te meydana gelen Türkiye karşıtlığı Kürt protestosunu dağıttı	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Haber
127-	Bir grup avukat PKK liderini savunmaya soyunuyor	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Haber
128-	Öcalan'ın tutuklanması çatışmalara son verir mi?	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Abdurrahman Mazhar Alluş
129-	Abdullah Öcalan ve Kürt konusunu formüle etmek	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Mazin Bilal
130-	Öcalan bilmececi	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Yusuf Abdurrahman Ell-Zukeyr
131-	Liderlik kurbanı Kürtler	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Nizar Ağrı
132-	Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları Öcalan için adil bir yargı talep ediyorlar	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Haber
133-	Amerikan-İngiliz saldırısı Iraklı sivillerin yaralanması ve ölümüne yol açmıştır	El-Şark El-Avsat 23.02.1999	Haber
134-	Türk hükümeti ve PKK Öcalan konusunda Yunanistan'ın tavizinde hemfikirdir	El-Şark El-Avsat 24.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
135-	Ankara Öcalan'ı büyük ihanet ile suçluyor ve AB'nin denetici gönderme talebini reddediyor	El-Şark El-Avsat 24.02.1999	Haber
136-	Kürdistanlı amcaya noldu ve İsrail ile Yunanistan'ın rolü nedir	El-Şark El-Avsat 24.02.1999	Time Dergisi
137-	Kürt meselesi birden fazla uca sahip ve birden fazla ellerdedir	El-Şark El-Avsat 24.02.1999	Basim El-Cisr
138-	Öcalan mücadelecidir terörist değil	El-Şark El-Avsat 24.02.1999	Rıza Lari
139-	Atatürk-Kürt	El-Şark El-Avsat 24.02.1999	Fuad Matar
140-	Türkiye, Öcalan'ın	El-Şark El-Avsat	Haber

yargılanması konusunda denetim talebini reddediyor	25.02.1999	
141- Ankara Öcalan'ın itiraflarına isnaden Öcalan'ın Atına'dan silah aldığını duyurdu	El-Şark El-Avsat 25.02.1999	Haber
142- Öcalan'ın tutuklanması Ankara için bir zafer değildir	El-Şark El-Avsat 25.02.1999	Newsweek
143- Öcalan'ın idam cezasından kurtulabilmesi için savcılarla işbirliği içerisinde olduğu ihtimali	El-Şark El-Avsat 25.02.1999	Hüda El-Hüseyni
144- Aptallıkların anası	El-Şark El-Avsat 25.02.1999	Halid El-Kaştini
145- Teslimiyet	El-Şark El-Avsat 25.02.1999	Karikatür
146- İmralı'da Öcalan'ı yargılama süreci başlamıştı	Tişrin 25.02.1999	Haber
147- Ankara, Öcalan'ın küresel komploya alet olduğu itirafında bulunduğunu duyurdu	El-Şark El-Avsat 26.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
148- İran, İran Kürdistan'ında askeri operasyonlar gerçekleştirmeye hazırlığında	El-Şark El-Avsat 26.02.1999	Haber
149- Almanya Öcalan meselesi çıkmazında	El-Şark El-Avsat 26.02.1999	Abdülcebbar Udvan
150- Yunanistan Avrupa'lılara Öcalan'a yardım etmeleri çağrısında bulunuyor	Tişrin 27.02.1999	Haber
151- İsrail menşeli gazete Öcalan yakalanmasında MOSSA'nın bağlantılarını keşfediyor	Tişrin 27.02.1999	Haber
152- MOSSAD Türkiye'de faaliyetlerini genişletiyor	Tişrin 27.02.1999	Haber
153- İslam Konferansının Kürt meselesi için adil bir çözüm bulma çağrısı	El-Şark El-Avsat 27.02.1999	Haber
154- PKK'nın yaptığı öne sürülen saldırıda 3 Türk vatandaşı hayatını kaybetti	El-Şark El-Avsat 27.02.1999	Haber
155- Türk polisi Öcalan	El-Şark El-Avsat	Haber

	avukatlarından birisini tutukladı	27.02.1999	
156-	Türk menşeli gazete Öcalan'ın kendi eşine Elif Belma'yı öldürdüğü ithamında bulunduğunu duyurdu	El-Şark El-Avsat 27.02.1999	Haber
157-	Öcalanı savunma danışmanlarının görevlerini terk etmeleri Türk demokrasisini Avrupa mahkemesine havale etti	El-Şark El-Avsat 28.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
158-	Öcalan liderlikten sembolige	El-Şark El-Avsat 28.02.1999	Türki El-Hamed
159-	İsrail Berlin konsoloslüğünde öldürülen 4 Kürt soruşturması	Tişrin 28.02.1999	Haber
160-	Rus mafyası Öcalan'ın izini keşfetmekte önemli rollere imza attı	El-Şark El-Avsat 31.02.1999	Sami Amare
161-	Smits Öcalan'ın tutuklanması konusunda ülkesinin tutumunu savunuyor	Tişrin 31.02.1999	Haber
162-	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye aleyhinde 12 Kürt dosyasını inceliyor	El-Şark El-Avsat 02.03.1999	Haber
163-	Öcalan terörist midir?	El-Şark El-Avsat 02.03.1999	Fehed El-Sedhan
164-	Öcalan tutuklanması Türkiye açısından bir çıkmazdır	El-Şark El-Avsat 02.03.1999	Ahmed Hamruş
165-	Ankara Öcalan muhakemesinde Avrupa itirazlarını önleme yollarını arıyor	Tişrin 03.03.1999	Haber
166-	Hamas, Öcalan'ın Azad edilmesi için PKK ile işbirliği içerisinde olduğu iddiaları yalanlıyor	El-Şark El-Avsat 03.03.1999	Haber
167-	Kürtlerin kendi krizlerinden çıkabilmeleri için üç seçenek	El-Şark El-Avsat 03.03.1999	Münif Ammaş
168-	Kürt sorununa siyasi bir çözümü bulmak adına Avrupa girişimi	El-Şark El-Avsat 03.03.1999	Bessam Ebu Şerif
169-	Atina Kenya	El-Şark El-Avsat	Haber

Büyükelçisini sorguladı	04.03.1999	
170- Almanya'nın Bremen şehrinde 20 İslami dernek Türklerle Kürtler arasında barış sağlama girişiminde bulundu	El-Şark El-Avsat 04.03.1999	Macid El-Hatib
171- Alman güvenliği, Öcalan'a idam hükmü verildiği takdirde meydana gelecek kanlı karşılaşmalardan endişeli	El-Şark El-Avsat 04.03.1999	Haber
172- Türk-İsrail Askeri İttifakı generallerin çöküşünün başlangıcıdır	El-Şark El-Avsat 05.03.1999	Bessam Ebu Şerif
173- Kürt sorununa siyasi çözüm	El-Şark El-Avsat 05.03.1999	Abdülhadi Ebu Talib
174- Araplık, Ölücül kimlikler ve Kürt çözümü	El-Şark El-Avsat 05.03.1999	Semir Atallah
175- Washington kendi pilotlarına Irak savunmasının dışındaki sistemlere saldırma konusunda esneklik tanıdı	El-Şark El-Avsat 05.03.1999	Jonathan S. Landay
176- Türkiye Devlet Güvenlik Mahkemesi, Öcalan'a savunma hakkı tanınması yönündeki avukatların talebini kabul etti	El-Şark El-Avsat 05.03.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
177- Türkiye'de meydana gelen intihar saldırısında 1 kadın hayatını kaybederken 4 kişi de yaralandı	El-Şark El-Avsat 05.03.1999	Haber
178- Türkiye Washington'dan İncirlik Hava Üssünü kullanırken Ankara'nın Çıkarlarına mültezim olmasını istedi	El-Şark El-Avsat 06.03.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
179- Avrupa, Türkiye ve Kürt Meselesi	El-Şark El-Avsat 06.03.1999	Salah Cemil
180- Türkiye'nin Kuzey Irak'ın derinliklerine inmesi herkese ihanettir	El-Şark El-Avsat 06.03.1999	Muhammed Allam El-Tahir
181- Mandela'ya dönüşmemesi için Öcalan'ın idam edilmesini isteyenler var	El-Şark El-Avsat 06.03.1999	Ropörtaj/ Hüda El-Hüseyini
182- Öcalan'ı idam etmek politik bilgeliklerden' midir	El-Şark El-Avsat 06.03.1999	Ropörtaj/ Hüda El-Hüseyini

183-	Vali'nin arabasının patlatılması sonucu aralarında vali de olmak üzere 14 Türk vatandaşı arasında yaralı ve ölümler mevcuttur	Tişrin 06.03.1999	SANA Haber Ajansı raporu
184-	PKK yönetimi Öcalan'ın güvenliğinden sorumlu olan kişileri tutukladı	Tişrin 07.03.1999	Haber
185-	Ankara Avrupa hükümetlerine Kürtlerin medya faaliyetlerini yasaklamaları çağrısında bulundu	El-Şark El-Avsat 07.03.1999	Haber
186-	Berlin'de başsavcı İsraililerin kasıtlı olarak Kürt eylemcilere ateş açtıklarına dair deliller sunuyor	El-Şark El-Avsat 07.03.1999	Macid El-Hatib
187-	Öcalan mahkemesi bu ayın 24'ünde	Tişrin 07.03.1999	Haber
188-	Timurlulara helal Kosovalı ve Kürtlere haram	El-Şark El-Avsat 08.03.1999	Fehmi Huveydi
189-	Kürtlerin Helikopter uçağı düşürdükleri yönündeki iddialarına Ankara'dan yalanlama geldi	El-Şark El-Avsat 09.03.1999	Haber
190-	Öcalan'ın kardeşi Türkiye'ye karşı silahlı eylemlerin süreceğini ilan etti	El-Şark El-Avsat 10.03.1999	Haber
191-	Ecevit, terörizmi desteklememek için Yunanistan'a çağrısını yeniliyor	El-Şark El-Avsat 10.03.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
192-	Kürtlerin Washingtonla işbirliği yapması Saddam Hüseyin'i enişelendirdi	El-Şark El-Avsat 11.03.1999	Haber
193-	Türk Silahlı Kuvvetleri PKK mensubu 6 kürdü öldürdü	El-Şark El-Avsat 11.03.1999	Haber
194-	Kürtler, Avrupa parlamantosunun Kürt sorununu üstlenmesini istiyorlar	El-Şark El-Avsat 11.03.1999	Haber
195-	Barazani'nin partisi Arafat'ın Bağdat ile aracılık talabında	El-Şark El-Avsat 11.03.1999	Haber

olduğunu yalanladı			
196- Bu Talib'e göre halk ve azınlık kavramının karışıklığı	El-Şark El-Avsat 11.03.1999	Fehed Serhan	
197- Roma Ankara'dan İtalyan avukatların Öcalan ile görüşmesine müsaade etmesi talebinde bulundu	El-Şark El-Avsat 12.03.1999	Haber	
198- Iraklı bir devlet mesulü Kürt partilere Bağdat ile diyaloga girmeleri çağrısında bulundu	El-Şark El-Avsat 12.03.1999	Haber	
199- Öcalan, Köprü ve Abbas	El-Şark El-Avsat 12.03.1999	Mahmud Allam El-Tahir	
200- Bon Kürtlere karşı kullanılan silahları konusunda ihmali sürdürüyor	El-Şark El-Avsat 14.03.1999	Macid El-Hatib	
201- Türkiye Yunanistan'a Öcalan ile ilişkileri konusunda uyarıda bulundu	El-Şark El-Avsat 14.03.1999	Haber	
202- Damarlarımda akan türk kanından utanıyorum	El-Şark El-Avsat 14.03.1999	Kemaloğlu	
203- İstanbul Ticaret Merkezinde meydana gelen patlamayı meçhul bir Kürt örgüt tarafından üstlenildi	El-Şark El-Avsat 15.03.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)	
204- Nevruz Bayramında mesullerin kaçırılması faaliyetleri endişesi	El-Şark El-Avsat 15.03.1999	Haber	
205- Erbil'de Gazeteciler Birliği sekreterini başarısız kaçırma girişimi	El-Şark El-Avsat 18.03.1999	Haber	
206- Öcalan'a nispet edilen itiraflar, Türkiye Cumhuriyet Başsavcısını Erbakan'ı ihanet suçundan yargılamaya itiyor	El-Şark El-Avsat 19.03.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)	
207- Türkiye Kürtlerin Nevruz Bayramını kutlamasına izin vermiyor	El-Şark El-Avsat 20.03.1999	Haber	
208- Öcalan'ın avukatı: Müvekkilim Türkiye'deki patlama dalgalarına itiraz ediyor	El-Şark El-Avsat 20.03.1999	Haber	
209- Arafat devlete doğru	El-Şark El-Avsat	Cemal Ebu Tarife	

yürüyor ve Öcalan bir komploya kurban gitti	23.03.1999	
210- Sırlar kürt değillerdir	El-Şark El-Avsat 23.03.1999	Abdurrahman El-Raşid
211- Bu nedenlerden dolayı Öcalan'ın peşine düşük (Türkiye'nin Kürt Meselesine bakış açısı)	El-Şark El-Avsat 23.03.1999	Ahmet Bankooğlu
212- Türk makamlar, Öcalan'ın kardeşlerinin kendisini hapiste ziyaret etme taleplerine izin verdi	El-Şark El-Avsat 30.03.1999	Haber
213- Diğerlerini yok sayma politikası şiddeti sürdürür	El-Şark El-Avsat 30.03.1999	Runi Muhiddin Molla

Arap basınında Kürt meselesine dair yayınlanan 213 madde gözden geçirildiğinde şu gerçeklere varılır:

- Türkiye Avrupa'ya siyasi ve iktisadi baskılar uygulamıştır ki Öcalan'ı barındırmaya kalkışacak ülkelere savaş ilan etme tehditlerinde bulunma noktasına varmıştır.
- Olayın başlarında Rusya ve Yunanistan, PKK ve Abdullah Öcalan'ı destekleme yoluyla Kürt sorununu kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmeye çalışmışlardır. Ancak Türkiye'nin Öcalan'ı barındıracak veya ona siyasi iltica hakkı tanıyacak olan ülkelere karşı mücadele yollarının her türlüşünü kullanacağı konusunda ciddi olduğu görününce Rusya onu desteklemekten vazgeçerek ülkesinden ihraç edilmesiyle beraber İtalya'ya oradan da Nairobi'ye geçmesi talebinde bulunmuştur. Yunan-İsrail-Amerika istihbaratları arasında gerçekleşen büyük pazarlıklar sonrasında idam edilmek üzere Türkiye'ye teslim edilmesi için Yunanistan Abdullah Öcalan'ı o örgütlere satmıştır.
- Waşington'un PKK'yı bir terör örgütü olarak ilan etmesiyle birlikte Avrupa ülkeleri terörizmi destekleme ve korumakla suçlanmamaları adına Abdullah Öcalan'ı barındırma veya ona siyasi iltica hakkı tanımayı reddetmişlerdir.
- İçerisinde Türk medyası da olmak üzere dünya medyası dış ilişkiler analistleri Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesinin uluslar arası ittifakla gerçekleştiği konusunda hemfikirdirler. Bundaki kasıt ise Türkiye'deki Kürt sorununu barışçıl bir yol ile çözmek için PKK'yı silahlı mücadeleden siyasi mücadeleye dönüştürmektir. Öcalan yargılanması sırasında 1999 yılının Eylül ayının

başlarından itibaren kendi örgütüne silahını terk etmesi ve Türkiye'den çıkması çağrısında bulunarak bunu tekit etmiştir.

- Öcalan'ın Suriye'den ihraç edilmesi ve ardından tutuklanıp mahkemeye sevk edilerek idam cezasıyla yargılanması Türkiye'deki Kürt sorununa bir çözüm olmayacaktır “çünkü Kürt krizinin yaratılması konusunda Suriye veya İran'ın Kürtleri desteklemesi Türkiye'deki iç etkenlere kıyasla çok basit kalır. Bu nedenle Kürt sorununun çözümü önce Türkiye'den başlar ve civar ülkelerin rolü ise daha sonraki işler.”
- Bölgede Kürt azınlığını barındıran her ülke bununla ilgili sorunlarını dışarıya ihraç etmeye çalışmaktadır. Bunu İran, Irak, Suriye ve Ermenistan gibi ülkelerin PKK'yı Türkiye'ye veya birbirilerine karşı desteklemeleri ya da Türkiye'nin Kuzey Irak'ta yaptığı gibi PKK ile işbirliği yapmamaları adına diğer Kürt gruplara baskı uygulama aracılığıyla gerçekleştirmektedirler.
- Türk resmi makamlar, Batı'nın bugün ülkeyi bölmek için Mustafa Kemal Atatürk'ün reddettiği Sevr Antlaşmasını uygulamaya çalıştığını düşünmektedirler.
- Kürt azınlığı barındıran bölge çıkarları gereği bir Kürt devletinin kurulmasına izin vermemektedir.
- 1983 Türk anayasası Türkiye Cumhuriyeti'nin halk ve toprak birliğini sağlamaktadır. Dolayısıyla bağımsızlık, ayrılma ve geleceği belirleme yönündeki her türlü istek vatana ihanet addedilir ve cezası ise idamdır. Öcalan ise bu anayasanın ceza hukukunun 125, 312 ve 148'inci maddeleri uyarınca idam cezasını hak etmiştir.
- Türk hükümetleri 1987 yılından itibaren Öcalan liderliğinde ayrılıkçı Kürtlerle mücadele etmek adına kendisine itaat eden Kürt aşiretlerinden koruma timleri kurmuştur. Ancak o tim liderleri ve Kürt aşiret şeyhleri devletin hassas kurumlarından (emniyet ve istihbarat) faydalanmayı fırsat bilip kendilerine has gizli örgütler kurmuşlardır.

Kürt sorunu ile ilgili bu kesin bilgilerin yanı sıra iç içe geçmiş iç ve dış çıkarlar karşısında çoğu Arap analist Öcalan'ın Suriye'den ihraç edilmesi veya idam cezasına çarptırılması Türkiye'deki Kürt meselesine bir çözüm olmadığını ve bunun çözümünün ancak Türkiye'nin onların kimliğini tanımasıyla olacağını vurgulamaktadırlar. Fakat Türkiye'deki askeri ve milliyetçi ortamlar bunun gelecekte ülkenin bölünmesine yol açacağına inandıklarından kaynaklı böyle bir girişime izin vermemektedirler.

Ancak araştırma sürecinde Arap basınında yayınlanan 213 medya maddesinin içeriklerine inmeden Kürt meselesiyle ilgili yayınlanmış başlıkların kapsamı ve çeşitliliğini gözden geçirmek gerekmektedir.

Tablo 3-6. O Gazetelerde Medya Maddelerinin Tekrar Sayısı

Gazete/Tür	Açılış	Makale	Değerlendirme	Haber	Yorum	Muharrir	Çeviri makale	Analiz	Araştırma	Haber raporu	Karikatür	Toplam
El-Şark El-Avsat	2	29	2	73	1	25	5	17	2	11	2	169
Tişrin	-	-	-	16	-	-	-	-	-	5	-	21
El-Vatan El-Arabi	1	1	2	5	1	-	-	-	-	-	1	11
El-Mecelle	-	2	1	3	1	-	-	-	-	-	-	7
El-Ahram El-Arabi	-	1	1	-	1	-	-	-	-	1	-	4
El- Müctema	-	2	-	1	-	-	-	-	-	2	-	5
El-İslah	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Toplam	3	36	6	98	6	25	5	17	2	19	3	220

Arap basınında araştırma süreci kapsamında Kürt meselesine dair yayınlanan medya maddelerinin özetini teşkil eden tablo (3-6)'nın nicel analizi yapıldığında, diğerlerine nispeten Londra El-Şark El-Avsat Gazetesinin bu meselenin gelişmelerine en çok önem veren gazete olduğu görülür. Çünkü toplam 220 medya materyalinden 169'na yer vererek birinci sırada yer almıştır. İkinci sırada ise konuya dair 21 madde yayınlamasıyla Suriye'nin Tişrin gazetesi yer almaktadır. El-Vatan El-Arabi Dergisi ise sadece 11 madde yayınlaması hasebiyle üçüncü sırada yer almaktadır.

Sahifelerin kullanmış oldukları medya türü bakımından yine Londra El-Şark El-Avsat Gazetesi birinci mertebede yerini almıştır. Çünkü konuyu ele alırken açılış, makale, değerlendirme, haber, yorum, muharrir iletisi, çeviri makale, analizler (haber ve siyaset), araştırma, haber raporu ve karikatür gibi toplamda 169 kez tekrarıyla tüm yayın türlerini kullanmıştır. Bu ise gazetenin ciddiyetini göstermekle birlikte Semir Atallah, Fehmi Huveydi, Emir Tahiri, Gassan El-İmam, Abdurrahman El-Raşid, Ahmed El-Rb'i, Türki El-Hamed, El-Kaşini, Mahmud kuhey ve başkaları gibi çoğu Arap aydın ve düşünürlerin minberi haline geldiğini göstermektedir.

İçerik bakımından ise Türkiye ile Suriye arasında bir savaşın yaşanmaması adına ana konu "barış" olmuştur ki herkes bunun gerçekleşmesi arzusunda olmuştur. Fakat tablo (3-7) 'de görüldüğü üzere anlaşmazlığın vasfı ve nedenlerinin analizi çerçevesinde ana mesele Öcalan'ın Suriye'den ihraç edilmesi olmuştur.

Tablo (3-7)
Türkiye-Suriye Krizi Sırasında Araştırma Sahifelerinde Kürt Sorununa Dair Yayınlanan Konular

Dizi	Konu	El-Şark El-Avsat	Tişrin	El- Mecelle	El- Müctema	El-Ahram El-Arabi	El-Vatan- El-Arabi	El-İslah
1	Savaş	16	3	2	2	2	3	1
2	Barış	59	7	2	1	2	2	1
3	Türk-Arap İlişkileri	28	4	1	1	2	1	1
4	Türkiye-Suriye Krizi	41	4	2	1	3	8	2
5	Türkiye-İsrail İşbirliği	32	3	2	1	2	4	1
6	Türk-Amerikan İlişkileri	16	1	1	1	1	2	1
7	Türk-Kürt Çatışması	25	-	-	-	1	5	-
8	Arap-Kürt İlişkileri	4	-	-	-	-	1	-
9	Demirel	47	-	1	1	2	4	-
10	İsmail Cem	18	2	-	-	1	2	-
11	Hafız Esat	21	2	1	-	2	2	-
12	Mesut Yılmaz	29	1	-	1	1	3	1
13	Türkiye Öcalan'ın Suriye'de Olduğu İddiasında	28	-	1	1	1	4	1
14	Suriye Örgütten Elini Çekti ve Öcalan'ı Kovdu	11	-	1	1	1	1	1
15	Türk Generaller	64	-	2	2	1	4	1
16	Bölgenin İstikrarsızlığı	22	-	1	1	1	2	1
17	Türkiye'nin Askeri Demokrasisi	14	-	1	1	1	1	1
18	Türkiye'nin Kürt Kimliğini Tanımaması	28	-	-	-	-	3	-
19	Kürtler	206	-	-	-	1	31	-
20	Öcalan Tüm Kürtlerin Temsilcisi Değildir	8	-	-	-	-	1	-
21	Öcalan Kürt Davasının Sembolüdür	10	-	-	-	-	2	-
22	Kürt Sorununun Barışçıl Siyasi Çözümü	86	1	2	2	3	3	2
23	Öcalan'ın İdamı Çözüm Değildir	11	1	1	1	2	5	1
24	Öcalan Uluslararası Komplö'ya Kurban Gitti	6	-	-	-	-	1	-
Toplam		830	29	21	18	30	95	16

Kürt sorunu ile alakalı Tablo (3-7)'de yer alan anahtar kelimelere bakıldığında o kelimelerin çok defa tekrarları çerçevesinde Kürtler, barış, ordu generalleri Demirel, Türk-İsrail ittifakı, Türkiye-Suriye krizi ve Kürt sorununa barışçıl çözüm gibi eksenler üzerinde yoğunlaştığı görülür.

Burada belirtilmesi gereken iki nokta vardır ki bunlar: Elşark El-Avsat ve El-Vatan El-Arabi gazeteleri Abdullah Öcalan'ın uluslararası bir komploya kurban gittiğini vurgulamışlardır. İkinci nokta ise Suriye'nin Tışrin Gazetesi 20 Ekim 1998 tarihli Adana Antlaşmasından sonra Türkiye'nin hala Öcalan'ın hala Suriye'de olduğu yönündeki suçlamalarına cevap vermemesidir.

Bazı Arap analistler Suriye'nin bu tutumunu Türkiye-Suriye Antlaşmasının gizli maddeleri olduğuna yormaktadırlar ki Suriye Dışişleri Bakanı Faruk El-Şer'in bu iddiaları yalanlamasına rağmen³⁶³.

Kürdistan İşçi Partisi lideri Abdullah Öcalan kişiliği ile somutlaşmış olan Kürt sorununa dair yayınlanan basın kalıpları incelendiğinde Öcalan ile ilgili iki bakış açısının zuhur ettiği görülmektedir. Bunlardan birincisi Öcalan'ın Kürt hareketinin lideri olduğunu "tutuklandıktan sonra da liderlikten o hareketin simgesine dönüştüğünü"³⁶⁴ zira onun terörist değil bir mücadeleci olduğu³⁶⁵ ve uluslararası bir komploya kurban gittiğini savunmaktadır.

İlinci bakış açısı ise Türk siyasi analistlerle temsil edilmektedir ki onlara göre: Abdullah Öcalan Kürt ve Türk kanına susamış çocuk, kadın, yaşlı ve suçsuzları katleden bir teröristtir. Bu görüşü destekleme babında Türkiye'nin Arabistan Büyükelçisi Ahmet Bankoğlu, El-Şark El-Avsat Dergisinde yayınlanan "İşte Bu Nedenlerden Dolayı Öcalan'ın Peşine Düştük" adlı ilgili makalesinde şu ifadeleri kaleme almıştır "Kürdistan İşçi Partisi'nin terörist tabiatına ek olarak uyuşturucu kaçakçılığı, gasp, kara para aklama, kaçakçılık ve hırsızlık gibi çok sayıda suçlara karışmıştır. Bütün bunlar dünyanın neresinde olursa olsun suç faaliyetleri olarak kabul edilir. Dolayısıyla da Kürdistan İşçi Partisi uluslararası organize suç türlerinin birisi konumundadır." Büyükelçi Bankoğlu bu ifadelerine şu sözleri de eklemiştir "Türkiye terörle mücadelesinde en önemli hedefine

³⁶³ El-Mecelle (21 Kasım 1998).

³⁶⁴ Türki El-Hamed, "Öcalan Mine'l-Zaame Lil-Ramz," El-Şark El-Avsat, 27.02.1998.

³⁶⁵ Rıza Lari, "Öcalan Münadıl ve Leyse İrhabiyyen," El-Şark El-Avsat, 24.02.1998.

varmıştı ki bu da PKK liderinin Türk makamlar tarafından Nairobi’de yakalanıp yargı önüne çıkartılmasıdır³⁶⁶.”

Ordu generalleri “Kürdistan işçi Partisi’ni ortadan kaldırmak için” askeri seçeneği uygulama konusunda ısrar ederken Türk siyasiler de Abdullah Öcalan ile diyalog icra etmekten uzak durmaktadırlar “zira o bir teröristtir ve Türkiye’nin teröristlerle müzakere masasına oturması uygun değildir.”

Araştırma süreci kapsamında Kürt meselesine dair Arap basınında yayınlanan 213 başlığın içeriği gözden geçirildiğinde, tablo (3-6)’da görüldüğü üzere El-Şark El-Avsat Gazetesi yayın yönetmenine bu konuyla ilgili 25 mesajın geldiği görülür. Bu da Arap kamuoyun bu sorunu takip ettiği anlamına gelmektedir. Hatta Mumif Ammaş gibi bazıları kendi fikrilerince bu konuya çözüm seçenekleri sunmuşlardır ki bunlar şu şekildedir:

Birinci seçenek: üç tür diliyle beş ülkeden [Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Ermenistan] koparılmış topraklar üzerinde bir kürt devleti kurmak. Bu projenin küresel reddi kabule dönüştüğü farz edilse bile bu seçenek yönetim sıkıntısı ile karşı karşıya kalır. Zira Kürtlerin birleşik bir yönetim sistemleri bulunmamaktadır. Dolayısıyla birden fazla yönetim merkezine dağılırlar ve böyle bir devlet kurulursa Afganistan’da olduğu gibi orada da yönetim çatışmaları yaşanır.

İkinci seçenek: Irak’ta olduğu gibi geri kalan dört ülkede de onlara özerklik hakkı verilmesidir. Bu durumda ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da diğer azınlık ve mezhep gruplarının özerklik talep etme hakkını doğrurur. Dolayısıyla bu da önceki seçenek gibi başarısızlıkla sonuçlanır.

Üçüncü seçenek: yaşamakta oldukları beş ülkede onlara vatandaş muamelesi yapılması ve her türlü vatandaşlık hakkı tanınmasıdır. Yani Türkiye vatandaşlığına sahip olan bir Kürt birey Türk olarak muamele görecektir, Suriye vatandaşlığını taşıyan Kürt Suriyeli olarak muamele görecektir. Diğer devletler için de aynı durum söz konusudur ki bu çözüm Kürtlerin devlet kurma halinden vazgeçmeleri ve o ülkelerde toplumsal medeni çatı altında yaşamaları için en doğru çözüm olacaktır.

---

³⁶⁶ Ahmet Bankoğlu, “Lihazih’il-Esbab Lahakna Öcalan,” El-Şark El-Avsat, 23.03.1999.

4- Türkiye'nin durumu, Arap dünyası ve uluslararası uzantılarına dair

Araştırma süreci kapsamında sonuçları incelemek ve değerlendirmek amacıyla ortaya konulan faraziyeler çerçevesinde Arap basınında Türklere dair yayınlanan medya maddeleri analiz edildiğinde o basınında yer alan Türk imajının tespiti mümkün olacaktır.

Makale Başlıkları	Basın ve tarihi	Yazar Veya Kaynak
1- Türk-İsrail ittifakı kime karşı?	El-Âlem El-İslami, 04.10.1998	Muhammed Sırr'ül-Hatm
2- Alam parlamentosunda 4 Türk	El-Müctema, 06.10.1998	Haber
3- Türbansız okumaya hayır	El-Müctema, 06.10.1998	Haber
4- İslami şirkete standart para cezası	El-Müctema, 06.10.1998	Haber
5- İslami yazar hapsedildi	El-Müctema, 06.10.1998	Haber
6- Türk romancı Miyasoğlu	El-Ahram El-Arabî, 10.10.1998	Adil Sadık ile röportaj
7- İnanç konferansı sıcak Türk ortamını nemletti	El-Müctema, 06.10.1998	Fatih El-Ravi
8- Türk halkının sevileni (Recep Tayyip Erdoğan)	El-Müctema, 06.10.1998	Şaban Abdurrahman
9- Yahudi komploları	El-Dava, 15.10.1998	Dr. Adnan Bedreddin
10- Türklerle Arapların izolasyonu için Avrupa tartışması	El-Mecelle, 17.10.1998	Fehmi Huveydi
11- Fırat suları Siyonizmin hedefinde	El-Müctema, 13.10.1998	Şaban Abdurrahman
12- Kazvin petrolü konusunda Türkiye zararını uğradı?	El-Vatan El-Arabî, 23.10.1998	Hani Hammud
13- Krizin nedenleri	El-Vatan El-Arabî, 23.10.1998	Ebu Malik
14- Arap su güvenliği tehlikede	El-Vatan El-Arabî, 23.10.1998	Şefik El-Hut
15- Denктаş: BM ile	El-Âlem El-İslami,	Haber

işbirliği için hazırız	25.10.1998	
16- Türkiye: İslami Fazilet Partisi'nin faaliyetlerine resmi tehdit	El-Âlem El-İslami, 25.10.1998	Haber
17- Türkiye: Türban dolayısıyla protestolar ve tutuklamalar	El-Mu'temer El-İslami, 26.10.1998	Haber
18- 100 Türk işadamı Mısırda	E-Ahram El-Arabî, 31.10.1998	Değerlendirme: Hayat Hüseyin
19- Türkiye'de İslami ekonominin başarıları	El-İktisad El-İslami, Ekim 1998	Değerlendirme İbrahim İlyas (Dakuki)
20- Türkiye İslami bankalardan imtiyazlarını geri çekiyor	El-İktisad El-İslami, Ekim 1998	Haber
21- Kıbrıs krizi	El-Siyase El-Düveliyye, Ekim 1998	Rimon Mahir Kamil
22- İstanbul'da türban yasağına karşı protesto etmek kanuni suçtur	El-Müctema, 03.11.1998	Haber
23- Erdoğan Fazilet Partisinden istifa ediyor	El-Müctema, 03.11.1998	Haber
24- İslam hilafetine karşı komplonun yıldönümü	El-Müctema, 03.11.1998	Açılış
25- Türkiye'nin Lübnan'a karşı gerilimi	El-Müctema, 06.11.1998	Haber
26- Türkiye'nin Balkan stratejisi	El-Müctema, 10.11.1998	Harun Yahya
27- Erbakan konferanslar vesilesi ile siyasete dönüyor	El-Müctema, 10.11.1998	Haber
28- Lübnan casinoları Filistin-Kıbrıs Türk kesimi	El-Vatan El-Arabî, 13.11.1998	Haber
29- Yunanistan Avrupa'nın Türkiye'ye desteğini reddediyor	El-Vatan El-Arabî, 13.11.1998	Haber

30- Türk kadınların türbanı ve generallerin laikliği	El-İslah, 14.11.1998	Semih El-Muayata
31- Türkiye’de 20 akademisyenin görevden alınması	El-Müctema, 17.11.1998	Haber
32- 900 bin Türk vatandaş oluyor	El-Müctema, 17.11.1998	Haber
33- Rakamlarla Türkiye’deki İslami bankalar	El-dava, 19.11.1998	Haber
34- Erbakan gelecek seçimlere bağımsız olarak girmeye hazırlanıyor	El-Âlem El-İslami, 22.11.1998	Haber
35- Amerika, Irak ve Türkiye	El-Vatan El-Arabî, 20.11.1998	Faruk Kadumi ile röportaj
36- Ankara belediye başkanının tahliyesi	El-Müctema, 24.11.1998	Haber
37- Fazilet Partisi’nin tekrar İstanbul belediyesine dönüşü	El-Müctema, 24.11.1998	Haber
38- Türk kadın öğrenci savaşıma yolunda	El-İslah, 30.11.1998	Haber
39- Değişken dönemde Türkiye	El-Müstakbel E-Arabî, Ekim 1998	Kitap sunumu
40- Orta Asya ülkelerinde Türkiye yatırımları	El-Müctema, 01.12.1998	Haber analizi
41- İstanbul’da Müslüman işadamları fuarının kapanışı	El-Müctema, 01.12.1998	Haber
42- Erbakan’ın Yüksek Mahkeme’ye ihanet suçundan aklanması	El-Âlem El-İslami, 06.12.1998	Haber
43- Osmanlı porseleni	El-Mecelle, 07.12.1998	Haber
44- Recep Tayyip Erdoğan hapsinin ertelenmesi	El-Müctema, 08.12.1998	Haber

45- Türkiye’de türbansız kadın ilahiyat öğrencileri	El-Müctema, 08.12.1998	Haber
46- Türkiye uçak ticaretinden hissesini talep ediyor	El-Vatan El-Arabî, 11.12.1998	Haber
47- Total Kazvin petrolünün İran üzerinden geçişini araştırıyor	El-Vatan El-Arabî, 18.12.1998	Haber
48- Ordu İslami subayları ordudan ihraç etmeye devam ediyor	El-Âlem E-İslami, 20.12.1998	Haber
49- Gülagu ve Klinton karşılaştırması	El-Vatan El-Arabî, 25.12.1998	Karikatür
50- En kötü Tütkiye büyükelçisi	El-Mecelle, 26.12.1998	Haber
51- Yılmaz yolsuzluk suçundan yüksek mahkemeye çıkma tehdidi altında	El-Âlem E-İslami, 27.12.1998	Haber
52- Seçimler tekrar İslamcılarını getirdi, Avrupa ve komşu ülkeler ilişkileri çalkantıda	El-Mecelle, 31.12.1998	Yusuf Kanlı
53- Yenidünya düzeni Ortadoğunun haritasını yeniden çizmeye çalışıyor	El-İktisad El-İslami, Aralık 1998	İbrahim Dakuki
54- Türkiye’nin füze misillemesi Yunanistan’a tehdittir	El-Şark El-Avsat, 01.01.1999	Haber
55- Türk köktendincilerin lideri tutuklandı	El-Şark El-Avsat, 01.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
56- 4000 köktendinci Türkiye cezaevlerinde	El-Şark El-Avsat, 01.01.1999	Haber
57- PKK mensubu 1843 kişi	El-Şark El-Avsat,	Haber

öldürüldü	02.01.1999	
58- Ankara Kıbrıs füzelerinin Grit Adası'nda sergilenmesine itiraz ediyor	El-Şark El-Avsat, 02.01.1999	Haber
59- Çiller, Eriz ile işbirliğini reddediyor	Tişrin, 03.01.1998	Charles Camilla
60- Gelecek seçimler savaşını veren parti	Tişrin, 05.01.1998	Haber
61- Türkiye'nin 1 numaralı yıldızına 12 yıl hapis istemi	El-Şark El-Avsat, 05.01.1999	Haber
62- Ecevit liderliğinde bir hükümet kurma ihtimali	El-Şark El-Avsat, 06.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
63- Türkiye'de devlet ve mafya anlaşmazlığı	El-Şark El-Avsat, 07.01.1999	Muharrir Muhammed El-Hariri
64- Ecevit'e hükümet kurma teklifi	El-Şark El-Avsat, 08.01.1999	Haber
65- Ecevit yeni hükümeti kuruyor	El-Şark El-Avsat, 09.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
66- 11 kişi nükleer kirliliğe maruz kaldı	El-Şark El-Avsat, 11.01.1999	Haber
67- Türk demokrasisi ya hapse ya da dışarı	El-Şark El-Avsat, 12.01.1999	Esat Yüksel
68- BM Kıbrıs'ta mekik fonksiyonunu sürdürüyor	Tişrin, 12.01.1999	Haber
69- Bir iki, bir iki	El-Şark El-Avsat, 13.01.1999	Karikatür: Mahmud Kuheyl
70- Türk yöntemiyle taktiksek hüküm	El-Şark El-Avsat, 13.01.1999	Açılış
71- Suriye ile ilişkileri iyileştirmek için Türk adımları	Tişrin, 14.01.1999	Haber
72- Ecevit komşularla ilişkileri geliştirme çağrısında hükümeti de	El-Şark El-Avsat, 15.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)

Irak'ın vurulmasına izin vermeyecektir		
73- Washington muhtemel Irak saldırılarına karşı Ankara'yı Patriot füzeleriyle donattı	El-Şark El-Avsat, 16.01.1999	Haber
74- Mücadeleci Godo'nun tekrar dönüşü (Bülent Ecevit'in şahsiyetinin analizi)	El-Şark El-Avsat, 16.01.1999	Gassan El-İmam
75- Ecevit hükümeti meclisin güvenoyunu aldı	El-Şark El-Avsat, 18.01.1999	Haber
76- İstanbul'da polis merkezlerine saldırılar	El-Şark El-Avsat, 19.01.1999	Haber
77- Generaller ve Ecevit hükümetinin baskıları	El-Şark El-Avsat, 20.01.1999	Kazım Nuri
78- Almanya Türkiye ile tank anlaşmasını erteliyor	El-Şark El-Avsat, 21.01.1999	Macid El-Hatib
79- Siyasal kültürel ayrışan Türkiye	El-Şark El-Avsat, 21.01.1999	Farac El-İşşe
80- Washington Irak muhalefetine Türkiye'de koordinatör atadı	El-Şark El-Avsat, 22.01.1999	Muhammed Sadık
81- Atina Kıbrıs'a saldırıyı Yunanistan'a savaş addediyor	Tişrin, 23.01.1999	Haber
82- Türkiye'deki Aleviler sol'un dikkat odağında	El-Şark El-Avsat, 24.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
83- Nazım Hikmet ile beraber 10 gün	Tişrin, 24.01.1999	Hüseyin Raci
84- Ecevit: Irak planını açıklaması için Wasington ile diyalog icra etme çabasındayız	El-Şark El-Avsat, 25.01.1999	Haber

85- Cumhurbaşkanı Demirel'in Cezayir ziyaretindeki hedef terör ve ekonomik işbirliği	El-Şark El-Avsat, 26.01.1999	Nadiye Mahdid
86- Ecevit hükümeti Irak rejiminin yıkılması taraftarlığını muhafaza etmektedir	El-Şark El-Avsat, 27.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
87- Ordu Kıbrıs'a işaret etmeksizin Yunanistan ile bir savaşın yaşanması konusunda uyarılarda bulundu	El-Şark El-Avsat, 27.01.1999	Haber
88- Irak gerilimi çerçevesinde Türk-Amerika gerilimi	El-Şark El-Avsat, 28.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
89- Mübarek ve Demirel Irak konusunda aynı görüşte olduklarını vurguladılar	El-Şark El-Avsat, 30.01.1999	Haber
90- Ankara bir Kürt devletinin kurulmasının önünü kesmek adına Irak-Amerika anlaşmazlığına bir çözüm çağrısındadır	El-Şark El-Avsat, 30.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
91- Mübarek Ankara havaalanında durduruldu	Tişrin, 30.01.1999	Haber
92- Demokrarik Halk Partisi'nin kapatılması Türkiye'de Kürt oylarının dağılmasına neden olur	El-Şark El-Avsat, 31.01.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
93- Azerbaycan kendi topraklarında Türk ve Amerikan üslerinin kurulması talebinde	El-Şark El-Avsat, 01.02.1999	Stephen Kinzer

94- Irak mevzilerine Amerikan saldırısı	Tişrin, 01.02.1999	Haber
95- Türkiye-İsrail deniz manevraları	Tişrin, 04.02.1999	Haber
96- Ecevit, Amerika siyasetinin Irak'ın bölünmesi ve orada bir Kürt devletinin kurulmasıyla sonuçlanması endişesinde	El-Şark El-Avsat, 04.02.1999	Haber
97- Türkiye Irak'ın parçalanma tehlikesi konusunda Mısır katılmaktadır	El-Şark El-Avsat, 05.02.1999	Haber analizi
98- Demirel Hüseyin'in cenaze törenine katılım sağlıyor	El-Şark El-Avsat, 08.02.1999	Haber
99- Su kirliliği çerçevesinde: Arap su güvenliği stratejisi nerede?	Tişrin, 11.02.1999	Haber
100- Hayali Irak parçalanması masalı	El-Şark El-Avsat, 13.02.1999	Kürdistan Milli Birliği
101- Türbanlıların Üniversiteye girme yasağına karşı: Fazilet Partisi Türbanlıları seçim adayı olarak gösteriyor	El-Şark El-Avsat, 14.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
102- Irak'ın cumhurbaşkanı yardımcısı Türkiye ziyareti için Barazani bölgesi üzerinden geçti	El-Şark El-Avsat, 15.02.1999	Adnan Hüseyin
103- Tarık Aziz hava izleme uçuşlarının durdurulması babında olumsuz red telakki etti	El-Şark El-Avsat, 15.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)

104- Cezayir'i Türkleştirme	El-Şark El-Avsat, 16.02.1999	Ahmed El-Rab'i
105- Ecevit Tarık Aziz'e Washington ile silahlı çatışmaya girilmemesi nasihatinde bulunda	El-Şark El-Avsat, 16.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
106- Amerika uçakları Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde Irak mevzilerine saldırdı	El-Şark El-Avsat, 16.02.1999	Haber
107- Türkiye-İran güvenlik konseyi toplantısı	El-Şark El-Avsat, 16.02.1999	Haber
108- İsmail Cem İsrail abartısını eleştirdi	El-Şark El-Avsat, 16.02.1999	Haber
109- Türkiye gizli bir operasyonla Öcalan'ı Kenya'da ele geçirdi	El-Şark El-Avsat, 17.02.1999	Haber
110- Türkiye cumhurbaşkanı, Tarık Aziz'i kabul etmeyi reddetti	El-Şark El-Avsat, 17.02.1999	Haber
111- Ankara Kürt öfkelerini hiçe sayıp Kuzey Irak'ta askeri operasyonlar düzenliyor	El-Şark El-Avsat, 19.02.1999	Haber
112- Ankara Almanya'daki göçmenlerine Atatürk ilkelerine sadık kalmalarını tekit ediyor	El-Şark El-Avsat, 21.02.1999	Macid El-Hatib
113- Avrupa Birliği Öcalan için adil bir mahkemenin kurulmasını talep ediyor	Tişrin, 23.02.1999	Haber
114- İşbirliği çerçevesinde Türkiye-Suriye diyalogları	Tişrin, 24.02.1999	Gazi Selame
115- Laik Türkiye	El-Şark El-Avsat,	İbrahim İlyas (Dakuki)

cumhuriyeti tarihi Osmanlı mirası ile barışıyor	25.02.1999	
116- Irak Türkiye'nin Irak topraklarındaki güçlerini çekmesini talep ediyor	Tişrin, 25.02.1999	Haber
117- Türkiye Suriye, Yunanistan, İran ve Almanya'yı PKK'ya yardım etmekle suçluyor	El-Şark El-Avsat, 26.02.1999	Haber
118- Ankara, Öcalan'ın uluslararası komplonun maşası olduğu itirafında bulunduğunu duyurdu	El-Şark El-Avsat, 26.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
119- MOSSAD Türkiye'de faaliyetlerini genişletiyor	Tişrin, 27.02.1999	Haber
120- Aziz'in Irak gösterilerinin önünü kesmesi Öcalan'ın yakalanmasını hızlandırdı	El-Şark El-Avsat, 27.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
121- Fazilet Partisi seçimlere türbanlı adaylarla giriyor	El-Şark El-Avsat, 28.02.1999	Haber
122- Türkiye'de Laikler ve İslamcılar arasında rakabet ısısı artıyor	El-Şark El-Avsat, 28.02.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
123- İstanbul'da meydana gelen patlama iki kişinin yaralanmasına neden oldu	El-Şark El-Avsat, 28.02.1999	Haber
124- İstanbul'da gelişmekte olan sekiz İslam ülkesi zirvesi	Tişrin, 28.02.1999	Haber
125- Irak'a Türkiye-Almanya teknik yardımları	El-Şark El-Avsat, 01.03.1999	Haber
126- Arap Birliği Irak'a	El-Şark El-Avsat,	Haber

saldırıların durdurulması çağrısında bulunuyor	01.03.1999	
127- İstanbul'da meydana gelen bombalı saldırı 17 kişinin yaralanmasına neden oldu	El-Şark El-Avsat, 02.03.1999	Haber
128- İsrail Türkiye'ye geliştirilmiş ilk F4 tarzı uçacağı teslim etti	El-Şark El-Avsat, 02.03.1999	Haber
129- Ankara Irak petrol ihracatının durduğunu öne sürüyor Washington ise boru hatlarına saldırmadığını beyan ediyor	El-Şark El-Avsat, 02.03.1999	Haber
130- İki Kanada ve Türk şirketi Ürdün'de magnezyum oksit imalathanesi kuruyor	El-Şark El-Avsat, 02.03.1999	Haber
131- Türkiye'deki şeffaf mizaç uzun sürer mi?	El-Şark El-Avsat, 03.03.1999	Emir Ebu Tahir
132- Hamas PKK ile her hangi bir koordinasyonun mevcudiyetini yalanlıyor	El-Şark El-Avsat, 03.03.1999	Haber
133- Türk-İsrail ordularının ittifakı generallerin çöküşünün başlangıcıdır	El-Şark El-Avsat, 05.03.1999	Bessam Ebu Şerif
134- Türkiye, Washington'dan İncirlik Üssünü kullanırken Ankara'nın çıkarlarını gözetmesini istiyor	El-Şark El-Avsat, 06.03.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
135- Araba patlaması aralarında valinin de olduğu 14 kişinin yaralanma ve	El-Şark El-Avsat, 07.03.1999	SANA Haber Ajansı

ölümüne neden oldu		
136- İsrail Katar ve Tunus ile ilişkilerinin yeniden düzelmesi adına Türkiye’den aracılık yapmasını istiyor	El-Şark El-Avsat, 08.03.1999	Haber
137- Yılmaz ve Çiller nüfuzlarını kullanmakla suçlanıyorlar	El-Şark El-Avsat, 10.03.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)
138- Bir Türk bilim insanı NASA’yı kendi araştırmalarını çalmakla suçluyor	El-Şark El-Avsat, 10.03.1999	Haber
139- Türk milletvekillerin sivil darbe çabasında olduğuna yönelik Hükümet suçlaması	El-Şark El-Avsat, 11.03.1999	Haber
140- Çiller Demirel’i parlamentoyu bölme komplusunun perde arkasında olmakla suçluyor	El-Şark El-Avsat, 11.03.1999	Haber
141-Demirel Yunanistan’ı terörü desteklemeyi kesmesi konusunda uyardı	El-Şark El-Avsat, 12.03.1999	Haber
142- Türk egemenliği asker ve halk arasında	El-Şark El-Avsat, 14.03.1999	Karikatür Mahmud Kuhey
143- Asi milletvekilleri Erbakan’ı kurtarmayı başardı	El-Şark El-Avsat, 15.03.1999	Haber
144- Su savaşı	El-Şark El-Avsat, 16.03.1999	Ali İbrahim
145- Ordu yönetimi seçimlerin ertelendiği halinde siyasi kargaşa	El-Şark El-Avsat, 20.03.1999	İbrahim İlyas (Dakuki)

konusunda uyarıda bulundu		
146- Demirel seçimlerin planlandığı tarihte yapılması taraftarı	El-Şark El-Avsat, 20.03.1999	Haber
147- Türkiye Kazvin Denizi petrolünün taşınması konusunda bir çözüme varılmasını ümid ediyor	El-Şark El-Avsat, 24.03.1999	Haber
148- Türkiye-Suriye görüşmeleri ikili ilişkilerin geliştirilmesi konularını içeriyor	Tişrin, 24.03.1999	Haber
149- Türkiye'nin güçlerini azaltmaması Kıbrıs'ı yeniden silah almaya itiyor	Tişrin, 24.03.1999	Haber
150- İngiliz hükümeti Türk İhsu Barajına desteklerini keseceğini beyan etti	Tişrin, 25.03.1999	Haber
151- Mısır pazarında Türk elektrik cihazlarının çoğalmasında endişeleri	El-Şark El-Avsat, 29.03.1999	Haber

Tablo (3-8)
Araştırma Sürecinde Arap Basınında Türkiye'ye Dair Yapılan Yayın Başlıkları ve Tekrarları

Konu/Gazete	El-Şark El-Avsad a.t.	Tişrin a.t.	El-Vatan El-Arabi a.t.	El-Müctema a.t.	El-Mecelle a.t.	El-Dava a.t.	El-Alem El-İslami a.t.	El-Ahram el Arabi a.t.	El-İslah a.t.	El-İktisad El-İslami a.t.	El-Müstakbel el Arabi	Toplam
Şiddet ve Anlaşmazlık	61	12	8	6	2	2	2	4	2	2	2	103
Su	33	1	10	4	1	-	2	2	1	2	-	56
Kürtler	52	6	8	4	2	1	1	3	2	1	1	81
Sınır	4	-	2	1	-	-	-	1	-	-	1	9
Türk-Arap İlişkileri	-	8	2	2	2	1	-	-	1	1	1	191
Komşularla dengesiz ilişkiler	-	18	-	3	2	1	-	1	3	1	1	344
Türk-İsrail ilişkileri	-	12	-	3	3	2	-	-	1	1	1	252
Türklerin hedefi	4	-	2	2	1	-	-	2	1	1	4	17
Arapların hedefi	6	-	1	1	-	-	-	2	-	-	-	10
PKK	-	14	-	6	3	2	-	-	2	2	1	30
Türk Liderlerin davranışı	8	-	4	1	-	-	-	1	-	-	1	15
Demirel	4	-	2	1	-	-	-	4	-	-	1	12
İsrail	16	2	8	4	1	1	1	2	1	1	1	38
Abdullah Öcalan	32	8	8	4	2	1	1	3	1	1	1	62
Türk Kültürü	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Adana Antlaşması	4	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Siyonizm	11	8	8	2	-	-	-	2	1	1	-	33
Generaller	14	-	4	2	-	-	-	1	-	-	-	21
Kıbrıs	3	-	1	-	-	-	-	-	-	-	6	10
İslam	4	-	4	4	-	2	2	1	2	2	-	21
Hafız Esad	6	2	2	1	-	-	-	1	-	-	-	12
Mübarek	6	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	12
PKK Terörü	4	2	1	1	-	-	-	1	-	-	-	9
Toplam	324	49	92	50	15	7	10	37	16	15	25	640

a: adet
t: tekrar

Arap basınında Türklere dair yer alan yayımlar çerçevesinde Türk profilini anlayabilmek adına araştırma sürecindeki yayınların ana başlıklarını teşkil eden eksenlerin içerikleri incelendiğinde o eksenlerin şiddet, bireysellik ve Türk-Arap ilişkileri üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

a. Şiddet ve Onunla Bağlantılı Kavramlar

Araştırma sürecinde Arap basınının Türk ilişkilerine dair yayınlanan genel eksenlerin içerdiği konuların analizi gösteriyor ki şiddet ve onunla bağlantılı kavramların (Kürtler, PKK ve Öcalan) en çok öne çıktığı görülmektedir. Öyleki şiddet ve anlaşmazlık konuları incelendiğinde tekrarlarıyla birlikte 103, Kürtler konusu tekrarlarıyla birlikte 81, Abdullah Öcalan konusu tekrarlarıyla birlikte 62, PKK tekrarlarıyla birlikte 30 ana başlık oluşturduğu ve toplam 640 başlıktan 276'sını oluşturduğu görülmektedir. Bu oran ise ilgili toplam yayınların içeriğine kıyasla % 43 nispetindedir.

b. Olayların Bireyselliği

Tablo (3-9) gözden geçirildiğinde tablonun ana eksenlerini oluşturan konuların bireyselliğinin öne çıktığı zuhur etmektedir. Yani haberler ve olaylar şahıslarla bağlantılıdır: Generaller, Abdullah Öcalan, Demirel, Mübarek ve Hafız Esad'ın milliyetleri ve siyasi eğilimlerine bakmaksızın iç ve dış siyasette göstermiş oldukları faaliyetler söz konusudur. Nitekim 81 kez tekrarlarıyla Kürtler, 62 kez tekrarlarıyla Abdullah Öcalan ve 30 kez tekrarlarıyla PKK maddeleri toplam 640 noktanın 173'ünü oluşturmaktadır ki bu da % 27 orana denk gelmektedir.

Çoğu Arap siyasi analistler Abdullah Öcalan'ın bir terörist olmadığını ve onun sadece uluslararası bir komplonun kurbanı olduğunu savunmaktadırlar. “Çünkü orada aynı kimliğe üç kişi vardır ki bunlardan ikisi kahramandır birisi de interpolun peşinde olduğu bir canidir, üçü de aynı davayı gütmektedirler, üçününde izlemekte oldukları yol askeridir. Ancak Öcalan'a gazap edilmiştir. Barazani ve Talabani ise Amerika'nın bütün kapıları kendilerine açık birer dostlardır ki Amerika tarafından iki muhlis müttefik muamelesi görmeleriyle birlikte davaları haktır ve bu hakkı talep etmeleri de meşrudur³⁶⁷.” Oysaki Arap siyasi analistlere göre Türk generaller itibatçı, siyasete müdahale eden, toplumda tek düşünce tarzı yaratmakla toplum mühendisliği yapmaya çalışan ve topluma fikri v esayet dayatan olumsuz tipik bir imaja sahiptirler. Bu nedenle Ahmed El-Rabi' Cezayir'i vasfederken ülkedeki generallerin halka fikri vesayet dayattıklarını ve ülkedeki mevcut

³⁶⁷ El-Vatan El-Arabî (20 Kasım 1999), s. 10.

sistemin Türkiye’de olduğu gibi yarı askeri rejim olduğunu veya Türkiye’nin yönetim sistemini ithal ettiklerini savunmaktadırlar³⁶⁸. Filistinli savaşçı Bessam Ebu Şerif ise türk generallerin Kürtler’e karşı tutumlarını İsrail generallerinin Filistinlilere karşı göstermiş oldukları tutumlarına benzetirken “Türk generallerin Abdullah Öcalan’ı yakalanak, Kürtlerin özgürlük haklarının ellerinden almak ve kimliklerini hiçe saymak için İsrail generalleriyle işbirliğine girişmesinin generallerin sonunu getirecek bir başlangıç olduğunu ve Tel Aviv’in Ankara’nın yanında yer alarak Kürtlere karşı savaş açması İsrail açısından pahalıya patlayacağını savunmaktadırlar³⁶⁹.

Abdullah Öcalan sorununun yerel ve uluslararası bağlantıları mevcuttur. Özellikle de bu Türkiye-Suriye krizine ve dolayısıyla da Türk-Arap ilişkilerinde sıkıntıların meydana gelmesine neden olurken aynı zamanda Abdullah Öcalan’ın Nairobi’de yakalanmasına kadar İtalya’ya ve akabinde Yunanistan’a iltica etmesi Türk-Avrupa ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla her birisi 12 medya noktasına haiz olan Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Mısır Cumhurbaşkanı Hüsni Mübarek ve Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esat Türkiye-Suriye krizine dair yapılan yayınlarda olumlu ve önemli roller oynayarak tüm tarafları memnun edecek ve bu krize son verecek 20 Ekim 1998 tarihli Adana Antlaşmasını imzalamışlardır. Bu ise bir yandan uluslararası ilişkiler ve bütün bölge sorunlarına dair yayın değerleri ile kişiler arasındaki yakın ilişkilere, diğer yandan da Arap basın araçlarının meydana gelen krizin neden olacağı savaşın ateşini etkisiz hale getiren bu liderlere tanıdığı önceliğe bir işarettir.

Araştırma sürecinde yayınlanan toplam 151 medya materyalinin 75’inde Arap yazar ve siyasi analistler bir yandan yorum, analiz, röportaj ve açıklamalar aracılığıyla Türkiye’nin uluslararası ve bölgesel siyasi, iktisadi, sosyal, sanatsal ve kültürel açıdan bütün yönlerini ele alırken diğer yandan Türkiye’nin bölge ve komşu ülkelerle olan ilişkilerini de ele almışlardır. Buna ek olarak da Türkiye’nin Batı dünyası ile çakışan ve örtüşen çıkarları ayrıca incelenmiştir.

Araştırma esnasında Arap basınının Türkiye ile ilgili yayın kapsamı incelendiğinde Türk-Arap ilişkileri çerçevesinde su meselesinin dikkatleri çektiği açık bir şekilde görülür. Kürt sorunundan kaynaklı olarak meydana gelen Türkiye-Suriye krizinden sonra bu mesele çerçevenin başında yer alsa da çalışma süresince su meselesi sürekli önem kaynağını korumuştur. Öyle ki Arap yayınları su sorununun Türk-Arap ilişkilerinde merkezi öneme sahip kalacağına işaret etmektedir. Özellikle de Arap milli güvenliğinin bir parçası olan

³⁶⁸ Ahmed El-Rab’i, “Tetrik El-Cezayir,” El-Şark El-Avsat, 15.02.1999.

³⁶⁹ Ebu Şerif, “tehalüf Asker Türkiye ve İsrail Mukaddime Li-İnhiyar El-Generalat,” s. 8.

gıda güvenliği kaygısını taşıdıkları sürece bu sorun Türkiye ile Suriye ve Irak devam edeceğini öne sürmektedirler. Nitekim Türkiye-İsrail stratejik ittifakından sonra Türk devlet mesullerinin bu ittifakın “Türkiye’nin, aralarında sekiz Arap ülkesinin de mevcut olduğu dünyanın farklı ülkeleriyle yapmış olduğu 27 ittifaktan birisi olduğunu açıklamalarına rağmen Araplar Türkiye’nin bu girişiminden dolayı üzüntü içerisinde.” Tablo (3-10) su meselesinden kaynaklı sorunların zati çıkarlar ve Türk-Arap milli güvenliği sorununa bağlı olduğuna işaret etmektedir.

Tablo (3-9)
Tekrarlarıyla Birlikte Arap Basımında Yer Alan Şahsiyetler ve Onlarla Bağlantılı Konular

Şahıslar/Gazete	El-Şark El-Avsad a.t.	Tişrin a.t.	El-Alem El-İslami a.t.	El-Vatan El-Arabi a.t.	El-Mecelle a.t.	El-Müctema a.t.	El-Dava a.t.	El-Ahram El-Arabi a.t.	El-İslah a.t.	El-İktisad El-İslami a.t.	El-Siyase El-Düveliyeye a.t.	Toplam
Konular: Abdullah Öcalan												
Öcalan’a Milli lider gözüyle bakmak	38	-	-	4	1	2	-	3	2	-	-	50
Öcalan’a terörist gözüyle bakmak	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Öcalan uluslar arası bir komplonun kurbanı	2	-	-	2	--	1	--	1	--	-	-	6
Öcalan barış çağrısında	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Öcalan tüm Kürtleri temsil etmemektedir.	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Generaller												
Generallere istibdatçı gözüyle bakmak	4	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	6
Generallerinin, Kürt ve Araplara karşı İsraili generallerle işbirliği yapmaları	4	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	6

Generaller siyasete müdahale ediyorlar	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1
Generaller İslam düşmanıdır lar	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	2
Generaller Türkiye'nin gerçek hakimleridirler	5	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	6
Demirel: Generalleri dolduruşa getiriyor	4	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	7
Klasik, Liberal bir yöneticidir.	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
İsrailli kollamaktadır	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3
Hüsnü Mübarek: Barışın yaratıcısı	3	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	6
Arap saflarını birleştiren lider	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4
Demirel'le sıkı ilişkiler içerisinde	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Hafız Esad: Nefsini kontrol etme, hoşgörü ve hikmet	6	2	2	1	-	-	-	1	-	-	-	12

Tablo (3-10)**Arap Basınında Su Meseleleri ve Tekrarları**

Gazete/ Konular	El-Şark El-Avsat	Tişrin	El-Vatan El-Arabî	El-Müctema	El-Âlem El-İslami	El-İktisad El-İslami	El-Müstakbel El-Arabî	Toplam
Su krizinin sorumlusu Türklerdir	1	-	1	1	1	1	1	6
Su Türklerin elinde siyasi bir silahtır	1	-	1	-	1	-	1	4
Su pazarlamak adına Türk barış projeleri	3	-	1	1	1	1	1	8
Türkiye Araplara su satıyor	1	-	1	-	-	1	-	3
Türkiye İsrail'e su satıyor	3	-	1	-	1	1	1	7
Türkiye yükümlülükleri reddediyor	1	-	-	-	-	-	1	2
Su ile petrol takası	2	-	-	-	-	1	1	4
Türkiye su borsası oluşturuyor	-	-	-	-	-	1	1	2
Suriye suların bölüştürülmesi talebinde	2	-	1	-	1	1	-	5
Türkiye, Irak ve Suriye'ye su tahsisi konusunda ısrarlıdır	2	-	1	-	1	1	-	5
Su bölgede savaşın veya barışın anahtarıdır	3	-	1	1	-	1	1	7
Türkiye su zengini bir ülkedir	2	1	1	1	1	1	1	8
Arap dünyasının su kıtlığı ve su fakirliği	2	1	1	1	2	1	1	9
Arap su güvenliği tehlikededir	1	1	1	-	1	1	1	6
Siyonizm Arap su kaynaklarını ele geçirme peşindedir	1	1	1	1	1	1	1	7
Türkiye Suriye'ye 500 metre küp pompalıyor Dicle'yi ise Irak'a bırakıyor	1	-	-	1	1	1	-	3
Türkiye Suriye'ye tahsis ettiği su miktarını azalttı	1	1	1	1	1	1	1	7
Suyun en iyi şekilde kullanımı	1	1	1	1	1	1	1	7
Arap su stratejisi kaybı	1	1	-	-	-	1	1	4
Toplam	29	7	14	8	14	17	15	104

Türkiye ile ilgili yayımlanan 151 medya maddesinin 21'i su sorunuyla alakalıdır ki bu maddelerin (4'ü haber, 16'sı siyasi makale ve birisi de kitaptır.) oranı % 13.9'a tekabül etmektedir. Oysaki bu Arapların milli güvenlik açısından bu dinamik konuya ne kadar önem verdiklerini ibraz etmektedir. Ayrıca Arap çevreler "Türkiye'nin Suriye ve Irak'a karşı kullandığı bir silah haline gelen" bu sorunu siyasi olarak yorumlamaktadır³⁷⁰. Analize tabi tutulan tüm Arap basın ve yayını Türkiye sularının Arap dünyası açısından önemini vurgulamışlardır. Zira "su kaynaklarının % 85'i yani suların % 90'ı Arap dünyası sınırlarının dışında yer almaktadır. Bunun yanı sıra gelecek yüzyıl itibariyle Araplar yıllık bir milyar metreküp suya ihtiyaç duyacaklardır ki bu gün bir Arap bireye yılda düşen su miktarı 700 m³'tür³⁷¹. Oysaki bu oran yıllık 1000 m³'e haiz olan Asya bireyelerine nispeten daha düşük bir orandır.

Bölge meseleleri ve Türk-Arap ilişkileriyle ilgili konularıyla (Tablo 3-10) analiz edildiğinde bu tablonun içeriğinin % 13.9'unun bölge sorunlarıyla ilgili olduğu görülmektedir. Bu oran Kürt sorunundan kaynaklı ortaya çıkan Türkiye-Suriye krizi oranı da eklendiğinde bir yandan Türklerle Arapların diğer yandan da Türk-Arap ilişkilerinin muzdarip olduğu toplam sorunların %51.8'ni teşkil ettiği görülmektedir. Bu da araştırmadaki 3. Faraziyenin güvenilirliğini tekid etmektedir.

Nitekim bu kriz sürecinde Arap-islam aracılığı, en yüksek düzeyde Türk-Arap iletişimi ve Mısır cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in Türkiye ve Suriye cumhurbaşkanlarıyla icra etmiş olduğu yapıcı diyalog 20 Ekim 1998 tarihli Adana Antlaşması çerçevesinde arzu edilen çözüme vesile olmuştur. Öyleyse Türklerle Araplar su sorununu çözmek adına bu yapıcı diyalog benzeri bir diyalog icra etmeğe neden çalışmamaktadırlar? Özellikle de Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in (Türkiye ile ilişkilerini ilerletmek adına abartı ve çarpıtmalara başvurarak kamuoyunu etkilemeye çalışan ki bu çabalama Araplarla iyi geçinme rağbetinde olan Türkiye'yi zor duruma sokmaktadır)³⁷² İsrail'e yönelttiği eleştiriler vekâleten cumhurbaşkanlığı yapan Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı Hikmet Çetin'in Suriye Parlamentosu başkan yardımcısı ve iktisadi işlerden sorumlu Dr. Selim Yasin ile birlikte ekibini ağırlarken "İki komşu ülkenin uzun sınırlarının her iki ülkenin çıkarları adına ikili ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiğini ve ayrıca her iki taraf açısından da ticari, iktisadi ve turizm imkânlarının sayısızca

³⁷⁰ Bkz.: Eysem Keylani'nin, Muhammed Nureddin'in, "Türkiye fi El-zemen El-Mütehavvil: Kalak El-Haviyye vesra El-Hayarat" kitabını incelemesi. El-Müstakbel El-Arabi, Yıl:21, Adet:237 (Kasım 1998), s. 136.

³⁷¹ İbrahim el-Dakuki, "El-Nizam El Düveli El Cedid Yes'a li-Resm Harita Cedide Lil-Şark El-Avsad", El-İktisad El-İslami (Aralık 1998), s.40.

³⁷² Turkish Daily News, 15/02/1999

bağlarının olduğunu” vurguladığında böyle bir girişimde bulunmaları makul bir vaziyet değildir³⁷³.

Ancak (Tablo 3-10)’un verileri Türklerle Araplar arasındaki Su sorununun temelini Türk topraklarından doğan ve iki komşu ülke olan Suriye ve Irak’tan akıp Basra Körfezine dökülen Dicle ve Fırat nehirleri konusunda farklı bakış açlarına sahip olduklarından kaynaklandığına vurgu yapmaktadır. Öyleki Türk makamlar bu ikiğ nehrin sınırları aştığına ve bu nedenle de “Suriye ve Irak’a gerekli suları temin ettiğini” savunmaktadırlar. Suriye ve Irak ise Dicle ve Fırat Nehirlerinin uluslar arası sular olduğunu ve bu suların uluslar arası nehirler ile ilgili uluslar arası kanun hükümleri uyarınca Türkiye, Suriye ve Irak arasında paylaşılması gerektiğini öne sürmektedirler. Buradan hareketle (Tablo 3-10)’da yeralan 19 konudan 13’ü Türkiye’nin bu mezkûr nehirler konusunda uyuşmazlık yaptığını gösterirken bu bağlamda Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Konseyi’nin 21.05.1997 tarihli “Uluslararası akarsuların deniz trafiği amaçlı kullanılması kanununun” Antlaşmasına katılmayarak bu antlaşmanın kendi topraklarında barajlar kuran ülkelere haksızlık olduğunu öne sürdüğünü göstermekle beraber Türkiye’nin “Su meselesini Suriye ve Irak’a karşı bir silah olarak kullandığını” belirtmektedir³⁷⁴. Dolayısıyla mezkur tablonun içerdiği toplam 104 noktanın 68’i Türklerin aleyhinedir ki bu da %65,3 oranına denk gelmektedir. Ki bu tablo Arapların gözünde kalıplaşmış olumsuz bir Türk imajının oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle de Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in “Sular ülkemizin doğal kaynaklarıdır ki bu kaynakları uygun gördüğümüz şekilde kullanmamız da hakkımızdır. Bu suların kaynak noktası Türkiye’dedir ve bunu ne şekilde kullanacağımız konusunda alt taraftaki uğrak ülkelerin bize öğretme hadleri yoktur. Zira Arap ülkelerinde çok sayıda petrol kaynağı bulunmaktadır. Ancak Türkiye bunun nasıl kullanılacağı konusunda herhangi bir müdahalede bulunmamaktadır.”³⁷⁵ Açıklamasından sonra Türkler hakkında bu kalıplaşmış olumsuz bakış açısı daha da pekişmiştir. Ayrıca İsrail’in Türklerle Araplar arasındaki su sorununa el atması ve özellikle de genel olarak Türk sularını özel olarak Manavgat Nehri sularını satın almaya çalışması bu güncel soruna politik ve ekonomik açıdan yeni boyutlar kazandırmıştır. Fakat Siyonizmin oluşumundan bu yana Türkiye, Güney Sudan ve Suriye’ye yönelik koymuş olduğu hedefler göz önünde bulundurulursa (Nil, Dicle ve Fırat Nehirlerinin kaynak noktalarına sahip olma) orada daha büyük bir tehlikenin söz konusu

³⁷³ Tışrin, 24.03.1999.

³⁷⁴ Bkz.: Heysem Keyhani’nin, Muhammed Nureddin’in, “Türkiye fi El-zemen El-Mütehavvil: Kalak El-Haviyye vesira El-Hayarat” kitabını incelemesi. El-Müstakbel El-Arabi, Yıl:21, Adet:237 (Kasım 1998), s. 136.

³⁷⁵ Milliyet, 25.01.1994

olduğu görülecektir. Öyleki sömürgecilik bu hedefleri zorunlu kılarken İsrail'in hayatını sürdürülebilmesi de buna bağlıdır. Nitekim Siyonizmin kurulma ve bölge sularını ele geçirme hedefleri bu asrın başlarında eş zamanda planlanmıştır”³⁷⁶. Ayrıca İsrail'in Güneydoğu Anadolu Sulama (GAP) Projesini önemsemesini ve Türkiye'de tarım projelerine yatırım yapmasını veya oradan toprak satın almasını bu projenin bir parçası olarak tefsir etmemiz mümkündür.

Fakat araştırma çerçevesinde Türk ilişkilerine dair Arap basınında yayınlanan 151 başlık dikkatlice incelendiğinde Türk-Arap ilişkileri bağlamında başka bir sorunun daha zuhur ettiği görünür. Bu sorun ise aynı anda uluslar arası ve yerel çağrışımlarıyla Kuzey Irak sorunudur ki hatta bu sorun Türklerle Araplar arasındaki kaim olan tüm problemlerin ipinde dizili olan çekirdekleri teşkil etmektedir. Bu problemler ise Öcalan meselesi, su sorunu, Türkiye-Suriye krizi, Kürt Meselesi, bölgede azınlıklar meselesi, seçenekler çatışması ve yeni bir kılıf ile geçmişin hayallerini gerçekleştirmekten ibarettir.

Kuzey Irak sorunu II. Körfez Savaşından sonra 1999 yılının ilkbaharında yarım milyondan fazla insanın Kuzey Iraktan kendilerine güney sınırlarını açan Türkiye'ye göçmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Öyleki o dönemin başbakanı Süleyman Demirel “Türkiye'ye sığınan kendi Kürt vatandaşlarının akrabalarını” karşılamış ve böylece Türk halkı ilk defa Kürt kimliğinin varlığını kabul etmiştir. Daha sonra da Irak işgal ordusunu Kuveyt'ten püskürten Batı Koalisyon Güçleri Kürtler için 36.Enlem hattının üstlerine bir güvenli bölge inşa etmiş ve Irak güçlerinin bu bölgeye saldırmaması ve Kürtlere rahatlık sağlamak için 1991 yılının temmuz ayında merkezi Türkiye İncirlik Üssü olan Çekiç Güc'ü kurmuştur.

Ancak orada belirtilmesi gereken bir gerçek vardır ki bu gerçek 1991 yılında Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın Türkiye'de iktidarı ele geçirmek için aralarında geçmişten gelen bir husumet ve güçlü bir rekabet olan o dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in bu göç esnasında ülkeye gelen Kürtleri hoş karşılamasına karşın tek dil kanununu iptal edip Türkiye Kürtlerine anadillerinde konuşma, yazma ve şarkı söyleme hakkı tanınmasıdır. Aynı zamanda Turgut Özal kendine yakın olan gazeteciler vesilesiyle Türkiye'de bir Türk-Kürt federasyonu kurma çağrısında bulunmuştur. Oysaki Özal daha önceleri bu fikri ortaya atarak Türkiye'nin Batılı güçlerle beraber Irak'a girmesini ve böylece bir koyup üç almasını (Musul, Kerkük ve Süleymaniye) istemişti³⁷⁷. Fakat Milli Güvenlik Kurulu generallerinin tamamının bu fikri desteklemesine rağmen dönemin Genel

³⁷⁶ Şaban Abdurrahman, “Miyah El-Furat Hedef Sıhyuni”, El-Müctema (Ekim 1998).

³⁷⁷ Tufan Türeç, “Müzekkerat Torumtay”, Hürriyet, 06.07.1994. ve daha sonraki günler.

Kurmay Başkanı Necip Torumtay'ın bu fikri reddetmesi sonucu Özal'ın bu projesi başarısızlığa uğramıştı. Dolayısıyla yeniden harekete geçmiş ve 1993 yılının Nisan ayında müsteşarı olan gazeteci Cengiz Çandar'a talimat vererek Türk-Kürt federasyonu kurma karşılığında ateşkes uygulaması için PKK lideri Abdullah Öcalan ile irtibata geçmesini emretmiş idi.

Bunun üzerine Abdullah Öcalan gerçekten de 15 Nisan 1993 tarihinde ilk defa tek taraflı ateşkes ilan etmiştir. Lakin bu tarihten bir ay sonra eceliyle veya bir komplo sonucu Özal'ın vefat etmesi sonucunda ortancıl kardeşi Korkut Özal'ın ifade ettiği gibi Turgut Özal'ın tüm federasyon projeleri denize dökülmüştür. Ancak Kürt meselesi ile bağlantılı Türk kaynaklar Özal'ın Türk-Kürt Federasyonu kurma çabasının Türk Siyaseti açısından iki sonucun ortaya çıkmasına neden olduğunu tekid etmiştir ki, bunlar: Laik solcuların benimsediği ve İslamcı Liberallerin desteklediği İkinci Cumhuriyet Fikri'nin ortaya atılması ve 1991 yılından itibaren Abdullah Öcalan'ın Marksizm düşüncesini terk ettikten sonra ayrılıkçı fikrinden vazgeçip Türk Milli birliği kapsamında Kürt Sorununa demokratik-siyasi bir çözüm bulmak için Türk yetkililerle diyalog icra etme çağrısıdır.

Türk resmi çevreler bazı PKK'lı grupların 1991-94 yılları arasında Türkiye'den çıkıp Kuzey Irak'a geçtiğini ve özellikle Türk sınır karakollarına karşı bir gerilla savaşı yürütmek için oralarda bazı askeri eğitim kampları kurduğunu öne sürmektedir. Bu yüzden Demirel hükümeti bu durumdan geri kalmayıp 1992 yılının son baharında PKK'ya karşı Kuzey Irak'a bir askeri hamle düzenleme kararı almıştır. Bunun üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri ilk sınırdışı operasyonunu düzenlemiştir. Tansu Çiller Hükümeti ise Kürdistan Demokrat Partisi lideri Mesut Barzani ile Milli Birlik Partisi lideri Celal Talabani arasındaki kaim olan savaşı ve 1994 yılında mayıs ayının sonlarına doğru Irak'ı bu iki Kürt liderin silahlı birlikleri arasında meydana gelen çatışmaları fırsat bilip Kuzey Irak'a müdahale etmiştir. Bunu ise Ankara, Barış Harekâtı çerçevesinde bir barış antlaşması yoluyla 1994 yılının mayıs ayında Barzani ve Talabani'ye diplomatik pasaport vererek onları Ankara'ya davet etmekle gerçekleştirmiştir. Ankara bu antlaşmanın arkasından Kuzey Irak'ta Kürt barışının gerçekleştirilmesini hedeflememektedir. Ancak bu çatışmaların kendi topraklarına da sıçramasını engellemeyi amaçlamaktadır. Nitekim Türkiye o tarihten itibaren Kuzey Irak'ta kendi varlığını göstermiştir. Devamında da Barzani ile Talabani arasındaki sorunlara aracılık ederek Barzani'yi kollamış ve araya düzenlediği operasyonlarla PKK'yı Kuzey Irak'tan püskürtmüştür. Türk Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1996 yılındaki Türkiye ile Irak sınırlarının yeniden şekillenmesine

yönelik yapmış olduğu açıklamalar: “Çünkü Musul ile Kerkük bölgeleri hala Türkiye’ye aittir ve 1921 tarihli Türk Misak-ı Milli sınırlarının bir parçasıdır.”³⁷⁸

Bir yandan Ortadoğu’da Kürt sorununa yeni boyutlar katmış diğer yandan da Irak sınırlarının yeniden çizilmesi konusunda Araplarda meşru şüpheler uyandırmıştır. Çünkü bu açıklama Türk mesullerin vurgularıyla çakışmaktadır. Bu açıklama şudur; “Irak’ın bölünmesine şiddetle itiraz etmeleri ve Irak’ın toprak bütünlüğünü korumak adına mücadele vermeleri.” Bu durum Irak’ın parçalanması ve Kuzey Irak’ta bir Kürt devleti kurulması ihtimalinden korkan Türkiye’yi, Şubat 1998 tarihli Irak-Amerika krizi sırasında Amerika’nın Irak’a yöneklilik bir askeri saldırı düzenlemesine karşı durmasına sebep olmuştur. Bu sebeple Demokratik Sol Parti lideri Bülent Ecevit “Irak konusundaki planlarını izah etmek için Amerika ile diyalog icra etmeye çalışmaktayız.”³⁷⁹ açıklamasını yapmıştır. Oysaki Ecevit’in “Komşularla ikili ilişkileri geliştirme ve hükümetinin Irak’ın vurulmasına izin vermeyeceği”³⁸⁰ konusunda vermiş olduğu sözleri yerine getirmemesine rağmen hükümeti “Irak rejimini düşürme politikasını sürdürmüştür.”³⁸¹ Bu nedenle “Irak’ta yükselen gerilimden dolayı Amerika ile diyaloga girişmiştir.”³⁸² Dolayısıyla Ecevit bir kez daha “Bölgede bir Kürt devletinin kurulmasının önünü kesmek adına Irak-Amerika çatışmasının çözümü için çağrılarda bulunmuştur.”³⁸³ Bu noktada Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile Mısır cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’in Irak toprak bütünlüğü konusundaki fikirlerinin mutabakat gösterdiği görülür³⁸⁴. Ancak Washington’un 21 Ocak 1999 tarihinde Irak muhalefeti ile koordine içerisinde Ricciardone’yi Amerika’nın Ankara büyükelçisi olarak tayin etmesi, (Genel olarak Irak, özel olarak ta Kürt meselesinde uzman bir kişidir.) Türkiye Cumhuriyeti başbakanı Bülent Ecevit’i kaygılandırmıştır. Zira “Amerikan politikasının Irak’ı parçalaması ve orada bir Kürt devletinin kurulması ile sonuçlanmasından endişe duymaktaydı”³⁸⁵. Bu ise Bülent Ecevit’i “Irak cumhurbaşkanı yardımcısı Tarik Aziz’in Ankara ziyareti esnasında ona Washington ile bir silahlı çatışmanın yaşanmamasının zorunlu olduğu tavsiyesinde bulunmaya” itmiştir³⁸⁶.

³⁷⁸ Bkz: 03.05.1999 tarihli Türk Gazeteleri.

³⁷⁹ El-Şark El-Avsad, 25.01.1999.

³⁸⁰ El-Şark El-Avsad, 15.01.1999.

³⁸¹ El-Şark El-Avsad, 27.01.1999.

³⁸² El-Şark El-Avsad, 28.01.1999.

³⁸³ İbrahim el-Dakuki, “Ankara Ted’u ile-tesviye lil-niza El-İraki-El-Emeriki Li-kad El-Tarik ala Kıyam Devle Kürdiyye”, El-Şark El-Avsad, 03.01.1999.

³⁸⁴ El-Şark El-Avsad, 03.01.1999.

³⁸⁵ El-Şark El-Avsad, 04.02.1999.

³⁸⁶ El-Şark El-Avsad, 16.02.1999.

Türkiye'nin Öcalan krizinden sonra Suriye ile güvenlik ve işbirliği antlaşması imzalamasının akabinde³⁸⁷ Irak, Amerikan ve İngiliz uçaklarının Irak'ı vurmak için kullandığı Türkiye'nin İncirlik Üssünü vurmakla tehdit etmiştir. Bunun üzerine Washington Irak tarafından muhtemel bir saldırının gerçekleşmesinden korunmak için Ankara'yı patriot füzeleriyle donatmıştır³⁸⁸. Nitekim bu füzelerin Ankara'ya ulaşmasıyla birlikte hemen incirlik üssüne kurulmuştur. Fakat Irak'ın İncirlik Üssünü vurmakla tehdit etmesi ve Arap Birliği Konseyi'nin 28 Şubat 1999 tarihinde Amerika'ya Irak'a saldırılarını durdurması yönünde çağrılarda bulunmasına rağmen bu saldırılar Amerika'nın NATO kapsamında Yugoslavya'daki Miloşeviç güçlerini vurduğu esnada bile devam etmiştir. Diğer yandan Ankara 16 Şubat 1999 tarihinde Öcalan'ı yakaladıktan sonra bu sebepten kaynaklı dünyanın çeşitli başkentlerinde kendini gösteren Kürt gösterilerini görmezden gelerek "PKK'lı teröristleri uzaklaştırıp oradaki askeri eğitim kamplarını imha etmek için" 18 Şubat 1999 tarihinde Kuzey Irak'a büyük bir askeri operasyon düzenlemiştir³⁸⁹. Bu durumu Heysem Keylani "Türk yetkililerin Irak'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma konusundaki vurguları ile çakiştığını ve ayrıca Türk-Arap ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceği" şeklinde tefsir etmektedir³⁹⁰. Dolayısıyla çoğu Arap ve Türk siyasi analist Türkiye'nin Irak'ı parçalamak için gizli bir şekilde Amerika ile birlikte hareket ettiğini ve iki petrol bölgesi olan Musul ve Kerkük Lozan Antlaşması uyarınca sınırları değiştirip kendi topraklarına katmaya çalıştığının ve bu nedenle Kuzey Irak'ta bir güvenli bölge kurduğunu vurgulamaktadırlar³⁹¹. Nitekim Türkiye Barzani-Talabani çatışmasını durdurmak bahanesiyle Amerika ve İngiltere'nin de bu konuda desteğini alarak "Barış Harekatı" adı altında Kuzey Irak'a girmiştir. Bunun üzerine Talabani Türkiye'nin Barzani'yi desteklediğini ve dolayısıyla da bu soruna taraf olduğunu nitelendirmiştir³⁹². Nitekim Türkiye'nin Kuzey Irak'taki askeri varlığı "Irak toprakları üzerindeki ihlal derinliği 2000 km'ye varmış ve Kürtlerin Türk sınırında herhangi bir faaliyetini engellemek için orada bir güvenli bölge inşa etmeyi ilan etmiştir"³⁹³. Türkiye'de yaklaşık 12 milyon vatandaşı ilgilendiren Kürt sorunu bir yandan kültürel ve politik bir meseleden

---

³⁸⁷ Tışrin, 14.01.1999.

³⁸⁸ El-Şark El-Avsad, 16.02.1999.

³⁸⁹ El-Şark El-Avsad, 19.02.1999.

³⁹⁰ Bkz.: Heysem Keylani'nin, Muhammed Nureddin'in, "Türkiye fi El-zemen El-Mütehavvil: Kalak El-Haviyye vesira El-Hayarat" kitabını incelemesi. El-Müstakbel El-Arabi, Yıl:21, Adet:237 (Kasım 1998), s. 135.

³⁹¹ Ahmet El-Seyyid Türki, "El-Kadıyye El-Kürdiyye Fil-Irak", El-Siyase El-Düveliyye, yıl:35, adet:135 (Kasım 1999), s.120.

³⁹² Bkz.: Heysem Keylani'nin, Muhammed Nureddin'in, "Türkiye fi El-zemen El-Mütehavvil: Kalak El-Haviyye vesira El-Hayarat" kitabını incelemesi. El-Müstakbel El-Arabi, Yıl:21, Adet:237 (Kasım 1998), s. 135.

³⁹³ Ebu-Gazale, "El-Tasid El-Türki vel-Fırsatü'l-Saniha emam El-Arab".

silahlı çatışmaya dönüşmüş diğer yandan da Ortadoğudaki değişimler gölgesinde Heysem El-Keylani'nin ifade ettiği gibi Turgut Özal'ın Osmanlı planını ihya etmek yani Büyük Türkiye kurmak adına Irak'ın içlerine müdahale etmesine neden olmuştur. Özal'ın Yeni Osmanlı çerçevesinde Türk, Kürt, Arap ve Türkmenleriyle hep birlikte birleştirme hedefinden kaynaklı Arapların zihninde yeni bir İttihatçı profili çizilmeye başlamıştır. “Kardeşi Korkut Özal’ın da ifade ettiği gibi Özal’ın Dünyanın bu dinamik bölgesinde yeni bir İslam Birliği kurma hayalini gerçekleştirme korkusunu taşımaları”³⁹⁴ Amerika veya İsrail’in Özal’ın kalbini besleyen pili durdurmalarına neden olmuş ve 17 Nisan 1993 tarihinde ani ölümünün gerçek sebebi belki de budur. Bu nedenle Amerikan yönetimi “bölgeye yönelik daha geniş bir plan çerçevesinde özellikle de Kuzey Irak’ta meydana gelen Kürt-Kürt anlaşmazlığındaki siyasi çabaların tatmin edici sonuçlara varmamasından kaynaklı”³⁹⁵ Kürt sorununa siyasi bir çözüm bulmaya çalışmaktadır. Bu ise kesinlikle Amerika’nın bölgede bir Kürt devleti kurmaya çalıştığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bir yandan Amerika’nın bu günkü Ortadoğu stratejisi mevcut devletlerin meşruiyetine dokunmamaya dayanmamaktadır. Diğer yandan da Kürt sorununun ilgilendirdiği ülkeler herhangi bir Kürt grubun bu hedefi gerçekleştirmesine engel olacakları konusunda ittifak halindedirler. Kürt meselesinin egemen stratejilerin elinde bölge ve dünyada çıkarları doğrultusunda istedikleri şekilde kullanacakları bir kart haline geldikten sonra bu gün özellikle başta Öcalan olmak üzere Kürtlerin kendileri böyle bir devlet kurmak istememektedirler.

Ancak Türk ilişkileri konusunda Arap kamuoyunu meşgul eden bir konu daha vardır ki o da Türkiye’deki laiklik-İslamcı çatışması konusudur. Öyle ki çoğu Arap siyasiler Türkiye’deki egemen çevreler, İslami uyanış düşünürlerini laiklik kurallarına uymadıkları yönünde eleştirmektedirler. Bu bağlamda yönetimin gazeteci yazar Ahmet Akgül’ü 11 ay hapis cezasına çarptırdığını İstanbul belediye başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı üniversitelerde sınava girmeleri engellenen türbanlı öğrencilerle birlikte hamasi bir şiir okuduğundan dolayı 10 ay hapis cezasına çarptırdığını ve İslami bir şirket olduğundan dolayı Kombassan Holdinge 10 milyar dolar para cezasına çarptırdığını³⁹⁶ kanıt olarak gösterirken aynı zamanda Hristiyan Almanya’nın 900 bin Müslüman Türk

³⁹⁴ Korkut Özal, eski içişleri bakanlarından ve Necmettin Erbakan’ın 1972’de liderliğini yaptığı Millî Selamet Partisinin kurucularındandır ki agabeyi Turgut Özal’ın beşinci ölüm yıldönümünde (17 Nisan 1993) çok sayıda açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalarda Turgut Özal’ın çoğu zaman Amerikan politikası ile uyuşmadığı için kasıtlı olarak öldürüldüğünü vurgulamıştır. Bkz: İbrahim El-Dakuki, “El-Mebadi’ El-Hakime Li’l-Nüfuz El-Garbi Fi El-Şark El-Avsad”, Uluslararası Sorunlar, (Pakistan) (14 Ekim 1996), s.34-36.

³⁹⁵ El-Vatan El-Arabi, (13 Ağustos 1999).

³⁹⁶ El-Müctema (6 Ekim 1998).

işçiye Alman vatandaşlığı verdiğini ve bu azınlığı parlamentoda temsil etmek üzere 4 müslüman Türk'e vekil seçilme hakkını verdiğini savunmaktadırlar³⁹⁷.

Şaban Abdurrahman'a göre Müslüman düşünür ve önderler hakkında çıkan bu tarz hükümler "o ülkelerde diktatör rejimlerin uyguladığı bir nevi siyasi idam hükmüdür ki bu da uluslar arası sistemin İslami projeye karşı göstermekte olduğu muamelenin aynı yüzünden ibarettir. Bundaki tek hedef ise İslami projenin hâkimiyete yaklaşmasının yolunu uzaklatan kesmektir³⁹⁸. Buradan hareketle Arap siyasi yorumcular Türk Demokrasisinin seçici ve son derece ırkçı olduğunu savunmakla beraber "Türkiye'de uygulanan demokrasi, seçimlerin çıkardığı İslami şahsiyetleri avlayan kurulmuş bir kapan olduğu kadar kurucu sistemin davranış ve kanaatine de sahip değildir."³⁹⁹

Ancak Mecelle Dergisinde Türk yazar Yusuf Kanlı İslamcıların kendilerini, Türkiye 54. hükümetini kurmak üzere Doğru Yol Partisi lideri Tansu Çiller ile birleştikten sonra başbakan olan Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi aracılığıyla kendisini laikliğin koruyucusu addeden askeri kurumu kışkırtmaya sebep olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki "Hükümet 1997 yılı Ramazanından önce yeniden İslami şeriatı getirmeye yol açan bazı icraatlarda bulunmaya çalışmakla beraber namaz vakitlerine uygun bir şekilde resmi mesai saatlerini değiştirmeye kalkmıştır. Bunun yanı sıra memur kadınların dinin gerektirdiği şekilde türban giymelerine izin vermiş ve hatta bu konuda teşvikte bulunmuştur. Nitekim hükümetin bu tutumları laik çevre ve silahlı kuvvetlerin öfkesini uyandırmaya neden olmuştur⁴⁰⁰. Dolayısıyla Necmettin Erbakan'ın başbakanlığı ve Yüksek Askeri Şura Meclisi başkanlığı döneminde "Türkiye'de en yüksek askeri otorite olan Askeri Şura Meclisi 68 subay ve astsubayı dini faaliyetleri ve adlandırmış oldukları İslami örgütlerle bağlantılarından kaynaklı ordudan atma kararı almıştır."⁴⁰¹ Fakat bu gelişmelere rağmen Türkiye'de İslami inancın yönlerini veya Kur'an ilmi konusunu içeren konferansların verilmesi devam etmektedir. Nitekim İlim ve Kültür Vakfı Nursi fikrini araştırmak üzere İstanbul'da "Kur'anı Anlamada Çağdaş Bir Yaklaşım: Risale-i Nur Örneği" başlığı altında uluslararası bir konferans düzenlemiştir. Öyle ki bu düşünce din alimi Şeyh Said-i Nursi (1901-1960) tarafından kurulan ve yeni İslami uyanışı

---

³⁹⁷ Adı geçen eser, s.16.

³⁹⁸ Adı geçen eser, s.19

³⁹⁹ Şaban Abdurrahman, "Mahub El-Şaab El-Türki (Recep Tayyip Erdoğan)", El-Müctema (13 Ekim 1998).

⁴⁰⁰ Yusuf Kanlı, "İntihabat Tu'id El-İslamiyyin İlel-hükm", El-Mecelle (31 Aralık 1998).

⁴⁰¹ El-Alem El-İslami (20 Aralık 1998).

gerçekleştirmek ve imanı güçlendirme nazariyesi ışığında çağdaş bir medeniyetin resmini çizmek amacı taşıyan eğitim ve ilme dayanan bir dini yoldur⁴⁰².

Arap basını bu süreçte türban meselelerini, türbanlı öğrencilerin sorunlarını ve finallere girmelerinin kabul edilmemesi konularını⁴⁰³, İstanbul eski belediye başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın hapis cezasına çarptırıldıktan sonra Fazilet Partisinin tekrar belediyeyi kazanmasını⁴⁰⁴, Erbakan'ın gelecek seçimlere bağımsız aday olarak katılacağını ilan etmesini “çünkü Fazilet Partisinin kapatılması seçimlere girmesini yasal olarak engellememektedir ki Erbakan İslami akıma dayatılmış kuşatma politikası olarak adlandırdığı tutumların başarısızlığa uğradığını ispat ederek meclisle alay etmiştir”⁴⁰⁵. Türban yasağına karşı gösteriler düzenleyen 20 akademisyenin görevden alınarak ünvanlarının alınması ve kamu kurumlarında çalışmalarının yasaklanması konularını da ele almıştır⁴⁰⁶. Refah Partisi'nin kapatılması sonucu kalıntıları üzerine kurulan Fazilet Partisi 18 Nisan 1999 seçimleri arifesinde “yan çatışmalara girmemek için” türbanlı aday çıkarmama kararı almıştır. Ancak Erbakan'ın İslami Fazilet Partisi'nin gücünü göstermek için meydan okumak gerektiği konusundaki ısrarı Merve Kavakçı'nın İstanbul adayı olarak seçilmesine neden olduğu görülmektedir. Fakat bu vekilin meclise yemin etmesi engellenerek vekilliği iptal edilmiş ve Türk vatandaşlığından atılmıştır. Çünkü Amerikan vatandaşlığına sahipti. “1998 yılında boşanmadan önce Amerikan vatandaşı bir Filistinli ile evliydi.” Bu nedenle Semih el-Muhayata Türk generalleri (Parlamentar hükümetlerin arkasına saklanan laik karar sahipleri) İslamiyet ve Müslümanlara karşı haksız ve zorba saldırılarda bulunmalarıyla suçlamaktadır. Ayrıca bunların gözünde adaletin kişisel özgürlük bahanesiyle çıplak öğrencilerin yapmak istediklerini yapma haklarının olduğu veya geniş bilgi ve kültüre sahip öğrencilerin türban takma haklarını men etmekten ibaret olduğunu savunmaktadır. Öyleyse bu laiklik din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak mı, yoksa din ve değerlere karşı bir savaş ve Türk halkının uygarlık köklerini söküp onu siyasi ve fikri yağlardan yoksun bir jöle durumuna dönüştürmeye çalışmak mı?⁴⁰⁷ Oysaki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi devletleri hakkında şikayetlerde bulunan türbanlı öğrencilerin şikayetlerini reddederek türban takmanın insan haklarının bir parçası olmadığını bildirmiştir. Aynı zamanda Türkiye yüksek mahkemesi “Türbanın demokrasi veya insan hakları ihlali ile ilgisinin olmadığı ve ideolojik amaçlarla kullanıldığından dolayı” türbanlı

⁴⁰² El-Müctema (13 Ekim 1998).

⁴⁰³ El-İslah (30 Kasım 1998).

⁴⁰⁴ El-Müctema (24 Kasım 1998).

⁴⁰⁵ El-Alem El-İslami (22 Kasım 1998).

⁴⁰⁶ El-Müctema (17 Kasım 1998).

⁴⁰⁷ El-İslah (14 Kasım 1998).

öğrencilerin sınavlara alınmadıkları gerekçesiyle İstanbul Üniversitesi rektörüne açmış oldukları davayı 24 Aralık 1999 tarihinde reddetme kararı almıştır.

Arap basını diğer yandan Türk-Arap ilişkileri çerçevesinde ekonomik konuları da ele almıştır. Zira iki millet arasında ticareti etkinleştirmek için 100 Türk işadammın Kahire'yi ziyaret etmesi Mısır pazarında Türk ürünü elektronik cihazların artacağı yönünde Mısırlı ekonomist ve iş adamlarının kaygılanmasına sebep olmuştur⁴⁰⁸. Öyleki bir Türk firması, bir Kanada firması ortaklığında Ürdün'de magnezyum oksit fabrikası kurmuş⁴⁰⁹, bir Alman şirketi ortaklığında ayrı bir Türk firması Irak'a teknik yardımlarda bulunmuştur⁴¹⁰. Diğer yandan Körfez Ülkelerinin Türkiye'de kurmuş oldukları altı İslami Banka 112 şubesi ve yaklaşık 300 bin işçisi ve 2000'den fazla memuru aracılığıyla (Bu mali şirketlerin yatırımlarını % 90'ı sanayi, ticaret ve hizmetlere yöneliktir.) büyük başarılar elde etmiştir⁴¹¹. Oysaki Türk Hükümeti, diğer normal bankalar gibi üyelerin vergilendirilebilir olması adına uygulanan vergi ve harçlardan ayrıcalıklarını geri çekmiştir. Alınan bu karar ise Türk Sokağında, ekonomik, politik ve sosyal İslami kurumlarda artan İslami tezahürlere karşı mücadele etmek için ordu komutanlarının baskısıyla hükümet tarafından uygulanmıştır⁴¹².

İkincisi: Arapların Diğer Yayın Organlarında Türkler

Medya siyasetin öbür yüzü olarak addedilmektedir. Bu nedenle basın sistemleri ile siyaset sistemleri arasında etki ve etkileşim açısından sınıksız bir bağ bulunmaktadır. Tüm dünya ülkeleri sosyal, ekonomik ve siyasi değişimler bakımından medyanın önemini göz önünde bulundurarak siyasi ilişkilerinde yayın organlarını tam teşekkül kullanmışlardır⁴¹³.

Arap ülkelerinin tamamında tüm yayın organlarının doğrudan veya dolaylı yoldan devletin hâkimiyeti altında olmasından kaynaklı, bu ülkelerde basın hükümetlerin ideolojisi ve fikirlerinin etkisi doğrultusunda hareket ederek üst yönetimin adeta sesi haline gelmiştir.

Arap ülkelerinin bir yandan yayınlara bakış açısı kapsamında, aralarında değişiklik gösteren yayın şartları, diğer yandan da farklı yayın sistemleri çalışmasında olumsuz veya olumlu bir şekilde hedef kitleyi etkileme gücü karşısında bu yayın organlarının (tiyatro,

⁴⁰⁸ El-Şark El-Avsad, 29.03.1998.

⁴⁰⁹ El-Şark El-Avsad, 02.03.1998.

⁴¹⁰ El-Şark El-Avsad, 01.03.1998.

⁴¹¹ El-İktisad El-İslami, adet:211, (Ekim 1998), s.12.

⁴¹² Adı geçen eser, s.8.

⁴¹³ İbrahim El-Dakuki, "El-Anzime El-İza'iyye" (Bağdat: Matbuat Camiatü' Bağdat, 1985), s.20-27.

televizyon dizileri ve radyolar) yayınları çerçevesinde Türk profiline nasıl lanse edildiği özellikle de tiyatro alanında bu lansenin nasıl yansıtıldığı gösterilmektedir. Aşağıda örnekleri verilen tiyatro eserleri bahsedilen noktayı net bir şekilde gözler önüne sermektedir.

İbn-İ Abdeke Tiyatrosu

Bu dizi tiyatrosunda Bağdat Vilayeti'nin Osmanlı hâkimiyeti yıllarında güvenlik açısından yaşamış olduğu istikrarsızlıklar anlatılmaktadır. Dolayısıyla emniyet gücünün zayıf, bekçi sayısının ise azlığından kaynaklanmak üzere hırsızlar ile yol kesiciler ortaya çıkmış ve bu nedenle bölgeye fesat hâkim olmuştur. Nitekim Osmanlı güvenlik güçleri bunları uzaklaştırmak veya yakalama konusunda çoğu zaman başarısız olmuş, yakalayabildikleri ise hapisten kaçarak aynı yolsuzluk işlerine devam etmişlerdir. Osmanlı valisi ise şehvetinin esiri olmuş geceleri yataktan kalkamaz bir durumda gündüzleri de halktan bihaberdir. Hal böyle olunca Bağdat'ın toplumsal adalet ölçütü ortadan kalkmış, idari birimleri rüşvet bürümüş, valinin tutarsızlığı nedeniyle vilayetin gerçek yöneticileri ve söz sahipleri valinin korumaları ile emir kulları olmuşlardır. Bu şartlardan kaynaklı herkesin korktuğu İbn. Abdeke adında bir genç ortaya çıkarak, düzenin, adaletin eski haline dönmesini sağlamak adına, hırsız ve yol kesicilerle mücadele ederek halkın selameti ve güveni uğrunda çaba göstermiştir. Vali kendisine karşı gelen bu genci önce amcası yoluyla ikna etmeye çalışmış ancak bu çalışmaları sonuç bulamayınca, genç valinin adamlarının birisi tarafından öldürülmüş.

İbni Abdeke; iyilik, bağlılık, insaf ve insaniyete örnek olarak adeta Arapların Robin Hood'u mahiyetine mazhar olurken vali; kibirliliği, aptalca idaresinin bozukluğu ve kadınlara karşı olan şehvetinin köleliği ile vafedilmiştir.

Irak tarihinin Osmanlı dönemini anlatan çok sayıda; “Kurt ve Şehrin Gözü”, “Kartal ve Şehrin Gözü” ve “Üç Şehrin Hikâyesi” gibi tiyatro dizileri Bağdat ve diğer Irak şehirlerinde sosyal sorunları konu edinmişse de Türk veya Osmanlı yönetici ya da bireylerine değinmemiştir. Ancak İbni Abdeke tiyatro dizisi diğerlerinden farklı olarak, valilik konumunun önemi hesabıyla bir yandan Osmanlı valisi şahsiyetine diğer yandan da İttihatçı kadronun halka yaşatmış olduğu zulümleri konu alarak Türk şahsiyetinin kötülüğüne vurgu yapmıştır.

Toprağın Kardeşleri Tiyatrosu

1912 yılında Osmanlı Devleti ile İtalya arasında meydana gelen Trablusgarp Savaşı günlerini konu edinmiş otuz bölümlük bu tiyatro dizisinin 1996 yılının Ramazan ayı boyunca her gün bir bölümü Suriye Devlet Televizyonu'nda yayınlanmıştır. Ki Reşit Paşa'nın sadrazam, Ahmet Cemal Paşa'nın harbiye nazırı, Talat Paşa'nın ise dâhiliye nazırı olduğu bu yıllarda Osmanlı Devleti Kuzey Afrika'daki son kalesini kaybetmiştir. Ayrıca bu tiyatrodaki, Osmanlı Türklerinin Arapları nasıl angarya işlere sürükledikleri, hapishanelerde işkenceler çektirdikleri, kadınlarını esir alıp sultan saraylarında zorla çalıştırdıkları ve dolayısıyla Arap haklarının düşmanca ihlal edildiği anlatılmaktadır. Çünkü Osmanlılar Araplara karşı faşist bir siyaset gütmekte idiler. Hatta kan dökücü Cemal Paşa Araplara hitap ederek; "Arap milleti diye bir kavram yoktur. Bununla ilgili söylenenler hırlamaktan başka bir şey değildir. Çünkü herkes Türk'tür." Hatta ve hatta Arap gençler savaş döneminde zorla cephelere sevk edilirler ve buna itiraz edenlerin sonu idam olur idi. Zira Cemal Paşa'nın yüzüne: "Ey mağrur Yahudi!" diyerek bağırarak Arap gencin sonu da idam olmuş idi. Nitekim bazı Arap askerlerinin savaşların birinde bu savaşların birisinde öldürülmesi ile Osmanlı ordusunda görev yapan Arap komutanlar askeri kışladaki Osmanlı bayrağını indirerek ayakları altında çiğnemişlerdi. Diğer yandan ise bu tiyatro, Haşimilerin İngilizler ile birlikte hareket ederek aynı şekilde Araplara işkenceler ettiğini anlatılmaktadır. Bu nedenle Türk hükümeti ve Ürdün hükümeti bu tiyatronun Suriye'nin resmi televizyonunda yayınlamasına itiraz etmişlerdir⁴¹⁴.

Nura Tiyatrosu

Yirmi bölümden oluşan bu tiyatro dizisinde 1915-1934 tarihleri arası Lübnan'da meydana gelen sosyal olaylar anlatılmaktadır. Yani Fransız boyunduruğu yılları dâhil olmak üzere Osmanlı döneminin son yıllarından başlayıp Lübnan istiklaline kadar olan tarihi süreç kapsamaktadır. Dolayısıyla Nura adındaki Lübnanlı bir kadının mezkûr zaman dilimi çerçevesinde yaşamış olduğu acı, hüznün, sevinç, emek ve vermiş olduğu mücadele bu dizidetüm Lübnan halkının hayat öyküsüyle özdeşleştirilmiştir.

Tiyatronun yapımcısı Şükrü Enis Fahuri; Nura öyküsünün 1915 yılında başladığına dikkat çekerek bir yandan Osmanlı'nın son üç yılında İttihatçılar döneminde meydana gelen olayları diğer yandan da Ahmet Cemal Paşa'nın Osmanlı genelkurmay başkanlığı ve Biladüş-Şam ordusunun genel komutanı olarak atanmasıyla Suriye ve Lübnan'da her

---

⁴¹⁴ Tişrin, 24.01.1999.

alandaki halka uygulamış olduğu baskı ve zulümlerin yanı sıra bu tutumun getirdiği Arap ayaklanmalarına vurgu yapmıştır⁴¹⁵.

Osmanlı döneminin son beş yılını konu edinen bu üç tiyatronun öyküleri incelendiğinde, o dönem Arap vilayetlerinde sosyal, güvenlik, siyasal ve ekonomik durumun vahim olduğunu söylememiz mümkündür.

Toprağın Kardeşleri ve Nura Tiyatroları Osmanlıyı işgalcilikle nitelendirirken, İbni Abdeke ve Bağdat televizyonunda yayınlanan çoğu tiyatrolarda Osmanlı yönetimine karşı aşırı derecede eleştirilerde bulunulmuş ancak buna rağmen Osmanlı işgalci olarak görülmemiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti konusunda ise bu cemiyetin işgalci olduğu hususunda diğer iki tiyatro ile hemfikir olunmuştur. Nitekim medya devletler ile hükümetler açısından önemli ve etkili bir silah konumunda olması hesabıyla, bu faktör çıkarlar doğrultusunda toplumları belirli hedeflere yönlendirmek amacıyla hasım taraflara karşı kullanılmakta büyük role haiz olmuştur. Dolayısıyla bu üç tiyatronun muhtevasından yola çıkılırsa, Arapların Türklere karşı bakış açılarında ihtilaflar olduğu görülmektedir⁴¹⁶.

Üçüncüsü: Edebiyatta Türk Profili-Modern Arap Şiiri Modeli

Arap üniversitelerinde okutulan ister resmi veya genel kültür kitapları ister edebiyat tarihi kitapları olsun, Osmanlı döneminin son yıllarında İttihatçıların uygulamış olduğu Türkleştirme politikası sonucu Arap edebiyatının o dönemlerde çöküş çağını yaşadığını vurgulamışlardır. Dr. Muhammed Abdülmünim Hafaci'ye göre "Mısır'ın Türkler tarafından fethedilmesinin akabinde fikri hareketin yapıları çöküşe uğramış, Mısır toplumunda hayat ile güç faktörleri çökmüş ve ilim ile edebiyat hususları azalmış, kültür standartları düşmüş ve geçmiş asırların kutlanmış olduğu bilge nesil ortadan kaybolmuştur."⁴¹⁷ Çünkü Osmanlılar "beraberinde getirmiş oldukları şecaat, kötülük, vahşilik ve acımasızlıkla bu ülkenin hakimiyetini ele geçiren bir kavimdir. Dolayısıyla ülke cahillerin elinde cehalet kasırgaları, kaos ve kötü yönetilmeye maruz kalmıştır ki vahşet ve ihanetle muamele edilirken özgürce, refah içinde yaşamak olağandışı bir durumdur."⁴¹⁸

⁴¹⁵ El-Şark El-Avsad, 08.09.1999.

⁴¹⁶ "İdeolojiye karşı çıkma", Cabir Asfur ile Röportaj, El-Ahram El-Arabi, (5 Aralık 1998).

⁴¹⁷ Muhammed Abdülmünim Hafaci, El-Hayat El-Edebiyye Bade Sukut Bağdat hatta El-Asr El-Hadis, (Beyrut Darü'l-Celil, 1990), s.153.

⁴¹⁸ Cemil Said Abdürrezzak Muhyeddin ve Ahmed Hamid El-Şerbeti, Tarih el-Edeb el-Arabi el-Hadis (Bağdat: Matbaa-yı Bağdat, 1949), s.44.

Arap dünyasının doğu ve batı kanadındaki düşünce erbabı ve hakim kesimlerin bakış açıları birbirleriyle örtüşürken, Türklerin hakim oldukları Arap diyarlarında Türkleştirme operasyonlarına kalkıştıkları konusundaki düşünceleri ihtilaf göstermektedir. Öyle ki Faslı yazar Mustafa El-Zebbah'a göre "İslam alemini ıslah etme çağrısında bulunan yeni Selefi hareket Arap dünyasında Türkleştirme, yabancılaştırma ve cahilleştirmeye karşı bir tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır."⁴¹⁹ Bu nedenle Enis el-Makdisi'ye göre "19.yy'ın ortalarında Lübnan sahasında meydana gelen anlaşmazlıklar Osmanlı Devleti'nin bozuk siyasetinin bir sonucudur."⁴²⁰

Ancak Haldun Satı' El-Husari, Arap Milliyetçiliğinin öncüsü olan babası Satı' El-Husari'nin düşünce araştırmalarına dayanarak "Osmanlıların Arapçaya saygılı kimseler" olduğunu savunmaktadır⁴²¹. Dr. Abdülcelil El-Temimi'ye göre ise "Osmanlıların Arapçayı koruyup savunduğunu ve onu fıkıh ve tarihi yazma aracı olarak kullandıklarını söylemek kesinlikle yanlış olmaz."⁴²²

Buna binaen Arap edebiyatçılarının gözünde türk imajı kültürel ve hakim kesimlerin Türkler hakkındaki görüşlerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bundan kaynaklı olarak batı ve doğu Arap dünyasında çağdaş Arap şiirinin Türk profili hakkındaki çizmiş olduğu imajı belirlemek gerekmektedir. Oysaki çağdaş Arap şiirinde Türkleri konu edinen tüm kasidelerinin model şiirleri çerçevesinde Türk profiline dair olumlu ve olumsuz olarak her iki görüşün boyutlarını temsil eden kasideler analiz kapsamında satır sayıları da göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

Fakat o profillerin detaylarını aktarmadan önce şunu belirtmek gerekir ki; Osmanlı inkilabından itibaren (1908) günümüze kadar Türkler hakkında yazılan şiirler, Türklere dair eleştiriler ve çok sayıda kötümser vasıfların iradına rağmen ayrılığın acısı ve çağın mağduriyetine yönelik sitem ve şikâyetler içermektedir. Özellikle de bu şiirlerin yazarları Osmanlı taraftarıydı ki dini, tarihi ve ortak miras bağları çerçevesinde Osmanlıdan kopmamak ve ilişkileri sürdürme rağbetindeydiler. Lakin İttihatçıların uyguladığı Türkleştirme politikasına veya Osmanlı Birliği çatısı altında azınlıklara karşı şovenizm,

⁴¹⁹ Mustafa El-Zebbah, El-Raid Fi-Diraseti'l-Edebi'l-Arabi Lil-Tullab, 2.Baskı (Rabat: Mektebetü'l-Maarif, 1982), s.13.

⁴²⁰ Enis El-Makdisi, El-Fünun El-Edebiyye ve Alamiha Fi-Nahdatü'l-Arabiyye El-Hadise, 4.Baskı (Beyrut: Darü'l-İlim Lil-Melayin, 1984), s.29.

⁴²¹ Bkz: Haldun Satı' El-Husari'nin, Abdulkadir Zebadi'nin "Gevr el-İslam vel-Arabiyye Lugaten ve Sakafeten fi Tekvin Mukavvimat el-Kavmiyye el-Arabiyye ve fi Baas el-Vai el-Kavmi el-Arabi", isimli araştırmasını değerlendirmesi; El-Kavmiyye el-Arabiyye vel-İslam'a iletilen varaka; Arap Birliği Araştırmaları Merkezi'nin düzenlemiş olduğu düşünce sempozyumu tartışmaları ve araştırmaları (Beyrut: Merkez, 1981), s.121.

⁴²² Abdülcelil El-Temimi, Dirasat fi el-Tarih el-Arabi-el-Osmani, 1453-1918 (Zağvan, Tunus: Merkez el-Dirasat vel-Buhus el-Osmaniyye vel-Moriskiyye vel-Tevsik vel-Malumat "Sermedi", 1994), s.15.

üstünlük bakışa ya da Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla hilafetin kaldırılması sonucu kurulmuş olan yeni Türkiye Cumhuriyeti ile Arap ülkelerinin ikili ilişkilerine karşı olumsuz tutumlar sergilemişlerdir.

Nitekim Arap şiirinin öncüsü Ahmet Şevki şiirlerinde Türkleri en çok konu edinen şairdir ki bu konuda 10'dan fazla şiiri bulunmaktadır. Öyleki bu şiirlerinde kuruluşu ve çöküşü itibariyle Osmanlı hilafetini İslam Birliği olarak nitelendirmiştir. Dolayısıyla bu konuda Osmanlıyı alkışlayan, selamlayan ve ağıtlar içeren kasideler de yazılmıştır ki bunlardan bazıları şunlardır: “1-Emirü'l-Müminin, 2-Osmanlı Düsturu, 3- Yeni Endülüs, 4- İslam Hilafeti, 5- Türk Devrimcilere Selam” vesaire...

Şevki, Sultan II. Abdülhamid'in (1842-1918) 1905 yılında müminlerle birlikte Cuma namazını eda ederken bir Ermeni genç tarafından kendisine yönelik düzenlenen bombalı saldırıdan (Hedef isabete uğramayıp Sultanın beraberindeki çoğu müslümanın yaralanmasına ve ölümüne neden olmuştur.) kurtuluşunu kutlayan “Emirü'l-Müminin” Kasidesinde Peygamberin halifelerinden birisi olan Müslümanların halifesi sultanın sanki kıyafeti içerisinde kaderine yazılından başka bir şey yaşamayacağını gösterdiğini, Allahın evlerinin bu vakayı kabul etmeyip Rabbinden Müslümanları fitneden korumasını dilediğini ve Sultanın kurtuluşunun Allahın nimetlerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Zira Sultan 30 yıllık hakimiyeti süresince Müslümanların birliğini sağlamış ve onları kafirlere karşı korumuştur. Dolayısıyla Sultanın bu suikast girişiminden kurtulmasıyla birlikte İslam ümmeti büyük bir musibetten kurtulmuştur⁴²³. Bu şiirini ise şu şekilde kaleme almıştır:

قصيدة ميراً المؤمنين

هنيئا أمير المؤمنين فإنما نجاتك للدين الحنيف نجاة
هنيئا لطفه والكتاب وأمة بقاؤك إبقاء لها وحياة
أخذت على الأقدار عهدا وموثقا فلست الذي ترقى إليه أداة
ومن يك في برد النبي وثوبه تجزه إلى أعدائه الرميات
يكاد يسير البيت شكرا لربه إليك ويسعى هاتفا عرفات
وتستوهب الصفح المساجد خشعا وتبسط راح التوبة الجمعات
وتستغفر الأرض الخصب وما جنت ولكن سقاها قاتلون جناة
وتثني من الجرحى عليك جراحهم وتأتي من القتلى لك الدعوات

⁴²³ Ahmet Şevki, El-Mevsua el-Şevkiyye: El-Amal el-Kamile, Derleme, Düzenleme ve şerh:İbrahim El-Ebyari, Mecmua 9, (Beyrut: Darü'l-Küttap El-Arabi, 1995), cilt.2, s.413-420.

ضحكت من الأهوال ثم بكيتهم
 تثاب بغاليه وتجزى بطهره
 وما كنت تحييهم فكلهم لربهم
 رمتهم بسهم الغدر عند صلاتهم
 تبرا عيسى منهم وصحابه
 يعادون دينا لا يعادون دولة
 ولا خير في الدنيا ولا في حقوقها
 بأي فؤاد تلتقي الهول ثابتا
 إذا زلزلت من حولك الأرض رادها
 وإن خرجت نار فكانت جهنما
 وترتج منها لجة ومدينة
 تمشيت في برد الخليل فحضتها
 وسرت وملء الأرض حولك أدرع
 ضحوكا وأصناف المنايا عوابس
 يحوطك إن خان الحماة انتباههم
 تشير بوجه أحمدي منور
 يحي الرعايا والقضاء مهلل
 نجاتك نعمى للاله سنية
 فصير أمير المؤمنين ثناءها
 إذا لم يفتنا من وجودك فانت
 بلونك يقظان الصوارم والقنا
 سهرت ولذ النوم وهو منية
 فلولاك ملك المسلمين مضيع
 لقد ذهبت راياتهم غير راية
 تظل على الأيام غراء حرة
 حنيفة قد عزها وأعزها
 حماها وأسامها على الدهر منهم
 غمام في محل السنين هواطل
 تهادت سلاما في ذراك مطيفة
 تموت سباع الجو غرثى حيالها
 بدمع جرت في إثره الرحمات
 إلى البعث أشلاء لهم ورفات
 فما مات قوم في سبيلك ماتوا
 عصابة شر للصلاة عادة
 أتباع عيسى ذي الحنان جفاة
 لقد كذبت دعوى لهم وشكاة
 إذا قيل طلاب الحقوق بغاة
 وما لقلوب العالمين ثبات
 وقارك حتى تسكن الجنبات
 تغذى بأجساد الورى وتقات
 وتصلى نواح حرها وجهات
 سلاما وبردا حولك الغمرات
 ودرعك قلب خاشع وصلاة
 وقورا وأنواع الحتوف طغاة
 ملائك من عند الإله حماة
 عيون البرايا فيه منحسرات
 يحييه والأقذار معتذرات
 لها فيك شكر واجب وزكاة
 مآثر تحي الأرض وهي موات
 فليس لآمال النفوس فوات
 إذا ضيع الصيد الملوك سبات
 رعايا تولاها الهوى ورعاة
 ولولاك شمل المسلمين شتات
 لها النصر وسم والفتوح شيات
 محجلة في ظلها الغزوات
 ثلاثون ملكا فاتحون غزاة
 ملوك على أملاكه سروات
 مصابيح في ليل الشكوك هداة
 لها رغبات الخلق والرهبات
 وتحيا نفوس الخلق والمهجات

سنتت اعتدال الدهر في أمر أهله
فأنت غمام والزمان خميلة
وأنت ملاك السلم إن ماد ركنه
أكان لهذا الأمر غيرك صالح
ومن يسس الدنيا ثلاثين حجة
ملكت أمير المؤمنين ابن هاني
ومازلت حسان المقام ولم تزل
زهدت الذي في راحتك وشاقتي
ومن كان مثلي أحمد الوقت لم تجز
ولي درر الأخلاق في المدح والهوى
نجت أمة لما نجوت ودوركت
وصين جلال الملك وامتد عزه
وأمن في شرق البلاد وغربها
سلامي عن هذا المقام مقصر

فبات رصيا في دراك وباتوا
وأنت سنان والزمان قناة
وأشفق قوام عليه ثقات
وقد هونتته عندك السنوات
تعنه عليها حكمة وأناة
بفضل له الألباب ممتلكات
تليني وتسري منك لي النفحات
جوائز عند الله مبتغيات
عليه ولو من مثلك الصدقات
وللمتنبي درة وحصاة
بلاد وطالت للسريير حياة
ودام عليه الحسن والحسنات
يتامى على أقاتهم وعفاة
عليك سلام الله والبركات

Şevki daha önceleri Sultan II. Abdülhamid'in en yakını olanlardan basın denetmeni Ahmet İzzet Paşa'yı eleştiren bir kaside kaleme almıştı. Fakat II.Abdülhamid'in 1909 yılında tahttan indirilmesiyle birlikte basın üzerindeki denetimin lağvını metheden şiirler yazmış ve o dönemlerde istibdatçıların fikir erbaplarından alıp götürdüklerine ve Sultanla beraber halka uyguladıkları zorbalıklara vurgularda bulunmuştur ki bu şiir şu şekilde kaleme alınmıştır⁴²⁴.

الرقباء

لنا رقيب كان ما أثقله
لو ابتلى الله به عاشقا
لو دام للصحف ودامت له
إذا رأي الباطل غالى به
لو خال بسم الله في مصحف
وعزة الله بلا عزت

الحمد لله الذي رحله
مات به لا بالجوى والوله
لم تنج منه الصحف المنزله
وإن بدا الحق له أبطله
تغضب تحسينا محا البسلمه
لا تنفع القارى ولا خردله

⁴²⁴ Adı geçen eser, Mecmua 4, s.371-372.

جرائد الترك على عهده
إن تذكر الخنجر لفظا تصب
وإن تصف قنبلة لم ينم
الشرب بالشر فيا قوم لا
فحاصروا الأبواب واستوقفوا
إن كان في السلة تفاحة
أو جيء بالشرشر له فاملأوا
أو اشتهى الأبيض من ملبس
ذلك يا قوم جزاء امرئ
كانت بلا شأن ولا منزله
من شدة الذعر به مقتله
من هول ذكرى حادث القنبلة
إثم إذا راقبتمو منزله
من أخرج الزاد ومن أدخله
ضعوا له موضعها حنظله
مكانها من علقم جردله
قولوا له الأسود ما أجمله
كم غيّر الحق وكم بدّله

Şair Faris El-Huri Cemal Paşa'nın idam ettiği şehitlere dair "Şehitlerin Anısına" adlı şiirinde Abdülhamid'i tahttan indirip yerine Sultan V. Mehmed'i (Reşat 1844-1918) getiren İttihatçıların acımasızlığı, saldırıları ve zulümleri ile Firavun ve Neron'un zulümlerini karşılaştıran bir kaside kaleme almıştır ki bu kaside şu şekildedir:⁴²⁵

⁴²⁵ Sami El Keyali, El-Edep el-Arabi el-Muasır fi Suriye, 1850-1950 (Kahire: Camiatü'l-Düvel El-Arabiyye, El-İdare El-Sakafiyye; Darü'l-maarif, 1959), s.178.

ذكرى الشهداء لفارس الخوري

كان التجلد في البلوى يؤاتيني
ضاق الفؤاد بآلام تبرحني
وطارد الهم عن عيني الرقاد وهل
أين الصفاء الذي قد كنت أمنحه
من كل مناعة باتت تسامرني
قضى على صفو أيامي وبدا له
أصبو لكل كئيب في الديار ولا
أجيب دعوة من أدعو لمأتمه
وكفكفوا لحظات النور عن بصري
فإنني حلف هم لا يفارقني
كيف السبيل إلى يوم تصح به
بل كيف ينأ لي عيش ويسعدني
ومعشري بين مطرود ومنتبذ
أبكي ومعدرة عيني إذا ذرفت
على النجوم الدراري التي أفلت
على ظلال الأفانين التي قصفت
على الشيوخ، على رهط الفتوة بل
على مناهل فضل غاض كوثرها
فياصل الحزم غراء شمائلهم
بيض الصحائف ما هانوا ولا غدروا
قد عابهم بقضاء التترك أنهم
ضحوا بهم وأسروهم إلى حفر
فاستنطق الرمل عما ضمن حفرته
ما كان أفجعه صباحاً طلعت به
ما لاح نورك إلا بعد أن غربت
من كل أروع عنوان المضاء به

فماله حين أدعو لا يلجيني
وفاجعات بنار الوجد تكويني
تنام مقلة موتور ومغبون
للنفس من خفرات الغيد والعين
من خمرة الحب أسقيها وتسقيني
من أمره الأمر بين الكاف والنون
أوي إلى غير محروب ومحزون
وإن دعيت للهو، قلت خلوني
فنظرة من شعاع الشمس تؤذيني
ورب قلب على الأحزان مرهون
جروح قلب برمح الجور مطعون
دهري وتعيشني الدنيا وترضيني
عبر الفيافي، ومصلوب ومسجون
على الغطاريف منها والأساطين
وأطلعت من دموعي كل مخزون
وأطول شوقي إلى ظل الأفانين
على الليوث، على الغر الميامين
وخلفت ورد زقوم وغسلين
معالم للهدى، شم العرانيين
أنقى وأطهر من زهر البساتين
أصحاب قلب بحجب العرب مفتون
في الرمل من غير تكفين وتلقين
من كل ندب بقاع الرمل مدفون
يا بوم «بيروت» بل يا يوم «جبرون»
فينا شمس الهدى والعزم والدين
يمشي إلى الموت لا يمشي إلى الهون

كيف التأمسي إذا طلعت دماؤهم
وهل تجلد موتور بمدمعه
أريد قوماً مغاويراً لشأرهم
أبكي على أمة لج الشقاء بها
العز غادرها والذل جاورها
ولى الزمان عليها كل معتسف
من معشر جعلوا جلى مفاخرهم
مثل الزرايزر في أدبار دولتهم
بيارق في رقاع الشؤم رافعة
قالوا سياستهم والغدر ديدنهم
يستدرجون بحلو القول مأربهم
لاحت لهم فرصة في العرب سائحة
دسوا لنا كل مغتر يعيث بنا
تحللوا السلب والتمثيل فانبعثوا
جاحوا البلاد بفعل ليس يقحمه
لم يكفهم برجال العرب ما فتكوا

فالدمع مهما تجارى لا يؤاسيني
قبلي لأقنع منه اليوم بالدون
في معقل النسر أو في معقل النون
تجري إلى طالع بالبؤس مقرون
والدهر ساورها بعد ابن هارون
من طينة البغي والطغيان معجون
منهاج جنكيز أو أنماط نيرون
وعند إقبالهم مثل الشواهين
رؤوسها فوق هامات الشواهين
سياسة العدل والإحسان واللين
وفي حلاقيمهم سم الشعابين
فنكلوا واستباحوا كل قايون
نهباً ويرجع في أموال قارون
وخرّبوا كل معمور ومنسكون
أضرى الوحوش ولا أطفى الشياطين
حتى محا آية الزيتون والتين

* * *

قل للألى عفروا حر الوجوه على
وكل من حملوا الأقلام واندفعوا
ماذا دهاكم وفيكم أهل منزلة
ما أحدثوا في ديار العرب موبقة
هل سركم صلبهم أحرار أمتكم
أما سمعتم شهيق الباكيات ولا
ولا اطلعت على ما كان من عبر
سلوا فلسطين تنبئكم حوادثه
الأمنون به صارت مقابرهم
وما رثيتم لنا في يوم نكبتنا
هي المنافع قد أعمت بصائرهم
حتى تركتم لكم في قومكم صحفاً

أقدام طاغية دامي السكاكين
جرباً إلى السبق في تلك الميادين
حتى اشدتم بتمداح الملاعين
حتى صدعتم بتحبيد وتحسين
أم راقكم هتك أعراض الخواتين
شكوى السجين وأنات المناكين
منشورة بين بيروت وصنين
وما جرى فيه من «يافا» لـ «حبرون»
حواصل الطير أو جوف السراحين
وقد رثى فيه أهل الهند والصين
وأنطقتكم بقول غير موزون
مشؤومة بين دفات الدواوين

Iraklı şair Abdülmühsin El-Kazîmi aynı anlamları taşıyan, Osmanlı'nın son dönemlerinde İttihatçıların hâkimiyeti kötüye kullanarak azınlıklara yönelik izlemiş oldukları istibdadi ve zalimce politikalarını vurgulayan “Nice Fetihler Nice Gazalar Yaptık” adlı kasidesini şu şekilde kaleme almıştır⁴²⁶.

كم غزونا وكم فتحنا لعبد المحسن الكاظمي

مخلف الظن عاود الطامعينا وافق القصد أن رأيت وفاقاً حسب المستريب أنا سنبقى كيف يبقى بنو المعالي على ما أيها السيف! قولك اليوم فصل أرحم فعلك الذي إن رأوه كفروا بالجميل عمداً فمثل قل لقوم جاءوا البلاد ورأوا لا نبيع الأوطان بالثمن البخس تلك أوطان مجدنا وعلاننا أيها الطامعون! طاش حجاكم أتخالون أنكم قد أصبتم ولعمري مهما تفنن ذو المك نحن أدري بما وراء الخفايا ارجعوا واخذعوا سوانا فإننا واتركونا وشأننا وتنحوا فإذا كان همكم ما عنانا أولم تملكوا عصوراً عصوراً إذهبوا لا رجعتم من بغاة ينعم الظالم العنيد ويهنا نحن أم أنتم إذا قيل فضل نحن أم أنتم إذا قيل إدلا نحن أم أنتم إذا قيل كفاء أفلا تذكرون ما كان منا أولم ننشر الحضارة في الأر أولم نرشد الأنام إلى القصد

أو يثوبوا إلى الهدى نادمين واختلف أن رأيت مختلفينا والرزايا تنوشنا قانطينا أنطق الصخر لوعة واجمينا أرحم كيف يحكم الحاكموننا طأطأوا هامهم له مرغمينا لهم آية بها يؤمنونا إرجعوا عن بلادنا خاسئينا ولا نشترى الرخيص ثميننا لم نزل في العلى بها عالينا إن ظننتم طلاءكم يغرينا أم تظنون أننا مخطئوننا ر فلسنا عن مكره غافلينا ما تراءى أمامنا المغرونا قد قضينا الزمان مخدوعينا نحن أدري بما يعز الشؤوننا فأريحوا نفوسكم وذرونا أولم تحكموا قروننا قروننا أصبحوا سبة على العالمينا في قرانا ونحن محروموننا يتباهي بأمله الأفضلوننا ج يضيئون منهج المدلجينا يتولى أموره الأكفؤونا إن نسيتم فإننا ما نسينا ض وأنتم بجهلكم منطوونا بد وأنتم في الغي تحتبطونا

⁴²⁶ Abdülmühsin El-Kazîmi, Divan Abdülmühsin El-Kazîmi, Derleyen ve Hazırlayan: Rebab El-Kazîmi, (Bağdat: Kültür ve Enformasyon Bakanlığı Yayınları), 1.Mecmua, s.165.

أولم نطلق العقول من الأسر
ما دعونا إلى الهداية إلا
أي أمنية تبلغتموها
أولم تعلموا إذا ما أمتم
أثمي فوننا بمنزلة المور
نحن قوم إذا بنا ذهب الدهر
فإذا كان بالهداة افتخار
فتعالوا لسيد الخلق طه
هل إمام لديكم كعلي
ألى العرب والصحاب كرام
فإذا ما الحروب شبت لظاهما
لا يزالون والجروح قصاص
عرب كلنا وأنتم من الضلة
نحن نور الإله الأرض من ذا
كم غزونا وكم فتحنا وكان ال
فاذكروا إن نسيتم أحد اليوم
واذكروا غير تلك من واقعات
تعلموا أنكم قساة عتاة
تدعون الإيمان كذباً وزوراً
زدتم قسوة وكبراً فأمسى
أي شيء بعد التآله ترجو
قد أصبتم من الورى من أصبتم
لستم يا حشالة الناس إلا
فإذا كان في الثراء غناء
اعجلوا أو تهملوا ما أردتم
وافعلوا أشنع الفعال وقولوا
حسبكم حسبكم فقد طفح الكيد
فاصنعوا اليوم يا بغاة البرايا
وتنادوا ما شئتم أن تمادوا
واعيشوا في البلاد طولاً وعرضاً
إن يوم الحساب مهما تناءى

ر وأنتم للجهل مأسورون
وركنتم إلى الضلال ركونا
إن قتلتم رجالنا العاملينا
واحداً ألف واحد تحبوننا
ت ونحن للموت مخلوقونا
ر بقينا بذكرنا خالديننا
بسناه الهداة يفتخروننا
وإمام الأئمة الثقفينا
أم نبي كسيد المرسلينا
أم إليكم صحابه ينتموننا
جعلوا جمرها طلى الموقديننا
يضمدون الجرحى ولا يجهزوننا
أنتم بنورنا ترشدوننا
بأباطيل غيبه يطفئينا؟
عدل مبنى غزاتنا الفاتحيننا
وبدراً وأختها صفينا
ثملاً الكون هزة ورنينا
لم يراعوا الحسنى ولا يرحمونا
ويآيات ربكم تكفروننا
ذاك فرعونكم وذا نبيروننا
ن وماذا من الورى تستغفوننا؟
بل أصبتم نفوسكم عامديننا
نفسراً من دناءة مشريننا
عن علاء فأنتم الأعلونا
فذوو الغايتين منتظروننا
مثل هذا فليفعل الفاعلوننا
ل وغطى سهولنا والحزوننا
بالبرايا ما أنتم صانعونا
واخلقوا للوغى فتونا فنوننا
وافسدوا في الورى كما ترغبوننا
فهو دان من أعين البصريتنا

Ancak Kazımı İttihatçıların 1908 yılında gerçekleştirmiş oldukları Osmanlı Devriminin hayırlara vesile olacağını müjdeleyerek II. Meşritiyetin ilanını mehthetmekle birlikte Sultan Abdülhamid'in zulmünü, zorbalığını ve istibdadını içeren "Düstura Selam" adlı kasidesini kaleme almıştır⁴²⁷.

تحية الدستور للكازمي

خطوب لآمال الكرام سواحق
له علم يغشى النواظر خافق
كهول وضجت جلة ودرادق
نحورهم تلك السهام الموارق
ومد علينا من رشاد سرادق
كذا يعلو صديق ويسفل مارق
غزاه من الجيش المظفر ساحق
ولا عصمت رب سرير الخنادق
ولم تغنه تلك الحصون الشواهدق
وولى وغربان النحوس نواعق
لما أقصدته المصيمات الرواشق
فقلت وهو للناكثين موثق
لما نصبت للمجرمين المشانق
كأن لم تكن إن فهت يوجم ناطق
فيحرج عات أو يتبه مضائق
فيسلب والمغرور بالدهر واثق

إذا ما ذكرنا عهد يلدز مثلت
طغى الظلم حتى صار في كل بقعة
ولما علا السيل الزبى وتزافرت
أراشوا سهاماً للمروق فمزقت
نقوض عنا من ضلال سرادق
فيا نعم ما وافى ويا بش ما مضى
ولما أراد الله سحق غروره
فما حجبت أسوار يلدز شيخها
ولم تجده أعوانه وغواته
تولى وأقمار السعود طوالع
ولو أنه أعطى الخلافة حقها
وقالوا يمين المالكين موثق
ولولا حنوث المالكين وغدرهم
أدب فروق ما عهدتك صامتاً
حسبت زمان السوء يخلد عمره
وفاتك أن الدهر يعطي وينثني

⁴²⁷ Adı geçen eser, 2. Mecmua, s.128

Derviş Vahdeti 13 Nisan 1909 tarihinde İttihatçılara karşı bir ayaklanma girişiminde bulunup Osmanlı devletinde İslam şeriatının uygulanması talebinde bulununca İttihatçılar, Sultan Abdülhamid'i bu harekete destek vermekle suçlamışlardır. Dolayısıyla Mahmut Şevket Paşa komutasında Selanik ordusu "ayaklanma bastırıldıktan sonra tahttan indirilen Abdülhamid'in desteklediği bu gerici hareketi bastırmak için"⁴²⁸ harekete geçmiştir. Mahmut Şevket Paşa (1856-1913) İttihatçıların 1913 yılında ikinci kez gerçekleştirmiş oldukları devrim sonrası (Babı Ali Baskını) başbakan olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir. Iraklı şair Maruf El-Rasafi (1881-1945) Derviş Vahdeti hareketini bastırmak için yola çıkan Selanik Ordusunu konu edinen uzun bir kaside ele almış ve kaside de Abdülhamid'in hâkimiyeti süresince uyguladığı zulüm, istibdat ve baskılardan kurtuluşun iyiliklerini anlatmıştır ki bunun bazı beyitleri şu şekildedir⁴²⁹.

من الحركة الرجعية للرصافي

وقد فتحت لهم فتحاً مبيناً
بحد سيوفه الداء الدفين
سقاهم من عدالته المنونا
له فانحط أسفل سافلينا
إلى درك الملوك الظالمينا
وأفرد لا نديم ولا قريننا
له كي يستريح بها وصونا
غداً بديار أحرار سجيننا
شقاء من تجبره مهيننا
وكم من أهلها قتل المثينا
بجعجة لم يرها طحيننا
شهوراً والشهور مضت سنينا
فصدق من بني الوطن الظنوننا
وأنبأه بصارمه اليقيننا

أتينا دار قسطنطين صباحاً
وظل الجيش جيش الله يشفي
فأزهق أنفس الطاغين حتى
وحطوا قصر يلدز عن سماء
هوى عبد الحميد به هويماً
وأنزل عن سرير الملك خلعاً
فسيق إلى سلانيك احتباساً
ولكن كيف راحة مستبد
ولكن كيف به البلدان تشقى
فكم أزكى بها نيران ظلم
وكان يدير من سفه رحاها
وقد كانت به الأيام تمضي
أتى الجيش الجليل له مغيثاً
وأسقط ذلك الجبار قهراً

⁴²⁸ Tarih Ansiklopedisi, (İstabul, 1986), C.5, s.111, (Türkçe).

⁴²⁹ Maruf El-Rasafi, Şerh Divan El-Rasafi, [Yorum ve açıklama] Mustafa Ali, Divan El-Şiir El-Arabi El-Hadis; 63, Mecmua 3 (Bağdat: Enformasyon Bakanlığı, 1975), s.141.

Balkan Savaşları sırasında 1912 yılında Osmanlı Mukataası Makedonya'nın başkenti Edirne şehri Bulgarların eline geçince şairlerin emiri Ahmet Şevki zamanın açmış olduğu tarihi yara baş tutmadan (Endülüs'te Arap-İslam varlığının çöküşü) İslam birliğinin temsilcisi Osmanlı'dan Makedonya'nın kaybedilerek Bulgarların eline geçmesi üzerine iki olayı birbirine benzeterek bir şiir kaleme almıştır. Ancak Osmanlılar hızlı bir şekilde Arap halklarının kurtuluş ve ilerleme yönündeki ümitlerine zıt olarak baskıcı eğilimlere girişmiş, Arap milletine düşman Turani eğilimleri dayatmış ve Müslüman halkları Türkleştirme ve cahilleştirmeye yönelik girişimlerde bulunmuşlardır⁴³⁰. Bu nedenle Ahmet Şevki Osmanlı memleketlerine ağıt olarak aşağıda belirtilen şiirini İslami bir eda içerisinde kaleme almıştır⁴³¹.

الأندلس الجديدة لشوقي

هوت الخلافة عنك والإسلام	يا أخت أندلس عليك سلام
طويت وعم العمالين ظلام	نزل الهلال عن السماء فليتها
قدر يحط البدر وهو تمام	أزرى به وأزاله عن أوجه
هذا يسيل وذاك لا يلتام	جرحان تمضي الأمتان عليهما
دفن اليراع وغيب الصمصام	بكما أصيب المسلمون وفيكما
لبسوا السواد عليك فيه وقاموا	لم يطو مآتمها وهذا مآتم
فيا نحب وتكره الأيام	ما بين مصرعها ومصرعك انقضت
دول الفتوح كأنها أحلام	خلت القرون كليله وتصرمت
فإذا غفلن فما عليه ملام	والدهر لا يآلو الممالك منذراً
كيف الخؤولة فيك والأعمام	مقدونيا والمسلمون عشيرة
وعلوهم يتخايل الإسلام	أترينهم هانوا وكان بعزهم
طلعت عليك فريسة وطعام	إذ أنت ناب الليث كل كتيبة
وتغير الساقى وحال الجام	ما زالت الأيام حتى بدلت
وشهدت كيف أبيحت الآجام	أرأيت كيف أديل من أسد الشرى
وهل المالك راحة ومنام	زعموك همأ للخلافة ناصباً

⁴³⁰ El-Zebbah, El-Raid fi-Dirasetü'l-Edeb el-Arabi lil-Tullab, s.91.

⁴³¹ Adı geçen eser, s.98.

İttihatçılarını, Osmanlı çatısı altında yaşayan halklara karşı sergilemiş olduğu tutumlar ve İngiliz ve Fransız devletlerine karşı Almanlarla birlikte hareket etmesi, devletin içerisinde hilafete karşı meydana gelen ayaklanmalar ve devletin yabancı-sömürgeci ülkelerin hedefine girmesi, I.Dünya Savaşının ortaya çıkmasına ve nihai olarak yıkılmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Basra'da Osmanlıyla birlikte düşmanlara karşı savaşan Iraklı şair El-Şeyh Muhammed Rıza El-Şebibi'nin "Osmanlılar'ın yanında yer alarak, İngilizler'e karşı savaşma konusunda fetvalar çıkarması Necef'teki Şii din adamlarının da Osmanlı'nın yanında saf tutmasında büyük rol oynamıştır. Bu olayların sonunda Osmanlı'nın çöküşüne dair "El-Veda" isimli bir şiir kaleme almıştır⁴³².

الوداع للشبيبي

<p>هجتتم للعراق أسداً جياعا وأتى من يكيل بالصاع صاعا قال: هذا بناء مجد تداعى ونمى غلة وذر ارتفاعا من سجايا الاعلاق إلا تباعا</p>	<p>ما أسفتم هضم العراق ولكن راح من يقتضي بترك التقاضي أنا ذا لا أقول أكثر ممن لسواكم زاد العراق أتاه قدمتموه هدية ما استبيعت</p>
* * *	
<p>معشر تحسنون عنا الدفاعا سخرت بالقلع كانت قلاعاً؟ وسيغدو هذا العيان سماعاً شحنوا قطرها صدوراً وساعاً</p>	<p>إن بسؤنا ترك الدفاع فأنتم أرايتم تلك القلوب اللواتي إن ذلك السماع صار عياناً ما أظن الدنيا تضيق بقوم</p>

El-Şerif Hüseyin İbn Ali'nin, 1916 yılında İttihatçılara karşı ayaklanma başlatmasıyla birlikte Iraklı şair Abdülmühsin El-Kazımi Arap isyancıları selamlamak ve İttihatçı Cemal Paşa'nın katliamlarını yermek babında "Şimşekleri Parladı" adlı bir kaside kaleme almıştır⁴³³.

⁴³² Ali Abd Şenave, El-Şebibi fi-Şebabihî el-Siyasi: Muhammed Rıza El-Şebibi ve Devruhu el-Fikri vel-Siyasi hatta el-Amm 1932 ([Londra]:Darkofan Lil-Neşr, 1995), s.92-93.

⁴³³ El-Kazımi, Divan Abdülmühsin El-Kazımi, 1. mecmua, s.168.

لمت بروقهم للكاظمي

لمت بروقهم فقلت غوادي
قطعوا بها صلة القلوب ووصلوا
غرسوا القلى وتعهدوه بصيب
حتى نما ذاك القلاء فصوحت
هيهات ما عطف القلوب براجع
ضغن نأصل ليس يرجى قلعه

والدء إن بلغ الصميم فزرعه
أكلت أضالعهم لظى أحقادهم
قصروا عن الحسنى فكان عدوهم
ونأوا عن البغيا وكان مرادهم
ملكوا العباب وانكروا رشفاتنا
زادوا غروراً كلما زدناهم
فلكم تعلقنا برث حبالهم
ولكم فديناهم فكان جزاؤنا
أو ما كفاهم أننا نرضى بهم
مهما بذلنا في سبيل رضائهم
والمجد يأبى أن تذل أنوفنا
قوم غراس الشر من عاداتهم
فكأنهم أخذوا على نطفاتهم
كل ابن باغية إذا جردته
في صورة الإنسان لكن قلبه
قالوا التساوي والإخاء وقولهم
ألفوا الخداع فإن تحول قصدهم
باغين ما برحوا على إغوائهم
ولوا صنائعهم علينا فانبرى
فإذا رجعت إلى (جمال) وفعله
النايش القبر الكريم ممثـل
من ليس يعرف في الأنام له أب
فليعلم السفاك أن أمامه
وسيعلم القوم الذين استذابوا

وإذا بهن صوارم الأحقاد
فلذات صم في الخطوب صلاب
من نار كيد لا بصوب عهد
لبنى الوداد خمائل الأوداد
يوماً ولا إشفاقها بمعاد
وقلى تغلغل عن قلى وعناد
هلك وإن عاجلته بحصاد
إذ لم تجدد بدأ من الأزواد
الناطقين من الورى بالضاد
بالأكرمين العرب شر مراد
من صارد الضحضاح والأثماد
نصحاً تمخض عن صفاء وداد
كتعلق الأرواح بالأجساد
جرع المنون ولظة الأصفاد
كتكافؤ الأنداد للأنداد
لم يرضهم منا سوى استعباد
رغم العلى لمشيئة الأوغاد
يا شر خيم في الأصول وعاد
عهد الشرور تفيه في الميلاد
ألفيت فيه كل وحش عادي
في ساعة الرحمات قلب جماد
ما جف حتى جاء بالأضداد
يوماً فمن جور إلى استبداد
باغين حط منائر الإرشاد
كلُّ يتيه بظلمه المعتاد
ألفيت نيرونا رقيق فؤاد
برفات بدر هدى ورب أيادي
يسطو على الآباء والأجداد
يوماً تجلل صبحه بسواد
أن الذئبات فـسة الآساد

Türklerin kendileri Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde 1919 yılında Osmanlı Devleti'ni I. Dünya Savaşına soktukları için İttihatçılara karşı ayaklanmışlardır. Öyleki İtilaf Devletlerinin Anadolu'yu işgal ettikten sonra 1920 Sevr Antlaşması çerçevesinde ülkeyi devletçiklere bölmeye çalışmışlardır. Kuvayi Milliyeciler bu antlaşmayı aşağılayıcı görerek reddetmişlerdir. Oysaki İngilizler Vahdettin'i (VI. Mehmet) (1861-1926) Osmanlının I.Dünya Savaşındaki hezimetinden sonra 1918 yılında İstanbul Hükümeti'nin başına getirmişlerdi. Bu gelişmeler doğrultusunda Ahmet Şevki işgalcilere, Sultan Vahdeddin'e ve Mustafa Kemal Paşa'nın kanının dökülmesine yönelik fetva veren İngiliz ajanı Şeyhü'l-İslam Mustafa Sabri'nin ihanetine karşı, Milli Mücadele komutanı (Gazi) Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarına övgüler dizdiği şu şiiri kaleme almıştır.

تهته الثوار لشوقي

ملك بنيت على سيوف بنيك
فأخذته حراً بغير شريك
تبني الممالك بالدم المسفوك
وحللت عرشك من قنا مشبوك
جهد الشريف وهمة الصعلوك
وعلى جوانب تبره المسبوك
كالصخر في عصف الرياح النوك
وجهود شعب مجهد منهوك
طلب الحقوق بواجب مقروك
أعوانه بأكفهم لمسوك
أصلوك نار تلصص وفتوك
والأسد شارعة القنا تحميك
شم الجبال رؤوسها لأبيك
هو في السحاب وأنت في أهليك
والقوم من أخلاقهم نححتوك
لرأيت صخرتها أساساً فيك
بشباب خيبر أو كهول تبوك
حتى تذوقني النصر هل نصروك؟
في حلبة الفرسان من حاميك
وفتاك سل حسامه يبنيك
ووجدت نسرك ليس بالملوك
ركن السماك بركنها المسموك
والشرق ينميني كما ينميك
وركبت متن الجهل إذ أطريك

قم ناد أنقرة وقل يهنيك
أعطيته ذود اللبابة عن الشرى
وأقمت بالدم جانبيه ولم تزل
فعمدت تاجك من ظبي مسلولة
تاج ترى فيه إذا قلبته
وترى الضحايا من معاقد غاره
وتراه في صخب الحوادث صامتاً
خرزاته دم أمة مهضومة
بالواجب التمس الحقوق وخاب من
لا الفرد مس جبينك العالي ولا
لما نفرت إلى القتال جماعة
هدروا دماء الأسد في آجامها
يا بنت طوروس الممرد طأطأت
أمعنتما في العز واستعصمتما
نحت الشعوب من الجبال ديارهم
فلو أن أخلاق الرجال تصورت
إن الذين بنوك أشبه نية
حلقوا على الميثاق لا طعموا الكرى
زعموا الفرنسي المحجل صورة
النسر سل السيف يبني نفسه
والنسر مملوك لسلطان الهوى
يا دولة الخلق التي تاهت على
بيني وبينك ملة وكتابها
قد ظنني اللاحي نطقت عن الهوى

رأساً سوى النفر الألى رفعموك
كالحق حصحص من وراء شكوك
رهبان نساك لا عجول نسيك
إن البيان بنجمه ينبيك
أبقى على الأحقاب من ماضيك
وغزا الحديثه ظافراً غازيك

***

كعيون مائك أو ربي وأديك
فوف الرياض ووشيهها المحبوك
أو سال من عقبانه شاطيك
لك من ربي جناته باريك
من ذا الذي من سحرها يرقيك
فإذا جمالك فوق ما تكسوك
كقلاند الخلجان في هاديك
واستضحكت حور الجنان بفيك
وسوالف اللذات في ناديك
من فجرها لولا صياح الديك
وغبوقنا بترابيا وبيوك
لمليحة لعدلت من عدلوك
أمن القلوب وملكها خلعموك
كانت هي المثلى وإن ساءوك
أم ضيعوا الحرمات أم خانوك
قل النصير وعز من يقديك
حين الشيوخ بجية باعوك
بلسان مفتي النار لا مفتيك
كالبوم خلف جدارك المدكوك
كمحمد ورفيقه هجروك

***

من كل نسيرة وذات حلكوك
بهج كأفاق النعيم ضحكوك
تحف الضحى من جوهر وسلوك
في بايها العوالي واد السوكي

لم ينقذ الإسلام أو يرفع له
ردوا الخيال حقيقة وتطلعوا
لم أكذب التاريخ حين جعلتهم
لم ترضني ذنباً لنجمك همتي
قلمي وإن جهل الغبي مكانه
ظفرت بيونان القديمة حكمتي

مني لعمهدك يا فروق تحية
أو كالنسيم غداً عليك وراح من
أو كالأصيل جرى عليك عقيقه
تلك الخمائل والعيون اختارها
قد أفرغت فيك الطبيعة سحرها
خلعت عليك جمالها وتأملت
تالله ما فتن العيون ولذها
عن جيدك الخالي تلفتت الربى
إن أنس لا أنس الشبيبة والهوى
وليلياً لم ندر أين عشاؤها
وصبوحنا من بندلار وشرشر
لو أن سلطان الجمال مخلد
خلعموك من سلطانهم فسليهم
لا يحزننك من حماك خطة
أيقال فتیان الحمى بك قصرنا
وهم الخفاف إليك كالأنصار إذ
المشتروك بمالهم ودمانهم
هدروا دماء الذائدين عن الحمى
شربوا على سر العدو وغردوا
لو كنت مكة عندهم لرأيتهم

يا راكب الطامي يحوب لجاجه
إن جئت مرمرة تحت الفلك في
وأنت قرن التبر ثم تحفه
فاطلع على دار السعادة وابتهل

بالأمس لما آذنت بدلك
والله جل جلاله مذكرك
لم يغف ضدك أو ينم شأنك
بالفرد واستبداده يرميك
عمر يسوسك والعتيق يليك
بعد ابن هند طالما كذبوك
لبسوا طقوس الروم إذ لبسوك
كالبابوية في يدي رديك
كيزيد أو كالحاكم المأفوك
في أي ثوبيه به جاؤوك
ومسلط في غير ثوب عليك
هي حبل ربك أو زمان نبيك

قل للخلافة قول باك شمسها
يا جذوة التوحيد هل لك مطفىء
خلت القرون وأنت حرب ممالك
يرميك بالأمم الزمان وتارة
عودي إلى ما كنت في فجر الهدى
إن الذين توارثوك على الهدى
لم يلبسوا برد النبي وإنما
إني أعيدك أن تري جبارة
أو أن تزف لك الوراثة فاسقاً
فضي نيوب الفرد ثم خذي به
لا فرق بين مسلط متزوج
إني أرى الشورى التي اعتصموا بها

Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi ülkesini işgalcilerden kurtarmayı başarıp 1923 yılının Ekim ayında Türkiye cumhuriyetini kurduktan sonra 1924 yılında İslami hilafeti kaldırmasının yanı sıra Sultan Vahdettin'i sürgün etmiştir. Bunun üzerine Ahmet Şevki bir kaside kaleme almış ve o şiirinde bir yandan Osmanlı hilafetinin ortadan kaldırılmasına ağıtlar yakarken diğer yandan da Türkiye'nin savaştan galip çıkmasını kutlamakla kendi ve halkın sevincini ifade etmiştir. Çünkü şair Osmanlı Hilafetini, kendi ipi çevresinde Müslümanları bir arada tutan ve insanların övünç kaynağı olan bir gerdanlık ve yazma olarak nitelendirmekle birlikte onun çevresinde toplanmayı bir şer'i emir addetmektedir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ü ulu bir komutan, Türklerin atası, devletin temeli ve duvarları olarak görmesine rağmen halifeliği kaldırmasını bir ahlaki zillet olarak nitelendirmektedir. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal'in halkın sahip olduğu değerleri ile şeriatı ortandan kaldırmasını ve Şerif Hüseyin'in İngilizlerin safında Türklere karşı savaşmasını eleştirdiği şu beyitleri kaleme almıştır⁴³⁴:

ونعيت بين معالم الأفراح
ودفنت عند تبلج الأصباح

نعي الخلافة الإسلامية لشوقي
عادت أغاني العرس رجع نواح
كفنت في ليل الزفاف بثوبه

⁴³⁴ Adı geçen eser, mecmua 2, s.507-513.

شيعت من هلع بعبرة ضاحك
ضجعت عليك مآذن ومنابر
الهند والهة ومصر حزينه
والشام تسأل والعراق وفارس
وأنت لك الجمع الجلائل مائماً
يا للرجال حرة موءودة
إن الذين أست جراحك حريمهم
هتكوا بأيديهم ملاءة فخرهم
نزعوا عن الأعناق خير قلادة
حسب أتى طول الليالي دونه
وعلاقة قصمت عرى أسبابها
جمعت على البر الحضور وربما
نظمت صفوف المسلمين وخطوهم
بكت الصلاة وتلك فتنة عابث
أفتى خزعبلة وقال ضلالة
إن الذين جرى عليهم فقهه
أن حدثوا نطقوا بخرس كتائب
استغفر الأخلاق لست بجاحد
مائي أطوقه الملام وطالما
هو ركن مملكة وحائط دولة
أقول من أحبا الجماعة ملحد
الحق أولى من وليك حرمة
فامدح على الحق الرجال ولمهم
ومن الرجال إذا تبريت لهدمهم
فإذا قذفت الحق في أجلاده
أدوا إلى الغازي النصيحة ينتصح
إن الغرور سقى الرئيس براحة
نقل الشرائع والعقائد والقرى
تركته كالشبح المؤلة أمة
هم أطلقوا يده كقيصر فيهم
غمرته طاعات الجموع ودولة
وإذا أخذت المجد من أمية

في كل ناحية وسكرة صاحي
وبكت عليك عمالك ونواحي
تبكي عليك بمدمع سحاح
أعما من الأرض الخلافة ماحي
فقمعدن فيه مقاعد الأنواح
قتلت بغير جريرة وجناح
قتلتك سلمهم بغير جراح
موشية بمواهب الفتاح
ونضوا عن الأعطاف خير وشاح
قد طاح بين عشية وصباح
كانت أبر علائق الأرواح
جمعت عليه سرائر النزاح
في كل غدوة جمعة ورواح
بالشرع عربيد القضاء وقاح
وأتى بكفر في البلاد بواح
خلقوا لفقه كتيبة وسلاح
أو خوطبوا سمعوا بصم رماح
من كنت أدفع دونه والاحي
قلدته الماثور من أمداحي
وقربيع شهباء وكبش نطاح
وأقول من رد الحقوق إباحي
وأحق منك بنصرة وكفاح
أو خل عنك مواقف النصاح
هرم غليظ مناكب الصفاح
ترك الصراع مضعضع الألواح
إن الجواد يشوب بعد جماح
كيف احتيالك في صريع الراح
والناس نقل كتائب في الساح
لم تسئل بعد عبادة الأشباح
حتى تناول كل غير مجاح
وجد السواد لها هوى المرتاح
لم تعط غير سرايه اللماح

لم يوحها غير النصيحة واحي
عن حوضها بيراغه نضاح
وهوى لذات الحق والإصلاح
حتى أكون فراشة المصباح
وفتوح أنور فصلت بصفاح
وشبا براعي غير ذات براح
عزل يدافع دونه بالراح
واليوم مد لهم يد الجراح
يدعو إلى الكذاب أو لسجاح
فيها يباع الدين بيع سماح
وهوى النفوس وحقدتها الملحاح

من قائل للمسلمين مقالة
عهد الخلافة في أول ذائد
حب لذات الله كان ولم يزل
إني أنا المصباح لست بطائع
غزوات أدهم كللت بدوابل
ولت سيوفهما وبان قناهما
لا تبذلوا برد النبي لعاجز
بالأمس أوهي المسلمين جراحة
فلتسمعن بكل أرض داعياً
ولتشهدن بكل أرض فتنة
بفتى على ذهب المعز وسيفه

Ahmet Şevki, El-Barudi, Hafız İbrahim, Cemil Sıdkı El-Zehavi, Maruf El-Rasavi, El-Şebibi, Faris El-Huri, Kırsalın şairi (Reşid Selim El-Huri), Abdülmuhsin El-Kazımi, El-Ahtal El-Sagir (Beşare El-Huri) ve diğerleri gibi farklı inanç, millet ve kültürel eğilimlere sahip Arap şairlerin çoğu 1930’lu yılların sonlarına kadar Osmanlı ve Türkleri övgülerle anmışlardır. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra Türklerle Arapların İslam’ı korumak için düşmanlara karşı birlikte yapmış oldukları savaşları hatırlara getiren kasideler irad etmişlerdir ki bu dönüşümünçüsü Hüseyin Mucib El-Mısri bu bağlamda yazmış olduğu kasidelerinden birisi olan “Türk kardeşlerimize” adlı şiirini şu şekilde kaleme almıştır⁴³⁵:

إلى إخواننا الأتراك حسين مجيب المصري
هي الدنيا لنا كانت
بلقياكم وقد حانت
عميق الصمت ما قلنا
فقلب ناطق عنا

⁴³⁵ Hüseyin Mucib el-Mısri, Şevk ve Zikra (Kahire: Mektebetü'l-İnglo el-Mısriyye, 1981), s.247-249.

مننانا زهرة تاذوى
 وفي جوف الثرى تهوى
 وهما من موتها تحيا
 فسكر القلب بالريا
 وفجر باسم يشدو
 لعين أغمضت يبدوا
 بيمين قدم البشرى
 بخير أفعم البحرا
 بقلب واحد فزنا
 بحبل الدين كم لذنا
 إخاء كان ماضينا
 حمينا الدين فادينا
 جناحي طائر صرنا
 ترانا اليوم قد طرنا
 بأيدي خصنا الرب
 درى ما ضممه القلب
 يمين قد مددناها
 حصون قد أقمناها
 عدو ذاك هل يسمع
 رحيلاً يا ترى أزمع؟
 لنا إيماننا طور
 لشمس حقتنا نور
 هداننا في طريقنا
 فصن يا رب شعبينا

Ancak Salih El-Ömeri daha önceleri takva elbisesine bürünmüş ve hilafet tahtına geçmiş tertemiz olan ve Türk milletini, (kendisini uygarlık köklerinden söküp atan Batı'nın peşine düştüğü için) "Ey Hilafet Ümmeti" adlı sitem dolu kasidesiyle eleştirmektedir⁴³⁶:

إيه . . يا أمة الخلافة للعمري

واطفتني جذوة في القلب تكويني
فالهم يفرج بالشكوى إلى حين
فما الذي بعد هذا الخطب يبكيني
فما دم الحمر يجري في شراييني
قطعت قلبي على الأجداد والدين
كأن في الصدر نيران الجراكين
يفدي لواءها بأرواح الملايين
منارة العدل . . جدوى للمساكين
وإن طوتها خطى الأيام من حين
وأسلمت أمرها أبناء صهيون؟!
وهل يرى الرشد في رأي المجانين؟!
وأبهم الذكر في أيام تشرين؟!
واستبدلت بحروف الذكر «لاتيني»
أو أنها أمة من غير تبين!!
«خطي» أوروبا، وإصلاحات شارون!!
إلا لتصرعني من حيث تغريني
بدرأ أهل على أسوار برلين
أجاد صنعتها شم العرانيين
إلا تشوقت، والأشواق تشجيني
يحييك - يا ميتة الذكرى - ويحييني
باني العقيدة . . قهار الأساطين
وراية الحق والسفر الميامين
لكنها رمية من فاطر الكون
مواقع الصرب والنمسا بتمكين
فاجتاح قانوننا كل القوانين
فقد سلكت طريقاً غير مأمون
من أمره الحق بين الكاف والنون
فبين أنيابها سم الشعابيين
جرح الكرامة في أقصى فلسطين
أشكو مذلتها دهرأ وتشكيني
والشرع شرعك قدسي القوانين

يا عين هلي بدمع الحزن يا عيني
ونفسي يا قواف الشعر عن كبدي
إن لم تهيجي دموعاً لا انقطاع لها
وإن أرى القلب عطلاً بين أضلعه
يا حاضر الترك . . . يا أحفاد سلطنة
ما طاف طيفك إلا هاج ذاكري
يا للخلافة . . . والدنيا لها وطن
كانت على الدهر نوراً يستضاء به
خلافة نضر الرحمن صفحتها
ما بالها أنكرت أيام عزتها
تسول الفكر عند الغرب ديدنها
أذانتنا لم يعد يعلو منابرها
وامتنسخت من معين الكفر ملتها
كأنها لم تكن للدهر قرته
تنكبت شرعة الرحمن، واتبع
ما استصنعت أمة الكفار بسمتها
يا أنت هيا قفي لله واذكري
للعز والمجد من كفيك ملحمة
ما مري من بني عثمان خاطرة
تذكري . . . عل طيفاً من حضارتنا
تذكري الفاتح المغوار في لهف
انعم بمطلعه الزاهي وجحفله
وما رماها - وقد دكت معاقلها
وذا سليمان قد داست عساكره
حكمت في الأرض قانون الإله تقى
يا أنت عودي إلى الرحمن صادقة
عودي لربك، إن النصر قبضته
لا تظمنني إلى الأفعى وملمسها
ما فاق جرحك في عمق الفؤاد سوى
يا أمة أخرجت للناس رائدة
السعز عرك والأيام شاهدة

⁴³⁶ Bu kaside El-Müctema'da 14 Temmuz 1998 tarihinde yayınlanmıştır.

Türklerin kalıplaşmış imajını tanımlayabilmek adına bu 13 kaside incelendiğinde Arapların bakış açısında Türk imajının iyimserlik ve kötümserlik arasında değişiklik gösterdiği görülür. Bu ise araştırmadaki faraziyelerin üçüncüsünün güvenilirliğini doğrular durumdadır.

Tablo (3-11)
Arap Şiirinde Kalıplaşmış Tipik Türk Profili

Kaside	Kalıplaşmış olumsuz tipi profil ve eş anlamları						Kalıplaşmış olumlu tipik profil ve eş anlamları						Toplam
	Şikayet	İstibdat	Zulüm	Kaos	Soygunculuk	İhanet	Övgü	Halifedirler	Koruyucular	Müminler	Hoşgörülüler	Yandaşlar	
Müminlerin Emiri	3	-	-	-	-	-	3	7	4	3	6	3	29
Denetçi	2	4	5	2	-	-	-	-	-	-	-	-	13
Şehitler Anısına	2	12	15	5	3	2	-	-	-	-	-	-	39
Nice Gazalar	3	5	18	6	1	2	-	-	-	-	-	-	35
Düstura Selam	3	1	3	6	1	1	-	-	-	-	-	2	17
Gerici Hareket	1	4	4	3	-	1	-	-	-	-	-	3	16
Yeni Endülüs	6	1	-	-	-	1	6	2	1	3	1	3	24
Veda	7	1	-	-	-	1	2	-	-	1	1	1	14
Şimşekleri Parladı	6	2	13	4	-	5	-	-	-	-	-	-	30
Devrimcileri Kutlama	4	2	-	1	-	-	38	1	4	6	3	3	62
Hilafete Ağıt	5	4	2	3	-	-	8	2	1	6	-	2	33
Türk Kardeşlerimiz	-	-	-	-	-	-	3	-	1	3	-	8	15
Hilafet Ümmeti	21	-	-	-	-	-	5	2	1	4	-	-	33
Toplam	63	36	60	30	5	13	65	14	12	26	11	25	360

Tablo (3-11) gözden geçirildiğinde Yirminci yüz yılın başlarından günümüze kadarki önemli olaylarla dolu bu tarihi süreçte Türk-Arap ilişkilerine önem veren Arap şairlerin şiir divanlarından seçilen bu 13 kaside kapsamında Türk imajı hakkında 12 olumsuz bakış açının olduğu görülmektedir.

Nitekim şiirlerde Türk imajını gösteren tekrar ve eş anlamlılarıyla toplamda 366 tipik profilden % 56,5 orana tekabül eden 207 imajın olumsuz olduğu görülmektedir. ki bu da Arap şairlerin Türkler hakkında olumsuz izlenimlere sahip oldukları anlamına gelmektedir.

Türkleri konu edinen Arap şiirleri analiz edildiğinde iki sonuca varmak mümkündür ki bunlardan birincisi: 1909-1924 yılları arasında kaleme alınan şiirler eleştirel bir şekilde, Türkleri baskıcı, sapkın, kan dökücü, zalim, kaba, aşağılayıcı, hırsız ve mürted gibi kötü kelimelerle tanımlamışlardır. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra kaleme alınan şiirler ise Türkleri kardeşlik, övgü, sitem, şikâyet ve buna benzer kelimelerle anmışlardır.

İkinci sonuca gelince: Arap şiiri, Araplarla çakışan ilişkiler çerçevesinde Türklerin sönük kaldıklarını ve uygarlık ve insanlık tarihine hiçbir şey katmadıklarını iddia etmektedir. Yani Arap şiirinde kalıplaşmış, olumsuz tipik bir Türk profili çizildiği görülmektedir.

Buradan hareketle Arap şairlerin Osmanlı Türkleri'ne (Yani İttihatçılar) dair kötü bir bakış açısı sergiledikleri görülmektedir. Çünkü İttihatçılara dair sahip oldukları bakış açısı çerçevesinde, zihinlerindeki kalıplaşmış tipik Türk profilinin % 75'i olumsuzdur. Burada önemli bir durumu izah etmek gerekir ki; Arap şiiri Osmanlı ileri gelenleri ve İttihatçıları eleştirirken, esasen Türk milleti hakkında olumsuz bir görüş ortaya koymamışlardır. Bu da ikinci faraziyemizin güvenilirliğini onaylamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAP OKUL KİTAPLARINDA TÜRK PROFİLİ

Arap araştırmacılar kalıplaşmış tipik profil modüller fikri ile (Streotypes) 80'li yılların başlarında özellikle de Süheyr Berekat'ın "Medya ve İmaj İzlenim Olgusu"⁴³⁷ başlığı altında yayınlamış olduğu makalesi ve Seyyid Yasin'in "Benlik İmajı ve Başkası Kuramı"⁴³⁸ başlıklı ilgili kitabını yayınlamasıyla birlikte tanımışlardır. Oysaki Amerika ve Avrupa merkezli ilgili dergiler 40'lı yıllardan itibaren böylesi araştırmalara kalıplaşmış tipik profil modülleri ve tipik profil kalıplaştırmalara "Streotyping" dair kapsamlı çalışmalar, ön yargıların bunu oluşturmaktaki rolü ve sosyal psikoloji, medya ve diğer kavramlarla ilişkisiyle ilgili yayınlar yapmasıyla başlamıştır. Öyleki Amerikalı araştırmacılar bu doğrultuda bir yandan Avrupa ve Kanada medyasında Amerika profilini, diğer yandan da 50'li yıllardan itibaren Latin Amerika medyasında Amerika profili hakkında araştırmalar yapmışlardır.

Aynı bağlamda Arap araştırmacılar 80'li yıllarda Türk-Arap ilişkileri seminerlerine iletmek üzere Arap okul kitaplarında Türk profili ile ilgili çalışmalar ele almışlardır. Nitekim araştırmacı, akademisyen Dr. Ali Muhafaza "Ürdün Genel Eğitim Tarih Kitaplarında Türk Profili" adlı kitabı sunmuş, Tunus uyruklu Tarihçi Reşad El-İmam "Tunus Okul Kitaplarında Osmanlı Devleti ve Türklerin Profili" adlı kitabını 25-28 Nisan 1985 tarihleri arasında Ürdün'ün başkenti Amman'da düzenlenen III. Türk-Arap Konferansında sunmuş, Libyalı araştırmacı Dr. Habib Vedaa el-Hasnavi "Libya Ortaokul Tarih Kitapları Çerçevesinde Osmanlı Yönetiminde Arap Dünyası" adlı araştırmasını sunmuş, Türk araştırmacı akademisyen Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu "1912-1980 Yılları Arası Mısır Okul Kitapları Çerçevesinde Osmanlı Tarihi ve Arap Dünyası ile İlişkileri" adlı araştırmasını İstanbul'da çıkan ve Türkçe, Arapça ve İngilizce yayınlar yapan Türk-Arap İlişkileri Dergisinde yayınlamıştır⁴³⁹.

⁴³⁷ Süheyr Berekat, "El-İlam ve Zahiretü'l-Suretü'l-Müntabia", Mecelletü'l-Ulum el-İctimaiyye (Kuveyt), Yıl.1, Adet.1, (Nisan 1980).

⁴³⁸ El-Seyyid Yasin, El-Şahsiyye El-Arabiyye Beyne Suretü'l-Zat ve Mefhumü'l-Aher, (Beyrut: Darü'l-Tenvir, 1980).

⁴³⁹ Ali Muhafaza, "Suretü'l-Etrak fi-Kütub el-Tarih el-Mukarrara fil-Talim el-Amm fil-Ürdün", ve Reşad Muhayyeddin el-İmam, "Suretü'l-Devle el-Osmaniyye vel-Etrak fil-Kitap el-Medresi el-Tunusi". Bunlar III. Türk-Arap İlişkileri Konferansında sunulan iki bildiridir, Yermuk Üniversitesi İletişim Dairesi, Amman-Ürdün, 25-28 Nisan 1985; Habib Vedaa El-Hasnavi, "El-Vatan el-Arabi fi-Zıl el-Hükm el-Osmani min-Hilal Kütub el-Tarih lil-Merhaleti'l-Diraseti'l-İdadiyye bi-Libya", *Studies on Turkish-Arab Relations no.2* (1987) and Ekmeleddin İhsanoğlu, Kıra ali-Tarih el-Devle el-Osmaniyye ve Alakatihe bil-Alem el-Arabi min-Hilal el-Kütub el-Medresiyye el-Mukarrara fi-Mısır Beyne Amey 1912-1980", *Studies on Turkish-Arab Relations no.1* (1986).

Ali Muhafaza ve Habib Vedaa el-Hasnavi'nin araştırmalarının her biri kendi fikirlerini destekleyen kaynakçalar ve metinlere değinmeksizin giriş, içerik ve sonuç olmak üzere toplamda 5 sayfayı geçmeyen çok kısa, özet bir çalışmadan ibaret iken Reşad İmam ve İhsanoğlu'nun araştırmalarında tarihsel olayları ve bunla bağlantılı görüşleri analiz metod ve yöntemleri uyarınca kitaplar incelenmiş, Türkler hakkında ele alınan kitapların yazarlarının fikir ve görüşlerini destekleyen metin ve ibareler çıkartılmış, bu tarihsel olaylar hakkında yazarların değişik bakış açıları ortaya konulmuş ve böylece kitapların içerdiği bilgilerden hareketle Türkler-Osmanlılar-İttihatçılarının profili özetlenmiştir. Ancak Dr. İmam araştırmasının başlangıcında kullanmış olduğu kaynaklar açık bir şekilde belirtilmemiştir. Zira 1-12 arası dipnotlarda tarih kitabı tek kaynakça göstermiştir. Öyleyse kastedilen kaynak kitap hangisidir: Lise üçüncü sınıf öğrencileri için tarih kitabı mı, yoksa lise dördüncü sınıflar için olan tarih kitabı mıdır? Buna ek olarak konuyu detaylı bir şekilde ele almıştır ki, araştırmasının başlığı "Tunus Okul Kitaplarında Türkler ve Osmanlılar" olmasına rağmen bu çalışmasında Cezayir'in Osmanlılar tarafından fethedilmesi konusunu detaylı bir şekilde ele almıştır. Oysaki son iki araştırmada gerekli örneklemlerin seçilmesi ve dolayısıyla yargı ve değerlendirmek için özel kriterlerin konulmasına rağmen bu dört araştırmanın tamamı da içerik analizi bilimi teorisi uyarınca konuyu ele almaksızın olayları olduğu şekliyle sadece aktarmaya dayanmıştır. Zira basın araçları çerçevesinde (kitap bu araçlardan birisidir) bir halkın, bir toplumun veya bir azınlık grubun başka bir toplum gözündeki imajını saptayabilmek ve istenilen sonuca varılabilmesi toplumsal, nitel ve nicel analiz verileri çerçevesinde metinleri konulara, konuları da tasnif edilmiş simgelere bölmeyi gerektirir. Bu sayede saptanacak olan imaj ile ilgili yer alan satırlar, olaylar dizisi ve tarihi metinle doğru bir şekilde incelenmiş olacaktır. Nitekim Dr. İhsanoğlu'nun bu çalışmasında içerik analizi bilimi metodlarını izlememesine rağmen Mısır Okul kitapları yazarlarının Türklerle ilgili kalıplaşmış bakış açılarını etkileyen faktörlerin oluşmasına neden olan etmenleri belirlemede, diğer çalışmalara göre daha uygun bir araştırma yaptığı açıktır.

Arap dünyası 22 ülkeden oluşurken bu gün her biri Türkler hakkında farklı bakış açısına sahiptirler. Bunun yanı sıra bu ilkeler din, milliyetçilik ve siyasi ideoloji konularında ve bunların birbirleriyle ilişkileri hususunda birbirlerinden farklı görüşlere sahiptirler. Buna ek olarakta günümüzde genel tutum olarak bu ülkelerin tamamı 3 ana gruba bölünmüşlerdir. Ki bunlar: 1- Altı Körfez Ülkesi İşbirliği Konseyidir ki, bunların birbirleri ile olan iş birliği, İslam milliyetçili ve Pazar ekonomisine yöneliktir. 2-Devrimci ülkeler grubudur ki bunlar laik Arap Sosyalizmini veya İslam Sosyalizmini siyasi ideoloji

olarak benimsemiş bir oluşum olmakla birlikte birbirilerine karşı pozitif bir bakış açısı sergilemektedirler. 3- siyasi ve ekonomik sorunlarla boğuşmalarından kaynaklı belirsiz politika ve dalgalı tutumlara sahip, kendi ve başkalarına karşı ılımlı tavırlar sergileyen Arap ülkeleri grubudur.

Arap ülkelerinin başkalarına yönelik bakış açısındaki bu köklü farklılıklardan hareketle Arapların bakış açısında Türk imajını belirleme konusunda model olabilecek bir örneklemi seçmek çok zordur. Ayrıca o devletlerde okutulan okul kitaplarının tümünü incelemek de mümkün değildir. Dolayısıyla iki sebepten kaynaklı olmakla beraber Türk-Arap ilişkilerinin yanı sıra bölge ve dünya tarihini konu edinen Ürdün ve Tunus ilköğretim, ortaokul ve lise eğitimi aşamalarının tarih kitaplarının incelenmesi uygun görülmüştür.

Bu sebeplerden birincisi: Haşimi Ürdün Krallığı'nın, Mekke şerifi Hüseyin b. Ali'nin Osmanlı İttihatçı yönetimine karşı 1916 yılında ilan etmiş olduğu ayaklanmanın mirası olmasıdır. Dolayısıyla bu ülkenin okul kitaplarında geçen Türk imajını araştırmak doğal bir vaziyettir. Tunus cumhuriyeti'nin okul kitaplarının incelenmesinin nedeni ise bu ülkenin Laik liberal sisteminin bir yandan ılımlı İslam milliyetçiliği özellikleri taşıması diğer yandan da yönetim anlayışı olarak Arap sosyalizmi görüşüne sahip olmasıdır.

İkinci sebep ise: Ürdün ve Tunus okul kitaplarının metinleri nesnel eleştiri ruhuna sahip olması, duygu ve ön yargılardan yoksun olması, bahane deliller içermemesi, geçici politikaların bir yansıması olarak olayları ideolojileştirmemesi veya tarihi gerçeklerle uyuşmayan teorilere dayanmamasıdır. Özellikle de bu örneklem kitaplar gençlere, ortaokul ve lise öğrencilerine okutulmakla birlikte öğrencilerin kendi benliklerini anlama ve diğer bireylerle karşılaştırma fikri çerçevesinde onların kendi fikri yeteneklerini, hayat ve insanlara dair kendi öz karakterlerini şekillendirmeye çalışan bir eğitim ve kültür aracı addedilmektedir. Bu nedenle demokratik ülkelerde kitap yazarları tarafsızlık ve nefislerine hâkim olmaya özen göstermekle birlikte konuları taraflı bir şekilde ele almaktan kaçınırlar. Ancak Arap ülkelerinin de dâhil olduğu üçüncü dünya ülkelerinde devlet bu kitapların kendi ideolojisinin yanı sıra uluslararası sorun ve meseleler hakkındaki tutumunu ifade etmesine itina etmektedir. Dolayısıyla özellikle de kaim olan rejim topluma fikri vesayet uyguluyorsa orada yazılan kitaplar devlet ideolojisinin etkisi altında kalmış yazarların şahsi eserleri mahiyetindedir. Fakat devlet demokratik çoğulculuk düşünce sistemini benimsemiş ise bu kitaplar farklı kültürlerle açık ve saygılı olması hasebiyle nesnel, tarafsız ve hoşgörü vasıflarına sahip demektir. Nitekim Arap ülkelerinin geneli merkezi yönlendirme ve fikri vesayet uygularken, bu kitapların içeriği çoğu zaman diğerlerine karşı infial, taraftarlık ve

önyargıdan yoksun olmamakla birlikte, uygulanan vesayetın güçlölüğü ve zayıflığı oranınca ideolojileştirilmiş bir durumdan ibarettir.

Buradan hareketle gelecekte Türkler hakkında ortaya çıkacak olan yargılara esas olacak bu okul tarih kitapları öğrencilerin zihnine empoze edilen imajı teşkil edecektir. İşte bu tutumlar ya Türk-Arap ilişkilerini etkileyen yanlış kavramları düzeltip, iki ulusu birbirine yaklaştırmaya yol açacak, ya da dünyanın bu gibi dinamik bölgesinde stratejik düşmanların hedeflerine hizmet olarak ikili ilişkilerin kopmasına sebep olacaktır. Nitekim araştırma kapsamında çoğu Arap tarih ders kitaplarında Türklerle ilgili olan metinlere bakıldığında bu ilgili metinlerin 3 özelliğinin olduğu görülmektedir ki bunlar:

1- XVI.yy'ın başlarından XX.yy'ın başlarına kadar olan süreç kapsamında Osmanlı dönemi Arap dünyasından bahsedilmektedir. Öyleki o kitaplarda Osmanlı'nın Batı veya Doğu Arap bölgelerine nasıl girdiği ve Osmanlı hâkimiyeti altında Arapların durumundan bahsedilmektedir.

2- Arap okul tarih kitaplarının geneli 1923 yılında Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren Türkler hakkında bahs açmaktan uzak durmuşlardır. Ki o tarihten sonra Türk-Arap ilişkileri kesintiye uğramış ve iki taraf ta birbirlerini tanımak için yabancı kaynaklara yönelmişlerdir. Dolayısıyla da bu durum Türk-Arap ilişkilerinde kopukluğun yaşanmasına, iki taraf arasında güvensizliğin baş göstermesine, tarafların yöneticileri nezdinde birbirlerine karşı şüphelerin ve ön yargıların meydana gelmesine yol açmıştır. Bu ise birbirlerine karşı kalıplaşmış profil modellerinin oluşmasına neden olmuştur.

3- Bu kitapların yazarlarının görüşü buldukları ülkelerin rejimine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak Osmanlı'nın Arap vilayetlerinde hâkimiyetinin zorba ve zalimce bir hâkimiyet olduğuna ve Arapları çağdaş medeniyetten geri koyduğuna dair hemfikirlerdir.

Bu araştırmanın örneklemelerinde Türklerle doğrudan ilgili veyabağlatılı olan terimler (Osmanlılar, İttihatçılar, Memlûklüler ve Yeniçeriler) ile objektif, nicel ve nitel analiz yoluyla bir yandandın konuları ve bununla doğrudan bağlantılı şahsiyetler, diğer yandan da Arap dünyası arasındaki bağlantılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak ta doğrudan veya dolaylı yoldan Türklerle alakalı olan tüm meseleler, Türk-Arap ilişkilerini bölgesel, milli ve uluslar arası faaliyetleri ve Türk kavramını Araplar açısından önemli kılan bu faaliyetlerin siyasi, kültürel ve iktisadi yansımaları ayrıca incelenmiştir.

Analiz düzey ve tekniklerinde ise bazı yöntemler kullanılmıştır ki bunlar:

1- Bir yandan metinlerin içerdiği terimlerin iç koşullarla bağlantısına, diğer yandan da politik, sosyal ve ekonomik koşullarla bağlantılı dış etkenleri göz önünde bulunduran nitel analiz yöntemi.

2- Metinleri çözümleyip terimlere, anlamsal kavramlara ve şahsiyetlere bölerek ve bu şahsiyetlerin rollerinin önemini vurgulamakla birlikte bu verileri tasnif eden nicel analiz yöntemi.

Bunun yanı sıra bazen bu iki analiz yönteminin karışımı da kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi Ürdün ve Tunus okul kitaplarına dayandırılmakla beraber Suriye, Mısır ve Libya okul tarih kitapları yazarlarının görüşlerine göz atmak ta ihmal edilmemiştir.

Birincisi: Ürdün Tarih Kitapların Türk Profili

Arap tarihinde yaklaşık dört yüz yıl süreyi kapsayan Osmanlı döneminin önemine rağmen Arap dünyasında çoğu okul tarih kitapları bu süreçle ilgili detaylı bilgilere yer vermemiştir. Ancak çağdaş Arap tarihi veya Araplar ve Müslümanlar ya da Arap ve Dünya Tarihi gibi bölümlere yer verilmiştir. Bu nedenle milli eğitim bakanlığından ısdar olunan üç kitap incelenmiştir ki bunlar:

Ortaokul 3. sınıflar için Arap ve Müslümanlar Tarihi⁴⁴⁰ (Tarih I).

3. sınıf lise öğrencileri için Arap ve Dünya Tarihi⁴⁴¹ (Tarih II, 1. Bölüm).

3.sınıf lise öğrencileri için Çağdaş Arap Tarihinden Notlar⁴⁴² (Tarih III, 1.ve 2. bölümler).

Ürdün genel eğitim aşamaları müfredatlarının sadece tarih kitaplarında Türklerden bahsedilmektedir ki, coğrafya ve vatandaşlık eğitimi kitaplarında Türklerle ilgili bilgilere rastlanmamaktadır. Ayrıca bu kitaplar çağdaş Türkiye Cumhuriyetine değinmeksizin sadece Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili bilgileri ele almıştır. Nitekim bu kitaplarda yer alan Osmanlı Türkleri profilinin nicel analizi sayesinde Tarih I adlı kitaptan toplam 188

⁴⁴⁰ Abbas El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arap vel-Müslimin, Ortaokul 3.sınıflar için, 20.baskı (Amman: Milli Eğitim Bakanlığı, 1996), s.91-107.

⁴⁴¹ Mübarek Muhammed el-Taravane [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Alem, lise 2.sınıf kitabının 1. Bölümü, (Amman: Milli Eğitim Bakanlığı 1996), s.32-36.

⁴⁴² Hasan Reyyan ve Mahmud Tavalibe, Mezkeretü'n fi-Tarihü'l-Arap el-Hadis, 3.sınıf lise ders kitabının 1. ve 2. bölümü, 12. Baskı, (Amman: Milli Eğitim Bakanlığı 1987), C.1, s.25-72 ve 124-127, C.2. s.52-56 ve 87-88.

sayfadan 17'si, Tarih II adlı kitapta toplam 122 sayfadan sadece 5'i ve Tarih III adlı kitapta ise toplam 448 sayfadan 47'si Osmanlılarla ilgili en geniş bilgileri içermektedir.

İçerik ve ana başlıklar açısından ise Tarih I adlı kitap konuyla ilgili bilgilere iki bölüm ayrılmıştır ki, bunlardan birincisi; “Osmanlı Devletinin Ortaya Çıkışı ve Arap Dünyasında Genişlemesi”, ikincisi ise; “Osmanlı Dönemi ve Arap Dünyasına Etkisi” isimli bölümlerdir. Tarih II kitabında, birinci faslın altıncı bölümünde; “Sömürge Öncesi Arap Dünyasındaki Medeniyet Koşulları”, başlığı konulmuştur. Tarih III kitabı ise bünyesinde Osmanlılara geniş bir yer vermiştir ki birinci babın ikinci bölümü; “Osmanlı'nın Ortaya Çıkışı ve XIII.yy'a Kadar Genişlemesi” konusunu içermektedir. İkinci babın beş bölümünde; “XVI.yy'dan XIX.yy'a Kadar Osmanlı Egemenliği Altında Arap Dünyası” başlıklı konudan oluşmaktadır. Ayrıca ikinci cüzün değişik sayfalarında yine ilgili konular yer almaktadır. Bu şu anlama gelmektedir ki toplam 758 sayfadan müteşekkil bu kitaplar 79 sayfasını Türklerle alakalı bilgilere ayırmıştır ki bu da sadece % 14 oranına tekabül etmektedir. Oysaki bir yandan Osmanlı'nın uzun bir süre Arap dünyasına hükmetmesine karşın, bu uzun süredeki ilişkilere nazaran kitaplarda Osmanlı konusunun işleme oranının çok düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Bu üç adet kitabın içeriğine göz atıldığında çok basit bilgilerle başlayıp kademeli olarak tarihi olayları, objektif, bilimsel analiz edip genç nesillerin zihninde mütakamil bir Osmanlı profili çizmeye yükseldiği görülür ki Tarih III kitabı 47 sayfasında tüm yönleriyle Osmanlı Devletinin ortaya çıkışından çöküşüne kadar olan süreci ele almıştır. Fakat bu kitapların kapsadığı ana konulardan hareketle Türk imajını özetlemek mümkün olacaktır ki bu veriler Osmanlı'nın Arap dünyasına egemenliği, Osmanlı yönetimi döneminde Türklerle Arapların karşılıklı etkileşimi ve Osmanlı Türklerinin hoşgörüsü ve zorbalığı arasında milli özelliği ile somutlaşmıştır.

1- Osmanlı'nın Arap Dünyasına Hâkimiyeti

Bu tarih kitaplarının yazarları Osmanlı'nın Arap Dünyasına egemenliğini “fetih” kavramı gibi tarafsızca veya ortak İslami çağrışımları olan “Duhûl”⁴⁴³ ve “Velayetü'l-Umur”⁴⁴⁴ gibi vasfılarla zikretmenin yanı sıra onlara karşı kölecilik ve sömürgecilik gibi şiddet ve düşmanlık içeren kavramlar kullanmaktan da imtina etmişlerdir. Bu ise yazarların

⁴⁴³ Dahil olma, girme anlamında bir yere İslam devletlerin girişi olarak tanımlanabilir. Çev. notu.

⁴⁴⁴ Devlet işlerinin sorumluluğunu üzerine almak olarak çevrilebilir. Çev. Notu.

çok kültürlülük inancına sahip oldukları ve Osmanlı fetihlerini İslami itibar ettiklerine bir işarettir ki bunun örnekleri şu şekildedir:

- Osmanlı ordusu doğu ve Avrupa’da en güçlü ordu haline gelmiştir ki Osmanlı fetihleri bunun sayesinde gerçekleşmiştir. Osmanlıların gerçekleştirmiş olduğu en önemli vaka ise Sultan II. Mehmet döneminde, 1453 yılında İstanbul’un fethi olmuştur ki bu fetihden itibaren mezkûr sultan “Fatih” adı ile anılmıştır. İstanbul’un Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinin sonuçlarından birisi de İslam âleminde Osmanlı şanının yükselmesi olmuştur⁴⁴⁵.

- Arap Dünyasının Osmanlı hâkimiyetine girmesi (Birinci faslın başlığı⁴⁴⁶).

Ayrıca bu yazarlar kendi varlığını dayatma anlamına gelen “istila”, “kontrol” ve “katma” gibi kavramlar kullanmışları ise de bunda Arap dünyasını kuzey ve güneyden tehdit eden düşmanların ve dış güçlerin pençesinden “kurtarma” anlamını kastedmişlerdir.

- XVI.yy’ın başlarında Arap dünyasını egemenliği altına almak için çatışma içerisinde olan 3 bölgesel güç mevcut idi. Ki bunlar: Küçük Asya ve Kuzey Irak’a hakim olan Sünni Osmanlı Devleti, Irak’ın geri kalanına ve İran’a hükmeden Şii Safevi Devleti ve Mısır, Suriye ve Arap Körfezine hükmeden Sünni Memlûklüler Devletidir. Buna ek olarak ta Fas’ta Sadih Hanedanlığı, Cezayir’de Zeyyanogulları ve Tunus’ta Hafsoğulları mevcuttu. Aynı zamanda bu diyarlara kuzeyden ve güneyden tehlike oluşturan dış güçler de mevcuttu ki bu güçler Akdeniz’de Portekiz, İspanya ve Kıddis Yuhanna Şövalyeleri ile temsil edilirken, Hint Okyanusu ile Kızıldeniz ve Arap Körfezi girişlerinde Portekiz deniz güçleri ile temsil edilmekteydi. Dolayısıyla böylesi bir ortamda mezkur 3 İslami güçten birisinin bölgenin tamamına hükmetmesi kaçınılmaz idi. Nitekim o kurtarıcı devlet olma Osmanlı İmparatorluğuna nasip olmuştur. Çünkü Osmanlı Sultanı Kuzey Afrika’yı tehdit eden Portekiz tehlikesi konusunda Safevi Şahı ve Memlûk Sultanından daha bilinçli idi. Aynı zamanda Osmanlı Sultanı Avrupa kışkacının Kuzey Afrika çenesi ile Hint Okyanusu çenesinin kapanması durumunda İslam diyarında ortaya çıkacak tehlikelerin farkındaydı⁴⁴⁷. Bu nedenle Trablusgarb sakini Araplar 1551 yılında kendilerini İspanyollardan kurtarmak

⁴⁴⁵ El-Kürd [vd.], Tarihü’l-Arab vel-Müslimin, s.91.

⁴⁴⁶ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., s.31.

⁴⁴⁷ Adı geçen eser, s.32.

için Osmanlıların imdadına sığınmışlardır⁴⁴⁸. Osmanlı mensubu Hayrettin'de⁴⁴⁹ 1553 yılında Tunus'a girip ülkeyi İspanyol tecavüzlerinden kurtarmıştı⁴⁵⁰.

Tarih III kitabının yazarı Osmanlı'nın Tunus "işgalini" ülkeyi İspanyol saldırılarından kurtarmak addederken Fas hariç Arap Dünyasının tamamının Osmanlı Hakimiyetine girmesi "Osmanlı Devletini XV.yy'ın son yıllarında Arap dünyasını tehdit eden dış tehlikelerden kurtaracak güce sahip bir Müslüman devlet olarak gören Arapların güçlü dini tutkusunun" bir sonucudur⁴⁵¹. Çünkü Arap diyarları, Müslümanlarla ilişki kurmayı haram kılan Papa'nın emriyle Portekiz ve İspanya tarafından iktisadi abluka altına alınmış ve Osmanlı Devleti bu ablukayı kırıp yok etmişti⁴⁵². Dolayısıyla Osmanlı'nın Arap dünyasındaki hızlı zaferleri İspanyol ve Portekizlilerden kurtulmak isteyen halk tarafından hoşnutlukla karşılanmış ve devlet ciddi bir içtenlikle benimsenmiştir⁴⁵³. Özellikle de yabancı bir ülke tarafından istila, fetih ve himaye gibi vatani tarihin geleceğini etkileyen konularda tarafsız olmaya özen gösterebilmek çok zor iken Arapları Türklere bağlayan dini bağlardan ve Osmanlı Devletini Müslüman bir devlet itibar etmelerinden kaynaklı⁴⁵⁴ Arapların "Osmanlı Devletini kendi devletleri ve Osmanlı Halifesini kendi halifeleri ve vatanlarının koruyucusu" itibar etmelerine neden olmuştur⁴⁵⁵. Dolayısıyla Araplar Osmanlı'nın kendi ülkelerini istila etmesini kendilerini İspanyol ve Portekizlilerin kulluk ve işgalinden kurtarmak olarak kabul etmektedirler. Zira oralarda Osmanlı hakimiyeti "Velayet" konumunda⁴⁵⁶ olmakla beraber yabancı güçlere karşı o diyarların koruyucusu idi. Bu nedenle de Araplar Osmanlı'nın ülkelerini kendi bünyesine direnç göstermemişlerdi⁴⁵⁷. Ancak Tarih III ve Tarih I kitaplarında Osmanlılarla ilgili kullanılmış olan "işgal"⁴⁵⁸ ve "istila"⁴⁵⁹ kavramları koruma ve kurtarma anlamında kullanılmıştır⁴⁶⁰.

Ancak Osmanlıların koruyucu ve kurtarıcı olduğunu savunan liberal, milliyetçi ve dindar kesimin bu olumlu görüşünün karşısında Osmanlıların işgalci, zalim, istibdatçı ve gerici olduğunu savunan Nasyonal Sosyalistlerin olumsuz görüşü mevcuttur. Bu ise Arap aydın ve hakim kesiminin zihninde Türkler hakkında olumlu ve olumsuz olmak üzere iki

⁴⁴⁸ Adı geçen eser, s.36.

⁴⁴⁹ Burada ismi geçen Hayrettin meşhur Osmanlı Kaptan-ı Deryası Barbaros Hayrettin Paşa'dır. Çev. Notu.

⁴⁵⁰ Adı geçen eser, s.37.

⁴⁵¹ Adı geçen eser, s.37.

⁴⁵² El-Taravane [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Alem, s.33.

⁴⁵³ El-Kürd [vd.], Tarihü'l Arab vel-Müslimin, s.95.

⁴⁵⁴ Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarih El-Arab el-Hadis, s.32.

⁴⁵⁵ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.103.

⁴⁵⁶ El-Taravane [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Alem, s.33.

⁴⁵⁷ Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarih El-Arab el-Hadis, s.37.

⁴⁵⁸ Adı geçen eser, s.36-37.

⁴⁵⁹ Adı geçen eser, s.37.

⁴⁶⁰ El-Kürd [vd.], Tarihü'l Arab vel-Müslimin, s.95.

tür kalıplaşmış tipik profilin olduğunu vurgulayan ikinci faraziyemizin güvenilirliğini tekid etmektedir.

2-Osmanlı İdaresi Çerçevesinde Türklerle Araplar Arasındaki Karşılıklı Etkileşim

Türklerin İslam dinini benimsemesinden itibaren Türklerle Araplar on asır boyunca kültürel iletişim içerisinde yaşamışlardır. Öyleki XIII.yy'a kadar Anadolu'da kurulan Türk vilayetlerinde Arapça resmi dil olarak kabul edilmişti⁴⁶¹. Bu zaman zarfında Türk ve Arap âlimleri iki milletin de ortak çıkarlarına hizmet eden eserler yayınlamışlardır. Nitekim bu ortak kültürel hizmetler Osmanlı Devleti'nin son on yılında kesintiye uğramıştır. Zira İttihatçılar bir yandan kendi fikirlerini dayatmanın yanı sıra Alman İmparatoru II. Wilhelm İtilaf Devletlerine karşı sürdürdüğü mücadeleye katılarak onu Osmanlı Devletini borçlardan ve bu güçlerin sömürgeciliğinden kurtaracağına inanıyorlardı. Diğer yandan ise 1911 yılı itibariyle İstanbul'a iltica eden Rus sosyalist yazar Helphand'ın batı kapitalizminin çökeceği, sosyalizm güneşinin doğacağı demokratik ulusal devletlerin kurulacağı⁴⁶² yönündeki tahminini de göz önünde bulundurarak siyasi açıdan bu yazardan çok etkilenmekteydiler ki bu nedenle de İngiltere ile savaş halinde olan Almanların safına katılmışlardır. Oysaki çağdaş, milli ve dini sentezi benimsemiş olan İttihatçılar aynı zamanda çağdaş Osmanlı Devleti kurma taraftarıydılar.

İttihat ve Terakki Partisinin 1909 yılında iktidara gelmesi özellikle de 1913 senesinde kanlı bir devrim gerçekleştirip hâkimiyeti bir kez daha ele geçirmeleri sonucu hilafet kurumu önemini kaybetmiştir.

Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun İttihatçılar döneminde İslam dini, Arap, Kürt, Ermeni, Çerkez ve Türkmenler gibi etnik yapıları birbirine bağlayan tek rabıta olma mahiyetini taşımıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun son on yılında yaşamakta olduğu siyasi çatışmalar, dini kurumun (Halife, dini medreseler, şer'i mahkemeler ve şeyhü'l-islam) varlığının sürdürülmesinin zorunlu olduğunu savunan İslami fikir ile İttihatçıların tüm inançlı ve inançsız kesiminin benimsemiş olduğu Batıcılık fikri arasında bir nevi düşünce ve sosyal çatışmaya dönüşmüştür. Türk Milliyetçiliği (Turancılık değil) ve Ümmetçilik fikirleri ise

⁴⁶¹ İbrahim Dakuki, "Fi-Dav' Menheciyyetü'l-Bahs el-İlmi el-Garbi, el-Tesakufü'l-Arabi-Türki Beyne'l-Tavasül vel-İnkita", Türkiye ve Arap Ülkelerinde Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Batı Metodu Konferansı Bildirileri: II. Uluslar arası Bilimsel Araştırma Konferansı, Haz. Abdülcélil El-Temimi (Zağvan, Tunus: Müessesetü'l-Temimi lil-Bahs el-İlmi vel-Malumat; Müessesetü Konrad Adinavr, 1996), s.114.

⁴⁶² Adı geçen eser, s.62.

tek kavram olan İslamiyetin iki farklı teriminden ibarettir. Öyle ki bu fikir ilk ortaya çıktığı yıllarda ve İttihatçıların siyasi manzarası haline gelmeden önce, devletin bekasının sürdürülmesi adına devletin anayasa çerçevesinde yönetilmesinin zorunlu olduğuna inanan Cevdet Paşa, Namık Kemal ve Ziya Gökalp gibi fikir adamları tarafından benimsenmiştir⁴⁶³. Ancak Çin Seddinden Adriyatik Denizine kadar olan mesafenin hakimiyetini sağlama düşüncesi olan Turancılık fikri Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa'nı çağrılarıyla İttihat ve Terakki Partisinde baskın bir görüş haline gelmiştir⁴⁶⁴.

Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüne kadar din bağı Müslümanları bir arada tutan tek faktör olma özelliğini korumuştur. Ancak (Tarih 3) kitabının yazarları halifeliğin Abbasilerden Osmanlılara geçmesi konusunda şüpheci yaklaşımlar içerisindedirler. Dolayısıyla "Sultan Selim'in Abbasi halifesi El-Mütevekkil Alallah'ı beraberinde İstanbul'a götürdüğünü ve Kanuni'nin onu tekrar Mısır'a gönderene kadar orada yaşadığını ve 1543 yılında vefat etmesiyle birlikte hilafetin Osmanlılara geçtiğini" savunmaktadırlar. Nitekim hilafet makamı Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1924 yılında tamamen ortadan kaldırılmıştır⁴⁶⁵.

(Tarih 1) kitabının yazarı ise Osmanlıların son on yıl hakimiyetleri süreci hariç Arap dil ve kültürüne saygılı davrandıklarını savunmaktadır⁴⁶⁶.

Araplar kendi yönlerinden, İslam dini bağından dolayı, Osmanlı Devletini kendilerinin devleti ve Osmanlı halifesi kendi kendilerinin halifesi ve memleketlerinin hamisi⁴⁶⁷ addediyorlardı. Arap memleketlerinin Osmanlı egemenliğine katılmasının birkaç nedeni vardır. Bunların bir kısmı şöyledir⁴⁶⁸:

1- Araplarda güçlü bir din duygusunun bulunması. Araplar, Osmanlı Devletini, 15. yüzyılın sonlarında Arap topraklarını tehdit eden tehlikelerden kurtaracak bir İslam Devleti olarak görüyorlardı.

2- uzun çekişmeler sonucunda Arap memleketlerinin zaafa düşmesi ve siyasi çözülmeye maruz kalması.

---

⁴⁶³ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınları:Özel dizi; 13 (İstanbul:Bilgi Yayınları 1973), s.445.

⁴⁶⁴ A.g.e., s.500-501.

⁴⁶⁵ Reyhan ve Tavalibe, *Mezkere fi-Tarihi'l-Arap el-Hadis*, s.34.

⁴⁶⁶ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.103.

⁴⁶⁷ A.g.e.

⁴⁶⁸ Reyhan ve Tavalibe, a.g.e., s.37.

3- Araplar Osmanlıların Arap topraklarını ilhak etmesine karşı koymamalarının bir sebebi de memleketlerinin hâkimiyeti esasen Arap olmayan unsurlarda oluşuydu. Örneğin: Suriye, Mısır ve Iraktaki durumlar⁴⁶⁹.

(Tarih 1) yazarları, Arap memleketlerinde yaygın olan vaziyetleri göz önünde tutmak gereğine işaret ediyorlar. Bunlara göre Osmanlı dönemini doğru bir şekilde değerlendirmek için, Arap memleketlerindeki vaziyeti doğru kavramak gerekmektedir. Sonuçta Osmanlı hâkimiyetini aşırı bir kötülelemeye gidilmesi doğru olmadığı gibi, Arapların vaziyetinin kötüleşmesini de tümüyle Osmanlıya yüklemek gerçek olmaz⁴⁷⁰.

(Tarih 3) yazarlarına göre, Osmanlının Arap memleketlerini ilhak etmesi, Osmanlı ve Arapların nezdinde doğurduğu siyasi sonuçlar şöyledir:

a- Arap memleketleri açısından:

1- Osmanlılar, Arap memleketlerinin siyasi birliğini sağlamış olduğundan dolayı, Araplara ihtiyaçları olduğu nisbi sükûn ve istikrarı sağlamış oldular.

2- Osmanlı Devleti, Anadolu'nun, Şam, Mısır ve nispeten Irak'ın Sünniliğini korumuş oldu. Şii nüfuzu ise İran sınırları içine sıkıştırdı.

3- Osmanlılar, 18. yüzyılın sonlarına kadar, Arap memleketlerini Avrupa emperyalistlerden korumuştur.

Osmanlılar, Hint Okyanusunda Portekiz'in nüfuzunu yok edemediklerine rağmen onları Arap bölgesi denizlerine sokmamayı başarmışlardır.

4- Osmanlıların, Avrupalı emperyalistlerden sakındıklarından dolayı, Arap memleketlerini siyasi, ekonomik ve medeniyet hareketliliğinden uzak tuttu. Dış dünyayla temastan alıkoydu. Bu dönemde Avrupa, külli bir kültürel ve medeni değişim yaşıyordu. Böylece Arap dünyasıyla Avrupa arasında geniş bir uçurum oluşmuştu.

5- Osmanlılar Arap topraklarına girdikleri zaman, bu memleketler perişandı. Osmanlılar önemli coğrafi pozisyonlarından ve medeni pozisyonlarından yararlanmayarak, buldukları halde bıraktılar. Sonuç olarak, Osmanlı zaafa düşünce, tek tek bu memleketleri Avrupa işgalinin kucağına düşürdü.

6- İslami fetihlerden beri, Arap tarihinde ilk kez başkent Arap dünyası dışına taşınmıştır ve ilk kez resmi dil olarak Arapça terk edilmiştir.

b- Osmanlı açısından:

1- Arap memleketlerinin Osmanlıya ilhak edilmesinin sonucunda, Osmanlı Devleti "şark" kültürüne iyice bürünmüş oldu.

⁴⁶⁹ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.103-104.

⁴⁷⁰ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., s.37-38.

2- Osmanlı Devletinin sınırları epeyce genişlediği için rakip komşu devletlerle problemleri çoğalmış oldu.

3- Hilafetin Osmanlıya geçişi, devlete İslam'ın ve Müslümanların koruması mesuliyetini yüklemiş oldu.

4- Osmanlı'nı hilafet devleti oluşu devletin dışında bulunan Müslümanların tüm duygularıyla ve gönülleriyle Osmanlıya yönelmelerini sağlamış oldu ve böylece 19. yüzyıllarda bazı Arap toprakları Avrupalıların tecavüzlerine uğrayınca ve Osmanlıların zaaflarından dolayı bu tecavüzlere karşı koymaktan aciz kalınca, Arapların Osmanlıya güvenlerinin sarsılmasına sebebiyet vermiş ve kendi aralarında toparlanmaya da vesile olmuştur⁴⁷¹.

(Tarih1) yazarları iki fasılda Osmanlı Devletinin kuruluşu, gelişmesi ve Arap memleketlerinde yayılmasını izah etmişlerdir. Diğer yönden, Osmanlı'nın İslam dünyasındaki yükselişinin⁴⁷² Arap bölgelerinde doğurduğu etkileri izah ederken, hüküm sistemini ve bu bölgelerde yürütülen idare tarzı üzerinde durmuşlardır⁴⁷³.

Osmanlı'nın zayıflama nedenlerini şu noktalarla özetlemişlerdir⁴⁷⁴.

1- Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra gelen sultanların yeteneksizlikleri, devlet işlerine karşı umursuz kalmaları ve çoğununda eğlenceye dalmaları.

2- İdarenin yozlaşması ve devlet mensupları arasında rüşvetin yayılması.

3- Askeri sınıfın yozlaşması ve devlet işlerine karışmaları.

4- Zulmün yayılması ve kültürün gerilemesi dolayısıyla cehaletin ve hastalıkların yayılması.

5- Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarına göz dikmesi, özellikle Nemçe (Avusturya) ve Rusya'nın bu geniş topraklara karşı iştahlarının kabarması.

Avrupalıların komploları sonucu, 19. yüzyıl Osmanlı'nın parçalanmaya başladığı ve teker teker memleketleri kaybetme çağıdır. Daha sonra 1. Dünya Savaşında Almanya ve Avusturya saffına katılmıştı. Savaşı kaybedince de Osmanlı memaliki yitirildi ve enkaz altından bir kısmı Anadolu ve bir kısmı Avrupa'da olmak üzere yeni Türkiye Cumhuriyeti doğmuş oldu⁴⁷⁵.

İdari yönden Osmanlılar, Arap memleketini Osmanlı valilerin idaresi altında İstanbul'a bağlı vilayetlere taksim ederek, askeri birliklerde tayin etmişlerdi⁴⁷⁶. Devletin ekonomik sistemi çerçevesinde vakıf arazileri vergilerden muaf tutulurdu. Divani

⁴⁷¹ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.103

⁴⁷² A.g.e., fasıl 1, s.91-96.

⁴⁷³ A.g.e., fasıl 2, s.97-107.

⁴⁷⁴ A.g.e., s.95.

⁴⁷⁵ A.g.e., s.96

⁴⁷⁶ A.g.e., s.97.

arazilerden çeşitli vergi alınırdı. Vergiler iltizam usulüyle toplanırdı. İltizam usulü yolsuzluğa vesile olduğu gibi, aynı zamanda halk üzerinde ağır yük ve baskı oluşturuyordu. Sistem gereği, bir Türk veya Memlûk veyahut bir tüccar vergileri toplamayı taahhüt ediyor ve toplaması için geniş yetkilerle donatılıyordu. Ayrıca, vergi ödemekten kurtuluyordu. Mültezimin aracılığıyla çiftçileri angarya çalıştırabiliyordu. Mültezimin aracılığı ile toplanan vergiler arasında şunlar vardır.

a- Miri: adıyla zirai arazi vergisi

b- Küşüfüye: mahalli idarenin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla konulan vergi

c- Faiz (artı): mültezimin hazineye gönderdiği malı aşan (artı) fazlalık. Bu mültezimin şahsi malı olur⁴⁷⁷.

Yargı sistemi ise Osmanlı Saltanatının kadılar kadısı diye, bilinen kazasker efendiyi tayin edip o da bölgelerden kadılar seçerek etrafın umuruna bakarlardı⁴⁷⁸.

Böylece Arap Dünyası ekonomik, sosyal, bilimsel ve kültürel müessese ve kurumlar açısından zaafa uğramış oldu. Osmanlı Devleti'nin de kudreti zayıflayınca ve dolayısıyla 19. Ve 20. yy'larda Arap memleketlerini korumaktan aciz kalınca Avrupa ülkelerinin arap bölgelerine egemen olmaları kolaylaşmıştır. Her şeye rağmen (Tarih 3) kitabı yazarları Osmanlı'nın şu özelliklerini öne sürmektedirler:

1.Özellik: Osmanlı yönetimi dolaylı bir şekilde özerktir. Osmanlı yönetim sistemine göre devletin şu yalın görevleri vardır:

- Dahili güvenliği sağlamak ve vergi tahsil edip masraflarına harcamak. Bunun gereği olarak bir mali idareyi kurmaktır.

- Devlet vilayetlerini ve mallarını savunmak. Bu da ordunun görevidir.

- Halk arasındaki ihtilafları çözmek. Bu da yargı sisteminin görevidir.

-Sağlık ve eğitim gibi hizmet kurumları ise fertler ve cemaatlerin faaliyetlerine terk edilmiştir.

2. Özellik: Osmanlı idare sistemine dolaylı özerk bir sığata haiz olmakla beraber, özerkliğin şekli ve derecesi, bölgeden bölgeye değışiklik göstermekteydi. Mesela; dağlık veya uzak ve ücra bölgelerde, Osmanlı'nın hakimiyeti göstermelik oluyordu. Devlet bölgelere veya vilayetlere Osmanlı hâkimler göndermeyip, mahallî büyüklere-başlara Sultan namına idare yetkisi tanıyarak, onlardan bir yıllık miktar mali ödenek alıyordu. Kürdistan, Lübnan, Arap Yarımadası ve Mağrip/Fas'ta böyle idare edilebiliyordu. Şam/Dimeşk Paşalığı, Kahire ve Bağdat gibi başka yerler, bir nevi ve genel manada indirekt/özerk yönetim sayılırsa bile, daha merkezîyetçi sistem oluşabiliyordu.

⁴⁷⁷ A.g.e., s.98-99.

⁴⁷⁸ A.g.e., s.99.

3. Özellik: Osmanlı Devleti askere dayalı bir idaresi vardır. Ordu, hem devlet idaresi aracı, hem savaş aletiydi. Kuzey Irak gibi bazı bölgeler feodal askeri birliklerle idare ediliyordu. Başka vilayetlerde ise (Mısır, Bağdat, Basra gibi), Ocak sistemi görülebiliyor. Ocakların, devlet idaresinde etkin bir rolleri mevcuttur. Ocak birliklerine ait maaşların, zirai ürünlere dayandığından dolayı, ziraat sistemi ve idari sistemle beraber, vilayetlerdeki askeri sistem sıkı bir şekilde bağlı idi.

4. Özellik: Osmanlı sistemi muhafakar bir sistemdir. Devlet düzeni Osmanlı fütühatı öncesi durumunu muhafaza etmeye çalışıyordu. Kanuni Sultan Süleyman döneminden kalan kanunlar değiştirilmedi. Devlet idari düzenlemelerin yenilenmesine hoş bakmıyordu. Devlet organları neredeyse felç oldu.

5. Özellik: Osmanlı Düzeni hoşgörüyeye dayalı bir sistemdir. Osmanlılar Arapların daha önceki sosyal yapılarına dokunmadılar. Tahammül edilecek verginin ve kolay idare tarzının hem idarecilerin hem de idare edilenlerin lehine olacağı bilincindeydiler. Her vilayet kendi geliriyle idare ediliyor ve elde edilen malların bir kısmını hazineye gönderiyordu.

6. Özellik: Osmanlı düzeni farklı etnisiteden oluşmakta idi. Devlet geniş bir coğrafya ya hakimdi. Vazifeler Türklerin tekelinde değildi. Tüm unsurlarla ortaklaşa çalışan bir idare tarzı vardı. Diğer milletlerin de devlet kademelerinde hizmet etme imkanı vardı. Yüksek kademeli makamlarda ise çoğunlukla Türklerin mevcudiyeti vardı.

7. Özellik: Osmanlı düzeni dini hayatı yaşamayı kolaylaştırdı. Resmi sistem bile dini hükümlere bağlı idi.

Tüm bu özelliklere rağmen Arap memleketlerinde ve diğer bölgelerde ayrılıkçı ayaklanmalar meydana gelmiştir⁴⁷⁹. Bu meyanda Suriye ve Lübnan'da Emir II. Fahrettin El-Manii (1585-1635) ayaklanıp Osmanlıdan ayrılmak istemişti. Osmanlı'nın Şam valisi onun bu isyanı bastırıp 1635 yılında kendisini ve oğullarını idam ettirmişti. Başka bir ayaklanma da 1750-1775 yılları arasında Filistin'de Şeyh Zahir El-Ömeri'nin hareketidir. Bir Filistin beyliği ilan ederek Osmanlı'dan bağımsızlığı ilan etmiştir. 1768'de Mısır'da isyan eden Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yla işbirliği yapmıştır. Osmanlılar Şeyh Zahir'i Akka şehrinde (1775) ve bir suikast ile ortadan kaldırmıştır. Şam Valisi Cezzar Ahmet Paşa isyan etmemiş ise de devlet Şam Vilayeti'nin güçlenmesine kuşkuyla bakmaktaydı. Bazı dini nitelikte ayaklanmalar da meydana gelmiştir. Yemen de Zeydi Şiiiler, Arap yarımadasında Vahhabiler gibi. Bazı valiler de Osmanlıdan kopmaya yeltenmişlerdir. Tunus'ta Hüseyini

---

⁴⁷⁹ A.g.e., s.66-71.

Ailesi, Libya’da Karamanlı Ailesi, Suriye’de El-Azm Ailesi ve Mısır’da Mehmet Ali Paşa isyanı gibi⁴⁸⁰.

3- Osmanlı Türklerinin hoşgörü ve Irkçılık Kavramları Arasında Milli Özellikleri:

Türklerin İslam’a girişinin üzerinden bugün itibariyle yaklaşık 1000 yıl geçmiştir. Bu süre boyunca Türkler ve Araplar fikir, mezhep, milliyetçilik gibi unsurlara dayalı bazı noktalarda buluştu, bazılarında ayrıştı. İslam medeniyeti Araplara ve Arapçaya dayanmakla birlikte İslam medeniyeti diğer Müslüman toplulukların katkılarıyla birlikte meydana gelmiştir. Bu medeniyet kapsadığı milliyetlerle zenginleşmesiyle birlikte ümmet anlayışı ortaya çıkmıştır. İslam Devleti sınırları içerisinde yan yana iki olgu meydana gelmiştir ki bunlardan birisi milliyetçilik diğeri de İslam ruhunu ihya etmek olmuştur. Ancak İslam devletinin tüm parçalarında kültürlü ve bilgin insanların bu iki olgu arasındaki organik bağı yanlış anlamaları söz konusu olmuştur. Öyle ki bazı milliyetçi kesimler İslam ruhunu ihya etmek ve İslam’a davet etmek meselesinin milliyetçi harekete aykırı olduğuna kanaat getirmişlerdir. İslamcı kesimler ise milliyetçi akımları İslam’a aykırı olarak değerlendirmişlerdir⁴⁸¹. Araplar Osmanlı Devletine itaat etmek zorunda kalmışlardır ki bu itaat sonucu Osmanlı Devleti İslam hilafeti olarak kabul edilmiş ve Türkler İslam sancağının taşıyıcısı haline gelmişlerdir. Araplar ve Türkler arasındaki bu birlik ve beraberlik 19. yüz yılda baş gösteren milliyetçilik davasının başlamasına kadar devam etti. Osmanlı döneminde Türk dünyasında iki önemli eğilim mevcuttu ki bunlardan birincisi Arap dünyasının Osmanlı Devletine bağlanmasını İslami birliğin bir parçası olduğunu savunan ümmetçi eğilimdir. İkincisi ise Arap milliyetçiliği eğilimidir ki bu eğilime sahip olanlar Arap dünyasının Osmanlı Devletinden uzak bir şekilde kendisini geliştirmeye çalışmasını savunmaktadırlar⁴⁸². Ancak Osmanlı ruhunu ihya etme hareketi Osmanlı inkılâbı sonrasında İslam ve milliyetçilik arasında bir fikri uyum yaratmıştır. Bu fikir 1910 yılında Türk düşünür Ziya Gökalp tarafından ortaya atılmıştır. Bunun sonrasında İslami düşünce ile milliyetçilik fikri arasında bir ayırım kalmamıştır ki İslami çağrının yanı sıra İslam ruhunu ihya etme hareketinin ile modern düşünce arasında bir ayırım kalmamıştır. Tam bu sırada Şam coğrafyasında milliyetçilik fikri zirve noktasına gelmiş durumdaydı ki bu güçlenmenin arkasında üç faktör bulunmaktaydı:

⁴⁸⁰ A.g.e., s.61.

⁴⁸¹ Ahmed Sıdkı El-Dücani, “Müstakbel El-Alaka Beynel-Kavmiyye El-Arabiyye vel-İslam,”El-Kavmiyye El-Arabiyye vel-İslam’a iletilen bildiri, Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye’nin düzenlemiş olduğu fikri seminerin tartışma ve araştırmaları, s. 490.

⁴⁸² Reyyan ve Tavalibe, a.g.e, s. 66.

- 1- Osmanlı hâkimiyeti altında yaşadığı zorluklara karşı bir etki tepki eylemi.
- 2- Batılı işgal devletleri ve Siyonizm'e karşı tepki göstereme.
- 3- Avrupa ülkeleri ve Osmanlı Devleti bünyesinde meydana gelen milliyetçi hareketlerdir.

Bu milliyetçi akım bir yandan işgalci Avrupa devletlerine diğer yandan da Osmanlı diktatörlüğüne karşı çatışmalar içerisine girmiştir. Osmanlı Devleti İslamiyet'i resmi din olarak kabul etmiş olup İslam camiası fikrini kabullenmişti. Türk milliyetçiliği fikrini destekleyen gruplar arasında bir faktör daha vardır ki o da Gayrı Müslim Türklerdir. Aynı şekilde Avrupa'da baş gösteren ve başarılı olan milliyetçilik hareketinin ve bu hareketin dine karşı tutumu da bu konuda etkili olmuştur. Tüm bu faktörler İslamiyet ile milliyetçilik fikri arasında bir tutarsızlığın ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴⁸³.

Nitekim 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde İslamcılık ile milliyetçilik akımları arasında uyuşmazlıklar meydana gelmiştir. Şöyle ki Türk milliyetçileri din karşıtı bir tavır sergilemekle birlikte İslamcılığı milliyetçiliğe karşıt gösteren söylemler ortaya atmışlardır. Buna karşılık olarak İslamcı kesim sert tepki göstermiş ve milliyetçi akımı İslam'ı reddetmemekle suçlamışlardır⁴⁸⁴.

İslam ve milliyetçilik arasındaki uyumsuzluk fikri Türklerde çok daha önceden vurgulanmıştı, 13 Ocak 1913 tarihinde devleti ele geçiren İttihatçılarla başlayarak devlet hayatında sıkı bir dönüşüm meydana gelmiş ve devlet içerisinde fikri istibdat zirveye ulaşmıştır. Bu çerçevede meydana gelen kanlı olaylar neticesinde fikir ve basın özgürlüğü sona ermiş ve siyasi hasımlar merhametsizce katledilmiştir. İttihatçıların merkezi siyaset sistemini uygulaması ve Türk olmayan bütün unsurları dışlaması, bu unsurların federal yönetim haklarını inkar etmesi ilerde Türkleri ve Arapları etkileyecek olan savaşların da fitilini ateşlemiştir⁴⁸⁵. İttihatçıların milliyetçilikleri çerçevesinde özellikle hâkimiyetlerinin son beş yılında Turancılık fikrinin etkisiyle büyük Türk birliğini inşa etmeye çalışmışlar ve bu çerçevede, Almanya'nın da desteği ile Osmanlı Turan Birliğini Türk, Arap, Kürt, Ermeni ve Orta Asya Türklerini birleştirerek oluşturmaya çalışmışlardır. İttihatçıların üç büyüklerinden biri olan Enver paşa Ruslara karşı savaşırken şehit edildi.

Ürdün okul kitapları, Arap coğrafyasında 1516 yılında Osmanlı hâkimiyetiyle birlikte başlayan ve Türklerle Araplar arasında hasıl olan hoşgörüyü işlemiştir. Abbas el-

---

⁴⁸³ Dücani, a.g.e, s. 491.

⁴⁸⁴ a.g.e, s. 491.

⁴⁸⁵ Abdülcelil El-Temimi, Dirasat fil-Tarih el-Arabi-el-Osmani, 1453-1918, (Zağvan, Tunus: Merkez el-Dirasat vel-Buhus el-Osmaniyye vel-Moriskiyye vel-Tevsik vel-Malumat "Sermedi", 1994), s.52-53.

Kürd Osmanlı Devleti'nin son birkaç yıl hariç Arap dünyasının iç politikalarına karışmadığını beyan etmektedir⁴⁸⁶. Ancak Turancılık fikrinin temsilcisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından 1908 yılından itibaren uygulanan milliyetçi politikalar, doğuda yaşayan etnik unsurların -Araplar dâhil- özgürlük talebinde bulunmasına yol açmıştır⁴⁸⁷.

Bu araştırmaya dâhil olan kitapların üçünde Türklerden hoşgörüyü bahsedildiği tespit edilmiştir. Buna dair kitaplarda şu ifadeler yer almaktadır.

- Sultan Selim halifelik makamını ihya etmeye ve halifeliğin konumunu yükseltmeye çalışmıştır⁴⁸⁸.
- Osmanlı Devleti Arap bölgelerini ele geçirdikten sonra bölgenin iç meselelerine karışmamıştır⁴⁸⁹.
- Osmanlı devleti hâkimiyeti altında olan halkların özgürlüğünü kısıtlamadı din, dil, örf ve adetlere karışmadı⁴⁹⁰.

Kitapların içerikleri incelendiğinde Osmanlı ve Türklerden genellikle hoşgörüyü bahsedildiği görülürken (idari, sosyal ve kültürel alanlarda) bazı yerlerde milliyetçiliklerinden de bahsedildiği tespit edilmiştir. Ancak Arap milliyetçilerinin muhayyilesinde Osmanlı'nın ırkçı tutumları daha fazla yer aldı. Çünkü insanlara kötülük yapmak onları daha fazla etkiler, hele hele bu kötülük yakınlarından olursa daha da fazla etkiler. Bu sebeple Osmanlı'nın hoşgörüsü gölgede kaldı ve Arapların zihniden zamanla silindi.

Ancak Osmanlı'nın hoşgörüsü "halkın, yönetime ortak olma sorumluluğunu üstlenmesine"⁴⁹¹ ve Arap bölgelerinde sosyal durumun aynı Memlûklüler zamanında olduğu gibi kalmasına sebep olmuştur. Yine Mekke eşrafı Hicaz bölgesini Osmanlı hükümrânlığı altında yönetmeye devam etmişlerdir⁴⁹². Hatta uzak ve dağlık Arap bölgelerine Osmanlı devlet adamı bile göndermeyip, bunun yerine kendi hakimiyeti altında yönetimi yerel yöneticilere bırakmıştır⁴⁹³.

Ürdün okul kitaplarında Osmanlı devletinin hoşgörü örnekleri, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda verilen geniş özgürlük, Osmanlı İslam birliği çerçevesinde farklı etnik

⁴⁸⁶ El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arap vel-Müslimin, s.103.

⁴⁸⁷ Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarihi'l-Arab el-Hadis, s.63.

⁴⁸⁸ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.94.

⁴⁸⁹ Taravane [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Alem, s.35.

⁴⁹⁰ Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarihi'l-Arab el-Hadis, s.51.

⁴⁹¹ Taravane [vd.], a.g.e., s.32.

⁴⁹² El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arap vel-Müslimin, s.97.

⁴⁹³ Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarihi'l-Arab el-Hadis, s.41.

kökendeki insanlar arasındaki sosyal ve kültürel bağlar izah edilmiştir. Osmanlı devleti sadece devlet sınırlarını korumak, asayiş ve vergi konularında kendini hükümdar olarak göstermiş olup ekonomik, sosyal, eğitim ve sağlık alanlarındaki kalkınma halkın faaliyeti ve şahsi girişimlere bırakılmıştır⁴⁹⁴. Çünkü Osmanlı devleti muhafazakâr bir devlet olarak insanların inancına, ekonomik ve sosyal sistemlerine ve düşünce hayatına karışmamıştır⁴⁹⁵. Bu nedenle on altıncı yüz yılda Osmanlı devletinin bir parçası olan batı Arap devletleri müstakil devletler gibi hayatına devam etmiştir. Tunus ve Libya’da devleti yöneten aileler olmuş ve Osmanlı halifesine sadece resmi bir bağımlılık söz konusu olmuştur⁴⁹⁶. Osmanlı devletinin başkenti olan İstanbul İslam’ın birinci üssü ve bilimsel aktivitelerin ana merkezi olarak Arap ve İslam eserlerinin toplanma noktası olmuştur⁴⁹⁷.

Arap devletlerinde Arap kültürünü ve medeniyetini koruyan ve Arap ve İslam devletlerinden gelen öğrencilere ilim kaynağı olan dini kurumlar mevcuttur. Bunlar arasında el-Ezher el-Şerif, Zeytüne Camisi, Emevi Cami, Mescid-i Nebevi, Necef el-Eşref vd. zikredilebilir. Bu ana merkezlere ilaveten okuma-yazma, matematik ve kuran kursları bulunmuştur. Her halükarda on dokuzuncu yüz yılın ortalarında büyük bir fikri kalkınma meydana gelmiştir ve bu kalkınmanın öncüleri olarak Muhammed bin Abülvahap, Cemalettin el-Afgani, Muhammed Abde ve Abdurrahman el-Kevakibi gibi büyük isimler zikredilebilir⁴⁹⁸.

Osmanlıya karşı kalıplanmış olan olumsuz radikal görüşler, Osmanlı devletinin Arap bölgelerini yönetim şeklinde bulunan bazı kusurlardan doğan ve yazarların şöyle özetlediği şu görüşlerdir:

1- Osmanlı hâkimiyeti siyasi, ekonomik ve bilimsel alanlarda Arap devletlerinin dış dünyadan uzaklaşmasına neden oldu⁴⁹⁹, çünkü Osmanlı Devleti dünyada başgösteren kalkınma hamlesini takip edemeyerek geride kaldı ve bu süreçte hızlı gelişen Avrupa karşısında yerinde sayarak gelişmedi ve söz konusu bu durum ister istemez Osmanlı devletinin bir parçası olan Arap bölgelerini de etkiledi⁵⁰⁰.

2- Arap devletlerinin kalkınmaması ekonomik, sosyal, eğitim ve kültürel alanlarda bünyesinin zayıf düşmesine neden oldu. Bunun sonucu on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda işgalci Avrupa devletlerinin işi kolaylaştı ve Arap bölgeleri öncelikle Güney Arap

---

⁴⁹⁴ A.g.e., s.48.

⁴⁹⁵ A.g.e., s.49.

⁴⁹⁶ A.g.e., s.48.

⁴⁹⁷ A.g.e., s.53.

⁴⁹⁸ A.g.e., s.54.

⁴⁹⁹ A.g.e., s.57.

⁵⁰⁰ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.102.

bölgeleri, Cezayir, Tunus, Sudan, Mısır ve ardından da I. Dünya Savaşından sonra Yemen, Necd ve Hicaz hariç diğer tüm Arap bölgelerinin işgal edilmesine neden oldu⁵⁰¹.

3- Arap vilayetlerinde ekonomi, tarım, ticaret ve sanayi alanlarında eğitimsizlik ve cehalet nedeni ile büyük oranda gerileme meydana geldi, bunun en büyük nedeni Osmanlı devletinin idari yetersizliği, büyük vergiler ve asayişin sağlanamaması oldu⁵⁰². Aynı şekilde kadınlara önem verilmemesi ve ihmal edilmesi Arap kadınlarının durumunun kötüye gitmesine neden oldu⁵⁰³.

4- Osmanlı devletinin ana dili Türkçe olunca Arapça önemini kayıp etmiştir. Devlet Arap kültürüne önem vermemiş, Arap vilayetlerinde çok az sayıda açılan ve Türkçe eğitim veren ve Türk öğretmenlere dayalı okullar bölgede eğitimsizliğin baş göstermesine neden oldu⁵⁰⁴.

5- Türk valilerin sadece vergi toplama ve askeriye işlerini takip etmesi ve diğer alanları takip etmemesi Arap Vilayetlerinin geride kalmasına neden oldu, devlet merkezinden uzakta olan bazı vilayetlerin istiklalini ilan etmesi ve Osmanlı Sultanın bu vilayetleri Osmanlı hâkimiyetine iade etmesi için yaptığı savaşlar bölgeyi yıprattı ve harabe haline getirdi⁵⁰⁵.

Zikredilen yazarlar Osmanlı tarihine ve bilimsel araştırmalara dayanarak, Ürdün krallığının doğuşuna sebep olan büyük Arap kalkışmasının, çağdaş Arap tarihinde ilk kalkışma hareketi olması ve Arapların birliğini ve istiklalini hedeflemesi, son zamanlarda İslam şeriatından uzaklaşan⁵⁰⁶, Arap özgürlüğünü savunanları idam eden ve Avrupa devletleri karşısında Arap vilayetlerini koruyamayan Osmanlı devleti karşısında birleşip, Avrupa'dan gelen tehlikenin karşısına durmak adına olduğunu iddia etmektedirler⁵⁰⁷.

Tarih 1 ve tarih 3 kitaplarına göre Arap uyanışı ve İttihatçılara karşı duruşlarının nedenleri şudur; Arapların tek millet olmaları, hepsinin aynı dili konuşmaları, aynı coğrafyada yaşamaları, aynı kültüre sahip oldukları ve Osmanlı devletinin nüfusunun yarısını temsil eden Türklerle ilişkilerinin aynı haklara sahip iki kardeş millet olmasına dayalı olmasını talep etmesi. Ancak İttihatçı Türklerin modern Avrupa tarzı bir Türk devleti kurmayı hedeflemeleri nedeni ile 1909 yılından itibaren başlattıkları Türkleştirme siyaseti Arapların dışlanması anlamına geldi ve büyük bir tepki yarattı. Bu tepkiyi daha

⁵⁰¹ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., s.48-51, El-Taravane [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Alem, s.35.

⁵⁰² Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., s.48-51, El-Kürd [vd.], a.g.e., s.105.

⁵⁰³ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.105.

⁵⁰⁴ A.g.e., s.104, Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., s.53.

⁵⁰⁵ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.104.

⁵⁰⁶ A.g.e., s.105, Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., s.57, C.2, s.205.

⁵⁰⁷ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.103.

fazla büyüten Hicaz emiri Şerif Hüseyin'in Arap vilayetlerinin federal bir şekilde yönetilmesi talebinin reddedilmesi 1915 -1917 yıllarında Şam bölgesinde vali olan Cemal Paşa'nın şiddete başvurması ve onlarca Arap liderini Şam ve Beyrut'ta asması ve İttihat ve Terakki cemiyetinin tutumları sonunda Arapların Osmanlı devletine karşı isyan etmesine yol açtı⁵⁰⁸.

Tarih 3 kitabı çağdaş Suriye tarihinin özetinde Fransa'nın İskenderun bölgesinin Suriye'den alınması ve Türkiye'ye verilmesi konusunda yaptıklarını ele aldı⁵⁰⁹. Suriye okul kitapları da Türkiye'nin Suriye'den gasp ettiği toprakları ele almaktadır: Bu topraklar sırayla

- 1- Kilikya bölgesi (Adana bölgesini içeriyor).
- 2- Kilis ve Antep bölgesi
- 3- Cezire bölgesi (Urfa, Harran, Mardin ve Diyarbakır)
- 4- İskenderun bölgesi

Suriye –lise son– edebiyat bölümü öğrencileri için hazırlanan “Tarihü'l-Arab el-Hadis vel-Muasır” kitabı yazarlarına göre Arap birliğinin gerçekleşmesi için gasp edilen Arap topraklarının iade edilmesi, gasp edilen Filistin'in Arapların birinci davası olması ve mücadelelerinin ana hedefi olması, Araplardan gasp edilen toprakların yeniden verilmesi için mücadele etmek şarttır. Bu topraklar;

- İskenderun bölgesi ve kuzey bölgeleri
- İran'ın gasp ettiği Ahvaz bölgesi ve adalar
- Eritirya, Ogadin ve İnfendi Habeşistan ve Kenya tarafından gasp edilmiş topraklar
- İspanyanın gasp ettiği Septe, Melile şehirleridir⁵¹⁰.

Tarih kitaplarından elde edilen verilere göre bu yazarlar Osmanlı yönetimini iki döneme ayırmaktadırlar. Bunlar ilk Osmanlı devri ve İttihat ve Terakki cemiyeti devridir. Osmanlıyı fatih kavramıyla anan ve Osmanlı hâkimiyet dönemini anlatan yazarlar her ne kadar Osmanlıyı “fatih” diyerek Avrupalılardan ayrı tutsalar da, daima savaşımlara odaklanması, ekonomiye önem vermemesi ve yanlış vergi rejimleri ile çiftçilerin topraklarını terk etmesine sebep olduğu için, Osmanlı-Arap ilişkilerini ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda eleştirmiş ve Osmanlı idaresinin yetersizliğini kınamışlardır. Vergiler iltizam yöntemiyle toplanmaktaydı ve iltizam o zamanlar şehrin büyük tüccarı veya bir

⁵⁰⁸ A.g.e., s.200-203, Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.2, s.52-64.

⁵⁰⁹ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.2, s.87-88.

⁵¹⁰ A.g.e., s.357.

Türk veya memluk bir kişi tarafından toplanarak ödenirdi. Yetkilendirilen kişi çiftçileri kendi toprağında ücretsiz olarak çalıştırmak gibi haksızlıklar yapardı⁵¹¹.

Bu vergi sistemi, Osmanlı Devleti Arap vilayetlerinde yönetimi ele geçirip bölgeyi illere bölüp her ile bir vali ve bir tabur asker sevk ettikten sonra oldu⁵¹². Bu çerçevede Osmanlı hâkimiyeti sadece büyük şehirlerde oldu, diğer bölgelerde yerel emirler, toprak ağaları ve Arap şeyhleri hâkim oldu⁵¹³. Arap vilayetlerinde Osmanlı'nın yönetim şekli dolaylı bir yönetim şeklindeydi. Vilayetler arası farklılıklar mevcuttur ve bazı vilayetlerde daha merkezi bir yönetim olabiliyordu⁵¹⁴.

Devletin yüksek makam ve mevkileri çoğunlukla Türklerin elindeydi⁵¹⁵ Her vilayette üç askeri kuvvet bulunmaktaydı. Birincisi Tımarlı Sipahiler, ikincisi Yeniçeriler, üçüncüsü özel kuvvetler veya paralı askerler. Devletin ilk döneminde tımar sistemi vardı ve bu sistemde askeri hizmetler karşılığında komutanlar toprak alır faydalanırdı. Bu fayda karşılığı savaş zamanında tam donanımlı sipahileriyle orduya katılırlardı⁵¹⁶. Aynı zamanda bu komutanlar kendi toprakları içinde asayişini sağlamak ile yükümlülerdi. Bu yönetim şekli ülkedeki tarım sanayi ve ticarete zarar verdi ve bir durgunluk meydana geldi⁵¹⁷. Türkler Arap bölgelerinde halktan uzak, Aristokratik bir yönetim şekli kurdular ve bu Aristokratik tabaka devletin gelişmesi için değil de kendi mal varlığını arttırmak için çalışmıştı⁵¹⁸. İttihatçılar Osmanlı Devletinde iktidara geldikten sonra Araplar üzerinde fikri ve kültürel baskı uyguladılar. Bu baskı Türkçeyi zorunlu kılarak⁵¹⁹, sadece Türk öğretmenler tayin edilmekle yetinildi⁵²⁰. Tüm bunlara ilaveten İttihatçıların İslam ahlakından uzak, ırkçı ve diktatör tavırları da eklenince ve Arap özgürlük taleplerini asınca⁵²¹ İttihatçılar devleti işgal devletine dönüştürmüşlerdi⁵²². Bu nedenle Osmanlı'nın başkenti İstanbul'u İngilizlere teslim etmeyi kabul eden İttihatçılara karşı Araplar Şerif Hüseyin liderliğinde 1916 yılında ayaklanırken Türkler de 1919 yılında Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde aynı ayaklanmayı gerçekleştirmişlerdir. Bu noktada Ürdünlü tarihçiler okul kitaplarında

⁵¹¹ El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin, s.98,200,202; Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.2, s.52-64.

⁵¹² El-Kürd [vd.], a.g.e., s.97

⁵¹³ A.g.e., s.101.

⁵¹⁴ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.1, s.41.

⁵¹⁵ A.g.e., s.42

⁵¹⁶ A.g.e., C.1., s.45-46; El-Kürd [vd.], a.g.e., s.103-104.

⁵¹⁷ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.1, s.49.; El-Kürd [vd.], a.g.e., s.102-105.

⁵¹⁸ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.1, s.51.; El-Kürd [vd.], a.g.e., s.101.

⁵¹⁹ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.1, s.35.; Taravane [vd.], Tarihül Arab vel-Alem, s.35.

⁵²⁰ Taravane [vd.], Tarihül Arab vel-Alem, s.35.; Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.1, s.53.

⁵²¹ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.2, s.87-88.

⁵²² Orhan Koloğlu'nun; Arap-Osmanlı Mirasının Önemi ve Bunun Türk-Arap İlişkilerine Etkisine Dair dönen tartışmalara Orhan Koloğlu'nun Müdahalesi, Türk-Arap İlişkileri: Gelecekle İlgili Diyalog, Arap Araştırmaları Merkezi'nin Düzenlemiş olduğu fikri seminer, münakaşalar ve Araştırmalar, Bildiriler I., (Beyrut: Merkez, 1995), s.92.

Osmanlı Türkleri ile İttihatçı Türkleri birbirinden farklı olarak değerlendirmişlerdir. Osmanlılara dair olumlu bir bakış açısı sergilerken İttihatçıları olumsuz bir imajla anmışlardır. Çünkü bu tarihçiler İttihatçının yönetim uygulamalarını Ortadoğu’da meydana gelen en önemli anlaşmazlıkların baş müsebbibi olarak değerlendirmişlerdir. Fakat bu yöndeki tanımlamalar Türk uygarlığının baskıcı bir medeniyet ve Türklerin işgalci bir zihniyete sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla bu tanımlar ve kötü vasıflar sadece İttihatçılar için geçerlidir. Zira İttihatçıların zalimce yönetimi Osmanlı Devletinin bünyesinde yaşayan etnik zenginliği anlamadıkları gibi devlet çıkarlarını da korumayı da becerememişlerdir⁵²³.

Bu alanda (milliyetçilik ve işgal) gibi anahtar kelimelerin ve Osmanlı kökenli İttihat kelimesi arasındaki ilişki aşağıdaki tabloda sayısal bir şekilde açıklanmıştır:

Tablo 4-1. Anahtar kelimeler, birleşimler, ilişkileri ve kaç kere tekrar edildiği

Osmanlılar	14
Türkler	10
Araplar	12
İttihat ve Terakki	6
Türkleştirme	4
Türk fethi	4
Osmanlı valileri	6
Arap milliyetçiliği	3
Osmanlı taburları	3
Osmanlı komutası	3
Arap Ayaklanması	4
Osmanlı fethi	2
Osmanlı hilafet devleti	2
Osmanlı saltanatı	2

⁵²³ El-Temimi, Dirasat fil-Tarih El-Arabi-El-Osmani, 1453-1918, s. 52.

Arapların işlerine karışmamak	3
İslam dünyasının liderliği	3
Osmanlı yönetiminin basit olması	2
Türkler ve Arapların devleti	2
Osmanlı hoşgörüsü	2
Arap emirlerini birbirine düşürmek	2
İttihatçıların baskıları	4
İttihat ve Terakkicilerin despotlukları	4
İttihatçıların tabaka ayrımcılıkları	2
Aristokratik Osmanlı yöneticileri	2
Arap siyasi birliğini sağlamak	2
Arapları yabancı istiladan kurtarmak	4
İttihatçıların milliyete dayalı ırkçılığı	3
Osmanlıların İslami şeriata bağlılıkları	3
Osmanlıların İzolasyon politikası	4
İttihatçıların Arap özgürlük taleplerini asması	4
İttihatçıların İslam şeriatından uzaklaşması	2
Osmanlının Arapça diline hürmet etmesi	2
İttihatçıların Arap gençlerini tutuklaması	2
İttihatçıların mallara el koyması	2
İttihatçıların Arapların isteklerini reddetmesi	2
İttihatçıların Arap ailelerini sürgün etmesi	2
Araplar birlik için ayaklandılar	2

Bu kelimeleri analiz edersek anahtar kelimelerin anlamı alanında Osmanlı ve İttihatçılar veya İttihat Terakkiciler arasındaki ilişkinin (Osmanlı ve İttihatçılar arasındaki negatif kelimeleri göz önüne almazsak: cahillik, geri kalmış zihniyet, rüşvet, hastalık, toprak ağaları, diktatörlük, keyfe düşkünlük) (4 - 2) no'lu tabloda sayısal olarak açıklanmıştır.

Tablo 4-2. Ürdün okul kitaplarında Osmanlı ve İttihatçılara atıfta bulunan anahtar kelimeler ve tekrar sayısı

Osmanlı'nın Eylemleri		Sayfa No	İttihatçıların eylemleri		Sayfa No
Pozitif	Negatif		Pozitif	Negatif	
Arap ve İslam devletlerinin koruyucusu	-	2+3+1	-	Sosyal tabaka ayrımı	2+3
Basit bir yönetim şekli uyguladılar	-	2+1+3	-	Türkleştirmek	1+2+3
Halka sorumluluk verdiler	-	2+1+3	-	Despotluk	1+2+3
-	Arapların batı medeniyetinden uzak tutulması	3+1	-	Arap özgürlük taleplerini asmak	1+3
-	Ekonomiye önem vermemeleri	2+1+3	-	Millete angarya yapmak	1+3
-	Vergi tahsilatında taahhüt sistemi	2+1+3	-	Arap gençleri hapse atmak	1+2+3
Arap devletlerinin yabancı istilaya karşı korudular	-	2+1+3	-	Merkezi yönetim sistemi	1+3
İslam şeriatına bağlı kaldılar	-	1+2+3	-	Milliyetçilik	1+3
Meslekler gelişti	-	2+1+3	-	Mal varlıklarına el koymak ve şantaj yapmak	1+3
Ticaret arttı	-	1+2	-	İslam şeriatından uzaklaşmak	1+3
Arap içişlerine karışmadılar	-	1+2+3	-	Gereksiz yere birinci dünya savaşına girmek	3+2+1
İslam dünyasına liderlik yaptılar	-	1+2	-		
Hilafeti ihya ettiler	-	1+2+3	-		
-	Arap emirlerini birbirine düşürmek	1+3	-		
Arapların hayatında etkileri oldu	-	1+2	-		
Arap kültüründen etkilendiler	-	1+	-		
Arap ülkelerini siyasi alanda birleştirdiler	-	1+3	-		
İstikrarı ve dengeyi saqlamak	-	3	-		
Osmanlıların Arapçaya hürmeti	-	1+2	-		

Ürdün tarih kitaplarının yazarlarının tespit ettiği Osmanlı ve İttihatçıların arasındaki ortak olumsuzlukları (cahillik, geri kalmış zihniyet, rüşvet, hastalık, toprak ağaları, diktatörlük, keyfe düşkünlük) bir tarafa bırakırsak yukarıdaki tabloda belirlenen şekilde Osmanlıların 12 olumlu vasfı olduğunu tespit etmiş oluruz. Bu vasıflar Araplara ve Müslümanlara verdikleri hizmetlerden ötürü kendilerine layık görülmüştür. Arap ve İslam devletlerinin koruyucusu, basit bir yönetim şekli uyguladılar, halka sorumluluk verdiler, Arap devletlerini yabancı istilaya karşı korudular, İslam şeriatına bağlı kaldılar, meslekler gelişti, ticaret arttı, Arap içişlerine karışmadılar, İslam dünyasına liderlik yaptılar, hilafeti ihya ettiler. Aynı kitaplar İttihatçıları hiçbir iyi vasıfları olmadığı iddia ettiler. Bilakis 12 kötü vasıf yükleyerek zikrettiler: sosyal tabaka ayırımı, Türkleştirmek, despotluk, Arap özgürlük taliplerini asmak, millete angarya yapmak, Arap gençleri hapse atmak, merkezi yönetim sistemi, milliyetçilik, halkın mal varlığına el koymak ve şantaj yapmak, İslam şeriatından uzaklaşmak ve gereksiz yere I. Dünya savaşına girmek.

Bu tablo Osmanlıların kötü yanları olmadığı anlamına gelmiyor. Onların da mantıklı bir şekilde yaklaşılınca devlet yönetimi ve ekonomi alanlarında bazı kötü yönlerinin olduğu görülmektedir. Bunlar: Arap bölgesinde ekonomiye önem vermemeleri, bu nedenle de ticaret, tarım ve sanayinin zarar görmesi, vergi tahsilatında iltizam usulünü uygulamaları, çiftçilerin mağduriyete uğraması ve çok sayıda çiftçinin toprağını terk etmesine sebep olmuştur. Arap emirlerini birbirine düşürmek ve bu yöntemle devlette asayiş sağlamaya çalışmak ve Arap devletlerini dünya medeniyetinden uzaklaştırmaya çalışmak⁵²⁴.

Bu kitaplarda Türklerin olumlu ve olumsuz yanlarının beyan edildiği satırlarda birkaç ilgi çekici nokta vardır. Bunlar:

- Türk-Arap ilişkilerini değerlendirirken batılı yazarların düştükleri hatalara düşmemişlerdir, çünkü bu tarihçiler o karanlık dönemi tarafsız bir şekilde ele alıp hakikatleri beyan etmiştir.
- Taraf tutma ve ön yargılardan uzak kalmışlardır, yaklaşık bin yıllık tarihi olayları, ideolojik bir şekilde değerlendirmemişlerdir. Çok büyük değişikliklere şahit olan 1865-1916 yılları olumlu ve olumsuzlukları ile gerçeklere dayalı bir tarihi eser olarak hazırlanmıştır.

Böylece Dr. Ali Muhafaza ile hem fikir olduğumuz nokta Ürdün tarih kitaplarında sunulan Osmanlı tarihi, kin ve nefretten uzak ve tarafsız bir şekilde Osmanlı Türklerin

---

⁵²⁴ Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarihi'l-Arap el-Hadis, C.1, s.66.

tarihini ele almıştır. Bu kitapların eksigi bize göre Türklerin modern tarihini ve Araplarla ilişkilerini ele almamalarıdır. Tabi ki bu noktaları görmezden gelmek Türkiye-Ürdün ilişkilerini geliştirmeye hizmet etmez. Aynı şekilde Türkiye’de de tarih kitaplarında aynı şekilde değişikliklerin yapılması lazımdır. Buda bizim Türk araştırmacılarından istediğimiz bir konudur⁵²⁵.

İkincisi: Tunus Okul kitaplarında Türkler

Tunus eğitim sisteminde Osmanlı Devleti Tarihi sadece ilkokul ve lise döneminde öğretilmekte ve sadece üç kitapta bilgilere rastlanmaktadır.

- Tunus Tarihinde Dönemler: ilkokul altıncı yıl kitabı 96 (tt 1)
- Lise üç tarih kitap (tt 2)
- Lise dört tarih kitabı – edebiyat bölümü (tt 3)

İlk iki kitabın içeriğinin üçüncü kitabın bir tekrarı olması ve daha az bilgi vermeleri nedeniyle bu araştırmadaki alıntılarımız çoğunlukla üçüncü kitaptan yapılmıştır.

Tunus ders kitapları incelendiğinde Osmanlı Devletini ve Kuzey Afrika’daki varlığını iki çeşit bakış açısı çerçevesinde değerlendirdikleri görülmektedir. Olumlu bakış açısı: İslamiyet, Müslümanlar ve İslam memleketlerini korumuşlardır⁵²⁶ ve olumsuz bakış açısı ise: farklı mezhep ve meşreplerden oluşan Türkler, bölgeyi yönetirken servet ve hâkimiyeti elde tutmak maksadıyla öldürmek ve zulüm dâhil tüm yollara başvurmuşlardır⁵²⁷.

Buradan başlayarak batı Arap topraklarında zalim bir şekilde Arap kabilelerinin topraklarına el koyup ve bunları devlete ait miri arazi ilan etmeleri⁵²⁸ ve bu yolda her türlü zalim politikayı uygulamaları onlara karşı olumsuz bir tepki yaratmıştır⁵²⁹. Bu bakış açısı Osmanlıları (her alanda bir nizam sahibi olan ve doğru yolda hiçbir şeyi esirgemeyen) olarak tanımlamışlar. Bu çerçevede Osmanlılar ve Türkler arasındaki fark belli oluyor, Osmanlı ve Türk kelimelerinin kullanıldığı yerlerden yola çıkarak üç kilit kelimeyi (Türk-Arap-Osmanlı) aralarındaki ilişkiler ve İslamiyet’le aralarındaki ilişkilerden başlayarak bu kelimelerin anlamlarını vasıf ve fiiller nezdinde politik, ekonomik, sosyal ve dini alanlarda

⁵²⁵ Bkz. Muhafaza’nın “Ürdün okul kitaplarında Türk Profili”, s.4; el-Mecelle el-Tarihiyye el-Arabiyye lil-Dirasat el-Osmaniyye, (Tunus), Adet, 7-8 (Ekim 1993), s.3543-355.

⁵²⁶ Zeynel Abidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.53-152.

⁵²⁷ Zuveyb [vd.], Kitabü’t-Tarih, s.188.

⁵²⁸ El-Tevmi [vd.], Kitabü’t-Tarih, s.34-35.

⁵²⁹ A.g.e., s.34.

sınıflandıracğız. Dilbilimcilerin kullandığı (Lexicology) kavramı çerçevesinde, bir kelime tek başına bir anlam ifade etmez, ancak bir cümle içerisinde bir anlam kazanır. Bu açıdan kelimelerin birbirleriyle olan ilişkine bakılmalıdır. Yine dilbilimciler (Linguistics) bir kelime kullanıldığı yere göre farklı farklı anlamlar içerebilir.

Tablo 4-3. Tunus okul kitaplarında yer alan Osmanlı tanımlı kelimeler ve tekrarlanmaları

Kelime	Tekrar Sayısı
Osmanlılar	19
Araplar	16
Türkler	12
Memlukler	4
Müslümanlar	8
İttihat ve Terakki	4
Barbar	4
Yeniçeri	6
Kürtler	2
Hilafet	8
İslam	15
Türkleştirme	2
İslam âlemi	4
Farslar	6
Arap âlemi	2
Arap Diyarları	10
Cihat	8
Osmanlı imparatorluğu	3
İslam dini	14
Osmanlı dönemi	3
Osmanlı hükmü	3
Osmanlı hâkimiyeti dönemi	2
Osmanlı fethi	6
Osmanlı Devleti	15
Müslümanların halifesi	8
İslam İlkeleri	6
Türkçe	4
Arapça	6
İslam Medeniyeti	8
İslam Tarihi	8
Osmanlı genişlemesi	8
Osmanlı	17
Şia	4
Safeviler	6
İslam İmparatorluğu	8
Türk hâkimiyeti	4
Dini yollar	8
Hanefi mezhebi	6
Maliki mezhebi	4
Avrupa Uygarlık Akımları	4
Osmanlı azameti	8
Yabancı Türklerin Hakim Tabak	6
Hükümdar olan yabancı Türkler	4
Arap Vilayetleri	8

Türk	8
Osmanlı Sultanları	8
Ekonomik faaliyet	8

Bu araştırmadan alınan sonuç Tunus okul kitaplarında geçen tüm kavramlar ve bu kavramlara bağlı faktörleri tanımlayan anahtar kelimeler:

Osmanlılar	19
Osmanlı	17
Araplar	16
Osmanlı Devleti	15
Müslümanlar	15
İslam Dini	14
Türkler	12
Arap Dünyası	10
Arap Dili (Kültürü)	8
Müslümanların Halifesi	8
İslam İmparatorluğu	8
Osmanlı İstilas	8
İslam Medeniyeti	8
Osmanlıların Azameti	8
Türk	8
Müslümanlar	8
Hilafet	8
Cihat	8
Arap Vilayetleri	8
Arap	8
Osmanlı Sultanları	8

Bu kelimelerin anlam alanını ve bu alanda iç ilişkilerini isim parçaları ile analiz edince karşımıza aşağıdaki tablo gelir. Bu tablo (Osmanlılar-Müslümanlar-Araplar) bütünsel kavramları çerçevesinde Tunus kitaplarında Türklerin ana imajını gösterir.

Tablo 4-4. Tunus Kitaplarında Türklerin Ana İmajı

Anahtar Kelimeler		T T 1	T T 2	T T 3
1- Bütünsel İslami Kavramlar	61			
Müslümanlar	15	1	1	13
İslam Dini	14	2	1	11
İslam İmparatorluğu	8	-	-	8
İslam Medeniyeti	8	-	-	8
Hilafet	8	1	-	7
Cihat	8	1	-	7
2- Bütünsel Arap Kavramı	42			
Araplar	16	2	-	14
Arap Dünyası	10	-	1	9
Arap Dili/Kültürü	8	-	-	8
Arap Vilayeti (Osmanlı)	8	1	1	6
3- Bütünsel Osmanlı Kavramı	72			
Osmanlılar	19	2	6	11

Osmanlı Devleti	15	-	3	12
Türkler	12	3	-	9
Osmanlıların Azameti ve İcraları	9	-	3	6
Osmanlı İstilasları	9	1	3	5
Osmanlı Sultanları	8	1	3	4
4- Ana Failler	41			
Osmanlı	17	1	3	13
Türk	8	1	-	7
Arap	8	-	-	8
Müslüman	8	2	2	4

Tablo (4-4)'ün içeriğini analiz edersek bütünsel Osmanlı kavramı diğer kelimelere göre 72 defa tekrar edilerek en fazla tekrar edilen kavram olmuştur. Bu tekrarların gerekçesi bir yandan Osmanlıların Osmanlı Devleti ile ilişkileri, icraatları, fetihleri ve ekonomik aktiviteleri, diğer yandan da Türkler ve Osmanlı sultanları ile bağlıdır.

İkinci sırada bütünsel İslam kavramı yer almaktadır. 61 defa tekrar edilmiştir. Bu kavramın tekrar sebebi Osmanlıların İslam dinini ve Müslümanları koruması, halifelik makamına itibar kazandırması, İslam medeniyetini yayması, Balkanlar ve Kafkasları fethetmeleridir.

Bütünsel Arap kavramı 42 tekrar ile üçüncü sırada yer almıştır. Bu tekrarlar Müslüman Osmanlı Türklerinin Araplarla ilişkisinden dolayıdır. Bu bütünsel üç anahtar kavram (Osmanlılar, Müslümanlar ve Araplar) incelendiğinde: söz konusu kitaplarda bu kavramların İslam hilafeti çerçevesinde birbirini tamamlayan ve yapıcı bir şekilde İslam medeniyetini yaymada büyük fayda sağlamış üç kavram olduğunu görürüz.

Bu üç kavramın birbirinden ayrılması Avrupa'dan gelen misyonerlik faaliyetlerinin İslam âlemini ele geçirme teşebbüsü sonucunda oldu. Bu teşebbüsler, özellikle Osmanlı devletinin son on yılında, Müslümanların direncini kırdı ve İslam topraklarında bilimsel ve sosyal aktiviteler tamamen durdu. İslam birliği fikri diğer kavramları kendi bünyesinde eritebilecekken yani Arap ve Osmanlıların İslam çatısı altında buluşması mümkün iken bu olmadı tersine bu süreçte İslam birliği fikri çok zayıfladı. Oysaki Osmanlı Devletinde Arap ve İslam buluşması neticesinde, Araplar Osmanlılara bağrını açtı ve onları dış tehditlere karşı İslamın koruyucusu ve Müslüman fatihler olarak gördüler⁵³⁰. Osmanlılar Arap diyarını İslam sayesinde yönetti. Çünkü Araplar başka bir millet olmalarına rağmen Türklerle aralarındaki tek bağ İslam diniydi⁵³¹. Osmanlı Devleti İslami yapısından dolayı

⁵³⁰ El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arap vel-Müslimin, s.115; Reyhan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarihü'l-Arab el-Hadis, C.1, s.39; El-Hasnavi, "El-Vatan El-Arabi fi-Zıl el-Hüküm el-Osmani min-Hilal Kütüb el-Tarih li-Merhaleti'l-Dirase el-İdadiyye bi-Libya", s.199.

⁵³¹ El-Tevmi [vd.], a.g.e., s.15.

tüm Arap halklarını kendi çatısı altına aldı, onları kolaylıkla yönetti ve dört yüz yıl boyunca Araplar bu çatı altında yaşadılar⁵³².

Tunuslu tarihçi Reşat el-İmam'a göre: Tunus okul kitaplarının yazarları Sultan Selim'in fiili olarak Kahire'yi fethi neticesinde hilafet makamına en çok Sultan Selimi yakıştırdıklarını ifade etmektedir⁵³³. Mısırda Abbasi hilafeti gücünü kaybettikten sonra Araplar Osmanlı devletini kendi devletleri ve Osmanlı halifesini kendi halifeleri olarak gördüler. Diğer yandan da Osmanlılar Arapları kardeş olarak gördü ve buna ilaveten onlara "Kavm-i necib" ismini taktılar. Çünkü onlar İslam'ın mayasıdır. Osmanlılar halifelik makamını alır almaz bu bütünleşmeyi bir yönetim teorisi olarak şekillendirdi, dini ıslah ve İslam şeriatı ile uyumlu olan batıdan gelen medeniyet şekilleri bu karışıma (din-kimlik ve çağdaşlık) adını verdiler. Çoğu Türk tarihçiler ve insafli bazı Batılı yazarlar, 1908 yılında İttihat ve Terakki Partisinin darbe yolu ile devleti ele geçirmesini, Osmanlı devletini bitirmek, devletin önce varlığını ele geçirmek ve sonra da halifelik sistemini ortadan kaldırmak maksadıyla planlanan uluslararası bir projenin parçası olarak görüyorlardı. Çünkü halifelik sistemi Siyonistlerin Filistin'i ele geçirmelerinin karşısındaki en büyük engeldi. Yine Hilafet, Afganistan ile Novakşot arasındaki Müslümanları bağlayan bağı. İttihatçıların hoşgörüsüzlük, şiddet ve despotluk politikası uygulamaları üzerine, onların fikir babası olan Ziya Gökalp önceki fikirlerinden farklı olarak, yeni çizgiyi İslam-milliyet-çağdaşlık şeklinde belirledi ve bu nedenle Türk İslam'ı fikri öne sürüldü ki, bu ilkeden hareketle Türkiye cumhuriyetinin üzerine inşa edildiği Türk laikliği ideolojisi ortaya çıktı.

Bazı Arap yazarlar Osmanlıların Arapları İslam adı altında sömürdüğünü⁵³⁴ ve dört yüz yıl boyunca halifelik müessesini Arapları hâkimiyetleri altında tutmak için kullandıklarını öne sürerken, bunun aksi yönde Türk tarihçiler Cemal Kutay⁵³⁵ ve İlhan Arsel⁵³⁶ aynı bakış açısı ile Arapların Türkleri İslam adı altında fikir ve kültür alanlarında 14 asır boyunca Araplaştırdıklarını iddia etmektedirler. Bu tarihçilere göre Türkler dinlerini Arapların istediği yönde yaşamaktadırlar. Fakat Türklerin bu ibadetlerini Türkçe de yapabileceklerini ve böylece Arap işgalinden de kurtulabileceklerini öne sürmektedirler.

⁵³² Reşad Muhyiddin el-İmam, "Suretü'l-Devle el-Osmaniyye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi", El-Mecelle El-Tarihiyye El-Arabiyye lil-Dirasat el-Osmaniyye, Adet 7-8 (Ekim 1993), s.38.

⁵³³ a.g.e., s.37.

⁵³⁴ A.g.e., s.38; El-Temimi, Dirasat fil-Tarih el-Arabi-el-Osmani, 1453-1918, s.11, dipnot.7; El-Tevmi [vd.], a.g.e., s.15; El-Hasnavi, "El-Vatan el-Arabi fi-Zıl el-Hükm el-Osmani min-Hilal Kütübü'l-Tarih li-Merhaleti'l-Dirase el-İdadiyye bi-Libya", s.198.

⁵³⁵ Cemal Kutay Osmanlı'nın yakın tarihinin değişik yönlerini ele alarak 50'den fazla kitap yazmıştır. Bu fikirler ana başlıklarını Arapçaya çevireceğimiz şu 3 kitabında mevcuttur. 1-Tarih Önünde İslam Peygamberi (Ankara 1988); 2-Derviş Vahdeti ve 31 Mart Vakası (Ankara 1976); Tarihte Türkler Araplar-Hilafet Meselesi (Ankara 1970).

⁵³⁶ İlhan Arsel, Arap Milliyetçiliği ve Türkler, Büyük Fikir Kitapları Dizisi 28, (Ankara: Remzi Kitabevi, 1973; Ötügen, 1976).

Ancak Araplar Türklerin dinlerini istedikleri gibi yaşamalarına, kendi dinleri olan İslam'a sahip çıkmalarına, tüm Müslümanlarla-Araplar dâhil- içli dışlı olmalarına hiçbir zaman karışmamış ve hatta Türklerin laiklik sistemine geçmelerini bile bir iç mesele olarak tanımlamış ve karışmamışlardır.

Sözlük kelimeleri bilimi ya da kelimelerin anlamı bilimine dayanarak üç tümsel kavramı analiz imkânımız olur, bu imkân her kavramın içerdiği ana kelimeler ve bu kelimelerin diğer iki kavram ile ilişkilerini çerçevlendirme yolu ile olur. Buna dayanarak Tunus okul kitaplarını üç ana eksen üzerinden araştıracağız:

1- Osmanlıların İslam'a bakışı:

İslamcı yazar Vehbi Karakaş, Osmanlıların İslam şeriatını her ırk ve renkten vatandaşları arasında kardeşlik ve eşitliği sağlama yoluyla benimseme, savunma, onu adalet ve hoşgörüyle uygulaması hakkında şunu söylüyor: “Osmanlılar mümindirler ve hâkimiyetlerinin gücünü İslam dininden almaktadırlar, bu nedenle devletin içinde bulunan 36 millet, ırk ve mezhebe karşı hiçbir baskı veya zulme tevessül etmemişlerdir. Zira Osmanlıların kendilerini adanmış olduğu dava milliyetçilik ve ırkçılığa değil İslam'a dayalıdır. Özellikle ırkçılığın herhangi bir rahmeti, fazileti, hak ve hakikati yoktur, oysa İslam dini bu güzelliklerin hepsini bir arada toplamıştır. Dolayısıyla İslam dini hakiki insanlığın diğer adıdır ve bu nedenle de Osmanlılardan sonra devleti teslim alıp devletin çökmesine neden olanlar İslam'dan da vazgeçmişlerdir”⁵³⁷.

Acaba Osmanlılar Kuzey Afrika'daki hâkimiyetlerinde de aynı adalet, eşitlik ve hoşgörüyle gösterebilmişler midir?

Dr. Reşat el-İmam Tunuslu müelliflere göre; “Osmanlıların İslam dinine özen gösterdiler çünkü bu onların en yüce hedefiydi.”⁵³⁸ “Çünkü onlar İslam akidesi ile hanif dinin koruyucusu oldukları için tüm imkânlarını bu yüce hedefi gerçekleştirmek için seferber etmişlerdir. Dolayısıyla siyasi, iktisadi, sosyal ve diğer konular onlar için temel konu sayılmayan ikinci planda kalmış durumdaydı.”⁵³⁹ (t.t.3) kitabının yazarları “Osmanlı toplumu imparatorluğun geniş olması sebebiyle Arap, Türk, Fars, Barbar ve çoğunluğu Avrupalı Hristiyan Slav, Yahudi ve köle olmak üzere ırk, cins, din ve dil açısından muhtelif unsurlardan oluşmaktaydı. Bütün bunlar İslam'ın ilkeleri çerçevesinde dini özgürlüklerini rahatça yaşayabiliyorlardı. Ayrıca Osmanlı yönetimi dini inançlara hoşgörüyle yaklaşırken devletin resmi mezhebi Hanefi mezhebi olmasına rağmen diğer

⁵³⁷ Vehbi Karakaş, *Nasıl Müslümanız?*, 4.Baskı, İstanbul;Timaş Yayınevi, 1993, s.150-151.

⁵³⁸ El-İmam, “Suretü'd-devle el-Osmaniyye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi”, s.46.

⁵³⁹ A.g.e., s.36.

İslam mezhepleri arasında da eşit davranırdı. Maliki mezhebi ile şii mezhebi özellikle Irak ve İran bölgelerinde etkili olmaktadır”⁵⁴⁰. Bu nedenle Osmanlılar Şam, Mısır ve diğer Arap topraklarını ele geçirip tebaasının çoğunlu Müslümanlardan oluşan ve Haremeyn eş-Şerifeyn’in de içinde bulunduğu büyük bir İslam imparatorluğu kurmak için Farslardan önce davranmaya çaba göstermişlerdir. Bu konuda Reşid el-Tevmi “Osmanlıların İslam dinini yayma hırsları, imparatorluklarını genişletme hırsından daha az değil idi.”⁵⁴¹ diyerek Osmanlının İslam dinini yaymaya özen gösterdiğini doğrulamıştır.

Reşid el-Tevmi’nin yazdığı tarih kitabı, Osmanlıyı tarih, iktisat, idare, din ve kültür yönünden ele alan diğer 3 kitaptan daha kapsamlı iken, Osmanlının dini yönünü Muhammed el-Haşimi Zeynelabidin vd. (t.t.1) ve Abdülmecid Zuveyp vd. (t.t.2) kitaplarından daha detaylı biçimde ele alarak hilafetin Osmanlıya geçmesini ve Ortadoğu’da Şii-Safevi devletiyle Sünni Osmanlı devleti arasındaki siyasi ve mezhepsel çatışma konularının üzerine durmuştur. Reşid el-Tevmi sadece Kahire’yi fethettikten sonra hilafetin nasıl I. Selim’e geçtiğine ilişkin muhtelif görüşleri ele almıştır. Ancak kendisi de diğer kitapların müellifleri gibi hilafetin fiilen sultana geçmesinin haklı olduğu konusunda hemfikirdir⁵⁴². Buradan hareketle Hilafetin Osmanlıya geçmesiyle ilgili şu sözlerle yanıt vermektedir⁵⁴³; “Konu ne olursa olsun Kahire’deki Abbasi hilafeti Sultan I. Selim’in Kahire’yi fethetmesi ve Abbasi halifesi El-Mütevekkil’in ölümü ile fiilen zeval olmuştur diyerek hilafetin Osmanlılara intikal etmesi hakkındaki şüpheleri reddetmiş oluyor. Dolayısıyla hilafet zımnen Osmanlıya intikal etmiş, zira Müslümanlar Sultan Selim’in Biladü’ş-Şam ve Mısır’ı fethedip Haremeynü’ş-Şerifeyn’i imparatorluğa katarak Osmanlıların gücünü, saltanatını ve heybetini fark etmişlerdir”⁵⁴⁴. Ayrıca Osmanlının azameti İstanbul’u fethedip Hristiyan Avrupa’nın büyük bir bölümünü işgal ederek daha da tecelli etmiştir. Müslümanlar bu sebepten dolayı Haremeynü’ş-Şerifeyn’in koruyucusu Müslümanların halifesi olmadan mümkün olmaz diye Sultan I.Selim’i Haremeynü’ş-Şerifeyn ile halife arasındaki bağdan ötürü Müslümanların halifesi olarak tanıdılar ve onu övgü hitaplarında ve yazışmalarında “yeryüzünde Allah’ın halifesi”, ve “halifelerin en hayırlısı” lakabı ile anmaktan hiç tereddüt etmediler. Böylece Sultan I.Selim 1517 yılında Mısır’ı fethinden itibaren Müslümanların halifesi ve Haremeynü’ş-Şerifeyn’in koruyucusu olarak bilinmişti. Bunun akabinde İslam hilafetinin başkenti İslam tarihinde ilk defa Arap

⁵⁴⁰ El-Tevmi [vd.], Kitabü’l-Tarih, s.37-38.

⁵⁴¹ A.g.e., s.38.

⁵⁴² El-İmam, a.g.e., s.37.

⁵⁴³ El-Taravane [vd.], Tarihü’l-Arap vel-Alem, s.34; Tarihü’l-Arab el-Hadis vel-Muasır, s.13 dipnot:1.

⁵⁴⁴ El-Tevmi [vd.], Kitabü’l-Tarih, s.13.

Kahire'den Osmanlının İstanbul'una taşınmıştır ve tarihte ilk defa Müslümanların halifesi Arap kökenli ya da Kureyşli olmayan bir halifeye intikal etmiştir⁵⁴⁵.

Doğu Arap dünyası okul tarih kitapları müellifleri, Batı Arap Dünyasındaki meslektaşları ile İstanbul'un İslam aleminin Arap olmayan bir halifenin hilafetiyle yeni ağırlık merkezi ve başkenti olduğuna dair hem fikir olmuşlarsa da⁵⁴⁶, Reşit el-Tevmi vd. kitabının bir bölümünü “Sultan Selim ve hilafetin intikali” başlığı altına almaları batı Arap dünyası müellifleri Sultan Selim'in Mısır fethi sonrası kendini halife ilan etmesiyle hilafeti Osmanlı sultanına intikal etmiş saymaktadırlar⁵⁴⁷. Bu nedenle sultan askeri, siyasi ve dini yetkiyi temsil etmekteydi. Zira Mısır'ın fethi sonrası Müslümanların halifesi olan sultanın devletin tebası ve tüm kaynakları üzerinde mutlak otoritesi vardı. Onun otoritesi ve iradesi kanunu temsil eder idi. Savaşı ilan eder, barışı sağlar ve devletin malıyla sorgusuz istediği şekilde davranırdı⁵⁴⁸. Arap dünyasının batı ve doğusunda tarih kitabı müellifleri; din adamlarının kurumların ve vakıfların büyük imtiyazlara sahip olduğunu tekit ederler. Din adamları ile peygamber efendimizin soyuna dayanan ve aralarında Osmanlı egemenliği altında hicaz bölgesinin hükmünü elinde tutan Mekke eşrafı olmak üzere eşraf tabakası toplumun seçkin kesimini temsil ederlerken vergi ve askerlikten muaf tutulurlardı⁵⁴⁹. Müellifler ayrıca Avrupalıların -özellikle İspanyolların- dini taassubu, zulmü ve vahşeti karşısında Osmanlının adalet ve dini hoşgörüsünü tekit etmişlerdir. “Osmanlılar 1521 yılında Belgrad'ı ele geçirdiğinde Osmanlı padişahı daha sonra camiye dönüştürülen bir kilisede cuma namazı kılmıştır”⁵⁵⁰. (t.t.1) kitabının müellifleri “Tunus'da İspanyollar” faslında “El-hasan el-Hafsi kasabaya yani (Tunus'a) girdiğinde insanlar güvendikten sonra, her zanaatkâr kendi ürünün başında oturur, dükkânlar açılır” derken din düşmanı Hıristiyanlar saldırır ve onları açık pazarda gafil avlar ve ne kadar mal ve eşya varsa talan edip ahaliyi katlederler. Firar edebilen çoluk çocuğu ile kaçmayı başarır ve Zağvan nahiyesine doğru yola koyulurlar. Hıristiyanların ulusu Şarlman Bedevilere bir ulak göndererek, birer buzağı karşılığı onlardan Müslümanların peşine düşmelerini ister. Bedeviler firar edenleri her yerde gezip arayarak bulur ve Hıristiyanlara teslim ederler. “Hatratü-l Erbaa” adıyla bilinen bu hadise sonrası Hafsi sultanı Hasan şehri Hıristiyanlara 3 gün boyunca yağmalatmıştı... Facia çok büyüktü” ve söylenenlere göre bu olayda halkın

⁵⁴⁵ A.g.e., s.13.

⁵⁴⁶ A.g.e., s.13; Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarih el-Arap el-Hadis, C.1, s.34; Zuveyb [vd.], Kitabü't-Tarih, s.191; Al-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin, s.94.

⁵⁴⁷ El-Tevmi [vd.], a.g.e., s.5-10.

⁵⁴⁸ A.g.e., s.31.

⁵⁴⁹ Tarihü'l-Arab el-Hadis vel-Muasır, s.25; El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin; El-Taravane [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Alem, s.35; Zuveyb [vd.], a.g.e., s.35.

⁵⁵⁰ Zuveyb [vd.], a.g.e., s.39.

3/1'i esir düşmüş, 3/1'i katledilmiş ve 3/1'i de firar etmişti. Şehrin ileri gelen şeyhlerinden aktarılanlara göre her 3/1'in 60 bin kişi olduğu söylenir. [Bu sözler El-Münis fi-Ahbar Afrikya ve Tunus" adlı kitabın müellifi İbn-i ebi El-Dinar'a aittir]⁵⁵¹.

Dini yetkinin Müslümanların halifesi ve İslam şariatını uygulamakla mükellef sultanın elinde tutulduğu için bu konuda ona Şiiilerin İslam dininden sapmış olduğuna ve muharebe edilmeleri gerektiğine dair bir fetva çıkaran Şeyhu'l İslam yardım ederdi. Bu nedenle Sultan I.Selim kardeşi Ahmed'i desteklediği bahanesiyle Safevi devletine acilen bir savaş açar⁵⁵². Ancak (t.t.1) kitabının müellifleri "Şah İsmail Safevi'nin Şii mezhebini Anadolu ve Irak gibi bölgelere yayma politikası izleyince Osmanlılar bu politikaya karşılık vermek amacıyla askeri faaliyetlerinin tümünü doğuya doğru yönlendirmiş ve Sultan I.Selim'in komutanlığında 1514 Çaldıran Savaşında Safevi ordusunu hezimete uğratmıştır" diyerek Osmanlı-Safevi Devletleri arasındaki savaşta siyasi faktörün büyük rol oynadığını düşünmektedirler. Ayrıca Osmanlılar Şam, Mısır ve diğer Arap bölgelerini ele geçirip tebaasının çoğunluğu Müslümanlardan olan ve Haremeynü'ş-Şerifeyin'in de içinde bulunduğu büyük bir İslam imparatorluğu kurmak için Safeviler'den önce davranmaya çaba göstermişlerdir⁵⁵³. Abbas el-Kürd⁵⁵⁴ ise Osmanlı- Safevi çatışmasının Osmanlı'nın Çaldıran'da Safevileri yenmesi, Memlûklüleri yenip Mısır, Şam ve Kuzey Afrika'nın yanı sıra Arap yarım adasını ele geçirmesi ile tecelli eden İslam dünyasına liderlik etme arzusunun bir belirtisi olan siyasi bir çatışma olduğunu söyler.

Akkoyunlu boyundan Türkmen kökenli ve ana tarafından Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın soyundan gelen Şah İsmail Safevi'nin büyük cediti Safiyüddin Erdebili'nin Sünni mezhebini terk edip Irak'ı yaklaşık bir asır hükmeden Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen boylarına tabi olarak Şii mezhebine girmesi ve İran hükümdarlığının başına geçen (1486-1524) ve on altıncı yüz yılın klasik Türk şairlerinden olmasına rağmen Şah İsmail Safevi'nin Şii mezhebini İran sınırları ötesine Irak ve Anadolu'ya yayma çabaları bu konuyu teyit etmektedir⁵⁵⁵. İsmail Safevi'nin 1958 yılında Bakü'de Türkçe ve Azerice şiir ve hitabetleri yayınlanmıştır.

Osmanlıların dini ve mezhebi müsamaha göstermelerine rağmen ancak Reşit el-Tevmi ile (t.t.3) kitabının müellifleri, Osmanlıların siyasi otoritelerini kullanarak Hanefi mezhebini yaymaya çaba gösterip özellikle bu başkent Tunus'ta, "başkent, Endülüs ve Batı

⁵⁵¹ Zeynelabidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.51.

⁵⁵² El-Tevmi [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.227.

⁵⁵³ Zuveyb [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.191.

⁵⁵⁴ El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin, s.92.

⁵⁵⁵ Zuveyb [vd.], a.g.e., s.191.

Arap dünyası yaygın maliki mezhebinin en büyük kalelerinden birisidir”, ancak bu asır Hanefi mezhebinin Türkler vasıtasıyla ülkede yayılmasının habercisiydi. Siyasi güçlerini kullanarak başkent ve el-Mehdiyye, Manastır ve Suse⁵⁵⁶ gibi sahil şehirlerinde yeni mezhebi yaymaya çalışmaktadırlar”, diyerek mezhebe inananlara ayrıcalık tanıdıklarını tekit etmektedirler. Ancak Türklerden bahsederken müelliflerin Osmanlı Türk hükümdarlarını değil de, tarihte bir zamanlar yiğitlik ve kahramanlık destanları yazdıran⁵⁵⁷ ancak daha sonra Tunus’ta ahaliye taarruz edip mal yağmalayan ve asırlarca korku kaynağı olan Memlûklü ve yeniçeri askerlerini kast ettiklerini düşünüyorum⁵⁵⁸.

Osmanlıların dindarlığı konusundan ve Osmanlı başarılarında yaklaşık her alanda dini görüntünün hâkim olduğundan bahsederken⁵⁵⁹ bir zanaat haline dönüşen korsanlık yoluyla cihat meselesine değinmek gerekir. “Avrupa ülkelerini ve ticari filolarını özellikle Akdeniz’de sersem eden korsanlık eyleminin hedefi birinci derecede siyasi, ekonomik ve dini idi. Tunus’un okul müfredatında korsanlığın iktisadi, askeri, dini ve ticari bir iş olduğu ifade edilmekte ve bunun bir cihad olduğu nazarıyla bakılmaktadır⁵⁶⁰. Osmanlı döneminde cihad Müslümanlar arasında oldukça yaygın hale gelmiş ve meşru bir maddi kazanç kaynağı görülmüştür. Çünkü korsanlık faaliyetli zenginlerin katılımında bulunduğu ticari işletmelere benzemektedir. Zenginler kendilerine, özellikle Avrupalı Hıristiyan gemiciler esir düştükleri zaman, onlardan fidye talep etmek için bol ganimet elde edebilecek cihat kadırgalarını donatırlardı. Tunus'ta esir sayısı bazen yedi bin ile yirmi bin kişiyi bulmuştur⁵⁶¹. Bu esirlere Müslüman olma, köle kalma veya fidye ödeme tercihleri sunulurdu. Bu politikada sayesinde Osmanlı devleti korsanlığı bir cihat ve fidye hareketine dönüştürmüştür. Yine bu politika sayesinde ticaret, tarım, sanayi gibi muhtelif mesleklerde çalışan esirlerden büyük faydalar elde edilmiştir. Hatta bazı kişiler o zamanın şartlarında kölelere şiddet uygulanırken, kölelere iyi muamele gösterip kölelerini katip ya da mallarına vekil tayin edenler de olmuştur⁵⁶².

Tunus okul kitapları yazarlarının, Osmanlı döneminde Tunus’taki kültürel yaşamın geliştiğini onaylamalarına rağmen⁵⁶³, Osmanlıların muska, büyü ve hurafelere inancı yaydıkları, insan aklını basitleştirerek toplumun doğüstü olaylara inanmasını sağladıkları

⁵⁵⁶ El-Tevmi [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.227.

⁵⁵⁷ A.g.e., s.89

⁵⁵⁸ Zeynelabidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.53.

⁵⁵⁹ El-İmam, “Suretü'l-Devletü'l-Osmaniyye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi”, s.36.

⁵⁶⁰ A.g.e., s.89.

⁵⁶¹ Zuveyb [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.338-339.

⁵⁶² El-İmam, a.g.e., s.42-43.

⁵⁶³ Zuveyb [vd.], a.g.e., s.38,187,196,225,231.

ve bunun sonucu olarak ta toplumu geri bıraktıkları konusunda Ürdün okul kitapları yazarları ile aynı noktada buluşmaktadırlar⁵⁶⁴.

2- Batı Arap Dünyasında Türkler ve Araplar Arasında Uyuşan ve Çatışan ilişkiler

Batı Arapları Osmanlı'yla Mısır'ın "fethiyle" birlikte tanıştılar, Tunus okul kitapları yazarları Osmanlı namına heyecanlanarak, Osmanlının İslam ülkelerinde gerçekleştirdiği fetihleri büyük bir zafer olarak adlandırdılar. El-Tevmi ve arkadaşları bu fetihleri şöyle anlatmaktadır; Kanuni Sultan Süleyman, babası I. Selim'den, özellikle de I.Selim'in Şam ve Mısır bölgelerinde Safevilere karşı elde ettiği muazzam zaferler ve Memlûklülük Devletini yok etmesi sonucunda, muazzam bir ordunun yanı sıra altın ve gümüşle dolup taşan bir hazine ve geniş arazilere yayılan ve her yönden istikrarlı bir imparatorluk devralarak Osmanlı tahtına çok müsait koşullarda çıkmıştır⁵⁶⁵. Dr. El-İmam, yazarların İbn-i İyas'ın "Bedayi' el-Zühür" adlı kitabından alıntıyla ele aldıkları bu paragrafta, bu yazarların Osmanlı devletinin İslam ülkelerinde bulunmasından ne kadar hoşnut ve beşaret dolu olduklarının en büyük kanıtı olduğunu" vurgulamaktadır⁵⁶⁶.

Bu yazarlar, dinen Müslümanları açgözlü düşmanların elinden kurtarmak ve Haremeyn-i şerife'nin düşmanlardan korumak anlamını taşıyan "feth" kelimesini kullanmışlardır. "I. Selim döneminde fetihler doğu Arap topraklarında gerçekleşmiş, Sultan I.Selim Şam, Mısır ve Filistin'i fethederek Arap yarımadasını da Osmanlı topraklarına katmıştır. Bu sayede Müslümanların halifesi ve Haremeyn-i şerife'nin hamisi olmuştur"⁵⁶⁷. Bu sebeplerden dolayı, bahsi geçen Tunus kitaplarında "işgal" kelimesi El-Tevmi ve arkadaşlarının "Osmanlının Irak ve Fars "İşgali": sultan I.Selim, kendisini Müslümanların halifesi olarak kabul etmeyen İran Safevi devleti tehlikesini hiçbir zaman göz ardı etmemiştir."⁵⁶⁸ adı altındaki bir alt başlıkta olmak üzere sadece bir defa zikredilmiştir. Çünkü bu yazarlar Osmanlı halifelerine büyük saygı göstermektedirler ve halifelerden bahsederken çeşitli güzel vasıflar kullanmaktadırlar, öyle ki " yazarların üzerinde durduğu söz ve vasıfların hepsi hoş ve sevgi ile bezenmiş kelimelerden oluşmaktadır ve hatta yönetimin başarısı için olumlu etki niteliğindedir ve bu vasıflar hitap

⁵⁶⁴ A.g.e., s.47; El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin, s.104.

⁵⁶⁵ Zuveyb [vd.], a.g.e., s.17.

⁵⁶⁶ El-İmam, "Suretü'l-Devletü'l-Osmaniyye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi", s.35.

⁵⁶⁷ Zuveyb [vd.], a.g.e., s.5.

⁵⁶⁸ A.g.e., s.23.

edilen zata, özellikle de yetişen ve kahramanlıklara ve mükemmelliğe önem veren neslin nezdinde, saygı, sevgi ve hayranlık uyandırmaktadır.”⁵⁶⁹

Bu yazarlar, Osmanlı padişahı ve Osmanlı Türkleri hakkında üstün nezaketli vasıfları sarf etmiş ve kendilerine olumlu yapıcı eylemler atfetmiş olsalar bile, “Türkleri” yıkıcı olumsuz eylemler yapmakla vasfetmişlerdir. Burada Türklerden kasıt, Sultan II. Selim’in (1524-1574) veziri azamı Sinan Paşa’nın, İspanyolları ülkeden çıkarmak için giriştiği ve galip gelerek ülkeyi Osmanlı toprağına kattığı savaşta kullandığı Yeniçeri askerleri, Memlûklülere, Arap askerleri ve barbar Müslümanlardır⁵⁷⁰. Bu askerler, Kuzey Afrika’da yerli bedevi kabilelerine zulmeden, kabilelerin topraklarını gasp eden ve kendi amaçları için sömürebilmek için o toprakları miri arazi olarak gören kişilerdir⁵⁷¹. Osmanlı İmparatorluğu sınırların genişlemesiyle birlikte toplum olarak Arap, Türk, Fars ve barbarlar gibi Müslüman toplulukların yanı sıra, çoğu Slav halklarından oluşan Avrupalı Hıristiyanlar, Yahudiler ve köleler gibi farklı din, dil ve etnisiteyi barındıran geniş bir yapıya dönüşmüştür⁵⁷².

Bahsedilen bu Türklerin yaptığı en iyi iş korsanlıktı. Bu iş Avrupa ülkelerinin başını döndürmüş ve özellikle Akdeniz’de seyreden gemilerini şaşkına çevirmişti. Akdeniz, Tunus ve Kuzey Afrika’da bulunan diğer Osmanlı vilayetleri sayesinde “bir İslam denizi haline gelmişti ve bu sebeple Hıristiyan devletlere ruhsatsız seyrüsefer hakkı tanınmamıştı.”⁵⁷³ Bahsi geçen kitapların yazarlarına göre; “Kuzey Afrika’da korsanlık yapılmasını, İslam ve Müslümanları korumak adına destekleyen ve bunu bir cihat olarak gören Osmanlı devletinin bu konudaki rolü öylesine büyük olmuştur ki, İspanyol birliklerini yerle bir etmiş ve tüm girişimlerini boşa çıkararak İspanyolları maddi ve askeri alanda büyük zararlara uğratmışlardır.” Ancak tüm çabalara rağmen, Akdeniz’de mutlak kontrol sağlanamamıştır ve Osmanlıların yardımı ile bazı korsanlar yerlerini korumuştur⁵⁷⁴. Bu sebeple Avrupa devletleri, bilhassa Endülüs’ten Müslümanların çıkarılmasıyla birlikte artan korsanlık faaliyetlerinden sonra, Tunus-Türk korsanlık faaliyetleri nedeni ile kendi çıkarlarını ve halklarını korumak için Tunus ile olan ilişkilerini güçlendirme arzusu içinde olmuşlardır⁵⁷⁵.

⁵⁶⁹ El-İmam, a.g.e., s.23.

⁵⁷⁰ Zeynelabidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.50.

⁵⁷¹ A.g.e., s.48.

⁵⁷² El-İmam, a.g.e., s.41.

⁵⁷³ Zuveyb [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.337.

⁵⁷⁴ A.g.e., s.147.

⁵⁷⁵ A.g.e., s.338.

Lakin Sinan Paşa'nın Fas'tan gidişi ile Osmanlının o topraklardan çekilişi sonucunda Kuzey Afrika'ya yerleşen Türk yeniçeri askerleri ve Memlûklerin korsanlık faaliyetleri ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Barbaros Hayrettin Paşa ve Turgut Paşa gibi aslen ecnebi olan güçlü prenslerin yardımı ile geliştirmesi sonucu yüksek donanımlı, üç yüz adete ulaşan ve bu sayede Kanuni Sultan Süleyman'ın İspanya kıyılarına kadar dayanan ve Akdeniz'e hükmeden savaşlarda deneyimli denizcileri barındıran muazzam Osmanlı gemilerindeki Osmanlı Türklerini birbirleri ile karıştırmamak gerekir⁵⁷⁶. Türkler ve Osmanlı Türklerinin her ikisi de korsanlık etmiş olsalar da, her ikisi de kendi hedefleri doğrultusunda ve kendi öz çıkarları için bu faaliyetlerde bulundular: Osmanlılar; askeri, siyasi ve dini savaşları kazanmak ve bu alanlarda kahramanlıklar elde etmek için korsanlık yaptılar. Lakin yeniçeri birlikleri, Tunus'ta Türk askeri olarak bilinir, ilk dönemlerinde kahraman ve güç faktörü olmalarına rağmen, gittikçe -sonraki dönemlerde- Tunus halkına karşı gasp ve zulüm unsuru olmaya başladılar⁵⁷⁷. Ayriyeten, Tunus ve Cezayir'de herhangi bir yola başvurarak yetkiyi ele geçirmek isteyen ve bütün varlıklara el koymaya çalışan Türk, Rum ve birçok farklı milletten oluşan bir topluluğu temsil ettiklerinden dolayı bu karışım Türkler-milliyet bakımından- Cezayir halkıyla da sosyal açıdan uyum sağlamadılar ve bunun aksine Türk paşa ve kaptanlarına (amirallere) karşı bir isyan unsuru haline geldiler⁵⁷⁸. Bu sebeplerden dolayı El-Tevmi ve arkadaşları aslında, bu topraklarda zulüm siyasetini benimseyen, halkı gasp eden ve Osmanlının bir emirliği olarak gören kişilerin bahsi geçen bu Türkler olduğu kanısındadırlar⁵⁷⁹. Bu zorbalık ve zulüm siyasetini Osmanlılara değil de Türklere atfetmelerine karşın, Osmanlı devletinin kendi toprağına kattığı topraklarda halkın sosyal ve ekonomik sistemini bozmadığını kabul ederek bu topraklarda bulunan arazilerle, yerel ve idari hâkimiyetin yerel derebeylerinin elinde kaldığını savunuyorlar⁵⁸⁰.

Lakin Zeynel Abidin⁵⁸¹, Reşit el-Tevmi⁵⁸² ve El-Zuveyb⁵⁸³ gibi Tunus okul kitapları yazarları ve arkadaşlarının Osmanlı Devletinin Avrupa ve özellikle de balkan ülkelerindeki azametini teyit etmeleri ve Portekiz-İspanya ülkelerinin Kuzey Afrika ve Arap Körfezi işgalinin riskine dikkat çekmelerine rağmen, Endülüs'teki cereyan eden olaylara, oradaki Müslüman kardeşlerine yardım eli uzatma şansları olmasına karşın, böyle

⁵⁷⁶ El-İmam, a.g.e., s.25.

⁵⁷⁷ Zeynelabidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.53.

⁵⁷⁸ Zuveyb [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.152,163,188.

⁵⁷⁹ A.g.e., s.34-35.

⁵⁸⁰ A.g.e., s.244.

⁵⁸¹ Zeynelabidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.50-52.

⁵⁸² Zuveyb [vd.], a.g.e., s.147.

⁵⁸³ A.g.e., s.188.

bir girişimde bulunmamışlardır. Böylelikle, hele ki o dönemlerde Akdeniz'deki Osmanlı deniz güçlerinin ve Osmanlı'nın prestijli merkezinin büyüklüğünün Avrupa siyasetinde egemen olması, Kuzey Afrika'daki Müslümanların onlarla (yani Osmanlılarla) güçlü iş birliği içinde olmaları, Endülüs Müslümanlarını kurtarmanın bir yolu olabileceken, eski dünya tarihini ve coğrafyasını değiştirebilecekken oralı olmamışlardır⁵⁸⁴.

Kuzey Afrika Arap Ülkeleri, Osmanlı'nın Ortadoğu Arap diyarlarına karşı uyguladığı tecridi -okul kitabı yazarları- diliyle şikâyet etmeyerek, “Tunus, bir yandan İstanbul için bireysel özgürlüğünü ispat etmek, diğer yandan askeri bakımdan güçlü olan Cezayir vilayetine karşı Avrupa ülkelerinin onayını almak amacıyla Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerini on yedinci yüzyılda bağımsız bir ülke olarak güçlendirmiştir⁵⁸⁵. Avrupa ülkeleri de, korsanlık faaliyetlerinin büyümesi ve bu faaliyetlerden doğan sorunların çoğalması ile birlikte hedeflerine ulaşmak ve kendi çıkarlarını korumak açısından ilişkileri güçlendirme hususunda istek göstermişlerdir⁵⁸⁶. Çünkü Kuzey Afrika'daki yerel yöneticiler, karar almada yarı idari bağımsızlıklara sahiplerdi ve sahip oldukları bu yarı idari bağımsızlık daha sonra bir tür özerkliğe, oradan da tam bağımsızlığa giden bir yol olacaktı ve öyle de oldu⁵⁸⁷. İlaveten, kendileri Osmanlıyı bir işgalci ve düşman olarak değil de kendilerini koruyan ve savunan olarak görmekle birlikte⁵⁸⁸, Doğu Arap ülkeleri okul kitapları yazarları ile birlikte, Osmanlı'nın son dönemlerinde kendilerine tabii Arap diyarlarına el koymalar, tacizler ve toplu sürgünler yaptığı ve Türkleştirme siyasetini benimsediği konusunda hemfikirdirler⁵⁸⁹. Yine de Tunus okul kitapları yazarları Osmanlılardan bahsederken hoş kelimeler ve sıfatlar kullanırlarken, aynı zamanda da Osmanlıyı eleştirir ve Osmanlı padişahlarının kötü sıfat ve huylarını yazarlar, lakin padişahların kötü sıfatlarından bahsederken bu sıfatlara dikkat çekmemek ve ehemmiyetini azaltmak için hızlı ve muhtasar bir biçimde bahsederler⁵⁹⁰.

---

⁵⁸⁴ A.g.e., s.26.

⁵⁸⁵ Tüm Tunus okul kitapları yazarları, çoğu Arap tarihçi ve edebiyatçı Osmanlı'nın Arap diyarlarını izolasyon çemberi altına aldıkları konusunda hemfikirlerdir. Örneğin bkz. El-Hasnavi, “El-Vatan el-Arabi fi-Zıl el-Hükm el-Osmani min-Hilal Kütübü'l-Tarih li-Merhaleti'l-Diraseti'l-İdadiyye bi-Libya”, s.200; Reyyan ve Tevalibe, Mezkere fi-Tarihi'l-Arap el-Hadis, s.62; Tarihü'l-Arab el-Hadis vel-Muasır, s.27; İhsanoğlu, “Kıraa li-Tarih el-Devle el-Osmaniyye ve Alakatiha bil-Alem el-Arabi min-Hilal el-Kütüb el-Medresiyye el-Mukarrara fi-Mısır Beyne Amey 1912-1980”, s.95; Ahmed Abdurrahim Mustafa [vd.], Tarihü'l-Arab el-Hadis minzu el-Gazv el-Osmani hatta el-Vakt el-Hazır (Kahire:Milli Eğitim Bakanlığı, 1961), s.2,16,23,53. İhsanoğlu'ndan naklen, a.g.e., s.106.

⁵⁸⁶ Zuveyb [vd.], a.g.e., s.183.

⁵⁸⁷ A.g.e., s.197.

⁵⁸⁸ Bkz.: a.g.e., s.5-26; Zeynel Abidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.50-53; Zuveyb [vd.], a.g.e., s.37-38,188.

⁵⁸⁹ El-İmam, Suretü'l-Devle el-Osmaniyye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi, s.32.

⁵⁹⁰ Zuveyb [vd.], a.g.e., s.6,10,11.

Bu eleştirel karşılaştırma, el-Tevmi'nin Osmanlı'nın Ortadoğu ve Doğu Arap dünyasında genişlemesi konusundaki argümanını (Osmanlı padişahı, Müslümanların halifesi ve Haremeyn-i Şerife'nin hamisi olmuş ve bu sayede Osmanlı, din vesilesi ile Arap topraklarını yönetmeyi başarmıştır, çünkü İslam dini Araplarla Türkleri birbirine bağlayan ve Arapların, kendi milletlerinden farklı bir millete tabii olmalarına rağmen Türklerin, hükmüne razı gelmeleri hususunda ana etkendi) açıklamaya yardımcı oldu⁵⁹¹.

Doğu Arap ülkelerindeki düşünür ve siyasi kesim bu Osmanlı “yayılmaması” Arap diyarlarına karşı sömürge, siyasi ve ekonomik sömürü ve işgal gücü olarak görseler de⁵⁹², Tunus okul kitapları yazarları: “Osmanlı hükmündeki galip gelen dini karakter, İslam ülkelerini kendi sancağı altına dâhil etmede kolaylık sağlamış ve her yere sühuletle hükmetmesinin yolunu açarak, dört asırdan fazla bir süren vatandaşların ihlâs ve sadakatini kazanmıştır”⁵⁹³ fikrini savunmaktadırlar. Bu sebepten dolayı, lise ikinci sınıf kitabı “Doğu ve Batı'da Orta Çağ Tarihi” adlı kitabın müellifi Muhammed Ferit Ebu Hadid şöyle düşünmektedir: “Türklerin, (Filistin fethinden sonra) savaş zaferlerini de aşan bir edebi zaferi olmuştur ve bu zafer Türklere, İslam halkları ve fertleri arasında, daha sonraki zamanlarda İslam âlemini yöneten Mısırlı hükümdarların yerine geçecekleri, bir üstünlük ve liderlik kazandırmıştır.”⁵⁹⁴ Çünkü Batı Arap dünyası düşünür ve siyasileri, Osmanlı'nın İslam ve Müslümanların seslerini yüceltmek için başlattığı fetihlere, karşılaştığı tüm eleştirilere rağmen, İslam ülkelerinin genişletilmesi gözüyle baktıkları içindir. Osmanlı ve Türkleri, doğu ve batıda yaptıkları anlaşmalar yoluyla Araplar ile çatışan bir ilişki içinde tutan, kalıplaşmış profilin ortaya çıkmasına neden olan bu eleştiriler, Osmanlılara üç kötü sıfat atfetmek içindir. Bu sıfatlar: Türkleştirme, işgal ve zulüm'dür. Doğu ve Batılı Araplar, kendilerine olumlu bakan, eylemlerini olumlu olarak tanımladıkları ama yeri geldiğinde hatalarına karşı yapıcı ve gerçekçi eleştiriler yönelttikleri Osmanlılar ile eşkiyalıkları, yol kesicilikleri, yağmalayıcılıkları ve dağıtılmış arazi ve topraklara el koymaları ile bilinen memluk ve yeniçeri askerleri ve Osmanlı kimliği taşıyan türkler

---

⁵⁹¹ A.g.e., s.15.

⁵⁹² Çoğu Doğu Arap dünyası milliyetçi düşünürlerin yanı sıra Tunus, Suriye, Ürdün ve Irak müverrihleri bu görüşü savunmaktayken, aksine Mısır ve Tunus okul kitapları yazarları Osmanlılar hakkında diğerleri ile aynı görüşü paylaşmamaktadırlar. Daha detaylı bilgi için bkz. İhsanoğlu, “Kıraa li-Tarih el-Devle el-Osmaniyye ve Alakatiha bil-Alem el-Arabi min-Hilal el-Kütüb el-Medresiyye el-Mukarrara fi-Mısır Beyne Amey 1912-1980”, s.109. Ayrıca Abdülaziz Muhammed el-Şenavi, “El-Devletü'l-Osmaniyye:Devletü'n-İslamiyye Müftera Aleyha” kitabını yazdıktan sonra Mısır'da Batı Arap Dünyasında olduğu gibi Osmanlıları işgalci veya sömürgeci değil fatih olarak gören siyasi akımlar ortaya çıkmıştır.

⁵⁹³ El-İmam, Suretü'l-Devle el-Osmaniyye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi, s.38.

⁵⁹⁴ Muhammed Ferid Ebu Hadid, Tarihü'l-Usur el-Vusta fil-Şark vel-Garb, Lise II. Sınıflar için (Kahire: El Matbaatü'r-Rahmaniyye, 1928), s.252-262, İhsanoğlu a.g.e.'den naklen, s.112.

arasındaki farkı bilmelerine rağmen bu eleştiriler kendilerine bu üç kötü sıfatı kazandırmıştır⁵⁹⁵.

Lakin Tunuslular, Osmanlının Tunus topraklarına yayılmasının altında yatan itici gücün bölgesel egemenlik ve ekonomik işgal amacı güden sömürgecilik dürtüleri olmadığına, tam aksine din kardeşlerine yardım eli uzatmak ve onları İspanya işgalinden kurtarmak olduğuna inanmaktadırlar. Bu sebeplerden dolayı, Tunus okul kitaplarında “işgal” kelimesi Osmanlının Tunus topraklarına yayılması şerhinde yalnızca bir defa geçmektedir⁵⁹⁶. Burada “yayılma” kelimesi yazarlar nezdinde “fetih” anlamını taşıyan hoş ve güzel bir sıfat olarak kullanılmıştır. “Yayılma” kelimesi dini mefhumda, İstanbul fethini anlatırken el-Züveyb’in de dedi gibi: “Osmanlı ordularının Doğu Avrupa’ya yayılmasının yolu açılmıştır.”⁵⁹⁷ Bu yüzdendir ki, Tunus topraklarından İspanya işgal güçlerini çıkarıp hükmü ele almasıyla bir Osmanlı vilayetine dönüşen⁵⁹⁸ ve Tunus’a hükmeden Osmanlı için el-Tevmi Osmanlının İslam ülkelerinde var olma sevincini dile getirmiştir⁵⁹⁹. Çünkü okul kitaplarında Osmanlının Tunus’a girişi dini etkenler altında olup, ülkeyi kırk senelik bir işgalden sonra İspanya hükmünden temizlemek için gerçekleştiği zikredilmiştir⁶⁰⁰. Buna bağlı olarak, Dr. Reşat el-İmam (böylelikle görüyoruz ki bu yazarlar, özellikle Tunus’ta, Osmanlı’nın Kuzey Afrika’yı fethetmesini çeşitli alanlarda istikrar, refah ve açılma faktörü olarak değerlendirmişler ve Tunus’taki Osmanlı devleti ve Osmanlı egemenliği, özellikle El-Hüseyniye ailesi döneminde, Tunus’un içerden gelişmesi için daha geniş bir alan açmış ve modern Avrupa medeniyetleriyle iletişim kurması konusunda teşvik etmiştir.)⁶⁰¹

Bunlara ek olarak Zeynelabidin: “Osmanlının Tunus fethini gerçekleştirmesindeki, dışarıdan gelecek herhangi bir girişime karşı vilayetin korunması, sistemin yayılması, iç güvenliğin sağlanması, ülkenin yeniden inşa edilmesi ve ekonominin canlandırılması gibi hedeflerin birçoğu başarıyla tamamlandı ve İstanbul’dan atanan bir dizi Osmanlı paşasının önemli değişiklikler ve reformlar yapması sonucu ülke tarihinin gidişatı değişti.” sözlerini sarf etmiştir⁶⁰². El-Tevmi de “Endülüs göçmenleri döneminde Tunus’a gelen Osman Dayı’nın (vefatı 161), kentleri genişletip Tunus ekonomisini çeşitli alanlarda desteklediği,

⁵⁹⁵ Zeynel Abidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.48-53; Zuveyb [vd.], Kitabü’l-Tarih, s.34-35.

⁵⁹⁶ Zuveyb [vd.], a.g.e., s.23.

⁵⁹⁷ A.g.e., s.189.

⁵⁹⁸ A.g.e., s.9.

⁵⁹⁹ A.g.e., s.168-171.

⁶⁰⁰ A.g.e., s.170.

⁶⁰¹ El-İmam, “Suretü’l-Devlel-Osmaniye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi, s.50.

⁶⁰² Zeynel Abidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.50.

ülkede güvenliği sağladığı ve insanları çalışmaya teşvik ettiği” konusuna dikkat çekmiştir⁶⁰³.

Tunus okul tarih kitapları yazarları, Tunus’taki Osmanlı fethinden bahsederken, Osmanlıların Tunus halkı ve Müslümanları kurtarmaları ve ülkeyi işgalci İspanyol güçlerinden temizlemelerini, büyük bir zafer olarak görmüşlerdir. Bunun yanı sıra “Türk yöneticiler tarafından halka icra edilen haksızlık, zulüm, yerinden edilme ve cinayetlere” de dikkat çekmişlerdir⁶⁰⁴. “Öyle ki, bu zulme III. Murat’ın hükümdarlık dönemi (1699-1702) örnek gösterilmektedir. Tahta çıkar çıkmaz muazzam baskı ve zulme dayanan korkunç bir diktatörlük hükmü yürüterek, kendi nefesine her türlü zorbalığı mubah kılmış ve şüphe ya da töhmet uğruna nice masumun kanını dökmüştür.”⁶⁰⁵ El-Tevmi bu hususta şöyle bir ekleme yapmıştır: “Bu suçların işlenmesinde III. Murat tek değildir, etrafındaki çoğu dayı ve beyler de yönetimi ele geçirmek için birbirleri ile kavgaya girmiş, birçoğu ise Cezayir’de bulunan yeniçerilerle anlaşmalar yaparak rakip gördükleri kişilere karşı, ülke ve halk çapında doğacak sonuçları ve meydana gelecek ölümleri göz ardı etme pahasına, savaşmışlardır. Osmanlı hükümdarlığının en başından beri bu gibi hadiseler Osmanlı’nın çeşitli dönemlerinde devamlı meydana gelmiştir. III. Murat’tan önce hükme gelen Muhammed Bey, hükümdarlığı boyunca hem kendi ailesi, hem de dayılar ve isyancı kabileler ile uzun ve acı çatışmalar içine girmiştir ve bu durumları fırsat bilen isyancı kabileler ülkede tahribat ve yolsuzluklar yapmalarına rağmen Osmanlı imparatorluğu tüm bu olanlara sadece seyirci kalmıştır.”⁶⁰⁶

Bu yazarlar, Tunus ve Cezayir’deki Türkler, yeniçeriler, dayı ve beylerin zorbalıklarından, adaletsizlik ve zulümden bahsetmiş olmalarına rağmen, çoğu Osmanlı’nın (böl ve yönet siyasetine dayanan) kabileler arasında diğerlerine karşı birbirleri ile yardımlaşarak hepsine hükmetme hedefi güden davranışlardan da bahsetmişlerdir. Bunun yanı sıra isyancı kabilelerin elinden toprakları alınmıştır⁶⁰⁷. Ancak, Türklerle Araplar arasındaki muhalif ilişki Cezayir’de daha belirgindir. Bunun sebebi Cezayir’in “Osmanlı’nın Cezayir’i fethinden bu yana imparatorluğun en önemli ve en mükemmel vilayetlerinden biri olmasıdır. Ancak, bu güçlü ilişkiler, Cezayir’in minberlerinde hutbelerin Osmanlı halifeleri adına okutulmasına ve paranın da Osmanlı hükümdarı adına

⁶⁰³ Zuveyb [vd.], Kitabü’l-Tarih, s.194.

⁶⁰⁴ A.g.e., s.170-173.

⁶⁰⁵ A.g.e., s.188.

⁶⁰⁶ A.g.e., s.183.

⁶⁰⁷ El-İmam, “Suretü’l-Devlel-Osmaniye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi, s.60.

basılmasına rağmen, ilişkiler hilafete tabii verilen unvanlara dayanarak, fahri ilişkiler haline gelene kadar geçen günlerin ardından zayıflamaya başladı.”⁶⁰⁸

Cezayir’i çevreleyen sosyal koşullar, ülkeye ırkların ve halkların heterojen bir karışımını dayattı ve Türkler bu karışımın en başında gelen ırklardandı. El-Tevmi, “Türk ırkının, yönettikleri bu ülkelerin halkı ile sosyal entegrasyona sahip olmadıklarını” iddia ediyor ve “aralarındaki ilişkilerin vergi ödemekten öteye gitmediğini” de ekliyordu. bu nedenle Cezayir tarihinin bu aşaması, Türklerin kendi paşaları arasındaki iktidar isyanının devam etmesi ile öne çıktı. Daha sonra önemli bir hadise yaşandı ve ülke halkı da bu isyana katıldı. Yazar diyor ki: halkın isyana katılımı, hâkim Türklerin ve diğer sınıfların bastırılması ve sömürülmesine karşı eylemin başlangıcıydı. Bu aşiret isyanı, yabancı Türk yönetici sınıfının Cezayir halkının varlıkları üzerindeki egemenliği nedeniyle daha da büyüdü, ve öyle bir hal aldı ki devlet idaresi ve yönetim meclislerinin çoğunun Türk olması gerekiyordu ve ülke halkı, kamu politik yaşamını yönetme ve yürütme iznine sahip değildi. Cezayir’deki en yüksek idari mevkiinden başlayarak kötüleşen bu durumdan dolayı İstanbul’un yönetim otoritesi kademeli olarak zayıflamaya devam etti ve birçok Türk topluluğunun paylaştığı bağımsız bir devlet sistemine yol açtı. Bu, El-Tevmi’nin de söylediği gibi -günler geçtikçe belirginleşen- bu durum en belirgin ve açık gerçeklerden biridir. O da, Cezayir’in özyönetim yolunda ilerlemeye devam etmesi bu durumun ve gerçeğin bir sonucudur. Bu da, Cezayir’in şimdiye kadarki tüm yöneticileri neredeyse yabancılardan oluşmasına rağmen, ulusal karakterinin modern çağda ortaya çıkmasının başlangıcıdır⁶⁰⁹.

2- Tunus Okul Kitaplarında Osmanlı ve Türk Profili

Tunus okul kitapları bir taraftan Osmanlıların İslam’a bakışları, diğer taraftan da Batı Arap dünyası ile çatışan ilişkilerini ele alan çift taraflı bir değerlendirme yaparak, Osmanlı Türklerini Avrupa’yı bile tehdit eden Osmanlı devletinin içerdiği etnik guruplardan meydana gelen oluşumun önemli bir parçası olarak gördüler ve Akdeniz’i bir İslam denizi haline getiren Osmanlı Türkleri aynı şekilde tüm Avrupa devletlerinde de söz ve makam sahibi olarak kendilerini ispat ettiler. Bu alanda Fransa kralı Fransuva, Kanuni

---

⁶⁰⁸ A.g.e., s.61.

⁶⁰⁹ A.g.e., s.61-62.

Sultan Süleyman'a padişah lakabı ile başlayan yazısında yardım isteyerek kendisine zamanın efendisi olarak minnettar ve hizmetçi olduğunu beyan etmektedir⁶¹⁰.

Burada akıllara bir soru işareti gelmektedir. O da şudur ki; Osmanlı ve Türklerin Avrupalıların gözündeki olumlu imajının aynısı Batı Arap dünyasında da var mıydı? Bu soruya cevap verirken Batı Arap dünyasındaki Osmanlı imajı hakkında iki gerçeğe dikkat edilmelidir.

a- Batı Arap dünyasında tarih kitabı yazarları Osmanlı devletinin düşmanlarına karşı tüm Arap coğrafyasında savaşıyor ve bu devleti koruyan Osmanlı Türkleriyle, farklı milletlerden oluşan ve Osmanlı'nın çekilmesinden sonra batı Arap ülkelerinde kalan ve Osmanlı devleti ile arası açılan, sonrasında da eşkıyalık yapıp yol kesen ve bu bölgenin halkı ile entegre olamayan ve bu nedenle toprakları gasp edip zulüm eden Türkler arasındaki farkı beyan ediyor.

b- bu farklı bakış açıları Osmanlı Türklerini, iyi vasıflarla, (fatih, yavuz, sabırlı, iman sahibi ve mütevazı)⁶¹¹ olarak zikretmektedir. Buna ilaveten korkusuz adamlar, gaziler ve mücahitler olarak anıldılar⁶¹². Ülkeyi akıllıca yönettiler, insanların içinde huzuru yaydılar, ülkenin ekonomisini ihya ettiler, devirlerinde tarım ve ticaret gelişti⁶¹³. Ancak Türk askerleri ülkenin istikrarsızlığına sebep olduktan sonra, Tunus okul kitaplarında zalim, merhametsiz, katil ve eşkıya gibi sıfatlarla anıldılar.

Ancak Tunus kitap yazarlarının Osmanlılara yönelik kaleme aldıkları olumlu sıfatlar, Osmanlı'nın bazı sultanlarına, valilerine, temsilcilerine ve vergi toplayanlarına karşı hiç tepkilerinin olmadığı anlamına gelmemektedir.

El-Tevmi Kahire'yi ele geçiren Sultan Selim'i, Mısırı ele geçirdikten ve Kahire'ye hâkim olduktan sonra elli bin Memlük öldürmesi ve kendi babasını zehirleyerek sultanlığı ele geçirmesine dayalı olarak kanlı bir katil sıfatıyla zikretmektedir⁶¹⁴. Aynı şekilde El-Tevmi bazı valiler ve vergi toplayıcıları angarya, haksız yere el koyma, toplu sürgün ve Türkleştirme politikası gibi uygulamaları nedeniyle kötü vasıflarla anmaktadır⁶¹⁵. Burada dikkat çeken nokta Tunuslu yazarlar Osmanlı sultanlarını iyi sıfatlarla anarken valileri, Memlükleri, vergi toplayanları ve aracıları kötü vasıflarla anmaktadırlar.

⁶¹⁰ Züveyb [vd.], a.g.e., s.24.

⁶¹¹ A.g.e., s.12-14.

⁶¹² Zeynel Abidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.51.

⁶¹³ Züveyb [vd.], a.g.e., s.191-192.

⁶¹⁴ A.g.e., s.6-7-10-11.

⁶¹⁵ A.g.e., s.33.

Ancak Tunuslu yazarların Osmanlılara yükledikleri iyi vasıflar kötü vasıflardan çok daha fazladır. Tablo (4-5)'te gösterildiği gibi, Osmanlılara verilen iyi vasıflar 68 adet, kötü vasıflar ise 33 adet olarak kayıtlara geçmiştir.

Tablo 4-5. Tunus okul kitaplarında Türk İmajı

Vasıflar	Osmanlı Türklerine verilen iyimser vasıflar								Yeniçeri Türklere verilen kötümser vasıflar						
Kitap	Kurtarıcı	Cesur	Mümin	Koruyucu	Mücahit	Ulu	Hoşgörülü	Otoriter	Kötü	Gasp edici	Katil	Eşkıya	Komplocu	Kargaşacı	Zalim
tt 3	5	3	3	16	3	3	4	3	1	2	1	2	1	1	1
tt 2	3	2	3	6	2	1	1	1	1	2	1	2	1	1	2
tt 1	2	1	2	4	1	2	1	2	1	1	1	2	1	1	1
Toplam	10	6	8	26	6	6	6	6	3	5	3	6	3	3	4

Bu da bizim üçüncü varsayımımızı doğruluyor. Tunuslu kitap yazarları Osmanlıların, özellikle Endülüs düştükten sonra İspanyol ve Portekizli işgalcilerden İslam'ın ve İslam diyarlarının koruyucuları, şeklinde bahsetmişlerdir. Bu noktadan hareketle Tunuslu ve Ürdünlü kitap yazarlarının Osmanlılar hakkındaki farklı bakış açılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Tunus okul kitaplarında, her ne kadar El-Tevmi sultanın halkı ve devletin tüm gelir kaynakları üzerinde sınırsız hâkimiyeti olduğunu ve sultanın iradesinin kanun olduğunu, istediği zaman savaş, istediği zaman da barış ilan etme yetkisi ve devlet malından hesap vermeden tasarruf hakkı olduğunu⁶¹⁶ söylese de, sultanın bu sınırsız yetkisinin halife olarak dini bir dayanağı olmasından⁶¹⁷ dolayı Osmanlı halifelik müessesesi hakkında, bir İslami müessese olarak hiç bir eleştiri yer almaz. Ürdün kitapları ise büyük Arap isyanını ele aldığıda Osmanlı Türklerinin şeriattan uzaklaştığını belirtmiştir⁶¹⁸. Abbas el-Kürd⁶¹⁹ Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra gelen sultanların zenginlik ve eğlence hayatına kapıldığını öne sürdü. Ürdün kitap yazarları Sultan Selimin Arap

⁶¹⁶ A.g.e., s.31.

⁶¹⁷ El-İmam, "Suretü'l-Devle el-Osmaniyye vel-Etrak fil-Kitab el-Medresi el-Tunusi", s.31.

⁶¹⁸ Muhafaza, "Suretü'l-Etrak fi-Kütübü'l-Tarih el-Mukarrara ve fil-Talim el-Amm fil-Ürdün", El-Mecelle el-Tarihiyye el-Arabiyye Lil-Dirasat el-Osmaniyye, s.354.

⁶¹⁹ El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin, s.95.

halifeliğini gasp ettiğini öne sürerken Tunuslu kitap yazarları halifeliğin haklı bir şekilde Sultan Selime geçtiğini ve kendisinin halifeliği hak ettiğini savunmaktadırlar⁶²⁰.

2- Ürdünlü ve Tunuslu kitap yazarlarının Osmanlıların Arap bölgesini yabancı işgalden kurtardığı üzerinde buluşmasına rağmen⁶²¹ Tunuslu kitap yazarları Ürdünlü kitap yazarlarının tersine Osmanlı yönetim rejiminde dinin önemli rol oynadığını vurgulamışlardır⁶²². Bunun Osmanlı'nın Tunus bölgesini İspanyol işgalinden kurtarmasından kaynaklı olduğu öne sürülmektedir⁶²³.

3- Tunuslu ve Ürdünlü kitap yazarlarının Osmanlı devrinin birinci dönemlerinde hoş görülme davrandığı konusunda hem fikir olmalarına rağmen son dönemlerde bu bakış açısında farklılıklar meydana gelmiştir. Tunuslu kitap yazarlarının bakış açısında değişiklik olmadı ve Osmanlıları kurtarıcı olarak görmeye devam ettiler. Ancak Ürdünlü kitap yazarları, İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1908 yılından sonra uyguladığı Türkleştirme politikasının Arapların tepkisini çektiğini ve özellikle Arapların özerklik talebinin reddedilmesi sonrasında Osmanlıya karşı nefrete sebep olduğunu öne sürmüşlerdi⁶²⁴.

4- Tunuslu ve Ürdünlü kitap yazarları Osmanlıların hâkimiyet süresi boyunca Arap vilayetlerinin içişlerine karışmadığı konusunda hem fikir olmalarına⁶²⁵ rağmen, Osmanlıların Batı Arap dünyasında Arap aşiretlerine karşı böl-parçala-yönet siyasetini uyguladıklarını, bu aşiretlerin bazısını diğerlerine karşı kullandıklarını⁶²⁶, aynı şekilde doğu Arap dünyasındaki arap emirlerini de birbirine düşürerek⁶²⁷ aynı sonucu hedeflediklerini kabul etmektedirler. Ancak neden Arapların içişlerine karışmadıkları konusunda Ürdünlü yazarlar “Osmanlıların hoş görüşü” iddiasını öne sürerken⁶²⁸, Tunuslu yazarlar ise Arap vilayetlerinin başkentten uzak olması ve Osmanlı Devletinin iç meselelerle meşgul olmasına yormaktadırlar⁶²⁹.

5- İttihatçıların (Türklerin bir etnik köken olarak Osmanlı devletinde yaşayan diğer etnik unsurlardan daha ileride olduğunu öne süren) Turan davasına inançları nedeniyle

---

⁶²⁰ A.g.e., s.95; Zuveyb [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.13-173; Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarihi'l-Arap el-Hadis, s.37.

⁶²¹ El-Kürd [vd.], a.g.e., s.95.

⁶²² Zuveyb [vd.], a.g.e., s.15.

⁶²³ A.g.e., s.170.

⁶²⁴ Muhafaza, “Suretü'l-Etrak fi-Kütübü'l-Tarih el-Mukarrara ve fil-Talim el-Amm fil-Ürdün”, El-Mecelle el-Tarihiyye el-Arabiyye Lil-Dirasat el-Osmaniyye, s.353-354.

⁶²⁵ El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin, s.95.; El-Tevmi [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.183.

⁶²⁶ El-Tevmi [vd.], a.g.e., s.183.

⁶²⁷ Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarihi'l-Arap el-Hadis, s.69.

⁶²⁸ El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin, s.103.

⁶²⁹ El-Tevmi [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.183.

Doğu Arap dünyasında uyguladığı ırkçı politikanın ateşi, Batı Arap dünyasına ulaşmamıştır⁶³⁰.

6- Ürdünlü ve Tunuslu yazarlar bölgeyi yaklaşık dört yüz yıl boyunca yöneten Osmanlıların Arap toplumları ile entegre olmadığı üzerinde hem fikirlerdir. Ancak bu entegrasyon olayının sonuçlarıyla ilgili farklılıklar bulunmaktadır. Doğu Arap dünyası Türklerin aristokrat bir yapıda Arap toplumdan uzak bir şekilde yaşadıklarını ve bu nedenle toplumdaki etkilerinin çok zayıf olduğu iddia ederken⁶³¹, el-Tevmi'ye göre Batı Arap dünyasında entegrasyon olayı hiç söz konusu olmamış ve Türklerle Arapların arasındaki ilişkiler vergi olayından öteye geçmemiştir⁶³².

7- Osmanlı devletinin yönetiminin olumlu yönleri üzerinde hem fikir olan Ürdün ve Tunuslu kitap yazarları, aynı zamanda bu yönetimin kötü yönlerini de beyan etmektedirler. Bu çerçevede zulüm, otoriterlik, öldürme ve sürgün gibi, batı Arap dünyasında ilk defa uygulanan bu politikalar, bölgede yönetimi ve toprakları ele geçirmek maksatlı uygulanmıştır⁶³³. Doğu Arap dünyasında ise İttihatçılar Osmanlı'nın karanlık yüzünü temsil etmekteydiler ki çok sayıda saygın Arap ailesini Anadolu'ya sürgün etmiş ve binlerce genci hapslere doldurup, insanların mal varlıklarına el koyarak, Beyrut ve Şam'da çok sayıda fikir ve düşünce öncülerini asmışlardır⁶³⁴.

8- Arap kitap yazarları iltizam usulü ile vergi toplama yönteminin zalim bir yöntem olduğu konusunda hem fikirlerdir⁶³⁵. Bu zalim yöntem nedeni ile çok sayıda çiftçi toprağını bırakıp gitmek zorunda kaldı. Ancak Osmanlı döneminde Arap ekonomisi konusunda birkaç noktada ayrıştılar. Ürdünlü kitap yazarları sosyal ve ekonomik durumun özellikle Arap vilayetlerinde gittikçe kötüye gittiğini öne sürerken⁶³⁶, Tunuslu kitap yazarları ise topraklarının Osmanlı zamanında ekonomik kalkınma yaşadığını vurgulamaktadırlar. Bunlara göre Mısır ve Şam'da Portekizlilerin "Ras el-Reca el-Salih" isimli deniz geçidini keşif etmeleriyle birlikte meydana gelen ekonomik durgunluğa rağmen, şehirlerde sanayi ve ticaret hareketi hızla büyüdü. Çünkü imparatorluk büyük ve zengin bir piyasaya sahip idi⁶³⁷.

⁶³⁰ Reyyan ve Tavalibe, Mezkere fi-Tarihi'l-Arap el-Hadis, s.63.

⁶³¹ A.g.e., s.51.

⁶³² El-Tevmi [vd.], a.g.e., s.163.

⁶³³ A.g.e., s.188.

⁶³⁴ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., C.2, s.52-64.

⁶³⁵ A.g.e., s.46-62; El-Tevmi [vd.], a.g.e., s.33; Tarihü'l-Arab el-Hadis vel-Muasır, s.27; El-Kürd [vd.], Tarihü'l-Arab vel-Müslimin, s.98.

⁶³⁶ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., s.62.

⁶³⁷ Züveyb [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.37.

9- Arap kitap yazarları Osmanlı hâkimiyeti özellikleri konusunda şuna değinmektedirler. Osmanlı yönetimi dolaylı bir yönetim rejimidir. Çünkü devletin vazifeleri bellidir ve bunlar; asayiş sağlaması, vergi toplamak, devleti korumak ve anlaşmazlıkları gidermek şeklinde sıralanabilir. Ancak hizmet konuları devlet sorumluluğunda değildir, bu görevi yerel yönetimlere bırakmıştır⁶³⁸. Fakat sağlık ve eğitim gibi hizmet alanlarındaki faaliyetler konusunda görüş ayrılıkları vardır. Ürdünlü kitap yazarları Osmanlı zamanında hizmet konusunda, Arap vilayetlerinin çok kötü hizmet aldığı görüşündedirler. Bu kötü hizmetin sebebi olarak zulmün yayılması, kültürün zayıflaması ve hastalıkların yaygınlaşması meseleleri öne sürülmüştür. Tunuslu kitap yazarları ise Osmanlı devletinin bilim adamlarına önem vermesi, devlet içerisinde eğitimin yaygınlaşması, tımarhane ve hastanelerin açılması -“El-Sadiki hastanesi”- hastalara hekim ayrılması, hastaların yiyeceği, içeceği, ilacı, yatağı ve giysisinin bile vakıflar tarafından temin edilmesi konularını beyan etmektedirler⁶³⁹.

Tablo 4-6. Osmanlı hâkimiyeti ile ilgili anahtar kelimeler ve Arapların tepkileri ve tekrarlanma sayıları

Osmanlı Uygulamaları	Tekrar sayısı	Arapların tepkileri	Tekrar sayısı
• Giriş: Arap dünyasının Osmanlı hâkimiyetine geçmesi: (tarih 3/29 ve 36 ve 37)+(t t 3 /5 ve 9-11 ve 17)+(t t 1 /50)+(t t 2/191)	10	• Arap ve Osmanlıların arasında dine bağlı birlik: Araplar Osmanlı devletini kendi devletleri, Osmanlı halifesini kendi halifeleri olarak gördüler. (tarih 1/103)+(tarih 3/37)+(t t 3/15 ve 39)	4
• Osmanlılar Arap topraklarını fethettiler ve buraları yönettiler. (t t 3/27 ve 35+37)+(t t 3/175) +(t t 1/48)	5	• Bir devlet olmaya karşı olmamak: Araplar Osmanlıya karşı durmadı, bilakis iyi gözle baktı. (t 3 /37)+(t t 3/9-10)	3
• Arap Halklarını desteklediler: Tunus’u İspanyollara karşı desteklediler. (t t 3/35 ve 37)+(t t 1/48 ve 49) +(t t 3/ 170 ve 173)	6	• Geri kalmışlık ve asayiş düzensizliği: Arap topraklarında durumun çok kötü olarak gösterilmesi ve bunun faturasının Osmanlılara kesilmesi yanlış olur. (t 1/95 ve 103) +(t2/ 34 ve 35)	4
• Asayiş sağladılar: Osmanlılar Arap topraklarını fethettikten sonra asayiş sağladılar. (t t3/9-10) +(tarih 3 /37 ve 41) + (t 1/104)	6	• Beğeni: Araplar Osmanlı yönetimi ve icraatlarını beğendiler. (tarih 1 /95)+(tarih 2/34)+(t t 1/50)+(t t 2 /191) + (t t 3 /13 ve 19 ve 34)	7
• Koruma: Osmanlı Devleti onları İspanyol ve Portekiz tehlikesinden korudu. (t 1/95 ve 103) +(t3/ 37) + (t t 1/23) +(t t 3 /37)	5	• Dine tutunmaları: Osmanlı Devleti görünürde resmi olarak dine sahip çıktı. (tarih 3 / 42)+ (tarih 1 / 95) + (t t 3/23)	3

⁶³⁸ Reyyan ve Tavalibe, a.g.e., s.41.

⁶³⁹ Züveyb [vd.], Kitabü'l-Tarih, s.187-231.

<ul style="list-style-type: none"> • Kurtarmak: Osmanlı Devletinin Arap topraklarını ele geçirmesi onları işgalcilerden korudu. (t 3/32-7) +(t t 1/ 50) + (t t 2/191) 	8	<ul style="list-style-type: none"> • Entegrasyon azlığı: Osmanlı yöneticileri Arap toplumuna entegre olamadılar. (tarih 2/34)+(tarih 3/51)+ (t t 3/163) 	3
<ul style="list-style-type: none"> • Arap diline ve kültürüne hürmet ettiler: Osmanlılar Arap diline İslam'ın dili olduğu için çok büyük hürmet gösterdiler. (tarih 1 / 103)+(tarih 3 / 54)+(t t 3 /38 ve 224 ve 226) 	5	<ul style="list-style-type: none"> • Haksız yasalar: haksızlığa yol açan vergi sisteminden şikâyetçi oldular. (tarih 1/98 ve 105) + (tarih 2/33) + (t t 3/33-39) 	6
<ul style="list-style-type: none"> • İslam halifeliğini sevdiler: Sultan Selim halifelik makamını ihya etti (tarih 1 / 94)+(t t 3/15)+(tarih 3/34 ve 39) 	--	<ul style="list-style-type: none"> • İttihatçılar ve Türk askerlerinin istibdadı: Yeniçerilerin batı, İttihatçıların da batı Arap dünyasındaki zulmü. (tarih 1/101 ve 200-203) + (tarih 3/c2/65) + (t t 3 /34 ve 35 ve 188) + (t t 1 / 53) 	10
<ul style="list-style-type: none"> • Kurtarmak: Arap dünyasını dışarıdan gelen tehlikelerden korumak (tarih 3 /36ve 37)+(tarih 1 /52)+(t t 3 / 170 ve 173 ve 175 ve 176)+(t t 1/51)+(tarih 2 / 33) 	9	<ul style="list-style-type: none"> • İttihatçılar ve Türk askerlerine karşı isyan: nefsi müdafaa konumundan İttihatçıların zulmüne karşı birlik ve isyan amacı ile. (tarih 1/103 ve 205) + (tarih 3/c1/63 ve 66 ve c2/52-64) + (t t 3/183) 	18
<ul style="list-style-type: none"> • Karşısına durma: Osmanlılar Arap devletlerine yönelik yapılan İspanyol ve Portekiz ekonomik kuşatmasına karşı durdu ve bu kuşatmayı kırdı. (tarih 2/33) + (tarih 3/31 ve 37) + (t t 2/189) + (t t 3/26 ve 147) 	6		
<ul style="list-style-type: none"> • Cihat: Osmanlılar İslamı ve Müslümanları korumak amacı ile cihat ilan ettiler. (t t 3/147 ve 159 ve 196 ve 219 ve 337 -339) + (t t 2/188) 	7		
<ul style="list-style-type: none"> • Arap devletlerinin içişlerine karışmamak: (tarih 2/33 ve 34) + (tarih 1/101 ve 103) + (tarih 3/189) + (tarih 3842) 	6		
<ul style="list-style-type: none"> • Devleti imar etmek: (t t 1/50 - 52) + (t t 3/154 ve 194) + (t t 2/191 ve 192)+(tarih 1 /95) 	8		

Bu tablonun incelendiğinde; Tunus ve Ürdünlü tarih kitapları yazarlarına göre Osmanlıların olumlu sıfatlarının sayısı 81, Arapların tepkisini çeken olumsuz sıfatlarının sayısı 58 olarak kayda geçmiştir. Bu rakamlara dayanarak Osmanlılara verilen güzel vasıflar kötü vasıflardan % 61,8 daha fazladır. Bazı noktalarda Araplar Osmanlıların uygulamalarına karşı gelse de Osmanlıların şahsını iyilikle anıp dini bağlara dayalı birlik hisleri bulunmaktadır. Arapların tepkisini çeken bazı uygulamalar olmasaydı Osmanlıların

iyi vasıfları yüzde 70 oranında artmış olurdu. Bu da Arapların genel anlamda Osmanlılara ılımlı yaklaştığını gösterir. Aynı zamanda Türkçülük davası güden İttihatçılar en kötü vasıflarla anıldı. Böylece üçüncü varsayımımız doğruluğu ispatlanmış oldu. Yani Arap emirlerinin ve fikir öncülerinin Türklere karşı bir düşmanlığı yok, ancak eskiye dayalı bazı Türk komutanlarının bireysel davranışları nedeni ile meydana gelen bir belirsizlikten doğan güvensizlik söz konusu. Aynı şekilde, Arapların Türklere karşı iki farklı bakış açısına sahip olduğu ikinci varsayımımızın doğruluğunu onaylamıştır. Bu konuyu özetlemek gerekirse Tunus ve Ürdünlü kitap yazarlarının Osmanlı yönetimi ilk dönemlerinde Arapların gözünde olumlu bir imaj yaratmış, bu olumlu imaj 1908 yılında devleti ele geçiren İttihat ve Terakki Partisinin uygulamaları neticesinde sarsılmış ve özellikle Arap Dünyasının doğusunda, son on yıl içerisinde tam tersine Osmanlı aleyhinde çok kötü bir imaj ortaya çıkmıştır.

Arap Dünyasının batısında ise on yedinci yüz yılda Osmanlının çekilmesi ve bu bölgede yönetimin beyler ve dayılara devredilmesi eskiden cesurlukla, iyilikle ve güzel vasıflarla anılan Türk askerlerinin o bölgelerde yol kesen, hırsızlık yapan, devletin özellikle dayılar döneminde yönetimini ele geçirmek isteyen eşkıyalara dönüşmesi ile aynı şekilde Osmanlı imajını sarsmıştır⁶⁴⁰.

---

⁶⁴⁰ A.g.e., s.216; Zeynelabidin [vd.], Fusul fi-Tarih Tunus, s.53.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İKAMET EDEN ARAPLARIN TÜRKLER HAKKINDA GÖRÜŞLERİNİ GÖSTEREN ANKET:

Toplum ve bireylerin birbirlerine yönelik olumlu veya olumsuz yönde kalıplaşmış görüşlerini analiz etmek ve taraf bireylerin tutum, davranış ve yönelimlerini tespit etmek için yabancı araştırmacıların 1980-1996 yılları arasında yürüttükleri sosyo psikolojik araştırmalarda anket ve beyanname yöntemini kullandıkları görülmektedir⁶⁴¹.

Sosyal anket yöntemlerinin kullanmasının ardındaki amaç araştırma konusu olan belirli bir olgu veya bir grup olgunuya özgü, bilgiler, vasıflar ve verilerini elde etmek veya herhangi bir birey, kurum veya bir sosyal oluşumun halkın zihnindeki profilini öğrenmek iken bubağlamda önbilgiye sahip olmadan doğrudan veya dolaylı olarak sorular yöneltmek ya da görüşmeler yapmak o olgunun özelliklerini veya istenilen tipik profili tanımaya yol açar. Dolayısıyla sosyo-psikolojik anket yöntemleri çoğu özelliklerinde, örneklem toplumu araştırma, o örnekleme belirleme ve ona dair anket listesi hazırlama konusunda medya araştırmalarında kullanılan kamuyu araştırma yönteminin özelliklerine mutabakat göstermektedir

Oysaki bir yandan Arap ülkelerinde saltanatı elinde bulunduran rejimlerin neredeyse tamamının bir yandan kendi ülkelerinde anket çalışmalarının yapılmasına izin vermeyeceğini diğer yandan da o devletlerde yaşayan halkların resmi olmayan kişiler veya kurumlar tarafından böyle bir çalışmanın yapıldığını görmeye alışık olmadıklarını ve buna ek olarak da bu tarz anketlerin ağır masraflarını göz önünde bulundurularak bu çalışmadaki örneklem Arap toplum İstanbul şehrindeki yedi üniversitede eğitim gören öğrenciler ve o üniversitelerde görev yapan göçmen akademisyen yanı sıra rızkının peşinde Osmanlı diyarlarına yol alan yerinden edilmiş aydınlar, yetenek sahipleri ve buna ek olarak da İstanbul'da bulunan bazı Arap tüccar, sanatkâr ve çalışanlardan seçilmiştir.

Bu tarz anket çalışmaları büyük meblağlar gerektirdiği gibi giderlerini ancak büyük firmalar üstlenebilirdi. Özellikle de o an o anket çalışması bulunulan ülkenin kendisine veya belirli bir bölgesi kapsamına ya da belirli bir şehrine yönelik ise. Dolayısıyla bu

⁶⁴¹ Tipik profil konusunu sosyal, psikolojik ve medya araştırmaları kapsamında ele alan kaynaklara göz atmak için bu kitabın giriş kısmına bakınız.

engeller sözkonusu anket çalışmasının yaklaşık 500 bin ile 750 bin Arap uyruklu insanını barındıran ve toplam 12 milyon nüfusa sahip olan İstanbul şehrinin iki yakalasının (Avrupa ve Asya) tüm bölgelerinde gerçekleştirilmesine mani olmuştur. Bu nedenle 200 Arap uyrukludan oluşan rastgele bir örneklem seçilmiştir ki bunlardan yarısı İstanbul üniversitelerinde tezler hazırlayan yüksek lisans öğrencilerinden oluşurken diğer yarısı da nüfus, coğrafya, yaşam düzeyi ve kültür açısından tezatların senfonisi addedilecek gürültülü şehir İstanbul'a kaderin fırlattığı Arap aydın kesimlerden oluşmaktadır. Öyle ki daha önceki "Türklerin Gözüyle Araplar"⁶⁴² adlı eserde Türklerin Araplara karşı bakış açısına dair yapılan anket çalışmasının içerdiği aynı sorular derç edilerek bu sınırlı ve örnekleme rastgele seçilmiş anket çalışmasını İstanbul Marmara Üniversitesinde eğitim alan Arap öğrenciler icra etmiştir. Bu anket çalışmasını icra eden Arap öğrenciler kardeşleri olan diğer Arap öğrencilerle birebir görüşmeler gerçekleştirerek çalışma esnasında ne kendi kimliklerini nede bu anketi yapan tarafların kimliğini belirtmeksizin sadece bu çalışmanın Türkler ve Araplar olarak her iki milletin de çıkarlarına hizmet edecek ve aralarındaki mevcut olan ilişkileri ileri düzeye taşıyacak bilimsel amaçları olan bir çalışma olduğunu belirtmekle yetinmişlerdir.

Nitekim ankete katılan Arapların tümü istekleri yerine getirmek ve bu isteklere katkı sağlamak amacıyla baskı olmadan net yanıtlar vermişlerdir. Bunun nedeni belki de Türkiye'de bulunmaları ve Arap rejimlerinden uzak olmalarından kaynaklı olmasına rağmen ancak Arap kamuoyun Türklerle Arapların birbirilerine karşı olan bakış açılarını düzeltmek için ikili ilişkileri ilerletmeleri gerektiğine vurgu yaptıkları görülmektedir. Zira bu iki halkı birbirine yaklaştıran unsurlar birbirinden ayıran etmenlerden daha çoktur. Ayrıca karşılaşmış oldukları büyük tehlikeler her iki milletin de çıkarları ve gelecek nesillerin faydasına olacak sabit temeller üzerine bir gelecek inşa edip aralarındaki anlaşmazlıkları bırakmakla birlikte yeniden birbirilerine güvenmeyi kaçınılmaz kılmaktadır.

Birincisi: Türkler Hakkında Anket Çalışması

Çalışmanın örnekleme farklı Arap ülkelerini temsil eden 200 kişiden oluşmaktadır ki bu kişiler eğitim, çalışma ve çeşitli sebeplerden kaynaklı ülkelerini terk edip Türkiye'ye gelen kimselerdir. Bu Arapların çoğu Tablo 5-1'de görüldüğü üzere Iraklı, Mısırlı, Filistinli, Sudanlı, Tunuslu ve başkalarından oluşmaktadır. Öyle ki İstanbul'da ikamet eden bu Arapların bazıları müzik, şarkı söyleme, halk sanatları, mobilya sektörü ve kuyumculuk

⁶⁴² İbrahim El-Dakuki, Suret'ül-Arab Ledel-Etrak, T2 (Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1998).

gibi alanlarda Türklere rekabet etmeyi başarmışlardır. Nitekim ankete katılan Arapların yarısı öğrencilerden oluşurken diğer yarısı da İstanbul'da akademisyen, aydın, tüccar ve turizm sektörü gibi alanlarla ilgilenen Araplardan oluşmaktadır.

Tablo 5-1. Ankete katılan kesimlerin sınıf durumu

Kesim	Yaş Ortalaması	Eğitim Düzeyi Ortalaması	Çalışma Oranı	Cinsiyet
Öğrenciler	27	Mastr		Erkek
Akademisyenler	40	Yüksek Öğr.	75	Erkek
Aydınlr	41	Lisans	40	Erkek
Tüccarlar	51	Lise	68	Erkek
Sanatçılar	36	Lise	44	Erkek
Sanatkârlar	42	Orta Öğretim	40	Erkek

Tablo 5-2. Yaşa göre kesimlerin dağılımı

Kesim/Yaş	24 Yaş Üzeri	30 Yaş Üzeri	35 Yaş Üzeri	40 Yaş Üzeri	45 Yaş Üzeri	50 Yaş Üzeri	60 Yaş Üzeri
Öğrenciler	46	27	18	5	4		
Akademisyenler		3	19		9	6	3
Aydınlr		4	7		6	2	1
Tüccarlar					10	8	8
Sanatkârlar			4	2	2	1	1
Sanatçılar		4	1	1	1	1	

Ankete katılan Arap ülkeleri uyruklu iki yüz kişinin İstanbul'da bulunma nedenlerine bakılırsa, (5-3) numaralı tabloda gösterildiği üzere birbirinden farklıdır. Ki 1.sırada baskı, 2. sırada işsizlik, 3. sırada eğitim 4. sırada göçe rağbet ve en son ise aileleri bir araya toplamak olmuştur.

Tablo 5-3. Arapların İstanbul’da bulunma nedenleri

Uyruk/Geliş Sebebi	Baskı ve İstibdat	Göçe Rağbet	İş Talebi	Aileyi Toparlamak	Eğitim	Toplam
Irak	86	4	8	3	11	112
Mısır	3	2	15	3	8	31
Filistin	4		7		18	29
Sudan	3	2	6		2	13
Tunus	3	1	5		1	10
Diğerleri	2		2		1	5
Toplam	101	9	43	6	41	200

Söz konusu anket çalışması 01.10.1998 – 31.03.1999 arası bir zaman diliminde yapılmış ve sadece yedi soru yöneltilerek yetinilmiştir. Ki yöneltilmiş olan sınırlı sayıdaki sorular şu şekildedir:

Uyruk:

Cinsiyet:

Eğitim düzeyi:

Geldiği ülke:

Yaş:

Meslek:

Birinci soru:

Türkler hakkında ilk izleniminizin kaynağı?

- a- Aile
- b- Okul
- c- Medya
- d- Diğer

İkinci soru:

Türkler hakkında ilk izleniminiz nasıldı?

- a- Olumlu
- b- Sıcakkanlı
- c- Olumsuz
- d- Soğukkanlı

Üçüncü soru:

Türkler hakkındaki ilk izleniminizde daha sonra herhangi bir değişiklik meydana geldi mi?

- a- Evet
- b- Belirli bir düzeyde
- c- Hayır

Dördüncü soru:

Türkler hakkında bu günkü düşünceleriniz nelerdir?

- a- Olumlu
- b- Sıcakkanlı
- c- Olumsuz
- d- Soğukkanlı

Beşinci soru:

Türkler denilince zihninizde ne gibi çağrışımlar oluşuyor?

- a- .....
- b- .....
- c- .....

Altıncı soru:

Türk-Arap ilişkilerinin geliştirilmesi babında ne gibi önerileriniz olur?

- 1- .....
- 2- .....
- 3- .....

Yedinci soru:

Türkler hakkında söylemek istediğiniz bir şeyler varsa sorunun altına veya sayfanın arkasına yazmanız rica olunur.

Sorulara verilen yanıt oranlarına bakılırsa, Tablo (5-4)'te gösterildiği üzere ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci sorulara hemen hemen % 100, Altıncı soruya % 95 ve yedinci soruya % 87 oranda yanıt verilmiştir. Birinci soruya yanıtlar ise en az diğer altı soruya verilen yanıtlar kadar önemlidir. Çünkü (5-6) tabloda görüldüğü gibi belirli bir kesimin diğer kesimler hakkında olumlu veya olumsuz yöndeki kalıplaşmış bakış açısının temel kaynağını göstermektedir.

Tablo 5-4. Sorulara verilen yanıt oranları

Soru/Cevap	Olumlu	Sıcakkanlı	Olumsuz	Soğukkanlı	% Oranı
İkinci	58	6	14	20	100
Üçüncü	31	20	32	17	100
Dördüncü	39	12	38	11	100
Beşinci	26	16	23	35	100
Altıncı	31	40	5	19	95
Yedinci	13	50	23	1	87

İkincisi: Anket sonuçları

Saha çalışmaları önemini, bir yandan tutarlılık, simetri ve orantılı olup olmadığını kontrol etmek için istatistik analizi planı, tarfsızlık ve sonuçlar açısından doğruluk ve tutarlılık ölçütleri çerçevesinde çalışmanın hedefini gerçekleştirmek babında bu bağlamda kullanılan edatın geçerliliğinden kazanırken diğer yandan da anket formunun mukayese ettiği imaj özelliklerinin sorulan sorular ve verilen yanıtların arasındaki uygunluk ve uyumsuzlukları öğrenmeyi sağlamaktadır. Bu nedenle ankete katılan kesimin yaşları, meslekleri, cinsiyetleri ve eğitim düzeyleri göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo 5-5. Türkler hakkında ilk izlenim kaynağına göre yanıtların dağılımıAnket sonuçları

Kaynak/Kesim	Iraklılar	Mısırlılar	Filistinliler	Sudanlılar	Tunuslular	Diğerleri	Toplam
Okul Kitaplar	44	11	16	8	4	4	87
TV Dizileri	31	10	6	3	3	1	54
Seyahat	8	3	2				13
Komşuluk	3						3
İlişkiler	26	7	5	2	3		43
Toplam	112	31	29	13	10	5	200

Anket sorularına verilen yanıtlar incelenmeye alındığında, İstanbul'da ikamet etmekte olan toplam Arap nüfusunun % 56 oranla yarısından fazlasını Irak uyrukluların oluşturduğu görülmüştür. Bu miktarın % 43'ünün göç etme nedeni ise (5-3) tabloda görüldüğü üzere rejim baskısı ve zulmü olduğu sonucuna varılmıştır.

Uluslararası Af Örgütü'nün 04. Ekim 1998 yılında yayınlanan raporuna göre; çoğu Arap ülkelerinde son zamanlarda insan hakları ihlalleri tehlikeli konuma gelmiştir. Ki saltanatı ellerinde bulunduran rejimler insan hakları savunucularını, hükümete karşı muhalefet edenleri ağır bir şekilde cezalandırmışlardır. Nitekim bu durum özellikle de yüksek diploma sahiplerini endişelendirmiş ve kendi ülkelerini terk edip yurt dışına kaçmak zorunda bırakmıştır⁶⁴³. Aynı raporda Türkiye'nin de bir hukuk devleti olmadığına vurgu yapılmış ve çok sayıda gazeteci ile fikir adamlarının ceza evlerinde bulunduğu, diğer yandan 1987-1998 yılları arasında 2364 insanın fail-i meçhuller tarafından öldürüldüğü gerekçe olarak gösterilmiş hatta dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel raporun doğruluğunu onaylamıştır⁶⁴⁴. Aynı şekilde bu konu ile ilgili dönemin Yargıtay başkanı Sami Selçuk 6 Eylül 1999 yılında düzenlenen Adalet Günü töreninde; 1982 askeri anayasasının değişmesi ve her türlü fikirlere yer veren bir anayasanın oluşturulması gerektiğini belirtmiştir⁶⁴⁵.

Tablo (5-1)'in verilerine göre İstanbul'da ticaretle uğraşan Arapların yaş ortalamaları 51 civarında olduğu, sanatçılıkla uğraşanların daha genç kesim olmakla beraber yaş ortalamalarının 36 civarında olduğu, Üniversite hocaları, sanatkârlar ve aydınların ise yaş ortalamaları 42,40 olduğu görülmektedir.

Doğu Arap ülkelerinde Arapların Türkler hakkında edindikleri ilk izlenimlerinin kaynağı başta okul kitapları olmuştur. Ki bu kesime göre; Türkler Arap topraklarını işgal etmiş ve Arapların medeniyetten geri kalmalarına neden olmuşlardır. Diğer yandan batı Arap ülkelerinin okul kitaplarına göre ise; Türkler Müslümanların ve İslam topraklarının koruyucuları olmakla beraber Arap diyarlarını işgalci batının haçlı saldırılarından kurtarmışlardır. Nitekim Türkler hakkında ilk izlenimlerini okul kitaplarından etkilenerek edinen Arapların oranı % 43 ile birinci sırada, Osmanlı döneminde Arapların durumunu anlatan televizyon dizileri, filmler ve Abdlardan etkilenenlerin oranı % 27 ile ikinci sırada, Çalışma alanı, ticaret, kültür ve sanat gibi Türk-Arap genel ilişkilerden etkilenenlerin oranı

⁶⁴³ Bu Raporun Bir Kısmı Şurada Yayınlanmıştır: El-Müctema (Aralık 1998).

⁶⁴⁴ Bakınız: 20.11.1999 Tarihinde Yayınlanan Türk Gazeteleri.

⁶⁴⁵ Bakınız: 07.09.1999 Tarihinde Yayınlanan Türk Gazeteleri, El-Şark El-Avsat 08.09.1999.

ise % 21,5 ile üçüncü sırada yer almaktadır⁶⁴⁶. Dolayısıyla bazı Arap sosyologlara göre; Arap toplumlarına sosyal değerleri aşlamak ve milyonlara yön vermekte en büyük rolü medya oynamaktadır⁶⁴⁷.

Tablo 5-6. “Türkler hakkında ilk izleniminiz nasıldı?” Sorusuna verilen yanıtlar.

Kesim/Durum	Olumlu	Sıcakkanlı	Olumsuz	Soğukkanlı
Öğrenciler	19	20	29	32
Akademisyenler	14	10	10	6
Aydınlar	10	1	2	3
Tüccarlar	9	6	7	4
Sanatkârlar	5	2	1	2
Sanatçılar	4	1	1	2
Toplam	61	40	50	49

Ankete katılan Arap öğrenci kesiminin % 61’i Türkler hakkında ilk izlenimlerini olumsuz yönde olmak üzere okul kitaplarından edindikleri tablo (5-6) verilerinde açıkça görülmektedir. Bu öğrencilerin % 39’u ise Türkler hakkında ve olumlu görüşe sahip idiler.

Ancak Türklerle doğrudan iltimas halinde olan ve (aydınlar, üniversite hocaları, tüccarlar, sanatçılar ve sanatkârlar)’dan oluşan bilinçli kesimin Türkler hakkında ilk izlenimleri % 62 oranla olumlu yönde idi. Anketin üçüncü “Türkler hakkındaki ilk izleniminizde daha sonra herhangi bir değişiklik meydana geldi mi?” sorusunun yanıtlarına bakılırsa; tablo (5-7)’de görüldüğü gibi Arap öğrencilerin % 74’nün yanıtları birinci soruya verdikleri cevapların hilafına olumlu yönde değişmiştir. Geriye kalan % 26’lık oranın düşüncelerinde ise her hangi bir değişiklik söz konusu değildir. İkinci grup olan aydın kesimin üçüncü soruya verdikleri yanıtlara bakıldığında, Türklere karşın % 62 oranındaki olumlu ilk izlenimlerinin % 90’a yükseldiği görülmektedir. Sonuç olarak ankete katılanların toplam bu iki grubun Türkler hakkındaki görüşleri % 76 oranla olumlu yönde değişmiştir.

⁶⁴⁶ Bağdat Dinleyici ve İzleyici Araştırmaları Merkezi Halkın Medya Programları İle İlgili Fikirlerini Yayınlayamamıştır.

⁶⁴⁷ Hasan Ahmed El-Havli, “Havle El-vezaif El-İctimaiyye vel-Sekafiyye Lil-İlam” Fi: Muhammed El-Cevheri ve [Aharun], İlmü’l-İctima ve Diraset’ül-İlam Vel-İttisal (İskenderiye: dar’ül-Marife El-Cami’iyye, 1992), s. 219.

Tablo 5-7. “Türkler hakkındaki ilk izleniminizde daha sonra herhangi bir değişiklik meydana geldi mi?” Sorusuna verilen yanıtlar.

Kesim/Durum	Evet	Kısmen	Hayır
Öğrenciler	70	4	26
Akademisyenler	31	5	4
Aydınlar	10	3	3
Tüccarlar	18	7	1
Sanatkârlar	5	3	2
Sanatçılar	6	2	-

Bu gruplar arasında en çokta sanatçılar Türklere karşı ilk izlenimlerinin % 100 oranda olumlu yönde değiştiğini belirtmişlerdir. Ayrıca bu iki milletin tarihi geçmişlerini göz önünde bulundurup Türklerle Arapların hayatın her alanında mutlaka işbirliği içerisinde olmalarının kaçınılmaz bir husus olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu konu ile ilgili sanatçıların yanı sıra tüccarlarda aynı görüşler idi. Böylece Türklere karşı olumlu görüşte olanların toplam sayıya kıyasla % 80’ne yükseldiği, olumsuz bakış açısına sahip olanların ise sadece % 20 oranda olduğu tablo (5-8)’de görülmektedir.

Tablo 5-8. “Türkler hakkında bu günkü düşünceleriniz nelerdir?” Sorusuna verilen yanıtlar.

Kesim/Durum	Olumlu	Sıcakkanlı	Olumsuz	Soğukkanlı
Öğrenciler	66	4	16	14
Akademisyenler	31	5	3	1
Aydınlar	10	3	1	2
Tüccarlar	18	7	1	
Sanatkârlar	5	3	1	1
Sanatçılar	6	2		
Toplam	136	24	22	18

Türkler denilince Arapların aklına, Türkler hakkında yakıştırmış oldukları toplam vasıfların % 82,5’lik oranla tablo 5-9’da görüldüğü gibi iyimser yönde “kardeş ve Müslüman” olmak üzere iki vasıf gelmektedir.

Tablo 5-9. Türkler denilince zihninizde ne gibi çağrışımlar oluşuyor?

Kesim/Durum	Kardeştirler	Kibirlidirler	Hilekârdılar	Sömürgecidirler	Sadıktılar
Öğrenciler	36	10	5	4	45
Akademisyenler	22	2	2	4	10
Aydınlar	10	1	1	1	3
Tüccarlar	12	1	-	-	13
Sanatkârlar	4	1	-	-	5
Sanatçılar	3	1	2	-	2
Toplam	87	16	10	9	78

Tüccarlar % 95 ve zanatkârlar % 90 oranla Türkleri bu iki iyimser vasıfla anarlarken, “kibirliler, zorbalı ve işgalciler” gibi kötü vasıflarla anan kesimlerin oranı % 17,5’i geçmemektedir. Kibirlilik vasfıyla ananların öğrenciler oldukları görülmektedir. Bu bakış açısının sebebi belki de İttihatçılık fikri etkisinde kalmış bazı Türklerden kaynaklanmaktadır. Çünkü İttihatçılar Ortadoğu halklarını hep küçümsemişlerdi. Zorba ve işgalci sıfatlarıyla ananlar ise Suriye, Lübnan ve bazı Filistinliler olmuştur. Bu kesimin böyle bir bakış açısı sergilemesinin nedeni ise hala Türklerin zorba ve işgalci olduklarını vurgulayan Arap medyasının etkisi altında kalmış olmalarıdır. Ancak bu tabloda dikkatleri çeken olay İstanbul’da bulunan Arap öğrencilerin % 60’ı İslamcı olmalarıdır. Bu tutumları ise Türk güvenlik güçleri tarafından takip edilmelerine neden olmuş ve başta Filistinliler olmak üzere çoğu Arap öğrenciler Türkiye’de bulunan radikal İslamcı terör örgütlerine destek oldukları gerekçesiyle sınır dışı edilmiştir. Türkleri sadakete nitelendiren Arap öğrencilerin oranı yüzdelik oranı ise % 45’tir ki bu oran diğerlerine göre en yüksek olanıdır. Türkleri kardeş olarak nitelendirenlerin oranı ise % 36’dır. Ankete katılım oranı çerçevesinde tüm kesimler bazında Türkler hakkında olumlu görüşlere sahip olanların toplam oranı olan % 43,5 nispettedir.

Ancak tablo (5-9)’da kayde değer birçok mülhaza vardır ki bunlardan birincisi; İstanbul üniversitelerinde yüksek eğitim gören Müslüman Arap öğrenciler akademisyenlerden sonra Türk toplumuyla iç içe olan ve Türk halkının Arap toplumunun sorunlarına eşdeğer sorunlarını bilen kesimdir: çok partili sisteme sahip olmasına rağmen devletin kendi ideolojisi doğrultusunda halka fikri vesayet uygulaması, oysaki yeni devlet

sisteminin, devletin düşünce açısından ideolojisinin olmadığı ve tarafsız olduğuna inanmaktadır.

İkinci mülahaza ise Türkleri sömürgeci olarak nitelendirenlerin sadece İstanbul'da bulunan Arap öğrenciler, akademisyenler ve aydınların olmasıdır. Bu vasıfın oranı toplam vasıflara göre % 4.5 olmasına rağmen bu kütümser bakış açısı okudukları okuk kitaplarının ve Arap medyasının ne derecede etkisi altında kaldıklarını göstermektedir. Üçüncü mülahaza ise ankete katılan Arap tüccarlar, sanatkârlar ve sanatçılar Türklere karşı daha hoşgörülüdürler ki işgalci gözüyle bakmamaktadırlar. Bunun yanı sıra sanatçıların % 1,5'i kibirlilik ve hilekârlık vasıflarını kullandıkları görülmektedir ki bu da çok düşük bir orandır.

Dördüncü mülahaza ise İstanbul'da bulunup ankete katılan Arapların cinsiyeti ile ilgilidir ki hepsi de erkeklerden oluşuyordu. Bu da Arap ailelerin kız çocuklarını okutmak veya çalışmak amacıyla yabancı ülkelere göndermemekle ne derece aile geleneklerine bağlı olduklarına açık bir işarettir. Uluslararası İnsan Hakları metinlerine istinaden Laik Türkler ve Batı Oryantalizmi bu durumu Arap ve dolayısıyla da Müslüman kadınların özgürlüklerinin kısıtlanması olarak nitelendirmektedirler.

Beşinci ve son mülahaza ise İstanbul'da bulunan Arapların ideolojik açıdan kimlikleri ile ilgilidir. Öyle ki tablo (5-9) Ankete katılanların % 61'inin Türklere aralarında olan kültürel miras bağlarını önemsemeden ülkelerinin meselelerini ve ülke topraklarında gözü olan güçlerle etmeyi savunan milliyetçi Laiklerden oluştuğunu göstermektedir. Dolayısıyla acı ve aşığılanma hissi içerisinde oldukları ki "Türk-Arap ilişkilerinin geliştirilmesi babında ne gibi önerileriniz olur?" olan 6. Soruya vermiş oldukları yanıtlara yansımıştır. Verilen yanıtlar ise alta belirtildiği üzere yüzdelik oranları ekseninde dercedilmiştir.

- 1- Türkler ile Arapların ellerinde bulunan petrol, doğalgaz, su, endüstri, teknolojik deneyim ve gıda gibi mali ve doğal zenginlikleri birleştirip akabinde ülkelerini geliştirmek babında birlikte çalışmaları zorunludur. Bunu ise Avrupa ülkeleri ilk önce ortak Avrupa pazarını kurup ardından gümrük birliğini sonra da Avrupa Birliğini kurarak gerçekleştirmeyi başarmışlardır. Bu görüşün yüzdelik oranı ise % 21'dir.
- 2- Hâkimiyeti ellerinde bulunduran Türk yöneticiler ve çoğu siyasiler Arap ülkelerindeki yöneticilere güvenmemekle birlikte onların tamamının birbirinden farklı diktatörlük zihniyetlere sahip olduklarını addetmektedirler ki bu nedenle

de onlarla işbirliği yapmaya meyilli değildirler. Bu görüşün yüzdelik oranı ise %18'dir.

- 3- Türkiye ve Arap ülkeleri günümüzde, Türkiye'ye el atıp ülkeyi Araplar ve İslami çevrelerden koparmaya çalışan Amerikan Birleşik Devletleri ve İsrail gibi uluslararası egemen ideolojilerin komplosu aracılığıyla bölünme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Ancak Türk devlet yöneticilerin çoğu bu iki kardeş halkın köleleştirilmesiyle sonuçlanacak olan bu gerçeğin farkında değildirler. Bu görüşün yüzdelik oranı ise % 14'tür.
- 4- Laikler bir yandan Arapların geri kaldıklarına inanarak ikili ilişki kurmayı reddederken ve Batıya yetişmek için peşlerinden koşup kulüplerine katılmayı benimsedikleri için Türkiye'de İslami, ticari ve iktisadi kesim İslami pazarın kurulmasının zorunlu olduğu çağrısında bulunmaktadır. Bu ise lağvedilen Refah Partisi lideri ve 1997 yılında başbakanlık yapan Necmettin Erbakan'ın gelişmiş sekiz İslam ülkesi örgütünü (D8) kurmak için atmış olduğu adımdır. Bu oluşum Türk ürünleri açısından geniş bir pazar olmasına rağmen askeri darbe sonucu Erbakan hükümetinin düşürülmesiyle birlikte bu dinamik örgütün faaliyetleri gerilemiştir. Bu görüşün yüzdelik oranı ise % 12'dir.
- 5- Türkler Araplara aşağılık gözüyle bakmaktadırlar. Çünkü onları hala Osmanlı reyesi olarak görmektedirler. Bu nedenle de Araplara bu temeller üzerinden muamele etmektedirler ve Arapların kendilerine (Türkler) emreden ve itaat edilecek ağabey gözüyle bakmalarını beklemektedirler. Ancak Araplar açısından Türkler ağabeylik sorumluluğunu yerine getirmemişlerdir ki Araplar da ağabeylerinin isteklerini yerine getireler. Bu görüşün yüzdelik oranı ise % 09'dur.
- 6- Türklerin Laikliği yeni Türkiye devletinin ideolojisi olarak benimsemeleri kendilerini İslamiyetten çok uzaklaştırmıştır ve dolayısıyla da Araplardan uzaklaştırmıştır. Özellikle de Laikliğin ateizm ve İslam düşmanlığı anlamına geldiğine inanan Türkiye'nin Laik yöneticileri, irticayı (Türkiye'de hâkimiyeti ellerinde bulunduran kesimin İslami kalkınmaya verdikleri isimdir) Türkiye'nin bir numaralı düşmanı olarak nitelendirmişlerdir. Bu tutumlarının nedeni ise bir yandan Huntington'un Medeniyetler Çatışması teorisinden diğer yandan da baş düşmanı Kominizmin 1990 yılında çöktükten sonra İslam'ı kendine düşman gören Batı emperyalizm fikrinden etkilenmeleridir. Bu görüşün yüzdelik oranı ise % 09'dur.

- 7- Türkiye’de egemenliği ellerinde bulunduranların tamamı Arap ülkelerine yeniden hâkim olmaları adına Osmanlıcılık fikrini yeni bir kıyafetle ihya etme çağrısında bulunanlardandırlar. Nitekim Kürdistan İşçi Partisi lideri Abdullah Öcalan’dan dolayı Askerlerin yarattığı son Suriye-Türkiye krizi ve Suriye’yi işgal etme tehditlerinin yanı sıra Irak’ın devlet egemenliğini ihlal edip fiili olarak Kuzey Irak’a girerek orada güvenli bölge inşa etmeleri buna en büyük örnektir. Bu görüşün yüzdalik oranı ise % 05’tir.
- 8- Araplar kendi devlet meselelerine dair İslam Konferası Teşkilatı üyesi kardeş ve Müslüman ülke Türkiye’nin desteklerine ihtiyaç duydukları böyle bir zamanda Türk liderlerin İsrail ile ilişkileri ilerletmeye yönelmeleri Arapların İsrail’e karşı tutumlarını zayıflatmakla sonuçlanır. Bu görüşün yüzdalik oranı ise % 05’tir.
- 9- Türkler ırkçıdırlar, Arapların zayıflığını fırsat bilip su, sınır ve azınlık meselelerinde kendi şartlarını dayatıyorlar. Bu görüşün yüzdalik oranı ise % 05’tir.
- 10- Diğer yanıtlar % 02’dir.
- 11- Yanıtsız % 0’dır.

Toplam % 100.

Bu sınırlı anket çalışmasının mezkûr 6. sorunun yanıtlarına dikkatlice bakıldığında ankete katılanların tamamının bu soruyu yanıtladıkları görülür. Bu da bir yandan konuyu önemsedikleri ve Türkler hakkındaki düşüncelerini belirtmeye rağbet ettiklerini gösterirken diğer yandan da aydınlar olarak kendi ülkelerinin Türklerle ilişkilerini ilerletmesi yönünde kendilerini sorumluluk altında olduklarını hissetmeleridir. Özellikle de bunların % 76’sı her iki milleti de tehdit eden tehlikelere direnebilmesi için ister ortak Pazar kurarak isterse de ekonomik uyum veya karşılıklı yarar sağlayarak Türklerle ilişkilerin ilerletilmesi taraftarındırlar. Oysaki Türk-Arap ilişkilerine dair bu Arap bakış açısı, Türklerin bu ilişkilere yönelik olan bakış açısı (% 72) ile tutarlılık içerisindedir⁶⁴⁸. Bu da Türk ve Arap halkının % 74 oranda ikili ilişkilerin ilerletilmesi taraftarı oldukları anlamına gelmektedir. Ancak hâkimiyet sahiplerinin birbirilerine karşı güvenlerinin olmaması ve ideolojilerin peşinde sürüklenmeleri Türk-Arap ilişkilerini ayrı yollara götürmüştür. Oysaki yenedünya sistemi ülkelerin üç temel üzerinde ilişkilerini ilerletmeyi gerektirmektedir ki bunlar dengeli siyasi ilişkiler, iktisadi çıkarlar ve ortak faydalar kapsamında kültürel ilişkilerdir.

⁶⁴⁸ El-Dakuki, Suret’ül-Arab Ledel-Etrak, 203.

Nitekim ankete katılanların % 24'ü Türklerin kendilerini küçümseyerek Arapların duygularıyla oynadıklarından kaynaklı ve Amerika'nın da desteğiyle İsrail ile işbirliği yaparak yeniden Arap ülkelerini işgal etme niyetinde oldukları için ikili ilişkilerin kurulmayacağına vurgu yapmışlardır. Dolayısıyla Türk-İsrail ittifakı açık bir şekilde Türk-Arap ilişkilerine gölge düşürmüştür. Öyle ki ankete tabi tutulan Arapların % 79'u Türkiye'nin gerçek egemenlerinin generaller olduğuna inanmaktadırlar. Aynı zamanda 1992 yılından itibaren bu generallerin istihbarat alanında İsrail ile ilişkileri güçlendirmeye çalıştıklarına vurgu yapmışlardır. Böylece İstanbul MOSSAD'ın merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Dolayısıyla Milliyet Gazetesi bu doğrultuda "Sol, Radikal İslamcılar ve PKK örgütleriyle ile mücadele" birimlerinde çalışan MOSSAD mensubu 7 isim yayınlamıştır⁶⁴⁹. Devamında İsrail Türkiye'yi Kuzey Irak'ta güvenli bölge kurması için gerekli elektronik cihazlarla donatmakla birlikte 600 milyon dolar karşılığında Türk F4 ve F6 uçaklarını geliştirerek askeri sanayisinde işbirliği yapmıştır. Son olarak da 1998 yılında iki ülke arasındaki ticari değişim hacmi büyümüştür. Bunun yanı sıra Irak petrolünün göllendiği yer olan Adana Yumurtalık'ta Türkiye-İsrail-Amerika üçlüsü bir serbest bölge kurmuşlardır ki Ürdün'ünde bu üçlüye katılması öngörülmektedir.

Ankete katılan Arapların % 61'inin Laikliği benimseyenler olmasına rağmen İslamcılarla iç içe kolayca yaşanabileceğini savunmuşlardır. Bu durum günümüzde çoğu Arap içi de geçerlidir. Ancak çoğu Müslüman ülkelerde istibatçıların kendi fikirlerini dayatması ve başka düşünceleri men etmeleri sonucu bu siosyo-kültürel kutuplaşmalar meydana gelmiştir. Bu ülkeler arasında Türkiye'de yer almaktadır ki 1999 yılının başlarından itibaren generallerin kontrolünde olan Milli Güvenlik Kurulu kararıyla sermaye kaynağının nerden geldiğini bilmek adına iktisadi kutuplaşmaya gitmiş ve Türkiye'de faaliyet gösteren Körfez ülkelerine ait İslami para evlerinin yanı sıra kendi üniversitelerine, vakıflarına, okullarına ve ticari şirketlerine güçlü denetim altına almıştır. Nitekim çoğu Türk vakıf kuruluşlarının geliri Avrupa'da çalışan Türk işçilerden ve anadolu'daki işadamlarından sağlandığı bilinir ki bu vakıfların tamamı da İslami teveccühlere sahiptirler. Bu nedenle Batı eğilimli Laik yayın organları, MÜSİAD destekli İslami ekonomik firmalara "Yeşil Sermaye" adını vermekle birlikte mezkûr kuruluşu "Türkiye'de radikal, irticacı İslami hareketlere finans sağlamakla" suçlamaktadır. Dolayısıyla ankete katılan ikinci kesime göre (tüccar, aydın ve sanatçı) TUSİAD Türk ekonomik imkânlarının kontrolüne hâkim olmasına rağmen Türk ekonomisini kalkındırmakta başarısız olmasının yanı sıra MÜSİAD örgütünün kalkınmasına da engel

---

⁶⁴⁹ Milliyet, 15.11.1999.

olmuştur. Dolayısıyla bu kuruluşun eski başkanı Ural Yazar “Batı’nın bugün kendi safına çekmeye çalıştığı ve gelecek asırda İslam dünyasına en doğru örneği teşkil edecek demokratik ve geçmekte olan tek Müslüman ülkedir Türkiye” diye yapmış olduğu açıklamayla Türkiye’nin kendi çıkarları doğrultusunda Doğu ile Batı arasında denge politikası gütmesi gerektiğinin zorunlu olduğuna vurgu yapmıştır.

Yedinci ve son soru olan “Türkler hakkında söylemek istediğiniz bir şeyler varsa sorunun altına veya sayfanın arkasına yazmanız rica olunur.” Sorsuna verilen yanıtlar alttaki eksenlere göredir:

- 1- Türk basın araçları Hürriyet, Sabah ve Star müesseseleri kapsamında mali ve iktisadi tekellere dönüşmüş ve ister medyayı suistimal ederek isterse de haberleri çarpıtarak olsun iktidar sahiplerinin isteği doğrultusunda hareket ederek Türk-Arap ilişkilerini bozmaya çalışmaktadırlar. % 20.
- 2- Generaller siyasete müdahale etmeleri ve İslam karşıtlığı yaparak Laiklik fikrini dayatmaları ülkenin ve Türk-Arap ilişkilerin ilerlemesine engel teşkil etmektedir. % 17.
- 3- Özellikle de Avrupa klübü Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine girmesini kabul etmemesi ve ilerlemesine engel olmaya çalışması sonucu Türkiye’nin önünde kendi doğal çevresine dönmesi ve komşularıyla en iyi ilişkileri kurmaya dönmekten başka bir yol yoktur. Çünkü Türkiye’nin komşulara düşman olması ne uzun süreli çıkarlarına hizmet eder ne de sorunlarına bir çözüm olur. % 16.
- 4- Türkiye’nin başka ülkelerle ilişki kurması ülke açısından doğal bir hak ise ancak İsrail ile stratejik müttefikliğe varan ikili ilişkileri bu hak kapsamında değildir. Çünkü İsrail Arap topraklarını işgal etmekle birlikte yerli halka devlet terörizmi uygulayarak o toprakları sürekli gemirmektedir.
- 5- Türkiye sanayisi gelişmiş, meyve ve tarım ürünleri konusunda zengin bir ülke olmakla beraber işgücü de yüksek olan bir ülkedir. Oysaki Arap ülkeleri Türkiye’nin elinde bulundurduğu o işgücü, tarım ve sanayi ürünlerine muhtaç olduğu gibi Türkiye’nin eksikliğini yaşadığı doğalgaz ve petrol ürünleriyle zengindirler. Dolayısıyla Türkiye ile Arap ülkeleri üretmiş oldukları ürünler açısından birbirilerine karşı birer pazar konumundadırlar. Buradan hareketle iktisadi çıkarlarını gerçekleştirmek adına kendi aralarında bir nevi ekonomik entegrasyon kurmaları mümkündür. % 12.

- 6- Türkiye kendi doğal kaynaklarını istediği şekilde kullanması konusunda haklıdır ve ülkesinde gerçekleştirmekte olduğu sulama projeleri konusunda Arapların engel olma hakkı yoktur. Ancak Araplar (özellikle de Suriye ve Irak) Türkiye ile olan tarihi bağlarına nazaren kendi ülkelerini tarımsal açıdan geliştirmek amacıyla gerçekleştirmeye çalıştıkları sulama projelerinde Türkiye'nin de bu çıkarları gözetmesi konusunda hak sahibidirler. % 08.
- 7- Türkler ırkçı ve kendi fikirlerini zalimce dayatmalarının yanı sıra önyargılar üzerinden Araplara karşı nefret duygusu beslemektedirler. Bu nedenle onlarla ikili veya olumlu bir ilişki kurmak mümkün değildir. % 05.
- 8- Türk demokrasisinin Arap demokrasısından çok da farklı değildir. Öyle ki burada ordu generalleri Laiklik ideolojisi uyarınca mevcut olan sistemi koruma bahanesiyle yasaklar koyarak halka kükmetmektedirler. Arap ordu veya sivil generalleri ise Arap ülkelerini geçici diktatörlük sistemine götüren siyasi ideolojiler çerçevesinde fikri vesayetler uygulayarak halk üzerinde hüküm sürmektedirler. % 04.
- 9- Diğer yanıtlar % 03.
- 10- Fikri olmayan % 0.

Toplam % 100.

Anket sorularına verilen yanıtların Türkiye'de çok partili sistem olmasına rağmen rejimlerin dolaylı bir şekilde Arap ülkelerinde ise doğrudan medyayı ele geçirerek kendi ideolojik fikirlerini dayatmalarına yönelik dolaylı yoldan bir sistem eleştirisi olduğu görülmektedir.

Türlere göre "Arapların sorunu liderlerin sorunu"⁶⁵⁰ iken Türkiye'de ikamet eden Araplara göre de "Türkiye'nin gerçek hâkimi ordu generalleridir ve onlar Laiklik ideolojisi uyarınca mevcut olan sistemi koruma bahanesiyle yasaklar koyarak halka tahakküm etmektedirler." Bu ise bir yandan tarafların karşı taraf yöneticilerine güvensizliğinin boyutunu gösterirken diğer yandan da her iki tarafın da dolaylı bir şekilde kendi yöneticilerine karşı güvensizliklerinin kanıtıdır. Ayrıca Araplarla Türkler açısından 21. asıra güven ve mutluluk içerisinde girme arsusunda iseler bu eleştiri siyasi-iktisadi alanlarda değişim ile dönüşümün gerçekleşmesi adına doğru ve halis bir eleştiridir. Aynı zamanda böyle bir tenkit bir yandan dâhilen saltanat sahiplerine haricen de dış tehlikelere karşı ezilen ve zulüm gören her iki halk açısından bir savunma olduğu gibi diğer yandan

---

⁶⁵⁰ El-Dakuki, Suret'ül-Arab Ledel-Etrak, s. 204.

büyük devletlerin egemen güç olarak kalabilmeleri açısından koymuş oldukları ve küçük devletlerin çizgisinden çıkması yasak olan ideolojilere karşı bir direniştir. Ancak Araplardan Türklere karşı bir sitem mahiyetinde olan bu ikili eleştiri bir yandan Ortadoğu'da her iki halkı bekleyen tehlikelerin farkında oldukları için diğer yandan da Türk-Arap-İran ortak çalışmalarıyla gerçekleşebilecek Ortadoğu pazarının önemini farkında olan % 73'ini Türk-Arap ilişkilerinin geliştirilmesi yönündeki iradelerine engel olmamıştır. Demokratik açılım için bu tarz bir hedefin gerçekleştirilmesi taraftarı olan Türklerin % 74'ü de bu konuda hemfikirdirler⁶⁵¹. Anket formunu dolduran Arapların % 27'si Türklere hakkında olumsuz yanıtlar vermişlerdir. Bu oran ise Türklere yöneltilen 6. soruya verilen yanıtlar kapsamında % 26 oranda Arapları tenkit eden ve Araplarla olumlu ilişkiler kurulmasını savunan Türklerin oranına eşittir⁶⁵². Nitekim bu görüşe sahip ve Araplara karşı kötü vasıflar kullanan Türklere Araplarla ilişkiler kurulmasının Türk çıkarlarının iki açıdan gereksinimi olarak değerlendirilmektedirler ki bunlardan birincisi: Arapların geride kalmışlığı ve diktatör rejimlere sahip olmalarıdır. İkincisi bu azınlık görüş sahiplerine göre Türkiye Batı liberalizmi ve Avrupa'nın bir parçası olmakla birlikte Doğu ve Doğulularla bir ilgisi yoktur. Bu nedenle özel olarak Araplardan genel olarak da İslami doğu'dan uzaklaştıkça Batı ve Avrupa'ya yaklaşmanın yanı sıra her alanda fayda elde edecek ve uygarlık gelişimini üst düzeye taşıyacaktır⁶⁵³.

Belki de doğrudur, her iki tarafta da Türk-Arap boykotunu savunanların sayısı azımsanmayacak derecede yüksektir ki ankete katılan grubun dörtte birini teşkil etmektedirler. Ancak Türk ve Arap halkları dayatılmış ideolojilerin peşini bırakıp her iki millet adına da büyük bir gelecek kurmaya çalışmaları halinde bu doğrultuda geniş yollar açmış olacaklardır.

---

⁶⁵¹ a.g.e., s. 205.

⁶⁵² a.g.e., s. 205.

⁶⁵³ a.g.e., s. 206.

ALTINCI BÖLÜM

TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ IŞIĞINDA SONUÇ DEĞERLENDİRMESİ

Medyacılığın yaygınlaşması ve yeni siyasi fikirlerin gelişmesi sonucu medya, siyasetin öbür yüzü mahiyeti şeklinde bir hal almıştır. Dolayısıyla basın sistemleri ile siyaset sistemleri arasında etki ve etkileşim açısından doğal olarak sınıksı bir bağ oluşmuştur. Dolayısıyla yerli ve evrensel sözcülere siyasi veya ekonomik veya kültürel davaya ajan kazanmak için genel ilişkileri propaganda ve reklam anlamında kullanarak, ülkelerin liderleri arasında pozitif veya negatif ilişkiler oluşturmada büyük rol oynar, bunu elit liderlerin siyasi propaganda uygulayarak hakimliklerini pekiştirip kontrolü ellerinde tutmak düşmanları içeride ve dışarıda ayırmak toplum olarak onları düşürmek için dışlamak. Bu yüzden gelişmekte olan ülkeler arasında içinde bizim Arap ülkeleri olmak üzere ideoloji ya da bölgeler arasında oluşan anlaşmazlıklar medyaya yönlendirir_ özellikle radyo ve televizyon yayınlarına verilir liderin yâda hüküm sahibi olanların eline geçince hasım olan devlete ve liderine ve her seviyede olan ideolojisine ve politikasına karşı, hatta hasım olan lider ajanlıkla yolsuzlukla cahillikle zorbalıkla özgürlüğe karşı olmakla suçlanır. Bu liderlerin arasında dargınlık ve husumet bitince aynı lidere övülür medh edilir. Hatta vatanseverlikle doğrulukla fikirli ve heybetli şerefli zeki olarak vasf edilir, çünkü Arp ülkelerini birçoğu resmi ilan sistemini seçer propaganda uygulamasını siyasi ilan ve irşat ve yol olarak görür tek yönlü yolda diyalog demokrasi propagandadan uzak o devletlerin Arap vatandaşında buluna fikir vesayetine doğuştan ölüme kader inançlarına bakarak. Bu bizim birinci var sayımımızı tekit ediyor o da birçok Arap ülkelerinde devleti vesayet düşüncesini propaganda yöntemlerinde uygulaması.

Gazetelerin televizyon dizilerinin ve şiirlerin içeriğinin analiz araştırmasında belli oldu- çünkü şiirde etken bir haber gazetesi ve propaganda mesajı- ve Arap okullarında bir numune sayılır, Araplar Türklere karşı iki farklı görüşe sahipler; doğu Arap ülkelerindeki seçkin ve hâkim kişilerin kötü görüş zihni işgalci, sömürgeci, azgın, zalim, katil olarak kötü vasıflandırmışlar Türkleri diğer tarafta ise batı Arap ülkeleri ve kültürlü kişilerin Türkleri iyi algılamaları İslam diyarını ve Arap ülkelerinin kuzey Afrika'dan Arap körfezine kadar işgalci Haçlı saldırılarına karşı koruyucusu olarak görmeleri.

Eğer Arapların zihninde Türklerin kötü sureti yer almışsa Araplarla aralarında hasımlık anlamı taşır ve bu ilişkinin sonunda meydana gelen hakim ve hüküm altında olanlar savaşı kazananlar ve kayıp edenler, ve bu hasımlık bir yandan Türklerin eski doğuda Çin Seddi'nden batıda Balkanlara kadar uzanan geniş coğrafi dünyasının olumsuz

kötü suretlerini gösterir, öbür yanda ise Türklerin değişik tarihlerde gerek Tatarların, Hülagü'nün, Selçukluların, Osmanlıların, ve çağdaş Türklerin siyasi faaliyetleri, Türkler ile Arapların geçimsizlik ilişkisi donuk, aralarında tarihi uygarlık ve insani faaliyetin yokluğu sömürgeci cani zalim suretlerini gösteriyor. Ayrım yapmadan sert, zorba, kibirli, küçümsemeyi işaret eden delillerle, Araplar Türkleri sömürgeci ve bozuk yönetimlerinin ve bu bölgedeki savaşı bilmeyen İttihatçıların kurbanlık koçu yaptılar. 1909 yılında darbe ile Osmanlı idaresini ele geçirerek Osmanlı tarihinde benzeri olmayan zorbalığı sürdürüp karşı çıkan tasfiye edip özgürlüğü yok ederek, ama sonunda kendileri bu zorbalığın tuzağına düştüler. 1913'te başbakanları ve liderleri olan Mahmut Şevket Paşa öldürülünce. Bize burada İttihatçı ve diğer Osmanlı halklarını kötü gösteren önemli hakikatı açıklamak düşer, oda Türk halkının bu kötü vasıfla vasıflandırılmaması gerektiğidir. Arap ve Türk liderlerinin arasındaki güvensizlik iki tarafında halkını kapsamaz. Sadece geçmişte Türk yönetici ve liderlerinin niyetlerine güvensizlik olduğu ve aralarında bir bağ oluşmadığından dolayı, Arap yönetici ve seçkinleri Türk halkına karşı bir nefret taşımazlar. Çoğu zaman Türklere bakış açısı pozitifdir ve Araplar Türkleri birlik barış ve sempati duygusuyla anılırlar

Özellikle Batılı sömürgecilerin ve Siyonistlerin ve onlara bağlı uluslararası örgütlerin bozmak istedikleri ortak uygarlık mirasımızı yıkmaktı. Çünkü Araplar ve Türklerin ortak dini bağlarından dolayı Batılı güçler Türklerden özellikle de Osmanlılardan hoşnutlardı. Bu sebeple araya fitne sokmaya çalışmaktaydılar. Buradan anlaşılacağı üzere her iki tarafın görüşleri farklıydı. Arap kamuoyunun milli güvenlik kaygısıyla ortaya çıkan kaygı Türklerin Araplar tarafından iki zıt kutup çerçevesinde şekillenen görüşler geliştirmelerine sebep oldu. Bu da araştırmadaki ikinci varsayımın güvenilirliğini doğrulamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri petrol ve gıda enerjilerini ele geçirmek amacıyla 21.yy'da dünyayı işgal altına almak ve yeni stratejisini devreye sokmak için, bu gün askeri ve ekonomi gücünü kullanmaktadır. Amerika'nın ortaya attığı ve Siyonizm kavramına göre batıda Fas'tan doğuda Afganistan'a kadar bir dikdörtgen içinde kalan tüm Arap ve İslam ülkeleri bu yeni Amerikan planının ve onu destekleyen müttefiki İsrail Siyonizminin tehdidi altındadır. Ve buradan hareketle Arap basını Türk-Arap krizinin milli sınırlar, su ve azınlıklar güvenliği açısından, Arap-Türk ilişkilerinde problem yaratan 1998 yılının ekim ayında ortaya çıkan ve orta doğuda yok edici bir savaş çıkaracak olan bu krizin birileri tarafından yaratılmış olduğunu iddia etmektedirler. "Türk hükümetleri ister sağ ve isterse sol partilerden olsun taktiksel bağımsız hareket edemezler, çünkü stratejik kararlar ordunun

elindedir.” Ve bu şüpheli bir krizdir, “Ortadoğu karışıklığının zamanlaması İsrail’in bilgisi dâhilindedir ve İsrail’in Lübnan’ın güneyinden mecburen çekilmesine rağmen Suriye’yi yok saymıştır.bu Suriye’yi için apaçık bir kuşatma sayılır. Bir taraf İsrail öbür taraf Türkiye-Stratejik anlaşmalarına dayanarak- Şam’ın Amerikan itaati altına girmesini amaçlamaktadırlar. Aksi takdirde Türkiye “kedi pençesi” rolünü oynamaya hazırdır. Ama Arap yazarların Türkiye’nin Suriye’ye karşı “şüpheli gerginliğe” ve “şüpheli askeri maceraya” kalkışması neyi ifade ediyor?

Kuveyt’in El-Müctema gazetesi bu soruya şöyle cevap veriyor. “İsrail Araplara ve Müslümanlara karşı düşmanlık besliyor ve hala Nil’den Fırat’a kadar gasp etmeyi düşünerek varlığını gerçekleştirmeye çalışıyor, hatta Nil ve Fırat arasındaki bölge dışında diğer Müslüman ülkelere de kin besliyor. Bu da demek oluyor ki İsrail’e, Türkiye’den gelecek herhangi bir askeri destek Arap ve İslam ülkelerinin güvenliğini olumsuz yönde etkileyecektir”. El-Müctema buna ilaveten şöyle söylemektedir: “Türk askeri yeniden bir strateji çizdi, Mustafa Kemal Atatürk yeni devlet kurduğu gün itibaiyle, bir İslam devleti kurması gerekirken, bunun aksine Arap-İslam milletinin güvenliğini tehdit etmek için batının ve Siyonizm’in vekâletini de devraldılar. Türkiye ile güçlü dini, tarihi ve irki bağı olan orta Asya ülkelerine Siyonizm’in yolunu açtı.” Diğer taraftan ise Türk sorumlular “Suriye-PKK terör örgütüne maddi, manevi ve lojistik destek sağlayınca Türkiye’nin milli güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit ediyor.

Araplar ve Türkler arasındaki bu şüpheler birbirilerinin milli güvenliğini tehdit etmektedir. Bu geçmişte elde edilen birikimlerden ve aralarındaki bağın kopmasından birbirilerini daha iyi tanımak için aralarındaki ilişkileri geliştirmemelerinin sonucunda oluşan yöneticiler arasındaki güvensizliği oluşturan, Arap ve Türk siyasi-fikri önderler arasındaki birbirilerine karşı oluşan güvensizlik, olumsuz düşünceyi oluşturan üçüncü varsayımımızı doğruluyor.

Diğer tarafta ise İstanbul’da ikamet eden bir grup Arap ülkeleri vatandaşlarıyla yapılan anket sonucunda, oradaki çalışan Arapların çoğunun yaş ortalaması 51 olan tüccarlardan meydana geldiği görülmüştür. Çünkü başarılı bir ticaret, birinci derecede uzun sürede elde edilen deneyim, ustalık ve pazarlamacılık yöntemlerini bilmeyi gerektirir. Sanatçılar bu grup içindeki en genç tabakadan oluşmaktaydı. Aralarında Arap ülkelerinin ideal bir hayat sunmadığı 60 yaş üzerinde olan akademisyenler, eğitilmiş, uzman ve meslek sahibi ve Arap ülkeleri için bir milli sermaye olmalarına rağmen, bunlara kendi ülkelerinde yeterli imkânlar sunulmadığından dolayı beyin göçüne tabi olmuşlardır. Tablo (5-5)’te belirtildiğine göre Arapların Türkler hakkında edindiği ilk izlenimlerin ilk kaynağı birinci

derecede eğitim kitaplarıdır ve bu yaklaşık % 43 oranında Arapları etkilemektedir. Osmanlı dönemi Arap hayatını anlatan tiyatro ve filmlerle sunan televizyon dizileri Arapları etkileyen ikinci derecedeki kaynaktır ve bunun oranı ise %27'dir.

Türklere karşı ilk izlenim kaynaklarının üçüncüsü ise Arapların Türklerle iş, ticaret, kültür ve mesleki ilişkilerinden doğmuştur. Buna gazete ve sinemayı da ilave edersek, ki bu medya araçlarının oranı %91.5 olarak gözüküyor, Türklere karşı ilk izlenim oluşturan İstanbul'da ikamet eden Arapların anket sonuçlarına göre, olumlu olarak Tablo (5-6), anket listesi verilerine göre yaklaşık %61 olumsuz ve %39 olumlu olduğu görülmektedir.

Ama bir yandan iletişim kurarak Türk-Arap ilişkilerine gölge düşüren düşmanların yöntemlerini izleyerek ve diğer yandan ise onları bölüp kirli suda avlamaya çalıştıklarını görerek bu intiba değişebilir. Diğer yandan ise orada yaşayan Arapların %76 (Tablo 5-7) olumsuz olan duygularının Türklere karşı olumlu olduğunu doğruluyor. İkinci varsayımımızı doğrulayan olumlu ve olumsuzluk arasındaki bazı Arapların zihnindeki Türklerin metotları, yirmi birinci yüzyılın iş birliği ve milletlerarası menfaat edinecek bir asır olacağını düşündükleri için Arapların ve Türklerin iki komşu olarak sıcak davet edilmelerine ve bin yıldan fazla ortak uygarlık sahibi olmalarına ve bu bölgede sevinçlerini ve hüznelerini paylaşmalarına rağmen, özellikle üçüncü dünyanın halkı bir yandan ekonomi ve kültürün küreselleşme tehlikesine karşı çıkmak öbür yandan ise kendi kaynaklarına ve güçlerine dayanarak birlik olup iş yaparak kendi ülkelerini geliştirmek için.

Ve Araplar, Arapların ve Türklerin ellerindeki sermaye, sanayi ve su, petrol, gaz, sanayi, gıda gibi doğal kaynaklarını birleştirmeye çağrıda bulundular. Sonra beraber çalışarak kendi ülkelerini geliştirmek, aynı Avrupa'nın ortak pazar, gümrük birliği ve daha sonra Avrupa birliğini kurarak yaptığı gibi. Buna göre bir yandan coğrafi, ekonomik, fikri ve demografik uyumluluk, öbür yandan ise gelecekte ekonomik anlamda Arap şirketleriyle iş birliği yapma ihtimali düşünüldüğü için, biz Körfez Ülkeleri İş Birliği Konseyinin ülkeler arası ortak Pazar kurmasını bu kapsamda olumlu bir adım olarak görüyoruz. Ama Arapların Türklerle bu ilişkiyi geliştirme istekleri her zaman ret cevabı alıyor. Mazeretleri ise "Arapların Türkiye'de sermayelerinin istihdam edilmesinin siyasi ve kültürel olarak uygun görülmemesi", "Türkiye'de laiklik yerine İslam şeriatı devleti kurulması için Arabistan'ın İslami gruplara para desteği sunarak Türkiye'nin iç işlerine karışması", "Arapların geri kalmış bir millet olarak onlarla iş yapmanın bir fayda sağlamayacağı düşüncesi" veya "Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin güçlenmesi, Türkiye'nin batı ile ilişkilerinin güçlenmesidir". Burada Dr. Talal Atrisi "Türkiye kendi arzulanmış olduğu ve

batının da aynı şekilde arzulmuş olduğu modele ulaşamamıştır. Yani laik, demokratik Araplara yönelen ve Müslümanlarla anlaşan ve onlarla ters düşmeyen, bunun yanı sıra medeni toplumu ve özgürlüğü koruyan bir ülke olamamıştır.” PKK ile eş zamanlı olarak Refah ve Fazilet Partilerinden çıkan İslami tehditte eklenmiştir.

Birinci dünya savaşının sona ermesinden sonra Araplar ve Türkler arasında dini ve kültür bir mesafe oluşmuştur. Aynı zamanda kendi devletlerinde milli hükümetler kurulmasını içlerinde yaşanan değişik siyasi akımların bir yansıması olarak gören dördüncü varsayımımızı doğruluyor. Kemalist Türkiye’de, radikal, milli akım meydana çıkarken, Arap ülkelerinde klasik din akımı devam etmiştir.

Aralarındaki bu mesafe nedeniyle birbirilerine karşı milli güvenlik kaygıları ortaya çıktı. Özellikle bu iki akımın arasındaki çatışmalar (Laik-Dinci) yirmi birinci yüzyılda Sovyet birliği dağıldıktan sonra batı kapitalizmi, komünist düşmanlığının yerine siyasal İslam düşmanlığına yöneldi, Türkiye batının yaptığı gibi komünistlerin yerine 1990’a kadar teröre yöneldi- bu isim resmi makamlar tarafından Öcalan’ın liderliğindeki Kürt direniş hareketine verilmiştir- sonra gerici radikal ismini de aynı kurumlar - refah partisinin 1995 seçimlerinde çoğunlukla seçimi kazandıktan sonra İslamcı siyasilere verdiler. Beş askeri kuvvet komutanından, Genel kurmay başkanı, Kara, deniz, hava, jandarma komutanları ve başbakan, dışişleri, iç işleri ve adalet bakanları Milli Güvenlik Konseyini oluşturunca ve toplantının başkanı da Cumhurbaşkanı olur. Genellikle beş generale MGK sekreterliği yolu ile görev belirtilir, bakanlık konseyine de kararları yürürlüğe girmesi için öneriler şeklinde sunulur, ve kendisi devletin genel stratejisini belirtir, bu dönüşüm Türkiye’nin gerçek hakimi olan konseydeki generallere göre bir yandan Türkiye’nin seksen yıldır elde etmek istediği gerçek kimliği, diğer yandan ise Washington’un Türkiye’yi kendine bir küçük uydu sayarak stratejik ortağı ve tüm İslam alemini kısıktırarak bir mutedil İslam ülkesi olarak görmesi.

Bu araştırma Türklerin ve Arapların ulusal güçlerinin, aralarındaki ilişkilerin, ticaret pazarının, ekonomik prensibini ele alarak, ve mutedil milli, İslami, ve laiklik prensibini uygulayarak bu boşluğu doldurmaya, iki tarafın da şiddetle meyilli olduklarını doğruluyor. Türkiye’nin iç politikasının Arap-Türk ilişkilerini olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Türklerin % 26’sı ve Arapların %20’si bu ilişkilerin gerçekleşmesini istemiyor olsa da iki taraf halkının çoğunluğu bölgede iki tarafın yararına hizmet edecek barışı ve istikrarı sağlayacak bir şekilde ilişkilerinin geliştirilmesini istemektedir. Burada şu soru akla gelir:

Türk-Arap ilişkileri... nereye?

Yeni Türk cumhuriyetinin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk ve siyasi liderler Osmanlı devleti yıkıldıktan sonra ortaya çıkan milli devletlerin kurulması ile orta doğuda yeni gelişmelere uyum sağlamak için komşuları ile sabit temellere dayalı ilişki kurmayı planladılar.

Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye cumhuriyetinin siyasi hakimleri, Osmanlı devleti çöktükten sonra ve çok sayıda meydana çıkan milliyetçi devletlerle birlikte Ortadoğudaki yeni gelişmelerle uyum sağlayacak ve Türkiye'nin yeni sistemine uygun bir şekilde komşuları ile sağlam temelli ilişkiler kurmasını planladılar. 1919 yılında Osmanlı parlamento üyelerinin gizlice Ankara'ya giderek son defa Ulusal Kurtuluş Hareketinin lideri Mustafa Kemal Paşa ile bir araya gelen Osmanlı elçiliği konseyinin çıkardığı Misak-ı Milli sınırları çizildi. Mustafa Kemal Orta Anadolu'daki küçük köy olan Ankara'yı önce harekâtın merkezi ve daha sonra da cumhuriyetin başkenti yaptı. O Türk milleti ve devletinin coğrafi, siyasi, demografik boyutlarda sıfatı idi. 1923 yılında Lozan anlaşmasına kendini adayarak (Yurtta sulh, cihanda sulh ilkesinden hareketle) Türkiye'nin dış siyasetinin temellerini koyarken hem Türkiye'nin komşuları ile dost geçinmesini hem de sınırları bölünmez, değişmez ve tartışılmaz genç Türkiye'yi korudu. Zamanla genç Türkiye'de istikrarı sağlamasına ve Türkiye'yi dünyada tek devlet kılmasına rağmen bir yandan hazırdaki duruma destek olarak dış siyasetine uymasına, diğer yandan ise devletin ve milletin güvenliğini sağlamak için komşu ve düşman ülkeler ile köprü kurmaya çalışması, ekonomik kaynaklarını koruması ve devletin milletin tarihinden yada coğrafi konumundan ve Osmanlı'nın geçmişinden kaynaklanan bir milli tehdiye karşı çıkması, yine Fransız-İngiliz sömürgesi ve kontrolü altında ki Araplarda yeni devletlerinde kendi sistemlerini kurduktan sonra İngiliz zihnindeki dörtgen Ortadoğu batıda Mısır'dan doğuda İran ve Kafkasya'ya kadar kuzeyde Balkanlardan güneyde Hint Okyanusuna kadar olan bölgede, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkas ülkelerini içeren Avrasya bölgesindeki değişimlerin jeopolitik durumunu etkiledi. Aynı Türkiye'nin etkilendiği gibi dünyanın gözü üstünde olan ve yirmi birinci yüz yıla kadar dünyanın çatışma noktası olan bu bölge, çünkü Avrasya (berekatli suyu, verimli toprağı) ile petrol ve gıda kaynağıdır.

İngiliz jeolog Sir Harold Mackinder'in 1904 yılında söylediği: "Avrasyaya hâkim olan, dünyaya hakim olur" sözü, Amerikalı stratejist Brezinski tarafından çabucak ele geçirildi ve 1997 yılında NATO'nun geleceği adlı özel İstanbul sempozyumunda tekrarladı.

1897 savaşından beri Ruslar ve Türklerin arasında süren geleneksel düşmanlığı göz önünde bulundurarak, Mustafa Kemal Atatürk yalnızlığı kırmak için geçen devletine müttefikler bulmaya çalıştı. 1917 yılında Rus arlığı enkazının üzerine ve orta doğunun sıcak sularına iki ana kapıdan göz koyduğu için: birisi Türkiye'nin Çanakale boğazı, öbürü ise İnan'ın Hürmüz Boğazı, ve Atatürk bir yandan geçen devletini korumak öbür yandan ise ekonomi, güven ve siyasi iş birliği kurmak için Irak, İnan ve Afganistan'la 1937 yılında Sdbd Paktını yaptı. Laikliği ağdaş Türk devletinin ideolojisi ilan etmesine rağmen, böylece mutedil yönleri olan milli bir devletin, İslami topluluklarda laiklik taraftarları ve İslamcılar bir arada yaşayabileceği vurgusunu yaptığı ağdaş İslami ve laiklik sentezi teorisini tekit etmiştir.

Ama Atatürk'ün vefatından sonra 1938 yılında onun yerine geçenler laikliği Türkiye cumhuriyetinde mukaddes bir ideoloji haline getirmişler ve bunu İslam'a ve mukaddesatına karşı ağdaş bir din olarak tanınmış ve bu savaş 1938 den 1950 ye kadar srmştir. Cumhuriyet Halk Partisi hükmü altında politikasını sürdürerek mukaddes laiklik düşüncesi altında ve orta doğuda Fransız ve İngiltere sömürgeciler yok olduktan sonra Atatürk'ün yerine geçen General İsmet İnon'nn çoğunluk siyasetine yönelmek zorunda kalmasına rağmen 1945 yılından sonra Cumhuriyet halk partisi bünyesinden yedi parti meydana çıkarttı. başta Atatürk döneminde iktisat bakanı olan 1937 yılında başbakanlık yapan ve Türkiye Ziraat Bankasını kuran Celal Bayar ve Adnan Menderes ve Hasan Polatkan'ın kurduğu Demokrat Partisi 1950 yılında çoğunluğu kazanarak Celal Bayar cumhurbaşkanı olmuş ve Adnan Menderes başbakan olmuştu. Tüm Türk siyasi yorumcular ve her görüşten siyasiler, Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönemi, 1950 ve 1960 yılları arasını, Türkiye'de doğru demokratik dönem olarak teyit ederler. Rus düşmanlığını göz önüne koyarak ve Sovyetler Birliğinin şerrinden kurtulmak için 1946'da Stalin'in Türkiye Boğazlarını kontrol etmek ve Kars ile Ardahan'ı işgal etmek istemesi ile birlikte Türkiye'nin NATO'ya girerek müttefiklik siyasetini kullanmaya başladı.

II. Dünya Savaşı sonrası İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'dan çekilmeleri ve Türkiye'nin demokratik açılım sürecine girmesi sonucu Başbakan Adnan Menderes İslami teveccühe sahip bir devlet adamı olmasına rağmen 1956 yılında İngiltere-Fransa-İsrail tarafından Mısıra karşı düzenlenen saldırılarda Arap dünyasını boykot ederek saldırgan ülkeleri destekleyici bir tutum sergilemiştir. Nitekim Türkiye'nin Batı dünyasına yönelmesi ve bölgede meydana gelen olayları Washington'un gözüyle değerlendirmesi sonrası Arap egemen ve düşünür kesim, altmışlı yıllar dönüşümleri, İnan-Irak Savaşı, II. Körfez Savaşı ve en son olarak da 1999 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği yeliğine

girmesine yönelik düzenlenen İstanbul Konferansında Türkiye'nin atmış olduğu tüm adımlara karşı hep şüpheli yaklaşmışlardır.

Birincisi: Altmışlı Yıllar Dönüşümleri

Demokrat Parti'nin dar bir çember çerçevesinde uygulamış olduğu demokrasi oyununda Türkiye'de tekrar ezanların Arapça okunmasını getirerek dini inanç özgürlüğüne uygulanan baskıları kaldırması, çeyrek asıdan beri halka fikri vesayetler dayatmaya alışmış ordu generalleri Menderes Hükümetinin bu doğrultuda sergilemiş olduğu tutumları hoş karşılamamışlardır. Dolayısıyla da 27 Mayıs 1960 tarihinde bir askeri devrim gerçekleştirip Adnan Menderes ve Hasan Koraltan'ı idam etmiş ve ileri yaşımdan kaynaklı olmak üzere Celal Bayar'ın idam edilmesi ertelemişlerdir. Meydana gelen bu gelişmelerden sonra ise Türkiye siyasi, iktisadi, kültürel ve sosyal alanlarda Türk-Arap ilişkilerini ve Arap dünyası meselelerini boykot etmeye devam etmiştir. Nitekim Türkiye 1960 yılından sonraki süreçlerde Arap-İsrail anlaşmazlıkları konusunda akılcı ve dengeli bir dış politika gütmüştür. Öyle ki Türkiye Filistin Kurtuluş Örgütünün Ankara'da ofis açmasına izin vermiş ve aynı zamanda Tel Aviv'de temsilcilik mertebesini aşağıya çekmiştir⁶⁵⁴.

Ancak Kıbrıs'ta mevcut olan Türk azınlığa karşı yapılan katliamlara rağmen Türkiye'nin müttefikleri Batılı güçlerin Yunanistan'ı desteklemesi ülkeyi müttefiklerine yönelik hayal kırıklığına uğratmış ve gütmekte olduğu dengeli dış siyasetinin aksi yönde değişimine neden olmuştur. Böylece Demokrat Parti'nin mirası olan Adalet Partisi genç mühendis Süleyman Demirel liderliğinde 1965 yılı seçimlerine "Arap kardeşlerimizle ilişkileri güçlendirmek ve her Türk köyüne bir cami yapmak" sloganıyla girmiş ve bu seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanıp iktidara gelmiştir.

Özellikle de 1967 yılında İsrail'in Araplara karşı düzenlemiş olduğu saldırılardan sonra Demirel hükümeti Arap haklarını savunmanın yanı sıra ülkesinin Ortadoğu Arap ülkeleriyle siyasi ve iktisadi alanlarda ikili ilişkilerini güçlendirmiştir. Ancak Türk siyasi ortam Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurarken üç temel ilke üzerinden hareket etmiştir ki bunlar: Türkiye Dışişleri Bakanlığı dış politikasında Arap-Arap anlaşmazlıklarına taraf olmama ilkesini benimsemiştir. Ekonomi, Turizm ve Sosyal hizmetler bakanlıkları ise Arap ülkelerinde çalışan Türk işadamları, sanayiciler, mühendisler ve inşaatçıların buldukları ülkelerinin iç siyasetine müdahil olmaktan imtina etmeleri ve orada yaşanan iç çatışmalardan uzak durmaları ilkesini benimsemiştir. Üçüncüsü ise ülke çıkarlarına zarar

⁶⁵⁴ Ersin Kalaycıoğlu, "Ortadoğu'da Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Konusunda Türkiye'nin Dış Politikası: Türk-Arap İlişkileri Nereye?," El-Müstakbel El-Arabi, Sene 21, Adet 242 (Nisan 1999), s. 39-40.

gelmemesi açısından ve ikili ilişkilerin olumlu bir ekseninde sirayet etmesi adına Türkiye'nin Arap ülkelerini birbirilerine karşı kışkırtmaması ilkesidir.

Türkiye Ortadoğu politikasında izlemiş olduğu bu siyasi ilkeler iki sonucun ortaya çıkmasına neden olmuştur ki bunlardan birincisi Türkiye'nin Batı ile olan bağlarının kesintiye uğramasıdır. İkincisi ise Türkiye'nin Arap ilişkilerine yönelik gütmekte olduğu dengeli politikanın sürdürülmesidir.

Nitekim 1974 yılında Kıbrıs'ta meydana gelen askeri devrim sonucu ihtilalcılar orada bulunan Türk azınlıklara karşı katliamlar uygulamış ve buna karşın Türkiye Başbakan Bülent Ecevit Hükümeti döneminde 1974 yılının Temmuz ayında Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunmuştur. Bunun üzerine Batı ve Amerika Yunanistan'ın AB üyeliğini askıya almış Türkiye'ye karşı ise iktisadi ve askeri ambargo uygulamıştır. Hal böyle olunca Suudi Arabistan, Libya ve Irak gibi Arap ülkeleri ekonomik sıkıntılarla boğuşan Türkiye Cumhuriyetinin imdadına yetişmek üzere ülkenin ihtiyacı olan gerekli enerji desteklerinde bulunmuşlardır⁶⁵⁵.

Bu gelişmeler sonucunda 1978 yılında Süleyman Demirel Hükümeti Arap ve Ortadoğu ülkeleriyle olan iktisadi ve ticari bağları daha da güçlendirmiştir ki bu olumlu ilişkiler Irak-İran Savaşı sırasında bile düzenli bir şekilde kendini muhafaza etmiştir⁶⁵⁶.

Nitekim 12 Eylül 1980 devrimini gerçekleştiren General Kenan Evren'in 1984 yılında Rabat'ta düzenlenen İslam Birliği Konferansı liderler toplantısına katılması ve bunun üzerine özellikle de Körfez ülkeleri tarafından sermaye yatırımlarının Türkiye'ye akın etmesi bu olumlu ilişkiler gerçeğini tekit etmektedir.

İkincisi: I. Körfez Savaşı

Ortadoğu, aynı zaman zarfında meydana gelen ve bir yandan bölge ülkelerinin ilişkileri açısından köklü değişimlere yol açan diğer yandan da günümüzde bile siyasi yansımalarının etkisi süren iki vakaya şahitlik etmiştir ki bunlardan birisi İran-İrak savaşı diğeri de 1980 yılında Türkiye'de gerçekleşen üçüncü askeri devrimdir. Bu iki olayın birbirleriyle bağlantısının olup olmadığına dair dünyanın çeşitli dillerinde yüzlerce siyasi makale ve onlarca kitap yazılmıştır. Öyle ki yazarlar Türkiye'nin iç siyasetinde meydana gelen gelişmelerin komşu ülkelere olumlu veya olumsuz etkilerini analiz ederken aynı

⁶⁵⁵ MÜSİAD, Türkiye Ekonomisinin Yıllık kitabı (İstanbul: 1998), s. 3-86.

⁶⁵⁶ Mustafa Abdülhamid Sabit, "El-Arab Vel-Etrak ve Tahavvülat Nihayet'ül-Karn," El-Fikr'ül-Arabi (Beyrut), Sene13, Adet 68 (Nisan 1992), s. 181.

zamanda bu olayların Amerika'nın Ortadoğu projesinin bir parçası olup olmadığı üzerinde durmuşlardır⁶⁵⁷. Zira Amerikan stratejisi Ortadoğu'da ezici bir güç haline gelebilmesi adına bölge ülkelerini birbirine çatıp onları gelişmekten yoksun bırakmayı hedeflemektedir.

Nitekim çoğu İslamcı ve sol görüşlü siyasi analist kendilerine has görüş pencerelerinden hareketle 12 Eylül 1980 darbesinin perde arkasında Amerikan istihbaratının oluşuna dair çok sayıda araştırmalar yapmış ve makaleler yazmışlardır. Sol görüşü benimsemiş olan yazarlar bu darbenin Türkiye'de önemli yollar kat eden, radikal sağcılara üstünlük sağlayan ve Amerika'nın 6. Filosunun Türkiye limanlarını ziyaret etmesine karşı duran solcuların önünü kesmek amacıyla gerçekleştiğini savunmuşlardır. İslamcılara göre ise bu darbe İslami uyanışın ilerlemesine engel olmak amacıyla gerçekleşmiştir. Zira Amerika İran örneğinde olduğu gibi Türkiye'de de denklemlerin değişmesinden endişelenmişti. Oysaki General Kenan Evren Washington ziyaretinden sadece bir hafta sonra bu askeri ihtilalı gerçekleştirdi.

Ancak devrimci generalin Avrupa Gümrük Birliğine katılım sonrası Arap ülkeleri ile ilişkileri sıkılaştırması sonucu İslamcılarının ve Arap dünyasının kendisine yönelik iyimser bakış açılarını kazanmıştır. Bunun üzerine Türkiye'de 6 İslami banka kurmak amacıyla Körfez ülkelerinden sermayeler akın etmeye başlamıştır. Fakat burada belirtilmesi gereken bir durum o da Türk Arap ilişkilerinin ilerlemesinde Turgut Özal'ın önemli rolüdür.

İkili ilişkilerde yaşanan bu olumlu gelişmeler sonucu Türkiye ile 4 önemli Arap ülkesi arasında ticari değişim miktarı kayda değer bir oranda yükselmiş ve 1980-1990 yılları arası Arap ülkeleri Türk ürünlerinin bir pazarı haline gelmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye, terörle mücadele, askeri deneyimler değişimi, askeri eğitim ve silah geliştirme alanlarında 8 Arap ülkesiyle 8 güvenlik antlaşması imzalamıştır⁶⁵⁸. Türkiye'nin antlaşma imzaladığı mezkûr ülkeler arasında Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bulunan Kürtleri püskürtmesi için 15 km kendi topraklarının içerisine girmesine izin veren Irak Cumhuriyeti de mevcuttur. Hatta Türkiye 1980-1988 yılları arasında aralarında savaş süren Irak ve İran'ın bir ticaret köprüsü haline gelmiştir ki İran ve Irak Almanya'dan sonra Türkiye'nin en önemli iki ticaret ortağı haline gelmişlerdir⁶⁵⁹.

⁶⁵⁷ İbrahim Dakuki, "Hurub Tahtim El-İrade Fil-Mıntuka El-Arabiyye," Kull'il-Arab (Paris) (28 Ağustos 1985), s. 16.

⁶⁵⁸ Milliyet, 18.03.1999.

⁶⁵⁹ Kalaycıoğlu, "Ortadoğu'da Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Konusunda Türkiye'nin Dış Politikası: Türk-Arap İlişkileri Nereye?," s. 41.

Ortadoğu'nun onlarca yıldır en büyük sorunu Arap-İsrail anlaşmazlıkları iken Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde ayrılıkçı Kürtler ve Türk silahlı kuvvetleri arasında meydana gelen ilan edilmemiş bir savaşın ortaya çıkması ve bu çatışmaların zamanla birlikte bazı komşu ülkeleri de etkilemesi (Irak ve Suriye) Ortadoğu'nun en büyük sorunu haline gelmiştir. Ayrıca bu sorun zayıf olan Türkiye ekonomisini ağır bir şekilde etkilemiştir. Zira bu çatışmalar Türkiye devlet bütçesinden yılda 10 milyar dolar götürmektedir ki 1996 yılında Türkiye'nin dış borcu 112 milyar dolara, iç borcu ise 42 milyar dolara varmış enflasyon oranı ise % 150 orana çıkmıştır⁶⁶⁰.

Nitekim Türkiye bu zayıf ekonomi, Kürt sorununun uluslar arası boyutlar kazanması, Arap-İsrail çatışmaları, silahlanma yarışı, ekonomik boykotlar, mülteci meselesi ve enerji sorunları karşısında 21. Yüz yıla sorunsuz bir şekilde girmek ve yenedünya sistemine ayak uydurmak istiyorsa, Kürt meselesi, petrol, su, gaz ve ticaret sorunlarına bir çözüm bulma sorumluluklarını yüklenmesi kaçınılmazdır.

Üçüncüsü: II. Körfez Savaşı

Dünyada enerji sorunlarının ortaya çıkması, Afganistan krizi ve İran devriminden sonra NATO çerçevesinde Türkiye'nin askeri ve stratejik önemi daha da artmıştır. Ancak Türkiye, Sovyetler Birliği tehditlerine karşı Türkiye'yi Batı-Amerika stratejisine dâhil etme rağbetinde olan Amerika eski Cumhurbaşkanı Regan'ın bu yöndeki fikirlerini muhafaza etmiş idi. Özellikle de Helsinky konferansında doğu ve batı kutupları arasında gerilim düzeyinin düşürülmesiyle birlikte Türk liderler bu gibi stratejinin Sovyetler Birliği ve Arap dünyasının ülkeye karşı olumsuz tutumlar sergileyeceklerinin farkına varmışlardır. Bu nedenle Türkiye diğer ülkelerle olan ilişkilerinde daha çok ticaret değişimi ve ekonomik temeller üzerinden hareket etmeye önem vermiştir.

Turgut Özal'ın 1989 yılında cumhurbaşkanı olduktan sonra hac görevini eda etmesi (Hac vazifesini yerine getiren ilk Türkiye Cumhurbaşkanı) Türk-Arap ilişkilerinin önünü olumlu yönde daha da açmıştır. Aynı zamanda Özal, Avrupa ile Müslümanlar arasında bir köprü oluşturması ve yeni pazarlar araması adına Türkiye'nin ekonomik olarak Ortadoğu'ya yönelmesinin zorunlu olduğu konusunda Batı'yı (özellikle de Amerika) ikna etmiştir. Nitekim Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs Adası'na girmesiyle birlikte Amerika Türkiye'ye silah satmayı durdurup ülkeye ekonomik ambargo uyguladığı bir zamanda Arap dünyası ekonomik olarak Türkiye'ye geniş fırsatlar tanımanın yanı sıra Kıbrıs

---

⁶⁶⁰ MÜSİAD, Türkiye Ekonomisinin Yıllık kitabı s. 38.

meselesinde Türkleri desteklemiştir. Ayrıca ekonomik alanda bölgesel ilişkileri geliştirmek amacıyla 1981 yılında Körfez Ülkeleri İşbirliği Konseyi ve 1989 yılında Batı Arap Ülkeleri Birliği gibi birliklerin kurulması Türk firmalarının o ülkelerde yatırımlar yapmasına önemli olanaklar sağlamıştır⁶⁶¹.

Ancak 1990 yılında Irak ve Kuveyt arasında ilişkilerin keskin bir şekilde gerilmesiyle birlikte Irak yönetiminin çoğu Arap liderlere Kuveyt'te yönelik kötü niyetlerinin olmadığını vurgulamasına rağmen Kuveyt sınırlarına ordularını yığması bölgede yeni bir yıkıcı savaşın ortaya çıkmasına işaret ediyordu. Fakat 02 Ağustos 1990 tarihinde Irak ordusunun Kuveyt'i işgal etmesi bölgede yeni bir siyasi ortam yaratmış ve dünya politik denklemlerini tersine çevirmiştir⁶⁶².

Çoğu dünya ülkeleri liderlerinin Irak'ın Kuveyt'ten ordularını çekmesi için Irak yönetimiyle görüştükleri gibi Türkiye'nin Irak ve Kuveyt ile olan ilişkilerinin güçlülüğüne binaen Anavatan Partisi lideri Türkiye başbakanı Yıldırım Akbulut 16 Ekim 1990 tarihinde aynı meseleden dolayı Irak'a doğru yol almıştır. Ancak Irak cumhurbaşkanı Akbulut'a karşı sert tutumlar sergileyerek "Kuzey Atlantik Paktı etkinliğini kaybetmiştir ve dolayısıyla imdadınıza yetişemeyecekler. Öyleyse bizi ilgilendiren konularda isteklerimizi yerine getirmezseniz imdadınıza kim yetişecektir?"⁶⁶³ ifadelerini kullanmıştır.

Türk siyasi analistler Irak cumhurbaşkanının Irak'ı ziyaret eden Türkiye başbakanına karşı sergilemiş olduğu tutumların Türkiye'ye karşı bir tehdit olduğunu öne sürmüşlerdir⁶⁶⁴. İstanbul Üniversitesi siyasal bilimler uzmanı akademisyen Ersin Kalaycıoğlu Irak cumhurbaşkanının Türkiye başbakanına karşı sergilemiş olduğu tutumları şu ifadeleriyle değerlendirmiştir "Türkiye pozisyonu yeterince açık bir duruma gelmiştir. Irak yönetimi 90'ların başlarında NATO'nun sonun geldiğini iddia etmekle beraber Türkiye'yi tehdit etmeye başlamıştır. Bu durum ise Türkiye savunma ve emniyet kurumlarının bu yeni profili yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur⁶⁶⁵.

Türkiye'nin eski Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın basın sekreteri Cengiz Çandar 1991-1992 yılları arasında Kürt sorununa dair yazmış olduğu makalelerde bir yandan Turgut Özal'ın Türk-Kürt federasyonu kurma fikrini ortaya atmasını Irak cumhurbaşkanının Türkiye başbakanına karşı göstermiş olduğu tutumların tetiklediğini

---

⁶⁶¹ a.g.e., s. 185.

⁶⁶² a.g.e., s. 42.

⁶⁶³ bkz: 23.10.1990 Tarihinde Çıkan Türk Gazeteleri.

⁶⁶⁴ Sami Kohen, "Yol Ayrımında Türkiye ve Irak," Türkiye, 28.10.1990.

⁶⁶⁵ Kalaycıoğlu, "Ortadoğu'da Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Konusunda Türkiye'nin Dış Politikası: Türk-Arap İlişkileri Nereye?," s. 42.

diğer yandan da Türkiye'nin Irak'a karşı düzenlenen Çöl Kasırgası operasyonuna doğrudan katılmaksızın Batı koalisyonunu desteklemesine neden olduğunu vurgulamıştır.

Ancak Türkiye bu operasyona katılmamasına rağmen 1991 yılında Kuzey Irak'tan ülkeye giren en büyük göç dalgasına maruz kalmıştır. Ayrıca Irak ve Arap ülkeleriyle ticaretin durması sonucu Türkiye 40 milyar dolar ekonomik kayba uğramış ve Türk ekonomisi günümüzde bile bu savaşın sancılarını yaşamaktadır. Aynı zamanda Arap ülkeleriyle ticaretin durdurulması Türkiye'nin Güneydoğu bölgesinde işsizlik oranının % 40 nispetine yükselmesine neden olmuştur⁶⁶⁶. PKK ise bu işsizlik durumunu fırsat bilip 1992 yılında Türkiye'de 15 bin savaşıyı kendi oluşumuna katarak kadrosunu güçlendirmiştir⁶⁶⁷. Bununla yetinmeyip Irak'taki siyasi boşluktan yararlanarak kendi nüfuzunu Kuzey Irak'a da sızdırmış ve oradan Türk sınır karakollarına saldırmaya başlamıştır. Meydana gelen bu gelişmeler ise Türkiye'nin dış politikasında izlemekte olduğu ve önemli ilkelerinden birisi olan Arap ülkelerinin iç işlerine müdahale etmeme ilkesinden vazgeçmesine neden olmuştur.

Ancak Türkiye ile Irak arasındaki sınır sorunları konusu 1926 tarihli Londra Antlaşmasıyla bir çözüme varıldıysa da, Suriye ile olan sınır sorunları, Irak ve Suriye ile su meselesinden kaynaklı ortaya çıkan anlaşmazlıklar şeffaf ilişkileri kirletmektedir⁶⁶⁸. Ancak Arapların su meselesi konusundaki hassasiyetleri, özellikle de Türkiye'nin taşan suları İsrail'e satacağını ilan etmesiyle birlikte Arap ülkeleri Güneydoğu Anadolu Projesine (GAP) mali, teknik, bilgi ve malzeme desteğinde bulunan bazı firma ve devletlerle görüşerek Türkiye'ye bu konudaki desteklerini kesmeleri talebinde bulunmuşlardır⁶⁶⁹. Türkler ise bu durumu Türkiye'nin içişlerine müdahale ve milli gelişimine engel olma olarak telakki etmişlerdir⁶⁷⁰. Diğer yandan MOSSAD Abdullah Öcalan'ın Şam'da Ebu Rimmane mahallesinde dolaşırken uydu görüntülerini çekip 1998 yılının Eylül ayının başında Türk yetkililere servis etmesi Türkiye ile Suriye arasında kriz çıkmasına neden olmuştur⁶⁷¹. Nitekim Türkiye bu bağlamda sabrının taşıdığını ve

⁶⁶⁶ bkz: Gaziantep Ticaret Odasının 1992 Tarihli Raporu, s. 28.

⁶⁶⁷ O Dönemde Örgüt 20 Bin Savaşçısının Olduğunu Beyan Etmiş ve Bunun Haricinde Avrupa'da 5 bin Örgüt Mensubunun Olduğunu Öne Sürmüştür. Daha Fazla Detay İçin bkz: Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, 2. Basım (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993), sh. 92-98.

⁶⁶⁸ bkz: 16.10.1998, 17.10.1998 Tarihlerinde Çıkan Türk Gazeteleri.

⁶⁶⁹ El-Alem El-İslami (04 Ekim 1998).

⁶⁷⁰ Sabah, 15.10.1998.

⁶⁷¹ Riyad İlmuddin, "Hazihi'l Takarir'il-İsrailiyye Fecceret El-Harb Beyne Türkiye ve Suriye," El-Vatan El-Arabi (16 Ekim 1998).

Suriye'nin PKK'yı desteklemekten vazgeçmediği takdirde kendi milli güvenliği ve istikrarını korumak için her türlü önlemi alacağını ilan etmiştir⁶⁷².

Mısır Cumhurbaşkanı Husni Mübarek'in yanı sıra Bazı Müslüman ve Arap liderlerin aracılığı sonucu 20 Ağustos 1998 tarihinde son bulan bu kriz neredeyse Ortadoğu'da yeni bir yıkıcı savaşın meydana geleceğine sebep olacaktı. Nitekim Abdullah Öcalan Suriye'den çıkıp birçok Avrupa başkentlerinde dolaştıktan sonra son durak olarak Kenya'nın başkenti Nairobi'ye varmıştır. Bunun üzerine Amerikan istihbaratı 16 Şubat 1999 tarihinde onu yakalayıp yargılanmak üzere Türkiye'ye teslim etmiştir⁶⁷³.

Dördüncüsü: İstanbul Konferansı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelğine Adaylığı

Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1998 yılının sonbaharında bir grup işadamı eşliğinde Kuzey Afrika Arap ülkelerini ziyaret etmiştir. Cezayir'e varınca (Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasından bu yana ülkeyi ziyaret eden ilk Türkiye cumhurbaşkanı) Türklerle Araplar arasındaki tarihi ilişkilere değinerek şu ifadeleri sarf etmiştir “Türkler, Arap ve Müslümanları İspanyolların acımasızca saldırılarından kurtarmak için bu bölgelere varmışlardı. Osmanlının Araplarla olan ilişkileri kardeşlik, işbirliği ve dayanışma üzerine kurulmuşken bugün Müslümanların çıkarları kendi aralarında ortak ekonomik projeler üretme ve ticareti güçlendirmeyi gerektirmektedir ki bugün Araplarla Türkler arasındaki ticari değişim miktarının 5 milyar dolara vardığını ifade etmemiz üzerine mümkündür.” Diğer yandan Gaziantep Sanayi ve Ticaret Odası başkanı şehirde açılan tekstil fuarı münasebetiyle yapmış olduğu konuşmasında “Her şeyden önce şunu belirtmek ki Arap ülkeleriyle ticaret için sınırların açıldığı halinde Türkiye'nin bu kardeş ülkelere ihracat miktarı 2000 yılında 10 milyar doların üzerine çıkacaktır. Aynı zamanda petrol, gazyağı ve doğalgaz gibi ithalatımız yaklaşık 6 milyar dolara varacaktır⁶⁷⁴.”

Türkiye, Araplarla olan dış politikasında ekonomik çıkarlar temelli hareket ederken, özellikle de 20 Ağustos 1998 Türkiye-Suriye arasında imzalanan Adana Antlaşmasından sonra Irak'a yönelik gütmekte olduğu dış politikasını terörle mücadele esaslı geliştirmiştir.

⁶⁷² bkz: Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Geleneksel milli Güvenlik kurulu Oturumunun Bitimi Sonrası Yapmış Olduğu Açıklama, 01.10.1998.

⁶⁷³ bkz: 25.09.1999 Tarihinde Çıkan Hüküm Karar Belgeleri.

⁶⁷⁴ Türkiye, 12.07.1999.

Ortadoğu'da genel sorunların çözümü adına imzalanan Arap-İsrail ittifakını Türkiye hoş karşılamış ancak PKK ile mücadele konusundaki hassasiyeti İran, Irak ve Suriye gibi ülkeleri terör örgütünü desteklemekle suçlamasına neden olmuştur. Ayrıca mezkûr ülkelerin komşu ülkelere, özellikle de Türkiye ve İsrail'e karşı olan dış politikalarında bu terör örgütünü bir koz olarak kullandıklarını iddia etmiştir. Dolayısıyla bu iki ülke (Türkiye ve İsrail) terörle mücadele etme konusunda çok ortak yönlerinin olduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle Türkiye ile İsrail arasında meydana gelen son ilişkiler "komşu ülkelerin kendilerine karşı terör örgütlerini destekledikleri sürece"⁶⁷⁵ hep var olan bir stratejik politika olacaktır. Fakat Türk-Arap ilişkileri ile ilgilenen akademisyenlerden biri olan siyasi bilimler uzmanı Dr. Ersin Kalaycıoğlu Türk-İsrail savunma bakanlıklarının yapmış oldukları ittifakın iki ülke arasında askeri savunmanın geliştirilmesinin yanı sıra Yunanistan'ın hareketlerini kısıtlamakla birlikte ekonomik projeler geliştirme amacı taşıdığını ve Ortadoğu'da yeni bir oluşum yaratarak Arapları çember altına almaya yönelik olmadığını öne sürmüştür⁶⁷⁶.

İstanbul Konferansı'nın düzenlenmesinden 10 gün önce ABD Başkanı Bill Clinton George Town Üniversitesinde gerçekleştirmiş olduğu konuşmasında Türkiye'nin önemi ve Batı ile İslam Âlemi arasında köprü oluşturma konusundaki rolünü vurgulamıştır. Başkanın bu açıklamalarından bir hafta sonra ABD Milli Güvenlik Müsteşarı Sandy Berger Başkanın Türkiye hakkındaki konuşmalarına açıklık getirerek şu ifadeleri kullanmıştır "Türkiye Amerika Birleşik Devletleri açısından çok önemli bir konuma sahip olan ülkedir ki bugün haiz olduğu önem Soğuk Savaş dönemindeki ehemmiyetinden daha çok büyüktür. Zira Türkiye stratejik coğrafi konumu, nüfusu, dini ve mezhepsel çeşitliliği ve daha pek çok önemli özelliklere sahip olması hasebiyle 21. Yüz yılda ya Doğu ile Batı ve Gayrı Müslim ve İslam Âlemi arasında demokratik ve istikrar köprüsü haline gelecek ya da bölge ve komşu ülkeler açısından istikrarsızlık kaynağı bir ülke durumuna gelecektir. Nitekim Bill Clinton iktidara geldiği günden beri Türkiye'nin önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla da Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılmasını güçlü bir şekilde desteklemektedir"⁶⁷⁷.

İstanbul'da düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı gerçekleşmeden önce Pazartesi günü 15 Kasım 1999 tarihinde Bill Clinton Ankara ziyareti esnasında TBMM'de bir konuşma yaparak şu ifadeleri kullanmıştır "21. Yüz yılda dünyanın

⁶⁷⁵ Sami Kohen, "Türk-İsrail Stratejik Paketi," Milliyet, 14.10.1998.

⁶⁷⁶ Kalaycıoğlu, "Ortadoğu'da Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Konusunda Türkiye'nin Dış Politikası: Türk-Arap İlişkileri Nereye?," s. 45.

⁶⁷⁷ Cengiz Çandar, "Yirmi Birinci Yüz Yıl Aynaları," Sabah, 16.11.1999.

geleceğini Türkiye belirleyecektir dediğimizde Türkiye'nin katkısı olmadan 10 veya 15 küresel sorunun çözülemeyeceğini vurgulamaktayız⁶⁷⁸.

Öyleyse Clinton'un "Türkiye Batı ve İslam Âlemi arasında ya bir demokratik köprü ve bölgede istikrar faktörü haline gelecek ya da komşuları ve bölge açısından istikrarsızlık ve çatışma kaynağı olacak" tabirleri ne anlama gelmektedir?" Türkiye'nin bir an önce AB üyeliğine alınması için Avrupa'ya bir uyarı mı? Amerika'nın dünya ve bölge stratejilerine katılmadığı durumunda Türkiye'ye bir tehdit mi? İslam'ı savunmakla birlikte ılımlı İslam'ın Türkiye'de Laiklik ile bir arada yaşamasını övmek mi? Türkiye'ye Avrasya bölgesinde yeni bir rol çizmek mi? Ya da Turgut Özal'ın "Türkiye büyük bir kozmopolit ülkedir ve 21. Yüz yıl Türkiye ve Türklerin asrı olacaktır" tabirini onaylamak mıdır?

Washington'daki Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi dolaylı yoldan bütün bu sorulara evet yanıtını vermektedir. Öyle İslami teveccühlü Fazilet Partisi Lideri Recai Kutan'ın Washington ziyareti ile ilgili bu araştırma merkezinin hazırlamış olduğu Türkiye raporunda Clinton'un Türkiye'ye dair yukarıda bahsi geçen tüm soruları söylemek istediği, Fazilet Partisi liderinin orada Yahudi lobisi liderleriyle bir araya gelerek onlarla kendi partisinin İsrail ile ittifak kurmasının önünde her hangi bir engelin söz konusu olmadığını belirtmekle birlikte Türkiye ve Amerika'nın stratejik ortak olduklarını belirttiği bilgiler yer almaktadır⁶⁷⁹.

Bu rapor stratejik Türkiye'nin ABD açısından önemini vurgularken Türk siyasi analistler Ankara-Washington arasındaki bu sıcak ilişkilerin sırrını analiz ederken bu ilişkilere yeni boyutlar eklemektedirler. Çetin Altan Altan'a göre "Amerika'nın bugün Balkan, Kafkasya ve Ortadoğu'daki ılımlı İslam'ın Avrupalılara karşı koruyucusu ve dünyadaki bir milyar Müslüman nüfusun haklarının savunucusu görünüp ama gerçekte o ülkeleri bir Amerikan pazarına dönüştürmenin yanı sıra oraları Amerikalılaştırmaya çalışmaktadır⁶⁸⁰.

Siyasi analist Şükrü Elekdağ'a göre "Türkiye eski dünya yollarının kesişme noktasında yer alan konumundan dolayı yegâne bir stratejik öneme sahip bir ülkedir. Buna ek olarak da Laik demokratik bir ülke olması itibariyle İslam Âlemine örnek model teşkil etmesi bu konudaki ehemmiyetini daha da artırmaktadır. Bu nedenle de Amerika 21. Yüz

⁶⁷⁸ bkz: 16.11.1999 Tarihli Türk Gazeteleri.

⁶⁷⁹ Yeni Şafak, 19.11.1999.

⁶⁸⁰ Çetin Altan, "Amerika Müslümanların Koruyucusu olma İsteğinde," Sabah, 31.03.1999.

yıl bölge ve dünya stratejisinde güçlü bir ülke olan Türkiye'yi kendine stratejik ortak olarak seçmiştir⁶⁸¹.

Nitekim Washington II. Körfez Savaşının meydana gelmesi sonucu İslami Ortadoğu'yu ele geçirerek kendi nüfuzunu Orta Asya'ya yayabilmek adına Kafkasya'nın ana eksenini oluşturan Türkiye'nin önemini göz önünde bulundurarak ikili ilişkilerini bu çerçevede şekillendirmiştir. Dolayısıyla Washington bugün Türkiye'ye tarihte hâkim olduğu ve bugün de olabileceği stratejik coğrafyalar ile kendisi arasında köprüler kurma sorumluluğunu yüklemiştir.

---

⁶⁸¹ Şükrü Elekdağ, "Amerika'nın 21. Yüz Yıl Stratejisi ve Türkiye," Milliyet, 22.11.1999.

KAYNAKÇA

1- Arap Kaynakları

Kitap

İbrahim, Sa'düddin. İtticahat El-Re'y El-Âm El-Arabi Nahve Mes'eletil-vahde. Meydan Çalışması, Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1980.

İbn Ebi El-Rabi', Şihabuddin Ahmed Bin Muhammed. Sulûk El-Malik fi Tedbîr El-Memalik. Hamid Abdullah Rabi'in Çeviri, Yorum ve Değerlendirmesi. Kahire: Darüş-Şa'b, 1980-1983 c.2.

Ebu Hadid, Muhammed Ferid. Tarih El-Usûr El-Vusta Fil-Şark Vel-Ğarb, Lise İkinci Sınıf. Kahire: ElMatbaa El-Rahmaniyye, 1928.

Erbab El-Amel El-Mustakillin [Müsiyad]. El-Kitab El-Senevi Lil-İktisad El-Türki. İstanbul: [d. n.], 1998.

Ergün, Mehmet. Tarihiyetül-Fifr El-Arabi El-İslami. Haşim Salih'in Tercümesi. T.2. Beyrut: Merkez El-İnma El-Kavmi, 1996.

Ignatenko, Hulefa Bila Hilafe: El-Tanzimat El-Siyasiyye El-Muarida Fi El-Şark El-Avsat – Tarih, İdeoloji, Etkinlikler, Yusuf İbrahim El-Cuhmani'nin tercümesi. Dımaşk: Dar Havran, 1997.

El-Ensari, Muhammed Cabir. Rü'ye Kuraniyye Lil-Mütegayyirat El-Düveliyye ve Şevagil El-Fikr Beynel-İslam Vel-Asr Maa Rasd Bevakir El-Hecme El-Şark-Avsatiyye Dıd El-Haviyye El-Arabiyye. Beyrut: El-Müessese El-Arabiyye Lil-Dirasat vel-Neşr, 1997.

İbrahimi, Abdülhamid. El-Tecrübe El-Tunusiyye. Kahire: [d. n., d. t.].

El-Beşeri, Tarık. El-Hivar El-İslami-El-İlmani. Beyrut: Dar El-Şuruk, 1996. (Çağdaş İslami Sorunlarına Dair)

Perez, Şimon. El-Şark El-Avsat El-Cedid. Muhammed Hilmi Hafız'ın Çevirisi. Amman Dar El-Celil, 1996.

Tarih'ül-Arab El-hadis Vel-Muasır. Bir Grup Yazar. Dımaşk: Menşurat Vizaret'ül-Terbiye, 1997-1998.

El-Temimi, Abdulcelil. Dirasat Fil-Tarih El-Arabi-El-Osmani, 1453-1918. Zağvan, Tunus: Merkez El-Dirasat Vel-Buhûs El-Osmaniyye Vel-Moriskiyye Vel-Tevsik Vel-Malumat "Sermedi", 1994.

El-Tevi, Reşid [ve başkaları]. Kitab'ül-Tarih, Edebiyat Bölümü Dördüncü Sınıf Lise Öğrencileri Müfredat Kitabı. Tunus: Vizaret'ül-Terbiye El-Kavmiyye, [d.t.].

El-Cabiri, Muhammed Abid. El-Hitab El-Arabi El-Muasır: Eleştirel Analitik Araştırma. T.5 Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1994.

El-Cevheri, Muhammed [ve başkaları]. İlm'ül-İctima ve Diraset'ül-İlam Vel-İttisal. İskenderiye: Dar'ül-Marife El-Cami'iyye, 1992.

Hüseyin, Samir Muhammed. El-İlam Vel-İttisal Bil-Cemahir Vel-Re'yil-Âm. Kahire: Âlem'ül-Kütüb, 1994.

El-Hakim, Yusuf. Suriye Vel-İntidab El-Fransi. Beyrut: Dar'ül-Nehar, 1983.

Hanioğlu, Şükrü. Cemiyet'ül İttihad Vel-Terakki El-Osmani ve Türkiye El-Fetat, 1889-1902. İstanbul: 1984.

Hafacı, Muhammed Abdulmün'im. El-Hayat El-Edebiyye Ba'de Sukut Bağdat Hatta El-Asır El-Hadis. Beyrut. Dar'ül-Cil, 1990.

El-Dakuki, İbrahim. El-Anzime El-İzaiyye. Bağdat: Matbuat Camiat Bağdad, 1985.

El-Dakuki, İbrahim. Suret'ül Arab Ledel-Etrak. Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1996.

El-Dakuki, İbrahim. Suret'ül Arab Ledel-Etrak T. 2. Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1998.

El-Dakuki, İbrahim. Nazra Fi İlam El-Alem El-Salis Min Hilal El-Anzime El-İza'iyye Fil-Düvel El-Namiye. Bağdat: Merkez El-Tevsik El-İlami Lidüvel El-Halic El-Arabi, [1982]. (Medya Kitapları Serisi;1)

Zuveyb, Abdulmecid. [ve başkaları]. Kitab'ül-Tarih, Edebiyat Bölümü Üçüncü Sınıf Lise Öğrencileri Müfredat Kitabı. Tunus: Vizaret'ül-Terbiye El-Kavmiyye, 1977.

El-Rasafi, Maruf. Şerh Divan'ül-Rasafi. [açıklama ve yorumlar] Mustafa Ali. Bağdat: Enformasyon Bakanlığı, 1975. MC. 3. (Divan El-Şi'r El-Arabi El-Hadis; 63)

Rıza, Adli Seyyid Muhammed. Suret'ül-Eb Vel-Um Fil-Müselselat El-Arabiyye Bil-Televizyon: Analitik Çalışma. Kahire: Dar'ül-Fikr El-Arabi, [1988].

Reyyan, Hasan ve Mahmud Tavalibe. Mezkere Fi Tarih'ül-Arab El-Hadis, Üçüncü Sınıf Lise Öğrencilerinin Müfredat Kitabının Birinci ve İkinci Cüzü. T.12. [Amman]: Vizaret'ül-Terbiye Vel-Taliğm, 1987.

El-Zebbah, Mustafa. El-Raid Fi Diraset'ül-Edeb El-Arabi Lil-Tullab. T.2. Rabat: Mektebet'ül-Maarif, 1982.

Zeyn El-Abidin, Muhammed El-Haşimi [ve başkaları]. Fusul Fi Tarih Tunus, İlkokul Altıncı Sınıf. Tunus: Vizaret'ül Terbiye El-Kavmiyye; El-Şerike El-Tunusiyye Lil-Tevzi', 1984.

Sari, Hilmi Hıdır. Suret'ül-Arab Fil-Sahafe El-Biritaniyye: Genel İmajın İstikrar ve Değişimine Dair Bir Sosyal Çalışma. Ata Abdulvahhab'ın Tercümesi. Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1988.

Sa'd, İsmail Ali El-İttisal Vel-Ra'yül-Âm: İdeoloji ve Güç Hakkında Araştırma. T.2. İskenderiye: Dar'ül-Marife El-Cami'iyye, 1981.

Said, Cemil, Abdurrezzak Muhyeddin ve Ahmed Hamid El-Şerbeti. Tarih'ül-Arabi El-Hadis. Bağdat: Matbaat Bağdat, 1949.

Said, Abdulmun'im. El-Arab ve Düvel El-Civar El-Cğrafi. Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1987. (Arap Dünyasının Geleceğini Keşfetme Projesi, Arap Dünyası ve Dünya Ekseni)

Süleyman, Mihail. Suret'ül-Arab Fi Ukul El-Emrikiyyin. Ata Abdulvehab'ın Tercümesi. Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1978.

Şerabi, Hişam. El-Musekkafün El-Arab Vel-Garb, Asr'ül-Nahda, 1875-1914. Beyrut: Dar'ül-Nezar, 1971.

Şenave, Ali Abd. El-Şebibi Fi Şebabihil-Siyasi: Muhammed Rıda El-Şebibi ve Devrihil-Fikri Vel-Siyasi Hatta Âm 1932. [Londra]: Dar Kufan Lil-Neşr, 1995.

Şevki, Ahmed. El-Mevsu'a El-Şevkiyye: El-Amal El-Kamile. İbrahim El-Ebyari'nin Derleme, Toplama ve Açıklaması. Beyrut: Dar'ül-Küttab El-Arabi, 1995. Mc. 9.

Taş, Abdülkadir. El-Sure El-Namatiyye Lil-İslam Vel-Arab Fi Mir'at El-İlam El-Garbi. Riyad: Şeriket'ül-Daire Lil-İlam El-Mahdude, [1989].

El-Tabari, Ebu Cafer Muhammed Bin Cerir. Tarih'ül-Tabari: Tarih'ül-Umem Vel-Mülük.

El-Taravine, Mubarek Muhammed[ve başkaları]. Tarih'ül-Arab Vel-Âlem, Lise İkinci Sınıf Müfredat Kitabının Birinci Cüzü. [Amman] Vizaret'ül-Terbiye Vel-Talim, 1996.

Ubeyd, Atıf Adli El-Abd. Suret'ül-Muallim Fi Vesail El-İlam. Kahire: Dar'ül-Fikr El-Arabi, 1997.

Ucve, Ali. El-Alakat El-Amme Vel-Sure El-Zihniyye. Kahire: Âlem El-Kütüb, 1983.

El-Alevi, Hasan. El-Tesirat El-Türkiyye Fil-Meşru' El-Kavmi El-Arabi Fil-Irak. Londra: Dar'ül-Zevra', 1988.

Galyon, Burhan. El-Mes'ele El-Taifiyye ve Müşkilet'ül-Akalliyat. Beyrut: Dar'ül-Tali'a, 1979. (Arap Düşünür)

Kadri, Muhammed Ali. Mustafa Kemal AtatürkÇağdaş Türkiye'nin ve KurtarıcısıKurucusu. Beyrut: El-Matbaa El-Vataniyye, 1983. (Çağdaş Doğu Dünyası)

Kırım, Corc. Medhal İla Lübnan Vel-Lübniyyin, Devamında Islah Fikirleri. Beyrut: Dar'ül-Cedid, 1996.

Kutay, Cemal. El-Etrak Vel-Arab ve Kadiyyet'ül-Hilafe Abrel-Tarih. Ankara: 1970.

Kutay, Cemal. Derviş Vahdeti ve Hadisetü 13 Mart 1909. Ankara: 1976.

Kutay, Cemal. Nebiyyül-İslam Emam El-Tarih. Ankara: 1988.

El-Kazimi, Abdulmuhsin. Divan Abdulmuhsin El-Kazimi. Birinci Mecmua. Rebab El-Kazimi'nin Toplama ve Hazırlaması. Bağdat: Menşurat Vizaret'ül-Sekafe Vel-İlam, [d. t.].

El-Kazimi, Abdulmuhsin. İkinci Mecmua. Rebab El-Kazimi'nin Toplama ve Hazırlaması. Bağdat: Menşurat Vizaret'ül-Sekafe Vel-İlam, [d. t.].

El-Kurd, Abbas [ve başkaları]. Tarih'ül-Arab Vel-Müslimin, Ortaokul İkinci Sınıf Müfredatı. T.20. [Amman]: Vizaret'ül-Terbiye Vel-Talim, 1996.

Kellas, Corc (Ma'd). Tarih El- Sahafe El-Neseviyye: Neş'etiha ve Tatavvuriha, 1892-1932. Beyrut: Dar'ül-Celil, 1996.

Gürcüoğlu, Ömer. El-Harekat El-Taharrüriyye El-Arabiyye Dıd El-Devle El-Osmaniyye. Ankara: 1982.

Gürcüoğlu, Ömer. El-Alakat El-Türkiyye-El-İngiliziyeye. Ankara: 1987.

Koloğlu, Orhan. El-Alakat El-Arabiyye-El-Türkiyye, Ems Vel-Yevm Ve Gaden. Ankara: 1979.

El-Keyyali, Sami. El-Edeb El-Arabi El-Muasır Fi Suriye, 1850-1950. Kahire: Camiat'ül-Düvel El-Arabiyye, El-İdare El-Sekafiyye, Dar'ül-Maarif, 1959.

Mrtin, Hans-Peter ve Harald Schumann. Fahh'ül-Avleme: El-İtida' Ala El-Dimokratiyye Vel-Refahiyye. Adnan Ali Abbas Ali'nin Tercümesi; Remzi Zeki'nin İncelemesi. Kuveyt: El-Meclis El-Vatani Vel-Fünun Vel-Adab, 1998. (Âlem'ül- Marife Serisi; 238)

Mecid, Kemal. El-Avleme Vel-Dimokratiyye: Dirase Li-Asar El-Avleme Fil-Alem Vel-Irak. Londra: Dar'ül-Hikme, 1998.

Merkez El-Buhûs El-İslamiyye. Dairet'ül-Maarif El-İslamiyye (Türkçe)

Müslim, Sami. Suret'ül-Arab Fi Sahafe Almanya El-İttihadiyye. Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1985. (Doktora Tezleri Serisi; 8)

El-Mısri, Hüseyin Mucib. Şevk ve Zikra. [Kahire]: Mektebet'ül-Englo El-Mısriyye, 1981.

Mustafa, Ahmed Abdurrahim [ve başkaları]. Tarih'ül-Arab El-Hadis Münzu El-Gazv El-Osmani Hatta El-Vakt El-Hadır. Kahire: Vizaret'ül-Terbiye Vel-Talim, 1961.

Mustafa, Hale. Ahzab El-İslam El-Siyasi. Kahire: Dar'ül-Ahram, 1988.

El-Makdisi, Enis. El-Fünun El-Edebiyye ve Alamiha Fi El-Nahda El-Arabiyye El-Hadise. T.4. Beyrut: Dar'ül-İlm Lil-Melayiyn, 1984.

El-Mevsu'a El-Britaniyye. İstanbul: Hürriyet, 1997 (Türkçe)

Mevsu'at'ül-Tarih. İstanbul: 1986 (Türkçe).

Nesibe, Hazim Zeki. El-Kavmiyye El-Arabiyye: Fikretiha- Neş'etiha- Tatavvuriha. Abdullatif Şerare'nin Tercümesi. Beyrut: Dar Beyrut Lil-Tibaa Vel-Neşr; Müesseset Franklin Lil-Tibaa Vel-Neşr, 1995.

Nasr, Marlin. Suret'ül-Arab Vel-İslam Fil-Kütüb El-Medresiyye El-Fransiyye. Beyrut: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye, 1995.

Nehar, Abunnasır Faysal. Ezmet'ül-Miyah Fil-Vatan El-Arabi: Hulul El-Mumkine. Kuveyt: Dar Suad El-Sabah Lil-Neşr Vel-Tevzi', 1998.

Nureddin, Muhmmmed. Türkiye Fi Zaman El-Mutehavvil: Kalak'ül-Huvviyye ve Sıra'ül-Hayarat. Beyrut; Londra: Riyad El-Reyyis Lil-Kütüb Vel-Neşr, 1997.

Huveydi, Fehmi. El-Tedeyyun El-Mankus. Beyrut: Dar'ül-Şurük, 1994.

El-Yafi, Naim ve Mahir El-Muncid. Suret'ül-Türki Fi El-Şiir El-Arabi El-Hadis: Şiir'ül-Maşrik Vel-Mehcer, 1870-1920. Laskiye: Dar'ül-Hivar Lil-Neşr Vel-Tevzi', 1995. (Edebi ve Tarihi Araştırmalar Serisi, 1)

Yasin, El-Seyyid. El-Şahsiyye El-Arabiyye Beyne Suret'ül-Zat ve Mefhum'ül-Aher. Beyrut: Dar'ül-Tenvir, 1980.

Sürelî Yayınlar

“İb'ad Öcalan Len Yehil El-Müşkile ve Türkiye Hiye El-Akva.” Muhammed Ali Salih'in Alan Makovsky ile Röportajı. El-Mecelle: 24 Ekim 1998.

Ebu Şerif, Bessam. “Tehalüf Asker Türkiye ve İsrail Mukaddime Li-İnhiyar El-Generalat.” El-Şark El-Avsat: 05.03.1998.

Ebu Şerif, Bessam. “Mubadere Avruiyye Li-İcad Hal Siyasi Lil-Kadiyye El-Kürdiyye.” El-Şark El-Avsat: 03.03.1999.

Ebu Zahr, Velid. “El-Vaki El-Ati.” El-Vatan El-Arabi: 04. Aralık 1998.

Ebu Gazale, Muhammed Abdulhalim (El-Müşir). “El-Tas'id El-Türki Vel-Fırsat'ül-Saniha Emam El-Arab.” El-Ahram El-Arabi: 17 Ekim 1998.

Ebu El-Nasr, Abdülkerim. “Keyfe Tedahhalet Türkiye Fil-Mufavadat El-Suriyye-El-İsrailiyye ve Ma Ehdaf Hilfüha maa İsrail?.” El-Vatan El-Arabi: 30 Ekim 1998.

İhsanoğlu, Ekmelettin. “Kirae Li-Tarih El-Devle El-Osmaniyye ve Alakatiha Bil-Âlem El-Arabi Min Hilal El-Kütüb El-Medresiyye El-Mukarrare Fi Mısır Beyne Âmey 1912-1980.”

Studies on *Turkish-Arab Relations*: no. 1, 1986.

El-Islah (Dubai): 14 Kasım 1998, ve 30 Kasım 1998.

El-İktisad El-İslami: Aded 211, Ekim 1998.

İkdam: 28. 12. 1908.

Alaçam, Fahir. “İlişkileri Düzenlemenin zamanı Geldi.” Savunma ve Politik Araştırmalar Kurumunun hazırlamış olduğu Raporun İkinci Bölümü. Milliyet: 27.01.1994.

Alaçam, Fahir. “Suriye İle Türkiye Arasındaki Anlaşmazlıkları Etkileyen Faktörler.” Savunma ve Politik Araştırmalar Kurumunun hazırlamış olduğu Raporun Birinci Bölümü. Milliyet: 16.01.1994.

Altan, Çetin. “Amerika Müslümanların Koruyucusu Olmak İstiyor.” Sabah: 31.03.1999.

Altan, Mehmet. “Ekonomisi Odaklı ve Siyaseti Askerli olmayan Bir Devlet İstiyorum.” Sabah: 18.12.1999.

El-İmam, Reşad Muhyiddin. “Suret’ül-Devle El-Osmaniyye Vel-Etrak Fil-Kitab El-Medresi El-Tunusi.” El-Mecelle El-Tarihiyye El-Arabiyye Lil-Dirasat El-Osmaniyye (Tunus9: Aded 7-8, Ekim 1993.

El-İmam, Gassan. “İstidare Arabiyye Matlube bi-İtticah Türkiye.” El-Şark El-Avsat: 20.04.1999.

El-Ahram El-Arabi: 10. Ekim 1998 ve 17 Ekim 1998.

Özfatura, M. Necati. “Türk-İsrail İlişkileri.” Türkiye: 03.10.1996.

İran Times: 24.10.1999.

Bankoğlu, Ahmet. “Lihazih’il-Esbab Lahakna Öcalan.” El-Şark El-Avsat: 23.03 1999.

Alpay, Şahin. “Ribas ve Yunan Zaferi.” Milliyet: 14.12.1999.

Birand, Mehmet Ali. “Suriye İle Sevgi İpleri Koptu.” Sabah: 21.06.1998.

Birand, Mehmet Ali. “Arapları İkna Etmemiz Gerek.” Sabah: 29.06.1996.

Berekat, Süheyr. “El-İlam Vel-Sure El-Muntabi’a.” Mecellet’ül-Ulûm El-İctimaiyye (Kuveyt): Yıl 1, Adet 1, Nisan 1980.

“Öcalan Düşükten Sonra.” El-Şark El-Avsat: 17.02.1998.

Bilal, Mazin. “Abdullah Öcalan ve Siyagat’ül-Mevzu El-Kurdi.” El-Şark El-Avsat: 23.02.1999.

Scott, Paterson. “El-Tahalüf El-Türki-El-İsraili: Milad Muhver Cedid Yugayyir Tevazün El-Kiva Fil-Şark El-Avsat.” El-Şark El-Avsat: 01.09.1996.

Tercüman: 16.06.1974; 24.06.1974 ve 03.08.1978.

Türki, Ahmed El-Seyyid. "El-Kadiyye El-Kurdiyye Fil-Irak." El-Siyase El-Düveliyye: Yıl 35, Adet 135, Ocak 1999.

Türkiye: 12.07.1999.

Çandar, Cengiz. "Türkiye Kudüs'ün Neresinde?." Sabah: 10.04.1997.

Çandar, Cengiz. "Yirmi Birinci Yüz Yılın Aynaları." Sabah: 16.11.1999.

Çandar, Cengiz. "Avrupalı Olmamızın Anlamı." Sabah: 18.12.1999.

Çandar, Cengiz. "Stratejik Bakış." Sabah: 25.11.1999.

Tişrin (Suriye): 16.02.1998; 14.01.1999; 24.01.1999 ve 24.03.1999.

Chomsky, Noam. "Avrasya: Dünyanın Kalbi." Milliyet: 15.06.1997.

Çevik, İlnur. "Arka Bahçemiz: Kuzey Irak." Zaman: 11.12.1997.

"El-Temerrüd Alel-İdeolojiye." Cabir Asfur İle Röportaj. El-Ahram El-Arabi: 05 Aralık 1998.

Türeñç, Tufan. "Torumtay'ın Anıları." Hürriyet: 06.07.1994.

Sabit, Mustafa Abdülhamid. "El-Arab Vel-Etrak ve Tahavvülat Nihayet'ül-Karn." El-Fikr'ül-Arabi (Beyrut): Yıl 13, Adet 68, Nisan-Haziran 1992.

El-Cemil, Seyyar. "El-Arab'ül-Muasırün Vel-Devlet'ül-Osmaniyye, El-Tehvim/İdeolojiye/ El-Ma'rife." El-Mecellet'ül-Tarihiyye El-Arabiyye Lil-Dirasat'ül-Osmaniyye: Adet 13-14, Ekim 1996.

Cündioğlu, Dücane. "Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşındaki Tutumu." Yeni Şafak: 19.11.1999.

El-Golani, Atıf. "El-Harb Bil-Vekale: El-Tas'id El-Türki El-Müfaci' Dıd Suriye.. Li-Maze?." El-Müctema' (Kuveyt): 13.Ekim 1998.

"El-Harb Kanet Varaka Mütahile." El-Ahram El-Arabi: 31 Ekim 1998.

Hürriyet: 27.03.1990; 11.01.1993; 26.01.1994; 06.07.1994; 26.11.1996 ve 11.08.1998.

El-Hasan, Amir. "Taavün Mısri-Yunani fi Müvacehet'ül-Mihver El-Askeri El-Türki-El-İsraili." El-Müctema': 08 Aralık 1998.

El-Hasnavi, Habib Vedaa. "El-Vatan El-Arabi Fi Zill'il-Hüküm El-Osmani Min Hilal Kütüb El-Tarih li-Merhalat'ül-Dirasiyye El-İdadiyye Bi-Lıbya."

Studies on *Turkish-Arab Relations*: no. 2, 1987.

Hammaş, Munif. “Selaset’ü Hayarat Li-İhrac El-Ekrad Min Ezimetihim.” El-Şark El-Avsat: 03.03.1999.

El-Hamed, Türki. “Öcalan Min El-Za’ame Lil-Ramz.” El-Şark El-Avsat: 27.02 1998.

El-Hut, Şefik. “Harb Meftuha Em Mugamera Mahdude?.” El-Vatan El- Arabi: 16 Ekim 1998.

“Hubera Mısıriyyun: El-Harb Müstab’ade ve Yenbeği Tagyiyr El-Muamele Maa Türkiye.” El-Muctema’: 13 Ekim 1998.

“Habiran Türkiyyan: Türkiye Lem Te’ud Tete Hammel Faturet’ İrhah[Hizb’ül Ummal] El-Kurdistani.” El-Vatan El-Arabi: 16 Ekim 1998.

El-Dakuki, İbrahim. “Ankara Ted’u İla Tesviye Lil-Niza’ El-İraki-El-Emriki Li-Kat’ül-Tarik Ala Kıyam Devle Kurdiyye.” El-Şark El-Avsat: 30.01.1999.

El-Dakuki, İbrahim. “El-Harb’ül-Müstahile Beyne Türkiye ve Suriye: İsrail... ve Muhavelet’ü İş’al El-Mantika.” El-İslah: Adet 399, Ekim 1998.

El-Dakuki, İbrahim. Hurub Tahtim’ül-İrade Fil-Matika El-Arabiyye.” Küll’il-Arab (Paris): 28 Ağustos 1985.

El-Dakuki, İbrahim. “Suret’ül-Arab Ledel-Etrak.” El-Müstakbel El-Arabi: Yıl 21, Adet 235, Eylül 1998. (Akil Said Mahfuz).

El-Dakuki, İbrahim. “El-Alakat El-Türkiyye-El-İsrailiyye ve Asariha El-Canibiyye Alel-Alakat El-arabiyye-El-Türkiyye.” El-İslah: 14. Ekim 1998.

El-Dakuki, İbrahim. “El-Mebadi’ El-Hakime Lil-Nüfuz El-Garbi Fil-Şark El-Avsat.” Kadayı Düveliyye (Pakistan): 14 Ekim 1996.

El-Dakuki, İbrahim. “El-Nizam’ül-Düveli El-Cedid Ys’a Li-Resm Harita Cedide Lil-Şark El-Avsat.” El-İktisad’ül-İslami: Aralık 1998.

El-Davut, Mahmud Ali. “El-Alakat El-Arabiyye-El-Türkiyye ve Avamil El-Mü’ssire Fiha.” El-Müstakbel El Arabi: Yıl 5, Adet 45, Kasım 1982.

Davutoğlu, Ahmet. “Türkiye Her Zaman Fatura Ödedi.” Yeni Şafak: 23.11.1999.

Davutoğlu, Ahmet. “Avrupa-Amerika Denge Denkleminde Türkiye.” Yeni Şafak: 23.11.1999.

Davutoğlu, Ahmet. “Yeni Petrol Yönelimleri ve Türkiye-İsrail-Amerika Ortaklığı.” Yeni Şafak: 24.11.1999.

“Delalat Kımmet’ü İstanbul.” El-İslah: 1 Aralık 1999.

Düzgören, Koray. “Neler Olur Türkiye Bazı Kararlar Almaya Girişmezse.” Yeni Şafak: 24.11.1999.

Diyab, Ahmed. "El-Ezmet'ül-Türkiyye-El-Suriyye: El-Muhaddedat Vel-Kuyud." El-Siyaset'ül-Düveliyye: Yı 35, Adet 135, Ocak 1999.

El-Raşid, Abdurrahman. "Nihayet'ü Öcalan Bidayet'ü Kadiyye." El-Şark-El-Avsat: 21.02.1999.

El-Rab'i, Ahmed. "Tetrik'ül-Cezayir." El-Şark-El-Avsat: 15.02.1999.

El-Rab'i, Ahmed. "Dimukratiyyet'ül-Asker El-Ferid." El-Şark-El-Avsat: 24.03.1999.

El-Risale (Kahire): Kasım 1938.

Rıdvan, Ahmet. "Stratejik İttifak." Yeni Şafak: 06.12.1999.

Rıdvan, Ahmet. "Stratejik Ortaklık." Yeni Şafak: 18.11.1999.

Zaman: 04.10.1998.

Seraye, Üsame. "Ecvâ' Ezme Müfta'ale Fil-Şark El-Avsat." El-Ahram El-Arabi: 10 Ekim 1998.

Seraye, Üsame. "Selaset'ü Nemazic Lil-Nadc'il-Arabi." El-Ahram El-Arabi: 24 Ekim 1998.

Sa'd, Hüseyin Ali. "El-İtticahat El-İlmaniyye İnde Ba'd'ül Müfekkirin El-Arab." Havliyat Fir'ül-Adab El-Arabiyye (Ma'had'ül-Adab El-Arabiyye) (Cami'at'ül-Kıddis Yusuf, Beyrut): Mc 6, 1991-1992.

Süleyman, Süheyil Zeki. "Eser'ül-Benna'in El-Ahrar [El-Masoniyyin] Fil-Edeb'ül-Arabi, 1860-1950." Havliyat Fir'ül-Adab El-Arabiyye (Ma'had'ül-Adab El-Arabiyye): Mc 6, 1991-1992.

Sezen, Yümni. "Türkiye'de Laiklik, Saha Çalışmasının Genel Sonuçları." Abdülfettah El Zeyn'in Arapçaya Çevirisi. Bilimsel Araştırma (Rabat): Yıl 31, Adet 45, 1998.

Çakmak, Sim. "Mevki' Türkiye Fil-Hilf El-Atlası ve Eser Zalike Ale Alakatiha Bil-Vatan El-Arabi." El-Müstakbel El-Arabi: Yıl 5, Adet 45, Kasım 1982.

Şalom (İstanbul): 01.09.1999.

El-Şark El-Avsat: 03.12.1995; 07.09.1997; 01.03.1998; 02.03.1998; 08.05.1998; 29.10.1998; 13.01.1999; 15.01.1999; 16.01.1999; 25.01.1999; 27.01.1999; 28.01.1999; 30.01.1999; 04.02.1999; 16.02.1999; 19.02.1999; 21.02.1999; 03.03.1999; 23.03.1999; 22.08.1999; ve 08.09.1999.

Şefik, Münir. "El-Devlet'ül-Hadise Vel-Mavkif Minel-Sulta." El-Müctema: 25 Ağustos 1998.

Şefik, Münir. "Heykel Vel-Hal El-İslami." El-Müctema: 11 Ağustos 1998.

Sabah: 28.06.1974; 14.07.1979; 17.12.1995; 20.03.1996; 15.10.1998 ve 24.11.1999.

“Sahife İsrailiye Tekşifü Dulu’ül-Mossad Fi İtikâl Öcalan.” Ekim: 27.02.1998.

“Safka’tü Öcelan El-Sirriye.” El-Vatan El-Arabi: 04 Aralık 1998.

Tahiri, Emiri. “El-Mezac El-Raik Fi Türkiye... Hel Yedum’ü Tavilen.” El-Şark El-Avsat: 03.03.1999.

El-Tahhan, Mustafa Muhammed. “Erbakan Vel-Generalat.” El-Müctema: 27 Ekim 1998.

Talas, Mustafa. “El-Taavün El-Türki-El-İsraili.” El-Fikr’ül-Siyasi: Yıl 1, Adet 1, Şita’ 1997.

Tanin: 25.10.1908 ve 10.02.1909.

El-Alem’ül İslami: 04 Ekim 1998; 22 Kasım 1998 ve 20 Aralık 1998.

Abdürrahman, Şaban. “Mahbub’ül-Şa’b’ül-Türki (Recep Tayyip Erdoğan).” El-Müctema: 13 Ekim 1998.

Abdürrahman, Şaban. “Miyah’ül-Fırat Hedef Sihyuni.” El-Müctema: 20 Ekim 1998.

Atrisi, Talal. “El-Ezme El-Türkiyye-ElSuriyye.” Şu’ûn’ül-Avsat: Yıl 8, Adet 76, Ekim 1998.

El-Arab El-Yevm (Amman): 21.05.1997, 23.05.1997 ve 20.07.1997.

Arefe, Muhammed Cemal. “Mısır Hazzaret Türkiye ve Eblagat Te’yyidiha Li-Suriye.” El-Müctema: 13 Ekim 1998.

Atallah, Semir. “El-İsim... El-Şühre.” El-Şark El-Avsat: 25.02.1999.

El-Akd: 08.10.1999.

İmuddin, Riyad. “Hazihi’l Takariri’l-İsrailiyye Fecceret’ül-Harb Beyne Türkiye ve Suriye.” El-Vatan El-Arabi: 16 Ekim 1998.

Amare, Muhammed. “Fi Müvacehet’ül Avleme.” El-Şark El-Avsat: 08.11.1998.

İsa, Babekr. “Maa El-Ahdas.” El-Ahram El-Arabi: 24 Ekim 1998.

İsa, Said ve Ahmed Bin Hule. “Alel-Arab İmtilak El-Kunbile El-Neveviyye.” El-Ahram El-Arabi: 17 Ekim 1998.

Gazete Pazar: 24.05.1998.

Gürdoğan, Nazif. “Anadolu İnsanı Hiçbir Zaman Avrupalı Olmadı.” Yeni Şafak: 18.12.1999.

- Gürsel, Kadri. "Avrupa Artık Avrupalılar İçin Ütopya Değil." Milliyet: 19.12.1999.
- Ferhane, Abdürrahman. "El-Huşûd El-Askeriyye El-Türkiyye Vel-İraniyye ve Mevki'ihâ Fi İtar El-Meşhed El-Siyasi Lil-Mantıka." El-Müctema: 20 Ekim 1998.
- El-Kaştini, Halid. "Umm'ül-Hamakât." El-Şark El-Avsat: 25.02.1999.
- Koru, Fehmi. "Türkiye İki Konum Arasında." Yeni Şafak: 15.11.1999.
- Koru, Fehmi. "Adımlarımız Avrupa İle Tutarlı." Yeni Şafak: 13.12.1999.
- El-Kaysi, Sa'd. "Eb'ad El-Tas'id El-Ahir Beyne Dımaşk ve Amman." El-Vatan El-Arabi: 06 Kasım 1998.
- Kekeç, Halid. "La Tahlitu Beyne'l-İttihad El-Avruppi Vel-Kevniyye El-Alemiyye." Star: 16.12.1999.
- Kalayıcıoğlu, Ersin. "El-Siyase El-Hariciyye El-Türkiyye İza'ül-Emn El-İklimi Vel-Taavün Fil-Şark El-Avsat: El-Alakat El-Arabiyye-El-Türkiyye... İla Eyn?" El-Müstakbel El-arabi: Yıl 21, Adet 242, Nisan 1999.
- Kamil, Mahmud. "El-Mevkif El-Arabi El-Muvahhad Vel-Vesata El-Suudiyye Hasareta El-Harb Fi Ahir Lahza." El-Mecelle: 24 Ekim 1998.
- Kanlı, Yusuf. "İntihabat Tu'id'ül-İslamiyyin [İlel-Hüküm]." El-Mecelle: 31 Aralık 1998.
- Taşgetiren, Ahmet. "Ankara İslam'ımıza Nasıl bakmaktadır." Yeni Şafak: 18.12.1999.
- Elekdağ, Şükrü. "Yirmi Birinci Yüz Yılda Türkiye ve Amerikan Stratejisi." Milliyet: 22.11.1999.
- Elekdağ, Şükrü. "Şüpheli Adres." Milliyet: 01.11.1999.
- Elekdağ, Şükrü. "Yirmi Birinci Yüz Yılda Türkiye'nin Görevi." Milliyet: 13.12.1999.
- Koloğlu, Orhan. "Türk-Arap Semineri: Gelecek İle İlgili Diyalog." Mecellet'ül-Teraküm El-Sakafi (Birikim, Türkiye): Aralık 1993.
- Kohen, Sami. "Yol Ayrımında Türkiye ile Irak." Türkiye:28.10.1990.
- Kohen, Sami. "Türk-İsrail Stratejik İttifak." Milliyet: 14.10.1998.
- Keyvan, Me'mun. "El-Taavün'ül-Askeri El-Türki-El-İsraili Vel-Tahavvül İla Nizam Emni İklimi." Şu'ün El-Avsat: Yıl 8, Adet 76, Ekim 1998.
- Lari, Rida. "Öcelan Münadıl ve Leyse İrhabiyyen." El-Şark El-Avsat: 24.02.1998.
- Lari, Rida. "El-Avleme İktâ' Düveli." El-Şark El-Avsat: 01.12.1999.
- "Maze Yurid." Karikatür "Ena Vel-Zaman". El-İsbû'ül-Arabi: 16 Ekim 1998.

Mrtin, Hans-Peter ve Harald Schumann. “Fahh’ül-Avleme: El-İtida’ Ala El-Dimokrattiyeye Vel-Refahiyye.” Tişrin: 17.02.1999. (İmran Mahfuz).

“Mafyavi.” Karikatür “Ena Vel-Zaman.” El-İsbü’ül-Arabi: 04 Aralık Ekim 1998.

El-Muctema (Kuveyt): 14 Temmuz 1998; Aralık 1998; 11 Ağustos 1998, 15 Eylül 1998; 06 Ekim 1998; 03 Kasım 1998; 17 Kasım 1998; 24 Kasım 1998; 01 Aralık 1998 ve 15 Aralık 1998.

El-Mecelle: 24 Ekim 1998, 21 Kasım 1998.

Muhafaza, Ali. “Suret’ül-Etrak Fi Kütüb’ül-Tarih El-Mukarrare Fil-Talim’ül-Am Fil-Ürdün.” El-Mecellel-Tarihiyye El-arabiyye Lil-Dirasat El-Osmaniyye: Adet 7-8, Ekim 1993.

Mahcub, Adil. “Türkiye İla Eyn?.” El-Şark El-Avsat: 26.07.1997.

Muhiddin, Runi. “Siyaset’ü İlğâ’ Tükerris’ül-Unf.” El-Şark El-Avsat: 30.03.1999.

Muavvad, Celal Abdullah. “El-Taavün El-Askeri El-Türki-El-İsraili.” El-Müstakbel El-Arabi: Yıl 21, Adet 237, Kasım 1998.

Milliyet: 16.01.1994; 25.01.1994; 27.01.1994; 04.05.1998; 24.09.1998; 30.09.1998; 01.10.1998; 04.10.1998; 06.10.1998; 16.10.1998; 17.11.1998; 05.01.1998; 18.03.1998; 15.11.1999 ve 22.11.1999.

Muvarid, Cims. “Hazihil’Hilafat Ma-Zalet Tüheddid Bi-Tefcir El-Sirâ’ El-Türki-El-Suri.” El-Vatan El-Arabi: 23 Ekim 1998.

Nafi, İbrahim. “Hal’ül-Ezme El-Türkiyye Yebde’ Min Dahiliha.” El-Ahram El-Arabi: 17 Ekim 1998.

Nureddin, Muhammed. “Türkiye Fil-Zaman El-Mütehavvil: Kalak’ül-Huvviyye ve Sirâ’ül-Hayarat.” El-Müstakbel El-Arabi: yıl 21, Adet237, Kasım 1998. (Heysem El-Keylani).

Nureddin, Muhammed. “Siyase “Hafet’ül-Haviye” El-Türkiyye: Mukarebe Lil-Devafi’ Vel-İstihdafat.” Şu’ûn El-Avsat: Yıl 8, Adet76, Ekim 1998.

Herat, Cevdet. “El-Hükûmat El-Türkiyye Lem Ta’terif Ebeden Bil-Unsur El-Kurdi.” El-Şark El-Avsat: 21.02.1999.

Hüveydi, Fehmi. “Li-Maza La Nüşecci’ Türkiye Alel-Avde İlel-Saf’il-İslami.” El-Şark El-avsat 23.06.1997.

Heyet’ül-Tahrir. “Elhüküm’ül-Taktiki Alel-Tarika El-Türkiyye.” El-Şark El-Avsat: 13.01.1999.

El-Vatan El-Arabi: 04 Eylül 1998; 18 Eylül 1998; 02 Ekim 1998; 09 Ekim 1998; 16 Ekim 1998; 23 Ekim 1998; 30 Ekim 1998; 06 Kasım 1998; 30 Kasım 1998; 20 Kasım 1998; 02 Şubat 1999 ve 13 Ağustos 1999.

Veled Ebah, El-Seyyid. "Ahlam Asr'ül-Avleme." El-Şark El-Avsat: 01.11.1998.

Yeni Şafak: 18.11.1998; 27.02.1999; 07.05.1999; 14.09.1999; 25.10.1999; 19.11.1999; 12.12.1999 ve 19.12.1999.

Seminer ve Konferanslar

El-Alakat El-Arabiyye El-Türkiyye: Gelecek İle İlgili Diyalog: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye'nin düzenlemiş olduğu fikri seminerin tartışma ve araştırmaları. Beyrut: Merkez, 1995.

El-Kavmiyye El-Arabiyye Vel-İslam: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye'nin düzenlemiş olduğu fikri seminerin tartışma ve araştırmaları. Beyrut: Merkez, 1981.

El-Kavmiyye El-Arabiyye Vel-İslam: Merkez El-Dirasat El-Vahde El-Arabiyye'nin düzenlemiş olduğu fikri seminerin tartışma ve araştırmalarıT3.Beyrut: Merkez, 1988.

El-Menheciyye'l-Garbiyye Fil-ULûm El-İnsaniyye Vel-İctima'iyye An'il-Bilad'il-Arabiyye ve Türkiye: Amal El-Mü'temer El-Âlemi El-Sani Lil-Bahs'il-İlmi. İdad ve Takdim Abdülcilil El-Temimi. Sağvan, Tunus: Müesseset'ül-Temimi Lil-Bahs'il-İlmi Vel-Malumat; Müesset'ü Konrad Adenauer, 1996.

Atlantik Antlaşması İçin Yeni İş Ufku Konferansı, İstanbul, 01-05 Mayıs 1998.

El-Mü'temer El-Salis Lil-Alakat El-Arabiyye-El-Türkiyye, Mekteb İrtibat Camia'ül-Yermuk, Amman, Ürdün, 25-28 Nisan 1985.

El-Vilayat'ül-Arabiyye ve Masadir Vesa'ikuha Fil-Ahd'il-Osmani. El-Mü'temer El-Hamis Li-Licnet'ül-İlmiyye Lil-Dirasat Ma Kablel-Ahd El-Osmani Vel-Fetre El-Osmaniyye, Tunus, 13-18 Eylül 1982. Takdim Muhammed Mazali; Cem' ve Takdim Abdulcelil El- Merkez El-Buhûs Vel-Dirasat An El-Vilayat El-arabiyye Fil-Ahd'il-Osmani, 1984.

Dersler

Rabi', Hamid. "Muhadarat Fil-Re'y'il-Âm Vel-İlam." (İktisadi ve Siyasi Bilimler Fakültesi Dördüncü Sınıf Öğrencilerine Verilen Ders) Camiat'ül-Kahire, 1965-1966).

Yabancı kaynaklar

Books

Anderson, M. S. (ed.). The Great Powers and the Near East, 1774-1923. London: Edward Arnold, 1970. (Documents of Modern History)

Antonius, George. The Arab Awakening: The Story of the Arab National Movement. London: H. Hamilton, 1945.

Arsel, İlhan. Arap Milliyetçiliği ve Türkler. Ankara: Remzi Kitapevi, 1973; Otukan, 1976. (Büyük Fikir Kitapları Dizisi; 28)

Berelson, Bernard. Content analysis in Communication Research. Glencoe, IL: Free Press, [1952]. (Foundations of Communication research)

Berkes, Niyazi. Türkiye’de Çağdaşlaşma. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1973. (Bilgi Yayınları: Özel Dizi; 13)

[Books on Kemalism. 1]. İstanbul: Timaş Yayınları, 1991. 24 vols. İn 25. Vol. 18: Kemalizmin Alfabetesi. By Metin Karabaşoğlu ve İzzet Akiol.

[Books on Kemalism. 2]. İstanbul: Timaş Yayınları 1993. Vol. 13: İslamiyet Açısından Atatürk ve İnkılaplar. By Yılmaz Altıparmak.

Çeçen, Anıl. Tarihte Türk Devletleri. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1976.

Commission for Racial Equality. Stereotyping and Racism: Findings from Two Attitude Surveys. London: [s. n.], 1998.

Devine, P. G., D.L. Hamilton and T. M. Ostrom (eds.) Stereotypes Theory. New York: Springer-Verlag, 1994.

Hodnett, Edward. The Art of Problem Solving How to Improve Your Methods. Glencoe, IL: Free Press, 1952.

Hofman, John E. [et al.]. Arab-Jewish Relations in Israel: A Quest in Human Understanding. Brisol, In: Wyndham Hall Press, 1988.

Kara, İsmail. (hazırlayan). Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi: Metinler, Kişiler. Cağaloğlu, İstanbul: Risale, 1986-[1994]. (Büyük Eserler Dizisi; no. 1-1/2)

Karakaş, Vehbi. Nasıl Müslümanız. 4. Baskı. İstanbul: Timaş YY., 1993.

Kurkçuoğlu, Ömer E. Türkiye’nin Arap Ortadoğusuna Karşı Politikası, 1945-1970. Ankara: Sevinç Matbaası, 1972. (Ankara Üniversitesi, Siyasa Yayınlarından; no. 340)

Kurşun, Zekeriya, Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri. Cağaloğlu, İstanbul: İrfan Yayınevi, [1992]. (Araştırma Serisi; nu.1)

Lewis, Bernard. The Emergence of Modern Turkey. 2nd ed. London; New York: Oxford University Press, 1968. (Oxford Paperbacks; no. 135)

Logan, Rayford W. (ed). The Attitude of the Southern White Press toward Negro Suffrage, 1932-1940. With a foreword by Charles H. Wesley. Chicago, IL: [Penguin], 1949.

Mansel, Ortaçağ Tarihi. Ankara MEB, 1954.

Mumcu, Uğur. Kürt Dosyası. 2. Basım. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993.

Nur Rıza. Lozan Zafer mi Hezimet mi?. Ankara: MEB, 1954

Öke, Mim Kemal. Arap-Türk Uzlaşması İçin Boşa Giden Teşebbüsler, 1918-1923. Ankara: 1988.

Öke, Mim Kemal. Musul-Kerkük Dosyası. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991. TDAV Yayını; 79. Kutsun Serisi; 12)

Orbay, Hüseyin Rauf. Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay. İstanbul: 1981

Pichon, Jean. Cihan Harbinin Şarka Ait Kaynaklar. Çeviren Hüseyin Cahid. İstanbul:[s.n.], 1939.

Sherif Muzaffer and Carolyn W. Sherif. Social Psychology. New York: Harper and Row, [1969]

Spears, Russell [et. al.] (eds.). The Social Psychology of Stereotyping and Group Life. Oxford, UK; Cambridge, MA: Blackwell, 1997.

Tarih Sözlüğü. İstanbul: Milliyet, 1986.

Turner, John C. and Howard Giles (eds.). Intergroup Behaviour. Oxford: Basil Blackwell; Chicago: University of Chicago Press, 1981.

Vatandaş, Aydoğan. Armegeidon: Türkiye-İsrail Gizli Savaşı. İstanbul: Timaş Yayınları, 1997. (Türkiye Gerçeği Dizisi; 13)

Yayınları, Sabah. Tarih Atlası.

Yılmaz, Hüseyin. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Devlet Terörü. İstanbul: Timaş Yayınları, 1992.

Periodicals

Beyton, J. A. <<The Racial Stereotypes of Negro College Students.>> Journal of Abnormal and Social Psychology: vol. 36, 1941.

Buchanan, William. <<Stereotypes and Tensions as Revealed by the UNESCO International Poll.>> International Social Science Bulletin: vol. 3, 1951.

Buzpınar, Tufan. <<Osmanlı Suriye'sinde Türk Aleyhtarı İlanlar ve Bunlara Karşı Tepkiler, 1878-1881>> İslam Araştırmaları Dergisi: Sayı-2, 1998.

Cauthen, Nelson R., Ira E. Robinson and Herbert H. Krauss (eds.). <<Stereotypes: A Review of the Litareture, 1926-1968.>> Journal of Social Psychology: vol. 84, 1971.

Cheyne, William M. <<Stereotyped Reactions to Speakers with Scottish and English Regional Accents.>> British Journal of Social and Clinical Psychology: vol. 9, 1970.

Doosje, Bertjan, Russell Spears and Willem Koomen. <<Whwn Bad Isn't all Bad: Strategic Use of Sample Information in Generalization and Stereotyping.>> Journal of Personality and Social Psychology: vol.69, no. 4, October 1995.

Dudycha, George J. <<The Attitudes of College Students toward War and the Germans before and during the Second World War.>> Journal of Social Psychology: vol. 15, May 1942.

Duncan, Birt L. <<Differential Social Perception and Attribution of Intergroup Violence: Testing the Lower Limits of Stereotyping of Blacks.>> Journal of Personality and Social Psychology: vol. 34, no. 1, July 1976.

Ellemers, N. and P. Mlicki. <<Refining the Socity Concept: Some Theoretical and Empirical Complexities.>> Journal of Personality and Social Psychology: 1991.

Fiske, Susan T. <<Controlling Other People: The Impact of Power on Stereotyping.>> American Psychologist: vol. 48, no. 6, June 1993.

Ford, T.E. and Charles Stangor. <<The Role of Diagnosticity in Stereotype Formation: Perceiving Group Means and Variances.>> Journal of Personality and Social Psychology: vol. 63, no. 3, September 1992.

Fyock, Jack and Charles Stangor. <<The Role of Memory Biases in Stereotype Mentenance [Maintenance].>> British Journal of Social Psychology: vol. 33, part 3, September 1994.

Gardner, R. C., D. M. Kirby and J. C. Finlay. <<Ethnic Stereotype: The Significance of Consensus.>> Canadian Journal of Behavioural Science: vol. 5, 1973.

Güneş: 6/1/1990.

Hamilton, David L. And Robert K. Gifford. <<Illusory Correlation in Interpersonal Perception: A Cognitive Basis of Stereotypic Judgments.>> Journal of Experimental Social Psychology: vol. 12, no. 4, July 1976.

Hewstone, M. <<Revision and Change of Stereotypic Beliefs: In Search of the Elusive Subtyping Model.>> European Review of Social Psychology (Chichester): vol. 5, 1994.

Journal of Abnormal and Social Psychology: vol. 30, 1935.

Kats, D. and K. Braly. <<Racial Stereotypes of One Hundred College Students.>> Journal of Abnormal and Social Psychology: vol. 28, 1933.

Klineberg, Otto. <<The Scientific Study of National Stereotypes.>> International Social Science Bulletin: vol. 3, 1951.

Meenes, Max. <<A Comparison of Racial Stereotypes of 1935 and 1942.>> Journal of Social Psychology: vol.17, May 1943.

Mlicki, P. And N. Ellemers. <<Being Different or Being Better? National Stereotypes and Identification of Polish and Dutch Students.>> European Journal of Social Psychology: vol.26, 1996.

Seago, D. W. <<Stereotypes: Before Pearl Harbour and after>> Social Psychology: 1947.

Turkish Daily News: 27/10/1999.

Vinacke, W. Edgar. <<Stereotyping among National-Racial Groups in Hawaii: A Study in Ethnocentrism.>> Journal of Social Psychology: vol.30, November 1949.

Conferences

The Psychology of Prejudice. Edited by Mark P. Zanna and James M. Olson. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum Associates, 1994. (Ontario Symposium; vol.7)

SONUÇ

Kadim Türk tarihi zaman ve coğrafya içinde birçok farklı kültür ve medeniyetle temas halinde olmuştur. Bugün adına Orta Asya denilen ancak gerçekte Türkistan olan bölgeden dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Göçlerin yönü daha fazla Batı'ya olmuştur. Arap tarihi de dünya literatüründe büyük yer tutar. Edebiyat alanında birçok eserler bırakmıştır. Ancak en büyük etki ise İslamiyet'in doğuşuyla Arap tarihi ve kültürü bambaşka bir hale bürünmüştür. Türkler ile Arapların tarihi de zamanla kesişmiş ve içli dışlı olmuştur. İlk tanışma Hz. Ömer döneminde olurken, Emeviler döneminde de bu ilişki Emevilerin zorbalıklarıyla askıya uğramıştır. Geçen yüzyıllar içinde Talas Savaşıyla da üçüncü evre başlamıştır.

Daha sonra Türk boylarının yavaş yavaş İslamiyet'i benimsemesiyle de Araplardan daha çok Türkler İslamiyet ile özdeşleşmiş oldu. Bu durum Türklerin yeni dinlerinin kendilerine sağladığı coşkunluğun yanı sıra mücadele ettikleri ve Gaza bölgesi olarak tanımladıkları Batılıların Türklere yüklediği sıfattır. Orta Çağlarda ve hemen sonrasında Hıristiyan ve Yahudi dünyası üzerinde sağlanan maddi-manevi üstünlük yerini gerilemeye bıraktı. Ancak bu çekişme ve yarış Araplar üzerinden değil de Türklerin daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğu üzerinden oldu.

18. yüzyıla gelindiğinde de Avrupa'yı kasıp kavuran milliyetçilik ve ulus devlet akımı dönemin en büyük Türk İslam ve çok uluslu devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nu vurdu. İslam olmayan tebaa üzerinde etkisi hissedilen isyanlar başta İngiltere ve Fransa olmak üzere bu ülkelerin kışkırtmasıyla Hıristiyan Araplar arasında yayıldı. Çok geçmeden de Müslüman Araplar arasında Türklere karşı büyük bir hoşnutsuzluk başladı. Bu hoşnutsuzluk 20. yüzyılın başlarında da Türk-Arap mücadelesine dönüştü. Bu aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonu oldu. Batı ülkelerine güvenen ve işbirliği içinde olan Araplar da yanıldıklarını çok geçmeden anladı. Batı sözünü tutmadı ve bugünkü Arap ülkelerinin sınırları İngiltere ve Fransa tarafından çizildi. Günümüzde de siyasi, sosyal, ekonomik, askeri, bilimsel, hukuksal vb. birçok alanda yaşanan aksaklıklar Arapları bölgelere, mezheplere, aşiretlere ayırmış ve ülkeler arasında da büyük çekişme ve savaşlara yerini bırakmıştır.

İbrahim Dakuki'nin bu eseri daha önceki satırlarda da bahsedildiği üzere Türk-Arap ilişkileri üzerine hazırlanmış son derece geniş kapsamlı bir çalışma niteliği taşımaktadır. Öyleki edebiyattan, siyasete, sanattan, ders kitaplarına kadar hemen hemen her alanda Arap-Türk ilişkilerini, ayrıca değişim ve dönüşümleri incelemiştir. Türk-Arap

ilişkilerinin başlangıcından eserin kaleme alındığı döneme kadar özellikle de 20 yy'ın başlarında meydana gelen olayları eser ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Eserin başlıkları incelendiği zaman dikkat çeken başlıklar içerdiği de görülecektir. Örneğin farklı Arap ülkelerinde okul ders kitaplarında Türk imajının nasıl işlendiği teferruatlı olarak ele alınmıştır. Bu ülkeler arasında Tunus ve Ürdün gibi ülkelerin Türklere karşı tarafsız bir bakış açısı sergiledikleri gerekçesiyle ayrıca üzerinde durulmuştur.

Eserde dikkat çeken bir başka husus ise çağdaş Arap dünyasındaki neşriyatın ele alınmasıdır. Neşredilen tarih kitaplarındaki Türk imajını ortaya koymaktadır. Özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiyesi hakkında yine olumlu ve olumsuz görüş bildiren eserlerin olduğu örnekleriyle ifade edilmektedir. Bu hususta dikkat çeken en önemli nokta ise Cumhuriyet Türkiyesine ve Osmanlı'ya Arap yarımadasında neşredilen kitaplar olumsuz bir bakış açısı sergilerken, Kuzey Afrikadaki Arap devletlerindeki neşriyatın daha olumlu bir tutum sergilediğidir. Hatta çoğu Arap aydınının Mustafa Kemal'i bir kahraman ve onun Cumhuriyet devrimlerini büyük bir başarı olarak kabul ettiklerini ve Arap aydınlanmasında Mustafa Kemal ve Cumhuriyetin örnek alınması gerektiğini söylediklerini vurgulamaktadır.

Tarih kitapları gibi dönemin gazetelerinde yer alan Türkler, Türkiye ve Arap Devletlerinin Türklerle siyasi ilişkilerini konu alan manşetler tek tek incelenerek bunlar üzerinden çıkarımlar yapılmıştır. Örneğin 1998-99 Türkiye-Suriye krizi ve Teröristbaşı Abdullah Öcalan'ın Suriye'de saklanması gibi meseleleri geniş bir şekilde eser incelemektedir. İncelenen haberler, köşe yazıları ve karikatürler, bunların hangi gazetelerde yayımlandıkları ve tarihleri tek tek verilmiştir.

Bunlardan başka çağdaş Arap edebiyatında Türklerle ilgili pek çok şiir incelenerek burada ortaya konulan Türk imajı üzerinde de ayrıntılı olarak durulmuştur. Eserde incelenen şiirler arasında hem Türk lehtarı hem aleyhtarı şiirler olduğu görülmektedir. Hatta aynı yazara ait iki farklı bakış açısına sahip şiirlere de yer verilmiştir. Eser bu açıdan ayrıca kendi nev-i şahsına münhasır bir özellik göstermektedir. Çünkü Türk-Arap ilişkileriyle ilgili hazırlanmış hemen hemen hiçbir eserde bu şekilde edebi metinler üzerinden bir inceleme yapılmadığı görülmektedir. Bu da eseri çalışılan konu açısından son derece önemli hale getirmektedir.

İbrahim Dakuki'nin bu eseri Türkiye içinde ve dışında Türk-Arap ilişkileri üzerine yapılmış en kapsamlı çalışma olarak zikredilebilir. Bu açıdan bakıldığında eserin kıymeti daha da artmaktadır. Buradan hareketle eserin Türkçeye kazandırılması son derece büyük önem arz etmektedir. Çünkü Türk-Arap ilişkileri çalışmalarında önemli bir eserin Türkçeye kazandırılması, daha sonra yapılacak olan araştırmalarda, araştırmacılara büyük

bir kolaylık sağlayacaktır. Buradan hareketle yapılacak yeni çalışmalarda esere başvurulması, yeni çalışmalara bir ışık yakabilmesi ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

BULDUK, O., *İslamiyet'in Kabulü Ve İlk Türk-İslam Devletleri*, Ed. Semih Yalçın, Tarihte Türkler ve Alparslan Türkeş, Cilt 1, İstanbul, Berikan Yayınları, 2000, ss.83-112.

CAHEN, C., *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (2. Baskı), İstanbul: E Yayınları Tarih Dizisi.1984

ÇAĞATAY, N., *İslam'dan Önce Arap Tarihi Ve Cahiliye Çağı*,Ankara,Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,1957.

DAKUKİ, İ.İ., *Suretü'l-Etrak Lede'l-Arab*, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi, Beyrut. 2001

GÜNDÜZ, T.,*Bozkırın Efendileri, Türkmenler Üzerine Makaleler*, 3. Baskı, İstanbul, Yeditepe Yayınları,2016

İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Cilt 1, (Haz. Süleyman Uludağ), 8. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları,2012

HAMMER, J. V.,*Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Cilt 1, 1. Baskı, İstanbul, Kum Saati Yayınları,2008

JORGA, N.,*Osmanlı İmparatorluğu 1300-1451*, Cilt 1, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, Yeditepe Yayınları.2009

KURŞUN, Z.,*Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri*, İstanbul, İrfan Yayınları,1992

LEWİS, B.,*Orta Doğu Hıristiyanlığın Başlangıcından Günümüze Orta Doğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi* (4. Baskı), (Çev. Selen Y. Kölay). İstanbul, Ağaç Kitabevi, 2005.

LEWİS, B.,*Tarihte Araplar*,(Çev. Hakkı Dursun Yıldız), 5. Baskı, İstanbul, Ağaç Kitabevi, 2002

LİNGS, M. (Ebu Bekir Siraceddin),*Hz. Muhammed'in Hayatı*, 195. Baskı, (Çev. Nazife Şişman), İstanbul, İnsan Yayınları, 2011

ÖZCAN, A., *Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları Ve İngiltere (1877- 1924)*, 2. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 1997

SAVRUN, E., Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf ve İttifak Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Çıkar Çatışması Türk Bağımsızlığına Giden Yol, *Yüzüncü Yılında Birinci Dünya Savaşı, 2. Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 16-18 Ekim 2014, İzmir,Dokuz Eylül Üniversitesi ve Buca Belediyesi Yayınları, 2015, ss.759-778.

ŞEKER, M., *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ankara, DİB Yayınları, 2011

TURAN, O., *Selçuklular ve İslamiyet*, 3. Baskı, İstanbul,Boğaziçi Yayınları, 1993
YAZICI, N.,*Türk Tarihi ve Kültürü*, 3. Baskı, İstanbul, Peyam Yayınları,2007.

EKLER

الدكتور ابراهيم الداوقني

- ولد في محافظة التأميم (كركوك) في العراق عام ١٩٣٤.
- حصل على الدكتوراه في قانون الإعلام من جامعة أنقرة بتركيا.
- عمل في التعليم خلال الفترة (١٩٥٣ - ١٩٦٠) حيث نقلت خدماته إلى وزارة الإرشاد كمترجم.
- أصدر أول مجلة فولكلورية في الوطن العربي باسم التراث الشعبي في بغداد عام ١٩٦٢، ورأس تحريرها حتى عام ١٩٦٦.
- عمل ملحقاً صحفياً في السفارة العراقية في أنقرة خلال الفترة (١٩٦٦ - ١٩٧٢).
- عين مديراً للصحافة في وزارة الإعلام (١٩٧٢ - ١٩٧٤).
- أصبح رئيساً لقسم الإعلام بكلية الآداب - جامعة بغداد (١٩٨٢ - ١٩٨٣).
- رأس تحرير جريدة الإعلام (١٩٧٦ - ١٩٨٣)، ومجلة حوليات الإعلام (١٩٨١ - ١٩٨٣) وأصبح مديراً لتحرير مجلة كلية الآداب (١٩٨٠ - ١٩٨٥).
- له العديد من الكتب باللغات العربية والتركية والانكليزية في مختلف حقول المعرفة.
- يعمل حالياً أستاذاً محاضراً في الشؤون التركية في بعض الجامعات الأوروبية.

مركز دراسات الوحدة العربية

بناية «سادات تاور» شارع ليون ص.ب: ٦٠٠١ - ١١٣

الحمراء - بيروت ٢٠٩٠ - ١١٠٣ - لبنان

تلفون : ٨٦٩١٦٤ - ٨٠١٥٨٢ - ٨٠١٥٨٧

برقياً: «مرعبي» - بيروت

فاكس : ٨٦٥٥٤٨ (٩٦١١)

e-mail: info@caus.org.lb

الشن: ١٢ دولاراً
أو ما يعادلها

الفصل الأول

العوامل المؤثرة في تشكيل صورة الأتراك لدى العرب

كان أول اتصال العرب بالأتراك في العام ٥٤ للهجرة عندما عبر عبد الله بن زيد والي حرسان - زمن معاوية بن أبي سفيان - بحر جحون واستولى على بخارى ورامسين ويكند من بلاد الترك، في ماوراء النهر، ثم اختار الذي مقاتل تركي من رماة الشاب النعمان وأرسلهم إلى العراق، حيث أسكنهم الجسر^(١)، ثم تتابعت الفتوحات الإسلامية في بلاد الترك إلى أن استتب الأمر لهم فيها بعد مقتل خاقان الترك وكورد موله على يد القائد العربي نصر بن سيار في حدود عام ١٢٣هـ/٧٣٨م^(٢).

وخلال الألف والمائتين والخمسين عاماً التي أقيمت إقامة الإمبراطورية العربية الإسلامية وحتى سقوط الإمبراطورية العثمانية الإسلامية عام ١٤١٨ استطاع الأتراك بعد أن استولوا على العرب والسلمون وانتزحوا بالهجرة الإسلامية، إقامة العديد من الإمبراطوريات الإسلامية في الساعات الواحدة الممتدة من الصين حتى البحر الأبيض المتوسط بحيث أصبح الأتراك المسلمون يسيطرون على الجزء الأعظم من العالم القديم طيلة ستة قرون والشرق الأوسط طيلة ألف عام تقريباً^(٣).

وقد أدت هذه الحقبة التاريخية الطويلة التي امتدت من القرن الثامن إلى القرن

(١) أبو جعفر محمد بن جرير الطبري، تاريخ الطبري: تاريخ الأمم والملوك، ج ١٤، ص ١٦٧.

(٢) المصدر نفسه، ج ١٨، ص ٣٦٩.

(٣) يوكو يوزوجون الأتراك، أن الأتراك أقاموا ١٦ إمبراطورية و٤٦ دولة في التاريخ أمهما إمبراطوريات خوك توك والامير والصلاح والغازية والجزيرية والجزيرية الهبعية والمغربية، *Amir Ceyhan, Turkler Türk Devletleri (Müslüman, Müslüme Yayıncılık, 1970), ص 5-6.*

الفصل الثالث

صورة الأتراك في وسائل الإعلام العربية

انطلق العرب بالأتراك منذ سنوات الفتح الإسلامي لهما رداء قهوي، لهم الأرمينية واستمر ذلك خلال أكثر من ألف عام، شهدت خلالها تلك القويحة العربية والتركية يوماً من التناقل التكريري، ولا كان حظ اللغة العربية في النشر في اللغة التركية أعظم وأوفر لغة وكراً وحفاوة، ولكن ذلك لا يعني أن الأتراك كانوا مهلهل ودحوشاً دائماً بوحشيتهم التي تفوق كل وصف جزياً كسراً من العصور العربية والإسلامية^(١)، وإنما كان لهم حظهم الأودجوني الألف من ٣٨ جزءاً والتي كثيراً ما سلاهم الأودجونية التي تصورنا عام ٧٢٢ ميلادية باسم إلهام القويحة، كما كان لهم شمر الأهم من الشمان الذي كانوا يمدون عليه إلهام، واستطاعهم الشعبية التي تحدثت عن المحلل الأتراك من صلب اللقب الأخر الذي تروج من أسية معروفة، إضافة إلى أنهم جمعوا قصصهم الشعبية في حكيات، هذه قورنوت التي تعبر عن آمال الأتراك والأهم وحوزهم مع القصص التي يروى عن العظم القند غارات الأتراك بعد أن استطاعوا الاستيلاء على عاصمتهم بكن عام ٤٠٠ ميلادية وتعتبر اسمها إلى جان بائق لسوق السكك^(٢) حيث أطلقت قصصه الشعبية على الأتراك تسمية لوتوك - يوا التي تعني القوم الضمير الذي^(٣)

وخلال هذه الحقبة التاريخية الطويلة حورت ثلاث مؤامرات رئيسية من العرب

(١) نعيم الماي ومماي النصف، صورة القويحة في القصر قهوي مليتية: نشر الشرق القديم، ١٩٧٠.

(٢) ١٩٢٠ - سلسلة الدراسات الآسية والفريقية، ١ (١٩٥٦)، ص ١٠٧، نشر وناشر، ١٩٥٤.

(٣) ١٩٧٠ - ١٩٧٠، ص ١٠٧، نشر وناشر، ١٩٥٤.

(٤) ١٩٧٠ - ١٩٧٠، ص ١٠٧، نشر وناشر، ١٩٥٤.

(٥) ١٩٧٠ - ١٩٧٠، ص ١٠٧، نشر وناشر، ١٩٥٤.

أولاً: صورة الأتراك في الصحافة العربية

بتألف مجمع البحث الخاضع لتحليل المضمون من أجل معرفة صورة الأتراك في الصحافة العربية، من ١٣ صحيفة يومية وأسبوعية ونصف شهرية وشهرية وفصلية تغطي فترة لا تتجاوز السنة أشهر من ١٠/١/١٩٩٨ إلى ٣١/٣/١٩٩٩ حيث خصصنا الأشهر الثلاثة الأولى لمجلات السياسة الدولية والمستقبل العربي وشؤون الأوساط والمجتمع والإصلاح والمجلة والأهرام العربي والدعوة والاقتصاد الإسلامي. في حين خصصنا الأشهر الثلاثة الأخيرة لجراند الشرق الأوسط اللندنية ونشرين السورية والعالم الإسلامي الصادرة عن رابطة العالم الإسلامي. ويعود سبب اختيارنا لهذه المجلات إلى أنها تمثل مختلف الأقطار العربية الشرقية والغربية من جهة، ومختلف الاتجاهات والآراء في الشؤون السياسية والاقتصادية والاجتماعية والثقافية من جهة أخرى. أما الجرائد الثلاث المختارة فإنها تمثل الاتجاهات الرئيسية الثلاثة في الوطن العربي، فجريدة الشرق الأوسط اليومية الرزينة والمتزنة تمثل الفكر الليبرالي القومي. في حين تمثل صحيفة تشرين السورية الفكر القومي الاشتراكي، أما صحيفة العالم الإسلامي الأسبوعية فإنها تمثل الفكر الإسلامي خير تمثيل لأنها صادرة عن رابطة العالم الإسلامي. وهذه الصحف، هي:

- ١ - مجلة السياسة الدولية الفصلية - القاهرة
- ٢ - مجلة المستقبل العربي الشهرية - بيروت
- ٣ - مجلة شؤون الأوساط الشهرية - بيروت
- ٤ - مجلة الاقتصاد الإسلامي الشهرية - أبو ظبي
- ٥ - مجلة الإصلاح النصف شهرية - دبي
- ٦ - مجلة الوطن العربي الأسبوعية - باريس
- ٧ - مجلة المجلة - لندن
- ٨ - مجلة الأهرام العربي الأسبوعية - القاهرة
- ٩ - مجلة الدعوة الأسبوعية - الرياض
- ١٠ - مجلة المجتمع الأسبوعية - الكويت
- ١١ - جريدة العالم الإسلامي الأسبوعية الصادرة عن رابطة العالم الإسلامي - جدة

١٢ - جريدة الشرق الأوسط اليومية - لندن

ولا خير في الدنيا ولا في حقوقها
بأي فزاد تلتقي الهول ثابثاً
إذا زلزلت من حولك الأرض راضها
وإن خرجت نار فكانت جهنماً
وترتج منها لجة ومدبنة
تمشيت في برد الخليل فخضتها
وسرت وملء الأرض حولك أدنع
ضحوكاً وأصناف المنايا عوابس
بجوطك إن خان الحماة انتباههم
تشير بوجه أمهدي منور
يحبيه الرعايا والقضاء مهلل
نجاتك نعمى للاله سنية
فصير أمير المؤمنين ثناءها
إذا لم يفتنا من وجودك فانت
بلونك يقظان الصوارم والقنا
سهرت ولذّ النوم وهو منية
فلولاك ملك السلمين مضيق
لقد ذهبت راياتهم غير راية
تظل على الأيام غراء حرة
حنيفية قد عزها وأعزها
حماها وأسمها على الدهر منهم
غمائم في محل السنين هو اطل
تمادت سلاماً في ذراك مطيفة
تموت سباع الجو غرشي حبالها
سنتت اعتدال الدهر في أمر أهله
فأنت غمام والنزمان خميلة
وأنت ملاك السلم إن ماد ركنه
أكان لهذا الأمر غيرك صالحاً
ومن يسس الدنيا ثلاثين حجة
ملكك أمير المؤمنين ابن هاني
وما زلت حسان المقام ولم تنزل
زهدت الذي في راحتك وشاقتني

- ٥٣ - هل تتوقف الحرب الإعلامية بين الأردن وسوريا؟ المجتمع، ١٧/١١/١٩٩٨ أسامة عبد الرحمن
- ٥٤ - تشبهاهو بمحاول خسر بتركيا بسوريا لتجبر جنوب لبنان المجلة، ١٧/١١/١٩٩٨ كارينكاثير
- ٥٥ - حشود سورية وأردنية لما بعد الضربة الأمريكية الوطن العربي، ٢٠/١١/١٩٩٨ خير
- ٥٦ - دور لبنان في اتفاق أضنة الوطن العربي، ٢٠/١١/١٩٩٨ خير
- ٥٧ - الكلام عن تنازلات سورية لصالح تركيا ادعاءات مغرضة المجلة، ٢١/١١/١٩٩٨ مقابلة مع فاروق الشرع
- ٥٨ - الواقع الآتي الوطن العربي، ٤/١٢/١٩٩٨ وليد أبو ظهير
- ٥٩ - مافياوي (صورة قلمية ليلماز) الوطن العربي، ٤/١٢/١٩٩٨ كارينكاثير
- ٦٠ - نصيحة للأترك الوطن العربي، ٤/١٢/١٩٩٨ رسالة إلى المحرر
- ٦١ - موسى: الرئيس مبارك في تركيا لمناقشة القضايا الساخنة الأهرام العربي، ٥/١٢/١٩٩٨ خير
- ٦٢ - امتنان تركي مزدوج لزيارة مبارك إلى بلادهم الأهرام العربي، ١٢/١٢/١٩٩٨ خير
- ٦٣ - مبارك في سوريا خلال أيام الأهرام العربي، ١٩/١٢/١٩٩٨ خير
- ٦٤ - الأزمة التركية - السورية شؤون الأوساط، تشرين الثاني/نوفمبر ١٩٩٨ افتتاحية - طلال عترسي
- ٦٥ - سياسة حافة الهاوية التركية شؤون الأوساط، تشرين الثاني/نوفمبر ١٩٩٨ محمد نور الدين
- ٦٦ - الأزمة التركية - السورية السياسة الدولية، كانون الثاني/يناير ١٩٩٩ أحمد دياب
- ٦٧ - خطوات تركية لتحسين العلاقات مع سوريا تشرين، ١٤/١/١٩٩٩ خير
- ٦٨ - قبارة أترك يحتجزون ثلاثة صيادين سوريين الشرق الأوسط، ٢٤/٢/١٩٩٩ خير
- ٦٩ - محادثات سورية - تركية في إطار اتفاق التعاون الثاني الشرق الأوسط، ٢٤/٢/١٩٩٩ خير
- ٧٠ - جم: علاقاتنا مع سوريا حسنة تشرين، ٢١/٣/١٩٩٩ خير
- ٧١ - لقاء تركي - سوري عالي المستوى الشرق الأوسط، ٢١/٣/١٩٩٩ خير
- ٧٢ - المباحثات السورية - التركية تتناول تطویر التعاون تشرين، ٢٤/٣/١٩٩٩ خير

تحت ملحقاً ريثماً ليلسفا نأ رلأ (٦ - ٠١) مرق ناملجأ ريشوع . اقميرد راع، رللم
 ريج ريثاع ريرعما ريرينالجرلا ريرعما رلأ ليلسفة فيالدا رالسلال لمعية دلا اقميرد ريرع

(٦ - ٠١) مرق ناملجأ

لهتا ايرتغ قيرعما سفصمها ريرع هليلدا ليلسفة

سفسمة	رثسفا لخسفا	زيرسفا ريرع	زيرع ريرع	زيرع ريرع	زيرع ريرع	زيرع ريرع	زيرع ريرع	زيرع ريرع
ليلسفا	ريرع		ريرع		ريرع	ريرع	ريرع	
هليلدا قدياً ريرع ناملجأ ريرع	١	-	١	١	١	١	١	٢
ناملجأ ريرع ريرع ريرع	١	-	١	-	١	-	١	٢
هليلدا ريرع ريرع ريرع	٦	-	١	١	١	١	١	٨
ريرع هليلدا ريرع ريرع	١	-	١	-	-	١	-	٢
ريرع هليلدا ريرع ريرع	٦	-	١	-	١	١	١	٧
ريرع هليلدا ريرع ريرع	١	-	-	-	-	-	١	٢
لخسفا هليلدا ريرع	٢	-	-	-	-	١	١	٢
ريرع ريرع ريرع ريرع	-	-	-	-	-	١	١	٢
ريرع هليلدا ريرع ريرع	٢	-	١	-	١	١	-	٤
ريرع ريرع ريرع ريرع	٢	-	١	-	١	١	-	٤
ريرع ريرع ريرع ريرع	٢	-	١	-	-	١	١	٧
ريرع ريرع ريرع ريرع	٢	١	١	١	١	١	١	٨
ريرع ريرع ريرع ريرع	٢	١	١	١	٢	١	١	٩
ريرع ريرع ريرع ريرع	١	١	١	-	١	١	١	٢
ريرع ريرع ريرع ريرع	١	١	١	١	١	١	١	٧
ريرع ريرع ريرع ريرع	١	-	-	-	١	١	-	٢
ريرع ريرع ريرع ريرع	١	١	١	١	١	١	١	٧
ريرع ريرع ريرع ريرع	١	١	-	-	-	١	١	٢
زيرع	٢٢	٧	٢١	٨	٢١	٧٧	٤١	١٠١

ريرع ريرع = ريرع

- ٥٣ - حزب اليسار يرفض الدعم المالي الأمريكي
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢٧، خير
- ٥٤ - عن أوجلان وعن الربيعي
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢٧، سمير عطا الله
- ٥٥ - أنباء تركية عن لجوء أوجلان إلى الأراضي اللبنانية
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢٩، تحليل إخباري
- ٥٦ - أنقرة تدعو إلى تسوية للنزاع العراقي - الأمريكي لقطع الطريق على قيام دولة كردية
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٣٠، إبراهيم الياس (الداقوي)
- ٥٧ - فرار إغلاق الحزب الديمقراطي الشعبي يشت أصوات الناخبين الأكراد في تركيا
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٣١، إبراهيم الياس (الداقوي)
- ٥٨ - اللاجئون الأكراد يحتلون الكنائس الألمانية
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٣١، ماجد الخطيب
- ٥٩ - أنقرة تؤكد وروما تنفي عودة أوجلان إلى إيطاليا
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/١، خير
- ٦٠ - قانون الاضطهاد العرقي الأمريكي والعين الواحدة
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٢، أبو بكر يوسف إبراهيم
- ٦١ - تركيا تسعى لإقناع أوروبا برفض استقبال أوجلان
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٣، خير
- ٦٢ - قصف أمريكي جديد للعراق
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٣، خير
- ٦٣ - تركيا والشعب الكردي
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٣، خالد الدوسري
- ٦٤ - المطاردة الكبرى
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٣، افتتاحية
- ٦٥ - أجاويد يخشى أن تؤدي سياسة أمريكا إلى تقسيم العراق وقيام الدولة الكردية
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٤، إبراهيم الياس (الداقوي)
- ٦٦ - ألمانيا ستنقل أوجلان إذا حاولت طائرته الهبوط
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٤، ماجد الخطيب
- ٦٧ - اتهام حزب العمال الكردستاني بمحاولة تفجير أربيل
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٧، خير
- ٦٨ - من مكيفيللي إلى أوجلان
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/٨، وليد أبو مرشد
- ٦٩ - ألمانيا تنفي وجود أوجلان على أراضيها
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/١١، خير
- ٧٠ - حزب العمال ليس كل الأكراد
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/١٣، محمد أنعد نيل
- ٧١ - حكاية تقسيم العراق الوهمية
الشرق الأوسط، ١٩٩٩/٢/١٣، الاتحاد الوطني الكردستاني

- ٣٣ - كفاح الأكراد: من تركيا إلى أوروبا
عادل الزبيدي الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٥
- ٣٤ - كيف تكون ديمقراطية حينما تنكر عمل الأكراد حقوقهم
إلى المحرر الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٥
- ٣٥ - البرزاني والعلباني يجتمعان بعد خمس سنوات
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٩
- ٣٦ - إصابة ١١ شخصياً بالتلوث النووي
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٩
- ٣٧ - أجارويد يقدم للرئيس ديميريل تشكيلته الوزارية
تحليل إخباري الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١١
- ٣٨ - ليبيا تنفي استعدادها قبول أوجلان
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١٣
- ٣٩ - الأسلوب الأمثل للنضال الكردي
إلى المحرر الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١٣
- ٤٠ - بغداد تعلن وواشنطن تنفي إصابة طائرة أمريكية
خير تشرين، ١٩٩٩/١/١٤
- ٤١ - أوجلان وصل سالماً إلى الجهة التي أرادها
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١٨
- ٤٢ - الباسك يستضيف البرلمان الكردي
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١٩
- ٤٣ - أوجلان حاول التسلل إلى بون
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١٩
- ٤٤ - تركيا تبدأ بإنشاء ملبشيا تركمانية في العراق
تحليل إخباري الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١٩
- ٤٥ - أوجلان طلب تأشيرة دخول إلى جنوب أفريقيا
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١٩
- ٤٦ - أوجلان رفض الانتقال إلى ليبيا أو السودان خوفاً من النيان
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/١٩
- ٤٧ - تركيا تتعهد بمواصلة ملاحقة أوجلان
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢٠
- ٤٨ - العمال الكردستاني يهدد بعمليات مسلحة
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢١
- ٤٩ - ضوء على المصالحة الكردية - العراقية
يحيى هركبي الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢١ (المحرر)
- ٥٠ - أوجلان في جمهورية قراباغ الأرمينية
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢٢
- ٥١ - مصدر كردي: طائرة أوجلان حطت في روسيا
خير الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢٦
- ٥٢ - الأحزاب الكردية تدعو أنقرة للحوار السياسي
خير - عبد الحميد الشرق الأوسط، ١٩٩٩/١/٢٧

٣ - حول المشكلة الكردية

لسنا بصدد الحديث عن خلفيات الصراع التاريخي بين الأكراد والأتراك، في هذا المحور الخاص بالمشكلة الكردية وإنما سنتناول بالدراسة، آراء الكتاب والباحثين والمحللين السياسيين العرب حول دور المشكلة الكردية في الأزمة السورية - التركية التي كادت تعصف بالمنطقة في تشرين الأول/أكتوبر ١٩٩٨ بعد أن اتفقت وجهات نظر كافة المحللين السياسيين لتلك الأزمة على أن حزب العمال الكردستاني وزعيمه عبد الله أوجلان كانا السبب في خلق تلك الأزمة ومفتاح الحل لها بعد أن تخلت سوريا عن أوجلان وطلبت إليه مغادرة البلاد بتأييد روسي وضغوط أمريكية، فكان وقوع أوجلان في الفخ الكيني - الإسرائيلي - الأمريكي يعد رفض أوروبا إيوائه وتورط إيطاليا سياسياً تجاه المجلس الأوروبي من جهة، وقيام تركيا بقطع علاقاتها الاقتصادية وتجميد علاقاتها السياسية معها من جهة أخرى بعد أن تخلت روسيا عن أوجلان حفاظاً على مصالحها مع تركيا، وباعته اليونان خوفاً من اندلاع الحرب بينها وبين تركيا بعد أن عدت تركيا لقبول اليونان للجوء أوجلان بمثابة إعلان الحرب عليها^(٨٦). ولكن، قبل ذلك تعالوا لنلق نظرة على العناوين المنشورة في الصحف العربية حول الموضوع خلال فترة الدراسة:

عنوان الموضوع	الصحيفة والتاريخ	الكاتب أو المصدر
١ - مخاوف أنقرة من مصالحة الأكراد	الوطن العربي، ١٩٩٨/١٠/٢	خير
٢ - مبارك يحاول نزع فتيل الأزمة	الأهرام العربي، ١٩٩٨/١٠/١٠	تحقيق محمد حمدي
٣ - العلاقات التركية - السورية ملغومة دائماً	المجتمع، ١٩٩٨/١٠/١٣	وكالة جهان - أنقرة
٤ - خبيران تركيان يتحدثان عن خلفيات وأبعاد التصعيد التركي	الوطن العربي، ١٩٩٨/١٠/١٦	تحقيق من باريس
٥ - الموساد تبرع بنقل وثائق وصور وأفلام عن أوجلان ومعسكراته	الوطن العربي، ١٩٩٨/١٠/١٦	رياض علم الدين
٦ - دمشق - أنقرة: طبول الحرب وطبول التسوية	الوطن العربي، ١٩٩٨/١٠/١٦	المحرر السياسي
٧ - ضرب لبنان الخطوة الثانية في الخطة التركية	الوطن العربي، ١٩٩٨/١٠/١٦	د. محمد حرب
٨ - روما الكردية	المجلة، ١٩٩٨/١٠/١٧	خير
٩ - أوجلان مقابل السلام	الأهرام العربي، ١٩٩٨/١٠/١٧	تقرير - خالد صلاح

(٨٦) تصريحات بولند أجاويد رئيس وزراء تركيا للصحف التركية في ١٤/٢/١٩٩٩.

ÖZGEÇMİŞ

Shukri Amir Haj 1987 tarihinde Suriye'nin Halep İline bağlı El-Bab İlçesinin Havahöyük Köyünde dünyaya geldi. İlk, orta ve lise eğitimini Halep'te tamamladı. Lisans eğitimini 2010'da Halep Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünde tamamladı. 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında başladığı yüksek lisans eğitimini devam ettirmektedir. Arapça ve İngilizce bilmektedir.

VİTAE

Shukri Amir Haj was born in 1987 in the village of Havahöyük in the Al-Bab district of Aleppo, Syria. He completed his primary, secondary and high school education in Aleppo. He completed his undergraduate studies in 2010 at the Department of History, Faculty of Letters, Aleppo University. He is continuing his graduate studies in 2013 at Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of History. He speaks Arabic and English.